

TARTALOM

A Magyar Néphadsereg korszerűsítése gyakorlati megvalósításának kezdete a 101. felderítő-repülő-század szempontjából

A mesterséges intelligencia és a hadsereg I-II.
Speciális űrméretű precíziós fegyverek katonai és rendvédelmi alkalmazása

Beszámoló „A mesterlövész képességek új alapokra helyezése a Magyar Honvédségben” című kutatási téma keretében választott és kidolgozásra tervezett értekezésről

Kárpátalja biztonsági helyzete az ukrán-orosz konfliktus vallási közösségekre gyakorolt hatásának fényében
China's geostrategic imperatives for the first half of 21st Century

A békeépítés elméleti és kívitelezési vázlata
Az EBESZ I. - világháború, biztonság, nemzetközi szervezetek, elméletek

Az EBESZ II. - története, helye, szerepe és jellemzői a nemzetközi szervezetek rendszerében

A változó határbiztonság Európában

Háború, hadviselés és a biológiai antropológia
The Nature and History of Cooperation between the Armed Forces and the Police and their Tasks during Crisis Management

A Zalka Máté/Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola története (1967-1999) II. rész

Új szociometriai mutatók bemutatása
Összehasonlító tanulmány az Európai Unió és az Egyesült Államok kritikus infrastruktúra védelem szabályozása és megvalósítása területein

Egy közel fél évtizedes aktív intézkedés a Szentszék felől
A szavak ereje

The First Year of the London Residence of the Hungarian State Security Authority

The Tools of the Police for the Improvement of the Citizens' Subjective Sense of Security in Hungary

A határforgalom-ellenőrzés tartalmi változásai 1990-ig
A védelmi igazgatás – ezen belül a honvédelemben és a katasztrófavédelemben – résztvevő állami szervek feladatrendszerének elemzése

Azonos prioritások? Foglalkoztatás és eredményesség a büntetés-végrehajtás gazdálkodó társaságainál

A Belügyi Szemle közpolitikai, rendészeti elméleti és szerkezeti fejlődése a rendszerváltásig

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

A Nemzeti Közszerológálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának elektronikus (online) megjelenésű tudományos folyóirata

HU ISSN 2060-0437

X. évfolyam, 2. szám, 2017

A szerkesztőbizottság elnöke: DR. HABIL. JOBBÁGY ZOLTÁN EZREDES,
Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

Főszerkesztő: DR. HABIL. SZELEI ILDIKÓ ALEZREDES,
Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

Főszerkesztő-helyettes: NYÁRI ÉVA,
Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

Internetes elérhetőség:

<http://hadtudomanyiszemle.uni-nke.hu>

Szerkesztőség: Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Szemle
1101 Budapest, Hungária krt. 9-11.

Levelezési cím: Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Szemle
1581 Budapest, Pf.: 15.

E-mail: hadtudomanyiszemle@uni-nke.hu

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Dr. habil. Jobbágy Zoltán ezredes

Tagok: Dr. habil. Szelei Ildikó alezredes
Nyári Éva
Dr. Forgács Balázs százados
Dr. Ujházy László alezredes
Dr. Hettyey András
Dr. Miroslav Kelemen ny. dandártábornok
(Szlovákia)
Dr. Pavel Bučka (Szlovákia)
Dr. Pavel Nečas ezredes (Szlovákia)
Dr. habil. Molnár Anna

Kiadó:

Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
1101 Budapest, Hungária krt. 9-11.

Tartalomjegyzék

TARTALOMJEGYZÉK	4
HADMŰVÉSZET	
KATONA ISTVÁN:	
<u>A Magyar Néphadsereg korszerűsítése gyakorlati megvalósításának kezdete a 101. felderítő-repülő-század szempontjából</u>	7
NÉGYESI IMRE:	
<u>A mesterséges intelligencia és a hadsereg I.</u>	23
NÉGYESI IMRE:	
<u>A mesterséges intelligencia és a hadsereg II.</u>	35
ZENTAI KÁROLY:	
<u>Speciális űrméretű precíziós fegyverek katonai és rendvédelmi alkalmazása</u>	47
ZENTAI KÁROLY:	
<u>Beszámoló „A mesterlövész képességek új alapokra helyezése a Magyar Honvédségben” című kutatási téma keretében választott és kidolgozásra tervezett értekezésről</u>	58
BIZTONSÁGPOLITIKA	
GEREVICH JÁNOS:	
<u>Kárpátalja biztonsági helyzete az ukrán-orosz konfliktus vallási közösségekre gyakorolt hatásának fényében</u>	76
JOZEF ŠVÁRNY:	
<u>China's Geostrategic imperatives for the first half of 21st Century</u>	88
KACZIBA PÉTER:	
<u>A békeépítés elméleti és kivitelezési vázlata</u>	105
REMEK ÉVA:	
<u>Az EBESZ I. Világrend, biztonság, nemzetközi szervezetek, elméletek</u>	126
REMEK ÉVA:	
<u>Az EBESZ II. Története, helye, szerepe és jellemzői a nemzetközi szervezetek rendszerében</u>	143

VASS GIZELLA:

<u>A változó határbiztonság Európában</u>	163

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

JOBBÁGY ZOLTÁN:

<u>Háború, hadviselés és a biológiai antropológia</u>	176

KOMJÁTHY LAJOS:

<u>The Nature and History of Cooperation between the Armed Forces and the Police and their Tasks during Crisis Management</u>	193

KOVÁCS TÍMEA:

<u>A Zalka Máté/Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola története (1967-1999) II. rész</u>	207

MARKOLT NORBERT:

<u>Új szociometriai mutatók bemutatása</u>	217

NYITRAI MIHÁLY:

<u>Összehasonlító tanulmány az Európai Unió és az Egyesült Államok kritikus infrastruktúra védelem szabályozása és megvalósítása területein</u>	232

PÁRKÁNYI CSONGOR:

<u>Egy közel fél évtizedes aktív intézkedés a Szentszék felé</u>	254

SZAK ANDREA:

<u>A szavak ereje</u>	264

TARCSAY PÉTER:

<u>The First Years of the London Residence of the Hungarian State Security Authority</u>	272

TIHANYI MIKLÓS:

<u>The Tools of the Police for Improvement of the Citizens' Subjective Sense of Security in Hungary</u>	284

ÁLTALÁNOS

BALLA JÓZSEF:

<u>A határforgalom-ellenőrzés tartalmi változásai 1990-ig</u>	295

BALOGH REGINA:

<u>A védelmi igazgatásban – ezen belül a honvédelemben és a katasztrófa-védelemben – résztvevő állami szervek feladatrendszerének elemzése</u>	317

CSIMA BEÁTA:

<u>Azonos prioritások? Foglalkoztatás és eredményesség a büntetés-végrehajtás gazdálkodó társaságainál</u>	332

DEÁK JÓZSEF:

<u>A Belügyi Szemle közpolitikai, rendészetelméleti és szerkezeti fejlődése a rendszerváltásig</u>	339

ENGLER ÁDÁM – LAIN TAMÁS:

<u>Az ellátási lánc szállítási volumen változásának hatásai</u>	356

FORRAY LÁSZLÓ:

<u>Túlélés alapjai mérsékelt égövi viszonyok között V.</u>	375

FRIGYEL LÁSZLÓ – MÁTYÁS SZABOLCS:

<u>Gondolatok a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletéről</u>	406

FRIGYEL LÁSZLÓ – MÁTYÁS SZABOLCS:

<u>A környezet és a természet elleni bűncselekmények hazai szabályozásának érdekességei</u>	414

HORVÁTH LÍVIA:

<u>A művelési területen szolgálatot teljesítők egészségének védelme, immunrendszerük erősítése, különös tekintettel a táplálkozásra</u>	422

KIROVNÉ RÁCZ RÉKA:

<u>Magyarország folyói – különös tekintettel a Dunára – mint kritikus infrastruktúra vagy létfontosságú rendszer elem</u>	437

KOVÁCS ISTVÁN:

<u>Géza kultúra és japán prostitúció</u>	447

LAKATOS PÉTER:

<u>NATO gyakorlatokon alkalmazható logisztikai projektmenedzsment (GANTT, WBS, CPM- és szimuláció)</u>	465

PETRUSKA FERENC:

<u>Magyar rekonverzió jogtörténete</u>	489

PETRUSKA FERENC:

<u>Nemzetközi rekonverzió jogtörténete</u>	506

FÓRUM

PÁLINKÁS ANNA:

<u>A magyar lovaskultúra a két világháború között</u>	520

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

KATONA ISTVÁN¹**A Magyar Néphadsereg korszerűsítése gyakorlati megvalósításának kezdete a 101. felderítő-repülő-század szempontjából**

A Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoksága (VSZ. EFEF) előirányzatának, illetve javaslatának megfelelően

Modernization of the Hungarian Military, beginning of the implementation at the No. 101 Reconnaissance Airborne Squadron

According to the directive issued by the Varsovian Pact Headquarters of the Joint Military Forces (VP HJMF)

Absztrakt

A Magyar Népköztársaság honvédelmi minisztere a VSZ. EFEF előirányzatának figyelembevételével direktívát adott ki a Magyar Néphadsereg fejlesztésére és korszerűsítésére. A Honvédelmi Bizottság direktívát érintő ülései és határozatai, valamint a fent említett direktíva alapján elkészült a Magyar Népköztársaság honvédelmi miniszterének 0662-es számú parancsa a – csapatrepülő-erőket is érintő – fejlesztési feladatokkal. E parancs alapján került felállításra a 101. felderítő-repülő-század a csapatrepülő-parancsnokságon belül, s történt meg vezetői és beosztotti állományának kiválasztása. A felállításra került repülőszázadot – akkor még új – fejlettebb repülőtechnikai eszközökkel szerelték fel, a Szu-22-es típusal. Publikációmban a 101. felderítő repülőszázad állományába vezényelt repülőhajózó és a repüléseket kiszolgáló műszaki állomány – de főként a repülőhajózó állomány – átképzéséről írok.

Kulcsszavak: 00085-ös számú direktíva, VSZ EFEF, haderőnem-fejlesztés, csapatrepülő-parancsnokság, Szu-22-es repülőgéptípus, a Honvédelmi Bizottság

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató -National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: goldensoldierpilot@gmail.com ORCID: 0000-0002-9865-3530

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ülései, határozatai, repülőgép-vezetői állomány kiválasztása, a 101.felderítő repülőszázad, 0662-es számú parancs, típus átképzés, KULP-Szu-22, VBHT-81, FHT-81, URV-71.

Abstract

Taking VP HJMF directive into account the The Minister of Defense of the Hungarian People's Republic issued a General Order about the modernization and development of the Hungarian Military. According to the above mentioned directive and the Defence Committee's sessions and decisions concerning the directions, the Minister of Defence's Order Number 0662 was issued concerning the developing tasks / duties. According to this order the No. 101 Reconnaissance Squadron was established within Flying Force Command and it's staff was chosen. The new unit was provided with more modern aviation techniques with the SZU 22. In my thesis I discuss the retraining of the engineering staff serving the flight and flight navigation attached to the No. 101 Squadron.

Keywords: No.00085 directive, General Staff of the Unified Armed Forces of the Warsaw Treaty Organization, development of armed services, Szu-22 aircraft model, the sessions and resolutions of the Defence Committee, Szu-22 reconnaissance squadron, assembling the crew of the aircraft, commanding the reconnaissance squadron, No. 0662 order, retraining for the new model, No. 101 reconnaissance squadron, KULP-Szu-22, VBHT-81, FHT-81, URV-71.

A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének 00085.számú direktívája² – amely a VSZ. EFEF-nek a Magyar Néphadsereg korszerűsítésére és fejlesztésére vonatkozó javaslatát tartalmazta – előkészítése érdekében a Katonai Tanács ülésére előterjesztés készült, amely ajánlásokat tartalmaz a direktíva elkészítéséhez, mivel felmerültek olyan kérdések, melyekben eltérő vélemények alakultak ki az érintett fegyvernemi főnökökkel és seregestest parancsnokokkal folytatott egyeztetések során.

A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Minisztere 1981. évi 00085-ös számú direktívájában feladatot szabott a hadsereg 1981-1985 közötti időszakra vonatkozó fejlesztésére, valamint felkészítésére. Ezzel kezdetét vette a Varsói Szerződés által javasolt magyarországi haderőnem fejlesztés és korszerűsítés.

A továbbiakban én csak a Szu-22-es típust érintő fejlesztéssel kívánok foglalkozni, a többi haderőnemi fejlesztéssel, valamint eszközbeszerzéssel és korszerűsítésekkel nem.

² Hadtörténelmi Levéltár (HL.) Magyar Néphadsereg (MN.) Honvédelmi Miniszteri (HM.) parancsok 13 doboz (d.) 00085/1981 sz. pcs. (1981.04.16)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Hozzátenném azonban, hogy a hadseregfejlesztése és korszerűsítése több területet is érintett, nem csak a repülőcsapatokat.

A „Különösen fontos” minősítésű ügyirat 39. oldalán a csapatrepülő-erők fejlesztésére vonatkozóan a következő feladatokat határozza meg:

„A csapatrepülő-erők fejlesztésével jelentős előrelépést kell elérni a szárazföldi csapatok harctevékenysége közvetlen légi támogatásában, a felderítés és a vezetés szervezeti és technikai feltételeinek biztosításában, szinten kell tartani a légi szállítási képességet. Ennek keretében: új, korszerű, többcélú repülőgépekkel felszerelt felderítő repülőszázadot, (Kiemelés tőlem. K. I.) harcihelikopter-ezredet; szállítóhelikopterekkel és szállító repülőgépekkel rendelkező vegyes szállítórepülő-ezredet; valamint zömében új helikopterrel ellátott vezetés biztosító és futárhelikopter-ezredet kell létrehozni, alapvetően a meglévő repülőterekre és objektumokra építve, a szervezetek és a diszlokáció-feladatokhoz jobban igazodó illesztésével.”³

Ahogy az egy direktívától elvárható, részletekre menő utasításokat ad, a fenti feladatok végrehajtásához:

- a hadseregfejlesztés terén,
- az anyagi-technikai biztosítás,
- a haditechnikai műszaki fejlesztés,
- a haditechnikai-anyagi tartalékok,
- az építésberuházási és fenntartási tevékenység területeire,
- a személyi állományra vonatkozóan – a parancsnokok és törzseik számára, valamint
- az építő-műszaki csapatok részére.

A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének 00085. számú direktívájában szereplő, miniszteri döntést igénylő kérdésekben a Honvédelmi Bizottság 1981. április 23-án megtartott 322. ülésén 7. napirendi pontként: „A taszári repülőter-bővítés fejlesztési célja”-val, Oláh István tábornok előterjesztésével foglalkozott a Bizottság, majd a határozattervezetet 8/322/1981. számú határozatával jóváhagyta.

A Honvédelmi Bizottság 1981. II. félévi munkaterve – melyet a Honvédelmi Bizottság 1981. június 16-án megtartott 324. ülésének 11/324/1981. számú HB határozat mellékleteként találunk – október hónapban már foglalkozik Taszárral, nevezetesen a taszári repülőter második leszálló pályájának beruházási programjával. Előterjesztője a honvédelmi miniszter.⁴

³HL, Központi Irattár, (KI.) MN HM 00085számú direktívája, 1981 Bp. (Nytisz. 00028/36/1981/Hdm. A Magyar Néphadsereg fejlesztésének feladatai az 1981 és 1985 közötti időszakban.) 39. o. a.) bekezdés. 2015.11.26.

⁴Honvédelmi Levéltár, Központi Irattár, (HL. KI.) Honvédelmi Minisztériumi Titkárság (HM. Titk.) Honvédelmi Bizottság (HB.) 322. ülés (1981.04.23.) határozata. 2015.11.11.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A Honvédelmi Bizottság 1981. október 29-én megtartott 327. ülésén Czinege Lajos honvédelmi miniszter előterjesztésében, 3. napirendi pontként „A taszári repülőtér bővítésének beruházási javaslata”-val foglalkozott, amit elfogadott, a 7/327/1981 számú határozatával.

Az új repülőgéptípusra a parancsnoki állomány kiválasztása már az 1980. év második felében megkezdődött. A század vezetőállományának kiválasztásánál az egyik meghatározó szempont volt, hogy a század vezetése az egységes katonai szemlélet és az együttgondolkodás biztosításának érdekében lehetőleg a Szovjetunióban katonai akadémiát végzett tisztekből álljon. Ezt támasztották alá a volt századparancsnok – Balogh Imre, akkor még őrnagy, később vezérőrnagy – visszaemlékezései⁵ is. További szempontok voltak a kiválasztásnál: vezetői alkalmasság, életkor, kiképzettségi szint. A beosztott repülőgép-vezetői állomány kiválasztása az életkor, és a kiképzettségi szint követelményei alapján történt. (Lehetőleg minden repülőgép-vezető első osztályú minősítéssel kellett rendelkezzen.)

A fejlesztést a beszerzés ütemezésének megfelelően kívánták megvalósítani oly módon, hogy az új repülőgéptípus – a Szu-22M3 – rendszerbe állítását ezred szervezeti szintű, állománytáblának⁶ megfelelően, de századszervezésben töltötték fel. Így jött létre először egy felderítő repülőszázad, melynek repülőgép-állománya tisztán Szu-22M3-as típusból állt. A későbbiekben, terv szerint, a fejlesztés következő lépcsőjében kettő Szu-25-ös vadászbombázó-repülőszázaddal felderítőrepülő-ezreddé kellett volna bővíteni a meglévő Szu-22M3-as felderítőszázadot. Az így létrehozott ezred szervezetébe tartozott volna még egy századköteléknyi pilóta nélküli repülőeszköz. Ez a beszerzés a Bolgár Népköztársaság hadiüzemeiből volt tervezve. Erre konkrét megállapodás a fejlesztés hiányosságai miatt nem jött létre.

A beszerzést ekkor már a halogatás technikája, a kivárás jellemezte. A pénz ugyan megvolt a fejlesztés teljes végrehajtására,⁷ a harceszközök megvásárlása azonban rendkívüli terhet jelentett az akkori Magyar Népköztársaság gazdasága számára.⁸ Nyíltan ellentmondani viszont a beszerzésre már nem lehetett – hiszen az EFEF javaslatát a tagállamok egyszer már elfogadták, vállalták. Így maradt a kivárás, a halogatás („Majd csak történik valami!”) Igaz, hogy ez miatt Kádár János, az MSZMP Központi Bizottságának első titkára

⁵ Balogh Imre őrnagynak a kiválasztásokról elmondott visszaemlékezései szerint a repülőszázadparancsnoka és helyettesei – Vigh Miklós őrnagy és Máté László őrnagy – is a Szovjetunió Gagarin katonai akadémiáján végeztek.

⁶ Állománytábla – a katonai szervezet személyi állománnyal való feltöltésére vonatkozó központi előírás. Ebben vannak előírva a szervezetbe beosztottak beosztási szintjei, rendfokozatai és egyéb személyügyi elvárások az adott beosztásra vonatkozóan.

⁷ Csizmadia Árpád alezredes – személyes visszaemlékezései Bp. 2016.07.25.

⁸ Germuska Pál: Vörös arzenál – Argumentum kiadó, Bp. 2010. c. könyve részletesen foglalkozik a Varsói Szerződésen belüli beszerzések körülményeivel a vizsgált tervidőszakot illetően.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Moszkvában „állt a szőnyeg szélén.” Kérdőre vonták, s a Szovjetunió kifejezte rosszallását az eset miatt,⁹ melyet tudomásom szerint gazdasági szankciók is követtek a KGST-n belül. Ilyen beszerzési háttérrel – amelyekről természetesen az érintett személyi állománynak (repülőgép-vezetői és repülés kiszolgáló állománynak) sejtelve sem volt – indult meg az önálló felderítő repülőszázad parancsnoki állományának kiválasztása 1982 első fél évében. *„Egy repülési nap alkalmával a repülésirányító toronyban éppen repülést vezettem, amikor előjárók jelentek meg a repülésvezetői munkaponton – emlékszik vissza Balogh Imre őrnagy a taszári repülőezred repülésvezetője – ezred légilövész-szolgálat főnöke). Az előjárók: Vörösmarty Béla vezérőrnagy és Szepesi József ezredes a Magyar Néphadsereg Repülő Főnökségének két vezetője voltak. Akkor, ott tőlem semmit sem kérdeztek, csak Szepesi ezredes annyit mondott Vörösmarty vezérőrnagynak: Vezérőrnagy elvtárs, Ő lenne az a repülőgép-vezető!*

Elkérték a hajózó naplót, ¹⁰ tüzetesen átnézték, még egy keveset nézték, hogyan vezetem a repülést, végül elmentek. Ott nem szóltak hozzám egy szót sem az új repülőgéptípusra történő kiválasztást illetően. Később, egy másik időpontban hívtak a parancsnokságra, ahol mindent részleteiben ismertettek velem. Ott már célirányosan a Szu-22-es repülőgéptípusra történő kiválasztás volt a beszélgetés tárgya. Arról nem tájékoztattak, illetve nem volt tudomásom, hogy más jelöltek is vannak (vagy voltak) a századparancsnoki beosztásra. Elmondták, hogy a helyetteseimet én választhatom ki a felsorolt nevek közül. Így én a meglévő repülőgép-vezetők közül helyetteseimnek Vigh Miklós őrnagyot általános helyettesemnek Pápáról, és Máté László őrnagyot felderítő helyettesemnek Taszárról választottam ki (Velük együtt végeztem a Szovjetunióban a Gagarin katonai akadémián, így mi jól ismertük egymást). Jó szakembereknek, kiváló parancsnokoknak ismertem meg őket.”¹¹ (Eredeti írásmóddal K. I.)

Éberhardt György őrnaggyal a személyi beszélgetést, illetve az új repülőgéptípusra történő kiválasztását Kovács Béla vezérőrnagy végezte 1982-ben. Éberhardt György őrnagy abban az évben fejezte be tanulmányait a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián és őt nevezték ki a Csapatrepülő-parancsnokság (CSRP) felderítőrepülő-szemlélőnek – az állománytábla szerint – mely beosztását 1991-ig látta el.

1988-ban Gaál István alezredes személyében a Repülőfőnökség is nevezett ki saját részéről repülés-technikai főszemlélőt – úgy tudom, hogy ő ezt a beosztást a Szu-22M3 repülőgép rendszerből történő kivonásáig ellátta.¹²

⁹ Germuska Pál: Vörös arzenál – Argumentum kiadó Bp. 2010. 215-218.o.

¹⁰ Hajózánapló – a repülőgép-vezetőknek egy olyan okmánya, amelyben minden repüléssel kapcsolatos szakmai információ, jogosultság, hadrafoghatósági és képzettségi szint visszaellenőrizhető módon igazolva volt.

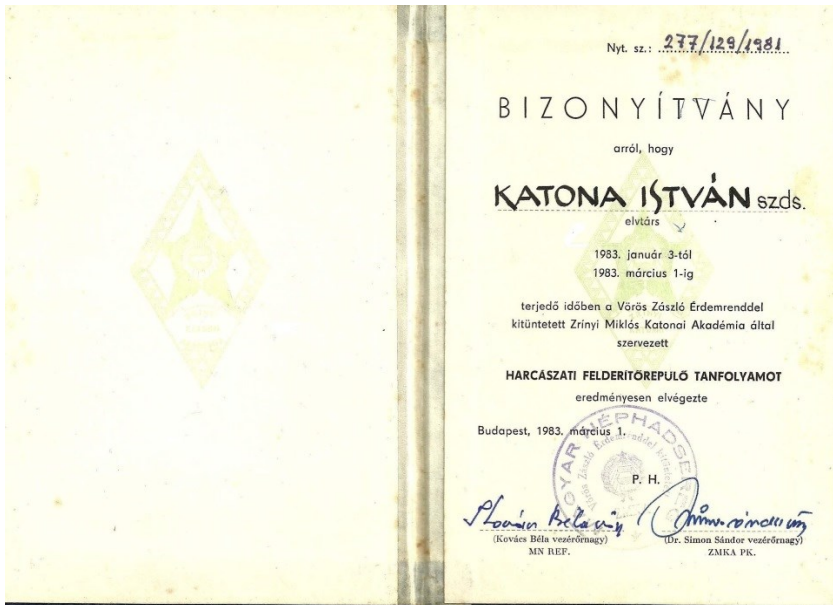
¹¹ Balogh Imre vezérőrnagy visszaemlékezései alapján, Bp. 2016.12.05.

¹² Éberhardt György alezredes Szeged 2016.10.05. és Balogh Imre vezérőrnagy visszaemlékezései alapján. Bp.2016.10.22.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

1982 utolsó negyedévében az átképzésre kiválasztott hajózóállománynak tudomására hozták a Szu-22-es repülőgéptípusra történt kiválasztásukat, majd 1983. január 03-tól 1983. március 01-ig harcászati felderítő tanfolyamon vettek részt, melyet a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia szervezett és tartott az MN. REF.¹³ felkérésére. A tanfolyamot valamennyi résztvevő repülőgép-vezető sikeresen elvégezte.

A harcászati felderítő tanfolyamról kiállított bizonyítvány

A beosztott repülőgép-vezetői állományt Balogh Imre őrnagy választotta ki a Taszár, Pápa és Kecskemét repülőterekről jelentkező azon repülőgép-vezetők közül, akik a meghatározott követelményeknek megfeleltek. Pontos beosztásukba való kinevezésük a harcászati felderítő tanfolyam befejezése után, az ott végzett munkájuk alapján Balogh Imre őrnagy – már a Szu-22-es repülőszázad-parancsnokaként –, Vigh Miklós őrnagy, a parancsnok általános helyettese és Máté László őrnagy a repülőszázad felderítőfőnöke (a parancsnok felderítő-helyettese) javaslata alapján történt. Így a felderítő repülőszázad törzse (vezetése) a következőképpen állt fel:

- Balogh Imre őrnagy – a parancsnoka;
- Vigh Miklós őrnagy – a parancsnokának általános (repülő-) helyettese;

¹³ MN. REF – a Magyar Néphadsereg Repülő Főnökség

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- Máté László őrnagy – a felderítőfőnöke, a parancsnok felderítő-helyettese;
- Vámos József százados – a megfigyelőszolgálat főnöke;
- Lőrincz István százados – a légilövész-szolgálat főnöke;
- Katona István százados – a repülő-harciképzési alosztályvezetője;

1983. június 28-án megjelent a Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének 0662. számú parancsa,¹⁴ melyet még aznap fel is olvastak az érintett állomány előtt. E szerint: „Az Elnöki Tanács 1971. évi 10. számú törvényerejű rendelet 22.§ /1/ bekezdése alapján – előljáróik javaslatára, politikai, szakmai – és katonai képzettségük növelése érdekében 1983. július hó 27-i hatállyal tartósan vezényelem a Szovjetunióba az Egyesített Katonai repülő-műszaki Tiszti Iskola /Krasznodar/ Szu-22M repülő 3 hónapos átképző tanfolyamára¹⁵...”

- repülőgép-vezető szakra: 10431 (szakmai számmal)”
a 31. honi vadászpilóta-ezred állományából: hét fő repülőgép-vezetőt,
a 47. honi vadászpilóta-ezred állományából: egy fő repülőgép-vezetőt,
az 59. honi vadászpilóta-ezred állományából: két fő repülőgép-vezetőt.
- mérnök-műszaki szakra: 10441 (szakmai számmal)¹⁶
az MN Csapatrepülő-parancsnokság és az alárendelt alakulatok állományából: 12 fő repülő-műszaki képzettségű tisztet, és kilenc fő repülő-műszaki képzettségű tiszthelyettest;
a 31. honi vadászpilóta-ezred állományából: kilenc fő repülő-műszaki képzettségű tisztet és egy fő tiszthelyettest;
a 47. honi vadászpilóta-ezred állományából: három fő repülő-műszaki képzettségű tisztet és egy fő repülő-műszaki képzettségű tiszthelyettest;
valamint a Kilián György Repülő Műszaki főiskola állományából: egy fő repülő-műszaki képzettségű tisztet.
Összességében 10 repülőgép-vezető, 25 repülő-műszaki képzettségű tiszt és 11 repülő-műszaki képzettségű tiszthelyettes, azaz 46 fő utazott ki a Szovjetunióba az új repülőgéptípusra történő átképzésre.
A Személyügyi Főcsoportfőnökség mellékelt a miniszteri parancshoz egy titkos feljegyzést, melyben 46 fő tiszt és tiszthelyettes Szovjetunióba történő kiutazására tesznek javaslatot. Ebben szerepel a Szovjet Fegyveres Erők Vezérkarának 10. főcsoportfőnöke visszaigazolása az 1983. augusztus 01-i tanulmányi kezdésről.¹⁷

¹⁴ HL. MN. HM. Parancsok 1980-1989/862d. (doboz) 0651-0700. A MNK HM 0662 sz. parancsa a személyi állományra vonatkozólag. (1983.06.28.) 2015.11.11.

¹⁵ HL. MN. KI. MNK. HM parancsok 0662-es sz. parancsából a személyi állományra vonatkozólag – (1983.06.28.) 1. oldal. Bp.2015.11.11.

¹⁶ A 0662-es parancs szerinti teljes, részletes, név szerinti felsorolást lásd a parancsban.

¹⁷ HL. MN. KI. MNK. HM parancsok 1980-1989/862.d. 0651-0700/ 0662 számú parancsának záradéka a szovjet kiképzőbázis kérésére vonatkozóan. HM Személyügyi Főcsoportfőnökségének titkos feljegyzése a pcs.-hoz csatolva (1983.06.24) Bp. 2015.11.11.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Ez alapján kéri az átképzésre kijelölt állomány beérkeztetését 2-3 nappal az oktatás megkezdése előtt.

Az átképzésre kiérkezett állomány – melynek parancsnoka Balogh Imre őrnagy volt – 1983. július 27-én érkezett meg a krasznodári légibázisra, az Egyesített Katonai Repülő-műszaki Tiszti Iskolára, ahol a magyar repülőgép-vezetők zöme az 1960-as évektől az 1980-as évekig – többek között én is 1972-től 1975-ig¹⁸ – tanulta a repülőgép vezetés mesterségét.

Oktatásunkat a szovjetek pontosan – a Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének 0662- es számú parancsában lévő titkos feljegyzésben szereplő kérésüknek megfelelően – 1983. augusztus 01-én meg is kezdték.

A szovjetek sokéves oktatási tapasztalatai azt mutatták, hogy a típusátképzésre eleendő, ha csak az alapvető tantárgyak ismeret anyagának átadására hagyatkoznak. Az olyanokra, mint (a mi esetünkben):

- 1) hajtómű – a Szu-22M3-as típus hajtóműve;
- 2) a navigáció – a típusba beépített közel – távol rádió-navigációs rendszer, az RSZBN rendszer;
- 3) a Rádió – Elektronikai Műszerek; (REO);
- 4) a fegyverzet – a típus rakéta rendszerei, a felfüggeszthető bombafegyverzet;
- 5) fegyverzet, a fedélzeti gépágyúk, a felderítő és zavarókonténerek;
- 6) a sárkány;
- 7) aerodinamika – a változtatható szárnynyílazás aerodinamikája;

Az elméleti foglalkozások (is) alaposak és mindenre kiterjedőek voltak. A szovjet kiképzők szerettek velünk dolgozni – mert ugyan volt velünk, volt mellénk tolmács kirendelve, de a magyar repülőgép-vezetők szinte kivétel nélkül (Máté, Vámos – Armavirban) a krasznodári nemzetközi egyesített repülőtisztai főiskolán végzett, s így nem nagyon kellett tolmács – tudták, hogy értjük, amiről beszélnek, s szinte kivétel nélkül mindig tudtunk a szakmai dolgokban kérdezni, olyanokat is, amelyekre nem mindig válaszolhattak. Ettől függetlenül az átképzős magyar csoport nem volt szégyenlős a kérdések terén. Minden szakág csoportért felelős vezető igyekezett szakterületének megfelelően minél több olyan információt „begyűjteni”, amely a majdani új feladatkörének végrehajtását minél jobban megkönnyíti. Így volt ezzel a légilövész-szolgálat főnöktől kezdve, a megfigyelőszolgálat főnökig mindenki. Annál is inkább, mert az új repülőgéptípusnak megfelelő kiképzési tervet a felállítandó század számára magunknak – mindenkinek a saját szakterületére vonatkozóan saját magának kellett elkészítenie – kellett összegyűjtenünk a különböző jogszabályokból, a ránk vonatkozó utasításokból, szakutasításokból. Az is előfordult, hogy a típus egyedi sajátossága miatt teljesen új, egyedi dolgot kellett létrehozni. (Például a típus berepülési szakutasítását – ilyenkor a gyári előírásokhoz kellett „hozzányúlani”, s az ő ajánlásukból alkottuk

¹⁸ A szerző megjegyzése.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

meg a mi adottságainknak, körülményeinknek, lehetőségeinknek legmegfelelőbb, legoptimálisabb módozatot.)

Volt, amikor a szovjetek által használt, jól bevált módszert alkalmaztuk mi is, csak hogy ehhez azt magyar nyelven meg kellett fogalmazni, engedélyeztetni kellett. Azaz megvolt a hivatalosan le szabályozott eljárás módja, menete az egésznek. Tehát minden terület felelőse forrásanyagokat keresett. Kinti szabályzatok, leírások, ajánlások, valamint a gyári előírások jelentették ehhez a forrásanyagot mindenki számára.

Közel egy hónapos elméleti képzés és vizsga után kezdtük meg a gyakorlati, a repülési típusátképzést a Szu-22M3 típusra a „КУЛП-Су-22” szerint.¹⁹

A század vezetőállománya fejenként 20 óra összes repülési időt kapott a típus átképzés végrehajtására, s nekik, az oktatási és a Szu-22M3-as típusra a berepülési jogosultságot is megadták, illetve erre szintén kiképezték őket.

A többi repülőgép-vezető Magyarországon szerezte meg a jogosultságát ezekre a feladatokra, ami már nem terhelte az átképzésre kapott repülési idő mennyiségét.

A szerződésben meghatározott repülési idő mennyiségét az átképzés folyamán nem léptük túl.

Az átképzés ideje alatt mind a szovjet kiképző oktatók, mind a szovjet kiképző parancsnokok maximális elégedettséggel nyilatkoztak a magyar repülőgép-vezetők átképzés alatti teljesítményéről.

A gyakorlati repülési átképzésnek is volt egy elméleti része, tehát gyakorlati átképzésünk is tanteremben kezdődött. Az első, amit meg kellett tanulnunk a repülési körzet²⁰ volt, amelyet emlékezetből le kellett tudnunk rajzolni a repülési légterekkel,²¹ a kiképzési útvonalakkal²² és a gyorsítási útvonalakkal²³ együtt.

Meg kellett tanulnunk a repülőtér – az átképzési repülőtér – körzetében a tájékozódás helyreállításának rendjét annak elvesztése esetére, valamint a teendőket a repülés külön-

¹⁹ „КУЛП-Су-22” – a szovjetek által használt átképzési szabályzat a Szu-22-es repülőgép típusra. (Nem szó szerinti, hanem szakmai fordítás szerint ez: „A Szu-22-es repülő kiképzési szabályzata”. (KULP-Szu-22).

²⁰ A repülési körzet - amelyben az adott repülőtérről a repülés folytatódik

²¹ Repülési légterek - azok a légterek, ahol az adott repülőtérről az egyszerű és a bonyolult műrepülési elemekkel a repülőgép-vezetők kiképzési célból, vagy pedig a repülési jártasság fenntartása érdekében végrehajtják repüléseiket.

²² Kiképzési útvonalak - ahol az adott repülőtérről az útvonal repüléseket kiképzési, vagy pedig a repülési jártasság fenntartása céljából hajtják végre a repülőgép-vezetők.

²³ Gyorsítási útvonal - egy repülőtéren általában egy, maximum kettő van kijelölve, illetve engedélyezve, ahol az adott repülőtérről kiképzési, vagy pedig a repülési jártasság fenntartása céljából a (hangsebesség feletti, illetve csúcsmagasságú) repüléseket (is) a repülőgép-vezetői állomány végrehajtja.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

leges eseteiben.²⁴ Csak ezek a témakörök tökéletes elsajátítása után kezdhettük meg a tényleges, a gyakorlati átképzési repüléseinket.

A gyakorlati repülést 1983. szeptember 8-án kezdtük 10/10-es borultság,²⁵ 1 200 m-es felhőalap,²⁶ 5 000 m-es felhő tető és 10 km-es vízszintes látás²⁷ mellett.²⁸

Legelső feladatunk a repülőtér „körbejárás”²⁹ volt. A szovjet oktatók igyekeztek a repülőtér és a körzet minden sajátosságára felhívni a figyelmünket, kezdve a repülőtér ornitológiai³⁰ helyzetétől, az időjárási, meteorológiai³¹ sajátosságokig, s csak ezután kezdtük meg az egyedül repülés előtti iskolakör repülési³² gyakorlatokat.

A szovjet kiképzők sokéves tapasztalataik alapján kidolgozott módszerrel, az egyszerűtől az egyre bonyolultabb feladatok felé haladva, nagyon hatékonyan, szakszerűen és gyorsan képezték át repülőgép-vezetői állományunkat.

Az egyedüli repülésre³³ a repülőgép-vezetőt átlagosan – a mi esetünkben – gyakorló-harci³⁴ repülőgéppel történő fel-, illetve leszállás után engedték. (Volt egy minimum repülési szám, amelyet a repülésbiztonsági előírásai meghatároznak. Ezt a minimumot mindenkinek le kellett repülnie, akármilyen jól is ment neki a repülés.)³⁵ A mi átképzésünkön senkinek sem kellett adni plusz repülési felszállást, ami azt bizonyította, hogy a repülőgép-vezetői állomány kiválasztása repülés technikai szempontból jó volt. Mindenki a legkevesebb megkövetelt repülési számmal repült ki önállóan.

²⁴ A repülés különleges esetei - olyan repülési helyzetek a repülés során, amelyek eltérnek a normális repülési helyzetektől, mint például a hajtóműtűz, vagy a hajtóműleállás, a hidraulikarendszer meghibásodása, vagy a tevékenységek sorrendje katapultálás esetén.

²⁵ Ez teljesen felhős égboltot jelent.

²⁶ Ez a felhőzet alját jelenti.

²⁷ A vízszintes látás - amilyen távolságra ellátni vízszintesen – jelen esetben ez az érték 10 km, vagy ez fölötti érték.

²⁸ Az időjárási paramétereket mindig nagyon komolyan veszik – az adott feladat biztonságos végrehajtása miatt. A leszállás-földet érés biztonságos végrehajtásához ez nagyon fontos – különösen az első egyedül repülésnél.

²⁹ Ez azt jelentette, hogy a repülőtér körzetét körbepertük. Megmutatták a repülőtér jellegzetes tájékoztatósi pontjait, amelyek alapján nagy biztonsággal el tudjuk helyezni magunkat a repülési körzetben, s a repülés minden pillanatában tudjuk, ismerjük a helyünket.

³⁰ A madarak, madárcsoportok repülési, vonulási irányára, repülési szokásaira.

³¹ Meteorológiai - a repülőtér, a repülési körzet időjárási sajátosságai, például hogyan alakulnak ki veszélyes időjárási jelenségek, mint például köd, vihar, azok mozgási jellemzői, stb.

³² Iskolakör - a repülőgép leszállásához felépítendő, a leszállást segítő manőver.

³³ Egyedüli repülés, vagy önálló repülés (egyedülrepülés) – az együléses repülőgéppel történő repülést jelenti.

³⁴ Gyakorló harci repülőgép – ez oktató repülőgép. A két repülőgépvezető-fülke egymás mögött helyezkedik el. Első kabinban a tanuló foglal helyet, a hátsó kabinban az oktató ül.

³⁵ Ezt előírják szabályzatban - jelen esetben a KULP-Szu22-adja meg ezt a számot, amely az adott típus sajátosságaiból adódó teljesen új tevékenység tökéletes begyakorlását célozza. Az oktató számára viszont lehetőséget biztosít – arra az esetre, ha az oktatott nehezebben sajátítja el az önálló repüléshez szükséges elemeket – további oktató-ellenőrző repülések végrehajtására azok magabiztos elsajátítása céljából.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Ezután egyszerű műrepülési elemekkel (mint például „zuhanás”³⁶, „ugrás”³⁷, fordulók különböző - 30°, 45° -os bedöntésekkel, harcforduló, stb.) végrehajtott légtérrepülések következtek.

Minden repülési módozatot először gyakorló-harci repülőgéppel, oktatóval végeztünk, s ha ő megfelelőnek tartotta felkészültségünket, repülési technikánkat, csak akkor engedett bennünket önállóan, egyedül repülni az adott repülési módozatban.

Elsőként³⁸ az új repülőgép típuson a felderítő-repülő század parancsnoka, Balogh Imre őrnagy repült egyedül az átképzésen résztvevő állományból, szinte majdnem egy időben vele, Éberhardt György őrnagy, a Csapatrepülő-parancsnokság kiképzési osztály felderítőrepülő szemlélője. Ezt követően, ahogyan azt az időjárás és a rendelkezésre álló technikai eszközök, valamint az ellenőrző parancsnokok terhelhetősége lehetővé tette, minden repülőgép-vezetőt engedtek egyedül repülni.³⁹

Az álló sor magyarjai: Guti István, Vincze Péter, Racskó Mihály, szovjet oktató, Máté László, szovjet oktató, Vigh Miklós, szovjet oktató, guggoló sor: Éberhardt György, Lőrincz István, szovjet oktató, Balogh Imre, Vámos József, szovjet oktató. (A szerző fényképez, ezért nem látszik a fényképen)

Az átképzésen résztvevő hajózó állomány

³⁶ A zuhanás: a katonai repülésben elsősorban földi célok támadásakor alkalmazott egyik manőver, melynek során a repülőgép egyenes vonalú, intenzív magasság veszteséssel és rendszerint sebesség növekedéssel jár, a vízszintessel meghatározott, állandó szöget bezáró pályán halad.

³⁷ Ugrás – a katonai repülésben alkalmazott egyik olyan manőver, amely a földi célok támadása végrehajtása után, a célkörzet mielőbbi elhagyására szolgál, a légvédelmi gépágyúk és géppuskák hatósugarából történő mielőbbi kikerülést hivatott megvalósítani. Rendszerint intenzív magasságnyeréssel és sebesség veszteséssel jár.

³⁸ A szovjet kiképzőbázison mindig jelentősége volt annak, hogy elsőként az adott csoport repülőparancsnoka repüljön egyedül az adott repülőgép típuson.

³⁹ Jelen esetben, mivel átképzésről volt szó, nem egyszerűen csak a kiképző rajparancsnok ellenőrzése kellett, hanem egy magasabb beosztású parancsnokkal – iskolaparancsnokkal vagy annak helyettesével, vagy az iskolaparancsnok politikai helyettesével – kiváló osztályzattal végrehajtott repülés után repülhettünk önállóan.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Jellemző volt a személyi állomány optimális összeállítására, s arra, hogy a század tagjai mennyire kezdtek „összerázódni”, összekovácsolódni, a repülő-műszaki állományunkból, aki tehette (mert éppen nem volt más elfoglaltsága), az állóhelyről, az indító zónából figyelte a repülőgép-vezetők első egyedülrepülését, s drukkoltak a pilótának a leszállásnál.

Nem kis élvezettel figyelték az első önálló repülést végrehajtott repülőgép-vezetők felavatását⁴⁰ is.

Mindebben jelentős szerepet játszott a felderítő repülőszázad-parancsnokának karizmatikus személyisége, a pilóták és a repülő-műszaki kiszolgáló állomány között kialakult nagyon jó kapcsolat. Az egymás kölcsönös tisztelete, szakmai megbecsülése, az egymástól való függés ki nem mondott, de mindig jelen lévő érzése. (Bármilyen repülésről legyen is szó, ennek, valamint a kölcsönös bizalomnak szükségszerűen meg kell lennie kiszolgáló és a repülőgép-vezetői állomány között! Ha ez nincs meg, akkor törvényszerűen, előbb-utóbb repülőesemény⁴¹ következik be az adott repülő-alakulatnál!)

A szerző – Katona István – önálló repülése előtt, a Szu-22M3-as repülőgépkabinjában

⁴⁰ A felavatás, vagy beavatás a típuson repülő repülőgép-vezetők között régi pilóta hagyomány. Az első egyedül- repülés végrehajtása után az ellenőrző parancsnok – miután aláírta a hajózó könyvben az önálló repülés engedélyezését – ott a repülőgép mellett, az előre hajló repülőgép-vezetőt tenyérrel, jól fenéken ütötte. Ezután az első egyedülrepülést végrehajtott pilóta kiképző oktatója következett. Az volt a legszerencsésebb, aki elsőként repült egyedül, mert ő csak az ellenőrzőktől kapott ilyen beavató ütet. Aki ezután repült ki a típuson egyedül, az már minden egyedülrepülő pilótától megkapta ezt a fájdalmasan megtisztelő, beavató ütet. Aki utoljára repült ki egyedül, volt úgy, hogy azonnal nem is tudott ráülni a fenekére, mert mindenki „anyait-apait” beleadott az ütésbe!

⁴¹ A repülés alatt bekövetkezett olyan baleset, amely létrejöhet repülőgép-vezetői hibából, a repülést kiszolgáló állomány hibájából vagy pedig a repülőgép valamely rendszerének (rendszereinek) meghibásodásból. Ha nem történik a repülő esemény következtében haláleset, akkor az, repülő baleset, ha valaki életét veszíti a repülő esemény következtében, az katasztrófa.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Az átképzés folyamán a következő feladatokat repültük: iskolakör, egyszerű és összetett műrepülő légtér, légtérrepülés helyettesítő, vagy kisegítő műszerek alapján⁴² (ez a kikapcsolt műszerekkel, illetve kisegítő műszerekkel végrehajtott repülés), valamint közepes magasságú útvonal. Ezek után a kismagasságú légtér, kismagasságú útvonal, majd a harci alkalmazási feladatok következtek: bombavetés vízszintes repülésből, bombavetés zuhanásból, gépágyú lövészet zuhanásból, NIR-lövészet⁴³ zuhanásból, egyenesből történő bejövettel. Oktató ülésből: iskolakör, műrepülés, bombavetés, gépágyú- és NIR lövészet. Az oktatói ülésből történő repülési átképzést is végre kellett volna hajtania mindenkinek, de a leállításunk miatt sajnos, csak a parancsnok és a helyettesei, valamint Éberhardt őrnagy kaphatták meg. Itt Balogh Imre őrnagynak el kellett döntenie, hogy vagy mindenki csak az oktatói szintig jut el az átképzésben, vagy pedig a fent nevezett parancsnokok mindent megkapnak plusz még jogosultságot a repülőgép berepülésére is. Így a legésszerűbb dolog az volt, ha a parancsnokok mindent megkapnak, s otthon a többieket ők majd kiképzik. Így kevésbé kerülhattünk kiszolgáltatott helyzetbe, mert tulajdonképpen mindenre volt kiképzett repülőgép-vezetőnk. Ezt a parancsnoki döntést a repülőgép-vezetői állomány megnyugvással fogadta.

A repülőgép kiszolgálói állománya – a repülő-műszakiak – tette a dolgát, ahogyan kellett. Nekik nehezebb dolguk volt, hiszen ők csak tolmáccsal tudtak dolgozni.

A Szu-22M3-as repülőgéptípus lehetséges függesztményei egy részével, 63°-os szárnynyílazással

⁴² Kisegítő műszerek alapján történő repülés – ilyenkor az oktatót repülőgép-vezetőt – az első kabinban befűgönyözik (minden gyakorló harci repülőgép kabinja befűgönyözhető), majd az oktató a hátsó-ellenőrző kabinból 1, 2, 3 alapvető repülési műszert kikapcsolt, s az ellenőrzött pilótának ezt észre kell vennie, a repülést pedig ugyanúgy végre kell tudnia hajtani, mintha minden műszer helyesen működne.

⁴³ NIR – Nem Irányított Rakétalövedék

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A kismagasságú légtérben és a kismagasságú útvonalra előírt repüléseinket viszonylag gyorsan lerepültük különösebb időjárási akadályok nélkül.

A kis magasságon, és a földközeli végrehajtott repülés ezen a típuson a fő profilnak számított, hiszen ha a repülőgép adottságait maximálisan ki akartuk használni, erre is készülnünk kellett. Ezt a típust más államok hadserege bombázásra és a szárazföldi csapatok támogatására egyaránt használta, hiszen erre tervezték. Rendkívül sok lehetőséget rejtett magában, csak ki kellett használni!

Nálunk – Magyarországon – a repülési magasság felosztását az URV-71⁴⁴ szabályozta a földközeltől az mezoszféráig. (További felosztásnak – a magyar hadsereg szempontjából, amikor a szabályzat készült – még nem volt értelme és nincs ma sem).

Magyarországon: a földközei magasság 15 m-től 200 m-ig, a kis magasság 200 m-től 1 000 m-ig, a közepes magasság 1 000 m-től 5 000 m-ig terjedt. Nagy magasságú repülésnek az 5 000 m-től 12 000 m-ig (a tropopauzáig), sztratoszférarepülésnek a 12 000 m-től 40 000 m-ig (a sztratopauzáig), mezoszféra repülésnek a 40 000 m-től 80 000 m-ig (a mezopauzáig) végrehajtott repülés számított. Ugyanezekre a magasságokra vonatkozóan az URV-71 repülőgép kategóriánként külön meghatározást adott.

A szabályzat szerint a földközei és a kis magasságú repülések bonyolult időjárási feltételek (viszonyok) között végrehajtott repüléseknek számítottak. A Szu-22M3 típussal legmagasabban csak a sztratoszférában repültünk.

Szeptember végére, 25-e után már szinte mindenki a harci alkalmazásra készült, melyeket csak egyszerű időjárási viszonyok között hajthattunk végre. Tehát valamivel több, mint három hét alatt már a programunk felénél tartottunk. Ekkor viszont váratlanul több mint egy hetes leállásra kényszerültünk. A szovjetek más kiképzési feladatokat is kaptak – és mint azt később megtudtuk – ez volt a leállásunk oka.

A Szu-22M3-as repülőgép – az „ismeretlen” Katonával – kilebegtetés közben a leszállómező fölött érési sávjában, ahogyan az elő van írva

⁴⁴ URV-71 Utasítás Repülés Végrehajtására, szabályzat szerinti repülések felosztása magasság szerint. (URV-71. 42. oldal 98. pont).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A típusátképzést – kijelölt állomány határidőre – sikeresen befejezte 1983. október 30-án.

Az átképzett állomány repülési jogosultságot szerzett nappal egyszerű időjárási viszonyok között a következő repülési módokat: repüléstechnika (iskolakör, egyszerű-, összetett-, műrepülő-, valamint kisegítő műszerek alapján történő légtérrepülések végrehajtására), légi tájékozódásból: kis-, közepes-, magasságú útvonal repülések végrehajtására.

Fentiekén kívül az átképzésen résztvevő állomány végrehajtott nagymagasságú útvonalrepülésből gyorsítást a típus maximális sebességére.

Harci alkalmazásból: bombavetések vízszintes repülésből, bombavetések-, gépágyú lövészet-, valamint NIR-lövészet végrehajtása zuhanásból.

Bonyolult időjárási viszonyok között: egyenesből történő bejövétel és leszállás végrehajtására.

Az elvégzett átképzésről a krasznodári légibázis parancsnoka tanúsítványt állított ki minden átképzésen részt vett repülőgép-vezető számára 1983. október 29-i dátummal. (1983. október 28-án még repülés volt tervezve nekünk, s még volt, aki repült is!)

A krasznodári főiskola parancsnok által kiállított tanúsítvány (свидетельство) az átképzésről

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

1983. november első hetében mind a repülőhajózó-állomány, mind a repüléseket kiszolgáló átképzésre vezényelt mérnök-műszaki állomány hazatelepült, Taszár repülőtérre.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. MN HM 00085-s számú direktívája, HL.HM. KI. HM Parancsok 13.d./1981.Bp. (1981.04.16. Nytsz. 00028/36/1981/Hdm. A Magyar Néphadsereg fejlesztésének feladatai az 1981 és 1985 közötti időszakban)
2. HL.HM. KI. HM Parancsok 1980-1989/862d. 0651-0700 A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének 0662-es számú parancsa, (1983.06.28), Bp.
3. A Magyar Népköztársaság Honvédelmi miniszterének 0662 számú parancsának záradéka a szovjet kiképzőbázis kérésére vonatkozóan. HL HM. KI. Parancsok 1980-1989/862d. 0651-0700, HM. Szű.FCsF titkos feljegyzése a parancshoz tűzve.)Bp.1983.06.24.
4. HL. HM.Titk. 322.ülésének jegyzőkönyve,(Bp. 1981.04.23.)
5. HL.HM.Titk.-1981HB.327. ülésének 7/327/1981, számú határozata, (Bp, 1981.10.29.)
6. HL.HM.Titk.-1981. HB. 324. ülés –HB.1981. II félévi munkaterve;(Bp.1981.06.16.)
7. HL.HM.Titk.-1981.HB. 322. ülés 8/322/1981.számú határozata, (Bp, 1981.04.23.)
8. HL.HM.Titk-1981 HB 324. ülésének jegyzőkönyve, (Bp,1981.06.16.)
9. HL.HM.Titk-1981 HB 327. ülésének jegyzőkönyve, (Bp, 1981.10.29.)
10. A „КУЛП-Cy-22” – a szovjetek által használt átképzési szabályzat a Szu-22-es repülőgép típusra. (Nem szó szerinti, hanem szakmai fordítás szerint ez:„A Szu-22-es repülőgép repülő-kiképzési szabályzata”. (KULP-Szu-22). Szerzői jegyzet.
11. VBHT-81 Vadász Bombázók Harckiképzési Terve, Bp. HM. 1984.;
12. URV-71 Utasítás Repülés Végrehajtására, Bp. HM. 1973;
13. Balogh Imre őrnagy (vezérőrnagy, Légierő parancsnok.), a 101. felderítő repülőszázad-parancsnokának személyes visszaemlékezései, Bp. 2016.11.22.
14. Csizmadia Árpád alezredes – személyes visszaemlékezései 2016. 07. 25. Bp.
15. Тетрадь „Наземная подготовка” – füzet a repülés földi előkészítésére Szu-22-es repülőgép típuson. (A szerző saját átképzési jegyzet füzete.) Krasznodár, 1983.09.01.
16. Тетрадь „подготовка” к полëтам – repülési felkészülési füzet, a Szu-22-es típus átképzésén. (A szerző saját átképzési repülési felkészülési füzete) Krasznodár,1983.09.01.
17. Éberhardt György őrnagy (alezredes) – a Csapatrepülő-parancsnokság kiképzési osztály felderítő repülő-szemlélő személyes visszaemlékezései, Szeged. 2017.02.01.
18. Vigh Miklós őrnagy (alezredes), a felderítő repülőszázad általános (repülő) helyettesének személyes visszaemlékezései, Bp. 2016.11.10;
19. Máté László őrnagy (alezredes), a 101. felderítő repülőszázad felderítőfőnökének (a parancsnok felderítő helyettesének) személyes visszaemlékezései, Kaposvár, 2016. 12. 03.

NÉGYESI IMRE¹**A mesterséges intelligencia és a hadsereg I.****The artificial intelligence and the army I.****Absztrakt**

A mesterséges intelligenciára eredetileg a tudományos-fantasztikus irodalom termékeként tekintettek, de mára már a számítógép-tudomány egyik jelentős ágát képviseli. Számos terület vizsgálatával foglalkozik, mint az intelligens viselkedéssel, gépi tanulással, a gépek adaptációjával, a szabályozással, tervezéssel és a feladatok ütemezésével stb. Jelenleg már kimondhatjuk, hogy a napi élet egyetlen területe sem maradhat ki a kutatási irányokból így hadseregekben is megkezdődtek a kutatások.

Kulcsszavak: Informatika, Informatikai rendszer, Intelligencia, Mesterséges Intelligencia

Abstract

Artificial intelligence was originally considered as a science-fiction literature, but now it represents a significant branch of computer science. It deals with a range of areas, such as intelligent behavior, machine learning, machine adaptation, regulation, planning, scheduling of tasks, and so on. At present, we can say that no area of daily life can be left out of research directions, so research has begun in armies.

Key words: Informatics, IT system, Intelligence, Artificial intelligence

BEVEZETÉS

Mi indokolta ennek a cikknek a megírását, avagy mitől aktuális ennek a publikációnak a témája a katonák számára? Hivatalos amerikai álláspont szerint is az amerikai hadsereg csak nagy késéssel reagált az állandó kibertámadásokra, mindenki mástól alaposan lemaradva erősítette meg a védelmét. Az Amerikai Védelmi Minisztérium egyik jelentése szerint

¹ Nemzeti Közzolgálati Egyetem - National University of Public Service, E-mail: negyesi.imre@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0003-1144-1912

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

hasonló lemaradásban vannak a mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI)² terén is, és azonnali intézkedésekre van szükség a háborús MI fejlesztésében is. A magáncégek kutatásai a mesterséges intelligencia és az automatizálás világában messze elhúztak attól, ahol az amerikai hadsereg tart. A szakértők attól tartanak, hogy ugyanaz történik majd, mint a kiberhadviselésben.

A tudományos bizottságnak persze megoldási javaslata is volt, mely szerint szükségesnek tartják felmérni, hogy a világ melyik országa hogyan áll a Mesterséges Intelligencia fronton, illetve válaszmegoldások kiépítését is elengedhetetlennek látják. Mindenekelőtt a hadsereg átvehetne önálló harci eszközöket, de mindezen felül a harctéri körülményekhez alkalmazkodó okosfegyverek fejlesztését is szükségesnek tartják. A bizottság egyértelműen fogalmazott, mely szerint Amerika elveszítheti a háborút a mesterséges intelligencia frontján, ezért a Védelmi Minisztérium tudományos testülete felszólított „azonnali cselekvésre”.

Indoklásukban kifejtették, hogy eltartott egy ideig, amíg az amerikai hadsereg támogatni kezdte a kibertámadások elleni védelmet és úgy néz ki, mintha mára már egy hasonló hiány keletkezett a mesterséges intelligencia területén is. Egy új védelmi minisztériumi jelentés szerint az USA-nak szüksége van arra, hogy „azonnali intézkedéseket” fogantasson, vagyis gyorsítsák fel a fejlesztést a mesterséges intelligencia háborús technológiaként történő alkalmazása irányában. Természetesen a testület már néhány tanácsot is megfogalmazott. Azt javasolta, hogy a Pentagon gyűjtse össze több nemzet MI képességeit, és azok alapján dolgozzon ki „autonóm” megoldásokat. Továbbá a javaslattevők azt is sugallták, hogy az Egyesült Államok vonjon be sokkal nagyobb erőforrásokat a fejlesztésekre és tesztelesekre. Az egyik fő fejlesztési irányként javasolták a MI bevonását olyan fegyverek előállításához, amelyek képesek „önállóan” tanulni, ezáltal is alkalmazkodva a harctéri körülményekhez.

Mindezek a tények tehát már önmagukban is indokolják ennek a cikknek a megírását. Természetesen nem általánosíthatunk, hogy minden hadseregben ekkora az „elismert” lemaradás, de mindenképpen elgondolkodtató lehet, hogy mi lehet a helyzet más hadseregeknél, ha a világ legerősebb hadereje is csak most próbál felzárkózni.

A MI ELMÉLETI ALAPJAI

Ebben a fejezetben kiindulásként tisztázzunk néhány fogalmat. Erre mindenképpen szükségünk lesz, mert már előljáróban ki kell mondanunk, hogy a mesterséges intelligenciának nincs egységes tudományos definíciója. A vele foglalkozó intézmények, szervezetek, kutatók mindegyike saját hatáskörben megalkotott egy meghatározást, de ezek a különböző forrásból származó definíciók különböző megközelítést tartalmaznak. Az ember ősidőktől törekedett arra, hogy a természettől kapott adottságait, képességeit mesterségesen megalkotott eszközök segítségével kibővítsé, kiváltsa, és új, számára meg nem adatott képes-

² angolul: Artificial Intelligence (AI)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ségekkel folyamatosan javítsa. Ezt a törekvését legtöbbször sikerült megvalósítania, de mindig csak az adott kor technikai színvonalán. A technika fejlődése a 20. század közepére a számítógép megjelenésével megteremtette a lehetőséget arra, hogy az ember leg többre értékelt tulajdonságát, az intelligenciáját mesterséges eszközökkel részben helyettesítse. Ebből következően a kiindulási alapot az emberi intelligencia és annak fogalom-meghatározása jelenti. Ennek megfelelően nézzünk egy-két meghatározást az emberi intelligenciára:

- Arisztotelész: „Az intelligencia az igazságot megragadó megállapítás, beleértve a következtetést, amely ahhoz a tevékenységhez kapcsolódik, amely jó, vagy rossz egy ember számára. ...és ez megfelelőnek tűnik azután egy intelligens személy számára arra, hogy képes legyen finoman megítélni, mi a jó és előnyös számára; nem néhány korlátozott területre vonatkozóan (pl. ami jó az egészség, vagy az erő számára), hanem amely általában támogatja a jólétet.”
- Marvin Minsky: „Az intelligencia egy gyakran használt fogalom annak a rejtélynek a kifejezésére, hogy néhány önálló elem, vagy elemek felelősek a személy következtetési képességéért. Én jobban szeretem úgy elképzelni ezt, mint amely nemcsak valami különös erőt, vagy tüneményt reprezentál, hanem egyszerűen az összes mentális képességet, amelyet mi minden pillanatban megcsodálhatunk, de még nem értettünk meg.”
- Allen Newell: „Egy rendszer intelligenciája az a fok, amelyhez a tudásszintje közelít, vagy az a tartomány, amelyhez használja a tudását; nem hibáztathatunk egy olyan rendszert, amely kevés tudással bír, de azt jól alkalmazza.”
- Elaine Rich: „Az intelligencia az az egyetlen általános, közös jellemző, minőség az emberi tevékenységben, amely lehetővé teszi, hogy bármikor jobbak legyünk a számítógépnél.”

A kiragadott példák közül látható, hogy milyen változatosak a megfogalmazások. Ez a változatosság a mesterséges intelligencia fogalmának meghatározásában is nyomon követhető, bár már nem tekint vissza a történelmi múltba:³

- Peter Jackson: „A mesterséges intelligencia a számítógép-tudomány azon részterülete, amely az ember olyan kognitív (megismerő) képességeit emuláló számítógépi programok tervezésével és alkalmazásával foglalkozik, mint a probléma-megoldás, vizuális érzékelés és a természetes nyelvek megértése.”
- David Wechsler: „Az intelligencia az egyénnek az az összesített, vagy globális képessége, amely lehetővé teszi, hogy célszerűen cselekedjen, hogy racionálisan gondolkodjon és eredményesen bánjon a környezetével.”
- Alfred Binet és Teophile Simon: „Úgy tűnik, hogy az intelligenciában van egy alapvető tényező, amelynek megléte, illetve hiánya oly döntő a mindennapi életben. Ez az ítéletek, a józan ész képessége, a gyakorlati érzék, a kezdeményező-

³ A MI (AI) fogalmát először McCarthy alkalmazta 1956-ban. Elterjedését Marvin Minsky 1961-ben megjelent "Steps towards artificial intelligence" című cikkének köszönheti.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

készség és a körülményekhez való alkalmazkodás képessége. A jó döntés, a jó felfogás és a jó okfejtés az intelligencia lényege.”

Mindezek mellett a köznyelvben is több jelentésben használják a fogalmat:

- A mesterségesen létrehozott tárgy állandó emberi beavatkozás nélkül képes legyen válaszolni környezeti behatásokra (automatizáltság);
- A mesterségesen létrehozott tárgy képes legyen hasonlóan viselkedni, mint egy természetes intelligenciával rendelkező élőlény, még ha az azonos viselkedés mögött eltérő mechanizmus is húzódik meg;
- Végül, a mesterségesen létrehozott tárgy képes legyen viselkedését célszerűen és megismételhető módon változtatni (tanulás) – ez utóbbi jelentés az, ami a modern MI-kutatásban előtérbe került, és jelenleg az MI fogalmával legjobban azonosítható.

Az előzőekben ismertetett meghatározások alapján folynak jelenleg is a kutatások, amelyeknek a célját szintén változatos módon fogalmazták meg a tudósok:

- Yoshiaki Shirai - Jun-ichi Tsujii: „A mesterséges intelligencia kutatásának célja az, hogy a számítógépeket alkalmassá tegyük az emberi intelligenciával megoldható feladatok ellátására.”
- Sántáné Tóth Edit: „A mesterséges intelligencia a számítástudomány azon részterülete, amely intelligens számítógépes rendszerek kifejlesztésével foglalkozik. Ezek pedig olyan hardver/szoftver rendszerek, amelyek képesek 'emberi módon' bonyolult problémákat megoldani: az emberi gondolkodásmódra jellemző következtetések révén bonyolult problémákra adnak megoldást, a problémamegoldást teljesen önállóan végzik, vagy közben kommunikálnak környezetükkel, tapasztalataikból tanulnak, stb.”
- Cihan H. Dagli (idézi Barr-t és Feigenbaum-ot): „A gépi intelligencia emulálja, vagy lemásolja az emberi ingerfeldolgozást (érzéket-feldolgozást) és a döntéshozó képességet számítógépekkel. Az intelligens rendszereknek autonóm tanulási képességekkel kell bírniuk és alkalmazkodniuk kell tudni bizonytalan, vagy részlegesen ismert környezetekhez.”
- Aaron Sloman: „A számítógép-tudomány egy alkalmazott részterülete. A mesterséges intelligencia egy nagyon általános kutatási irány, mely az intelligencia természetének kiismerésére és megértésére, valamint a megértéséhez és lemásolásához szükséges alapelvek és mechanizmusok feltárására irányul.”

Nincsenek ugyan egységes, tudományos definíciók, de a mesterséges intelligenciával szembeni elvárások egységes képet mutatnak:

- ember által került létrehozásra;
- mintázza az emberi gondolkodást;
- képes felmérni mi történik a környezetében;
- képes reagálni arra, ami történik vele/körülötte;
- képes optimális döntéseket hozni.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Ezeket az elveket, meghatározásokat figyelembe véve kezdődtek meg és folynak jelenleg is a mesterséges intelligencia fejlesztések. Mindenképpen fontos megemlítenünk, hogy számos eszköz létezett már régebben is amely MI-t használ, de ettől még önmagában nem tekintettük okosnak. Ezek kulcsfontosságú előre meghatározott (beprogramozott) funkciókkal rendelkeztek, amelyeket bizonyos logikai szabályok alapján hajtottak végre. (Ilyenek voltak például a számológépek.) Az MI fejlesztése a digitális számítógépek megjelenéséhez köthető. Az alapvető kiindulási pontot az jelentette, hogy minden intelligens tevékenység átvihető matematikai számítások szintjére. Ezen logika mentén tehát az ember intelligencia megfigyelhető a digitális számítógép működési elvének. A mesterséges intelligencia fejlesztése tehát olyan problémák megoldására összpontosít, amelyek megoldhatóak emberi lények által, viszont a megoldások létrehozására nincs kőbe véssett, jól leírható, kalkulációkkal alátámasztható menet. Napjaink MI-kutatásában a manuális programozást egyre inkább az önálló fejlődésre képes rendszerek tréningezése, vagyis az idegrendszer biológiai modelljéről mintázott neurális hálók és az ezekre építő gépi tanulás váltja fel, na meg az olyan egzotikusan hangzó slágermodszerek, mint a mélytanulás, a megerősítéses tanulás, sőt a kettő kombinálása.

Ebbe a sorba jelentős mértékben beilleszthetők a katonai (védelmi) jellegű tevékenységek támogatását célzó fejlesztések. A katonai jellegű tevékenységeket vizsgálva értelemszerűen felértékelődik az a tény is, hogy a mesterséges intelligencia esetén nem kell olyan emberi faktorokkal számolni, mint például az éhség, vagy a fáradtság (bár gépeknek is szüksége van karbantartásra és „pihentetésre”), és az MI egyéni képességei és korlátai elsősorban attól függenek, hogy hardveresen mennyire gyors processzorral és memória-modullal szereltük fel.

A katonai alkalmazás területéhez legközelebb esnek a különböző stratégia játékokban alkalmazott mesterséges intelligencia megoldások. Ezekben a RTS (Real-Time Strategy) játékokban a mesterséges intelligencia jól működhet, hiszen az eszközkészlet és a játék környezete limitált, kalkulációkkal ezért egy idő után elvileg minden lehetséges végkimenetel kiszámolható. A hatékony-nem hatékony elven működő játékmekanika kedvez az MI igen-nem alapú döntéshozatalának. Az MI vezérelte gépi küzdőfelek (katonák) azonban hiányában vannak olyan emberi képességeknek, mint például rögtönzés, a megtévesztés vagy a meglepetésszerűség. Mivel ezen képességekhez való affinitás egyénenként eltérő még az emberek esetén is szinte kivitelezhetetlen minden helyzetben jól működő és megfelelően reagáló MI-t betáplálni a számítógépekbe és főleg a harci eszközökbe. A megoldást természetesen a „tanuló gépek” jelenthetik. Katonai felhasználás sikerességének kulcsa ezen kívül még az érzékelés és a receptorok útján kapott információk feldolgozásának segítése, illetve az emberi intelligencia egyik markáns vonásának a kreativitásnak az applikálása a MI-ba lehet.

Ennyit röviden az elméleti alapokról. Az elméleti alapok zárásaként nézzük meg, hogyan történhet a MI-k osztályozása.

Alkalmazási terület szerinti csoportok:

- logikai játékok (logical games);

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- tételbizonyítás (theorem proving);
- automatikus programozás (automated programming);
- szimbolikus számítás (symbolic algebraic computation);
- látás, képfeldolgozás (vision);
- robotika (robotics);
- beszédfelismerés (voice recognition);
- természetes nyelvek feldolgozása (natural language processing);
- korlátozás kielégítés (constraint satisfaction);
- cselekvési tervek generálása (planning);
- szakértőrendszerek (expert systems);
- mesterséges neurális hálózatok (artificial neural nets);
- adatbányászat (data mining);
- ágensek, multi-ágensek (agents, multi-agents).

Alkalmazási módszerek szerinti csoportok:

- problémareprezentáció;
- tudásreprezentáció;
- tudás kinyerés;
- tanulási technikák;
- következtetési technikák;
- keresési technikák;
- evolúciós technikák;
- bizonytalanság kezelés;
- szimbolikus programozás;
- tudáshasznosítás.

Az alkalmazási terület szerinti és az alkalmazott módszerek szerinti osztályozáson is jól látszanak a kapcsolódási pontok a katonai alkalmazáshoz.

A KATONAI FELHASZNÁLÁS LEHETŐSÉGEI (Elméleti megközelítés!)

Az MI harcászati és katonai technológiákban való felhasználása egyre nagyobb méreteket ölt. A trend, hogy ezen eszközök szélesebb körű önállóságot kapnak és bonyolultabbá válnak, amely együtt jár a vonatkozó fegyverrendszerek és személyzet specializálódásával. A mesterséges intelligencia szerepének ártértékelésében a hadvezetésben és a hadse-
regekben több tényező járult hozzá:

- A MI kereskedelmi felhasználásban való látványos sikerek és a fejlődés gyors üteme.
- Napjaink katonai műveleteinek komplexitása, az alkalmazott fegyverek pontosságában és hatékonyságában bekövetkezett hirtelen nagy arányú változás, amely kiegészül a hatalmas információáradattal, amelyet fel kell dolgozni, elemezni kell és erre korlátozott emberállomány valamint idő áll rendelkezésre.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- Fokozódó érdeklődés és elfogadottság a hadseregek részéről az MI katonai felhasználására, mint a katonai kihívások megoldásának egyik eleme.

A MI lehetséges felhasználási területeit a katonai vonatkozásban és az ahhoz kapcsolódó szakterületeken az alábbi táblázat szemlélteti. (A táblázatban a „XX” a jelentős mértékben a „X” a kis mértékben történő MI-t jelöli.)

	SIA	IA	SA	NSA	NLU	II	L	PC	RA	R	UI	SD	IM R
Kutatás és fejlesztés	X	X	X	XX	X	X	XX	XX	X	X	X	XX	X
Gyártás	X	X	X	X	X	X	X	XX	XX	XX	X		
Műveletek	XX	XX	XX	XX	XX	XX	XX	XX	XX	XX	XX	X	XX
Karbantar-tás	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	XX
Logisztika	X	X	X	X	X	X	X	XX	XX	X	X		XX
Személyzet		X	X	X	X	X		X	X		X		XX
Kiképzés	X	X	XX	X	XX	X	XX	X		X	XX	X	X
Info. gyűjtés és megfigye-lés	X		X	X			X		X		X		X
Info. feldol-gozás	XX	XX	X	X	X	X	X		X		X		X
Info. elemzés és helyzetér-té-ke-lés			X	XX	XX	XX	XX	X	X		X		XX
Erőforrás kezelés							X	X	XX		X		X
Erők elosztá-sa			X	X	X	X	X	X	XX			XX	X
Erők irányítá-sa és vezeté-se	X	X	X	XX	X	XX	X	XX		X		XX	
Útvonalterve-zés és navi-gáció	X	X	X	XX	X		XX	XX		X		XX	X
Harcászat	X	X	X	X	X	XX	XX			X			X

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Célok befo- gása	XX	XX		X	X	X	X	X	XX		XX		X
Önálló és részben önál- ló járművek	XX	XX	X	X	X	XX	XX	XX		XX		XX	X
Repülés	X	X	X	X	X	XX	X	XX				XX	
Elektronikai hadviselés	XX					XX							
Kommuni- káció	X		XX	X	X	X	X	X		X			X
Hálózat irá- nyítás								XX					X
Információ szállítás			X	X	XX		XX			XX	XX		X
Információ kezelés és átadás	X	X	X	X	XX	XX	X	X	XX				
Harcoló mű- szaki támoga- tás	X	X			X	X		X	X	X	X		X

1. sz táblázat (saját szerkesztés)

(Jelmagyarázat: SIA=Jelfelismerés, IA=Képfelismerés, SA=Beszéd felismerés, NSU=Jelértelmezés, NLU=Természetes nyelvek feldolgozása, II=Információ integrálása, L=Tanulás, PC=Tervezés és irányítás, RA=Erőforrás-elosztás, R=Robotika, UI=Felhasználói felületek, SD=Szoftver Fejlesztés, IMR=Információ Visszakérés)

Az MI katonai felhasználásra való fejlesztésének jelenleg két nagy iránya létezik, az ún. gyenge MI és az erős MI. Az erős MI fejlesztőinek célja, hogy a gép teljesen egészében emberhez hasonló képességekkel és gondolkodással rendelkezzen, amelyet alkalmazni is tud. A gyenge MI ezzel szemben arra van felkészítve, hogy elvégezze azokat a feladatokat, amiket az ember is el tud, csak gyorsabban és hatékonyabban, ezzel tehermentesítve az alkalmazót.

A modern hadseregekben az MI alkalmazása nem korlátozódik kizárólag a harcmezőkre, ugyanakkor trend, hogy azon országok, akik rendelkeznek ezen képességgel törekednek a minél szélesebb körű direkt harcászati felhasználásukra is, hogy ezzel szerezzenek előnyt az ellenséggel szemben. Legalább ennyire fontos, hogy a harctérre jellemző komplex logisztikai feladatok ellátása is jelentősen megkönnyíthető a mesterséges intelligencia felhasználásával. A fentiek mellett jelenleg kiemelt hatékonysággal hasznosítható a mes-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

terséges intelligencia a kiképzésnél (virtuális csataterek, számítógépes kiképzőprogramok gép vezérelte ellenfelei), karbantartásban (számítógépes hibakeresők) és az üzemeltetésben (raktárak és lerakatok készleteinek leltározása, kezelése).

A KATONAI FELHASZNÁLÁS LEHETŐSÉGEI

(Gyakorlati megközelítés!)

Az elméleti megközelítés után következzen a gyakorlat, vagyis az MI felhasználása a haditechnikában vagy tágabb megfogalmazásban a katonai feladatok támogatásában. A következőkben tekintsünk át néhány új MI eredményt, amelyek egy része kifejezetten katonai célra készült, a másik része pedig felhasználható lehet a katonai feladatok végrehajtása során. (A példák egyben jelzik a kutatási irányokat is.)⁴

A Cincinnati Egyetem egyik kutatója fejlesztett egy olyan mesterséges intelligenciát, ami profi vadászpilótaként vezethet egy gépet. A szoftver fejlesztése nagyon jól sikerült olyannyira, hogy megállja a helyét más mesterséges intelligenciákkal szemben is, sőt a több évtizedes tapasztalattal rendelkező pilótákkal szemben is. A fejlesztésbe az egyetem bevonta a légierő illetékes fejlesztőit is, így a rendszer tesztelését is könnyebben és hitelesebben megoldhatták. A tesztelést egy szimulált harci gyakorlaton Gene Lee,⁵ a légierő egykori tábornokának bevonásával történt és minden alkalommal a MI került ki győztesen a légiütközetből. (Lee tábornok azt mondta, ez a legagresszívabb, de egyben legérzékenyebb mesterséges intelligencia, amivel valaha dolga volt.) A tábornok nyilatkozata és az eredmények alapján kijelenthető, hogy a kifejlesztett haditechnikai eszköz teljes mértékben alkalmas a további gyakorlati alkalmazásokra a haditechnika területén belül. Lee azt is mondta, hogy ilyet még ő sem látott. Ahogy elmondta, meglepte, hogy a gép mennyire éber és gyors reagálása volt. Úgy reagált a hirtelen irányváltásokra és a rakétaindításokra is, mintha előre tudta volna, hogy Lee mire készül.

Az ALPHA nevű mesterséges intelligenciát a Psibernetix fejlesztette; amely a céget a Cincinnati Egyetem kutatója, Nick Ernest finanszírozza. A fejlesztésen közösen dolgoznak a légierő kutatóintézetével. A rendszer elképesztő teljesítményét úgy érték el, hogy specifikus módon alkalmazták az elmosódott halmazok logikáját (angolul: fuzzy logic), aminek köszönhetően az algoritmus úgy közelít meg komplex problémákat, ahogy az emberek tennék. Manapság a fuzzy logika illetve a fuzzy-control, tehát a fuzzy logikán alapuló irányítás, elsősorban gépek és robotok, háztartási készülékek irányításában talál alkalmazásra. A bonyolultabb feladatokat megoldására is használható, mert egyszerűbb alfeladatokra osztja azokat. Katonai feladatok esetében ebbe beletartozik a magas szintű taktikázás, a tüzelés, a kitérés és a védekezés is. Az ALPRHA mesterséges intelligencia összetett feladatokkal is elboldogul extrém sebesség mellett, hiszen 250-szer gyorsabban reagál, mint egy emberi szemrebbelés.

⁴ A katonai felhasználás lehetőségeiről a szerző további cikkek megjelentetését is tervezi.

⁵ Lee tábornok nyugdíjba vonulása előtt ő volt a légierő harcászati és taktikai szakértője. Több ezer bevetésben vett részt parancsnokként vagy pilótaként.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A Texas Egyetem (Austin) kutatói kísérleti személyek bőrére ideiglenes tetoválásokhoz hasonlóan tapadó grafénalapú egészségügyi szenzorokat fejlesztenek. A szenzorok ugyanolyan pontosan mérnek, mint a hagyományos orvosi műszerek. A 0,3 nanométer vastag graféntetoválások a világ eddigi legvékonyabb felhámra tehető elektronikus készülékei. A szívből, tüdőből és az agyból érkező elektromos jeleket mérik, de meghatározzák a bőrhőmérsékletet és a hidratációs szintet is. A kutatók az elektrokardiogramhoz (EKG) hasonló vagy jobb minőségű, de észrevétlen monitoring technológiát akarnak fejleszteni. Egyrétegű grafén rézlapon történő növesztésével kezdték, majd a kétdimenziós szénlapot nyúlékony polimer segédanyaggal borították be, és a rezet kimaratták. A polimer-grafénlapot ideiglenes tetkópapírra helyezték, és a grafént elektródákká faragták. Az elektródák nyújtható spirálformájú kapcsolatot alkottak. Megvalósíthatósági példakísérlet során öt mérést végeztek a graféntetoválásokkal, az adatokat összehasonlították a hagyományos szenzorok által gyűjtöttekkel. A következő lépés az lehet, hogy hozzáadnak egy „antennát”, vagyis megoldják az adatok továbbítását is számítógépre vagy akár mobiltelefonra is. A katonai felhasználás lehetősége kézenfekvő. Már az évekkel ezelőtt megjelent digitális katona, majd később hálózatos katona eszközrendszere is magában foglalta a folyamatos egészségügyi állapotjelentés lehetőségét, amely a parancsnokok számára egy kiemelt információt jelent a műveleti területen feladatot végrehajtó katonákról.

A terepen végrehajtandó katonai feladatokhoz kapcsolódóan nézzünk egy újabb MI fejlesztést, mely szerint hajlékony akkumulátort fejleszt a Panasonic. Egyre több új akkumulátor jelenik meg, amelyek elméletileg forradalmasíthatják a területet, amire bőven rá is férne a radikális változás. Egyelőre inkább csak prototípusokról beszélhetünk, messze még a piaci megjelenés, a Panasonic azonban abszolválta a hajlékony kivittel kapcsolatos követelményeket. Konkrétan a cég bejelentette, hogy egy olyan apró akkumulátort állított elő, amely a hajlékonyság területén meghaladja az azonosító kártyákkal szemben alkalmazott japán követelményeket, azaz a mindössze 0,55 mm vastag fejlesztés gyakorlatilag szabadon hajlítható és csavarható, ami nem megy a teljesítmény vagy a biztonság rovására. Egyik szemponttal sem lesznek gondjaink, a megoldás ezért akár a viselhető termékekben is felhasználható lesz. A gyártók és a vásárlók számára inkább a kapacitással lesznek gondok, hiszen a jelenleg rendelkezésre álló, laminált felülettel és speciális belső szerkezettel rendelkező lítium-ion akkumulátor egy mindössze 60 mAh-s példány, ez tehát okostelefonokban és tabletekben teljesen esélytelen lenne. A gyártó két kisebb változaton is dolgozik, ezek sorrendben 17,5 és 40 mAh-s típusok lesznek, tehát kifejezetten a dolgok internete (IoT) és a különböző viselhető megoldások vannak a középpontban, legalábbis a fejlesztés jelenlegi szakaszában. Az első példányok már az ősz során kikerülnek a piacra, növelve ezzel a COTS⁶ eszközök sorát, és a fejlesztés során következő célja pedig a sorozatgyártás megkönnyítése lesz. Amennyiben a cégnek sikerül növelnie a kapacitást, ezek a termékek akár a telefonokban is megjelenhetnek majd, bár erről még nem nyilatkozott a Panasonic.

⁶ COTS = Commercial off-the-shelf = „polcra levehető eszközök”

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A katonai feladatokhoz kapcsolódóan egy másik kutatási, fejlesztési irány évek óta a viselhető eszközök vizsgálata. Ezen a témán belül kiemelt figyelmet fordítanak ruházatra, amelyek fejlesztése párhuzamosan is folyhat a védelmi szféra (rendvédelem, katasztrófavédelem) egyéb területeivel. Ennek egy friss eredménye, hogy a brit kutatók viselőjük városi környezetével interakciókat folytató okos ruhákat fejlesztenek. A technológia lehetővé teszi, hogy maguk a felhasználók váljanak mobil szenzorokká, javítsanak városok szennyezettségének és közlekedésének megfigyelésén, és segítsenek nagyobb balesetek, katasztrófák mentési műveleteinek koordinálásában. A viselhető (wearable) érzékelőkkel és elektronikával a felhasználó ultra személyre szabott szórakozást, egészségügyi és vásárlási szolgáltatásokat kap, miközben keresztülmegy a városon, épülettömbökön. A Steve Beeby professzor által vezetett projektben a ruhák okos városok hálózati rendszereivel folytatott kommunikációjához dolgoznak ki alacsony energiafogyasztású szenzorokat és mesterséges intelligencia megoldásokat. „Az okos városokban használt érzékelők többsége rögzített, például lámpára vannak szerelve. Dolgoznak azon, hogy járműveken, mondjuk buszokon is legyenek, mi viszont emberekre szeretnénk rakni őket, olyan valamikbe, amiket egyszerűen csak felvesznek és hordanak” – magyarázza Beeby. Egy másik projektben elektronikus eszközöket (mikroprocesszorokat, mikrokontrollereket, logikai áramköröket és szenzorokat) fonálba integráló technológiát dolgoznak ki. A fonalakból magunkon viselhető intelligens ruhákat varrnak. A szenzorokat és az elektronikát működtető energiagyűjtő technológiákat (piezoelektromos filmeket stb.) is tanulmányozzák.

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

A cikk aktualitását, ahogyan az a bevezetésben is szerepel, az jelenti, hogy az Amerikai Védelmi Minisztérium egyik jelentése szerint lemaradásban vannak a mesterséges intelligencia fejlesztése terén, és azonnali intézkedésekre van szükségük a háborús MI fejlesztésében. Véleményük szerint a magáncégek kutatásai a mesterséges intelligencia és az automatizálás világában messze elhúztak attól, ahol az amerikai hadsereg tart. A szakértők attól tartanak, hogy ugyanaz történik majd, mint a kiberhadviselésben. Kijelentik ezt akkor, amikor tudhatjuk, hogy az Egyesült Államok elképesztő összegeket költ a hadseregére, de a végeredménnyel mégsem elégedett senki sem. Ennek egyik oka a sok közül, hogy az utóbbi időben az eszközbeszerzések nagy része nem valósult meg, és az elszaladó költségek, a lejárt határidők és a nem megfelelő végtermékek jellemzik, az olykor több mint egymillió dolláros költséggel hadrendbe állított, papíron szupermodern fegyverrendszereket. A mesterséges intelligencia kutatások új eredményeiről ráadásul szinte naponta kapunk híreket, amelyeket folyamatosan figyelemmel kellene követnünk ahhoz, hogy naprakészek lehessünk a katonai (védelmi) célú felhasználás lehetőségeinek területén. Ez a publikáció ennek megfelelően azért készült, hogy felhívja a szakemberek figyelmét a változásokra, hiszen az említett problémák a világ más hadseregeiben is megjelentek vagy megjelenhetnek.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. <https://www.engadget.com/2016/08/28/defense-department-warns-of-ai-gap/> (Letöltve: 2017.05.11.)
2. Stuart J. Russel – Peter Norvig: Mesterséges Intelligencia modern megközelítésben, Panem Kft, Budapest, 2000, ISBN 963 545-241 1
3. http://index.hu/tech/2017/04/11/dron_es_ember_egyuttmukodeset_teszteli_az_amerikai_legiero/ (Letöltve: 2017.05.11.)
4. http://index.hu/tech/2016/06/28/a_mesterseges_intelligencia_lenyomta_a_profi_vadaszpilotat/ (Letöltve: 2017.05.11.)
5. Dr. Négyesi Imre: TRAGBARE UND FELDINFORMATIK-GERÄTE I. (Tábori és hordozható informatikai eszközök I.) (Hadménök on-line, IV. évfolyam, (2009) 2. szám, 333-339. oldal, ISSN 1788-1919);
6. Dr. Négyesi Imre: TRAGBARE UND FELDINFORMATIK-GERÄTE II. (Tábori és hordozható informatikai eszközök II.) (Hadménök on-line, IV. évfolyam (2009) 3. szám, 355-362. oldal, ISSN 1788-1919);
7. spectrum.ieee.org/nanoclast/semiconductors/nanotechnology/graphene-temporary-tattoo (Letöltve: 2017.05.11.)
8. news.panasonic.com/global/press/data/2016/09/en160929-8/en160929-8.html (Letöltve: 2017.05.11.)
9. www.theengineer.co.uk/project-aims-for-wearable-systems-in-people-centred-smart-cities (Letöltve: 2017.05.11.)

NÉGYESI IMRE¹

**A mesterséges intelligencia és a hadsereg II.
(Beszédfelismerő rendszerek I.)**

**The artificial intelligence and the army I.
(Discussion Systems I.)**

Absztrakt

A mesterséges intelligencia számos terület vizsgálatával foglalkozik, mint a szakértői rendszerek, látás és képfeldolgozás, természetes nyelvek feldolgozása, beszédfelismerés stb. Ennek a cikknek a témája a beszédfelismerés, amelynek területe nem maradhat ki a hadseregekben sem a kutatási irányokból. Ebben a részben az elméleti alapok kerülnek ismertetésre, a második rész a gyakorlati megvalósítás kérdéseit vizsgálja.

Kulcsszavak: informatika, informatikai rendszer, mesterséges intelligencia, beszédfelismerés

Abstract

Artificial intelligence deals with a range of areas such as expert systems, visual and image processing, processing of natural languages, speech recognition, and so on. The subject of this article is speech recognition, the field of which can not be left out of the military either from the research directions. In this section the theoretical basics are described, the second part discusses the issues of practical implementation.

Key words: Informatics, IT System, Artificial Intelligence, Voice Recognition

BEVEZETÉS

Számtalan lehetőség vizsgálata folyt és folyik jelenleg is annak érdekében, hogy az információk széleskörű kezelésével növelhetővé váljon egy-egy tevékenység hatékonysága. Egy alapvetően új, a különböző típusú munkák hatékonyságát növelő lehetőség lehet a

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem - National University of Public Service, E-mail: negyesi.imre@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0003-1144-1912

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

beszédfelismerő rendszerek alkalmazása a beérkező információk kezeléséhez. A beszédfelismerő rendszer alkalmazása éppen azokon a területeken jelenthet előrelépést, melyeken belül a legutóbbi felmérések jelentős lemaradásokat mutattak. A beszédfelismerő rendszer gyakorlati alkalmazása még nagyon rövid időre tekint vissza és még viszonylag szűk azoknak a szakmáknak a száma, melyekben az alkalmazás feltételei megteremtődtek. A mesterséges intelligencia alkalmazása a beszédfelismerésben a katonai feladatok végrehajtásánál is jelentős távlatokat jelenthet.

A BESZÉDFELISMERŐ RENDSZEREK ALKALMAZÁSÁNAK ELMÉLETI ALAPJAI

A beszédfelismerő rendszer az által, hogy a normál beszéd-sebességgel elmondott szöveget igen nagy pontossággal, szinte az elhangzással egy időben, szerkeszthető, tovább feldolgozható, írott szöveggé alakítja át rendkívül nagy hatékonyság növelést eredményez. A beszédfelismerő rendszer lényege, hogy egy megfelelő számítógépes program segítségével a leggyorsabb emberi beszédet is közvetlen gépelhető szövegformává alakíthatjuk. Természetesen az információ áramlása a feladatok végrehajtása során több irányú (utasítások, pontosító kérdések), ezért a beszédfelismerő szoftvernek is képesnek kell lenni a többirányú szöveges átalakításra is.

A beszédfelismerés rendszeres alkalmazása, az eddig már használt beszédfelismerő szoftverek esetében, az elemzések alapján megállapíthatóan növelte a munka hatékonyságát, amelyet 30-40%-ban határozták meg. A hatékonyság növelésével elérhető egy megtakarított idő, amely felhasználható lesz (pl.: az elemzések még pontosabb előkészítésére) a munka színvonalának emelésére.

Az alkalmazás érdekében az alábbi előzetes feladatokat kell megoldani:

- be kell szerezni a beszédfelismerő szoftvert;
- el kell készíteni a szakterülethez tartozó szókincs szótárát;
- a beszédfelismerés rendszerét fel kell telepíteni a számítógépekre;
- betanítani a beszédfelismerést alkalmazni kívánó személyeket a rendszer alkalmazására;
- kialakítani és kiadni a szabályozási rendszert a beszédfelismerő rendszer alkalmazásának rendjéről, amelynek illeszkedni kell a teljes munkafolyamathoz.

Melyek lehetnek a beszédfelismerés fontosabb előnyei:

- gyorsítja a reagálási képességet;
- javíthatja az alkalmazók pontos szóbeli kommunikációját;
- lehetővé teszi a feleslegessé vált idők hasznosítását;
- javítja a gépelt anyagok minőségét.

A beszédfelismerés különösen jelentős azokon a területeken, ahol nagyon nagy az írásigény, és sajnos a hadseregek még ebbe a kategóriába tartoznak. Egy adott terület esetében lehet, hogy nem az írásigény nagysága lesz a meghatározó, hanem a beérkező és kimenő adatok pontossága. A beszédfelismerő rendszernek az adott területhez tartozó beszédkészletének kidolgozása azonban biztos, hogy elengedhetetlen lesz, mert a munka

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

az adott területeken általában olyan speciális szókincskészletet használ. A beszédfelismerő rendszer alapjaiban növeli meg a munka hatékonyságát, azáltal, hogy az igen hosszú, írott formát igénylő anyagokat a hagyományos gépelésnél lényegesen gyorsabban lehet elkészíteni és az archiválás után a hagyományos számítógépes eszközökkel visszakeresni.

A hagyományos beszédtechnológia az alábbi négy fő technológiai területet foglalja magában:

- Az automatikus beszédfelismerés határozza meg, hogy milyen szavakat mondott ki a felhasználó.
- A szintaktikai elemzés és a szemantikai interpretáció segítségével elemezhető a felhasználó közlésének szintaktikai szerkezete, valamint leképezhető annak szemantikai interpretációja az adott rendszer céljainak megfelelően.
- A dialógusvezérlés az input nyelvi jellemzői, az adott felhasználó és feladat egyéni beállításai alapján valósítja meg a rendszer megfelelő lépését, az adatbázis-lekérdezést.
- A beszéd-szintézis technológiáját alkalmazzák arra, hogy a gép előállítsa a megfelelő beszédkimenetet.

Azonban, ha azt kérdezzük, hogy megoldott-e a beszéd-szintézis, más szóval szöveg-beszéd átalakítás, akkor nem kapunk egyértelmű választ. Ennek több oka is lehet, például nem szeretik a felhasználók, nem használják szívesen, mert nem hozott komoly, kimutatható üzleti eredményt senkinek, vagy csak ösztönösen távolságot tartanak a technikai újításoktól.

A beszéd-szintézis alapelemeiként, illetve fő megoldandó kérdéseiként a következőket tekinthetjük:

- Általános alapeszköz, amely lehet a PC, de csak nagy operatív memóriával, háttértárral, hangkártyával, vagy akár okos telefon, hasonló jó adottságokkal.
- A természetes beszéd alapelemeinek tárolási, módosítási, összefűzési szabály-rendszere.
- A tárolt alapelemek meghatározása (pl.: teljes közlendő, mondatok, szavak, szótagok, hangok).
- Hogyan lehet olyan elemeket kialakítani, amelyek jól összefűzhetők és a prozódiai elemek² is ráépíthetők?
- Mi az, amit át kell „fogalmazni”, előre le kell „fordítani” írásból beszédre felolvasztás előtt? A fő cél, hogy gépileg „érteni” lehessen a szöveget.

A beszédfelismerés már nagyon régen foglalkoztatta a kutatókat, de a gyakorlati életben is használható eredmények csak a nagyteljesítményű számítógépek elterjedésével születtek meg. A beszéd az emberi kommunikáció alapvető és egyben leggyorsabb formája, így több előny is származik abból, ha az emberi beszédet a számítógép megérti, és ennek eredmé-

² A szupraszegmentális tényezők, más néven prozódiai elemek a hangzás színesítésére és a mondanivalónk értelmezésére szolgálnak.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

nyeként felgyorsul a számítógép és az ember közötti információcsere. A beszédfelismerő rendszerek alkalmazása új megoldásokat nyújthat számos területen, ahol a dokumentálás folyamata és az információk kiemelkedő jelentőséggel bírnak.

A BESZÉDFELISMERŐ RENDSZEREK OSZTÁLYOZÁSA

A **beszédfelismerő rendszereket** több szempont szerint osztályozhatjuk. Az egyik osztályozási szempont lehet, hogy az alkalmazott beszédfelismerő rendszerek milyen méretű szövegrészeket ismernek fel. Ez alapján lehetnek egyedülálló **szavakat, kifejezéseket, mondatokat, szövegeket** felismerő rendszerek.

Egy másik osztályozási szempont a beszélőhöz kapcsolódik, amely alapján lehetnek beszélő-függő (személy-függő), beszélő-független (személy-független) rendszerek.

A **beszélő-függő rendszerek** egyetlen ember hangjának felismerésére képes, általában adaptív rendszerek, amelyek egy adott személyhez idomulnak. Mivel az egyik ember hangja lényegesen különbözik a másiktól, egyszerűbbek az egyetlen emberi hangra támaszkodó rendszerek, melyek jóval megbízhatóbbak is, ugyanis a rendszer „megtanulja” a beszélő hangszínét, hangsúlyozását, hangerejét.

A **beszélő-független rendszerek előnye, hogy** bárki használhatja. Nincs szükség az előbb említett tanulásra, gyakorlásra, azonban az ilyen rendszer rendkívül komplex, és kevésbé megbízható. Ezek a rendszerek nagyon sok előzetesen létrehozott mintával dolgoznak és megpróbálják a személyfüggőséget átlagolással áthidalni.

A beszédfelismerés egy következő osztályozása szerint a rendszerek lehetnek:

- izolált szavas;
- kapcsolt szavas;
- folyamatos beszéd alapú rendszerek.

Az izolált szavas rendszerek egymástól hosszú idővel elválasztott szavakat használnak, ezért csak rövid utasítások kiadására használhatóak. A kapcsolt szavas rendszereknél a szavak között szünetek minimálisak, még a folyamatos beszédet a diktáló rendszerek kezelik.

A rendszerek osztályozása történhet egy másik jellemző alapján, amely már a konkrét, megoldandó feladathoz kapcsolódik. Ekkor meghatározó lesz az a **feladattípus, szakterület, munkafolyamat**, amelyre az adott rendszert használni akarják. Ebben az esetben azokat a fontos kérdéseket kell megválaszolni, hogy **mekkora méretű szótárkészlettel és mekkora szókinccsel** dolgozik a szoftver.

Lényeges szempont, hogy **milyen környezetben** kívánják használni (pl. mennyire „zajos”, milyen az értelmezendő beszéd sebessége). A jó minőségű beszédből felismerő rendszerek adják a kiindulási alapot, ezeket kell később robusztussá tenni, tehát alkalmasá tenni a nagyobb zajterhelésű környezetekben is. Jelenleg a technológia még nem áll azon a szinten, hogy a teljesen szabad beszédet is elfogadható pontossággal ismerje fel, ahhoz ugyanis túlzottan nagyméretű szótárakra s azokat kezelni képes hardverre lenne szükség.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A BESZÉDFELISMERÉS HATÉKONYSÁGA

Mindezek után tekintsünk át a beszédfelismeréssel kapcsolatosan néhány további olyan kérdést, amelynek tisztázása elősegíthető az alkalmazandó szoftver kiválasztását, létrehozását.

A hatékony beszédfelismerés kritikus része minden hangutasítással működő rendszernek is. A legfontosabb mérőszáma a hangfelismerésnek a felismerés pontossága, amely mérőszámának meghatározása előzetesen kell, hogy megtörténjen, figyelembe véve a rendelkezésre álló lehetőségeket, de mind jobban megközelítve a 100%-ot!

Folyamatos felismerésnél többféle módszer alkalmazható a beszédfelismerés hatékonyságának, ezáltal használhatóságának a mérésére. A leggyakrabban használt mennyiség a WER (Word Error Rate), azaz szóhiba arány, amelynek nézzük meg a rövid leírását. A felismerési eredményt – ha addig nem olyan formában volt – szószorozattá alakítjuk. A referencia átirathoz a dinamikus programozás módszerével hasonlítjuk, ahol a következő súlyokat rendeljük az egyes lehetőségekhez:

- C (helyes, „korrekt” felismerés): 0
- S (helyettesítés, „szubsztitúció”): 10
- D (törlés, „deletálás”): 7
- I (beszúrás, „inzerció”): 7

A kiértékelés alapja a legkisebb összsúlyú összerendelés lesz. A fenti betűjelekkel az adott jelenségek darabszámát jelölve, az alábbi felismerési mérőszámok definiálhatók:

$$\begin{aligned}\text{Felismerési arány (Correct Rate: "Corr")} &= \frac{N-S-D}{N} \times 100\%, \\ \text{Felismerési pontosság (Accuracy: "Acc")} &= \frac{N-S-D-I}{N} \times 100\%\end{aligned}$$

1. sz. ábra: Felismerési mérőszám definiálása (Forrás az irodalomjegyzékben.)

Ahol N az összes felismerési egység (szó) száma a referencia-átiratban. A legtöbb alkalmazásnál hibának számít a referenciában nem szereplő szavak beszúrása is, ez csak a felismerési pontosságban jelenik meg. A felismerési pontosság lehet akár negatív is, ha nagy a beszúrások száma.

A felismerési hiba általánosan elfogadott definíciója a következő:

$$\text{Felismerési hiba (Error Rate: "ER")} = 100\% - \text{Felismerési pontosság} = \frac{S+D+I}{N} \times 100\%$$

2. sz. ábra: Felismerési hiba definíciója (Forrás az irodalomjegyzékben.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

WER: Szó felismerési egységeknél tehát a felismerési hiba a WER. A magyar nyelv esetén azonban a szófelismerési hiba bizonyos esetekben túlzottan pesszimista becslést adhat a felismerés pontosságáról.

LER: Elterjedt a LER (Letter Error Rate), azaz a „betű” felismerési hiba, mint metrika használata. (A szóközt is betű értékűnek definiáljuk, egyébként ugyanúgy számoljuk ki karakter egységenként, mint a szóhiba-arányt.)

A gyakorlatban azonban általában nem a felismerési hiba abszolút értéke a kérdés, hanem leggyakrabban annak megváltozása. Ezen belül is tipikusan a javulás relatív mértéke az érdeklődés tárgya. Ezt az alábbiak szerint definiáljuk mind WER, mind LER esetén.

$$\text{Relatív javulás}(-\Delta ER_{\text{rel}}) = \frac{ER_{\text{referencia}} - ER_{\text{új}}}{ER_{\text{referencia}}} \times 100\%$$

3. sz. ábra: A javulás relatív értéke (Forrás az irodalomjegyzékben.)

Végül, gyakorlati szempontból igen lényeges metrika lehet a felismerés időigényének az alakulása is, természetesen adott hardver esetén. Erre az RTF (Real Time Factor) a szokásos mérték. (Tehát az alacsonyabb értékek a jobbak.)

$$RTF = \frac{\text{felismerésre fordított idő}}{\text{felismert beszéd hossza}}$$

4. sz. ábra: Felismerés időigénye (Forrás az irodalomjegyzékben.)

Attól, hogy az egyik felismerési teszt során jobb eredményt kaptunk, mint a másikban, még nem jelenthetjük ki 100% biztonsággal, az utóbbi megközelítés általánosságban véve is jobb, hiszen véges méretű tesztalmazsal dolgozhatunk csak. Hasznos lehet a felismerési hiba relatív csökkenése és a hasonló mérőszámok mellett a szignifikancia-szintet is megadni, ami megmutatja, hogy mekkora a tévedés valószínűsége a tekintetben, hogy az eredmények alapján jobbnak minősítettük az egyik megközelítést a másiknál.

Például, a felismerési arányokon alapuló 2 mintás Z-próbával egy valószínűségi becslést kaphatunk arról, hogy két eltérő, de ugyanolyan körülmények között tesztelt felismerési megközelítés közül az egyiket a másiknál jobbnak ítélve, mennyire lehetünk biztosak abban, hogy jól döntöttünk.

Az eljárás gyengéje, hogy csak akkor ad megalapozott becslést, ha a felismert szavak egymástól függetlenek, illetve a fenti definíció szerinti Z valóban jól közelíti a normális eloszlást. Míg izolált szavas teszteknel a szóhiba-arányra vonatkozóan megfelelően nagy mintaszámok esetén ez teljesül is, folyamatos beszéd felismerésekor a szó- és betűhiba-arányra vonatkoztatva már kevésbé (hiszen a nyelvi és kiejtési modellezésnél pont abból indulunk ki, hogy az egymás utáni egységek nem függetlenek egymástól).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

E problémák miatt – főként a folyamatos beszéd-felismerési eredmények szignifikancia-vizsgálatához – a fentiniél összetettebb módszereket szoktak használni. Ilyen például a NIST (National Institute of Standards and Technology) ajánlásban szereplő nem parametrikus Wilcoxon előjeles rang teszt. A módszer alkalmas arra, hogy azonos tesztadatokon futtatott A és B felismerő rendszer szegmenspárokon összehasonlított eredményei alapján becsülje meg annak biztonságát, hogy B jobb, mint A. Ehhez az adott szegmenseken mért WER (vagy LER) értékeket összehasonlítja, a különbségeket rangsorolja, majd a javulás/romlás szerint előjelzi.

A személyes közvetlen kommunikáció során egyértelműen kijelenthetjük, hogy egyszerűbb megérteni valaki beszédét, ha a hallgató ismeri azt, aki beszél hozzá és már hozzá szokott annak beszéd stílusához – különösen akkor, ha a beszélőnek egyedi kiejtése vagy erős akcentusa van. A katonai felhasználás során ez külön nehézséget jelenthet elsősorban a soknemzetiségű gyakorlatok folyamán. Az a megállapítás különösen igaz a számítógép alapú hangfelismerésnél, és a hasonló alkalmazásokhoz hasonlóan ezt a tényt kell (lehet) felhasználni a hangfelismerés pontosságának fokozására. Az adatok továbbítására az előzetesen készített dokumentációkban (utasításokban) már kijelölhető konkrét személy (természetesen tartalékok képzésével), aki feladatul kapja az adatok továbbítását. Az emberek könnyen megért olyan beszédet, ahol az egyes szavak összeérnek, nincs közöttük hallható elválasztás, amely szavakra vagy mondatokra osztaná azt. A beszéd hallgatása közben nemcsak az egyes szavak megértésére vagyunk képesek, hanem el tudjuk az egyes szavakat is határolni egymástól.

A szavakat, amelyeket a beszédfelismerő rendszernek kezelni kell, le kell fordítani és szótárba kell foglalni. Az embereknek nagy a szóincse, ezért több ezer szót vagyunk képesek felismerni. Ebből következően a beszédfelismerő rendszereknek, amelyek számítógépes szöveg bevitelre képesek szintén több ezer szavas szótárnak kell rendelkezésre állnia. Ezeket a rendszereket nagy szótáras rendszereknek nevezik. (A nagy szótáras rendszereket más néven kötetlen szótáras rendszereknek is nevezik.) A nagy szótáras (kötetlen szótáras) rendszerek 20-80 000 szót tartalmaznak, ezért bizonyos nyelveken már gyakorlatilag diktáló rendszernek (STT: Speech to Text) tekinthetők. A magyar nyelv azonban toldalékozó nyelv, így egy adott szó felvétele a szótárba nem jelentheti a szó összes megjelenési formájának a felvételét. Összehasonlítva az angol nyelvvel elmondhatjuk, hogy egy 25 000 szavas szótárral ellátott angol nyelvű rendszer már elfogadható minőséggel működik, addig ugyanennyi szóval egy magyar nyelvű rendszer nem tud megfelelő hatékonysággal működni. A beszédfelismerő rendszer megoldások másik végletét jelentik azon rendszerek, amelyeket arra terveztek, hogy a felhasználó a feltett kérdésekre igennel vagy nemmel válaszolnak, ezek a kis szótáras rendszerek. A kis szótáras rendszereket más néven kötött szótáras rendszereknek is nevezik, amelyek azonban csak mintegy 100 szóval dolgoznak. A katonai feladatok esetében az angol nyelv használata az elfogadott, ezért az említett 25 000 szó elég lehet, de figyelembe kell venni a szakmaspecifikus kifejezéseket. A kis szótáras rendszerek is alkalmazhatóak lehetnek, hiszen rövid parancsok, utasítások „belefeérnek” a 100 szavas keretbe.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A BESZÉDFELISMERÉS MÓDSZEREI

A következőkben nézzük meg, hogy a különböző beszéd-felismerési feladatoknak a végrehajtása során, milyen módszereket alkalmazhatunk.

A beszédfelismerésnek alapvetően három komponense van:

- lényegkiemelés (feature extraction) a hanghullám változásából olyan elemeket próbálunk kiemelni, melyeknek kicsi az intrindividuális és az interindividuális jellemzője (függetlenül attól, hogy ki mondta, milyen érzelmi állapotban mondta);
- mintaillesztés ugyanazt a szót nem lehet kétszer ugyanabban a ritmusban kimondani, ezért a mintaillesztés feladata a különböző ritmikájú és spektrális karakterű kiejtések közötti különbségek kiküszöbölése;
- utó/előfeldolgozás: az utófeldolgozásnak ma már nem jellemző a használata. Az előfeldolgozás (pl. zajcsökkentés) robosztusabbá teszi a felismerést.

A lényegkiemelés során az időfüggvényt keretekre (ablakokra) bontjuk, amelyek 10-30 ms hosszú ablakok, és az ablakokat 50%-os fedésben helyezzük egymásra. Az ablak alakja kétféle lehet: Rectangular (négyzetögletes) vagy Hamming ablak.

Ha a beszéd időfüggvénye $f(t)$ és az ablak időfüggvénye $w(t)$, akkor a kiablakolt függvény $a(t)=f(t) \cdot w(t)$. A spektrális jellemzésre igen jó a Fourier transzformáció: Miután előzetesen általában minták állnak rendelkezésre, ezért DFT-t (diszkrét Fourier transzformációt) alkalmazunk. A DFT a halmozott spektrum mintáit adja (számsorozat DFT-je a számsorozathoz tartozó spektrum elégséges mintáit adja).

$$A(\omega) = F(\omega) * W(\omega) = \int_{-\infty}^{\infty} F(\alpha) W(\omega - \alpha) d\alpha$$

5. sz. ábra: Fourier transzformáció (Forrás az irodalomjegyzékben.)

Ezek után tekintsünk bele a mintaillesztési alapfogalmaiba. Adottak pl. izolált szavak (lényegkiemelt vektorsorozatokkal), prototípusok, illetve fonémák (ezekhez is vektorsorozatok tartoznak), vagyis a felismerés alapjául szolgáló nyelvi egységet reprezentáló vektorsorozatok. Feladat, hogy az ún. tesztkejtésből meg tudjuk állapítani, hogy melyik referenciához hasonlít a legjobban. Legnagyobb probléma, hogy ugyanazt a szót az emberek különböző ritmusban képesek kiejteni, de ugyanez igaz egy embernél ugyanazon szó kétszeri kiejtésénél. Meg kell tehát találnunk azt a technikát, amivel a megfelelő dolgok lesznek összeillesztve.

Erre három módszer létezik, ebből kettőnek statisztikai megfigyelés az alapja, a harmadik sablon (template) alapú.

- HMM – Hidden Markov Model (statisztikus);
- ANN – Artificial Neural Network (statisztikus);
- DTW – Dynamic Time Warping (sablon alapú).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A HMM módszernél a ritmikai változások figyelembevétele történik (pl. izolált szavas beszédfelismerésnél). A modell lépni kényszerül minden 10. ms-ban, de nem kényszerül ellépni onnan. Így ezzel a technikával alapvetően ki lehet küszöbölni az alapvető ritmusbeli különbségeket. Lehetséges ugró él is, ha valamelyik hangot nem ejtjük ki. Miért hívják ezt rejtett Markov modellnek? Azért, mert a véges automatáknál megszokott módtól eltérően itt nem tudjuk, hogy a folyamat milyen állapotban van. Erre a megfigyelésből kell következtetnünk. A modell kiad P_T vektort, miközben az állapotokban eljut az „N” állapotig. A megfigyelési sorozatot O-val jelöljük (mint observation). Aközben az emisszióból (azon vektorok, amelyeket a Markov folyamat emittál) nem tudjuk megállapítani, hogy melyik állapotban vagyunk. Egy állapothoz sokféle vektor tartozhat, ezért inkább valószínűségekkal számolunk. $P(O_t|q_j)$ egy valószínűsége jellemező érték, ahol q_j a j-edik állapot O_t pedig folytonos értékkészletű. Minden egyes ponthoz sűrűségfüggvény-értéket rendelünk. Ezt a sűrűségfüggvényt adatbázisokból kell meghatározni.

A Dinamikus idővetemítés (Dynamic Time Warping) módszere csak egyszerű felismerési feladatokra alkalmas, ezért részletesen nem foglalkozunk a módszerrel, annak ellenére, hogy akkor is jól jöhet, ha egy új szótárelem felvételére csak bemondás útján van lehetőség.

A Mesterséges neurális háló (ANN) izolált szavas beszédfelismerésre alkalmas, illetve nemlineáris osztályozásra feature extraction részeként, ezekre bevált, de nem jelent lényegi többletet a GMM(Gauss Mixture Modell)-hez képest.

A következő lehetőséget akkor kell alkalmaznunk, ha nem csak izolált szavakat akarunk használni. Az alapötlet az, hogy az izolált szavas HMM Markov modelljeit összevonjuk, így a rendszerbe nyelvtani információt viszünk a modell topológián keresztül. Ebben az esetben előnyt jelenthet a statisztikai megközelítés, amely elég egyszerű, egyúttal itt is a leghatékonyabb megközelítésnek bizonyult. Azonban számtalan negatív jelenség is megjelenik, mert a természetes nyelvek nem írhatók le determinisztikus nyelvtannal, illetve a szöveg nem ugyanaz, mint a hangsor, tehát kiejtés-modellezés is szükséges, valamint méret probléma is felmerülhet. Ugyanakkor a magyar nyelv esetében előnyt jelenthet, hogy a kiejtésre az írott formából jól következtethetünk.

A beszédfelismeréshez szervesen kapcsolódik a beszélő-felismerés is, amelynek fő kérdése, hogy megállapítható-e az elhangzó beszéd alapján a beszélő személye, ha ismerjük az illetőt, illetve ha nem. (Katonai feladatok végrehajtása során nagyon kicsi a valószínűsége annak, hogy ismerjük a beszélőt!) A vizsgálat során a kiinduló feltételezés az, hogy az agyunkban létrejövő neurális spektrogram tartalmazza a beszélő ismerveit. De vajon ez az információ, ezek a paraméterek olyan mértékben jellemzőek-e a beszélőre, mint pl. az ujjlenyomat?

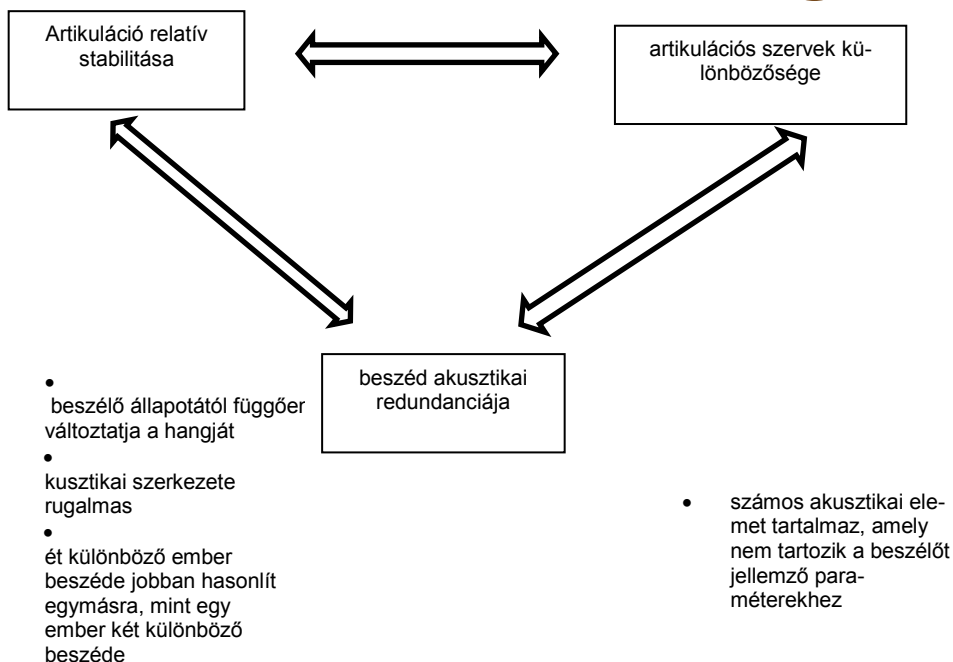
A beszélő-felismerésnek alapvetően két iránya van:

- az n lehetőségéből kizárható-e nx személy;
- az n lehetőségéből melyik az nx esemény;
- a kettő kombinációja: benne van-e, és ha igen, ki lehet?

A beszélő-felismerés paradoxona a következő ábrával szemléltethető:

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

6. sz. ábra: A beszélő-felismerés problémái (Forrás: saját szerkesztés.)

A beszélő vizsgálata során számtalan egyéb problémára is megoldást kell keresni bármely alkalmazandó szoftvernek. Csak felsorolásszerűen megjelenítve nézzük meg melyek lehetnek ezek a problémák illetve vizsgálandó kérdések és a felsorolások mögött zárójelben megjelenítjük a katonai alkalmazás relevanciáját:

- A beszélő azonosítása a hangszínezet alapján (fonetika) (Nem releváns!)
- Milyen mértékben jellemző az emberre a hangja, beszéde? (Nem releváns!)
- Miképpen határozható meg az egyéni hangszínezet? (Nem releváns!)
- Melyik beszédképzési konfigurációval mutatja a legszorosabb kapcsolatot? (Nem releváns!)
- Miként fejezhető ki a hangszínezet: akusztikai-fonetikai, percepció-fonetikai vagy mind együtt? (Nem releváns!)
- Milyen szubjektív benyomásokat kell figyelembe venni a hangszínezet tekintetében? (Nem releváns!)
- A beszéd elhangzásának helyszíne (pragmatika). (Releváns!)
- Szemantikai szerkezet, jelentés (milyen kifejezéseket válogat ki) – stratégiák. (Előzetesen leszabályozott!)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- Szintaktikai szerkezet (milyen sorrendben, hogyan mondom őket) – transzformációs szabályok. (Előzetesen leszabályozott!)
- Fonológiai szabályok, fonetikai szerkezet. (Nem releváns!)
- Artikulációs működések. (Nem releváns!)
- Akusztikai hullámforma. (Nem releváns!)
- Egyetlen beszélő egyetlen hangja laboratóriumi körülmények között és egyéb tényezők közül többet is elhanyagolva is nagyon sokféle lehet. (Nem releváns!)
- Az alaphang magasságának változása: a korról változik (a nőké felnőttkorig kicsit mélyül, de alapvetően nem változik, idősebb korra jobban mélyül, a férfiaké kamaszkorban nagyon mélyül, felnőttkorban egész mély, majd idősebb korban újra magasodik). (Nem releváns!)
- Az érzelmek is befolyásolják (öröm, bánat, stb., de ez a kettő azonosítható a legjobban) a beszédet. (Nem releváns!)
- A prozódia jellemzőbb, mint a szegmentális szerkezet: alaphang-magasság, tempó, intenzitás, szünetstruktúra, ritmus, artikulációs változás. (Nem releváns!)
- A beszéd tempójának változásánál meghatározóak a környezeti feltételek is. (Releváns!)
- ha automatizálni szeretnénk a beszélő-felismerést, az időviszonyok változása gondot jelenthet: két beszédminta tempója nem azonos, akkor most ugyanaz a beszélő volt-e vagy sem, továbbá befolyásolhatja a beszéd sebességét az érzelmi állapot és legfőképpen a zajviszonyok. (Előre leszabályozott!)
- Sok leadott jelentés után monoton jellegű lesz a beszéd (moduláció csökken). (Előre leszabályozott!)

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

Folyamatosan folynak a lehetőségek vizsgálatai, hogy az információk széleskörű kezelésével növelhetővé váljon egy-egy tevékenység hatékonysága. A vizsgált mesterséges intelligencia területének egy viszonylag új eleme, a különböző típusú munkák hatékonyságát növelő lehetőség a beszédfelismerő rendszerek alkalmazása lehet a beérkező információk kezeléséhez. A katonai feladatok végrehajtása során a beszédfelismerő rendszer alkalmazása éppen azokon a területeken jelenthet előrelépést, melyeken belül a legutóbbi felmérések jelentős lemaradásokat mutattak. A különböző többnemzetiségű műveletek (gyakorlatok) ideje alatt az egységes alapelveken alapuló információátadás kiemelt kérdésként vetődik fel a NATO hadseregeinek együttműködése során. A beszédfelismerő rendszer gyakorlati alkalmazása még nagyon rövid időre tekint vissza és még viszonylag szűk azoknak a szakmáknak a száma, melyekben az alkalmazás feltételei megteremtődtek. Végkövetkeztetésként kimondhatjuk, hogy a mesterséges intelligencia alkalmazása a beszédfelismerésben a katonai feladatok végrehajtásánál is jelentős távlatokat jelenthet, növelve ezzel a feladatok végrehajtásának hatékonyságát. Ez a cikk ezért vállalkozott az elméleti

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

alapok ismertetésére és reményeim szerint megteremtette az alapot a gyakorlati megvalósítás lehetőségeinek elemzésére, amely majd a cikk második részében kerül kifejtésre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Vicsi Klára: A beszédfelismerés fejlődése, a mai beszédfelismerési módszerek ismertetése, alpha.tmit.bme.hu/speech/docs/education/beszedkomm_felism3.PPT, 2006, Letöltve: 2017.05.20.
2. Wilcoxon, F.: "Individual Comparisons by Ranking Methods." *Biometrics* 1, 80-83, 1945.
3. L. R. Bahl, P. F. Brown, P. V. de Souza, R. L. Mercer: Maximum mutual information estimation of hidden Markov model parameters for speech recognition. *Proc. IEEE Int. Conf. on Acoustics, Speech and Signal Processing*, Vol. 1, pp. 49–52, Tokyo, Japan, April 1986.
4. L. E. Baum, J. A. Eagon: An inequality with applications to statistical estimation for probabilistic functions of Markov processes and to a model of ecology. *Amer. Math. Soc. Bull.*, Vol. 73, pp. 360–362, 1967.
5. M. H. Cohen: Phonological structures for speech recognition. Ph.D. dissertation, University of California, Berkeley, USA, 1989.
6. Creutz, M. and Lagus, K.: "Unsupervised Morpheme Segmentation and Morphology Induction from Text Corpora Using Morfessor 1.0.", *Publications in Computer and Information Science, Report A81*, Helsinki University of Technology, March, (2005)
7. Czap László: Audiovizuális beszédfelismerés és szintézis, PhD értekezés, BME, Budapest, 2005.
8. Gordos G., Takács Gy.: Digitális beszédfeldolgozás, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1983.
9. Németh B., Mihajlik P., Tikk D., Trón V.: Statisztikai és szabály alapú morfológiai elemzők kombinációja beszédfelismerő alkalmazáshoz. *MSZNY 2007: V. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*, pp. 95-105, Szeged, 2007.

ZENTAI KÁROLY¹**Speciális űrméretű precíziós fegyverek katonai és rendvédelmi alkalmazása****Employment of special calibre weapons in the military and the law enforcement****Absztrakt**

A tanulmány a korlátozott átütési erővel rendelkező fegyverek lehetséges alkalmazását vizsgálja. Esettanulmányok és gyakorlati kísérletek segítségével mutatja be a kis űrméretű fegyverekben rejlő lehetőségeket.

Kulcsszavak: Korlátozott átütés, mesterlövész, kiskaliberű fegyverek

Abstract

The essay addresses the possible employment of weapons with reduced penetration. Examines the potentials of small bore weapons by case-studies and experiments.

Keywords: reduced penetration, sniper, small calibre weapons

„Lantos István, a terrorelhárítók vezetője elmondta: akkor csaptak le a túszejtőre, amikor a pénzt átadták neki. Összesen hat lövést adtak le. Az egyik, testén áthatoló lövés megsebesítette az egyik ügyfelet, egy másik lövés, amit még a túszejtő adott le, a biztonsági őrkézét találta el. A túszejtő a helyszínen belehalt sérüléseibe és két dolgozó megsérült. Egyiküket infúzióra kötve hozták ki a bankból. Ügyészek vizsgálják, hogy jogos volt-e a rendőrség fegyverhasználata.”²

¹ Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató -National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: zentai.karoly@uni-nke.hu, ORCID ID: 0000-0002-5306-3879

² Agyonlőtték a Széna téri bankrablás túszejtőjét – összefoglaló, HVG, 2007. május. 04. http://hvg.hu/itthon/20070504_fegyveres_rablas (letöltve 2016. április 20.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

BEVEZETÉS

A fent olvasható idézetből kitűnik, hogy vannak esetek, amelyek során az alkalmazott löfegyverek nagy átütőereje nem előny, hanem hátrány. Jelen cikk célja, hogy valós példák segítségével bemutasson olyan – szokásosnál kisebb teljesítményű – löfegyver-lőszer kombinációt, amelyet más országok katonai erői és rendvédelmi szervei az úgynevezett „kevésbé halálos” szerepkörre rendszeresítettek, kísérleti eredményekkel támassza alá a szóban forgó lőszer valós átütőerejét, valamint arra keresi a választ, hogy ezek hazai adaptációja milyen helyzetekben segítené elő a különféle katonai és rendvédelmi egységeket feladataik elvégzésében, és milyen jogi akadályai lehetnek a fent említett löszerek alkalmazásának.

Egy adott szituációt, amelynek során fegyverhasználatra kerül sor, a magyarországi Rendőrségről szóló törvény, a Btk. és a nemzetközi hadijog is jog más szinten kezel, mint azokat, amikor a helyzetet az intézkedő katona vagy rendőr lövés leadása nélkül is meg tudott oldani. A különféle nem halálos – a gumilövedékek, a könnygáz, az áramütésen alapuló hatású – eszközök egyfajta átmenetet jelentenek az intézkedéstechnika gyakorlatában a kényszerítő, elvezető fogások és a löfegyver használata között.

A 2006 őszén, Budapesten lezajlott utcai zavargások során a tüntetők több esetben használtak olyan tárgyakat, amelyeket a munkájukat végző rendőrökre dobva súlyos, akár halálos sérülést is okozhatnak. (Nem kell szakértőnek lenni ahhoz, hogy belássuk: ha valakit fejbe lőnek csúzlival, csapágygolyóval, vagy útburkolatból felszedett kockakövel eltalálnak, az illető súlyosan megsebesülhet, meggyomorodhat, vagy meghalhat.) A rendvédelmi szervek tagjai engedélyt kaptak gumilövedékes fegyverek használatára. Az ezekkel okozott sérülések – és azok széleskörű publicitása – erős társadalmi kritikát váltottak ki a rendőrség irányába.

A zavargások megfékezésében, kötelékben résztvevő rendőrök a műveletet vezető parancsnok utasítására kötelesek használni az éles löfegyvereiket, a kiadott parancs jogszerűségéért az előljáró a felelős.³ A löfegyverhasználatra vonatkozó jogszabály szerint lehetőség szerint el kell kerülni az emberi élet kioltását.⁴ Ezt a követelményt nagyon nehéz betölteni, ha a felszólításnak nem engedelmeskedő, hangadó, esetleg a tömegben elvegyült fegyveres zavargó – a célszemély – több olyan személy gyűrűjében helyezkedik el, akiket a testen áthaladó lövés szintén megsebesíthet, illetve megölhet. A jelenlegi 9mm Makarov és 9 x 19mm Parabellum űrméretű szolgálati maroklöfegyverekhez, valamint a 7,62 x 39mm űrméretű gépkarabélyokhoz alkalmazott teljes köpenyű löszerek mindegyike – a találat helyétől függően – akár több emberi testen is áthaladhat. Kivételt képeznek a különleges rendőri egységek által rendszeresített korlátozott átütésű löszerek.

³ 62/2007. (XII.23.) IRM rendelet a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról, 67.§ (1)

⁴ 62/2007. (XII.23.) IRM rendelet a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról, 68.§ (1)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A 2006-os budapesti, vagy a 2015-ös határ menti eseményeket nézve sajnos nem jelenthetjük ki, hogy a szolgálatot teljesítő katonáknak vagy rendvédelmi szervek tagjainak a jövőben nem lesz szükségük arra, hogy fegyvereiket tömegben lévő fegyveres elkövető ellen használják, márpedig ilyen esetek kezeléséhez speciális fegyverekre, lőszerre és kiképzésre van szükség. Az írás következő részében olyan kisebb fegyvereket kívánok bemutatni, amelyeket más országok rendszeresítettek.

.22 LONG RIFLE KALIBERŰ FEGYVEREK A KÖZEL-KELETEN

Az izraeli rendvédelmi szervek és a hadsereg folyamatosan a nemzetközi közvélemény és a média szoros figyelme alatt végzik munkájukat. Az egymás után indított intifádák során több olyan tüntetés, zavargás, utcai harc zajlott le a városaikban, amikor a palesztin tüntetők kövekkel, Molotov-koktélokkal vagy más tárgyakkal dobálták a biztonsági erők tagjait, vagy akár az izraeli állampolgárokat. A rendőrök által kontrollált, megfigyelt tömegben lévő, veszélyesen viselkedő, vagy fegyveres személyek lelövése, halálos sérülés okozása gyorsan kiváltja a nemzetközi közvélemény nemtetszését. 1987-ben az izraeli kormányzat elleni felkelés során több összecsapásra került sor a palesztin tüntetők és az izraeli biztonsági erők között. A tapasztalatokra alapozva a tömeg megfékezéséhez az addig alkalmazott gumilövedéknél hatékonyabb, de az M4 és Galil egyéni löfegyverek rendszeresített teljes köpenyű 5,56 x 45mm NATO lőszerénél csekélyebb hatású eszközre volt szükség.⁵ Tehát az IDF (Israeli Defense Force⁶) olyan – megfelelően pontos – fegyvert keresett, amellyel a tüntetők hangadóit vagy a közéjük vegyült fegyvereseket végtaglövésekkel ártalmatlanná tehetik.⁷

A feladatra az egyesült államokbeli Ruger cég, Ruger 10/22 típusú, öntöltő rendszerű, hangtompítóval felszerelt, 0.22-es űrméretű⁸ fegyverét választották ki. Az optikai irányzékkal ellátott fegyvert kis számban ugyan, de a legtöbb lövész és speciális alakulatnál rendszeresítették. Hasonló fegyvereket egyes hadseregek és rendvédelmi szervek különleges alegységei arra is használnak, hogy behatolás előtt az adott területet, objektumot őrző kutyákat elnémítsák – kiiktatva ezzel a „korai előrejelző rendszert” –, vagy az utcai lámpák kilövésével csökkentsék a közeledő csoport felfedésének lehetőségét.⁹

⁵ <http://www.isayeret.com/content/weapons/sws/ruger/article.shtml> (letöltve 2016. április 20.)

⁶ Az izraeli állam fegyveres ereje a mi fogalmaink szerint katonaság, de a rendvédelemben is részt vesznek. (a szerző megjegyzése)

⁷ http://www.ruger1022.com/docs/israeli_sniper.htm (letöltve 2016. április 20.)

⁸ A 0.22 jelölés az angolszász hüvelyk mértékegységből ered. Európában 5,6 mm-esnek is nevezik (a szerző megjegyzése).

⁹ Pluster, John L.: The Ultimate Sniper. Paladin Press, 2006. p74.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

1. sz. ábra. A Ruger 10/22 taktikai változata menetes csőtorkolattal és távcső-szereléksínnel.¹⁰

A 2000-es években ismétlődő palesztin-izraeli összecsapások során újra alkalmazták a fegyvert az izraeliek, mint „kevésbé halálos” hatású eszközt a tüntetők ellen. Ebben az időszakban több palesztin polgár is meghalt a .22 Long Rifle űrméretű fegyver alkalmazása során, mivel a lövéseket leadó katonák nem végtagra, hanem felsőtestre céloztak. Természetesen így is kevesebb áldozatot követelt a tömegben lévő elleni fegyverhasználat, mint ha a lövést, egy több személyt is átütő gépkarabélyból, vagy mesterlövészpuskából adták volna le. Az esetek után a fegyver hatékonyságát lőtéri kísérletekkel újra vizsgálták. Megállapításra került, hogy a koponyát vagy a felsőtestet ért találat – bár a testet többnyire nem üti át – vérzéscsillapítás és azonnali orvosi segítség nélkül az illető halálát okozza. Ezért napjainkban az izraeli erők a Ruger 10/22 puskát rendkívül ritkán használják.¹¹

A .22 LONG RIFLE LŐSZER SEBBALLISZTIKAI TELJESÍTMÉNYE

A .22 LR töltényt sok évtized óta sportfegyverek lőszereként, hobbilövészetre vagy apróvadak elejtésére használják. Jelen írás szerzője a .22 Long Rifle lőszer teljesítményét egy sportlőtéren vizsgálta. A kísérlet során az egyrétegű ruhaszövetből, 3-4 cm vastag sertés-húsból és egy csöves sertés lábszárcsontból álló – hozzávetőlegesen egy emberi végtaghoz hasonló ellenállású – célt az 50 m távolságból, puskából leadott lövés nem ütötte át.

¹⁰ <http://www.ruger.com/products/1022Tactical/specSheets/1261.html> (letöltve 2016. április 20.)

¹¹ Steve Johnson: Israel Adopts Ruger SR-22 in “Less Lethal” Sniper Role., The Firearm Blog, 2015. <http://www.thefirearmblog.com/blog/2015/10/21/israel-adopts-ruger-sr-22-in-less-lethal-sniper-role/> (letöltve 2016. április 20.)

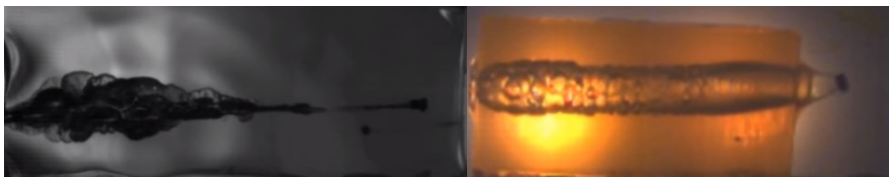
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

2. sz. ábra: Az átütött rétegek és a lövedék maradványteste (a szerző felvétele)

Egy hasonló sérülés okozását a fegyverhasználatot elrendelő és a lövés leadó egyenruhásnak alaposan meg kell indokolnia, de az elkövető nem hal bele sérüléseibe, ez pedig erkölcsileg és jogilag nagy előny egy adott művelet „mérlegének” utólagos vizsgálata során.

3. sz. ábra: A bal oldali képen a .22 LR lövedék nem lép ki a ballisztikai zseléből, míg a jobb oldalon látható 9 mm-es teljes köpenyű lövedék könnyedén átúti.¹²

Egy .22 Long Rifle űrméretű, hangtompítóval felszerelt távcsöves puska természetesen csak nagyon indokolt esetben, speciális felkészítésben részesült állomány kezében kerülhet éles bevetésre.

¹² <https://www.youtube.com/watch?v=mNfp2LtfTHc> (letöltve 2016. április 20.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

LEHETSÉGES ALTERNATÍVA

E sorok írásakor a Magyar Honvédség katonái az országhatáron a migrációs válság okozta helyzetek kezelésében vesznek részt, a rendőri állomány tagjaival közösen járőröznek. A MH Különleges Műveleti Zászlóalj tagjai is részt vesznek a feladatokban, legtöbbjüknek az 5,56x45mm NATO löszert tüzelő M4A1 gépkarabély található, mint egyéni lőfegyver. Acélmagvas, teljes köpenyű lövedéke nagy valószínűség szerint átüti az eltalált emberi testet, tehát tömegben elhelyezkedő fegyveres ellen nem célszerű alkalmazni. Konvencionális műveletek során a nemzetközi egyezmények tiltják osztott köpenyes, a szükségesnél nagyobb sérülést okozó löszerek használatát, azonban egyes NATO országok, mint például az USA, a terrorizmus elleni műveletekre hivatkozva mind a mesterlövészfegyverekhez, mind a gépkarabélyokhoz használ üreges hegyű (Hollow Point) löszereket.¹³

Az 5,56x45mm NATO töltényt sport és vadászati célokra a .223 Remington néven hozzák civil forgalomba, tehát több száz féle lövedéktípusú és kezdősebességű típusa elérhető. Ezek közül a legnagyobb sebességű és puhább lövedékkel szerelt változatok az emberi testbe csapódva gyakorlatilag az összes mozgási energiájukat leadják, a lövedék pedig apró darabokra szakad. Egy medencecsont, koponya vagy felsőtest találatnál szinte biztos, hogy a lövedék apró maradványtestei nem hagyják el a megölt személy testét.

Ha a fegyverhasználat szabályai lehetővé tennék, a MH Különleges Műveleti Zászlóaljnál rendszeresített M4A1 gépkarabélyok alkalmasak lehetnének 50-150 m távolságból olyan lövések leadására, amellyel egy adott fegyveres célszemélyt kiemelnek a tömegből a körülötte állók felesleges veszélyeztetése nélkül. Erre a szerepkörre a nagyobb teljesítményű mesterlövészfegyverek nem alkalmasak. A Magyar Honvédségnél évek óta megtalálható SZVD távcsöves öntöltő puska acélmagvas löszere, vagy bármely 7,62 mm űrméretű teljes köpenyű puskatöltény akár több embert is átúthet,¹⁴ tehát hasonló fegyver-löszér kombinációval csak olyan emberre szabad a lövésznek tüzelni, aki mögött nem helyezkednek el mások.

Egyszerű átütési kísérletekkel könnyen bebizonyítható, hogy a korlátozott átütést megkövetelő precíziós löfeladatra mely töltény típusok alkalmasak és melyek nem.

A cikk szerzője 2014 áprilisában két nyers sertéslapocka közé 20 cm vastag zselét helyezett, amelyet egy 5,56x45mm NATO űrméretű fegyverrel 100 m távolságból megölt. A nagy sebességű, puha szerkezetű lövedék az első csontreteget átütötte, a köztes puha anyagban eldeformálódott, majd a második nyers csontreteg felületén megállt.

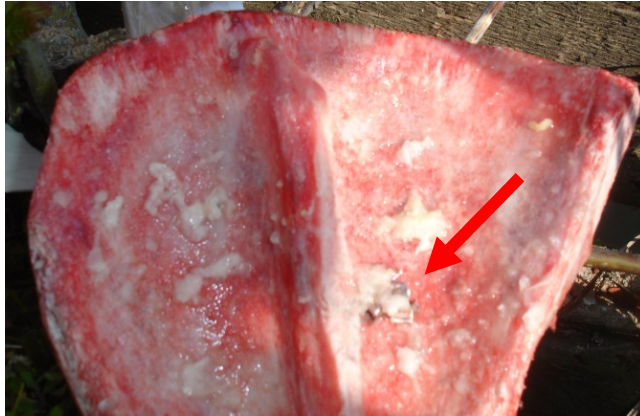
Az átütési kísérletet a szerző a Hornady cég 990 m/s kezdősebességű, 3,56 g tömegű, V-Max típusú töltényével végezte el.

¹³ Pluster, John L.: The History of Sniping and Sharpshooting. Paladin Press, 2008. p591.

¹⁴ LőFe/128. A Dragunov távcsöves puska anyagismereti és lőutasítása, Honvédelmi Minisztérium, 1978. p111.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

4. sz. ábra: A fotón jól látható a lövedék maradványa (a szerző felvétele)

Hasonló löszerek rendszeresítése és katonai célú használata egyelőre komoly jogi akadályokba ütközhet. Azonban meg kell fontolni, hogy egy szituáció kezelése során a fegyverhasználat vagy a fegyverhasználat elmulasztásával lesznek e nagyobbak a veszteségek, és ha a művelet helyszínén nem áll a döntést hozó parancsnok rendelkezésére optimális átütőerejű fegyver és lőszer, akkor lehetősége sem lesz megfelelő döntést hoznia.

A fent említett M4A1 gépkarabély távcsővel felszerelve, nagy sebességű, puha lövedékszerkezetű lőszerrel használva alkalmas lehet speciális feladatok ellátására.

5. sz. ábra: Az M4 gépkarabély és a Hornady V-Max lövedék¹⁵

¹⁵ [http://www.colt.com/Catalog/Military/Products/Colt-M4-Carbine#LiveContent\[R0977\]](http://www.colt.com/Catalog/Military/Products/Colt-M4-Carbine#LiveContent[R0977])
<http://www.hornady.com/store/223-Rem-55-gr-V-MAX/> (letöltve 2016. április 22.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A KORLÁTOZOTT ÁTÜTÉSI TELJESÍTMÉNYRE VALÓ IGÉNY MEGJELENÉSE KATONAI MŰVELETEKBEN

Mesterlövészek alkalmazásával könnyebben megvalósítható a „*minimum force*”, a feladat által megkívánt megkövetelt, de másodlagos rombolást, pusztítást nem okozó eszközök bevetése. Napjainkban a katonai mesterlövészek hatékony alkalmazása során a gyakorlati tapasztalatok megkövetelik, hogy a mesterlövész csoport tagjai részére ne egy darab fegyver legyen rendszeresítve fejenként, hanem a feladat függvényében választhassák ki a legmegfelelőbb fegyver-lőszer párosítást. Elsősorban a következő helyzetekben célszerű, hogy a nagy átütőerejű mesterlövész puszkák mellett 5,56 mm-es, az általánosan rendszeresített gépkarabélynál pontosabb lövések leadására képes fegyverek is rendelkezésre álljanak:

- városi környezetben végrehajtott műveletek, ahol a tipikus lőtávolság 200 m alatt van;¹⁶
- az esetleg jelen lévő lakosság vagy a saját erők testi épségét is kímélni kell;
- tűzok jelenléte;¹⁷
- kulturális örökségnek minősülő objektumok vannak a célszemélyek mögött;¹⁸

A világ speciális alakulatai gyakran alkalmaznak céllovészetre kifejlesztett nagy pontosságú 5,56x45mm ürméretű, üreges hegyű lőszerket. Ezek a fent felsorolt helyzetekben nem csak kiemelkedő löszabatosságuk, hanem az acélmagvas lövedékekhez képest csekélyebb átütési teljesítményük miatt is előnyösek lehetnek. Az Egyesült Államok Szárazföldi erejének Különleges Műveleti Parancsnoksága (U.S. Army Special Operations Command) A Black Hills lőszergyártó cég 77 grain (5 gramm) tömegű lövedékkel szerelt 5,56x45mm NATO töltényét rendszeresítette Mk262 jelzéssel. Az új lőszer nemcsak sokkal pontosabb volt teljes köpenyű elődjénél, de a hirtelen leadott kinetikus energia miatt az ellenséges élőerőt is sokkal megbízhatóbban tette ártalmatlanná.¹⁹

¹⁶ FM 3-05.222, Special Forces Sniper Training and Employment, Headquarters Department of the Army Washington, DC, 2003. p6-2.

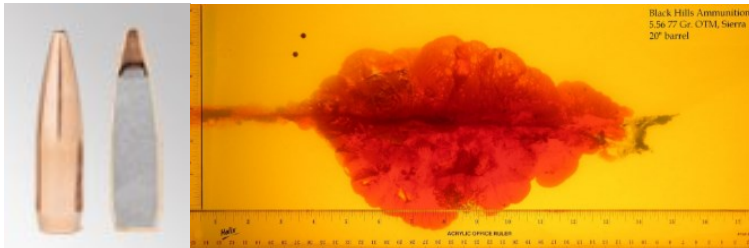
¹⁷ FM 3-05.222, Special Forces Sniper Training and Employment, Headquarters Department of the Army Washington, DC, 2003. p6-12.

¹⁸ B-GL-392-005/FP-001, Sniping, Canada, Ministry of National Defence, 2006. p30.

¹⁹ Pluster, John L.: The History of Sniping and Sharpshooting. Paladin Press, 2008. p622.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

6. sz. ábra: A 77 grain tömegű Black Hills lövedék és az okozott sebcsatorna²⁰

Hasonló teljesítményű és pontosságú töltényeket több nagy lőszergyártó cég is forgalmaz. Lőtéri kísérletekkel eldönthető lenne, hogy a Magyar Honvédségnél már rendszerben lévő M4A1 gépkarabély melyik típussal produkálná a legjobb szórásképet, így szert lehetne tenni egy további jól alkalmazható fegyver-lőszer kombinációra.

KÖVETELMÉNY A PONTOSSÁG

Az előző fejezetekben tárgyalt szerepkör betöltéséhez a fegyver-lőszer kombinációnak nem csak korlátozott átütési teljesítményt, hanem kielégítő pontosságot is kell produkálnia. Napjainkban a szakirodalom szögpercben határozza meg a mesterlövészfegyverek szórásjellemzőit. Ha egy puska megfelelő minőségű lőszerrel képes az egy szögpercen belüli szóráskép lövésére, alkalmas lehet precíziós feladatok ellátására.²¹ 100 m-es lőtávolságot feltételezve ez 3 cm átmérőnél nem nagyobb szórásképet jelent, tehát a lövő hibáit is hozzáadva erről a távolságról egy sebesítő lövés esetében egy végtag, egy halálos lövés leadása esetén a fej eltalálását is jelentheti.

KÖVETKEZTETÉSEK

A rendőrök és a katonák esetében is fontos, hogy egy esetleges fegyverhasználat során a célba vett személy környezetében lévő ártatlan jelenlévők ne sérüljenek meg. Ehhez nem csak pontos lövésekre van szükség, hanem adott esetben optimális teljesítményű fegyverekre és lőszerre is. Azt, hogy abban a szituációban mit alkalmazzanak, a körülmények, a helyszín, a jelenlévők száma és sok más tényező alapján döntenek el a művelet vezetői. Egy-egy fegyveres konfliktus, tömeges zavargás során nem lehet megjósolni, hogy melyik forgatókönyv fog megvalósulni, tehát a rendvédelmi szervek és a fegyveres erők megoldási lehetőségeit, a technikai eszközök palettáját is szélesíteni kell. Ide tartoznak azok a fegyve-

²⁰ <http://www.black-hills.com/shop/new-rifle-ammo/5-56mm/> (letöltve 2017. január 20.)

²¹ Pluster, John L.: The Ultimate Sniper. Paladin Press, 2006. p38.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

rek, löszerek és optikai eszközök, amelyeket nem általános szolgálati célra rendszeresítenek, hanem egy speciális probléma megoldására.

A korlátozott átütésű képességű fegyverek és löszerek eddig sem voltak nagy számban jelen a rendvédelmi szerveknél, és ezután is csak egy-egy példányra lehet szükség bizonyos alakulatoknál.

Az írás első felében bemutatott típus csak példa, gyakorlatilag bármilyen megfelelő pontosságú, távcsővel felszerelhető, öntöltő vagy ismétlő rendszerű .22 Long Rifle űrméretű puska alkalmassá tehető erre a szerepkörre.

Amennyiben katonáknak kell hazánkban vagy külföldi szerepvállalás során tömegkezelési feladatban rész vennie és fegyvert használnia, a már rendszerben lévő M4A1 gépkarabély a megfelelő löszertípus alkalmazásával betölthet olyan szerepet, hogy a tömegből „kiemeljenek” vele akár fegyveres ellenséget.

Természetesen akár rendvédelmi, akár katonai alkalmazásról beszélünk, az éles bevetést gondos löelméleti, anatómiai és gyakorlati felkészítésnek kell megelőznie.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. 62/2007. (XII.23.) IRM rendelet a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról
2. Pluster, John L.: *The History of Sniping and Sharpshooting*. Paladin Press, 2008. ISBN 13: 978-1-58160-632-4
3. Pluster, John L.: *The Ultimate Sniper*. Paladin Press, 2006. ISBN 10: 1-58160-494-7
4. Spicer, Mark: *The Illustrated Manual of Sniper Skills*. Zenith, 2006. ISBN-13 978-0-7603-2674-9
5. LöFe/128. *A Dragunov távcsöves puska anyagismereti és lövtáitása*, Honvédelmi Minisztérium, 1978.
6. B-GL-392-005/FP-001, *Sniping*, Canada, Ministry of National Defence, 2006.
7. FM 3-05.222, *Special Forces Sniper Training and Employment*, Headquarters Department of the Army Washington, DC, 2003.
8. http://www.ruger1022.com/docs/israeli_sniper.htm (letöltve 2016. április 20.)
9. <http://www.isayeret.com/content/weapons/sws/ruger/article.shtml> (letöltve 2016. április 20.)
10. <http://www.ruger-firearms.com/products/1022Tactical/specSheets/1230.html> (letöltve 2016. április 20.)
11. Steve Johnson: *Israel Adopts Ruger SR-22 in "Less Lethal" Sniper Role*, The Firearm Blog, 2015. <http://www.thefirearmblog.com/blog/2015/10/21/israel-adopts-ruger-sr-22-in-less-lethal-sniper-role/> (letöltve 2016. április 20.)
12. *Agyonlőtték a Széna téri bankrablás túszejtőjét – összefoglaló*, HVG, 2007. május. 04. http://hvg.hu/itthon/20070504_fegyveres_rablas (letöltve 2016. április 20.)
13. <http://www.ruger.com/products/1022Tactical/specSheets/1261.html> (letöltve 2016. április 20.)
14. <https://www.youtube.com/watch?v=mNfp2LtfTHc> (letöltve 2016. április 20.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

15. [http://www.colt.com/Catalog/Military/Products/Colt-M4-Carbine#LiveContent\[R0977\]](http://www.colt.com/Catalog/Military/Products/Colt-M4-Carbine#LiveContent[R0977]) (letöltve 2016. április 20.)
16. <http://www.hornady.com/store/223-Rem-55-gr-V-MAX/> (letöltve 2016. április 22.)
17. <http://www.black-hills.com/shop/new-rifle-ammo/5-56mm/> (letöltve 2017. január 20.)

ZENTAI KÁROLY¹

Beszámoló „A mesterlövész képességek új alapokra helyezése a Magyar Honvédségben” című kutatási téma keretében választott és kidolgozásra tervezett értekezésről

Summary of a future PhD dissertation: „Reestablish the sniper capabilities in the Hungarian Defense Forces”

Absztrakt

A beszámoló a nemzetközi, illetve a magyar mesterlövész alegységekre jellemző felszerelési, szervezési és alkalmazási kérdéseket vizsgálja. A tanulmány meghatároz néhány, napjaink mesterlövész eszközeire vonatkozó technikai követelményt. A szerző javaslatokat tesz az alkalmazás szempontjából célszerű mesterlövész fegyverrendszerekre, lőszertípusokra, valamint a mesterlövész csoportok szervezésére és alkalmazására.

Kulcsszavak: mesterlövész csoport, ballisztika, optikai irányzékok, mesterlövész minőségű lőszerek

Abstract

The summary addresses certain questions about the international and Hungarian sniper units' equipments, organisations and employments. This article defines some technical standards which are typical of nowadays sniper subunits. The author recommends practical sniper weapon systems, ammunitions and ways of organising and employing sniper teams.

Keywords: sniper team, ballistics, optical sights, sniper grade ammunition

¹ Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató -National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: zentai.karoly@uni-nke.hu, ORCID ID: 0000-0002-5306-3879

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

BEVEZETÉS

A 2000-es évek óta a Magyar Honvédségben jelentős előrelépés történt a lövész és különleges alakulatok mesterlövész fegyverekkel és felszerelésekkel való ellátása területén. Ezek a fegyverzettechnikai eszközök megfelelően alkalmazva sokoldalúan erősíthetik egy műveletet végrehajtó katonai erő rugalmasságát. Annak érdekében, hogy a mesterlövész képzettségű és beosztású személyi állomány, illetve a rendelkezésre álló felszerelések alkalmazásával kapcsolatban helyes vezetői döntések szülessenek, fontosnak tartottam a témát rendszerezni, illetve a rendelkezésemre álló források alapján megvizsgálni a különféle haderők által sikeresen használt felszerelés rendszereket, szervezeteket, kiképzési módszereket és a mesterlövész csoportok alkalmazásának gyakorlatát. A NATO szövetségi rendszer egyes tagállamaiban hozzáférhető mesterlövész kurzusok és a külföldi szerepvállalások sok hasznosítható tapasztalattal gazdagították az azokon résztvevő magyar szakemberek tudását. Fontosnak tartom, hogy ez a tudás a Magyar Honvédség igényeinek megfelelően legyen felhasználva, nem pedig eltékozolva, valamint a közelmúltban rendszeresített technikai eszközök szakszerűen legyenek alkalmazva, nem pedig idő előtt leamortizálva. E célok megvalósulásához a mesterlövészek és felszereléseik felett döntéseket hozó katonai vezetőknek ismerni kell az alkalmazásuk elveit, előnyeiket, hátrányait és bizonyos körülmények között a korlátaikat is.

Jelen írás célja rendszerezni a mesterlövészekkel kapcsolatos ismereteket, vizsgálni a gyakorlatban is működő felszereléseket, módszereket és javaslatokat tenni azok hazai alkalmazására.

1. A MESTERLÖVÉSZ FOGALMÁNAK TISZTÁZÁSA ÉS A MESTERLÖVÉSZ CSOPORTOK SZERVEZÉSE

1.1. TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS

Az amerikai függetlenségi háború korszakától napjainkig a katonai mesterlövészek alkalmazása az egyik leghatékonyabb és költségkímélőbb módszer, ha célunk az ellenség pusztítása, demoralizálása.² A krími háború, az észak-amerikai polgárháború, az első és a második világháború, valamint a XX. század egyéb katonai konfliktusainak krónikáiban is megtalálható a nagy pontosságú egyes lövések módszerével harcoló katona történelmi alakja. Az adott korszakot uraló harcászati módszerek és haderőszervezési-kialakítási elvek más és más rugalmassággal fogadtak be egy olyan magas fokú önállóságon alapuló katonai szakmát, mint amilyen a mesterlövészé. Szakmai elfogadásukra, hatékony szervezésükre, a kor színvonalának megfelelő minőségű fegyverekkel és lőszerrel való ellátás-

² Pegler, Martin: Out Of Nowhere, a History Of The Military Sniper, Osprey Publishing, Osceola, USA, 2004. 2. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ra először talán a vietnámi háborúban került sor az Egyesült Államok katonai döntéshozói részéről. Jelen korunkban a katonai mesterlövész, mint képesség a világ szinte minden haderejében megtalálható és a hozzáértő parancsnokok kezében jelentősen növeli az adott katonai erő rugalmasságát.

1.2. MESTERLÖVÉSZ FOGALMA

„A mesterlövész speciális jártasságokkal, képzettséggel és felszereléssel rendelkezik. Feladata nagyon pontos puskatűzzel leküzdeni olyan ellenséges célokat, melyek az átlagos lövész által nem küzdhetőek le sikeresen a távolság, méret, elhelyezkedés, mozgás vagy láthatóság miatt. A mesterlövész szakma a gyalogos lövész alapvető készségeinek magasabb szintjét követeli meg. Egy mesterlövész kiképzése több tárgykört is magába foglal, hogy egy katonai erő részeként növelje alkalmazhatóságát és túlélőképességét a harcmezőn. A mesterlövészeti művészetének birtoklása tanulást és ismétlődő gyakorlást igényel. A mesterlövész képzett kell, hogy legyen nagy lőtávolságú puskás céllövészetben, harcászatan és terepismeretben a hatékony, de minimális kockázattal járó alkalmazhatóság érdekében.”³

„A mesterlövész céllövészetben, terepismeretben és harcászatan magasan képzett gyalogos, aki álcázott tüzelőállásból, nagy lőtávolságból precíziós tüzet vezet kiválasztott célokra.”⁴

Tehát a mesterlövész speciálisan képzett katona, aki a lövész alegység többi fegyverét többszörösen meghaladó lőtávolságból, álcázott pozícióból, általában egy lövéssel semmisíti meg a kiválasztott célt. Fő feladata támadásban és védelemben is fontos célok – ellenséges parancsnokok, híradó katonák és berendezések, ellenséges mesterlövészek, kollektív fegyverek és nagy értékű technikai eszközök – megsemmisítése, illetve nagy teljesítményű optikai eszközei segítségével figyelő és felderítő tevékenység végrehajtása nappal és éjszaka. A hagyományos szárazföldi műveleteken kívül az elmúlt időszak konfliktusaira jellemző aszimmetrikus hadviselés alkotta viszonyok között is sok feladatot mesterlövészek alkalmazásával tudtak megoldani a helyi parancsnokok. Magas pozíciójú terrorista vezetők célzott likvidálása, vagy akár egy szövetséges helyi milícia lövészeti kiképzésében való részvétel is ide tartozhat. A világ hadseregeiben és rendfenntartó szervezeteiben csoportosításuk, szervezésük közel hasonló elvek alapján történik.

³ FM 23-10, Sniper Training, HQ Department of the Army, 1994, 1-1. o. (a szerző fordítása)

⁴ MCWP 3-15.3, Sniping, h.n., 1981., 1-1. o. (a szerző fordítása)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

1.3. MESTERLÖVÉSZEK SZERVEZÉSE

1.3.1. A szakasztámogató távcsöves puskás lövész (Designated Marksman)

Az egykori Magyar Néphadsereg minden gépesített lövész szakaszában egy fő távcsöves puskás volt beosztva, mesterlövész elnevezéssel. Feladatait közvetlenül a szakaszparancsnoktól kapta, fegyvere a mai napig rendszerben lévő 7,62x54 mm R űrméretű Dragunov vagy SZVD (Sznajperszkaja Vintovka Dragunova) puska volt. A nyugati vagy angolszász terminológia szerint ez a feladatkör leginkább a raj vagy szakaszszintű támogató mesterlövésznek (squad and platoon sharpshooter) feleltethető meg, a szaknyelv a kiemelt, kijelölt céllövő (designated marksman, DM) kifejezést használja.⁵ Fegyvere nagy tárkapacitású, félautomata távcsöves puska, amely nem ritkán a rendszeresített egyéni lőfegyver nehezebb csővel és optikai irányzékkel ellátott változata (M14 – M21, M16A2 – Mk12). Az Egyesült Államok hadseregének (US Army) egyes lövésszakaszaiban a nehezebben látható célok leküzdésére a legjobb lövő M4 gépkarabélyát felszerelték céltávcsővel, így az alegységen belüli lőszerellátás sem okozott logisztikai problémát. A különféle fegyveres erők hasonló paraméterekkel rendelkező öntöltő fegyvereket rendszeresítenek erre a szerepkörre:

- 2010-ben az Egyesült Királyság 440 db .308 Winchester űrméretű távcsöves öntöltő puskát vásárolt a Lewis Machine & Tool (USA) gyártótól.⁶
- a litván hadsereg 700-800 darab .308 Winchester űrméretű SCAR távcsöves öntöltő puskát és Schmidt & Bender céltávcsövet vásárolt.⁷
- Az ausztrál hadsereg Heckler & Koch HK417 távcsöves öntöltő puskákat vett támogató távcsöves puska célra.⁸

Hatásos lőtávolságuk a használt lőszer minőségétől függően akár duplája egy gépkarabély hatásos lőtávolságának, de nem éri el a tolozáras ismétlő rendszerű, versenylőszer minőségű speciális lőszert tüzelő „valódi” mesterlövészfegyverek akár 1 km feletti lőtávolságát.

1.3.2. Mesterlövész csoportok

A legtipikusabb a kétfős mesterlövész csoportok alkalmazása: egyikük a tulajdonképpeni lövész (sniper), fegyvere közepes űrméretű (általában .308 Winchester, .300 Winchester Magnum vagy .338 Lapua Magnum), tolozáras, nehézcsővű, optikai irányzékkel felszerelt ismétlőpuska, társa a megfigyelő (observer, spotter), akinek fegyvere általában a nagyobb tüzerő érdekében cső alatti gránátvetővel felszerelt gépkarabély. A megfigyelő az optikai

⁵ Pluster, John L.: The Ultimate Sniper, Paladin Press, Colorado, 2006. 4. o.

⁶ Kaliber, 2010.márc. 14.évf. 3.sz. 8.o.

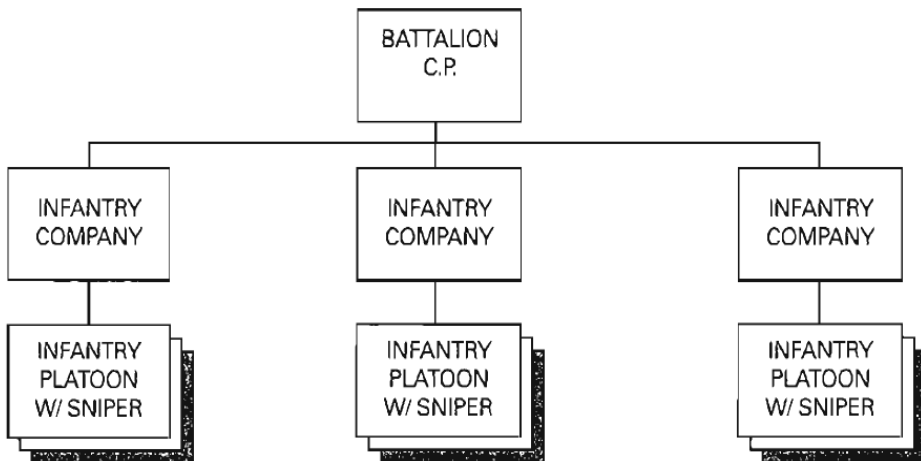
⁷ Kaliber, 2014. febr. 17. évf. 2.sz. 6.o.

⁸ Kaliber, 2011. febr. 14. évf. 2.sz. 4.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

főlény érdekében binokuláris távcsővel, 30-60-szeres nagyítású monokuláris spektívvel valamint kommunikációs eszközzel is fel van szerelve. Megfelelő minőségű fegyverrel és lőszerrel egy hasonló mesterlövészcsoporthoz akár 1 km sugarú körben támadhat álló emberalak nagyságú célokat. A lövész és megfigyelő mindketten képzett mesterlövészek, szerepköreiket a feladat végrehajtás során meghatározott időközönként cserélik. Az amerikai hadsereg (U.S. Army) Ranger századainál szakaszonként egy mesterlövészcsoporthoz található, míg az U.S.M.C. (tengerészgyalogság) és az U.S. Army könnyűlövész alakulatok esetében zászlóaljanként található egy mesterlövész szakaszt, kilenc mesterlövészpárral.

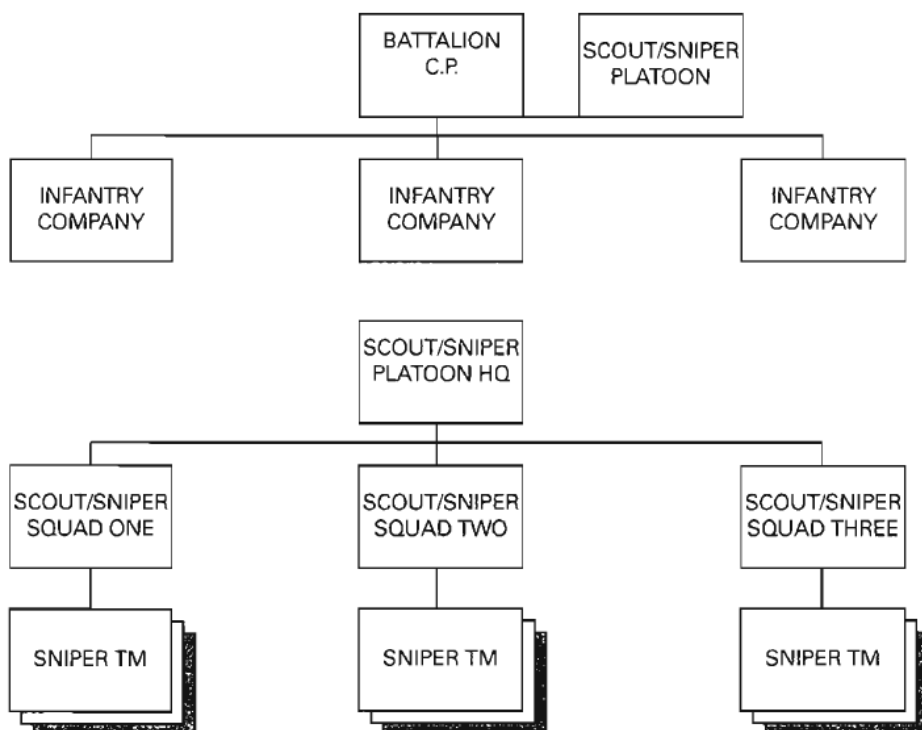
1. sz. ábra: U.S. Army, Ranger század mesterlövészpárok.⁹

A parancsnokok másképp alkalmazhatnak egy állandóan az alegységhez beosztott, velük együtt kiképzett és gyakoroltatott, vagy a mesterlövész készségeket jobban hangsúlyozó háttérből kapott katonát.

⁹Pluster John L.: The Ultimate Sniper, Paladin Press, Colorado, 2006. 3. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

2. sz. ábra: U.S.M.C. és U.S. Army könnyűlövész mesterlövészszakasz és páro.¹⁰

A nehézpuskák vagy rombolópuskák mindig is részét képezték a huszadik századi hadseregek arzenáljának. A Magyar Királyi Honvédség 36M típusjellel rendszeresítette a Solothurn fegyvergyár öntöltő, 20 mm űrméretű nehézpuskáját. A fegyver kezelőszemélyzete köré egy úgynevezett nehézpuskás rajt szerveztek, feladatuk ellenséges géppuskafészek, nehézfegyverek, „keményebb” célok megsemmisítése volt.¹¹ A II. világháború nehézpuskái lőtávolság és pontosság tekintetében is felülmúlták a legfeljebb 7,62 mm-es vagy 7,92 mm-es lövészfegyvereket, tehát méltán tekinthetők a mai korszerű nehéz mesterlövészpuskák előfutárainak. A világ vezető fegyvergyárainak termékei és kisebb cégek által kivitelezett eszközök is találhatók a kategóriában. Működési elvük öntöltő vagy ismétlő

¹⁰Pluster John L.: The Ultimate Sniper, Paladin Press, Colorado, 2006. 3. o.

¹¹<http://magyarhonved.blogspot.hu/2012/11/a-36m-nehezpuska.html>, (Letöltve: 2017.01.14.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

rendszerű. Ezeket az általában 12,7x99 mm nyugati (.50 BMG) vagy 12,7x107 mm orosz géppuskalőszer űrméreteken gyártott fegyvereket nagy értékű és könnyen sebezhető haditechnikai berendezések pusztítására szánták, de adott esetben élőerő ellen is használják őket, ahogy erre 2002 márciusában az afganisztáni „Whaleback” műveletben is sor került. Korunk modern távcsőves rombolópuskái a közepes mesterlövészfegyverek 6-7 kg-os tömegéhez képest 13-18 kg-ot is nyomhatnak és a nehezebb lőszerjavadalmazás cipelése is jelentős többletterhelést jelent a harcfelelő végrehajtása során. Hogy e problémát kiküszöböljék, három-négy főre növelték a nehéz mesterlövészpuskás csoport létszámát, egyidejűleg növelve a csoport tűzerejét és túlélőképességét is.¹² A több fős csoport előnye, hogy tagjai a figyelés–pihenés–közelbiztosítás feladatait eloszthatják, cserélhetik egymás között, valamint menetek végrehajtásakor megoszlik a fizikai terhelés is. Fegyverzetük és felszerelésük is változatosabb lehet, igazodva a végrehajtandó feladathoz: nehéz mesterlövészpuska, tolózáras mesterlövészpuska/közepes öntöltő távcsőves puska (designated marksman rifle – DMR), gránátvető gépkarabély/könnyű géppuska. A csoport létszámát semmiképp nem célszerű annyira megnövelni, hogy annak mozgása, jelenléte könnyebben felderíthetővé tegye azt.

1.4. MESTERLÖVÉSZEK A MH-BEN

A Magyar Honvédségben lövészdandárainál századonként található egy tűztámogató szakasz, melynek része egy nyolcfős mesterlövész raj, felszerelésük: binokuláris távcövek, lézeres távolságmérők (Vector és Halem típusok), egy darab éjjellátó, két gépkarabély, három SZVD, kettő Gepárd M1A és egy 7,62x51 mm NATO űrméretű Szép-féle mesterlövészpuska. Az MH Különleges Rendeltetésű Ezred Gyorsreagálású zászlóaljának mesterlövészei jelenleg 2x6 fős csoportokba vannak szervezve, felszerelésük között SZVD, M24A1, Mk-13 Mod 5, M110, M107, Gepárd M1 és M5 valamint Szép-féle mesterlövészfegyverek találhatók. A MH 34. Bercsényi László Különleges Műveleti Zászlóalj mesterlövészei a feladat függvényében való felszereléssel és szervezéssel kerülnek alkalmazásra.¹³

¹² Pluster, John L.: The Ultimate Sniper, Paladin Press, Colorado, 2006. 276. o.

¹³ Trautmann Balázs: Könnyebb, okosabb, Magyar Honvéd, 2016.08.17.
<http://www.honvedelem.hu/cikk/58657> (Letöltve: 2017. 01. 22.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

2. MESTERLÖVÉSZ CSOPORTOK FELSZERELÉSEI ÉS A VELÜK SZEMBEN TÁMASZTOTT KÖVETELMÉNYEK

2.1. A MESTERLÖVÉSZ SZINTŰ PONTOSSÁGI KÖVETELMÉNYEK

A külső környezeti viszonyoktól eltekintve egy fegyver pontosságát a minősége és a felhasznált löszerek jellemzői határozzák meg. Lehet nagyon precíz fegyverrel pontatlanul löni rossz löszerezrel, de egy pontatlannak ítélt fegyver szórása is javítható megfelelő minőségű löszer felhasználásával. A Magyar Honvédségnél jelenleg rendszeresített néhány távcsöves fegyver szóráskövetelményei:

- SZVD vagy Dragunov távcsöves puska: könnyű acélmagvas tölténnyel négy lövés szórásképe legfeljebb $\varnothing$ 8 cm lehet, 100 m lőtávolságból.¹⁴ Ez 1 000 m-re számolva egy 80 cm-es elméleti szórást jelent;
- Gepárd M1A nehéz mesterlövészpuskáé az előzővel azonos: fejlesztésekor az volt a célkitűzés, hogy szórásjellemzői az SZVD-nél nem lehetnek rosszabbak.¹⁵ Löszere a 12,7x107 mm géppuskalöszér BZT vagy B-32 lövedékkel;
- Szép-féle mesterlövészpuska: a gyártó prospektusa alapján 0,5 MOA,¹⁶ azaz $\varnothing$ 1,5 cm szórás 100 m-n, de a lőtéri tapasztalatok szerint MFS ML löszert tüzelve 1-1,5 szögperc, tehát $\varnothing$ 3-4,5 cm pontosságra képes 100 m-n;
- M24A1 mesterlövészpuska: 0,5 szögperc, eredeti, M118LR löszert tüzelve.¹⁷

A MH-nél a Dragunov öntöltő puskához acélmagvas puskalöszér, a Gepárd M1A nehéz távcsöves puskához B32 (páncéltörő-gyújtó) és BZT (páncéltörő-gyújtó, fényjelző) lövedékkel géppuskalöszér került rendszeresítésre, amely minőségben nem felel meg a mesterlövészlőszerek pontossági követelményének. Átszámítva a megengedett szórásuk 2,5-3 szögperc. Haderőnkénél a Szép-féle puska rendszeresítésével egyidejűleg került bevezetésre a .308 Winchester vagy 7,62x51mm NATO töltény „ML” (mesterlövész) jelzéssel, melynek pontossága megközelíti a kortárs szakirodalom szerint a mesterlövész feladatokhoz szükséges egy szögperces szóráskövetelményeket.¹⁸

Egy 0,5 MOA precizitással tüzelni képes fegyverrel (pl. M24A1, M118LR löszerezrel) kétszer akkora távolságból van esélye leküzdeni a lövésznak egy azonos méretű célt, mint egy 1-1,5 szögperc pontosságú puskával (Szép-féle puska) és három-négyszeres távol-

¹⁴LöFe/128, A Dragunov távcsöves puska anyagismereti és lőutasítása, Honvédelmi Minisztérium, 1978, 69. o.

¹⁵Földi Ferenc: A 12,7 mm-es Gepárd M1 mesterlövész puska műszaki alkotás, doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2007. 30. o.

¹⁶A Minutes Of Angle (MOA) 1 szögperc érték. A gyakorlatban 100 m lőtávolságon $\varnothing$ 3cm szórást értünk 1 szögpercen. (a szerző megjegyzése)

¹⁷Pluster, John L.: The Ultimate Sniper, Paladin Press, Colorado, 2006. 141. o.

¹⁸Pluster, John L.: The Ultimate Sniper, Paladin Press, Colorado, 2006. 38. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ságból van ballisztikai fölénye egy 2,5 MOA szórású eszközzel (SZVD, Gepárd M1A) szemben.

A rendszerben lévő SZVD távcsöves puskákhoz megfelelő minőségű, akár kereskedelmi forgalomban kapható lőszert használva szórásukat 2 szögperc alá lehet csökkenteni, ez lehetne modernizálásuk első, míg korszerű nappali és éjszakai optikai irányzékkal való ellátásuk a korszerűsítés második lépése.

2.2. KATONAI MESTERLÖVÉSZ LŐSZEREK

2.2.1. Lőszertípusok összehasonlítása

A 7.62x51 mm (vagy .308 Winchester) különböző lövedékei 800 m lőtávolság felett jelentősen veszítenek sebességükből, stabilitásukból, ezáltal pontosságukból is. Ezt felismerve több ország hadserege (és rendfenntartó erői is) már a '90-es években elkezdett úgynevezett „magnum” lőszerekhez gyártott mesterlövészpuskákat rendszeresíteni. A .300 Winchester Magnum (7,62x67 mm) mesterlövész lőszerek 1 000-1 200 m-ről,¹⁹ a .338 Lapua Magnum (8,6x70 mm) töltények akár 1 200-1 400 m lőtávolságból is hatásosak és kevésbé érzékenyek a pontosságot befolyásoló tényezőkre: oldalszél, páratartalom, stb. A nagy lőtávolságra alkalmazott puskák között a jövő egyértelműen a .338 Lapua Magnum űrméretű fegyvereké, hiszen lőtávolságuk, pontosságuk és átütőerejük meghaladja a 7,62 mm űrméretű puskákét, de a lőszerhez konstruált fegyver mérete, tömege és ára a 7,62 mm-es és a 12,7 mm-es puskák között van. A következő táblázat a fent említett négy lőszertípus néhány ballisztikai jellemzőjét hasonlítja össze, a svájci RUAG lőszergyár által megadott adatok²⁰ alapján a JBM Ballistics röppályaszámító programját²¹ használva:

Lőszer és lövedék típusa	Lövedék sebessége 1 000 m-n	Lövedék mozgási energiája 1 000 m-n	Lövedék esése 1 000 m-n, ha a puská 300 m-re van belőve	Lövedék oldal eltérése 5 m/s oldalszél hatására
.308 Win. 11,4 g FMJ	351 m/s	701 J	1154 cm	342 cm
.300 Win. Mag. 11,4 g FMJ	385 m/s	846 J	934 cm	301 cm

¹⁹ Litz, Bryan: Weapon Employment Zone (WEZ) Analysis of the XM-2010 Rifle With Various Ammunition Types, Applied Ballistics LLC, 2012. 7. o.

²⁰ http://www.ruag.com/Ammotec/Defence_and_Law_Enforcement, (Letöltve: 2017. 01.18.)

²¹ <http://www.jbmballistics.com/cgi-bin/jbmtraj-5.1.cgi>, (Letöltve: 2017.01.03.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Lőszer és lövedék típusa	Lövedék sebessége 1 000 m-n	Lövedék mozgási energiája 1 000 m-n	Lövedék esése 1 000 m-n, ha a puská 300 m-re van belőve	Lövedék oldal eltérése 5 m/s oldalszél hatására
.338 Lap. Mag. 16,3 g FMJ	456 m/s	1695 J	801 cm	220 cm
.50 BMG HC SX 48,5 g JHC	905 m/s	7250 J	637 cm	160 cm

1. sz. táblázat (a szerző készítette)

(Írásomban olyan löszergyártókat is veszek példának, melyeknek már van magyar vonatkozása. A RUAG Ammotec Magyarországi Zrt. korábbi neve MFS 2000 Magyar Lőszergyártó Zrt. volt. Rendszeres beszállítója a MH-nek. A RUAG Ammotec Magyarországi Zrt. 100%-os magántulajdonban van, tulajdonosa 2009 eleje óta a svájci RUAG Holding által birtokolt RUAG Ammotec Deutschland GmbH.²² Tehát a MH-nek ezzel a céggel létező beszerzési eljárásai vannak érvényben, melyeket ki lehetne terjeszteni mesterlövész minőségű lőszerre is.)

2.2.2. A .338 Lapua Magnum töltény

Bár az .50 BMG töltény mesterlövész minőségű változatai ballisztikailag a leghatékonyabban a négy vizsgált lőszertípus közül, a hozzá gyártott fegyverek tömege 13-18 kg, míg a .338 Lapua Magnum űrméretű fegyverek tömege 6-8 kg között van²³ adott fegyvercsaládon belül. Egyes szerzők a .338-as űrméretet is a nehéz mesterlövészlőszer közé sorolják.²⁴ Vannak mesterlövész feladatok, melyek nagyobb mozgékonytságot követelnek meg a csoporttól, mint amit egy .50 BMG űrméretű távcsöves fegyver cipelésével teljesíteni lehet. A még hordozható tömegű .338 Lapua Magnum űrméretű fegyverek a legideálisabbak 1 500 m-t elérő lőtávolságuk, átütőerejük (1 km lőtávolságon a lövedék kinetikus energiája nagyobb, mint a 43M gépkarabélylőszeré 100 m-n) és a viszonylag nagy lőszerválaszték miatt. A következő érv a .338-as lőszer mellett a 12,7 mm-es NATO és orosz űrméretekkal szemben a lőszermennyiség azonos tömege melletti nagyobb lőszerjavadalmazás.

²² <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:-TVUL2TOI8J:www.hkik.hu/download.php%3Fid%3D6196+&cd=6&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>,
2017.01.18.)

(Letöltve:

²³ <http://dsr-nr-1.com/>, <https://mcmillanusa.com/>, (Letöltve: 2017.01.18.)

²⁴ Pluster, John L.: The Ultimate Sniper, Paladin Press, Colorado, 2006. 288. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A .338 LapMag-ot kifejlesztő finn Lapua lőszergyártó cég több típusban is gyártja ezt a löszert, különféle, nagy lőtávolságokon is gyakorlatilag azonos ballisztikájú, katonai célra alkalmazható lövedékekkel. A lövész gyakorlatilag azonos irányzékkállással küzdheti le az élőerőt vagy páncélozott célokat, a megfelelő löszert a megfelelő célra használva. A következő táblázatban a 16,2 g-os teljes köpenyű ólommagvas Lock Base lövedékekhez képest vizsgálom a többi lövedék magassági röppálya eltéréseit. A Lapua gyár .338 űrméretű löszereinek magassági eltérései 1 000 m-n is egy szögpercen belül maradnak.²⁵

	Finn, Lapua gyártmányú, .338 Lapua Magnum típusú löszerek röppályája 680 mm-es tesztcsőből tüzelve, 600 m-re belőtt fegyverrel [cm]					
Lövedéktípus	100 m	200 m	300 m	600 m	800 m	1 000 m
16,2 g Lock Base, teljes köpenyű ólommagvas	+37	+65	+77	0	-178	-499
16,1 g ArmorPiercing, páncéltörő	+38	+66	+79	0	-186	-524
16,4 g ArmorPiercingIncendiary, páncéltörő gyújtó	+39	+68	+81	0	-188	-529
19,4 g Scenar, precíziós ólommagvas	+42	+72	+85	0	-186	-508
19,4 g AP, páncéltörő	+42	+73	+86	0	-187	-511

2. sz. táblázat (a szerző készítette)

A RUAG gyár is kifejlesztett közel azonos röppályájú, katonai felhasználásra alkalmas teljes köpenyű és páncéltörő löszereket. A következő táblázat a két löszertípus néhány ballisztikai jellemzőjét hasonlítja össze, a svájci RUAG lőszergyár által megadott adatok alapján a JBM Ballistics²⁶ röppályaszámító programját használva:

	Svájci, RUAG gyártmányú, .338 Lapua Magnum típusú löszerek röppályája 650 mm-es tesztcsőből tüzelve, 500 m-re belőtt fegyverrel [cm]					
Lövedéktípus	200 m	400 m	600 m	800 m	1 000 m	1 200 m
16,3 g teljes köpenyű ólommagvas	+52	+38	-63	-278	-642	-1201

²⁵<http://www.lapua.com/en/tactical-ammunition/centerfire-rifle/-/338-lapua-magnum-tactical-ammunition-cartridge.html> (Letöltve: 2017.01.11.)

²⁶<http://www.jbmballistics.com/cgi-bin/jbmtraj-5.1.cgi>, (Letöltve: 2014.04.08.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

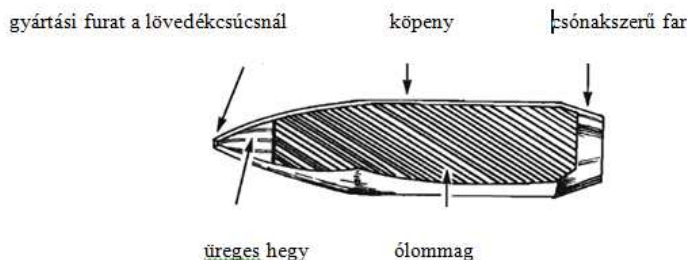
2017. X. évfolyam 2. szám

	Svájci, RUAG gyártmányú, .338 Lapua Magnum típusú löszerek röppályája 650 mm-es tesztsőből tüzelve, 500m-re belőtt fegyverrel [cm]					
16,8 g páncéltörő	+51	+37	-62	-272	-626	-1170

3. sz. táblázat (a szerző készítette)

2.2.3. Versenycélú lövedékek rendvédelmi és katonai alkalmazása

Napjainkban bevett gyakorlat, hogy a rendvédelmi és a katonai mesterlövészek nem csak teljes köpenyű, hanem elől nyitott vagy osztott köpenyes lövedékekkel szerelt nagy pontosságú töltényeket használnak élőerő elleni precíziós lövésekre. Rendvédelmi feladatok végrehajtásakor a mesterlövészeknek sokkal rövidebb lőtávolságokon²⁷ kell pontosan tüzelni, mint katonai kollégáiknak, de a pontosság tekintetében a rendőri és a katonai erők sem alkudhatnak meg, ha egy mesterlövész löszer rendszeresítése a kérdés. A Federal cég Sierra MatchKing lövedékéhez hasonló felépítésű és ballisztikai tulajdonságú lövedékeket az '50-es évek óta más cégek is gyártanak különféle típusneveken, több űrméretben is. Több ország hadereje és rendvédelmi szervei számára ezek a .308 Winchester, .300 Winchester Magnum és .338 Lapua Magnum lövedékkonstrukciók jelentik a mesterlövész lövedéket. Egyensúlya, aerodinamikája, ballisztikai jellemzői alapján ezeket tekintik a jelenkor legpontosabb puska lövedékeinek.

3. sz. ábra: Versenylövedék metszete²⁸

Felmerülhet a dilemma, hogy szükségtelen szenvedést okozva ezek az üreges hegyű lövedékek vajon megfelelnek-e az 1907-es hágai konvencióknak. Egy katonaeorvosok által készített szakértői vélemény szerint az elől nyitott, de hegyes mesterlövész lövedékek nem gombásodnak fel jobban a testben és nem okoznak nagyobb sérülést, mint az elől zárt kö-

²⁷ Dely Péter-Simonyi Ottó: Mesterlövészek a rendfenntartásban, Hadtudományi Szemle, 2016. IX. évfolyam 3. szám, 11. o.

²⁸ Pluster, John L.: The Ultimate Sniper, Paladin Press, Colorado, 2006. 131. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

penyes hadilőszerek.²⁹ Mivel egy mesterlövész számára az adott kor technikája által elérhető legnagyobb pontosság a cél, más NATO tagállamokhoz hasonlóan a MH-ben is megfontolás, vizsgálatok tárgya kell, hogy legyen precíziós versenylőszerek rendszeresítése. Az Amerikai Egyesült Államok fegyveres erői élőerő ellen .308 Winchester és .300 Winchester Magnum űrméretekben is üreges hegyű, csónak alakú fenékrésszel kialakított lövedékeket rendszeresítettek.

2.2.4. Nehéz mesterlövészlőszerek

A MH-ben a Gepárd M1A nehéz távcsőves puskákhoz a B32 és BZT lövedékekkel szerelt orosz 12,7x107 mm géppuskalőszert rendszeresítették. Megfelelő átütőerővel rendelkezik, de 2 szögperces pontossága miatt nem felel meg a precíziós lövés pontossági követelményinek. Az elmúlt 25 év háborúiban használtak 1,5-2 km lőtávolságból nehéz mesterlövészpuskákat élőerő és technikai eszközök ellen is. Technikai eszközök alatt nem csak nagyméretű tárgyakat (repülőeszközök, radarok), hanem akár tenyérnyi méretű gyújtószerkezeteket vagy harcjárművek figyelő berendezéseit is értjük, melyeknek biztonságos távolságból maximum 1-2 lövéssel való eltalálásához legalább 0,5-1 szögpercnyi pontosság szükséges. Ilyen feladatok ellátására a MH-ben rendszerben lévő 12,7x107 mm géppuskalőszer alkalmatlan.

2.2.5. A Raufoss NM140 MP lőszer

A 12,7X99 mm NATO (.50 BMG) űrméretű norvég Raufoss NM140 MP többcélú lőszert a NATO legtöbb országa mesterlövész lőszerként is rendszeresítette (az USA-ban Mk211 nevet kapott) elsősorban technikai eszközök rombolásához. A norvég hivatalos álláspont tiltja élőerő elleni alkalmazását, míg az USA-ban bármely cél ellen használható. Pontossága, átütő-, gyújtó és rombolóhatása miatt ideális rombolólőszer.

2.2.6. A Hornady A-MAX lőszer

A vietnami háborúban a legtávolabbra, személyre leadott igazolt találatot Carlos Hatchkok tengerészgyalogos tiszthelyettes, mesterlövész kiképző érte el 2 300 m-ről,³⁰ .50 BMG lőszerrel, egyszerű 700 grain-es (45,4 g) géppuskalőszert használva.³¹ Napjainkban az ilyen űrméretű fegyverekhez, élőerő ellen a legtöbb NATO-tagországban kereskedelmi forgalomban, vadászboltokban is kapható lőszereket használnak, akár a mesterlövész iskolák szakembereinek véleményét is figyelembe véve. A kanadai mesterlövészek a

²⁹Parks, Hays: Open Tip Match: When A "Hollow Point" Is Not A Hollow Point, Small Arms Defense Journal, 2012.

³⁰Pluster, John L.: The History of Sniping and Sharpshooting, Paladin press, Colorado, 2008. 557. o.

³¹Henderson, Charles: Marine Sniper: 93 Confirmed Kills, Berkley Trade, 2001. 17. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Hornady cég 750 grain tömegű (48,7 g) A-MAX Match típusú lövedékével szerelt lőszerét rendszeresítették az .50 BMG űrméretű McMillan TAC-50 mesterlövészpuskákhoz. Ezzel a párosítással lövészeik átlagosan 1 500-1 700 m lőtávolságból, ideális löviszonyok esetén 2 km feletti távolságból is lőttek le tálib harcosokat. Magyarországon egy darab ilyen tölteni ára 2 990,- Ft.³²

2.2.7. Az .50 BMG, RUAG HC SX JHC lőszer

A már említett gyártó 12,7X99 mm NATO löszere tökéletesen megfelel az 1907-es hágai előírásoknak, mivel acélmagvas, zárt köpenyes lövedékkel szerelt (JHC, Jacketed Hard Core). A RUAG által garantált pontossági követelmények mellett a kemény lövedékszerkezet nagy átütési képességgel rendelkezik, tehát anyagi célok rombolására is alkalmas.

.50 BMG lőszer típusa	Lövedék sebessége 1 000 m-n	Lövedék esése 1 000 m-n, fegyver belőve 600 m-re.
Raufoss NM140 MP	440 m/s	-568 cm
Hornady A-MAX	566 m/s	-423 cm
RUAG HC SX	536 m/s	-422 cm

4. táblázat (a szerző készítette)

A fenti táblázatban látható, hogy a Hornady és a RUAG löszerekkel azonos irányzékkal lehet leküzdeni célokat, akár ellenséges technikai eszközökről, akár élőerőről van szó.

2.3. KATONAI MESTERLÖVÉSZ OPTIKAI IRÁNYZÉKOK

A katonai céltávcsövek és szerelések a vadász és sport célokra gyártott optikai irányzékoktól több dologban is eltérnek:

- szilárdabb felépítés, ütésállóság, nagyobb ellenállás a külső mechanikai hatásoknak;
- bírja ki a lövéskor keletkező hátrarúgó erőt és a csőszájfék okozta hatásokat,
- az irányzójel (szálkereszt) összetettebb: függőleges és vízszintes osztások vannak rajta, melyek a távolságbecslést, vagy a röppálya oldal és magassági eltéréseinek kompenzálását segítik;
- mechanikailag precízen, magasságban és oldalban is megfelelően széles tartományok között és a katonai követelményekhez igazított lépésenként állítható irányzójel: lehet, hogy percekben belül több különböző távolságra kell lövést leadni;

³²http://www.magnumvadasz.hu/termekek/Loszerek_3/Golyos_loszer_373, (Letöltve: 2017.01.20.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- a száldereszt megvilágítható, rossz fényviszonyok vagy éjszakai alkalmazáshoz;
- az optikai irányzék elé egy további szereléksínrre kiegészítő éjszakai egység szerelhető. Napjainkban a legtöbb modern mesterlövészfegyverhez tervezett céltávcső eleve így készül.

A mesterlövészfegyver kategóriákat alapul véve a szakasztámogató lövész vagy a mesterlövészcsoporthoz adott célra alkalmazott fegyvereire a megfelelő szereléksínt és optikai irányzékot kell felszerelni. A céltávcső nagyításának és a tárgylencse átmérőjének (az utóbbi a távcső fénygyűjtő- és áteresztőképességét határozza meg) a fegyver alkalmazási körülményeihez – elsősorban a lőtávolsághoz – kell igazodnia. Több ország hadseregében az egyszerű lövészrajokban a 300-400 m-ig használt gépkarabélyok alapvető irányzéka egy 2-4-szeres nagyítású és általában 20 mm tárgylencse átmérőjű egyszerű céltávcső, amellyel eléri a Dragunov távcsöves puska PSZO-1 céltávcsövének képességeit. A precíziós löszerek ballisztikai fölénye mellett az optikai fölény eléréséhez ezért a mesterlövészfegyverekre célszerű a korszerű gépkarabélyokon használt céltávcsöveket többszörösen meghaladó képességű irányzékot felszerelni. Az extrém lőtávolságokon használt precíziós nehéz mesterlövészfegyverekre akár 5-25-szoros vagy annál nagyobb nagyítású céltávcsöveket célszerű rendszeresíteni, hiszen ilyen távolságból a célpont kiválasztása, beazonosítása is bonyolult feladat. A 700-800 m lőtávolságig használt raj- és szakasztámogató távcsöves fegyverek 3-10-szeres nagyítású optikai még megfelelő látószöveget biztosítanak. A .308-tól .338 kaliberű ismétlőpuskák 5-25-szeres erejű céltávcsövei alkalmasak 1 000-1 500 m-ig emberalak célbavételére. Az akár 2 km-ig alkalmazott .50 BMG kaliberű precíziós távcsöves fegyverekre több tízszeres nagyítású céltávcsöveket kell rendszeresíteni, hogy a kisméretű célpontok is kivehetők legyenek. További előny lehet, ha a nappali optikai irányzékot szálderesztje megvilágítható, így korlátozott látási viszonyok között is használható.

3. MESTERLÖVÉSZ CSOPORTOK FELSZERELÉSÉNEK FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI A MAGYAR HONVÉDSÉGBEN A KÉPESSÉG KIALAKÍTÁSA ÉS FENNTARTÁSA ÉRDEKÉBEN

3.1. OPTIKAI IRÁNYZÉKOK, BINOKULÁRIS ÉS MEGFIGYELŐTÁVCSÖVEK

A mesterlövész és a megfigyelő a terep felderítését és a távolságbecslést több „fokozatban” végzi:

- szabad szemmel;
- hőképalkotó és infra technikán alapuló optikai eszközökkel;
- binokuláris távcsővel;
- a fegyver céltávcsövével;
- monokuláris megfigyelő távcsővel, spektívvel.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A katonai gyakorlatban a három utóbbi technikai eszköz lencserendszerén belül található a szállemez, amelyre a céltávcsövek esetében egy összetett irányzójel, a katonai binokuláris és spektív távcsövek esetében távolságbecslésre használható osztások vannak feltüntetve. A Magyar Honvédségben a távcsöves puskák irányzójelei 1 vonásos osztásokkal készültek, így kiválóan alkalmasak emberalak és kisméretű célpontok távolságbecslésére akár 1 km felett is. A MH jelenlegi általánosan rendszeresített EDF 7X40 binokuláris távcsövének látómezejében 5 vonásos közönként vannak az osztások. Ezek több száz méteres távolság felett túl széles értékek ahhoz, hogy emberalak viszonylatában távolságot becsüljünk. A megfigyelő és a lövész leghatékonyabban a megfigyelést és az esetleges tüzhelyesbítést akkor folytathatja együtt, ha azonos osztásrendszert használnak, nem kell felesleges átszámításokat végezniük. Tehát a mesterlövész csoportokon belül törekedni kell, hogy a felsorolt optikai eszközök egységesen egy vonásnyi osztásközzel rendelkezzenek. A MH-ben jelenleg a Schmidt & Bender, a Leupold, a Steiner gyártók termékei kerültek rendszeresítésre. Annak ellenére, hogy a Leupold gyár a katonai igénybevételnek megfelelő minőségben megfigyelőtávcsövet és céltávcsövet is gyárt azonos, ún. MIL-DOT típusú szálkereszttel, a Magyar Honvédségnél a szálkereszt nélküli Leupold megfigyelőtávcsövet rendszeresítették.

3.2. KÖZEL AZONOS RÖPPÁLYÁJÚ LŐSZEREK

A 4. sz. és az 5. sz. táblázatokban a .338 Lapua Magnum, a 6. sz. táblázatban .50 BMG űrméretű, általam kiemelt mesterlövészöltények röppálya adatai olvashatóak. Nagy előny a lövész számára, ha nem kell külön lőtáblázatot használnia a teljes köpenyű, a páncéltörő vagy a páncéltörő gyújtó löszerekhez, hanem azok a mesterlövész pontossági követelményeken belül minimális irányzék helyesbítés alkalmazásával használhatóak.

3.3. A DRAGUNOV TÁVCSÖVES PUSKÁKNAK HELYE EGY KORSZERŰ FELSZERELÉS-RENDSZERBEN

Az SZVD távcsöves puskákat a Magyar Honvédségben, mint szakasztámogató fegyvereket még évekig rendszerben lehetne tartani, három alapvető dolog korszerűsítésével:

- mesterlövész minőségű löszer rendszeresítése a 39M LPSZ acélmagvas puska-löszer helyett;
- a nappali távcső méretén túlnyúló szereléksín, kiegészítő éjszakai irányzékmodul rögzítéséhez;
- korszerű, optimális nagyítású, megvilágítható szálkeresztes optikai irányzék az elavult PSZO-1 helyett.

Megfelelő minőségű löszert tüzelve a Dragunov távcsöves puska képes két szögperc alatti szórásnépét löni. A rendszerben lévő SZVD-ket alá kellene vetni egy löszabatosság vizsgálatnak és a minőségi löszert tüzelve két szögperc alatti pontossággal lövő fegyvereket

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

korszerűsíteni. Megjegyzendő, hogy a fent leírt átalakítások árából jobb és korszerűbb félautomata távcsöves puskára lehet szert tenni.

Passzív éjszakai irányzékmódul – pl. AN/PVS-30 – rögzítését lehetővé tevő kiegészítő szereléksín felszerelésével szakaszonként egy nappali/éjszakai képességű öntöltő távcsöves fegyver jelentősen növelné az alegység saját tűztámogatását. Fontos, hogy a felszerelt sín ne akadályozza a fegyver karbantartását.

A PSZO-1 céltávcső teste 3 fő egymáshoz csavarozott részből áll, melyek a '70 évekbeli rendszeresítés óta a folyamatos használat miatt gyakran kilazulnak, kotyognak, csapatszinten javításukra nincsen lehetőség. A szállemezmegvilágító izzók és elemeik sem szerezhetők be, a meglévőknek a szavatosságuk lejárt. Korszerű, optimális nagytávú, megvilágítható szálkeresztes nappali optikai irányzékkal, megfelelő szereléksínnel növelni lehetne a kiválogatott SZVD-k rendszerben tartási idejét.

ÖSSZEGZÉS

Haderőnknel a közelmúltban rendszeresített mesterlövészfegyverekre vonatkozóan nem jelentek meg anyagismereti és löutasítások, sem a mesterlövészek felszereléséről, képzéséről, a rájuk vonatkozó elméleti és gyakorlati követelményekről nem található egységes irodalom. Missziókban, bemutatókon, cikkekben találkozhatunk a jelenlétükkel, részei a fegyveres erőknak, tehát több évtizedes elmaradást pótolna ennek a technikailag és tapasztalatokkal is folyamatosan fejlődő szakmának a Magyar Honvédség szinten történő összefogása, a mesterlövészképzés egységesítése, a meglévő és a jövőben rendszeresítésre érdemes fegyverek, optikai eszközök és egyéb nélkülözhetetlen felszerelések, valamint a mesterlövész beosztású katonák szervezési-alkalmazási kérdéseinek vizsgálata.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. FM 23-10 Sniper Training. HQ Department of the Army, 1994.
2. MCWP 3-15.3, Sniping, h.n., 1981.
3. Pluster, John L.: The History of Sniping and Sharpshooting. Paladin Press, Colorado, 2008.
4. Pluster, John L.: The Ultimate Sniper. Paladin Press, Colorado, 2006.
5. Pegler, Martin: Out Of Nowhere, a History Of The Military Sniper, Osprey Publishing, Osceda, USA, 2004.
6. LőFe/128, A Dragunov távcsöves puská anyagismereti és löutasítása, Honvédelmi Minisztérium, 1978.
7. Parks, Hays: Open Tip Match: When A "Hollow Point" Is Not A Hollow Point, Small Arms Defense Journal, 2012.
8. Henderson, Charles: Marine Sniper: 93 Confirmed Kills, Berkley Trade, 2001.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

9. Földi Ferenc: A 12,7 mm-es Gepárd M1 mesterlövész puska műszaki alkotás, doktori (PhD) értekezés. Üllő, 2007.
10. Dely Péter-Simonyi Ottó: Mesterlövészek a rendfenntartásban, Hadtudományi Szemle, 2016. IX. évfolyam 3. szám. ISSN 2060-043
11. Kaliber, ISSN 1418-513X
12. Litz, Bryan: Weapon Employment Zone (WEZ) Analysis of the XM-2010 Rifle With Various Ammunition Types, Applied Ballistics LLC, 2012.
13. Trautmann Balázs: Könnyebb, okosabb, Magyar Honvéd, 2016.08.17. <http://www.honvedelem.hu/cikk/58657> 2017. 01. 22. (Letöltve: 2017. 01. 20.)
14. Yan Timothy G.: Syrian Rebels are using the Chinese M99 large-caliber Sniper Rifle, 2013. <http://www.thefirearmblog.com/blog/2013/04/30/syrian-rebels-chinese-m99-anti-material-rifle/>, (Letöltve: 2017.01.14.)
15. http://www.magnumvadasz.hu/termek/Loszerek_3/Golyos_loszer_373 (Letöltve: 2017. 01. 16.)
16. http://www.armedforces-int.com/projects/future_force_warrior_system.html, (Letöltve: 2017.01.17.)
17. <http://www.jbmballistics.com/cgi-bin/jbmtraj-5.1.cgi>, (Letöltve: 2017.01.08.)
18. <http://www.lapua.com/en/tactical-ammunition/centerfire-rifle/-/338-lapua-magnum-tactical-ammunition-cartridge.html> (Letöltve: 2017.01.11.)
19. <https://mcmillanusa.com/> (Letöltve: 2017.01.18.)
20. <http://dsr-nr-1.com/>, (Letöltve: 2017. 01. 16.)
21. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:-TVUL2TOI8IJ:www.hkik.hu/download.php%3Fid%3D6196+&cd=6&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>, (Letöltve: 2017. 01. 18.)
22. <http://www.jbmballistics.com/cgi-bin/jbmtraj-5.1.cgi>, (Letöltve: 2017.01.03.)
23. <http://magyarhonved.blogspot.hu/2012/11/a-36m-nehezipuska.html>, (Letöltve: 2017.01.14.)
24. http://www.ruag.com/Ammotec/Defence_and_Law_Enforcement, (Letöltve: 2017. 01. 18.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

GEREVICH JÁNOS¹**Kárpátalja biztonsági helyzete az ukrán-országi konfliktus vallási közösségekre gyakorolt hatásának fényében****Security situation in transcarpathia the impact of the ukrainian-russian crisis on religious communities****Absztrakt**

Jelen cikk bemutatja Kárpátalja rövid történetét, etnikai- és vallási összetételét. Ezt követően áttekintést kapunk az Ukrajnában működő egyházakról, azoknak történetéről a Szovjetunió szétesését követően. Végül a megyében működő egyházak és felekezetek kerülnek bemutatásra. Következtetésként a szerző egy elmélyülő válság lehetséges kimenetelét vizsgálja meg az egyházak szemszögéből.

Kulcsszavak: Kárpátalja, Ukrajna, válság, egyházak

Abstract

This article gives us an overview of the short history of Transcarpathia including the ethnical and religious composition of the region. Besides of this, we are going to get to know the existing Ukrainian churches and their history after the dissolution of the Soviet Union. Last but not least we can get familiar with the churches and religious groups in the county. As a conclusion, the author is analyzing the result of a possible deeper crisis from the point of view of the churches.

Keywords: Transcarpathia, Ukraine, crisis, Churches

BEVEZETÉS

Kárpátalja a Kárpát-medence észak-keleti régiójában 12 400 km²-en a Tisza vízgyűjtő területén helyezkedik el. A terület X. századtól a Magyar Királyság, a török hódoltság alatt az Erdélyi Fejedelemség, majd a török kiűzését követően a Habsburg Birodalom része volt.

¹ Nemzeti Közfoglalkoztatási Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató - National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: gerevich.janos@agilexpert.hu, ORCID: 0000-0001-7236-4514

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Az 1867-es kiegyezést követően az Osztrák-Magyar Monarchia részeként indult fejlődésnek, jelentősebb városai, települései arculatukat ennek a korszaknak köszönhetik. A terület a trianoni békeszerződést követően Csehszlovákiához, majd a rövid magyar revíziót (1939-45) követően a Szovjetunióhoz került. 1991-től a Szovjetunióból kiváló független Ukrajna legnyugatibb megyéje lett.

Kárpátaljáról elmondható, hogy mindig is soknemzetiségű és soknyelvű terület volt, azonban a világháborúk és a különböző országokhoz történő csatlós következtében jelentős változásokon ment keresztül a lakosság összetétele az elmúlt évszázadokban. Például az egykoron jelentős német és zsidó lakosság szinte teljesen eltűnt a területről 1979-re.

Év	Összes lakos	Magyar	%	Ruszin, ukrán, orosz	%	Zsidó	%	Német	%	Román	%	Szlovák, cseh	%
1880	408 971	105 343	25,7	244 742	59,8	-	-	31 745	7,8	16 713	4,1	8 611	2,1
1910	605 942	185 433	30,6	330 010	54,5	-	-	64 257	10,6	11 668	1,9	6 346	1,0
1921	619 304	111 052	17,9	372 523	60,1	80 132	12,9	-	-	-	-	19 284	3,1
1930	733 956	116 584	15,9	447 127	60,9	91 839	12,5	13 273	1,8	-	-	34 032	4,6
1941	852 546	245 286	28,8	502 329	58,9	78 272	9,2	13 244	1,5	15 587	1,8	6 838	0,8
1959	920 173	146 247	15,9	716 063	77,8	12 169	1,3	-	-	18 346	2,0	12 289	1,3
1979	1 155 759	158 446	13,7	940 319	81,3	3 848	0,3	3 746	0,3	27 155	2,3	8 914	0,8
1979*	1 155 759	194 000	16,8	906 000	78,4	2 639	0,2	3 478	0,3	29 485	2,4	7 329	0,6

1. táblázat: Kárpátalja népességének etnikai összetétele 1880-1979 között²

A fenti táblázat szovjet adatokkal dolgozik, így a ruszin, ukrán, orosz lakosság egy oszlopban kapott helyet, azonban ha az 1930-as adatokat nézzük, akkor a ruszin lakosság 447 ezer körülire volt tehető, mely napjainkra megduplázódhatott és ehhez vehető hozzá a betelepített, illetve bevándorolt ukrán és orosz lakosság, mely jelenleg elérheti az 1 millió főt. Pontos számokat nehéz találni, mert nem készültek ilyen jellegű felmérések a Szovjetunióban erre vonatkozóan. Az 1991-es változásokat követően a magyar lakosság száma csökkenni kezdett a kivándorlás következtében. 2001-ben 151 533-an vallották magukat magyarnak.³

Jelen tanulmány szempontjából fontos tisztázni, hogy pontosan kik a ruszinok. Ha a szó jelentését vizsgáljuk, akkor eredetileg azt a Kijevi Nagyfejedelemségben élő minden keleti szlávra vonatkoztatták. Azonban a fejedelemség szétesését követően már csak azokra a keleti szlávokra használták, akik a Lengyel Királyság, Litván Nagyfejedelemség, illetve a

² A kárpátaljai magyarság a statisztikai adatok tükrében

<http://www.karpatalja.com.ua/magyarsag/demografia.html> - letöltés: 2017. 01. 08.

³ Bayerné Sipos Mónika: A kárpátaljai magyar kisebbség autonómia törekvései, 2014, Pécs, 195. old. <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/bayernesiposmonikaphd.pdf> - letöltés: 2017. 05. 17.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Magyar Királyság területén éltek. A keleti szlávok eredetileg egységesen pravoszláv vallásúak voltak, azonban 1595-ben a breszti zsinaton a ruszin püspökök elfogadták Róma fennhatóságát és ezzel kiváltak a keleti ortodox egyházból. Ezt követően „több évszázadon keresztül a ruszin fogalomnak nagyobb mértékben volt vallási, mint nemzeti színe. Ezért fordult elő, hogy görög katolikus szlovákká vagy magyarrá asszimilálódott ruszinok vallási alapon továbbra is ruszinnak nevezték önmagukat.”⁴ A XIX. században ugyan megerősödött a nemzeti öntudat a ruszinok körében is, de kibontakozni nem tudott, egységes nemzetté már nem válhattak. A két világháború viszontagságai következtében a ruszinok különböző államokban találták magukat: Csehszlovákiában, Lengyelországban, Magyarországon, Jugoszláviában, Romániában és a legnagyobb lélekszámmal a Szovjetunióban. A Görög Katolikus Egyházat a II. világháborút követően betiltották a Szovjetunióban, a ruszin nemzetiséget üldözték, így a ruszinok inkább ukránnak vallották magukat Kárpátalján.

UKRAJNÁBAN MŰKÖDŐ EGYHÁZAK A POLITIKA TÜKRÉBEN 1991-TŐL NAPJAINKIG

A Szovjetunió fennállása alatt a mai Ukrajna számított a legvallásosabb tagállamnak, lakosságának túlnyomórésze napjainkig kereszténynek vallja magát. A párhatalom szétesését követően újra virágzásnak indultak a különböző keresztény vallási irányzatok. Ukrajna területén a keleti kereszténység, a pravoszláv hit a meghatározó, a lakosság 68%-a ortodoxnak vallja magát. Ezen felül jelentős a görög katolikusok száma is, több mint 4 millióan tartoznak ehhez az egyházhoz, a nyugati megyékben jelen van a Római Katolikus Egyház, Kárpátalján a Református Egyház is meghatározó a magyarok körében.⁵

A független Ukrajna létrejöttékor a pravoszláv egyház különös helyzetben találta magát, ugyanis az egyház irányítása Moszkvában volt. Az 1990-es évek elején az emigrációban élő ukrán papok egy része megalapította az Ukrán Autokefál Egyházat. Ezt követően a Moszkvai Patriarkátusban szakadás következett be, létrejött az Ukrán Pravoszláv Egyház Kijevi Patriarkátusa, melyet a mai napig nem ismer el sem Moszkva sem más ortodox egyházi szervezet, de még Róma sem. Ezt követően Filaret kijevi pátriárka megkísérelte az Ukrán Autokefál Egyház és a Kijevi Patriarkátus összevonását, de ez a felek érdeklődéséből kifolyólag meghiúsult, így napjainkban is egyszerre három pravoszláv egyház működik Ukrajna területén.

Az ukránjai politikai csatározások is hozzájárultak a jelenlegi helyzet kialakulásához, míg Leonyid Kravcsuk (1991-1994) támogatta a Kijevi Patriarkátust, addig Leonyid Kucsma (1994-2005) megszüntette az állami támogatást és az ukrán alkotmányba is belefoglalták, hogy az egyházakat és a politikát külön kell választani. Viktor Jusczenko (2005-2010) hatalomra kerülését követően újra előtérbe került az ukrán nacionalizmus, így a Kijevi

⁴ Popovics Tibor Miklós: Adatok a ruszin etnonim értelmezéséhez <http://www.valtozovilag.hu/t365/tux0516.htm> - letöltés: 2017. 05. 17.

⁵ Ujházi Lóránd: Vallási feszültségek és biztonsági kérdések Ukrajnában - Seregszemle XIII. évfolyam, 2-3. szám, 2015. április–szeptember 121. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Patriarkátus pozíciói megerősödtek. Az orosz párti Viktor Janukovics (2010-2014) megválasztását követően a Moszkvai Patriarkátus lett az államilag elfogadott ortodox egyház. Janukovics bukását követően Petro Porosenko (2014-) került hatalomra, aki újra a Kijevi Patriarkátust támogatja.

A jelenlegi helyzetet jól mutatja be Ukrajna jelenlegi elnökének üdvözllete az Ukrán Ortodox Egyház Kijevi Patriarkátusának prímásához, Filaret pátriárkához a kijevi katedrán eltöltött 50 éves szolgálata alkalmából: „Ma, amikor az ukránok milliói bátran álltak ki a haza védelmére az orosz agresszortól, az Ön bölcs szavai és méltó cselekedetei mindnyájunknak erőt adnak az igazság védelméhez, a nemzeti egységünk megőrzéséhez, az elenség fölött aratott győzelemhez.”⁶

A napjainkra kialakult pravoszláv egyházak közötti viszony feszültnek mondható, tekintettel arra, hogy az ortodox felekezetek társadalmi és politikai kérdésekben is állást szoktak foglalni⁷ és ez a vélemény nagyon gyakran eltérő, esetenként szembe megy egymással.

Mihail Gorbacsov és II. János Pál pápa 1989-es találkozóját követően újra indult a Görög Katolikus Egyház Ukrajna területén. A kezdeti nehézségeket sikerült átvészelní, újraindult a papok képzése, az pravoszlávok által használatba vett ingatlanok egy része visszatért a görög katolikusokhoz, sajnos ez folyamat nem egyszer tettelegesséig fajult, például templomok és egyházi épületek visszafoglalása során.

A görög katolikus egyházon belül is megfigyelhető egy belső konfliktus, erre utal cikkében Ujházi Lóránd: „tekintve a történelmi előzményeket, az ukrán görög katolikus egyházon belül sem feszültségmentes a légkör. Myroslav Lubachivsky nagyérsek 1991-es ungvári látogatása alkalmával kifejtette, hogy az általa kárpátaljai ukránoknak nevezett ruszinoknak – a ruszin nemzetiség létét az ukránok sem ismerik el – az ő joghatósága alá kellene tartozni. A Szentészék ezt elutasította, és a Munkácsi Egyházmegyét közvetlenül Rómának rendelte alá.”⁸ Már az újrainduláskor megfigyelhető volt az érdekütközés az Ukrajnai Görög Katolikus Egyházon belül.

Az ukrán-orosz válság kirobbanását követően álláspontbeli különbség jelent meg a római katolikusok és görög katolikusok között is Ukrajnában, ugyanis a Római Katolikus Egyház békére intő, semleges kommunikációt követ, míg a görög katolikus felekezet tagjai aktívan politizálnak és főleg Galíciában nacionalista hangnemet ütnek meg. Alapvetően elmondható, hogy nem működnek a Vatikán bevált módszerei a térségben.

⁶ Вітання Президента України Патріарху Київському і всієї Руси-України, предстоятелю Української православної церкви Київського патріархату Філарету з нагоди 50-річчя архіпастирського служіння на Київській кафедрі <http://www.president.gov.ua/news/vitannya-prezidenta-ukrayini-patriarhu-kiyivskomu-i-vsiyeyi-37086> - letöltés: 2017. 03. 03.

⁷ Andrew Sorokowski: The Status of Religion in Ukraine in Relation to European Standards. In: Onyshkevych Larissa M. L. Zaleska – Maria G. Rewakowicz (szerk.): Contemporary Ukraine on the Cultural Map of Europe. London, New York: The Shevchenko Scientific Society, 2009, 171–172. o.

⁸ Ujházi Lóránd: Vallási feszültségek és biztonsági kérdések Ukrajnában - Seregszemle XIII. évfolyam, 2-3. szám, 2015. április–szeptember 126. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

UKRÁN VÁLSÁG ÉS AZ EGYHÁZAK REAKCIÓI

Az elhúzódó ukrainai válságra különböző módokon reagálnak az egyházak vezetői. Az alábbiakban példákat láthatunk az egyes egyházak, illetve egyházi vezetők különböző fórumokon publikált, illetve elmondott üzeneteivel:

1. Kirill moszkvai pátriárka beszéde az orosz Állami Dumában az V. Karácsonyi Parlamenti Találkozón - „Mi azt látjuk, hogy a legkifinomultabb technológiák felhasználásával, igazi ördögi művészettel vetik el bőségben az ukránok és az oroszok közötti gyűlölködés magvait, tiporják el a közös történelmi múltunkat, tesznek meg mindent azért” ... „hogy elmerülve az esztelen gyűlöletben, elfelejtsük milyen sokat jelent népeink számára testvériségünk több évszázados történelme, amely azon alapul, hogy együtt imádkozunk az Istenhez, ugyan azokat a Szenteket tiszteljük és egy egyházhoz tartozunk”⁹
2. Az Ukrán Görög Katolikus Szinódus hivatalos kiáltványa: „Mi a saját szemünkkel láttuk azon férfiak ezreinek a bátorságát, akik mérlegelés nélkül védtek meg az országot az ellenségtől, függetlenül attól, hogy az állam nem volt képes, különösen az elején, ellátni Őket az ehhez legszükségesebb felszereléssel.”¹⁰
3. Az ukrainai római katolikus püspökök konferenciájának felhívása a harcok kiújulása miatt: „Az egyház nem felejt el őket – és imádkozik azokért, akik az életüket adták, és azokért, akik szenvednek a megszállt területeken folyó harcok miatt Ukrajna keleti részén.”¹¹
4. Az kijevi ortodox pátriárka Filaret vasárnapi Istentiszteletén elhangzott imájából: „az Úr szabadítsa meg a Hazát az idegenek betörésétől és adjon áldást és békét az ukrán népnek”¹²

Az imént bemutatott egyházi üzenetek alapján elmondható, hogy a különböző gyülekezetek vezetői alapvetően máshogy látják a helyzetet. A Moszkvai Patriarkátus a közös gyöke-

⁹ Доклад Святейшего Патриарха Кирилла на V Рождественских Парламентских встречах <http://www.patriarchia.ru/db/text/4790140.html> - letöltés: 2017. 02. 02.

¹⁰ Звернення Синоду Єпископів УГКЦ до тих, хто фізично і морально постраждав від окупації Криму та війни на Сході України http://ugcc.ua/official/officialdocuments/zvernennya/2016/zvernennya_sinodu_yepiskop%D1%96v_ugks_do_tih_ho_f%D1%96zichno_%D1%96_moralno_postrazhdav_v%D1%96d_okupats%D1%96i_krim_u_ta_v%D1%96yni_na_shod%D1%96_ukraini_%D1%96_tih_ho_im_dopomagaie_77475.html - letöltés: 2017. 02. 08.

¹¹ Звернення Конференції римсько-католицьких Єпископів України з приводу загострення ситуації в зоні АТО http://rkc.lviv.ua/news_view-vermennya_Konferencii_rumsko_katoluckux_YEpuskopiv_Ukrainu_z_pruvodu_zagostrennya_sutuaii_v_zoni_ATO-ua - letöltés: 2017. 02. 08.

¹² Богослужіння у неділю м'ясопсуну, про Страшний суд <https://www.cerkva.info/posts/bohosluzhinnia-u-nediliu-miasopusnu> - letöltés: 2017. 02. 12.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ret, az összetartozást emeli ki. A Római Katolikus Egyház imádkozik az áldozatokért. Nem meglepő módon a Görög Katolikus Egyház a harcban résztvevők mellett áll ki, a Kijevi Patriarkátus a megszállókat okolja a kialakult helyzetért. A fenti tények azt mutatják, hogy az egyházi szereplők között is tapasztalható a feszültség, míg az ukrán érületű egyházak a fellépés mellett, úgy a „nagy” egyházak a béke mellett szólítanak fel. A Moszkvai Patriarkátus az ukrainai válságra vonatkozó orosz kommunikációhoz igazodik, a felelősöket máshol, Oroszországon kívüli keresi. Komoly kérdéseket vett fel, hogy a válság esetleges elmélyülése esetén ez a kommunikáció milyen irányba változna, esetlegesen átcsapna-e más egyházak vagy nemzetiségek felelősségének firtatásába, ezzel direkt konfliktust felvállalva.

KÁRPÁTALJAI EGYHÁZAK NAPJAINKBAN

Az alábbi táblázatban láthatóak a Kárpátalján működő egyházi szervezetek és az azokhoz tartozó statisztikai adatok a gyülekezetek számára, kolostorokra levetítve. A táblázatban feltüntettem a gyülekezethez tartozó nemzetiségeket, valamint azt, hogy az adott egyház vélhetően kit támogatna egy esetleges konfliktus esetén.

Megnevezés	Gyülekezet	Kolostor	Vallási vezető	Nemzetiségek	Kit támogatna?
Ukrán Pravoszláv Egyház – Moszkvai Patriarkátus	586	29	531	ruszin, ukrán, orosz	Oroszország
Ukrán Pravoszláv Egyház – Kijevi Patriarkátus	35	1	37	ruszin, ukrán	független Ukrajna
Ukrán Autokefál Pravoszláv Egyház	2	-	2	ukrán, orosz	-
Más pravoszláv vallási szervezetek	5	-	5	-	-
Ukrán Görög Katolikus Egyház	393	15	243	ruszin, magyar	független Ukrajna
Római Katolikus Egyház	92	8	37	magyar	független Ukrajna, európai integráció
Evangelikus Baptista Keresztények Összukrainai Szövetsége	70	-	50	-	független Ukrajna
Evangelikus Keresztények Vallási Szervezetei	6	-	6	-	független Ukrajna
Evangelikus Hitű Keresztények Összukrainai Egyházi Szövetsége	52	-	34	-	független Ukrajna

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Megnevezés	Gyülekezet	Kolostor	Vallási vezető	Nemzetiségek	Kit támogatta?
Evangélikus Keresztény Egyházak Szabad Szövetsége	17	-	18	-	független Ukrajna
Isten Templomának Ukrainai Szövetsége	15	-	11	-	független Ukrajna
Egyéb evangélikus egyházi szervezet	12	-	12	-	független Ukrajna
Az Élő Isten Templomának Egyházi Szervezetei	43	-	26	-	független Ukrajna
Az Adventista Egyház Ukrán Szövetségi Konferenciája	52	-	23	-	független Ukrajna
Adventisták Reformációs Mozgalmának Egyháza Ukrajnában	11	-	15	-	független Ukrajna
Jehova Tanúinak Egyháza Ukrajnában	164	-	416	-	független Ukrajna
Kárpátaljai Református Egyház	113	-	75	magyar	független Ukrajna, európai integráció
Izraelita Egyházi Szervezetek Egyesülete Ukrajnában	3	-	1	-	-
Egyéb izraelita szervezetek	8	-	7	-	-
Ukrainai Muzulmánok Egyházi Szervezete	1	-	1	-	-
Buddhista egyházi szervezetei	3	-	1	-	-
Ukrán nemzeti hit egyházi szervezetei	2	-	2	-	független Ukrajna
Örmény Apostoli Egyház	1	-	1	örmény	független Ukrajna
Egyéb független egyházi szervezetek	47	-	42	-	-

2. táblázat: Kárpátalján működő egyházak és egyházi szervezetek¹³

¹³ A világ és Kárpátalja vallási térképe <http://rionews.com.ua/newspaper/socio/now/n1418416537> - letöltés: 2017. 01. 16

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

OROSZ „BARÁT” EGYHÁZI SZERVEZETEK

Ukrán Pravoszláv Egyház Moszkvai Patriarkátus – jelentős befolyással bír a térségben, 586 gyülekezettel és 29 kolostorral rendelkezik, egyaránt látogatják templomait ukrán, orosz és ruszin nemzetiségű hívők. Ez azt jelenti, hogy a Szovjetunió szétesését követően is jelentős az orosz jelenlét és befolyás a szlávok által lakott területeken a térségben. Egy esetlegesen elmélyülő konfliktus esetén valószínűleg ez az egyház az orosz érdekeket, üzenetet hirdetné hívői számára.

UKRÁN MEGGYŐZÖDÉSŰ, ILLETVE FÜGGETLEN EGYHÁZI SZERVEZETEK

Ukrán Pravoszláv Egyház Kijevi Patriarkátus – Mindösszesen egy kolostorral és 37 gyülekezettel rendelkezik ez az erősen ukrán kötődésű egyház, melyet Moszkva nem ismer el, Kárpátalján nem rendelkezik jelentős bázissal.

Ukrán Görög Katolikus Egyház – 393 gyülekezetével és 15 kolostorával a második legnagyobb kárpátaljai vallási közösség, melynek hívei között egyaránt vannak magyar, ukrán és ruszin hívők. Alapvetően a helyi lakosság látogatja templomait, miután 1991 után újra engedélyezték az egyházat és az visszakapta templomainak egy részét. A Galíciában tapasztalható erős ukrán nacionalista hangvétel ebben a térségben nem jellemző. Magyar híveinek száma körülbelül 30 ezer fő volt 2003-ban.¹⁴

Római Katolikus Egyház – 92 gyülekezetével és 8 kolostorával Kárpátalja második legnagyobb magyar vallási közössége 70 ezer hívővel.¹⁴

Kárpátaljai Református Egyház – 113 gyülekezetével és 110 ezer hívőjével Kárpátalja legnagyobb magyar vallási közössége.¹⁴

Jehova Tanúinak Egyháza Ukrajnában – 164 gyülekezetével egész Kárpátalján jelen van ez az egyház. Tekintettel arra, hogy Oroszországban betiltották a szektát, egy konfliktus helyzetben nagy valószínűséggel a független Ukrajnát támogatná ez a közösség.

Evangélikus egyházi szervezetek – Az összességében 172 gyülekezetet számláló különböző evangélikus egyházak nyugati keresztény értékrendet képviselő szervezetek.

Adventista egyházi szervezetek – a 3 különböző adventista szervezet 106 gyülekezetet foglal magába.

Egyéb egyházi szervezetek – az elemzés meghaladja a dolgozat kereteit, vélhetően vannak köztük orosz és ukrán barát szereplők is egyaránt.

Az egyes egyházak befolyását a kolostorok és a gyülekezetek számán túl, alapvetően a hozzájuk tartozó intézményrendszer segítségével lehet összehasonlítani. Az alábbi táblázat a Kárpátalján működő releváns keresztény egyházi szervezetek intézményrendszerét hasonlítja össze a számok tükrében.

¹⁴ Kárpátalja <http://hirmagazin.sulinet.hu/hu/pedagogia/karpatalja> - letöltés: 2017. 01. 16

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Megnevezés	Óvoda	Gyermek- otthon	Oktatási intézmény	Ifjúsági szervezet	Idősek otthona	Diakónia	Egyéb egyházi intézmény
Ukrán Pravoszláv Egyház – Moszkvai Patriarkátus ¹⁵	-	1	2	4	-	-	1
Ukrán Görög Katoli- kus Egyház ¹⁶	3	1	3	-	1	-	6
Római Katolikus Egyház ¹⁷	8	-	2	-	-	-	-
Kárpátaljai Reformá- tus Egyház ¹⁸	-	2	4	1	-	1	7

3. táblázat: A releváns kárpátaljai egyházak intézményeinek száma (saját szerkesztés)

A táblázat alapján elmondható, hogy a Moszkvai Patriarkátus és a Római Katolikus Egyház egyaránt a fiatalok nevelésére és oktatására koncentrál. A Ukrán Pravoszláv Egyház ugyan kevesebb intézménnyel van jelen, de jelentős számú templommal és gyülekezettel rendelkezik. Mindkét egyházzal megállapítható, hogy intézményrendszere kevésbé markáns Kárpátalján. A legkiterjedtebb intézményrendszerrel a Kárpátaljai Református Egyház és az Ukrán Görög Katolikus Egyház Munkácsi Egyházmegyéje rendelkezik, ennek oka az, hogy ezek az egyházak regionálisan tevékenykednek és hívei bázisuk a területen található. Intézményrendszerük képessé teszi őket gyermeknevelésre és gondozásra, oktatásra, teológiai képzésre, idősgondozásra és szociális segítségnyújtásra egyaránt, így társadalmi kapcsolataik széleskörűek, híveikhez sok szálon kapcsolódnak.

KÖVETKEZTETÉS

Ha a térségünk történelmére tekintünk vissza, akkor nem példátlan, hogy magas szintű egyházi vezetők felszólították híveiket a háborúban történő részvételre és támogatták a katonai fellépést. Erre találhatunk példát az I. világháborúban az Erdélyi Református Egyház¹⁹ vagy a Római Katolikus Egyház²⁰ vezetőinek megnyilvánulásában is. A keleti egyhá-

¹⁵ Az Ukrán Pravoszláv Egyház (MP) hivatalos oldalán található információk alapján <http://orthodox.org.ua> - letöltés: 2017. 05. 16.

¹⁶ A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hivatalos oldalán található információk alapján <http://www.mgce.uz.ua/post3.php?id=57> - letöltés: 2017. 05. 17.

¹⁷ A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház Története 39-50 old. http://www.ferences.hu/document/rk_tortenet.pdf - letöltés: 2017. 05. 18.

¹⁸ Kárpátaljai Református Egyházkerület hivatalos oldalán található információk alapján <http://refua.tirek.hu/cikk/mutat/keruletiintezmenyek> letöltés: 2017. 05. 18.

¹⁹ Az Erdélyi Református Egyházkerület az első világháború alatt <http://itthon.transindex.ro/?cikk=24259> - letöltés: 2017. 01. 19.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

zaknál ez a fajta fellépés még jellemzőbb, erre példa a II. világháborúban a Szovjet hatalom által üldözött és megtépzott Moszkvai Ortodox Egyház. Már a német támadás első napján, Szergej metropolita felszólította az orosz népet, hogy harcoljon a betolakodók ellen. Elmondható a pravoszláv egyházzal, hogy aktívan részt vett a Nagy Honvédő Háborúban, ezzel megalapozva fennmaradását a Szovjetunióban 1944 után.²¹

Általánosan megfigyelhető, hogy az Ukrajnában tapasztalható gazdasági mutatók romlásával egyre többen vállalnak munkát az Európai Unió területén, ez a folyamat különösen igaz Ukrajna nyugati területeire, ugyanakkor az tapasztalható, hogy az EU területéről jelentős mennyiségű humanitárius segély és támogatás érkezik Ukrajnába, tovább erősítve a kétoldalú kapcsolatokat. A válság elhúzódó jellege miatt így egyre nagyobb összefonódás alakulhat ki Nyugat-Ukrajna és a szomszédos EU tagországok között, ide sorolható: Lengyelország, Szlovákia, Magyarország és Románia is.

Kárpátalja viszonylatában a területen élő pravoszláv vallásúak zöme gyökereit tekintve kötődik a szomszédos nyugati államokhoz, így valószínűleg a független Ukrajnát támogató hangok a moszkvai alárendeltségű ortodox gyülekezeteken belül is megjelenének egy esetleges egyházi mozgósítást követően, különös tekintettel arra, hogy Nyugat-Ukrajnában 79%-os támogatottsága van az Európai Unióhoz történő csatlakozásnak,²² valamint az ország teljes lakosságának 71%-a támogatná a NATO csatlakozást.²³

Egy háborús helyzetben feltételezhetően a Kárpátalján működő többi egyház Ukrajna függetlenségét támogatná, amennyiben olyan helyzet alakulna ki, hogy szint kellene vallaniuk politikai véleményükről. A független Ukrajna támogatói a Kijevi Patriarkátus és a Görög Katolikus Egyház, a függetlenségen túl nagy valószínűséggel az Európához való közeledést és az esetleges integrációt is támogatnák a magyar ajkú egyházak, ha ez nyíltan napirendre kerülne.

Ukrajnát tekintve, egy az ország ellen irányuló katonai támadás vagy a nyugati hitelcsomagok befagyasztása változtathat a jelenlegi biztonsági helyzeten. Előbbi újabb területvesztést, utóbbi gazdasági csődöt jelentene, mely háborús konfliktushoz is vezethet. Véleményem szerint Kelet-Ukrajnában a Moszkvai Patriarkátus jelentősen befolyásolhatja egy lehetséges konfliktus kimenetelét, ezzel szemben Nyugat-Ukrajnában, különösen Kárpátalján nem tudná ugyanezt a szerepet betölteni a Moszkvai Ortodox Egyház. Úgy gondolom, hogy a megyében működő egyházi szervezetek – beleértve az Ukrán Pravoszláv Egyházat

²⁰ Az egyház és a világháború

http://www.katolikus.hu/szit/laszlotlaszlo/063-090_2_fej.pdf - letöltés: 2017. 01. 19.

²¹ Роль русской православной церкви в великой отечественной войне

http://obitel-nikolskoe.ru/?chapter=reading&reading_id=113 - letöltés: 2017. 01. 19.

²² 51% українців підтримують вступ України до ЄС

http://zaxid.net/news/showNews.do?51_ukrayintsv_pidtrimuyut_vstup_ukrayini_do_yes&objectId=1408205 - letöltés: 2017. 01. 19.

²³ Скільки українців підтримують вступ до НАТО

<http://expres.ua/news/2016/12/29/220378-skilky-ukrayinciv-pidtrymuyut-vstup-nato>

- letöltés: 2017. 01. 19.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

(Moszkvai Patriarkátus) is –nem szólítaná fel híveit a konfliktusban való direkt részvételre, tekintettel a terület földrajzi adottságaira, lakosságának vallási és etnikai összetételére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A kárpátaljai magyarság a statisztikai adatok tükrében
<http://www.karpatalja.com.ua/magyarsag/demografia.html> - letöltés: 2017. 01. 08.
2. Kárpátaljai Református Egyházkerület hivatalos oldala <http://refua.tirek.hu> - letöltés: 2017. 05. 18.
3. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház Története 39-50 old.
http://www.ferences.hu/document/rk_tortenet.pdf - letöltés: 2017. 05. 18.
4. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hivatalos oldala <http://www.mgce.uz.ua> – letöltés: 2017. 05. 17.
5. Alexei Krindatch: Religion and State in the Postsoviet Ukraine as a Factor in Regional, Ethno-Cultural and Political Diversity. In: Religion State and Society, 2003, 1. szám, 51.
6. Andrew Sorokowski: The Status of Religion in Ukraine in Relation to European Standards. In: Onyshkevych Larissa M. L. Zaleska – Maria G. Rewakowicz (szerk.): Contemporary Ukraine on the Cultural Map of Europe. London, New York: The Shevchenko Scientific Society, 2009, 171–172.
7. A világ és Kárpátalja vallási térképe <http://rionews.com.ua/newspaper/socio/now/n1418416537> - letöltés: 2017. 01. 16.
8. Az egyház a háború éveiben, szolgálat és harc a megszállt területeken
<http://www.patriarchia.ru/db/text/4485.html> - letöltés: 2017. 01. 19.
9. Az egyház és a világháború http://www.katolikus.hu/szit/laszlotlaszlo/063-090_2_fej.pdf - letöltés: 2017. 01. 19.
10. Az Erdélyi Református Egyházkerület az első világháború alatt
<http://itthon.transindex.ro/?cikk=24259> - letöltés: 2017. 01. 19.
11. Az Orosz Pravoszláv egyház szerepe a nagy honvédő háborúban
http://obitel-nikolskoe.ru/?chapter=reading&reading_id=113 - letöltés: 2017. 01. 19.
12. Az Ukrán Pravoszláv Egyház (MP) hivatalos oldala <http://orthodox.org.ua> - letöltés: 2017. 05. 16.
13. Az ukrán lakosság 51%-a támogatná Ukrajna felvételét az EU-ba
http://zaxid.net/news/showNews.do?51_ukrayintsiv_pidtrimuyut_vstup_ukrayini_do_yes&objectId=1408205 - letöltés: 2017. 01. 19.
14. Hányan támogatnák Ukrajnában a NATO csatlakozást?
<http://expres.ua/news/2016/12/29/220378-skilky-ukrayinciv-pidtrymuyut-vstup-nato> - letöltés: 2017. 01. 19.
15. Kárpátalja <http://hirmagazin.sulinet.hu/hu/pedagogia/karpatalja> - letöltés: 2017. 01. 16.
16. Bayerné Sipos Mónika: A kárpátaljai magyar kisebbség autonómia törekvései, 2014, Pécs, 195. old. <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/bayernesiposmonikaphd.pdf> - letöltés: 2017. 05. 17.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

17. Matus Dóra: Politika a vallás színpadán. In: Kitekintő.
http://kitekinto.hu/eia/2011/01/21/politika_a_vallas_szinpadan#.VG9vCvmG8_Y - letöltés:
2017. 03. 06.
18. Popovics Tibor Miklós: Adatok a ruszin etnonim értelmezéséhez
<http://www.valtozovilag.hu/t365/tux0516.htm> - letöltés: 2017. 05. 17.
19. Ujházi Lóránd: Vallási feszültségek és biztonsági kérdések Ukrajnában - Seregszemle XIII. évfolyam, 2-3. szám, 2015. április–szeptember 121-134. o.

JOZEF ŠVARNÝ¹**China's geostrategic imperatives for the first half of 21st Century's****Kína geostratégiai kényszerei a 21. század első felében****Abstract**

China as the second largest economy on the global scale and with significantly export oriented economy undergoes gradual process of rebalancing its foreign policy in order to continue its rise both in terms of economic terms as well as in terms of growing influence on globalization processes. Both aims do directly link to geopolitical and geostrategic challenges, which do require sound and thoroughly calculated approach in order to increase likelihood of positive engagement with other security actors both in Eurasia as well as in other continents. In increasingly globalizing world with exponentially growing interdependence, China is striving to represent one of the shaping poles of emerging new, postmodern world order. As such China pursues policy of both projecting its own national interests in vital geostrategic areas worldwide and concurrently adjusting itself to global normative and geopolitical realities of changing fabric of globalizing forces. Our main argument in this article is that China will in first half of 21st century focus on both assertively defending its particular national interests in "near neighbourhood" on the one hand and in the same time will under post-modern trends contribute to broader norm based discussion on how to shape world for modern challenges in next fifteen to thirty years. Successful implementation of right tools to do so will both, allow China to continue in its path to economic growth as well as increase its chances for successful globalization in other parts of world.

Keywords: *China, geostrategic determinants, globalization, political-economic trends, political culture, postmodern transformation.*

¹ Ing. Jozef ŠVARNÝ, External PhD student of Security and Defence Department, Armed Forces Academy of gen. M.R. Štefánik in Liptovský Mikuláš, Slovakia, E-mail: jozef.svarny737@gmail.com, Orcid code: 0000-0002-9350-1888,

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Absztrakt

Kína, mint a világ második legnagyobb és jelentősen exportorientált gazdasága fokozatosan megy keresztül a külpolitika újbóli egyensúlyának megteremtése érdekében azon, hogy mind gazdasági szempontból, mind pedig a globalizációs folyamatokra növekvő befolyással legyen. Mindkét cél közvetlenül kapcsolódik a geopolitikai és a geostratégiai kihívásokhoz, amelyekhez jó és alaposan kiszámított megközelítésére van szükség annak érdekében, hogy fokozza a pozitív kapcsolatok valószínűségét mind Eurázsia, mind más kontinensek biztonsági szereplőivel. Az egyre inkább globalizálódó világban az exponenciálisan növekvő egymásrautaltság mellett Kína arra törekszik, hogy az új, posztmodern világrend alakulását képviselje. Mint ilyen, Kína törekszik arra, hogy a saját nemzeti érdekeit képviselje a világ geostratégiai létfontosságú területein, és ezzel egyidejűleg alkalmazkodjon a változó globalizálódó erők globális normatíváihoz és geopolitikai realitásaihoz.

A fő érünk a tanulmányunkban az, hogy Kína a 21. század első felében egyrészt a "közeli szomszédságában" a nemzeti érdekei védelmére törekszik, ugyanakkor a posztmodern trendeket figyelembe véve hozzájárul a szélesebb értelemben vett normákon alapuló megbeszélésekhez arról, hogyan alakíthatják át a világot az elkövetkező tizenöt-harminc év alatt a modern kihívások.

A megfelelő eszközök sikeres alkalmazása lehetővé teszi, hogy Kína folytassa a gazdasági növekedést, és növelje az esélyét a sikeres globalizációnak a világ más részein is.

Kulcsszavak: *Kína, geostratégiai determinánsok, globalizáció, politikai-gazdasági trendek, politikai kultúra, posztmodern transzformáció*

INTRODUCTION

China has made impressive gains in national development and economic growth since the end of bipolar world order and since then emerged as one of the most vibrant geopolitical centres on the world scene. Modernization of China together with its newly acquired geopolitical strength does increase its level of ambition in shaping world order dominated by mostly western actors.

To play more significant geopolitical role however, China has to bear in mind not only its geographical location and stability of its buffer zones, but also internal integrity of predominantly Han Chinese regions while manoeuvring to avoid foreign encroachment on its coastal areas. Additionally as one of the most significant export oriented countries gaining strength from its relatively competitive labour costs it has to bear in mind globalizing forces impacting not only demographic distribution of workforce in China and continued urbanization, but also liberalization influences of rising individual, consumer based behaviour back

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

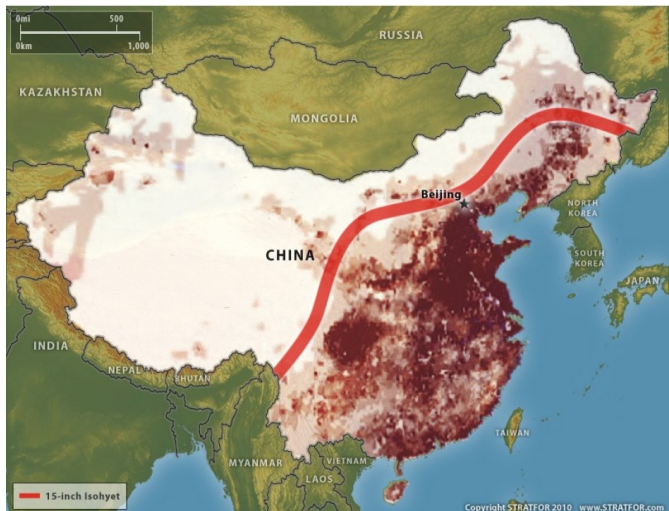
home, increasing distribution of enabling technologies to local population, impact of global economic interconnectedness on Chinese perception of uniqueness and its political order being in place since 1949.

China has additionally take into account global megatrends like resource stress and increased competition among different interest groups on international stage as well as impact of climate change, which can be solved only in unified and continued effort of leading global power centres to address those issues diligently. In next few chapters we will elaborate on geopolitical determinants and consequent geostrategic choices China needs to follow in order to continue its rise without disrupting enabling factors on its way to become one of the pivotal centres in newly emergent world order. China will likely strive to follow this path by integrating itself in the existing world order without ambition to openly challenge dominant global powers given that dominant powers won't directly attack core interests of growing China.

1. GEOPOLITICAL DETERMINANTS OF RISING CHINA

China's identity and core geopolitical heartland is located within so called 15-inch isohyet² line and is to a great extent identical to predominantly Han Chinese ethnical group³ occupying that territory. Geographically it is historical core territory from which current China both expanded and defended its borders from outside. "Its boundaries are spreading from the skirts around the heartland of Manchuria from the northeast, run parallel with the present Great Wall in the middle, and curves south-westward to separate Kokonor (Wikileaks.org),"⁴ "The vast majority of Han Chinese live east and south of this line — in the Chinese heartland.

"It is important to understand that more than a billion people live in this area, which is about half the size of the United States (STRATFOR, 2012)." Within this territory Confucianism was established during Zhou king-

15-inch Isohyet and China Population Density Source: STRATFOR

² A line on a map connecting points that receive equal precipitation.

³ Han China as expression of geographical of majority Han chinese living inside 15-inch isohyet line.

⁴ Qinghai province close to East Godavari district, Andhra Pradesh, India.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

dom (around 1045 B.C.) and during Han dynasty was fully implemented within bureaucratic system. Its main principles of expected obedience, exercise of authority and implementation of hierarchy of Chinese society are still traceable within this territory and to some extent are undergoing revival within broader population. Outside 15-inch isohyet line are geographical territories which historically were considered as buffer zones.

Tibet, Xinjiang province, Inner Mongolia and Manchuria were considered as outside areas with partial implementation of tributary system to Han China⁵, when Han China was strong and as latent threats from which security challenges emanated, when China was weak. Nevertheless Han China considered itself as unique and morally superior whether undergoing periods of strength or weakness. "China—the Celestial Empire—was seen as the centre of the universe, with only barbarians on its peripheries and beyond. To be Chinese meant to be cultured, and for that reason, the rest of the world owed China its due deference (BRZEZINSKI, 1997, s. Kindle Locations 232-234)."

China's geopolitical imperatives in its close geographical proximity are similar to the ones when Han China was strong, namely to maintain dominant influence on evolution of bilateral relations with its neighbours and develop relations with them in the way that China would be considered as source for cooperation not competition. By doing so, China's own "buffer zones" outside of 15-inch isohyet line as well as its core Han territory will remain safe. While from historical point of view foreign trade was less significant for the gigantic agricultural empire, this significantly changed during Deng's drive to transform mostly agrarian economy to modern one, significantly dependent on exports and stability on its periphery. Internally, since then China needs to maintain stability and security of both buffer zones as well as its core territory, while maintaining its economic growth which is to the significant extent export based and therefore determined by geography and geopolitical constellations of regions through which its exports flow. Otherwise, China will lose its main source of strengths and culmination of external pressures and internal dissatisfaction with diminishing economic opportunities and wealth will hamper its further development and potentially would cause destabilization of country. China is aware of this possibility and tries to use geopolitical determinants in the Eurasia to its advantage, while trying to avoid overextension outside regions of vital national interests.

China needs to keep peaceful rise in order to be able to redistribute wealth it is accumulating from trade surpluses and thus avoid potential for internal instability stemming from its own rural citizens. China's geography to a significant degree forces China to depend on sea lines of communications and thus, China needs to improve to protect not only coasts from encroachment, but also increase its power projection to safeguard its sea lines of communication. While this task is far from being accomplished, China also plans to revive land silk road lines of communications. Both sea and land lines of communication are part of One Belt One Road (OBOR) Initiative, China introduced in 2013.

⁵ Like under rule of the Qing-dynasty.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Geostrategic location of planned OBOR initiative both land and sea is challenging and runs through or close to volatile as well as potentially hostile territories. China's primary focus in being successful while building OBOR will be based on building mutually beneficial long term synergic relations with all parties involved. This will likely bring China more on the forefront of globalization processes and China will have to open itself more to the world as one of its leaders. However "China, even after a quarter-century of urbanization and globalization, remains the home of more than 800 million peasants (HORNER, 2009, s. 147)."⁶ As such China's main geopolitical challenge will be how to transform itself to global power and not alienate its own peasants who do not feel positive effects of economic growth to the same degree as Chinese living in industrial hubs in coastal cities.

2. POLITICAL AND ECONOMIC TRENDS IN CHINA

China since 1949 underwent significant political and economic evolution and transformation of priorities. For over last three decades, China's political and economic evolution was focussed on gradual openness to the world and on economic integration. This evolution was slow and occurred, when leadership changed and paradigms of China's development adjusted.

First generations of Chinese Communist rulers under Mao and Zhou (1949–1976) as leading forces of political struggle against Kuomintang and its leader Chiang Kai-shek established not only one party rule in China, but also in some cases forcefully communized and collectivized economic life and suppressed all potential upheavals in China. "Mao's China was, by design, a country in permanent crisis; from the earliest days of Communist governance, Mao unleashed wave after wave of struggle. The Chinese people would not be permitted ever to rest on their achievements. The destiny Mao prescribed for them was to purify their society and themselves through virtuous exertion (KISSINGER, 2011)." There was no room for liberation of economic life and thus significant economic growth. Additionally implementation of communist ideas and world order was main ideology of China.⁷

Second generation of China's leader under Deng leadership (1977–1989) shifted focus from strictly self-sufficiency driven and strictly controlled economic life by allowing private enterprise to emerge. It slowly side-lined political ideology and focused on improving economic performance. "A pragmatist, Deng believed that economic reform was necessary and developed his political power through advocating reform. He saw central planning in industry and collectivization in agriculture as inflexible and unable to deal with the economic problems China was facing (GUTHRIE, 2006)." China under Deng developed potential

⁶ In 2017 there are less than 600 million. Those moving to cities while trying to improve their social and economic standing are still considered to a significant degree to be part of peasantry (partly due to hierarchical system of the society, but also due to low education and related work opportunities provided to them).

⁷ At the same time in this period China has become an independent country; retrieved the periphery (Xinjiang, Tibet), and became an important power under Nixon's triangular diplomacy, etc.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

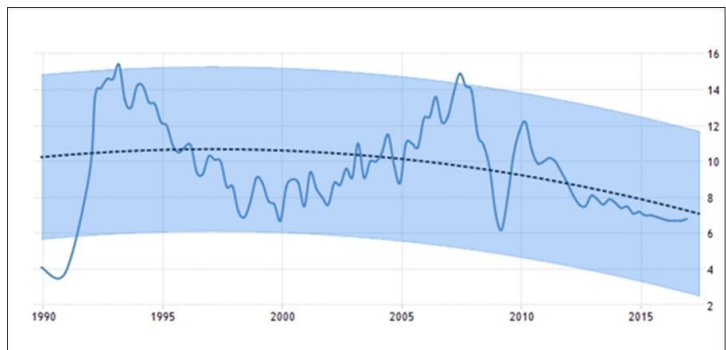
2017. X. évfolyam 2. szám

for economic growth and further re-evaluation of its geostrategic place within world affairs. However Deng made clear, that economic shift from collectivism to individual economic gain principles wouldn't mean political liberalization and one party system will remain un-touchable. This was most vividly exemplified during Tiananmen protests in 1989, which were quickly suppressed. Deng's policies set the course of action in political and economic areas and are applied till nowadays.

Third generation of China's leaders Jiang Zemin, Li Peng, Zhu Rongji(1989–2002) increased potential for foreign investment from abroad and thus accelerated economic growth. They fully validated correctness of Deng's strategic understanding, that only way to prevail in the world affairs as relevant force is though opening its economy, even if at the beginning though partial, semi-market economic principles. During this period China starts to fully grasp with globalization forces and starts to understand inevitability to shape those forces, if political system wants to remain internally relevant and stable. „As President Jiang Zemin noted at the February 2001 Boao Forum for Asia, it is important that Asian countries “stand up to the challenge of globalization” (David ZWEIG, Chen ZHIMIN, 2007, s. 109).“ China starts to hint its preparedness to be „heartland“ of Asia and driving force to shape it.

During fourth generation of leaders, Hu Jintao and Wen Jiabao (2002–2012), China started to implement⁸ policies rejuvenating political system of one party by supporting technocratic rule of most prepared leaders and thus avoiding potential for repeating mistakes made in Russia and elsewhere, where leaders remained in office till the end and where political system slowly decayed due to increasing lack of competent technocrats. Chinese leaders start to feel confident enough to encourage open strife to transform economic power to military power and increase of China's prestige in its “near neighbourhood”. Main “ideology” is economic growth.

Current generation of China's leaders under President Xi and Premier Li rules since 2012 up to 2022. Politically China remains under one party rule, while tries to adjust of world's saturation for exports. China starts to curb inflation, stabilize economy and contemplates how to shift economy from export oriented to consumption oriented.

China GDP Annual Growth Rate

Source: tradingeconomics.com

⁸ These aims were laid down first by Deng.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

While officially the fast economic growth was an important aim for the CCP's since 1949, during Mao's period they were significantly influenced by political considerations. However since Deng's period China's main ideology shifted from pursuing policies contradicting economic growth to policies which boost economy and do not threaten one party system of the country. Main "ideology" is economic growth and stability. Stability is increasingly important as China deaccelerates economic incentives for growth and tries to manage shift from lower end industries to high-tech. This period is marked by decreasing GDP growth, which is however more sustainable (for trends in GDP growth since 1990's see chart above). China starts to link its economic growth with geostrategic vision of connecting whole of Eurasia by OBOR initiative as mentioned above. Seriousness to be leading globalizing force starts to materialize through this initiative, while China tries to rebalance its economy and increase domestic consumption.

Change in geopolitical and internal, economy and stability based policies are most visible in its latest, 13th Five-Year Plan. "China has been underpinned by a major economic transformation, which was conveyed by its leaders under Chinese Communist Party (CCP) General Secretary Xi Jinping during the 18th Central Committee's Third Plenum in 2013. The term "New Normal" was adopted during the Fourth Plenum in 2014 to describe the gradual shift from government stimulus and export goods towards a consumer demand-driven and services-oriented economy (Embassy of SUI in CHN, 2016)." Major economy based principles of further development of China are focussed to adjust to deaccelerating GDP growth while maintaining its cohesion of the country, both of its core area as well as its "buffer zones".

3. READING GEOPOLITICAL ASSUMPTIONS FROM CHINA'S 13th FIVE-YEAR PLAN

National People's Congress of China (NPC) ratified 13th five-year plan (FYP) on National Economic and Social Development in March 2016. It was first five-year plan formulated under President Xi Jinping's leadership. Under the plan China aims to double its 2010 GDP and per capital of both urban and rural residents by 2020. Given decreasing pace of economic growth it is quite ambitious goal, goal which China needs to achieve, if it wants to remain stable and increasingly relevant in global affairs. Plan shifts focus from high economic growth to "a moderately prosperous society in all respects" and focus on five areas to achieve that goal.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Those areas are – innovation, coordination, green development, opening up and sharing. “The first principle is innovation, primarily as a driver of economic development and to shift China’s economic structure into a higher-quality growth pattern. The document pledges openness, stating that China should utilize both domestic and global markets and be more active in global governance. Green development means protecting the environment and pursuing environmentally friendly economic growth. (APCO, 2013).”

Economic growth– “medium-high” plan⁹ targets 6,5 % average growth, improvement of business transparency as a main condition for continued foreign investment inflow. It does focus on building “China brand” in high tech industries, on strengthening potential for its currency to become convertible on world financial markets and be part of basket of world reserve currencies. China also does abolish one child policy to revert potentially negative birth to death ratio in long term, while it does increase focus on social programs for all citizens, targets reaching urbanization of 60 % by 2020, reducing emissions per unit of GDP by 40 % to 45 % by 2020 compared to 2005 levels, increasing the share of non-fossil fuel energy to 15 % by 2020 and Chia’s leaders do highlight anti-corruption drive within top level leadership on national and provincial level. Compared to previous five year plan we see adjusted level of ambition in economic areas, while keeping formal interest in improving environmental protection as part of its developmental goals (see table above).

Driver 12. FYP (2011-2015)	Degree of achievement expected by the end of 2015	Driver 13. FYP (2016-2020)*
GDP growth +7%	 An average growth of 7% was achieved	Moderate GDP growth >6.5%
Raise urban & rural incomes +7%	 An average growth of 7% was achieved	Strengthen local consumption
Enhance private sector	 There is the need to further enhance and support small startup businesses	Increasing local innovation
Develop service sector (+4% share)	 The service sector share of GDP was raised from 43% to 47%	Enhance foreign investment
Increasing Urbanization (+4%)	 4% growth from 47,5% to 51,5% of total population	Upgrading industrial infrastructure
Environmental protection	 Far off the expectations. The new environmental law is expected to bring change.	Enforcing environment law

Comparison of last and current five year plan
Source: China Government, D. Slevogt

It does focus on building “China brand” in high tech industries, on strengthening potential for its currency to become convertible on world financial markets and be part of basket of world reserve currencies. China also does abolish one child policy to revert potentially negative birth to death ratio in long term, while it does increase focus on social programs for all citizens, targets reaching urbanization of 60 % by 2020, reducing emissions per unit of GDP by 40 % to 45 % by 2020 compared to 2005 levels, increasing the share of non-fossil fuel energy to 15 % by 2020 and Chia’s leaders do highlight anti-corruption drive within top level leadership on national and provincial level. Compared to previous five year plan we see adjusted level of ambition in economic areas, while keeping formal interest in improving environmental protection as part of its developmental goals (see table above).

⁹ Term to accommodate both prospects, for medium as well as high potential for economic growth. Medium-high economic growth ambition indicates, that China no more strives for high economic growth and accepts slower pace of growth but more sustainable one (indirectly targeting overproduction capacity in specific economic sectors).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

China's main geopolitical assumptions for period up to 2020 are linked to peaceful development of relations in its near neighbourhood, lack of significant security disruptions in Eurasia, relatively nonconfrontational coexistence with dominant world power, with United States of America and continued globalization of trans-Atlantic as well as trans-pacific power centres. As seen from first quarter of current year, some of those assumptions are already not valid and others are still not crystalized. Nevertheless, China so far is working its share to implement plan and it is likely that it would avoid securitization of already volatile peripheries where its national interests are focused. While China needs peaceful development and will try to avoid confrontation, it does prepare for potential need to defend its interests and therefore it invests in building both hard and soft power capabilities in order to do so, if need be. "While Beijing's continued ascendance is not necessarily assured or bound to result in a "harmonious" world its grand strategy purportedly seeks to achieve, its expanding capabilities and global role have caused apprehension among powers of all shapes and sizes (MUZALEVSKY, 2015, s. 18)." China's grand strategy is based on classical neo-realistic principles, where development needs to be protected in the international environment favouring zero sum game results.¹⁰

However China's Grand strategy changes as China becomes globally more interconnected. To continue its grand strategy China prefers peaceful development and starts slowly to divert from zero sum game scenarios by supporting strong interdependencies, where OBOR initiative is one of them. By doing so, China tries to implement developmental goals set in last five year plan— innovation, coordination, green development, opening up and sharing, goals which are inherently intertwining China's development with further globalization and development of interconnections with other global forces world-wide.

4. "ONE BELT, ONE ROAD": CHINA'S GREAT LEAP OUTWARD

As Chinese President Xi Jinping's main geostrategic visions and anticipated legacies of his tenure in office, the OBOR project is aimed at connecting Eurasia through China stimulated development of infrastructure within land and maritime areas crucial for Chinese export oriented economy. Without OBOR China would naturally saturate its growth potential and exports would stagnate. With diminishing economic growth China would risk increasing internal dissatisfaction of its population. Therefore OBOR is crucial to boost both investments and later on economic returns from its implementation. OBOR was initially built on the idea of reviving Silk Road interconnections once flourishing throughout Eurasia. Since then project broadened its scope. It started in 2013, when President Xi Jinping "... signed U.S.\$50 billion in deals with Central Asian counterparts as he unveiled the "belt" strategy to advance economic integration across Eurasia from the Pacific to the Baltic Sea. The choice

¹⁰ Zero-sum game is classical principle of mostly realist security schools defining that one state's gain would be another's loss. This thinking is build on perception of scarcity (of resources, capital etc.). China's Grand strategy is build on securing access to those resources and markets, while developing its own trade routes to access those resources.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

of “belt” over “road” presumably suggests Beijing’s attempts to showcase its “win-win” approach and desire to “widen the common ground” with participating countries.¹³ Months later, Xi announced China’s Maritime Silk Road strategy to complement the country’s geo-economic push throughout continental Eurasia. Beijing aims to link the “belt” and maritime “silk roads” via a planned China-Pakistan Economic Corridor and the Bangladesh-China-India-Myanmar Economic Corridor. A third “silk road” initiative that China is pursuing involves the building of a commercial network through the Arctic (MUZALEVSKY, 2015, s. 29).¹¹ OBOR initiative will in effect, once finished, create connect Eurasia and most of Africa into one geopolitical and economic unit, which will naturally gravitate towards China and Asia more generally.

Economically it will enable increase of trade and investment along China’s periphery by funding and building infrastructure projects. Politically, trade and investments, mostly China driven will increase China friendly environments in all states within OBOR routes and chokepoints.¹² It will incorporate involved countries into a network of economic, political, cultural, and security relations centred around China. It will allow implementing grand strategy reshaping the Eurasian regional order with new governance ideas, norms, and rules and behaviours. Internally it will boost economic life in underdeveloped parts of China, particularly in the west of the country and lesser developed regions and as such it will help to mitigate one of China’s main concerns, stability of the regime if it does not deliver improvement of those regions.

The geographical span of the OBOR project is immense and by far the most geostrategically envisioned. It potentially covers some 65 countries which would do impacted by the project and would create interconnection hub for more than half of the world’s population. Additionally it would cover around 30% of the global economy in the regions which are set to grow most significantly in the 21st century. “The Japan and U.S.-led Asian Development Bank says infrastructure development in Asia and the Pacific will exceed \$22.6 trillion through 2030, or \$1.5 trillion per year. In a recent report, “Meeting Asia’s Infrastructure Needs” issued in February, the estimate rises to more than \$26 trillion, or \$1.7 trillion a year when costs for climate change adaptation and mitigation are included (Wharton,

¹¹ China’s Ministry of Foreign Affairs states corridors as follows : „On land, the Initiative will focus on jointly building a new Eurasian Land Bridge and developing China-Mongolia-Russia, China-Central Asia-West Asia and China-Indochina Peninsula economic corridors by taking advantage of international transport routes, relying on core cities along the Belt and Road and using key economic industrial parks as cooperation platforms. At sea, the Initiative will focus on jointly building smooth, secure and efficient transport routes connecting major sea ports along the Belt and Road. The China-Pakistan Economic Corridor and the Bangladesh-China-India-Myanmar Economic Corridor are closely related to the Belt and Road Initiative, and therefore require closer cooperation and greater progress.” (http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1249618.shtml) Additionally Arctic is not officially part of OBOR. Nevertheless both land and maritime corridors will highly likely in later stages incorporate also Arctic.

¹² On the other hand it would put pressure on domestic industries which would highly likely be not capable to compete with Chinese ones.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

2017).” Described as well as ‘Chinese Marshall Plan’ it does cover much broader geographical area, human potential and reciprocal benefits than the initial Marshall Plan. It does have also another feature, which is of great concerns primarily for countries based on democratic values, norms and principles. In contrary to Marshall Plan, where USA did provide financial support for Western European countries which shared same values, norms and principles, China does not condition its investments on implementation any given set of values, norms and principles non-related to economic development. This policy is known as “no string attached approach”, where China basically does not care for internal political environment and way of rule as far as it does not touch security of its investments and overall success of OBOR project. This approach while obviously being from geostrategic perspective much more lucrative mostly for non-democratic governments, it does potentially degrade values, norms and principles of democratic countries which strive to broaden territory, where rule of law and human rights are implemented. In a way, non-democratic countries and rulers have under such conditions free choice to maintain its way of governance, while relying on likely positive economic effect of OBOR initiative, which can be then used to placate population by redistribution of resources, where need will necessitate it, without any threat that their way of governance from the bottom-up. This is natural as China is under leadership of Communist Party, however it does also mean, that countries throughout which OBOR will be developed will be less accessible for transformation based on norm based principles and as such would be overdependent on China and success of its OBOR initiative.

China at this stage considers OBOR initiative as a way of rebalancing world affairs away from Western dominated approach to more multipolar one. “From the Chinese perspective, economic globalisation is a major driver of political multipolarisation since it promotes the diversification of centres of

One Belt, One Road Strategy

Source: China Investment Research

industrial production and accumulation with economic integration mainly on a regional basis (CLEGG, 2009).”

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Some geopolitical strategists might argue that history of international relations shows that any collapse of “hegemonic order” leads more often to intermediate period of chaos, than to multipolarity and then back to new Hegemon.¹³ It is also possible to agree with the claim that “the development of China’s security environment has several features that accompany the onset of the superpowers of the past. But in particular it shows the characteristics, specifications and paradoxes that bring not only China but also other regional and global actors in decision-making dilemmas about their security (J. ŽIGRAY, P.I. NEČAS, 2016).” As such those authors indicate, China would repeat other rising powers behaviour¹⁴. But from our perspective current conditions are unique on world stage nowadays. Current destructive potential of both military as well as non-military means of main power centres are of such tremendous destructive potential and transnational factors threatening whole of humanity, both human inflicted and natural ones are so complex, that consequences of their occurrence if not managed together do by far outstrip any country’s ability to deal with them. Therefore we do assess that this mode of international behaviour will not occur this time. Additionally deepening and widening inter-state interconnections and vulnerabilities are of such nature that no single country would be able to claim any win even under zero sum game theory principles. We do assume therefore, that post-modern globalization will continue and it will in the end pull together different narratives and threat perceptions which will then drive to increasing pace of overall globalization (irrespective of local nationalistic flare-ups). China does implement mostly soft power tools, while developing hard power capabilities. It is in line with China’s ambition to apply smart power principles¹⁵ for continuation of its “peaceful rise”. By doing so, China likely would prefer to attract (through economic incentives without string attached) rather than deter and would use hard power only as last resort to protect its vital interests. China does understand that any use of hard power in regional or local scenario would hamper China’s development and thus stability of the country itself.

5. THREATS AND OPPORTUNITIES OF MODERNITY FOR THE CHANGING CHINESE POLITICAL CULTURE

China’s identity of its population consciousness is deeply rooted in millennia’s of preserving traditional values while adapting to forces influencing its development, mainly through incorporation and assimilation of new narratives. In such a way China assimilated when it was weak Xiongnu, Vietnamese, Mongolian and other narratives and norms. When China

¹³ Like Zbigniew Brzezinski, Henri Kissinger, Alexander Dugin and others.

¹⁴ Creating security dilemma for all of them as was the case for United States, Great Britain and Germany during both world wars. Such security dilemmas nowadays if solved similarly would lead to unprecedented negative consequences.

¹⁵ For more on basic principles of hard power soft power, and smart power see article „Power and its forms within EU. Hard power, Soft power and Smart power.“ in Košická bezpečnostná revue 02/2016 (pages 407-414). <https://www.vsbm.sk/data/revue/revue-2-16.pdf>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

was strong it distilled from its traditional values and ideas incorporated to its consciousness values which became part of its later political culture and part of its Anschauung¹⁶ as civilization on itself. For very long period this philosophy was encompassed in Confucianism, which to a significant degree influenced (and was influenced by) China's version of Buddhism and Taoism.

China's interpretation of itself as the Celestial Empire or "Middle Kingdom" stems from the notion, that there needs to be unity and unification of man and heaven and "the Mandate of Heaven" is given to Emperor. Thus China was ruled by Emperor and his role was to unite man with Heaven. When he was not just, when he did not brought harmony and justice to his people he lost his mandate of Heaven. This interpretation bears moral element and is alive in Chinese popular conscience. First in obliges all Confucian believers to be moral. Secondly they are obliged to follow moral leader, who has mandate of Heaven. This principle is considered as universal. As such it transcends China and requires to be applied beyond. "The Confucian vision centres on extending one's own conscience through family to local groups until the world as an organic whole has a universal character (ZHANG, 2000, s. 3)." China's uniqueness as "Middle Kingdom" is thus universal to other civilization's narratives of uniqueness and it does incorporate moral elements which are compatible with elements of justice, individual and human rights. Confucianism is experiencing slow revival in China and if managed diligently it can constitute moral base for finding common grounds not only between China, but also between China and outer, globalizing world, to which China aspires to bring itself.

Main threats of modernity for China are linked to potential inability to balance economic growth with redistribution of economic gains to population, mostly those of rural and less developed areas. Vast majority of population in China is still rural and/or economically weak. Most of this population is also bearer of Confucian ideas of justice through implementation of policies, which in effect will bring balance between still strong economic growth and distribution of resources stemming from this trend. Strength of masses was firstly in modern history identified by Mao. "Mao wrote, "China's 600 million people have two remarkable peculiarities: they are, first of all, poor, secondly blank. That may seem like a bad thing, but it is really a good thing. Poor people want change, want to do things, want revolution. A clean sheet of paper has no blotches, and so the newest and most beautiful words can be written on it, the newest and most beautiful pictures can be painted on it (THIELE, 2002, s. 253)." Societal security is paramount concern for China's leadership since then.¹⁷ Its mobilization and potentially destructive potential is colossal.

¹⁶ Uncscious intuitive-image perception of oneself as specific group or civilizational pole.

¹⁷ For more on societal security see article „Societal identity as threat to security.“ (page 614), from 6th International Scientific Conference „National and International Conference 2016“ conducted in Liptovský Mikuláš, Slovakia.

http://www.aos.sk/struktura/katedry/kbo/NMB2015/Zbornik_NMB_2015.pdf

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

While Mao might have underestimated normative strength of population's deep roots of ancient narratives linked to Confucius teachings and tried to uproot it later (they were not "tabula rasa"), he was able to use Confucian leanings of justice or better described lack of it, to mobilize peasants in fight against nationalists led by Chiang Kai Shek. When second generation of leaders came to power and Deng allowed semi-market trends to develop, he also understood, that to modernize meant to adjust its political culture in order to incorporate masses into China's rise and to perform economically while trying to satisfy those who might seek another revolution. This understanding of regime stability and changing political culture is visible since then in every consequent generation of China's leadership. Since Deng, Chinese features of communism started to be more of nominal value mainly for purposes of justifying ruling elite remaining in power and development of economy became new undeclared ideological narrative of regime for development of China. While building on Confucian unconscious beliefs within population, China started to align its righteous place as "Celestial Empire with "the Mandate of Heaven" with the need to reflect and proactively approach globalizing forces world-wide.

Last 13th five year plan and its narrative to modernize, innovate but also to strengthen local consumption and enforce environmental protection, while still far of its target and partially linked to structural weaknesses of China's export oriented economy and long periods of subordinating environment to economic growth, have really more to do with understanding, that China's population starts to expect from the government more in the period of increasing wealth. This expectation is linked to inherent Confucian thinking which contrary to conventional understanding does support also western propagated individualism. ... the Confucian stress on the community should not be confused with the Maoist doctrine that each individual is merely a 'cog in the machine' and that ultimately it is the machine that matters. In all the Confucian classics, the stress is always on the development of the individual, on the process of individual learning, and on becoming a gentleman (junzi). The teachings in the Confucian classics make use of exemplary individuals with distinct and unique characteristics, individuals who are the driving force of the moral society, not anonymous and dispensable cogs of a social machine (NUYEN, 2003)."

Threats mentioned above are internal in its core. If successfully suppressed, regime will remain source of rule and China will remain stable. As such those threats can be seen as opportunities as well. Major outside threats and opportunities for changing China lie in geopolitics and geostrategic choices it will make as new global geopolitical centre. While China needs peaceful development to economically perform and satisfy its more vibrant population needs, it also brings to forefront demons of the past linked to experience of perceived "national humiliation" during last two hundred years by outside powers, when China was weak. Growing grassroot nationalism, if significantly boosted by regime under significant outside pressure, can retract not only changing political culture of China, which tries to incorporate its economic weight into shaping globalizing post-modern world, but it

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

can also tear very foundations of international order established after second world war and can become fervent defender of westphalian world order¹⁸.

CONCLUSION

Can China rise peacefully? Can the world accept de-facto sinocentric OBOR project uniting much of Eurasia and Africa without direct confrontation as was iron rule since Peloponnesian wars? Is growing power causing justifying fear of dominant, western led powers? All those questions have one common root ontological question incorporated in itself¹⁹. Is globalization and technological progress driven by states and thus westphalian world order, or are they driven by post-modern ideas based on increasing interconnectivities and inter-vulnerabilities, but also increasing mutual relative gains.

Real question thus is will China as well as other main geostrategic international power centres play zero sum gain or positive sum gain. If either of the players will force westphalian zero sum game principles we can expect increase of security dilemmas on geopolitical peripheries of mutual vital interests and potentially collapse of globalization as we know it. Today's way of conducting warfare is far away from direct military intervention and new "hybrid" approaches could destabilize all actors involved.²⁰ On the contrary, if China and other geostrategic international power centres will play positive sum game, we will see transformation of China from nationalistic, potentially "demon raising" nationalistic state, to state contributing with tremendous economic, intellectual and spiritual forces, which as we shown already have inherent principles of potential "universal values" already incorporated in its political culture. Those are not only potentially compatible with western states values (humanism, individualism etc.) but on which also China's leaders start to rejuvenate more in recent years (Confucian wording in China's leader's speeches).

Geostrategic imperatives for China in years to come are linked to maintaining internal stability through full implementation of its last five year plan, including environmental issues and real anti-corruption drive against major trespassers, while keeping sufficient economic growth and proper redistribution of acquired financial resources to less developed regions. Concurrently China needs to have geostrategic wisdom to not let itself be pulled into potential controversies which would hamper its drive to succeed in OBOR initiative. It will need also to have geopolitical wisdom to adjust for post-modern globalizing forces and allow more open reintroduction of China's narrative developed through millennia. Only in that

¹⁸ Significantly nationalistic in its nature.

¹⁹ For more on ontological security see article „Sources of ontological security and its application within Russian federation“ (page 506), from 7th International Scientific Conference „National and International Conference 2016“ conducted in Liptovský Mikuláš, Slovakia. http://aos.sk/struktura/katedry/kbo/NMB2016/Zbornik_NMB_2016.pdf

²⁰ For more on the topic see article „Evolution of military art from first generation of warfare up to conflict in the Ukraine. Transformation of forth generation of warfare“ (pages 394-407) published in journal from 12th conference conducted in University of Brno, Czech republic. <http://aktivita.unob.cz/dk/Stranky/Sborn%C3%ADk-p%C5%99%C3%ADsp%C4%9Bvk%C5%AF.aspx>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

way would China be able to avoid nationalistic forces to gain momentum up to the point of potential security escalation with major power centres. Confucianism is solid base for avoiding such scenario, if managed properly, mainly because it inherently bears on justice and accountability, while taking into account all other voices. In such way, China will have not only philosophical base for negotiating other globalizing forces in post-modern world, but it will have also understanding of common universal values world is headed to discuss in 21st century. China's dilemmas are multilevel and complex. They encompass not only societal and economic sectors but also political one and others. If China decides to deal with them in Confucian way²¹, China will prevail, will achieve its ambitious plans and globalization will continue without major disruption. If not, we can expect strengthening of west-phalian, nation based zero sum destructive policies world-wide, known from the last four hundred years. China's core geostrategic imperative is to avoid such scenario and while focusing on assertively defending its particular national interests China will need to engage more vigorously on discussion how to shape post-modern globalizing world. It is in the vital interest of world and China itself.

BIBLIOGRAPHY

1. APCO. (2013). *The 13th Five-Year Plan: Xi Jinping Reiterates his Vision for China*. Retrieved 03 24, 2017, from <http://www.iberchina.org/files/13-five-year-plan.pdf>
2. BRZEZINSKI, Z. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books, ISBN 978-0-465-00434-8.
3. CLEGG, J. (2009). *China's Global Strategy: Towards a Multipolar World*. New York: Pluto Books, ISBN 978-0-7453-2518-7.
4. David ZWEIG, Chen ZHIMIN. (2007). *China's Reforms and International Political Economy*. New York: Routledge, ISBN 0-415-39613-1.
5. Embassy of SUI in CHN. (2016, August). *2016 China Economic Report*. Retrieved 03 24, 2017, from http://www.sccc.ch/download/reports/20160826_China_Annual.economic.report.pdf
6. GUTHRIE, D. (2006). *China and Globalization: The Social, Economic and Political Transformation of Chinese Society*. Oxon: Routledge, ISBN 978-0-415-94991-0.
7. HORNER, C. (2009). *Rising China and its Postmodern Fate. Memories of Empire in a New Global Context*. Athens: University of Georgia Press, ISBN 978-0-8203-3588-9.
8. J. ŽIGRAY, P.I NEČAS. (2016, 06 30). PRC' SECURITY PARADOXES. *Košická bezpečnostná revue*, 1(1), pp. 99-113.
9. KISSINGER, H. (2011). *On China*. New York: The Penguin Press, ISBN 978-1-101-44535-8.
10. MUZALEVSKY, R. (2015, 06). *Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press*. Retrieved 03 24, 2017, from <http://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/PUB1281.pdf>

²¹ Negotiating peacefull settlement while assertively protecting its own interests with approach of strategic patience for aligning all requirements of parties involved.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

11. NUYEN, A. T. (2003). Confucianism, Globalisation and the Idea of Universalism. *Asian Philosophy: An International Journal of the Philosophical Traditions of the East*, 13(2/3), 75-86.
12. STRATFOR. (2012, 03 25). *On Geopolitics*. Retrieved 03 22, 2017, from The Geopolitics of China: A Great Power Enclosed : <https://www.stratfor.com/analysis/geopolitics-china-great-power-enclosed>
13. THIELE, L. P. (2002). *Thinking Politics: Perspectives in Ancient, Modern, and Postmodern Political Theory*. Florida: Chatham House Publishers, ISBN 1-889119-51-2.
14. ZHANG, W.-B. (2000). *Confucianism and Modernization: Industrialization and Democratization of the Confucian Regions*. New York: PALGRAVE MACMILLAN, 978-0-333-74966-1.

KACZIBA PÉTER¹**A békeépítés elméleti és kivitelezési vázlata****The theoretical and implementational framework of peacebuilding****Absztrakt**

A nemzetközi válságkezelés a hidegháború utáni időszakban olyan új kihívásokkal szembesült, amelyeket a konfliktusmenedzsment klasszikus technikái már képtelenek voltak kezelni. A reformigényeket felismerve Boutros Boutros-Ghali ENSZ-főtitkár 1992-ben a békeépítést hivatalosan is a válságkezelési technikák közé emelte. A koncepció azóta a konfliktusrendezés egyik legfontosabb, mégis sokszor eredménytelen eszközévé vált. Jelen tanulmány a békeépítés kialakulását, elméleti vázát, általános gyakorlatát és legfontosabb kivitelezőinek békeépítő struktúráját kísérli meg – a koncepció kiterjedt szakirodalmára tekintettel – vázlatosan összefoglalni.

Kulcsszavak: békeépítés, válságkezelés, stabilizáció, fenntartható béke

Abstract

In the post-Cold War period the international conflict resolution had to face new challenges which were unsolvable by the methods of traditional conflict management. By acknowledging the needs for reform in 1992, Boutros Boutros-Ghali UN Secretary General officially recognized the peacebuilding as a conflict resolution technique. Since then the peacebuilding became one of the most important, although often unsuccessful tool of conflict solving. This study attempts to schematically summarize the evolution, the theoretical background and the implementational framework of peacebuilding.

Keywords: peacebuilding, conflict resolution, stabilization, sustainable peace

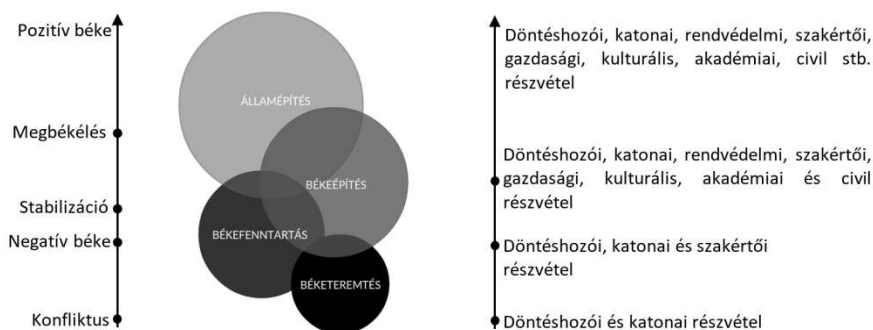
¹ Pécsi Tudományegyetem, Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék, egyetemi tanársegéd. University of Pécs, Department of Political Science and International Studies, lecturer. Email: kacziba.peter@pte.hu, ORCID: 0000-0002-9567-5363

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

1. A BÉKEÉPÍTÉS FOGALMA ÉS HELYE A NEMZETKÖZI VÁLSÁGKEZELÉSBEN

A békeépítés a nemzetközi válságkezelés posztkonfliktusos környezetben alkalmazott stabilizációra szolgáló eszköze, amelyre a koncepcióval foglalkozó szakirodalom többsége önálló konfliktusrendezési egységként tekint. A békeépítés gyakorlata a (multi-dimenzionális) békefenntartásból kifejlődő tevékenység, amely a legtöbb esetben szorosan kapcsolódik a negatív békét kieszközölő és fenntartó műveletekhez, feladatait a legtöbbször a békefenntartással, béketeremtéssel, konfliktusprevencióval összefonódva és azokkal párhuzamosan végzi. Konfliktustól függően tehát utóbbi válságkezelési technikák mindegyike vagy valamelyike között interdependens kapcsolat áll fenn, azaz sikeres békeépítési tevékenység például a békefenntartás vagy a béketeremtés erőfeszítései nélkül elképzelhetetlen. Ebből következően – bár önálló válságkezelési egységként tekintenek rá – a békeépítés határai elmosódnak, technikái és módszerei pedig rendkívül összetettek egyben szerteágazóak: a közrendvédelemtől, a közigazgatástanon át, egészen a (társadalom)pszichológiáig számos területet érintenek.

1. sz. ábra: Válságkezelési egységek kapcsolódási pontjai (Forrás: Saját készítés)

Összetettsége következtében a békeépítés fogalmi meghatározása gyakorlati alkalmazásának elismerése (1992) óta sokszor átalakult, az eredeti feladatkör mára jóval kiterjedtebbé vált. Boutros Boutros-Ghali egyiptomi ENSZ-főtitkár megfogalmazásával élve „a konfliktust követő békeépítés olyan tevékenység, amelynek az a célja, hogy felismerjék és támogassák azon szervezeteket, amelyek a béke megszilárdítására és megerősítésére törekkenek, egyezően, hogy elkerüljék a konfliktus ismételt kiújulását” (Boutros-Ghali, 1992, 6. o.). A koncepciót a következő időszakban jóval komplexebb feladatkörökkel ruházták fel, s ennek megfelelően a békeépítés ma már olyan multidimenzionális intézkedések és feladatok együttese, amelyek célja, hogy a konfliktussal terhelt ország sajátos igényeihez és prioritásaihoz igazodva helyreállítsák vagy kiépítsék az adott terület alapvető infrastruktúrá-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

lis, politikai, gazdasági, igazságszolgáltatási és civil intézményeit; ezek megteremtéséhez, valamint hatékony és hosszú távú működésükhöz mind az éltek, mind pedig a társadalom széles rétegeinek körében megfelelő egyéni és csoportpszichológiai alapot teremtsenek.² Ezt az angolszász szakirodalom szerteágazó véleményeit összegző megfogalmazást leegyszerűsítve azt állíthatjuk, hogy a békeépítés feladata a kiterjedt erőszak utáni békés átmenet elősegítése, valamint az egészséges társadalmi felépítmény kialakításának és a szilárd állami struktúra kiépítésének támogatása.

2. A BÉKEÉPÍTÉS KIALAKULÁSA ÉS INTÉZMÉNYESÜLÉSE

A modernitás időszakában alkalmazott stabilizációs és konfliktusmegoldási tevékenységek legfontosabb előképének a második világháború utáni újjáépítések tekinthetők, mivel ebben az időszakban a háborútól sújtott országokban nem pusztán infrastrukturális vagy gazdasági jellegű rekonstrukciók történtek, de politikai és társadalmi rehabilitációk is.³ Bár a hidegháborús szembenállás és az ENSZ BT bénultsága miatt a társadalmi rehabilitációra vonatkozó műveletek ismételten perifériára szorultak, a konfliktustrendek átalakulása miatt azonban már ekkor egyre nagyobb igényre kezdett válni a válságkezelési műveletek szofisztikálása. Az igény az 1970-es évektől érezhetővé, az 1980-as évek végétől azonban egyértelművé vált, hiszen ettől az időszaktól kezdődően az államközi háborúk száma jelentősen csökkent, míg az államon belüli fegyveres konfliktusok száma konzekvensen nőtt.⁴ Hearn és szerzőtársai véleménye szerint ennek a változásnak az volt a legfontosabb következménye, hogy a háborús ellenfelek már nem pusztán a katonai győzelemre törekedtek, hanem sokszor a civilek és a civil infrastruktúra elpusztítására is, amely tevékenység nemcsak törekenyebbé tette az államszerkezetet, de a társadalmon belüli sérelmek meg növekedésével a konfliktusciklus lezárulását is megnehezítette.⁵

Ezeket a problémákat a hidegháború alatt Észak-Amerikában és Nyugat-Európában intézményesülő konfliktus- és békeutató el kezdte felismerni és feltárni a válságkezelési technikák lehetséges reformjának új irányait. Ebben az úttörő szerepet a norvég szociológus és matematikus Johan Galtung játszotta. A konfliktus- és békeutató diszciplína tulajdonképpen megteremtője egy komplex konfliktuselméleti megközelítésből vezette le a válságkezelési technikák kiszélesítésének szükségességét. Kiindulópontja az erőszak

² Kacziba, Péter: Eredményes-e a ciprusi békeépítés? In: Tuka Ágnes (szerk.), Változó Európa? Kérdések, kétségek, válaszok, Publiikon, Pécs, 2015. 133. o.

³ Ryan, Stephen: The Evolution of Peacebuilding, In: Roger Mac Ginty (szerk.), Routledge Handbook of Peacebuilding, Routledge, London - New York, 2013. 26. o.

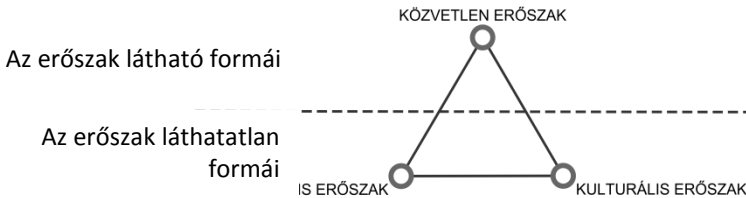
⁴ Uppsala Conflict Data Program, Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University: <http://ucdp.uu.se/>, letöltés ideje: 2017. április 17.

⁵ Hearn, Sarah; Bujones, Alejandra Kubitschek; Kugel, Alischa: The United Nations "Peacebuilding Architecture": Past, Present and Future, Center on International Cooperation, New York University, New York, 2014. 2. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

volt, amely véleménye szerint manifesztálódhat tényleges, azaz közvetlen formában, közvetve jelentkező strukturális, valamint az előző kettőt elfedni igyekvő kulturális erőszak-ként.⁶

2. sz. ábra: A belföldi és nemzetközi térben megjelenő erőszak variánsai (Galtung)

(Forrás: Saját szerkesztés, Stalenoj, Ionuț: "The People's War" and Johan Galtung's Conflict Models, In: *The Public Administration and Social Policies Review* VI, 1(12), 2014. 38-39. o. alapján.)

A 2. sz. ábrán felvázolt háromszög felső részén elhelyezkedő közvetlen erőszak a tényleges fizikai bántalmazást takarja, amely fegyveres konfrontáció során természetesen a megsemmisítésére is vonatkozhat. A strukturális erőszak ezzel szemben elvontabb fogalom és olyan folyamatok tartoznak értelmezésébe, mint az elnyomás, szegénység, gazdasági kizsákmányolás, szociális igazságtalanság vagy a környezetszennyezés. Ebben az esetben az erőszak közvetetten manifesztálódik, például azáltal, hogy a gazdasági kizsákmányolásból adódó szegénység révén az attól szenvedők átlagos élettartama alacsonyabb a jóléti államokban tapasztalhatónál. A háromszög harmadik elemeként megjelenő kulturális erőszak olyan verbális és nonverbális folyamatok összességét jelenti, amely a közvetlen vagy strukturális erőszak létezésének, hatásainak, következményeinek elhallgatására vagy megindoklására irányul.⁷ Utóbbiakból következően, ahol magas a strukturális és kulturális erőszak mértéke, ott a közvetlen erőszak kitörésének lehetősége számottevő.

Fenti háromszög elemei Galtung szerint a megoldásukra irányuló válságkezelési technikák irányait is kijelölik. Ezek közül azonban a válságkezelés klasszikus technikái elsősorban csak a közvetlen erőszak prevenciójára, limitálására, megszüntetésére vagy a negatív béke⁸ fenntartására fókuszáltak, tehát nem foglalkoztak sem a strukturális, sem a kulturális erőszakkal. Galtung emiatt utóbbiak kezelése érdekében az 1970-es évek közepén megal-

⁶ Galtung, Johan: Violence, Peace, and Peace Research. In: *Journal of Peace Research*, Vol. 6, No. 3, 1969. 167-191. o.

⁷ Ho, Kathleen: Structural Violence as a Human Rights Violation, *Essex Human Rights Review*, Vol. 4 No. 2, 2007. 1-15. o.

⁸ Negatív béke=kiterjedt erőszak hiánya

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

kotta a *békeépítés* terminust⁹, amely véleménye szerint a posztkonfliktus állapotában nemcsak a stabilizáció intézményi és szociálpszichológiai megteremtésére irányul, de ezáltal a strukturális és kulturális erőszak mértékének minimalizálására, azaz a pozitív béke attribútumainak maximalizálására is.¹⁰

Bár a békeépítés galtungi koncepciója a következő években szakmai körökben széles körben elfogadott posztkonfliktusmenedzselési elméletté vált, önálló és gyakorlati válságkezelési egységként csak 1992-ben nyert létjogosultságot. A létjogosultság elismerésének folyamata az 1980-as évek végén vette kezdetét, amikor a gyakorlati kudarcok okán egyre markánsabb igényné kezdett válni a Dag Hammarskjöld és Lester B. Pearson által – szuezi válság során – megfogalmazott tradicionális békefenntartási megközelítés felülvizsgálata.¹¹ Ennek oka már a korábbiakban kiemelésre került: az új típusú konfliktusokban a civilek is célponttá váltak, ebből következően az elitalapú (politikai) béketeremtések, valamint a harcoló feleket szétválasztó és pusztán megfigyelői feladatot ellátó békefenntartói műveletek konfliktuscsökkentő hatásai már nem bizonyultak elegendőnek. A korábban is jellemző tendenciák ráadásul a poszthidegháború időszakában felerősödtek, egyúttal a békeműveletek kihívásait komplikálták. Az átalakuló és megsokszorozódó feladatokat mutatja, hogy míg a hidegháború teljes időszaka alatt az ENSZ összesen 13 békefenntartó misszió létesített, addig 1988 és 1992 között már 20-at.¹² Az új kihívásokra a második generációs békefenntartás, a konfliktusprevenció, valamint a humanitárius intervenció eszköztára próbált válaszokat találni – a legtöbbször sikertelenül. Sikertelenségük oka persze nem feltétlenül a békeépítés mai technikájának hiányából fakadt, sokkal inkább a missziók mandátumának korlátoltságából.¹³ Az 1990-es évek elejének béketeremtő kudarcai ugyanakkor katalizatori szerepet játszottak és felerősítették az igényt a fegyveres konfrontáció utáni időszakra fókuszáló komplex válságkezelési módszerek kidolgozására.

Az elméleti irányból érkező javaslatokat és a gyakorlati kudarcokból következő szükségszerűségeket az ENSZ végül 1992-ben ismerte (f)el. Az ENSZ BT kérésére Boutros Boutros-Ghali ebben az évben állította össze a megváltozott körülményekhez már igazodó válságkezelési programját, amely a világszervezet történetében először tért ki a békeépítés

⁹ Ryan, Stephen: *The Evolution of Peacebuilding*, In: Roger Mac Ginty (szerk.), *Routledge Handbook of Peacebuilding*, Routledge, London - New York, 2013. 26. o.

¹⁰ Galtung, Johan: *Three Approaches to Peace: Peacekeeping, Peacemaking and Peacebuilding*, In: Johan Galtung: *Peace, war and defense: essays in peace research*, Vol. 2, Christian Eljers, Copenhagen, 1976. 297-298. o.

¹¹ Hatto, Ronald: *From peacekeeping to peacebuilding: the evolution of the role of the United Nations in peace operations*, In: *International Review of the Red Cross*, 2013. 507. o.

¹² Szabó László: *A békefenntartás új értelmezése*. In: *Nemzet és Biztonság*, 2009. június. 48. o.

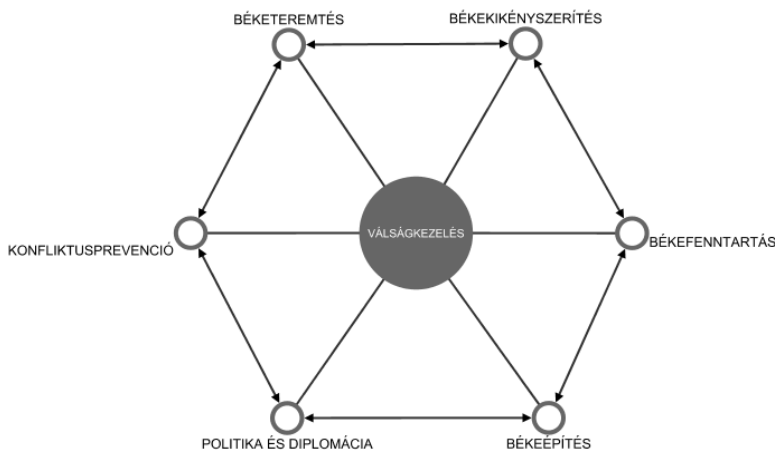
¹³ Fréchette, Louise: *UN Peacekeeping: 20 Years of Reform*, The Centre for International Governance Innovation, Ontario, 2012. 6. o.:

<http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UN%20Peacekeeping.pdf>, letöltés ideje: 2017. április 18.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

koncepciójára. A Békeprogram elnevezésű dokumentum szerint a konfliktusok megelőzésének, megoldásának és a béke megőrzésének alapvetően négy formája létezik: a *konfliktusprevenció*, amely a fegyveres konfrontáció előtti állapotban próbálja rendezni a nézeteltéréseket; a *béketeremtés*, ami az erőszak beszüntetésére és politikai kompromisszum kieszközlésére fókuszál; a *békefenntartás*, amelynek feladata a negatív béke megértése; valamint a *békeépítés*, amelynek célja a pozitív béke alapvető feltételeinek megteremtése.¹⁴

3. ábra: Válságkezelési technikák a 21. században (Forrás: Saját készítés, Boutros Boutros-Ghali koncepciójának szerző által modifikált változata.)

Az 1992-es dokumentumban a békeépítés egyértelműen a többdimenziós békefenntartó műveletek részeként és kiegészítéseként jelent meg, amelynek célkitűzései tartalmazhatják „a korábban háborúzó felek lefegyverzését, a rend helyreállítását, a fegyverek őrzését és lehetséges megsemmisítését, a menekültek hazatelepítését, a biztonsági állomány tanácsadói és felkészítési támogatását, választások ellenőrzését, az emberi jogok védelmére irányuló erőfeszítések elősegítését, a politikai részvétel formális és nem formális folyamatainak támogatását” (Boutros-Ghali, 1992, 16. o.). A békeépítés célja tehát ekkor az erőszak kiújulásának megakadályozása és a megbékélés kialakításának menedzselése

¹⁴ Boutros-Ghali, Boutros: Békeprogram, Egyesült Nemzetek Szervezete Tájékoztatási Főosztály & Magyar ENSZ Társaság, New York & Budapest, 1992: en.menszt.hu/content/download/432/2477/file/Bekeprogram.pdf, letöltés ideje: 2017. április 18.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

volt, az idézetből azonban kitűnik, hogy az 1992-es koncepció ezek közül elsősorban az előbbire fókuszált.

A békeépítés gyakorlati koncepciójának részletezésére és kiegészítésére Boutros-Ghali 1995-ben ismételt kísérletet tett. A Békeprogram kiegészítéseként¹⁵ elhíresült dokumentum egyrészt tágítja és részletezi a békeépítés fogalmi és gyakorlati kereteit, másrészt a boszniai, szomáliai és ruandai ENSZ missziók problémáit látva lehetőségének korlátait is felismeri.¹⁶ A dokumentum szerint az ENSZ által végrehajtott békeépítési tevékenységeket két lehetséges szituációban lehet alkalmazni: egyrészt, ahol a konfliktus erőszakos fázisa a politikai elit megállapodásai révén már végétért, de ennek megőrzése továbbra is békefenntartókon múlik; másrészt, ahol ENSZ békefenntartó misszió nem működik, de a biztonsági helyzet lehetővé teszi a stabilizációs beavatkozást. Mindkét esetben a „*béke intézményesítése a békeépítés feladata*” (Boutros-Ghali, 1995, 49. pont). Ezt a „világszervezet különböző fejlesztési, gazdasági, szociális, humanitárius és emberjogi programjai, pénzügyi alapjai, ügynökségei, valamint hivatalai közösen és együttműködve végzik, amelyet a főtitkár adott békeépítési misszióra vonatkozó főképviselője koordinál és ellenőriz.”¹⁷ A főtitkár véleménye szerint a békeépítés feladata a demilitarizáció; a kézfegyverek begyűjtése; a rendőrség és bíraskodási rendszer fejlesztése; az emberi jogok ellenőrzése; az intézményi reform ösztönzése; a választási reform támogatása; valamint a társadalmi és gazdasági fejlődés elősegítése.¹⁸ A Békeprogram kiegészítése tehát már jól megfigyelhetően távolodik a békefenntartás klasszikus technikáitól, a békeépítés feladatait pedig tágítja.

A békeépítés szerepének kérdése Kofi Annan főtitkárrá választása után sem került le a napirendről. Az új főtitkár 1997-ben fogalmazta meg véleményét a koncepcióval kapcsolatban, amely szerint a békeépítés eddigi fókuszát a nemzeti intézmények kialakításával és erősítésével; választási megfigyeléssel; az emberi jogok promotálásával; reintegrációs és rehabilitációs programok szervezésével; valamint a fejlődéshez szükséges kondíciók kialakításának megsegítésével kell kiegészíteni.¹⁹ Annan államépítés irányába mutató elképzeléseinek új lökést a 2000-ben elkészített ún. Brahimi-jelentés adott. A 2000-ben elkészült dokumentum a főtitkár hatáskörébe tartozó a békeműveletek felülvizsgálata okán részletesen elemezte a békeépítés akkori helyzetét és lehetőségeit is, ennek kapcsán pedig rámu-

¹⁵ Supplement to an Agenda for Peace

¹⁶ Ryan, Stephen: The Evolution of Peacebuilding, In: Roger Mac Ginty (szerk.), Routledge Handbook of Peacebuilding, Routledge, London - New York, 2013. 23. o.

¹⁷ Boutros-Ghali, Boutris: Supplement to an Agenda for Peace, United Nations, 1995. 53. pont: <http://www.un.org/documents/ga/docs/50/plenary/a50-60.htm>, letöltés ideje: 2017. április 20.

¹⁸ Woodhouse, Tom: Peacekeeping and International Conflict Resolution, Peace Operations Training Institute, Williamsburg, 2008. 142. o.

¹⁹ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

tatott, hogy az ENSZ-nek jóval markánsabb békeépítő struktúrát kellene kialakítania.²⁰ Ennek megfelelően az algériai diplomata egy állandó és természetesen ENSZ kötelékbe tartozó, annak részét képező szervezeti egység létrehozását javasolta, amelynek feladata a békeépítő tevékenységek legszélesebb körű menedzselése, irányítása, monitorizálása és elemzése lenne.²¹

Részben a jelentés hatására a békeépítés nemzetközi koordinációja 2005-ben valóban átalakult, az ENSZ Békeépítő Bizottságának²² és általános Struktúrájának²³ megalakulása révén intézményesült. A Közgyűlésnek és a Biztonsági Tanácsnak alárendelt tanácsadói szerv feladata azon konfliktussal terhelt országok megsegítése volt, ahol a harcok már befejeződtek, de a gazdaság, jogállamiság és a közigazgatás struktúrája még nem szilárdult meg.²⁴ A 31 taggal megalakuló Bizottság az ENSZ szerveibe integrált, de külső segítséget (pl. Világbank vagy IMF) is felhasználó multidimenzionális békeépítési stratégiák kidolgozásával lett megbízva, amelyekben koordinációs feladatokat is ellátott.

Az ENSZ Békeépítő Struktúrájának 2006-os létrejöttével ugyan a világszervezet „uni-formizálta” a békeépítést, azonban a rendszerben megjelenő új szereplők és multilaterális szervezetek egy rendkívül szerteágazó és nehezen átlátható hálózatot alakítottak ki. Ebben a hálózatban az érdekek is fragmentáltá váltak, a béke hosszú távú céljai sokszor a nemzetközi politika szövevényes struktúráján akadtak fenn. Szintén egyértelművé vált, hogy az elitalapú békeépítés sok esetben nem tükrözi a posztkonfliktusos társadalmak véleményét és igényeit.²⁵ A gyakorlat realizálva az elmélet felől érkező kritikákat 2009-től fokozatosan erősíteni kezdte a nemzeti és helyi részvétel lehetőségeit: a politikai eliteket a *képviselési békeépítésre* próbálták rábírni; a civil társadalom képviselőit véleményük kifejtésére és az aktív szerepvállalásra ösztönözték; a társadalom szélesebb köreiben pedig közvélemény-kutatásokkal próbálták meg felmérni a békéltetéssel kapcsolatos véleményeket és igényeket. Ban Ki-moon ENSZ-főtitkár 2014-es békeépítésre vonatkozó jelentésébe ezeket a jellemzőket már be is építette. A dokumentumban a korábbiakon kívül megjelenik az inklúzió és a kölcsönös elszámoltathatóság fogalma, mindkettő a strukturális és túlterjeszkedő békeépítéssel kapcsolatos kritikákra próbált reagálni. Az inklúzió a békeépítés sokoldalú helyi integrációjának fontosságát hangsúlyozta, ugyanakkor arra is kitért, hogy a konfliktusciklus fázisa és az adott szituáció szabja meg, hogy a békeépítés folyamatába mikor

²⁰ Brahimi, Lakhdar: Comprehensive review of the whole question of peacekeeping operations in all their aspects, United Nations Security Council A/55/305–S/2000/809, New York, 2000, 44. bekezdés.

²¹ Brahimi, Lakhdar: Comprehensive review of the whole question of peacekeeping operations in all their aspects, United Nations Security Council A/55/305–S/2000/809, New York, 2000, 47. bekezdés.

²² Peacebuilding Commission

²³ Peacebuilding Architecture

²⁴ Sándor, Barbara: Az ENSZ és a válságkezelés, In: Nemzet és Biztonság, 2008 március. 36. o.

²⁵ Paffenholz, Thania: International peacebuilding goes local: analyzing Lederach's conflict transformation theory and its ambivalent encounter with 20 years of practice, In: Peacebuilding, 2013. 5. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

és kiket szükséges bevonni.²⁶ A kölcsönös elszámoltathatósággal kapcsolatban a főtitkár kiemelte, hogy a békeépítés általában nemzedékeken átívelő tevékenység, emiatt a világ-szervezet munkatársainak, a helyi politikai és gazdasági szereplőknek, valamint a donoroknak nem csak rövid és középtávú érdekeket kell szem előtt tartani, hanem a pozitív béke hosszú távú céljait is.

3. A BÉKEÉPÍTÉS ELMÉLETÉNEK VÁZLATA

Mivel a válságkezelés több tudományterületet érintő alkalmazott diszciplína, ezért szükséges az annak részét képező békeépítés elméleti megközelítéseit is röviden áttekinteni. A békeépítés elmélete – és gyakorlata is – tulajdonképpen két főbb módszertani iránnyal rendelkezik: az egyik megközelítés a strukturális békeépítésben bíz, a másik a társadalmi sérelmekkel foglalkozó és azokat megoldani igyekvő szociálpszichológiai békeépítésben látja a válságok hosszú távú rendezésének lehetőségét. A tanulmány a következőkben ezek elméleti különbségeire mutat rá, fontos azonban kiemelni, hogy a békeépítés gyakorlata a legtöbb esetben a két módszertani megközelítést – azaz a strukturális és szociálpszichológiai békeépítést – egymással párhuzamosan és egymást kiegészítve alkalmazza.

3.1. A STRUKTURÁLIS BÉKEÉPÍTÉS ELMÉLETI ALAPJAI

A strukturális békeépítés az államépítés rendszerszintű megközelítéséből indul ki, azaz azt feltételezi, hogy a konfliktusos terület tudatos intézményi megreformálása nemcsak a konfrontációt magát szünteti meg, de a béke és prosperitás vázának kialakításával meg is szünteti annak kiváltó okait. A strukturális megközelítés tehát az ideális élettér konfliktuscsökkentő hatásaira apellál, azaz azt feltételezi, hogy megfelelő minőségű politikai, gazdasági és infrastrukturális környezet megteremtésével a megbékélés szintje automatikusan növekszik.

A strukturális megközelítést számos eszmerendszer (pl. felvilágosodás, liberalizmus) és elmélet befolyásolta. Ezek részletezésére jelen tanulmány nem vállalkozhat, megkísérli azonban kiemelni ezek közül Johan Galtung elméletét és a demokratikus béke elméletét, amelyek talán a legmarkánsabban alakították a strukturális békeépítés elképzeléseit. A korábbiakban már említett Johan Galtung a konfliktusok rendezési lehetőségeit vizsgálva az 1970-es években jutott arra következtetésre, hogy a konfrontációk kialakulásában és fennmaradásában szerepet játszó tényezők (ellentmondás, hozzáállás, viselkedés) negatív attribútumai a béketeremtés, békefenntartás és békeépítés révén transzformálhatók a stabil békéhez szükséges semleges vagy pozitív elemekké. Utóbbiak véleménye szerint az erőszak lehetséges formáira (2. sz. ábra) adható válaszokat is lefedik: a béketeremtés és

²⁶ Ki-moon, Ban: Peacebuilding in the aftermath of conflict - Report of the Secretary General, A/69/399-S/2014/694, United Nations, New York, 2014. 27-39. pont.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

békefenntartás a közvetlen erőszak felfüggesztésére és a negatív béke feltételeinek megteremtésére és megtartására; míg a békeépítés a strukturális és kulturális erőszak megszüntetésére, azaz a strukturális béke kialakítására alkalmas.²⁷ Ebből következően Galtung megközelítésében a strukturális békeépítés célja tulajdonképpen a strukturális béke kialakítása vagy „felépítése”. Newman és szerzőtársai összegzésével élve, a strukturális békeépítés ezt a – tegyük hozzá sokszor utópisztikus – célt a biztonság és a tűzszünet feltételeinek támogatásával; a haderők felbomlasztásával és tagjainak társadalmi integrációjával; az elűzöttek és menekültek visszatelepítésével; az élelmiszerellátottság és az egészségügyi hálózat megteremtésével; a gazdaság stabilizációjával; munkahelyteremtéssel és gazdasági fejlesztéssel; új alkotmány megfogalmazásával; a törvényalkotási, jogi és bírósági struktúrák megerősítésével vagy kialakításával; a demokratikus intézmények és struktúrák létrehozásával; a hatékony közszolgáltatások helyreállításával; vagyonúraelosztással és földreformmal; valamint az általános emberi jogok tiszteletben tartásával próbálja elérni.²⁸

A strukturális békeépítés másik jelentős elméleti forrása a demokratikus béke elmélete volt. Bár a koncepció csak a hidegháború után vált közkezdvelt kutatási iránnyá, a téma első képviselői – Melvin Small, David Singer, Micheal W. Doyle és Rudolph J. Rummel – már az 1960-1970-es években felhívták a figyelmet a liberális állami és gazdasági berendezkedés háborúkkal összeegyeztethetetlen jellemzőire. Ebben az időszakban kvantitatív kutatások sorával elemezték a háborúk és békék természetét, melyek során arra az eredményre jutottak, hogy a demokratikus berendezkedésű államok kevesebb esetben háborúznak, mint az autoriter vagy diktatórikus országok. A kutatók véleménye ugyanakkor csak utóbbi kijelentésben egyezett meg, a numerikus eredményekből más és más következtetéseket vontak le. A demokratikus béke elméletének monadikus álláspontja szerint a liberális politikai rendszer és a gazdasági fejlettség nemcsak társadalmi, de nemzetközi megbékéléshez is vezet, hiszen a demokratikus államok kevesebb eséllyel támadnak meg más államokat.²⁹ A monadikus megközelítés erősen leegyszerűsített és lényegében helytelen megállapítását a diadikus elmélet próbálta kijavítani, szerintük ugyanis a „stabil” demokráciák csak saját csoportjukon belül békések, biztonsági félelmek miatt azonban a nem demokratikus berendezkedésű államokkal szemben akár konfliktuskezdeményezőként is felléphetnek.³⁰ A

²⁷ Galtung, Johan: Three Approaches to Peace: Peacekeeping, Peacemaking and Peacebuilding. In: Johan Galtung: Peace, war and defense: essays in peace research, Vol. 2, Christian Eljers, Copenhagen, 1976. 297-298. o.

²⁸ Newman, Edward; Paris, Roland; Richmond, Oliver P.: New Perspectives on Liberal Peacebuilding, United Nations University Press, Tokyo & New York & Paris, 2009. 7. o.

²⁹ Dunne, Tim: Liberalism, International Terrorism, and Democratic Wars, In: International Relations, Vol.23 (1), 2009. 108-109. o.

³⁰ Rousseau, David. L.; Gelpi, Christopher; Reiter, Dan; Huth, Paul K.: Assessing the Dyadic Nature of Democratic Peace, 1918-1988, In: The American Political Science Review Vol. 90, No. 3, 1996. 514-515. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

monadikus és diadikus elmélet eredményeit összegezve a szisztematikus békeelmélet arra a következtetésre jutott, hogy a fegyveres konfliktusok megjelenése akkor redukálható, ha a „*béke elkülönült övezete*”³¹ kiterjed, azaz, ha a stabil demokratikus államok száma növekszik.³² A több ponton támadható elméletet természetesen mind realista, mind liberális oldalról számos kritika érte, számottevő ugyanakkor, hogy a szisztematikus békeelmélet nemcsak a hidegháború utáni amerikai „demokráciaexport” tudományos megalapozását jelentette, de Boutros Boutros-Ghali 1992-ben meghirdetett Békeprogramja után a strukturális békeépítés alapjává is vált. Ahogy korábban láttuk, az elsősorban angolszász támogatottsággal és kezdeményezésre elinduló első békeépítő programok célkitűzése a biztonság elérése mellett a demokratikus állami berendezkedés felépítése volt, amellyel a posztkonfliktusos országokban nemcsak a fenntartható békét próbálták megteremteni, de a nyugati típusú demokráciák számát is növelni kívánták. Ez a – sok helyen neokolonialista intervenciónak tűnő – beavatkozást a legtöbb esetben a békeépítő programok kudarcát eredményezte, hiszen egyes demokratikus intézmények nem vagy kevéssé voltak átültethetők például közel-keleti vagy afrikai posztkonfliktusos társadalmakra.³³

3.2. A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI BÉKEÉPÍTÉS ELMÉLETI KIINDULÓPONTJAI

A szociálpszichológiai vagy kulturális békeépítés célja a konfliktusban érintett csoportok konfrontatív attitűdjének csökkentése, a korábbi ellenségek kibékítése, traumáik kezelése, valamint a fenntartható békéhez szükséges társadalompszichológiai előfeltételek kialakítása. Ahogy a strukturális békeépítés, úgy a szociálpszichológiai megközelítés is számos elméleti forrásból táplálkozik. Ezek közül az egyik legfontosabb kiindulópontot a Gordon W. Allport által 1954-ben kidolgozott kontaktushipotézis jelenti, amely szerint „*minél gyakoribbak és rendszerezesebbek a kapcsolatok a különféle társadalmi csoportok tagjai között, annál kevésbé fognak sztereotípiákban gondolkodni és előítéleteket táplálni*” (Balassa; Kovács, 2010, 99. o.). Allport megközelítése a hidegháború alatt az elit alapú béketeremtés egyik legmarkánsabb gyakorlatban is tesztelt elméletévé vált: a szembenálló felek politikai vezetőinek személyközi kommunikáción alapuló békítését többek között John Burton és Herbert Kelman alkalmazta például az arab-izraeli és ciprusi konfliktusokban. Kelman politikusokkal összegyűjtött tapasztalatait a későbbiekben az érintett társadalmak más szereplőinek részvételével is tesztelni kezdte. Az ún. PICAR³⁴ program keretein belül szembenál-

³¹ Kacowicz, Arie M.: Explaining Zones of Peace: Democracies as Satisfied Powers? In: Journal of Peace Research, Vol 32, Issue 3, 1995. 265-276. o.

³² Mitchell, Sarah M.: Norms and the Democratic Peace, In: J. A. Vasquez, What do we know about war? Rowman and Littlefield Publishers, 2012. 174-176. o.

³³ Bagues-Pedreny, Pol: False Promise: 'Local ownership' and the denial of self-government, In T. Debiel, T. Held, & U. Schneekener (szerk.), Peacebuilding in Crisis: Rethinking Paradigms and Practices of Transnational Cooperation, Routledge Global Cooperation Series, 2016. 231. o.

³⁴ Program on International Conflict Analysis and Resolution

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ló felek hivatalos tisztségviselőit, katonatisztjeit, újságíróit vagy akadémikusait ültette tárgyalóasztalhoz.³⁵ Célja olyan problémamegoldó „workshopok” rendezése volt, ahol a korábbi ellenségek egyenlő félként tekinthetnek egymásra, a foglalkozások alatt pedig negatív előítéleteiket pozitívakra cserélhetik.³⁶

Burton és Kelman tapasztalatai a hidegháború végén és után különösen fontossá váltak. Az ebben időszakban átalakuló konfliktustrendek a civilek háborús sérelmeit megsokszorozták, a megbékélési lehetőségek emiatt bonyolódtak, a békeépítés által megoldani kívánt magproblémák pedig megsokszorozódtak. Utóbbiak kapcsán Mary Kaldor rámutatott arra, hogy az új típusú, államon belüli háborúk már elhúzódó társadalmi konfliktusokat eredményeznek, amelyek – mivel a társadalom széles tömegeit érintik – sokkal mélyebben ágyazódnak be.³⁷ Edward E. Azar véleménye szerint ezeknek a konfliktusoknak a beágyazódása azért maradandó vagy hosszú távú, mert a konfrontációban résztvevők valamelyikét *alapvető szükségleteiben* veszélyeztetik, azaz valamelyik fél személyes biztonsága, individuális és csoportos elismerése és elfogadása, valamint politikai jogainak fair gyakorlása lehetetlenné válik.³⁸ John Burton tovább mélyítve a magproblémák elemzését, arra a következtetésre jutott, hogy a mélyen gyökerező konfliktusok legfontosabb forrása az *alapvető emberi szükségletek* akadályoztatásából adódik, amelyek veszélyeztetése esetén nemhogy pozitív, de negatív béke kialakítására sincs tényleges esély. Amennyiben ugyanis egy csoportot alapvető fizikai létfenntartásában, biztonságában, lakhatásában vagy identitásának gyakorlásában szándékosan, szervezett jelleggel és agresszívan akadályoznak, úgy ebben az esetben a sérelmet elszenvedők addig folytatják a harcot, amíg emberi szükségleteik gyakorlása lehetővé nem válik. Burton szerint emiatt az ilyen konfliktusokban a tárgyalásos, kikényszerített vagy konfliktuselfojtással létrejövő békék mindaddig csak átmenetiek lehetnek, amíg ezeket az alapvető problémákat a válságkezelésben résztvevő felek fel nem oldják.³⁹

A válságkezelés elmélete fenti eredmények hatására felismerte, hogy az új típusú konfliktusokban az ellentét gyökereinek feloldása rendkívüli fontosságú lehet, hiszen ezekben az esetekben már nem pusztán az elitek oppozíciójáról van szó: a közvetlen erőszak kiszélesedése révén immáron a társadalmak széles tömegei is súlyos sérelmeket hordoznak magukban. Ezen sérelmek feloldására a békeépítés galtungi vonulata a strukturális erő-

³⁵ Kelman, Herbert C.: The Role of the Scholar-Practitioner in International Conflict Resolution, *International Studies Perspectives*, 2000. 273-274. o.

³⁶ Steinberg, Gerald M.: The limits of peacebuilding theory, In: Roger Mac Ginty (szerk.), *Routledge Handbook of Peacebuilding*, Routledge, New York & London, 2013. 40. o.

³⁷ Kaldor, Mary: *New and Old Wars*, Polity, 1999.

³⁸ Azar, Edward E.: The Analysis and Management of Protracted Conflict, In: V. D. Volkan, J. V. Montville, & D. A. Julius (szerk.), *The Psychodynamics of International Relationships (Volume II: Unofficial Diplomacy at Work)*, Lexington Books, Lexington, 1990. 93. o.

³⁹ Gawerc, Michelle I.: Peace-building: Theoretical and Concrete perspective, In: *Peace & Change*, Vol.31, No. 4, 2006. 436. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

szak megszüntetését, a pszichológiai megközelítés viszont az ennél hatékonyabbnak tűnő mesterséges és irányított csoportbékítést javasolta. Az 1990-es években – tehát a békeépítés létjogosultságának gyakorlati elismerése után – Burton és Kelman korábban ismerttetett technikája széles körben alkalmazott válságkezelési módszerré vált. A korszak tekintélyes konfliktuskutatói és pszichológusai (Louis Kriesberg, Herbert Kelman, John Paul Lederach), valamint korábban mediációs sikereket elérő diplomatái (Joseph V. Montville, Harold Henry Saunders) az új technikát alkalmazva civileknek is egyre gyakrabban szerveztek posztkonfliktusos „csoportterápiákat”. Ezek a gyakorlatok a magproblémákat, valamint az individuális és csoportserelmeket különböző szociálpszichológiai technikák révén kísérelték meg feloldani, mégpedig úgy, hogy kooperációs tevékenységek különböző variánsainak segítségével olyan alapvető posztkonfliktusos (csoport)jellemzőket próbáltak megváltoztatni, mint a gyűlölet, félelem, előítélet.⁴⁰

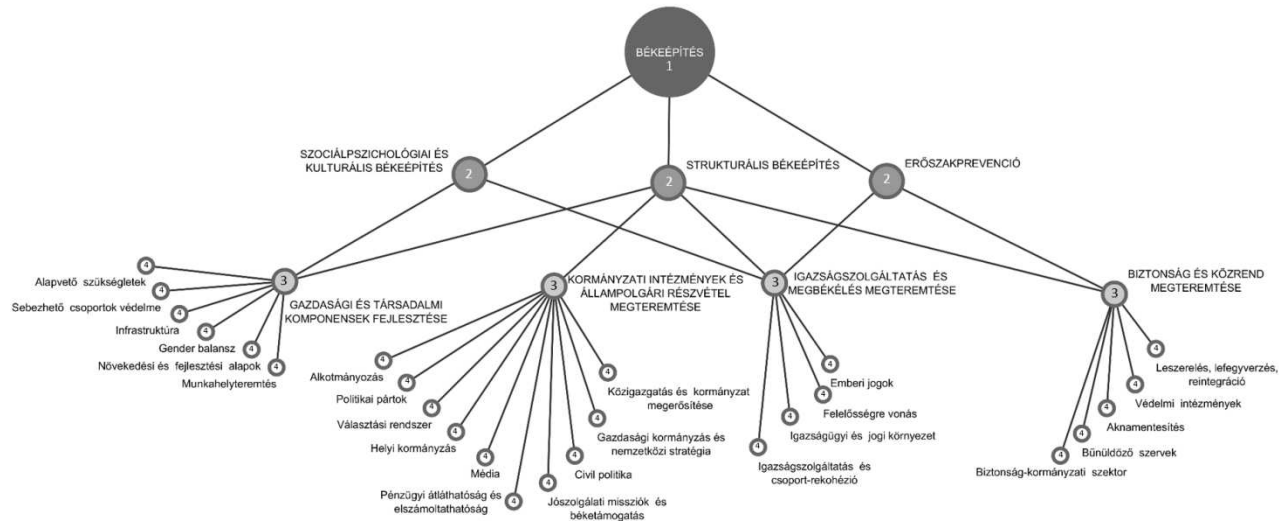
4. A BÉKEÉPÍTÉS GYAKORLATI DIMENZIÓ

Az előzőekben felvázolt történeti és elméleti mérföldkövekből kitűnhet, hogy a békeépítés a nemzetközi válságkezelés egyik legkomplexebb eszköze. Szoros kapcsolatban áll a konfliktusprevencióval, a béketeremtéssel és a békefenntartással, tevékenységei során utóbbiak eredményeire és részvételére épít. A békeépítés konfliktusrendezési eszközrendszere alapvetően a strukturális megközelítésre és a szociálpszichológiai csoportbékítésre osztható, amelyek szinte minden konfliktus esetében kiegészülnek az erőszakprevenció valamilyen formájával (pl. békefenntartás, rendőri jelenlét stb.), a békeépítés tehát előfeltételezi a biztonság bizonyos fokú meglétét. A nemzetközi válságkezelés békeépítő koncepciója utóbbiak hármásával próbálja elérni a posztkonfliktusos területek stabilizációját, egyúttal a fenntartható béke kialakítását. Az erőszakprevención, valamint a strukturális és szociálpszichológia békeépítésen belül a gyakorlat számos beavatkozási lehetőséggel rendelkezik, amelyek együttes vagy különálló használatával a békeépítés azokat az állam működéséhez szükséges biztonsági, politikai, gazdasági, társadalmi stb. attribútumokat tudja segíteni és fejleszteni, amelyek a konfliktus során meggyengültek, reformra vagy újbóli kiépítésre szorulnak. Utóbbiak részletes kifejtéséhez és a békeépítés multidimenzionális összefüggéseinek felvázolásához a 4. ábra vizualizációja nyújt némi segítséget.

⁴⁰ Fitzduff, Mari: The Challenge to History: Justice, Coexistence, and Reconciliation Work in Northern Ireland, In: Mohamed Abu-Nimer (Szerk.), Reconciliation, Justice and Coexistence, Lexington Books, Lanham, 2001.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

4. sz. ábra: A békeépítés multidimenzionális struktúrája

(Forrás: Saját készítés, a komponensek forrása: Lederach, John. P.; Mansfield, Katie: *Strategic Peacebuilding Path*. Kroc Institute for International Peace Studies, 2010: <http://kroc.nd.edu/sites/default/files/strategic%20peacebuilding%20wheel.pdf>, letöltés ideje: 2017. április 27.; Warnecke, Andrea; Franke, Volker C.: *Sustainable Conflict Tranformation: An Analytical Model for Assessing the Contribution of Development Activities to Peacebuilding*. *International Journal of Peace Studies*, 2010, Volume 15, Number 1. 84-85. o.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Az ábra a békeépítés technikáit és célterületeit négy szintben határozza meg. Az első (1) szinten a békeépítés, mint teljes válságkezelési egység jelenik meg, olyan összefoglaló terminusként, amely lefedi egy adott posztkonfliktusos területen zajló békeépítő feladatok összességét. A második (2) a békeépítés legtágabb céljait és technikáit jeleníti meg: az erőszakprevenció elsősorban a fegyveres konfrontáció kiújulásának elkerülésére; a strukturális békeépítés az állami és civil intézmények felépítésére; míg a szociálpszichológiai megközelítés a megbékélés belső és külső impressziójának (mesterséges) kialakítására törekszik.⁴¹ A harmadik szinten (3) jelennek meg azok a szektorok, amelyeket a békeépítés rehabilitálni vagy előteremteni kíván. Ezek közül láthatóan a strukturális békeépítés tud a legtöbb területen segítséget nyújtani, hiszen ez a szegmens egyaránt segíthet a biztonság és a közrend; az igazságszolgáltatás és a megbékélés; a kormányzati intézmények és az állampolgári részvétel megteremtésében, valamint az adott posztkonfliktusos ország gazdasági és társadalmi komponenseinek fejlesztésében. A szociálpszichológiai békeépítés lehetőségei ennél limitáltabbak, hiszen az irányított „csoportbékítés” elsősorban csak az igazságszolgáltatás és megbékélés; valamint az ország társadalmi komponenseinek fejlesztésében érhetnek el (látványosabb vagy kevésbé látványosabb) sikereket. Bár az erőszakprevenció a békeépítés legfontosabb előfeltételét teremti meg (a negatív békét), ugyanakkor a pozitív béke irányába mutató hatása gyenge, tényleges befolyása csak a biztonság és közrend, valamint azt igazságszolgáltatás és megbékélés folyamatára van.⁴² A negyedik (4) szint tartalmazza a békeépítés által végzett konkrét tevékenységek körét, amelyek egyrészt a harmadik (3) szint szektorai szerint csoportosíthatók, másrészt viszont külön-külön kapcsolódhatnak a második (2) szint egységeihez és magához a békeépítési folyamathoz (1). A békeépítés feladatainak komplexitását jelzi, hogy az egyes szintek és tevékenységek többsége időben párhuzamosan zajlik, azaz bár a posztkonfliktusmenedzselés technikái több irányból és forrásból érkeznek, mégis feladatai egymással összhangban és közel azonos időben kerülnek alkalmazásra. Ez ugyanakkor nem azt jelenti, hogy minden konfliktus esetében azonos lenne a békeépítés struktúrája: szituációfüggő, hogy a kettes, hármas vagy négyes szint lehetőségei közül melyiket alkalmazzák és mikor. A fenti ábra tehát nem kizárólagos, inkább az alkalmazható technikák skáláját jelöli ki.

⁴¹ Gawerc, Michelle I.: Peace-building: Theoretical and Concrete perspective, In: Peace & Change, Vol.31, No. 4, 2006. 437. o.

⁴² Warnecke, Andrea; Franke, Volker C.: Sustainable Conflict Transformation: An Analytical Model for Assessing the Contribution of Development Activities to Peacebuilding. International Journal of Peace Studies, 2010, Volume 15, Number 1. 84-85. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

5. A BÉKEÉPÍTÉSI NEMZETKÖZI SZEREPLŐI

A békeépítésben releváns nemzetközi szereplők közül az utóbbi években az ENSZ, az EU, az EBESZ,⁴³ az Afrikai Unió és a NATO bizonyult a legaktívabb szereplőnek. A felsoroltak közül az ENSZ volt a legtevékenesebb. Ahogy korábban láttuk a szervezet alapvető békeépítő elveit a Békeépítő Struktúra⁴⁴ határozza meg; amelyben a koordinációt és tervezést a Békeépítő Bizottság végzi; munkáját főként stratégiai tanácsadással a Békeépítést Támogató Hivatal segíti; míg a finanszírozást a Békeépítő Alap, egyéb ügynökségek és külső donorok biztosítják.⁴⁵ A beavatkozások mandátumát a Biztonsági Tanács és Közgyűlés biztosítja, a politikai autoritás pedig a főtitkárt terheli, akit minden misszió esetében főképviselője reprezentál. A saját pénzügyi alap ellenére a Bizottság a stratégiai tervezés kialakítása során elsősorban a világszervezet ügynökségeinek programjaira, valamint külső donorok részvételére épít, előbbiektől főként a UNDP,⁴⁶ a UNHCR,⁴⁷ a FAO,⁴⁸ a WHO⁴⁹ és a UNESCO⁵⁰ vesz részt a posztkonfliktusos stabilizációban.⁵¹ Az ENSZ tágabb környezetéből az IMF⁵² és a Világbank szintén részt vesz a finanszírozásban, valamint a tervezési és szakértői feladatok ellátásában. Ahogy a missziók száma, úgy az ENSZ Békeépítő Bizottság célországai is folyamatosan változnak. Az előző években nagyszabású békeépítő tevékenységek elsősorban Angolában, Kambodzsában, Szudánban, a Kongói Demokratikus Köztársaságban, Afganisztánban, El Salvadorban, Haitin, Kelet-Timorban és Bosznia Hercegovinában zajlottak, jelenleg pedig Burundi, Sierra Leone, Guinea, Bissau-Guinea, Libéria és a Közép-afrikai Köztársaság van a Békeépítő Bizottság agendáján.

Az ENSZ mellett regionális szervezetek is fontos békéltetőnek bizonyultak, közülük az EBESZ, az EU és az Afrikai Unió volt a legaktívabb. Az EBESZ bár nem „békeépítésnek” nevezi tevékenységét, a békét és a biztonságot elősegítő missziói a tényfeltáró, jelentéstévő, megfigyelő és „jószolgálati” feladatok mellett válságmegelőzéssel, válságkezeléssel és

⁴³ Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet – Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)

⁴⁴ Peacebuilding Architecture

⁴⁵ Call, Charles T.: The Evolution of Peacebuilding: Improved Ideas and Institutions? United Nations University, Center for Policy Research, 2015. 3. o.

⁴⁶ United Nations Development Programme – Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programja

⁴⁷ United Nations High Commissioner for Refugees – Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztossága

⁴⁸ Food and Agriculture Organization of the United Nations – Egyesült Nemzetek Élelmizéssügyi és Mezőgazdasági Világszervezete

⁴⁹ World Health Organization – Egészségügyi Világszervezet

⁵⁰ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete

⁵¹ Newman, Edward: The international Peacebuilding Architecture, In: Roger Mac Ginty (szerk.), Routledge Handbook of Peacebuilding, Routledge, London & New York, 2013. 312-313. o.

⁵² International Monetary Fund (IMF) – Nemzetközi Valutalap

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

válság utáni rehabilitációval is foglalkoznak.⁵³ A szervezet az előző években a válság utáni rehabilitációt fegyverzetellenőrzéssel, határmenedzsmenttel, az emberi és kisebbségi jogok szélesítésével, demokratizációval és választásellenőrzéssel, a jó kormányzás technikáinak átültetésével, gazdaság és oktatásfejlesztéssel, a biztonsági és védelmi szektorok reformjával, a szólás- és sajtószabadság propagálásával, valamint a genderbalansz kialakításának céljával próbálta elősegíteni.⁵⁴ A missziók tevékenysége a legtöbb esetben összekapcsolódott más szervezetek válságkezelési műveleteivel, tehát az EBESZ az ENSZ-szel, a NATO-val, az EU-val stb. együtt végzi a békeépítés komplex feladatait. Ezek közül különösen fontos az EU-val történő együttműködés, mivel a szervezet elsősorban az európai perifériákon kialakuló konfliktusokkal foglalkozik.

Az EU 2015-ben a harmadik legaktívabb válságkezelőnek bizonyult,⁵⁵ emellett az egyik legjelentősebb finansziális donor. Az EU békéltető tevékenységének posztválságra vonatkozó tevékenységeit – az ENSZ-hez hasonlóan – békeépítésnek nevezi, az összefoglaló elnevezés azonban ebben az esetben is széleskörű multiszektorális intézkedéseket takar, amelyek a válságprevenció, biztonsági és emberjogi reform, demokratizáció, gazdaság és oktatásfejlesztés stb. révén rövid- és hosszú távú stabilizációs célokat próbálnak megvalósítani.⁵⁶ Az EU esetében ezek a hosszú távú célok tulajdonképpen strukturális békeépítést jelentenek, míg a rövid távú feladatok elsősorban az eskalálódással és az erőszak prevenciójával foglalkoznak. A békeépítés stratégiai koordinációja az EU különböző pilléreinek együttműködésén nyugszik, a folyamatot befolyásolja a közös kül- és védelempolitika,⁵⁷ az Európai Külügyi Szolgálat⁵⁸ és az Európai Bizottság⁵⁹ is. Az EU békeépítő tevékenységének finansziális forrásellátottsága szintén diverzifikált, egyaránt használ védelempolitikára, külpolitikára vagy fejlesztéspolitikára szánt forrásokat. A legfontosabb alapnak a magyarul kissé erőltetetten hangzó ún. stabilitást és a békét elősegítő pénzügyi eszköz⁶⁰ tekinthető, amely a 2014-2020 közötti időszakban 2,3 milliárd eurót szán európai és azon kívüli országok megsegítésére.⁶¹ Az eszköz általában véve válságreakálásra, konfliktusprevencióra,

⁵³ Isaszegi, János: A globális és a regionális biztonsági környezet változásainak hatásai - PhD értekezés, Debreceni Egyetem - Földhasznosítási, Műszaki és Területfejlesztési Intézet, Debrecen, 2011. 30. o.

⁵⁴ Forrás: Official website of OSCE: <http://www.osce.org>, letöltés ideje: 2017. április 27.

⁵⁵ SIPRI: Multilateral Peace Operations 2016, Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), Stockholm: <https://www.sipri.org/sites/default/files/Map-multilateral-peace-operations-2015.pdf>, letöltés ideje: 2017. április 28.

⁵⁶ Bayne, Sarah; Trollet, Patrick: Stocktaking and scoping of the Peacebuilding Partnership, European Commission - External Relations, 2009:

http://ec.europa.eu/dgs/fpi/documents/stocktaking_of_pbp_2009_en.pdf, letöltés ideje: 2017. április 27.

⁵⁷ Common Foreign and Security Policy (CFSP), majd European Security and Defense Policy (ESDP)

⁵⁸ European External Action Service (EEAS)

⁵⁹ European Commission (EC)

⁶⁰ Instrument contributing to Stability and Peace, (IcSP); 2007-2014 között Instrument for Stability.

⁶¹ Peace Direct: Insight on Conflict: <https://www.insightonconflict.org>, letöltés ideje: 2017. április 27.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

válsághelyzetekre való felkészültség elősegítésére, globális és transznacionális veszélyek csökkentésére, valamint békeépítésre szolgál. Ennek megfelelően a pénzügyi alapon az ún. Békeépítő Partnerség elkülönítetten foglalkozik a posztkonfliktusos válságkezeléssel, és kifejezett célja, hogy nem-állami aktorokat támogasson, elsősorban nemzetközi és regionális, valamint helyi NGO-kat, ügynökségeket, kutatóintézeteket stb. A finanszírozott tevékenységek köréből szintén kitűnik, hogy az EBESZ-szel ellentétben az EU nagy gondot fordít a civilek támogatására és alapvetően felülről kezdeményezett alulról-felfelé építkezéssel segíti a posztkonfliktusos társadalmak felépülését. Ennek érdekében a strukturális mellett a szociálpszichológiai békeépítés eszköztárát is alkalmazza: mediációs, bizonalmépítő és megbékélési tevékenységeket támogat, próbálja előtérbe helyezni a civilekkel, női egyenjogúsággal, gyermekjogokkal foglalkozó kezdeményezéseket is.⁶² A pénzügyi támogatások mellett az EU saját missziókkal is próbálja segíteni a stabilitás kialakítását. A missziók tevékenysége ugyanakkor nem csak Európára és tágabb szomszédságára korlátozódik: a Balkán, a Kaukázus és a Közel-Kelet mellett jelen voltak/vannak Afrikában és Ázsiában is.

4. ÖSSZEGZÉS

Jelen tanulmány a nemzetközi válságkezelés békeépítő koncepciójának rövid és vázlatos leírására vállalkozott. Összegzéséből kiderült, hogy a békeépítés a modern válságkezelési eszközök egyik legkomplexebb technikája. Kialakulása egy evolúciós folyamatnak tekinthető, amelyben egyes történelmi fordulópontok összekapcsolódtak a konfliktustrendek változásával, a klasszikus válságkezelési módszerek megreformálásának igényével, valamint az ezeket felismerő és kezelni igyekvő elméleti percepciókkal és gyakorlati próbálkozásokkal. A békeépítés az új kihívásokra kiterjedt gyakorlati eszközrendszert dolgozott ki. Ezek célja kettős, a posztkonfliktusos stabilizáció mellett a fenntartható béke kialakítására is hangsúlyt helyez. Utóbbiak érdekében a békeépítés gyakorlata az előző években számos technikát kidolgozott, az elsősorban erőszakprevencióra fókuszáló tradicionális békefenntartástól eljutott a „demokráciaexportnak” is nevezhető államépítésig. A non-involválódás és a túlzott beavatkozás közötti balansz kialakítása jelenleg is tartó folyamat, amely során a békeépítés nemzetközi résztvevői a külső beavatkozás szükségességét a nemzeti részvétel erősítésével próbálják kiegyensúlyozni. Utóbbi nemzetközi szereplők a békeépítésre ma már jól átgondolt és intézményesített struktúrákat alkalmaznak, saját beavatkozásait pedig hibrid missziók létrehozásával próbálják kiegészíteni.

⁶² Bayne, Sarah; Trolliet, Patrick: Stocktaking and scoping of the Peacebuilding Partnership, European Commission- External Relations, 2009: http://ec.europa.eu/dgs/fpi/documents/stocktaking_of_pbp_2009_en.pdf, letöltés ideje: 2017. április 27.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Azar, Edward E.: The Analysis and Management of Protracted Conflict, In: V. D. Volkan, J. V. Montville, & D. A. Julius (szerk.), The Psychodynamics of International Relationships (Volume II: Unofficial Diplomacy at Work, Lexington Books, Lexington, 1990, 93-120.
2. Bargues-Pedreny, Pol: False Promise: 'Local ownership' and the denial of self-government, In: T. Debiel, T. Held, & U. Schneckener (szerk.), Peacebuilding in Crisis: Rethinking Paradigms and Practices of Transnational Cooperation, Routledge Global Cooperation Series, 2016, 227-239.
3. Brahimi, Lakhdar: Comprehensive review of the whole question of peacekeeping operations in all their aspects, United Nations Security Council A/55/305-S/2000/809, New York, 2000.
4. Call, Charles T.: The Evolution of Peacebuilding: Improved Ideas and Institutions? United Nations University, Center for Policy Research, 2015.
5. Dunne, Tim: Liberalism, International Terrorism, and Democratic Wars, In: International Relations, Vol.23 (1), 2009, 107-114.
6. Fitzduff, Mari: The Challenge to History: Justice, Coexistence, and Reconciliation Work in Northern Ireland, In: Mohamed Abu-Nimer (Szerk.), Reconciliation, Justice and Coexistence, Lexington Books, Lanham, 2001, 255-274.
7. Galtung, Johan: Three Approaches to Peace: Peacekeeping, Peacemaking and Peacebuilding. In: Johan Galtung: Peace, war and defense: essays in peace research, Vol. 2, Christian Eljers, Copenhagen, 1976, 282-304.
8. Gawerc, Michelle I.: Peace-building: Theoretical and Concrete perspective, In: Peace & Change, Vol.31, No. 4, 2006, 435-477.
9. Hatto, Ronald: From peacekeeping to peacebuilding: the evolution of the role of the United Nations in peace operations. In: International Review of the Red Cross, 2013, 495-515.
10. Ho, Kathleen: Structural Violence as a Human Rights Violation. Essex Human Rights Review, Vol. 4 No. 2, 2007, 1-15.
11. Isaszegi, János: A globális és a regionális biztonsági környezet változásainak hatásai - PhD értekezés, Debreceni Egyetem - Földhasznosítási, Műszaki és Területfejlesztési Intézet, Debrecen, 2011.
12. Kacowicz, Arie M.: Explaining Zones of Peace: Democracies as Satisfied Powers? In: Journal of Peace Research, Vol 32, Issue 3, 1995. 265-276.
13. Kaldor, Mary: New and Old Wars, Polity, 1999.
14. Kelman, Herbert C.: The Role of the Scholar-Practitioner in International Conflict Resolution, International Studies Perspectives, 2000.
15. Ki-moon, Ban: Peacebuilding in the aftermath of conflict - Report of the Secretary General, A/69/399-S/2014/694, United Nations, New York, 2014.
16. Mitchell, Sarah M.: Norms and the Democratic Peace, In: J. A. Vasquez, What do we know about war? Rowman and Littlefield Publishers, 2012, 167-188.
17. Newman, Edward: The international Peacebuilding Architecture, In: Roger Mac Ginty (szerk.), Routledge Handbook of Peacebuilding, Routledge, London & New York, 2013. 311-327.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

18. Newman, Edward; Paris, Roland; Richmond, Oliver P.: *New Perspectives on Liberal Peacebuilding*, United Nations University Press, Tokyo & New York & Paris, 2009.
19. Paffenholz, Thania: *International peacebuilding goes local: analysing Lederach's conflict transformation theory and its ambivalent encounter with 20 years of practice*, In: *Peacebuilding*, 2013, 1-17.
20. Rousseau, David. L.; Gelpi, Christopher; Reiter, Dan; Huth, Paul K.: *Assessing the Dyadic Nature of Democratic Peace, 1918-1988*, In: *The American Political Science Review* Vol. 90, No. 3, 1996, 512-533.
21. Sándor, Barbara: *Az ENSZ és a válságkezelés*, In: *Nemzet és Biztonság*, 2008 március, 28-36.
22. Stalenoî, Ionuț: *"The People's War" and Johan Galtung's Conflict Models*, In: *The Public Administration and Social Policies Review* VI, 1(12), 2014, 32-44.
23. Steinberg, Gerald M.: *The limits of peacebuilding theory*, In: *Roger Mac Ginty (szerk.), Routledge Handbook of Peacebuilding*, Routledge, New York & London, 2013, 25-53.
24. Szabó, László: *A békefenntartás új értelmezése*. In: *Nemzet és Biztonság*, 2009. június, 39-54.
25. Warnecke, Andrea; Franke, Volker C.: *Sustainable Conflict Tranformation: An Analytical Model for Assessing the Contribution of Development Activities to Peacebuilding*. *International Journal of Peace Studies*, Volume 15, Number 1, 2010, 71-93.
26. Woodhouse, Tom: *Peacekeeping and International Conflict Resolution*, Peace Operations Training Institute, Williamsburg, 2008.

INTERNETES FORRÁSOK

1. Bayne, Sarah; Trollet, Patrick: *Stocktaking and scoping of the Peacebuilding Partnership*, European Commission - External Relations, 2009:
http://ec.europa.eu/dgs/fpi/documents/stocktaking_of_pbp_2009_en.pdf, letöltés ideje: 2017. április 27.
2. Boutros-Ghali, Boutris: *Supplement to an Agenda for Peace*, United Nations, 1995. 53. pont:
<http://www.un.org/documents/ga/docs/50/plenary/a50-60.htm>, letöltés ideje: 2017. április 20.
3. Boutros-Ghali, Boutros: *Békeprogram*, Egyesült Nemzetek Szervezete Tájékoztatási Főosztály & Magyar ENSZ Társaság, New York & Budapest, 1992:
en.menszt.hu/content/download/432/2477/file/Bekeprogram.pdf, letöltés ideje: 2017. április 18.
4. Fréchette, Louise: *UN Peacekeeping: 20 Years of Reform*, The Centre for International Governance Innovation, Ontario, 2012:
<http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UN%20Peacekeeping.pdf>, letöltés ideje: 2017. április 18.
5. Lederach, John. P.; Mansfield, Katie: *Strategic Peacebuilding Path*. Kroc Institute for International Peace Studies, 2010:
<http://kroc.nd.edu/sites/default/files/strategic%20peacebuilding%20wheel.pdf>, letöltés ideje: 2017. április 27.
6. OSCE: <http://www.osce.org>, letöltés ideje: 2017. április 27.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

7. Peace Direct: Insight on Conflict: <https://www.insightonconflict.org>, letöltés ideje: 2017. április 27.
8. SIPRI: Multilateral Peace Operations 2016, Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), Stockholm: <https://www.sipri.org/sites/default/files/Map-multilateral-peace-operations-2015.pdf>, letöltés ideje: 2017. április 28.
9. Uppsala Conflict Data Program, Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University: <http://ucdp.uu.se/>, letöltés ideje: 2017. április 17.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

REMEK ÉVA¹

Az EBESZ I.

Világrend, biztonság, nemzetközi szervezetek, elméletek

The OSCE-I

World order, security, international organizations, theories

Absztrakt

A nemzetközi szervezetek között az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ, a továbbiakban Szervezet) sok szempontból egyedülálló módon járul hozzá tagjainak és szomszédainak a biztonságához. Az 57 tagállamot számláló Szervezet a biztonság átfogó koncepcióján értelmezi a békét és biztonságot. Az EBESZ új korszakkal szembesül, ahol szerepéről újra meg kell győznie tagjait... Kérdés, hogy az új korszak egy új és folyamatosan változó világrenddel, kapcsolatokkal, az új biztonsági kihívásokkal hogyan hat az EBESZ-re? A tanulmány első része az elméletek segítségével leírja azt a közeget, amelyben az EBESZ létrejött és működik.

Kulcsszavak: világrend, biztonság, nemzetközi kapcsolatok, szervezetek, elméletek, EBESZ

Abstract

Among of the international organizations existing today, the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) is unique in many ways and has been

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, Nemzetközi és Biztonsági Tanulmányok Tanszék, egyetemi docense, National University of Public Service, Faculty of International and European Studies, Department of International Security Studies, Associate Professor, E-mail: remek.eva@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-0403-8466

„A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Zrínyi Miklós Habilitációs Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.”

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

contributing to the security of its members and neighbours. It brings together 57 states across three continents in an effort to build peace and prosperity based on a comprehensive understanding of security. The OSCE is now facing a new era where it needs to convince its members that it still has a role to play. The new era by a new and ever-changing world order, by relationships how do these facts effect the OSCE? In the first part of the study is described the milieu by helping of the theories in which the OSCE was created and operated.

Keywords: *world order, security, international relations, organizations, theories, the OSCE*

„... a politika nehezebb tudomány, mint a fizika...”²

BEVEZETÉS

A nemzetközi szervezetek az államok mellett, illetve velük együtt, meghatározó szerepet képviselnek a nemzetközi kapcsolatokban. A nemzetközi együttműködés bonyolult és komplex rendszert teremt, aminek elemzése is összetett, interdiszciplináris tudást feltételez. Ahogyan Karl Deutsch³ fogalmaz „a nemzetközi kapcsolatokba való bevezetés napjainkban az emberiség túlélésének művészetébe és tudományába való bevezetés” is.⁴

Minden kornak megvannak a maga szabályszerűségei, törvényszerűségei az egyének és csoportok érintkezésében, továbbá az általuk létrehozott szervezetek közötti kapcsolatok kialakításában, működtetésében, illetve megszüntetésében. Így lehet az, hogy a nemzetközi együttműködésről különböző elméletek születtek, hasznos következtetésekkel. „A nemzetközi kapcsolatokra, mint egészre” vonatkozóan azonban nincs egységes és mindenki által elfogadott általános leírás. „Minél inkább általánosítunk, annál nehezebb a dokumentálható tényeket, a mozgató energiákat és motivációkat, illetve a mindezetre reflektáló érdekelték szempontjait magyarázni és összefüggéseiket kimutatni.”⁵ Ezt igazolja John Gerard Ruggie, amerikai társadalomtudós egyik, az elemzés témáját is érintő tanulmányá-

² Albert Einstein. In: Varga János Einstein és az atombomba, 2014. május, 163.o.

https://nuklearis.hu/sites/default/files/nukleon/Nukleon_7_2_163_Varga.pdf (letöltve:2017.03.21.)

³ Karl W. Deutsch politológus, a „biztonsági közösségek” elmélet első kidolgozója, még 1957-ben. Sz.n. Collective security communities: a new global order among chaos and coherences? 7. o.

<http://web.isanet.org/Web/Conferences/ISSS%20Austin%202014/Archive/e58f65b0-6ccb-4238-8d99-0bfd47089def.pdf> (letöltve: 2017.03.21.)

⁴ Egedy Gergely: Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe, Hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft.2007, 7.o.

⁵ Bíró Gáspár: Bevezetés a nemzetközi politikai viszonyok tanulmányozásába, 2003, 1. o.

By Created by XMLmindXSL-FO Converter, [PDF] [Bevezetés a nemzetközi politikai viszonyok tanulmányozásába](#) (letöltve:2017.03.21.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ban. Álláspontja szerint a törekvések, a célok, a legitimitás és a jogok⁶ a cselekvési indítékok (reasons for action) kategóriájába tartoznak, amelyek nem azonosak a cselekvések okaival (cause of action). Erre példája az Európai Unió, ahol „az egyesült Európára való törekvés nem oka az európai integrációnak, hanem indítéka a közvetlen okok kauzális képességének.”⁷ Ruggie kapcsán fontos megemlíteni a „rendszerbe ágyazott liberalizmus” elgondolását is, amelynek egyik típusa a második világháború utáni egy fajta multilaterális egyezmények keretében kialakított gazdasági szabályokat, általános kötelezettségeket foglalt magába. Ezek közösen elfogadott, lényegében liberális elvek alapján született szabályok voltak, amelyek az államok globális (pl. Világbank által) és regionális (pl. Európai Gazdasági Közösségek által) kapcsolatát szabályozta. Az államok egymással kialakított kapcsolatát – a gyakorlatban nem mindig – ezek az alapelvek „irányították.”⁸

A multilaterális együttműködés egy másik típusa az „ENSZ rendszerének multilateralizmusa” lett.⁹ Ez utóbbi forma témánk szempontjából ismét figyelemreméltó, mert az Európai Biztonsági Együttműködési Szervezetnek (EBESZ, Szervezet) – a maga multilateralizmusával – tevékenyebb szerepet kell vállalnia pl. az ENSZ intézményi reformfolyamatában,¹⁰ hogy fokozza a saját kooperatív biztonsági rendszerének a hatékonyságát, illetve a további multilaterális kapcsolatok alakításához igazítsa azt.

Jelen tanulmány (EBESZ I.) célja: általános bevezetést adni a világrend-kérdéskörbe, a nemzetközi kapcsolatok rendszerébe, a régi-új kihívások a nemzetközi biztonsági intézményrendszerrel kapcsolatos elméleti-fogalmi háttérnek a tisztázásába, hogy később (a tanulmány második részében, EBESZ II.) egyértelművé váljon az EBESZ helye, szerepe, lehetőségei a nemzetközi szervezetek rendszerében. Mindehhez elemzési keretként szolgál az EBESZ intézményeinek működése, különös tekintettel a soros elnökség tevékenységére, a működést (döntést) segítő mechanizmusok, a Biztonsági Stratégiája, jellegéből

⁶ Bíró i.m. 2. o.

⁷ John Gerard Ruggie: Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalisation, 22.o. <https://books.google.hu/books?id=iByIAgAAQBAJ&pg=PA131&lpg=PA131&dq=international+institutionalization+by+john+ruggie&source=bl&ots=IjBtCB7b&sig=cMQ2Asx-N-R9uKQrVYAKvMIM0eQ&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwiv--vE6PTSAhXRJSwKHeVTAFEQ6AEITTAI#v=onepage&q=causal&f=false> (2017. 03.26.)

⁸ Caroline Bouchard and John Peterson: Conceptualising Multilateralism Can We All Just Get Along? Mercury, E-paper, No. 1, January 2011, 9.o. http://mercury.uni-koeln.de/fileadmin/user_upload/E_paper_no_1_Revised_Version.pdf (letöltve: 2017.03.21.)

⁹ Simai Mihály: A globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások 2. kötet, TRANSZNACIONÁLIS VÁLLALATI STRATÉGIÁK ÉS MULTILATERALIZMUS, vki.hu, Budapest, 2009, 58.o. <http://vki3.vki.hu/kot/ecostat/02-Simai.pdf> (letöltve: 2017.03.21.)

¹⁰ Az ENSZ-reformtervekről: dr. Erdős András: Az ENSZ előtt álló kihívásokról, 8-11.o. http://bhkka.hu/web-bhkka-letoltesek/BHKK_Biztonsagpolitikai-prognozis_2015_BHKK.pdf (letöltve: 2017.03.30.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

adódó jelen és jövőbeli feladatainak bemutatása, műveletei. A kutatási téma időbeli és tartalmi kiterjedése okán, illetve egy-egy publikáció terjedelmi korlátai is azt kívánják meg, hogy részletekben mutassuk be az előrehaladást. Ezért fordulhat az elő, hogy a tanulmányok fő címe (I. és II.) mindig a fő témára, míg az alcímek az aktuális tartalomra utalnak.¹¹ A kutatás alapkérdése: milyen szerepe és lehetősége van az EBESZ-nek az európai biztonsági architektúrában?

ELEMZÉSI MÓDSZERTAN

Az elemzési keretet és az elméletet Barry Buzan, Ole Wæver és Jaap de Wilde által javasolt, a biztonság fogalmának kibővített változata adja, de nem külön-külön bemutatva az egyes szektorokat,¹² csak utalásszerűen, a téma szempontjából releváns részletekkel. További elemzési eszközt biztosít a regionális biztonsági komplexumokról¹³ szóló elmélet, miszerint a nemzetközi biztonság a szereplők közötti interakciókon, kapcsolatokon alapszik. Ezek a szereplők érdekeik és az érdekeikre hatást gyakorló külső pl. földrajzi, gazdasági, energetikai, szomszédos területek tényezők alapján regionális együttműködési formákat, alrendszereket alkotnak. Ezeket a biztonságelmélet biztonsági komplexumnak nevezi. A komplexumok működését többféle szempont alapján vizsgálhatjuk, pl. az emberi közösségek hogyan viszonyulnak egymáshoz a fenyegetések tekintetében vagy éppen ezek a közösségek függnek-e a természetes környezetükből származó fenyegetésektől. A szempontok vizsgálata során további szempontok („kapcsolati tényezők”) is előtérbe kerülnek, pl. a szereplők közötti erőegyensúly, a fegyverkezés kérdése, a rezsimek.¹⁴ „A komplexum államai közötti kapcsolatok egyedi struktúrát és dinamikát hoznak létre, amelynek fő jellemzője az egymástól való függőség.” Ezek alapján a komplexumokat többféle csoportra lehet felosztani:¹⁵

¹¹ Írásom a témával kapcsolatos tanulmányok bevezetője, annak is az első része, amely részidős kutatási eredményekről ad számot. A tanulmány egésze arra vállalkozik, hogy az EBESZ sajátos szervezetét elhelyezze a vizsgált időszakok világrendjében, az államok anarchikus nemzetközi rendszerében, a bevezetőben rögzítettek szerint. Ahhoz, hogy megértsük az EBESZ működési elveit, politikáját, egyszerűen látnunk kell, hogy milyen történelmi atmoszférában, miért alakult meg, kik a tagjai, miért és mikor intézményesült, milyen régi-új eszközök állnak rendelkezésére speciális jellegű adódó speciális feladatainak ellátására (a teljesség igénye nélkül) Jelen írás általános bevezető, főleg elméleti okfejtés.

¹² Öt szektorról van szó: társadalmi, gazdasági, katonai, politikai, ökológiai szektorok, amelyek csak elméletben szétválaszthatóak. További részletek I.

¹³ Barry Buzan, Ole Weaver, Jaap de Wilde: *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publisher, 1998, 11. o.

¹⁴ Gábris Máté: Biztonsági komplexumok az információs korban, 2010.4. szám, 114.o.

http://hadmernok.hu/2010_4_gabri.pdf (letöltve: 2017.03.21.)

¹⁵ Vida Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára In: *Hadtudomány* 2007/1. szám o. nincs

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- általános, amelyben a regionális hatalmak határozzák meg a komplexum hatalmi szerkezetét;
- központosított, amelyet egy szuperhatalom vagy egy nagyhatalom hegemoniája jellemez;
- nagyhatalmi, amelyben nagyhatalmak szembenállása, vagy hegemoniája blokkolja a belső hatalmi dinamikát;
- szuperkomplexumok, amelyek több komplexumot ölelnek fel, amelyek között a biztonsági interakciók erősek.

E felsorolt komplexumfajtákon kívül további típus: a szubkomplexum. A szubkomplexum alatt néhány ország viszonylagos egységét és sajátos jellemzőit értjük, amely csak a szubkomplexum tagjaira vonatkozik.

Tanulmányomban az észak-amerikai regionális komplexumtól (Vancouvertől), az európai szuperkomplexumon át (benne az EU-európai és a poszt-szovjet regionális komplexummal, illetve olyan köztes területekkel, mint a Balkán és Törökország),¹⁶ a térséget általános komplexumnak tekintem. Az elemzés során a részletek bemutatásában a szubkomplexumok¹⁷ csoportosítást is használom.¹⁸

A kutatási témaválasztást a fentiek csak megerősítették, azaz az EBESZ helyének szerepének bemutatása a régi-új világrendben, illetve mérlegre tenni a 21. századi lehetőségeit, ismerve a jelen biztonságpolitikai tényeit, s megfontolni a jövőbeli lehetőségeit. A témával összefüggő nagyobb terjedelmű szakirodalmak (tanulmánykötet, könyv, jegyzet) a 2000-es évek elején készültek.¹⁹ Az írásmű ezekre is épít, továbbá a Szervezet tevékenységéről megjelent elemzések, illetve a Szervezet, vagy társszervezetek honlapján fellelhető információk is beépítésre kerültek a tanulmányokba (I. és II.). Az elemzés időkerete a hetvenes évektől 2010-ig bezárólag ad a Szervezetről horizontális és vertikális áttekintést. A tanulmány (mely két részből áll) célja az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet jogelődjével együttes történetének, helyének, szerepének és jellemzőinek bemutatása a nemzetközi szervezetek rendszerében. A történelmi előzmények természetesen nem mellőzhetőek, de azok csak olyan mértékben kapnak helyet, ami a megértéshez feltétlenül

http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html (letöltve: 2016. december 15.)

¹⁶ Mikközben Barry Buzan az EBESZ-re „egyre inkább” szervezetként tekint, addig a két regionális komplexum együttesét „gyenge szuperkomplexumnak” nevezi. Részletek I. 458. o. https://www.academia.edu/10073830/Regions_and_Powers_The_Structure_of_International_Security (letöltve: 2017.03.30.)

¹⁷ Ennek oka az általános regionális biztonsági komplexum sok állama, a földrajzi különbözőségek, a nagy távolságok, az eltérő jellemzők csak megnehezítenék az összehasonlító elemzést.

¹⁸ A részleteket lásd Vida i.m. o. nincs

¹⁹ Néhány szakértő, akiknek a munkáit felhasználtam többek között Gazdag Ferenc, Dunay Pál, Mézszáros Margit, Valki László, Gyarmati István, Kardos Gábor, Losonczi Miklós, Nyusztay László, Berecz Marianne, Póti László.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

szükséges, így nem feltétlenül kronológiai sorrendben jelennek meg a szövegben. A téma feldolgozása a nemzetközi kapcsolatok, a nemzetközi szervezetek a biztonsági tanulmányok, a hadtudomány adta elméletek, módszerek és eszközök segítségével történt.

VILÁGREND²⁰

Világunk átalakulóban van. Ebből adódik, hogy ezzel a témával foglalkozó szakirodalmi repertoár is egyre gazdagabb. Az új világrend kifejezést a történelemben gyakran használták az átfogó, gyökeres változások leírására. A szó eredeti értelmében azonban, „valódi világrend még sohasem létezett”,²¹ változatok, korszakonkénti világrend leírások vannak, amelyek alapja a vesztfáliai békére (1648) épülő Nyugat-Európában született „független államok rendszere.” Az elemzésnek nem célja a történelmi korszakokon átívelő világrendek, s azok jellemzőinek bemutatása, de fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy a különböző leíró koncepciók, a vesztfáliai elvekre épülő rendet tekintik alapnak.²² Írásomban ezt tekintem mérvadónak.

A jelenkori, immár globális vesztfáliai rendszer, azaz a világ nemzeteinek közössége, arra törekszik, hogy az anarchikus nemzetközi rendszerben a különböző nemzetközi szereplők (társadalmak, kultúrák, régiók, nemzetközi szervezetek, intézmények stb.) számára együttműködést szolgáló keretet adjon. A „rendet” nem lehet kikényszeríteni, hanem türelmes, alapos munkával kell kialakítani. Henry Kissinger szerint bármilyen „világrend” csak akkor képes fennmaradni, ha nemcsak a politikai vezetők fogadják el, hanem a polgárok is, továbbá a „rend és szabadság” fogalmakat kölcsönösen kapcsolatban álló fogalmakként kell értelmezni.²³ Ebből következik, hogy a legitimitáció és a hatalom közötti egyensúly kialakítása nem könnyű a tartalmi elemek összetettsége miatt. Minél kisebb egy földrajzi

²⁰ A szövegben a világrend (biztonságpolitikai, nemzetközi politikai, sőt a világrendszer inkább gazdasági kölcsönösséget takar) kifejezés olykor (vilá)rend formában jelenik meg. Ok: az utóbbi valóban a rendet, szabályok betartását, emberi jogok tiszteletben tartását jelenti. A világrend fogalma sokféleképpen közelíthető meg. Jelen írás nem nyit vitát a megközelítés módjait illetően, hanem a biztonságpolitika által is támogatott pragmatikus megoldást tekinti vezérlő motívumnak. „A pragmatikus megközelítés lényegében azt a fogalom-meghatározást takarja, melyet a védelmi, stratégiai ágazat, vagyis a biztonsági és védelmi tudományok gyakorlói alakítanak ki és alkalmaznak, majd e tudományok elméleti éllel interpretálnak. Ez lényegében egy meghatározott erőviszony-szerkezetet és ennek megtestesüléseként egy nemzetközi intézményrendszert jelent, amivel kapcsolatban azonban a rend csupán hozzátétveleges, viszonylagos, mivel ez a szemlélet a nemzetközi politikában a legnagyobb rendet is csak korlátozott anarchiának tekinti.” Farkas Ádám: Világrend vagy, amit akartok? Gondolatok a világrend alapkérdéseiről. Nemzet és Biztonság 2015/6. szám, 124. o.

http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2015_6_09_farkas_adam_-_vilagrend_vagy_amit_akartok_gondolatok_a_vilagrend_alapkerdeseirol.pdf (letöltve: 2017.03.30.)

²¹ Henry Kissinger: Világrend, harmadik kiadás, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016, 10. o.

²² Henry Kissinger: Világrend i. m. 14. o.

²³ Kissinger: Világrend i. m. 16. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

régió, illetve minél egységesebb az ott élők kulturális értékei, szokásai, annál könnyebb az együttműködés, akár a konszenzus is. Na, de ma, a globális világrendben ezek az elvárások nem érvényesülnek, sőt a nemzetközi közösség szereplői valamilyen képességeik alapján határozzák meg magukat, ami olykor érdekellentétet szül, ami „rendetlenséget” teremt. Ez azt jelenti, hogy miközben nő a szereplők egymásrautaltsága, kölcsönös függése, az érdekellentétből kialakuló konfliktusok vagy mély válságba fordulnak, vagy ellenőrizhetetlenné válnak. A kérdés az, hogy pl. egy regionális nemzetközi szervezet akar-e, de főleg képes-e bármiféle ellenőrző mechanizmus kiépítésére?

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK – BIZTONSÁG – GEOPOLITIKA

A nemzetközi kapcsolatokban történt változásokból adódóan a fenyegetések és a kockázati tényezők globális szinten jelennek meg. Így – minden kockázati, illetve fenyegetést jelentő kihívás felsorolása nélkül – pl. a környezeti változások és az ember károsodása, a tömeges migráció, a különböző méretű menekülthullám, az energiafüggőség, a tömegpusztító fegyverek problémája, a nemzetközi terrorizmus, a transznacionális szervezett bűnözés számtalan feszültség forrása. Nem feledkezhetünk meg a szegénységről, az államok közötti és államokon belüli konfliktusokról, a kormányzásra nem képes, összeomló államokról sem.

A tanulmányban vizsgált „interkontinentális” biztonsági komplexumban (Vancouvertól Vlagyivosztokig – regionális és szuperkomplexum együtt) az országok belső változásai során történtek – pl. a hidegháború vége, az újjáéledő nacionalizmus, az etnikai és a vallási ellentétek kiéleződése, államok megszűnése, újak alakulása – befolyásolják a biztonságot,²⁴ a biztonságot veszélyeztető tényezők²⁵ egyébként is eltérő értelmezését.”

Köztudott, hogy a globalizáció eredményeképpen a biztonság is globálissá változott. Ezek szerint a globalizációs folyamat hatásai alól egyetlen ország sem képes magát kivonni, még akkor sem, ha nem tud lépést tartani az új helyzet kihívásaival.²⁶ Fontos egy új fogalom bevezetése, a nemzetközi politikáé, ami szűkebb értelmezést nyer, mint a nem-

²⁴ Szakértők sokasága foglalkozott már a fogalom részletes definíciójával, a teljesség igénye nélkül néhány magyar kutatót kiemelek, akiknek írásaiban fellelhető a biztonság fogalmának teljes körű kibontása. Álljon itt néhány, a kutatók közül: Deák Péter, Matus János, Gazdag Ferenc, Kiss J. László, Tóth Péter, Nógrádi György. A fogalom értelmezési hatáiról, a definíció összetettségéről I. pl. a Nemzet és Biztonság című Biztonságpolitikai Szemlét, 2008. januári szám, Gazdag Ferenc-Tóth Péter tanulmányát.

²⁵ Gazdag Ferenc-Tóth Péter: A biztonságot veszélyeztető tényezőkről I. Nemzet és biztonság, Biztonságpolitikai Szemle, 2008. április, 3-12. oldal

²⁶ A kommunikáció egész rendszerének átalakulása miatt fontos lenne a globalizáció és a média, illetve a politika viszonyának bemutatása is. Ezen írás keretei között erre nincs lehetőség, de a témáról lásd részletesebben Bayer József és Bajomi-Lázár Péter szerkesztette: Globalizáció, média, politika – A politikai kommunikáció változása a globalizáció korában című könyvét, MTA PTI, Budapest, 2005.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

zetközi kapcsolatok. A nemzetközi politika az államok közötti „hatalmi harcok területe”.²⁷ A külpolitika alakításában döntő szerep jut az államon belüli érdekcsoportoknak és politikai erőknek egyaránt. A nemzetközi rendszer folyamatosan változik, s ez mindig hatással van külpolitikai döntésekre, amelyekben a biztonságra való törekvések jelennek meg. Ezért mondhatjuk, hogy a biztonságpolitika és a külpolitika szorosan együtt jelenik meg a kormányok döntéseiben. Frank N. Tager és Frank L. Simonie szerint „a biztonságpolitika olyan nemzetközi és hazai körülmények és feltételek megteremtésére irányul, amelyek lehetővé teszik a nemzeti érdekek érvényesítését és a nemzeti értékek védelmét.”²⁸ Így a nemzetközi rendszer biztonsági szempontok szerinti kutatása, elemzése a veszélyek, fenyegetések felismerésére törekszik. Ebben az összefüggésben megállapítható, hogy a külpolitika és a biztonságpolitika együtt jelenik meg a diplomáciai tevékenység során, ami az EBESZ párbeszéd-alapú, széles spektrumú diplomáciájában is megjelenik.

Tény, hogy az országok, nemzetközi szereplők biztonságpolitikájuk segítségével határozzák meg azokat az irányelveket, amelyek a fent ismertetett fenyegetések és veszélyek elhárításához képességeket hoznak létre. Ezek közül kiemelendő a katonai képességek kialakítása. Igaz ez a hidegháborús időszak után is, még akkor is, ha aránybeli eltolódás van a gazdasági teljesítőképesség javára is, hiszen az „új világrend” új típusú, nem katonai kihívásokat teremtett, éppen a gazdaság területén meglévő kapcsolatokban. Ebben a világméretű gazdasági együttműködési folyamatban felerősödik az interdependencia, a kölcsönös függés és egymásrautaltság. Ebben a folyamatban a jóléti államok felélik az eddigi összefogás szociális tartalékait. Ezekben a társadalmakban a munkanélküliség óriási méreteket ölt, ami további bonyodalmakhoz vezet, pl. bizonyos társadalmi rétegek elvesztik megélhetésüket, ami gazdasági, majd kulturális leépüléshez vezet, aminek további kihatása a bűnözés növekedése. A jövő nagy kérdése tehát az, hogy a nemzeti kormányok akarnak-e, és képesek-e valamit is tenni ebben a helyzetben? „Ha... a kormányok minden, a jövőt érintő egzisztenciális kérdésben többre már nem képesek, mint csupán arra, hogy a transznacionális gazdaság túl hatalommal bíró objektív kényszereire mutassanak, bármiféle politika csupán tehetetlenség színjátékává dermed, és a demokratikus állam elveszíti legitimitását. A globalizáció pedig a demokrácia csapdájává válik.”²⁹

Mindeközben az információ tömeges és gyors áramlása „szorosabb” kapcsolatokat feltételez a világ különböző területei között, illetve a globális kihívások globális és gyors válaszokat, megoldásokat feltételeznek, ennek azonban egyetlen akadálya van: nevezetesen

²⁷ Matus János: Az államok biztonságpolitikájának szintjei, céljai és eszközei című tanulmánya, In.: Külpolitika, biztonságpolitika, Magyarország – tanulmányok, szerk.: Dérer Miklós, Kreatéka Kiadó, Budapest, 2007, 45. oldal

²⁸ Uo.

²⁹ Heans-Peter Martin, Harald Schumann: A globalizáció csapdája, Perfekt Kiadó, Budapest, 1998, 20. oldal

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

nincs globális válasz. Így a globális világ (világ)renddé válása még várat magára.³⁰ De, mi hiányzik a 21. századi világrend egyensúlyához, illetve ebben milyen szerepe és feladatai vannak/lesznek az EBESZ-nek, mint nemzetközi biztonsági szervezetnek? Ezzel összefüggésben, illetve a helyes értelmezés miatt néhány fogalom tisztázása szükséges, mind elméletben, mind a gyakorlati megjelenésükben. A nemzetközi kapcsolatok elmélete fiatal, formálódó tudomány, ezért a viták természetesnek tekinthetők még az egyes alapfogalmak tekintetében is. Elemzésemben Kalevi Holsti értelmezését használok, a következő fogalmakkal kapcsolatban, mint a nemzetközi kapcsolatok, nemzetközi politika³¹ és a külpolitika.³²

A nemzetközi kapcsolatok elméletének egyik iskolája, a politikai realizmus alaptételeként kezeli, hogy „az államok fő célja a nemzetközi rendszerben a nemzeti érdekek érvényesítése a hatalmi eszközökre épülő befolyásgyakorlás útján.”³³ Fontos tényező a külpolitika, amelynek a lényege az állam céljainak, eszközeinek és magatartásának meghatározása a nemzetközi környezettel történő kapcsolattartásban. Az államon belüli sajátos politikai, gazdasági, társadalmi és egyéb körülmények határozzák meg a reagálást a külső környezetre. „Több állam külpolitikájának találkozása a nemzetközi rendszerben hozza létre a nemzetközi politikát, vagyis az államok hivatalos interakcióinak rendszerét.”³⁴ A nemzetközi politikára lényeges hatást gyakorol az államok külpolitikai döntéshozatalának a mechanizmusa, ezért a nemzetközi kapcsolatok elmélete fontos kutatási területnek tekinti ezt a kérdést is.

További értelmezést kíván a biztonság, biztonságpolitika, kollektív és kooperatív biztonság, fogalmainak tisztázása a nemzetközi szereplők, így az EBESZ helyének és szerepének megnevezésében. Ehhez kapunk útmutatót a védelempolitika fogalmának, tartalmának és határainak vizsgálata során, ahol a szakpolitikával kapcsolatos tudományágazati kérdések is bemutatásra kerülnek.³⁵ Az egész világon tapasztalható, hogy az államok egyre kevésbé tudják függetleníteni magukat a nemzetközi rendszer folyamataitól. A globalizáció, a nemzetköziesedés és a kölcsönös függőség fogalmak, lényegében erre a jelenségre hívják fel a figyelmet. A belpolitikák növekvő függősége a nemzetközi környezettől fokozódó igényeket támasztanak az államok adaptációs képességével szemben. Az alkal-

³⁰ Henry Kissinger: Világrend i. m. 375. o.

³¹ V.ö. 7. oldal

³² Kalevi J. Holsti (1995): „International Politics: A Framework for Analysis.” Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 18-20. o.

³³ Matus János: A jövő árnyéka – Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre, Pesti Csoport Kft., Budapest, 2005, 12. o.

³⁴ Uo.

³⁵ Szenes Zoltán: A védelempolitika fogalma, tartalma és határai című tanulmány, Nemzet és biztonság Biztonságpolitikai Szemle, 2008. február, 27-34. oldal

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

mazkodás és versenyképesség szerepe, a legnyilvánvalóbb formában a gazdaság területén jelenik meg.

Az államok alkotta nemzetközi rendszerben azonban elkerülhetetlenek az érdeellentétek.³⁶ A második világháború után az Egyesült Nemzetek Szervezete és a kollektív biztonság rendszere az államok túlélése mellett a nemzetközi béke és stabilitás fenntartását is célul tűzte ki. A kollektív biztonság koncepciójának és gyakorlatának megjelenése jelezte, hogy az államok biztonságát és a nemzetközi rendszer működését meghatározó elvek szoros kapcsolatban vannak egymással. Az államok magatartását nagymértékben meghatározza, hogy milyen mértékben bíznak meg a nemzetközi intézményekben és a nemzetközi jogban, alkalmasnak tartják-e a kollektív biztonság rendszerét saját nemzeti biztonságuk fenntartására.

A biztonság érzékelése történelmi koronként folyamatosan változik, de a (föld)terület, illetve a létfeltételek biztosítása bármilyen korban, bármilyen szereplő (pl. dinasztiák, államok, esetünkben a szervezetek) számára mindig alapvető feladat. A tradicionális geopolitika a nemzetközi rendszert egyetlen stratégiai területként fogja fel, ahol a szereplők az államok, amelyek kooperálnak, olykor konfrontálódnak is egymással, de a lényeg, hogy az államoknak saját maguknak kell gondoskodni a biztonságukról. A biztonság – ebben az értelmezésben – elsődlegesen területi fogalom.³⁷ Ezzel szemben az 1990-es évektől kezdődően „a távközlési és közlekedési technológiák fejlődése révén, valamint a fokozódó globalizálódás nyomán a geopolitikai kutatások is egyre inkább gazdasági tartalmat nyertek... s ezt az irányzatot geökonómiának nevezik.”³⁸ Ennek a tanulmánynak nem célja sem a politikai földrajz, sem a geopolitika fogalmának arculatváltozásait végig kísérni, de felhasználja a „definíciós vitákön átlépő pragmatikus módszereiket, vizsgálati elemeket.”³⁹ A munkában a politikai földrajz érintőlegesen jelenik meg. Eszköztárával a különböző Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetet érintő történések leírásait, az adatok elemzését, a földrajzi környezet vizsgálatát adja a fennálló hatalmi és érdekviszonyokat is figyelembe véve.

A geopolitika ezek eredményeire építve, a döntések és kivitelezések módját fogalmazza meg. Igaz ez a hidegháborús időszakban. A hidegháború után azonban a közeli és a távoli „politikai tér” teljesen átalakult/alakul, nemcsak Európában, de a közvetlen és távolabbi környezetében is. Az átalakulás a nemzetközi szervezeteket új feladatokra kényszerítette, amelyeket pl. az EBESZ a buzani felfogás társadalmi szektorában, a humánbizton-

³⁶ Matus i. m. 176. o.

³⁷ Bernek Ágnes szerk. (2002): A globális világpolitikai földrajza, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 12. o.

³⁸ Gazdag Ferenc (2006): A geopolitika fogalmáról és fejlődéséről. In: Tóth Péter szerk.: Biztonság a XX. században. Zrínyi Kiadó. Budapest. 5. o.

³⁹ Gazdag i. m. 6-7. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ság területén, a civil társadalomban talált meg. Ezzel összefüggésben érdemes a civil társadalom koncepcióját röviden áttekinteni.

(GLOBÁLIS) CIVIL TÁRSADALOM

A civil társadalom koncepciója nem tekint túl nagy múltra vissza, a 20. század utolsó éveiben bukkant fel a társadalomtudományokban.⁴⁰ A tanulmány nem tűzte ki célul a civil társadalom fogalmának definiálását sem, de fontos megjegyezni, hogy a „civil társadalom” nem egyszerűen a nem állami szerveződést jelenti, hanem egy minőségi mozzanatot is magában foglal: azt a polgári értékrendet, amely többek között a személyi tiszteletén, a más vélemény elfogadásán, a tolerancián nyugszik.⁴¹ A globális civil társadalom kérdésének vizsgálata parázs vitára sarkallta a kutatókat és a téma iránt érdeklődőket egyaránt. Ahány szakmai kutatás, annyi fogalmi magyarázat és tartalmi kibontás. A probléma teljes körű bemutatása helyett, inkább néhány értelmezésbeli különbségre hívom fel az olvasó figyelmét.

Globális civil társadalomról beszélve, korábbi elméleti tradíciókhoz való kapcsolódásokról olvashatunk. Az egyik ilyen a (John Burton) burtoni „világtársadalom”⁴² koncepciója. Még a nemzetközi társadalom koncepcióját elfogadók között is volt olyan, aki túl radikálisnak találta ezt a koncepciót (pl. Evan Luard).⁴³

A másik ismert gondolati tradíció, a transznacionalizálódás fogalmához kapcsolható. Képviselőik pl. Robert O. Keohane⁴⁴ és Joseph S. Nye. A koncepció lényege, hogy az államok mellett más, nem kormányzati szervezetek, sőt az egyének is a politika alakítóivá váltak. Boda Zsolt összegzése szerint: „a globális társadalomkoncepciója így nem más, mint egy analitikus metszet a transznacionalizálódásról, és azt jelzi, hogy a nemzetközi kapcsolatok kutatói igyekeznek részletesen elemezni ezt a jelenséget.”⁴⁵

A kérdés egy másik részleténél is érdemes elidőzni. Ez James N. Rosenau „turbulencia-elmélete.” A rendszerszintű változások mellett Rosenau két mozzanatot tart fontosnak az elméletében: a hagyományos autoritás válságát (tehát az értékek változása a nemzet-

⁴⁰ Boda Zsolt: Globális ököpolitika, Helikon Kiadó, Budapest, 2004, 178-193. oldal

⁴¹ Boda i. m. 180. oldal

⁴² Burton szakított az államközpontú világfelfogással, és szociológiai megközelítéssel olyan átfogó társadalmi összefüggésként értelmezte a világot, amelyben a kommunikáció és nem az erő a fő szervező elv.

⁴³ Részleteiben lásd Boda i. m. 185-188. oldal.

⁴⁴ Keohane, az új típusú globális kormányzással kapcsolatban kiemeli még a hálózatok kialakulását és a normák jelentőségének növekedését. Hivatkozás: Boda i. m. 191. oldal (Keohane, R. O. (2002): Power and Governance in a Partially Globalized World. London and New York, Routledge).

⁴⁵ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

közi politika átalakulását is előidézi) és a globális identitástudat és szolidaritás formálódását. Ez utóbbi vitathatatlanul a „világtársadalom” kialakulása felé mutat.⁴⁶

Említsük meg Rosenau álláspontját a normák erősödésével kapcsolatban is. Szerinte öt olyan terület van, ahol valóban megjelenhet globális szintű szolidaritás, és a területek képesek politikailag mozgósítani az egyéneket a világon. Ezek a humanitárius ügyek, az emberi jogok, a demokratikus intézmények védelme, a megszállás alóli felszabadulás és az ökológiai kérdések területe. Kiváló példák bizonyítják – környezeti együttműködések kialakulása, szegény országokban történt katasztrófák morális együttműködései, tárgyalások lassítása –, hogy a globális társadalom képes célokat kijelölni, azokat végrehajtani, s ellenőrizni, azaz „kormányozni.”⁴⁷

További kiegészítés Kiss J. László véleményében is megjelenik az identitás tényének megerősítése. „A globalizálódás erodálja az államot, a szuverenitást és a területiséget, de ezzel egyidejűleg növeli az identitás iránti igényt. „Az vagyok, amit eszem” – mondja a MacDonald’s hálózattal szemben tiltakozó francia paraszt. „Az vagyok, amit hordok” – mondja fátyla védelmében a moszlim asszony. Az egyes ember egyidejűleg sokféle identitás birtokosa is lehet, de a legtöbb embernek az ilyen feltételek között korántsem könnyű önmagát meghatározni. A nem nyugati kultúráknak különösen nehéz más kultúrák átvétele, hisz a valamihez való tartozás és azonosulás, az egyéni biztonság része.”⁴⁸

Összegezve, biztonságpolitikai megfontolásból joggal állíthatjuk, hogy a globalizáció egyik alapproblémája a globális szabályozás hiánya.⁴⁹ A nemzetközi kapcsolatok elméletében az ilyen típusú hiányt anarchiának nevezik.⁵⁰ Gazdasági olvasata szerint: nincs olyan együttműködési mechanizmus, amellyel „a nemzetgazdaságok a globálissá vált világgazdaság általános, regionális és ágazati egyensúlytalanságait hatékonyan tudnák kezelni, azaz [...] megóvni a világot egy általános – tehát globális – világgazdasági válság kialakulásától.”⁵¹ Másik olvasat szerint: nincs az államok „feje fölött” biztonságukról, a szabályok

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Boda i. m. 193-214. oldal, A nem kormányzati szereplők a globális környezeti kormányzásban című fejezet részletesen bemutatja a kormányzás módjait.

⁴⁸ Kiss J. László: A nemzetközi biztonság új napirendje, avagy a biztonság metamorfózisa című tanulmány, Külgügyi Szemle, 2006. 3-4. szám, 229. oldal

⁴⁹ Remek Éva: Biztonságunk a globalizáció árnyékában, 89. o.
<http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/8AE00E21-7C19-49C9-A141-0BB43790A330/0/EUtukor2009marcius.pdf> (letöltve: 2017.03.30.)

⁵⁰ Kalevi J. Holsti kanadai tudós szerint a nemzetközi rendszer hierarchikus vagy anarchikus. Ebben az esetben nem káoszról, rendtelenségről beszélünk, hanem arról, hogy a rendszernek nincs egy központja (világkormány), amely rákényszerítené az akaratát vagy bizonyos szabályok betartását a rendszer szereplőire. Lásd bővebben Matus János: A jövő árnyéka i. m. 12-13. oldal

⁵¹ Csáki György: A nemzetközi gazdaságtan és a világgazdaságtan alapjai, Napvilág Kiadó, Budapest, 2006, 240. oldal

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

betartásáról gondoskodó törvényes erőszak-monopólium.⁵² A globalizációs kutatások a civil társadalom, civil hatalom kérdését is érintik. Már a hetvenes évek elején megfogalmazódott a civil hatalom elgondolás kritikája. Ennek legismertebb kritikusa Hedley Bull,⁵³ aki 1982-ben megjelent cikkében reagált – többek között – Francois Duchene,⁵⁴ Sir Andrew Shonfield,⁵⁵ Joseph Nye⁵⁶ és Robert Keohane⁵⁷ által hangsúlyozott civil hatalom, illetve gazdasági hatalom teóriájára.⁵⁸

A nemzetközi rendszert Hedley Bull⁵⁹ – az elmélet egyik legfőbb megalkotója – „anarchikus társadalomnak”⁶⁰ nevezte el. Elfogadja a realisták alaptézisét, mely szerint az államrendszer anarchikus természetű, mivel nincsen világkormány. Ugyanakkor úgy véli, hogy mivel az állam emberek által alkotott és fenntartott szervezet, és mivel az államoknak lehetnek közösen vallott érdekeik, azokból származtatott közös szabályaik és intézményeik, ezért inkább társadalomról, s nem államrendszerről beszélhetünk a nemzetközi rendszer kapcsán.⁶¹

Kiindulásként megállapította, hogy az 1960-as évek vége és az 1970-es évek eleje, a szuperhatalmi versengés enyhülésének szakasza. Az Egyesült Államok délkelet-ázsiai kudarca pedig alátámasztotta azokat a Bull által progresszivistának és idealistának titulált értelmezéseket, amelyek a klasszikus hatalmi politika háttérbe szorulását, a gazdasági interdependencia fokozódását és ezzel összefüggésben, a nemzetközi viszonyokban a gazdasági és nem katonai/civil eszközök fontosságát hangsúlyozták.

Bull azonban az Európai Közösség sebezhetőségére es kiszolgáltatottságára figyelmet, amely szerinte abból adódik, hogy Nyugat-Európa megfelelő katonai potenciál hiányában nem képes önmaga szavatolni biztonságát, hanem a II. világháború vége óta

⁵² Gazdag i. m. 57.

⁵³ Hedley Bull (1977) az „angol iskola” egyik legismertebb képviselője. Nevéhez köthető a „nemzetközi társadalom” koncepció, amely lényegében az államok közössége, egyben a nemzetközi politika fő alkotó eleme, amely hozzájárul a nemzetközi rendhez és a stabilitáshoz. In: Matus János: A jövő árnyéka, Nemzetközi hatások a biztonságunkra és jólétünkre, Pesti Csoport Kft., 2005, 53. o.

⁵⁴ Az Európai Unió nemzetközi szerepvállalására vonatkozó egyik elméleti konstrukció, a civil hatalom koncepciója Francois Duchene-től származik (1973).

⁵⁵ Brit közgazdász, legismertebb munka a Modern kapitalizmus (1966)

⁵⁶ A Harvard Egyetem professzora, a soft power fogalom fűződik a nevéhez, többek között.

⁵⁷ Amerikai akadémikus, a nemzetközi kapcsolatok neves szakértője.

⁵⁸ V. ö. 9. lábjegyzet

⁵⁹ Az institucionalista irányzathoz sorolható a nemzetközi kapcsolatok Angol Iskolájának a képviselője (további szakértők pl. Martin Wight, Adam Watson).

⁶⁰ Cornelia Navari: *World Society and English School Methods*, (letöltve: 2017. 03. 21.)

⁶¹ György László: NPE Jegyzet 7. A Nemzetközi Társadalom elmélete EZ egészen pontosan a 7.1 A nemzetközi társadalom elméletének alapjai fejezet
http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:mNCjLt4sUwJ:mono.eik.bme.hu/~gyorgy/IR_files/NPE_jegyzet_7_Nemzetkozi_tarsadalom.doc+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu letöltve: 2017.03.21.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ebben az Egyesült Államokra támaszkodik. Hedley Bull három érvet sorolt fel amellet, hogy Nyugat-Európa országainak miért kellene jóval önállóbbnak lenniük a biztonságpolitika terén.

Az első ok, az USA és Nyugat-Európa között több területen is tapasztalható komoly érdekellentét. Amíg Nyugat-Európa a nukleáris béke és az enyhülés (detente) fenntartásban, valamint a harmadik világ országaival való együttműködésben volt érdekelt, addig a Ronald Reagan vezette Egyesült Államok elkötelezte magát a Szovjetunióval való versengés mellett, és ez a hozzáállás aláasta az enyhülés folyamatát, valamint a fegyverkorlátozásra irányuló törekvéseket. Nyugat-Európának nem állt érdekében a hidegháborús fegyverkezési verseny fokozása, mert ez a szovjet katonai túlerő további fokozódását eredményezte volna a kontinensen. Bull szerint ahhoz, hogy Európa érvényesíteni tudja az Egyesült Államoktól eltérő érdekeit, a pusztán diplomáciai és gazdasági eszközök nem elégségesek. Elengedhetetlen, hogy csökkenjen Nyugat-Európa országainak az USA-tól való függősége a védelmi kérdésekben.

A második ok, saját európai katonai erőre van szükség: a továbbra is fennálló szovjet fenyegetés miatt. Bull szerint ugyan egyesek azt állítják, hogy már nem tapasztalható a Nyugat-Európára nyomást gyakorló korábbi fenyegetés, míg mások ugyan nem vitatják ennek meglétét, de véleményük szerint a térség biztonsági érdekeit jobban szolgálja, ha beletörődnek, hozzászoknak a fenyegetettség gondolatához, és nem próbálnak ellenállni annak. Bull írásában azonban arra figyelmeztetett, hogy ha pillanatnyilag nem is tapasztalható a Szovjetunió részéről olyan szándék, miszerint befolyási övezetet nyugat fele bővítené, ennek egyedüli oka, hogy Európa – az Egyesült Államok segítségével – megfelelő defenzív politikát folytat. Abban a pillanatban azonban, ahogy Európa védelmi képességei csökkennének, a szovjet külpolitika nagy valószínűséggel megváltozna.

Az ütőképes európai katonai potenciál mellett szóló harmadik érv úgy fogalmazható meg, hogy erre Nyugat-Európa „regenerációja” érdekében van szükség. Minden egyes közösség legelső feladata, hogy saját biztonságáról gondoskodjon, erre Európa közvetlenül a háború utáni időszakban nem volt képes. Az 1980-as évek megfelelő katonai erő hiánya azonban már nem az objektív akadályokban rejlett, hanem az Európában uralkodó korabeli gondolkodásmódban, miszerint a védelmi kiadások növelése egyszerű pazarlás.⁶²

BEFEJEZÉS HELYETT

A nemzetközi rendszert az államok összessége, a köztük lévő kapcsolatrendszer, valamint a nemzetközi szervezetek és intézmények alkotják.⁶³ Az elmúlt években további szereplők is a rendszer részeseivé váltak (pl. nem kormányzati szervezetek, transznacionális vállala-

⁶² Juhász i. m. 42-43. o.

⁶³ Bokorné Szegő Hanna: Nemzetközi jog, Aula Kiadó, Budapest, 1997, 21. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

tok),⁶⁴ azonban a jelen tanulmány ezekkel nem kíván foglalkozni. Helyette a nemzetközi kormányzati együttműködés folytán létrejött nemzetközi szervezetekre helyezi a hangsúlyt, amelynek remek példája az EBESZ is. Ennek oka a már bemutatott vesztfáliai típusú állam létrejötte, illetve annak a ténynek az elfogadása, hogy az állam, „teljes hatalma birtokában, még mindig az elsődleges szereplője a nemzetközi kapcsolatoknak.”⁶⁵ Mindeközben a nemzetközi szervezetek is hasznos funkciókat töltenek be, az államok közötti gazdasági, politikai, kulturális együttműködés elősegítésében, vagy éppen a konfliktusok megoldásában.

A 21. században ez utóbbi tevékenység különösen hangsúlyossá válik, mert éppen a nemzetközi szervezetek adta keretek biztosítanak olyan fórumokat, együttműködési mechanizmusokat a szemben álló felek részére, amelyek segítségével elősegíthető akár a békés megoldások választása, vagy éppen az államok közötti megromlott viszony helyreállítása. „A modern kor állama tehát egy sor fontos területen együttműködésre, alkalmazkodásra és kompromisszumokra kényszerül, saját jól felfogott érdekében is.”⁶⁶

A kutatás első szakaszának összegzett eredményeként fogadható el, hogy az államok (pl. nemzeti kormányok), a globális nemzetközi vállalatok (magán kormányzás), a globális közösségek (pl. Greenpeace), a transznacionális civil társadalom (pl. International Committee of Red Cross), az informális klubok (pl. G-2, G-8), a helyi közösségek, csoportok, önkormányzatok, fokozódó, együttes munkáját a nemzetközi szervezetek egymást átfedő hálózata segíti. A jövőben e szervezetek jelentősége, különösen a civilekkel foglalkozóké, folyamatosan nőni fog. Az EBESZ értékalapú szervezet és ezen az úton jár. Ennek bizonyítása azonban már a következő tanulmány témája.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Barry Buzan, Ole Weaver, Jaap de Wilde: Security: A New Framework for Analysis, Lynne Rienner Publisher, 1998.
2. Bernek Ágnes szerk.: A globális világpolitikai földrajza, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002
3. Bíró Gáspár: Bevezetés a nemzetközi politikai viszonyok tanulmányozásába, 2003. By Created by XMLmindXSL-FO Converter, [PDF] Bevezetés a nemzetközi politikai viszonyok tanulmányozásába
4. Blahó András-Prandler Árpád: Nemzetközi szervezetek és intézmények könyvét. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014.

⁶⁴ A nemzetközi szervezetek és intézmények teljes körű bemutatásáért lásd Blahó András-Prandler Árpád: Nemzetközi szervezetek és intézmények könyvét. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014.

⁶⁵ Blahó-Prandler i. m. 26. o.

⁶⁶ Blahó-Prandler i. m. 27. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

5. Boda Zsolt: Globális ököpolitika, Helikon Kiadó, Budapest, 2004.
6. Bokorné Szegő Hanna: Nemzetközi jog, Aula Kiadó, Budapest, 1997.
7. Caroline Bouchard and John Peterson: Conceptualising Multilateralism. Can We All Just Get Along? Mercury, E-paper, No. 1, January 2011. http://mercury.uni-koeln.de/fileadmin/user_upload/E_paper_no_1_Revised_Version.pdf
8. Cornelia Navari: World Society and English School Methods,
9. Csáki György: A nemzetközi gazdaságtan és a világgazdaságtan alapjai, Napvilág Kiadó, Budapest, 2006.
10. Egedy Gergely: Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe, Hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft., 2007.
11. Erdős André: Az ENSZ előtt álló kihívásokról, http://bhkka.hu/web-bhkka-letoltesek/BHKK_Biztonsagpolitikai-prognosis_2015_BHKK.pdf
12. Farkas Ádám: Világrend vagy, amit akartok? Gondolatok a világrend alapkérdéseiről. Nemzet és Biztonság 2015/6. szám
13. Gábris Máté: Biztonsági komplexumok az információs korban, 2010.4. szám
14. Gazdag Ferenc: A geopolitika fogalmáról és fejlődéséről. In: Tóth Péter szerk.: Biztonság a XX. században. Zrínyi Kiadó. Budapest. 2006.
15. Gazdag Ferenc-Tóth Péter: A biztonságot veszélyeztető tényezőkről I. Nemzet és biztonság, Biztonságpolitikai Szemle, 2008. április
16. György László: NPE Jegyzet 7. A Nemzetközi Társadalom elmélete, 7.1 A nemzetközi társadalom elméletének alapjai fejezet, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:mNCjLt4sUwJ:mono.eik.bme.hu/~gyorgy/IR_files/NPE_jegyzet_7_Nemzetkozi_tarsadalom.doc+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu
17. Heans-Peter Martin, Harald Schumann: A globalizáció csapdája, Perfekt Kiadó, Budapest, 1998.
18. Henry Kissinger: Világrend, harmadik kiadás, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016.
19. In: Hadtudomány 2007/1. szám
20. John Gerard Ruggie: Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalisation, <https://books.google.hu/books?id=iBylAgAAQBAJ&pg=PA131&lpg=PA131&dq=international+institutionalization+by+john+ruggie&source=bl&ots=JiB8tCB7b&sig=cMQ2Asx-N-R9uKQrVYAKvMIM0eQ&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwiv--vE6PTSAhXRJSwKHeVTAFEQ6AEITTA#v=onepage&q=causal&f=false>
21. Kalevi J. Holsti: „International Politics: A Framework for Analysis.” Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1995.
22. Karl W. Deutsch politológus, a „biztonsági közösségek” elmélet első kidolgozója, még 1957-ben. Sz.n. Collective security communities: a new global order among chaos and coherences? <http://web.isanet.org/Web/Conferences/ISSS%20Austin%202014/Archive/e58f65b0-6ccb-4238-8d99-0bfd47089def.pdf>
23. Kiss J. László: A nemzetközi biztonság új napirendje, avagy a biztonság metamorfózisa című tanulmány, Külügyi Szemle, 2006. 3-4. szám

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

24. Matus János: A jövő árnyéka – Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre, Pesti Csoport Kft., Budapest, 2005.
25. Matus János: Az államok biztonságpolitikájának szintjei, céljai és eszközei című tanulmánya, In.: Külpolitika, biztonságpolitika, Magyarország – tanulmányok, szerk.: Dérer Miklós, Kreatéka Kiadó, Budapest, 2007.
26. Remek Éva: Biztonságunk a globalizáció árnyékában,
<http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/8AE00E21-7C19-49C9-A141-0BB43790A330/0/EUtukor2009marcius.pdf>
27. Simai Mihály: A globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások 2. kötet, TRANSZNACIONÁLIS VÁLLALATI STRATÉGIÁK ÉS MULTILATERALIZMUS, vki.hu, Budapest, 2009. <http://vki3.vki.hu/kot/ecostat/02-Simai.pdf>
28. Szenes Zoltán: A védelempolitika fogalma, tartalma és határai című tanulmány, Nemzet és biztonság Biztonságpolitikai Szemle, 2008. február
29. Vida Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára, In: Hadtudomány 2007/1. szám o. nincs,
http://www.zmne.hu/kulso/mhhtt/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html

REMEK ÉVA¹

Az EBESZ II.

Története, helye, szerepe és jellemzői a nemzetközi szervezetek rendszerében

The OSCE-II

History, position, role and importance in the system of the international organizations

Absztrakt

A nemzetközi szervezetek között az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) sok szempontból egyedülálló módon járul hozzá tagjainak és szomszédainak a biztonságához. Az 57 tagállamot számláló Szervezet a biztonság átfogó koncepcióján értelmezi a békét és biztonságot. Az EBESZ új korszakkal szembesül, ahol jelentőségéről újra meg kell győznie a nemzetközi közösséget és saját tagjait is. Az új korszak egy új és folyamatosan változó világrenddel, kapcsolatokkal, az új biztonsági kihívásokkal hogyan hat az EBESZ-re? Ez a tanulmány (EBESZ II.) az EBESZ létrejöttét, működését, intézményesülését és jelentőségét mutatja be a legfontosabb mérföldkövek mentén.

Kulcsszavak: EBEÉ/EBESZ, Helsinki Folyamat, intézményesülés, jelentőség

Abstract

Among of the international organizations existing today, the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) is unique in many ways and has been

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, Nemzetközi és Biztonsági Tanulmányok Tanszék, egyetemi docense, National University of Public Service, Faculty of International and European Studies, Department of International Security Studies, Associate Professor, E-mail: remek.eva@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-0403-8466

„A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Zrínyi Miklós Habilitációs Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.”

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

contributing to the security of its members and neighbours. It brings together 57 states across three continents in an effort to build peace and prosperity based on a comprehensive understanding of security. The OSCE is now facing a new era where it needs to convince the international community and its members, too that it still has a role to play. The new era by a new and ever-changing world order, by relationships how do these facts affect the OSCE? In the second part of the study is described the its establishment, operation, institutionalization and significance along the most important milestones.

Keywords: CSCE/OSCE, Helsinki Process, institutionalization, significance

*„A mi feladatunk nem az, hogy megjósoljuk a jövőt,
hanem hogy felkészüljünk rá.”²*

BEVEZETÉS

A tanulmány első része a különböző elméletek segítségével általánosságban tekintette át a világrend, a nemzetközi rendszer sajátosságait, a nemzetközi szereplők egymáshoz való viszonyát. Az elemzés során használt fogalmak tisztázásával, ezzel összefüggésben utalt az Európai Biztonsági Együttműködési Szervezet karakterére. A második rész kronologikusan haladva foglalkozik a Szervezet történetével, a nemzetközi rendszerbeli helyével, szerepével, jellemzőivel.

A ma 57 tagállamot tömörítő Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetnek (EBESZ, a továbbiakban Szervezet) jogelődje, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet története (EBEÉ) 1973-ban Helsinkiben kezdődött. A Záróokmány aláírására 1975-ben került sor, ugyancsak Helsinkiben. Az EBEÉ, miközben „a Szovjetunió vezette szocialista tábor kívánságára a megosztottságot volt hivatott fenntartani”, az összeurópai együttműködés fő előmozdítója lett.³ Az EBESZ szervezete integráns része az euroatlanti intézmények rendszerének. Az európai intézmények közötti munkamegosztás szerint a „puha biztonság” területén játszik fontos szerepet. Feladata a konfliktusok korai előrejelzése és megelőzése, a válságok kezelése és enyhítése, valamint a konfliktus-utókezelés, a válságok utáni rehabilitáció. A szervezet irányításáért a mindenkori soros EBESZ-elnökséget ellátó résztvevő állam (2017-ben Ausztria) az EBESZ-főtitkárral (2011 óta Lamberto Zannier, olasz diplomata) karöltve felel. A soros elnökség intézménye világos

² Periklésznek tulajdonított bölcsesség.

³ A szervezet a gazdasági és az emberi jogi kérdések folyamatos napirenden tartásával hozzájárult a nyolcvanas évekbeli nagy változásokhoz. A hidegháború utáni időszakban az európai fejlődés egyik pillérévé vált. Gazdag Ferenc (szerk.): Biztonsági tanulmányok – biztonságpolitika, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2011, 262. o

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

célok mentén fogja össze a tagországok tevékenységét. Így az aktuális osztrák elnökség programjának pl. három fő eleme van. Az első a konfliktusok, válságok enyhítése (különösen tekintettel az ukrainai válságra), a második a radikalizálódás és a terror elleni küzdelem a tagországok társadalmában (különösen a fiatalok körében), s a harmadik az EBESZ-be vetett bizalom és a szervezet összekötő, párbeszédösztönző funkciójának erősítése. Ebből a rövid áttekintésből is világossá válik az EBESZ szervezetének egyedisége, s az abban rejlő nagyszerű lehetősége: azaz a felek között kooperáló, tárgyalóasztalhoz ültető, figyelő és jelző szerepköre.

AZ 1970-ES ÉVEK

Az államok nemzetközi együttműködésére vonatkozó elgondolásai a régmúltban⁴ gyökeresnek, de szervezett, tényleges megvalósulásuk a 19. században történt. Az EBESZ jogelődjének, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletnek (EBEÉ), története a hidegháborúhoz köthető. Az akkori (világ)rendet válságok sora jellemezte (gazdasági, monetáris, energia), s az országok által adott intézményes válasz egy új rendet hozott létre, az Új Nemzetközi Gazdasági Rendet, markáns követelményekkel, azaz számos új gazdasági csoport, intézmény létrehozásával. Ennek a változásnak a szerves részét képezte összeurópai szinten az 1975-ben aláírt Helsinki Záróokmány, amely 10 alapelvvel, három kosaras megoldásával irányítúként szolgált a következő évtizedek nemzetközi együttműködésében. Példának okáért, éppen az 1989-es változások után, amikor a volt szocialista országok a demokratikus intézményrendszerek kiépítését tűzték ki célul, az új nemzetközi együttműködés alapvető normáinak, elveinek, értékeinek, megvalósítási formáinak terjesztésében az ENSZ, az Európa Tanács (ET) mellett meghatározó szerep jutott az EBEÉ/EBESZ-nek.

A téma miatt itt érdemes egy rövid kitérőt tenni az államközi kapcsolatok *normáinak* meghatározására, mert a vele kapcsolatos terminológia nem teljesen egységes. Az ENSZ Alapokmányának I. fejezete pl. „célok” és „alapelvek” címen jelenik meg, ahol a 2. cikk részletezi az elveket. Az „elvek” és „alapelvek” elnevezés azonban nem hat kötelező jellegű normaként. Az „elvek” nem csak politikai, hanem nemzetközi jogi szabályként is alkalmazhatóak, miközben e kérdést tartalmazó nemzetközi dokumentumok változatlanul az „elvek” kifejezést használják, amit majd az 1970-es ENSZ Közgyűlési határozat „nemzetközi jogi” jelzővel lát el.⁵ Az 1975. évi Helsinki Záróokmányban a „részt vevő államok köl-

⁴ A történelmi korszakokénti bemutatást lásd Blahó-Prandler i.m. 27-44.o.

⁵ 2625 (XXV). Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, 2625 (XXV) sz. hat. Nyilatkozat az államok közötti baráti kapcsolatok és együttműködés nemzetközi jogi elveiről <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm> (letöltve: 2017.03.21.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

csönös kapcsolatait vezérlő elvek” megnevezés jelenik meg.⁶ Majd 1990-ben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet párizsi konferenciáján elfogadott „Párizsi Charta az új Európáért” című dokumentumban az EBEÉ kinyilvánította teljes elkötelezettségét a Helsinki Záróokmány „tíz elve” mellett.⁷ A tanulmány a továbbiakban mind az „alapelvek”, mind az „elvek” megnevezést használja, figyelemmel arra a tényre, hogy egy nemzetközi szerződés nem lehet ellentétes adott időszak, adott szervezetének, adott dokumentumban szereplő alapelvekkel.⁸ Esetleges ütközés esetén a szerződés semmisnek tekintendő. Ebben az „ütközésben” az 1969. évi Bécsi Egyezmény a mérvadó.⁹

Az *alapelvek*¹⁰ hosszú ideig tartó fejlődés eredményeképpen alakultak ki, s tartalmuk is változott. Az EBESZ tevékenységét is érintő *általános alapelvek* a következők: az államok szuverén egyenlősége (a szuverenitásban foglalt jogok tiszteletben tartása), tartózkodás az erőszaktól vagy az erőszakkal való fenyegetéstől, a nemzetközi viták békés rendezése, a nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése, az államok közötti együttműködés, a népek egyenjogúsága és önrendelkezése, az emberi jogok tiszteletben tartása, a határok sérthetatlensége és az államok területi épsége. Ezen általános elvek mellett még két „helsinki alapelv” rögzítése szükséges (a népek egyenjogúsága és az önrendelkezési jog, illetve az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és a meggyőződés szabadságát).

Összességében a helsinki alapelvek jelentősége az elvek együttes kezelésében, illetve az emberi jogok tiszteletben tartásának rögzítésében áll.¹¹ Az EBEÉ későbbi, 1990-es csúcsszintű találkozóján megerősítésre került a Helsinkiben elfogadott tíz alapelv,¹² amelyek „egyformán és fenntartás nélkül alkalmazandóak”... „értelmezéskor figyelembe véve a többit...”¹³ Figyelembe véve, hogy a hetvenes években a kelet-nyugati szembenállás Európában volt a legélesebb, egyértelmű volt, hogy itt, az európai térségben kell lépéseket

⁶ Declaration on Principles Guiding Relations between Participating States <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true> (letöltve: 2017.03.21.)

⁷ „To uphold and promote democracy, peace and unity in Europe, we solemnly pledge our full commitment to the Ten Principles of the Helsinki Final Act.” In Charter of Paris for a new Europe, <https://www.state.gov/t/isn/4721.htm> (letöltve: 2017.03.21.)

⁸ Blahó-Prandler i.m. 113. o.

⁹ Kovács Péter: A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában, Jogtudományi Monográfiák 1., PPKE JÁK, Budapest, 2010, 111-112.o.

¹⁰ Blahó-Prandler i.m. további részletek VI. fejezet 112-133. o.

¹¹ Az emberi jogok ilyen módon való rögzítése a korábbi államok közötti kapcsolatokat szabályzó szövegekben nem fordult elő. További részletek: Horváth-Paragi-Csicsmann i.m. 224-225.

¹² CONFERENCE ON SECURITY AND CO-OPERATION IN EUROPE: FINAL ACT, full document, <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true> (letöltve: 2017.03.21.)

¹³ „All the Principles apply equally and unreservedly, each of them being interpreted taking into account the others. They form the basis for our relations.” In: Charter of Paris for a new Europe, <https://www.state.gov/t/isn/4721.htm> (letöltve: 2017.03.21.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

tenni a feszültség csökkentésére, a felek közötti együttműködés javítására. A végeredmény mérőföldkönek tekinthető.¹⁴

AZ 1970-80-AS ÉVEK: UTÓKONFERENCIÁK

Az EBEÉ története az ún. utókonferenciák története 1975 után, közel 15 éven keresztül. A tagállamoknak a Záróokmányban foglalt feladatok teljesítéséről, illetve az együttműködés továbbfejlesztéséről kellett beszámolniuk. A Helsinki Csúcstalálkozót hosszadalmas szakértői tárgyalások követték. Ezek ugyan kis mértékben, de hozzájárultak az EBEÉ intézményesüléséhez. A találkozó keretein belül a tagállamok ui. olyan ajánlásokat tehetek, s fogadhattak el, amelyek elmélyítették és pontosították a Záróokmányban foglaltakat.¹⁵

Az *első utótálálkozó*ra Belgrádban került sor (1977. október 4-e és 1978. március 8-a között).¹⁶ A találkozó keretén belül elfogadásra került a Belgrádi Záródokumentum, mely előírta a Záróokmányban lévő rendelkezések kötelező betartását. Segítségével összehívásra került három szakértői konzultáció, melyek elősegítették a tagállamok közötti kooperáció elmélyítését, illetve a viták békés rendezését. A tanácskozás jóval feszültebb nemzetközi légkörben zajlott,¹⁷ mint a Helsinki Konferencia, s végül egy háromoldalas dokumentum született, amelyet 1978. március 8-án írtak alá.¹⁸

A *második utótálálkozó* helyszíne Madrid volt (1980. november 11-én nyitották meg).¹⁹ Ez a találkozó az előzőhöz hasonlóan feszült légkörben zajlott le, több megszakítással. Az okok között szerepelt az afganisztáni szovjet invázió, mely megsértette a Helsinki Alapelveket. A szovjetek ekkor már nem szorgalmazták az újabb utótálálkozó megtartását. A nehezen elfogadott Záródokumentum (1983-ban fogadták el) a következő találkozó helyszínéül Bécsot jelölte meg.

¹⁴ A Helsinki Záróokmány előkészítése során a semleges európai államok javaslatára „kosarakba” rendezték a meg tárgyalni kívánt kérdéseket. Az első kosár: biztonságpolitikai és katonai kérdéseket, bizalom-erősítő intézkedésekre tartalmaz. A második: gazdasági, technológiai, környezetvédelmi együttműködéssel kapcsolatos területeket ölel fel. A harmadik: humanitárius és egyéb területet, illetve emberi jogi és kapcsolatok területét tartalmazza. The Helsinki Final Act, <http://www.humanrights.ch/en/standards/europe/osce/helsinki/> (letöltve: 2017.03.21.)

¹⁵ Victor-Yves: Az EBEÉ fejlődése Helsinkitől Párizsig (1975-1990) In: A helsinki folyamat: Az első húsz év. Szerk.: Dunay Pál-Gazdag Ferenc, Budapest, SVKI, 1995. 37.

¹⁶ Uo. 38-39. o.

¹⁷ Részletek Horváth-Paragi-Csicsmann i.m. 225.

¹⁸ Az emberi jogokat pl. nem is tartalmazza a dokumentum. In: Case Western Reserve Journal of International Law, Constance Coughlin: Monitoring of the Helsinki Accords: Belgrade 1977, 11. o. <http://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1995&context=jil> (letöltve: 2017.03.21.)

¹⁹ Victor-Yves: Az EBEÉ fejlődése Helsinkitől Párizsig (1975-1990) In: A helsinki folyamat: Az első húsz év. Szerk.: Dunay Pál-Gazdag Ferenc, Budapest, SVKI, 1995. 41-42. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A harmadik utótálálkozóra Bécsben került sor (1986. november 4-e és 1989. január 19-e között).²⁰ Ezúttal a Szovjetunió ajánlásokat tett az emberi jogok témakörében (az elvet az ún. emberi dimenziós mechanizmussal egészítették ki),²¹ illetve nem zárkózott el az amerikai javaslatoktól és kritikáktól. Pozitívumnak fogható fel, hogy a Bécsi Záróokmány felsorolja a kisebbségek különleges jogait. Ennek, és a Szovjetunió új hozzáállásának (a gorbacsovi peresztrojka) köszönhetően a bécsi utótálálkozó sikerként lett elkönyvelve. A találkozó magyar szempontból is jelentős volt, mert a keleti tömb többi tagjától „eltávolodva, de a Nyugathoz még nem tartozva, egy olyan interregnum állapotába kerültünk, ahol markáns jelleget kaptak a magyar megnyilatkozások, informális megjegyzések.”²²

Mindent egybevetve elmondható, hogy az utótálálkozók nagyban hozzájárultak a két pólus közti kapcsolatok működéséhez. A Szovjetunió nagyon fontos tényezőjévé vált az EBEÉ, hiszen elsősorban itt tudott nagyobb szerepet vállalni a biztonságpolitikában. A Záródokumentumokban meghozott döntések mennyisége és minősége mutatta, hogy a résztvevők képesek finomítani nézeteltéréseiken az együttműködés érdekében. Ez az együttműködési szándék a hidegháború végeztével felerősödött, és elvezetett az értekezlet intézménnyé válásához. Diplomáciatörténeti²³ érdekességnek számít, hogy az ilyen típusú tanácskozásoknak nem lévén előzménye, e multilaterális szakértői fórumok maguk formáltak, alakították a tárgyalások menetrendjét, a szerkezetét, s a szabályait.²⁴ A Csúcstalálkózón a legfelső szintű vezetők vettek részt, s a képviselők elfogadták a Záróokmányban rögzítetteket (az Egyesült Nemzetek Alapokmányával és az általánosan elfogadott nemzetközi jogi normákkal összhangban).

Lényegét tekintve ez, az elvek mellett, megerősíti a résztvevők békés együttműködési hajlandóságát. Mindez nem jöhetett volna létre néhány kulcsfontosságú előzmény nélkül. Nevezetesen a bonni Ostpolitik kibontakozása nélkül, vagy a Varsói Szerződés „összeurópai biztonsági értekezletének összehívására tett kísérletei nélkül, illetve részben az amerikai-szovjet SALT tárgyalások és közép-európai fegyveres erők csökkentéséről szóló (Mutual and Balanced Force Reduction - MBFR) tárgyalások megkezdése nélkül.”²⁵

²⁰ Uo. 45-46. o.

²¹ Decision on the Human Dimension of the CSCE (Vienna, 19 January 1989), http://www.cvce.eu/content/publication/2003/8/4/4097a45b-d12a-40a0-bc69-fce5c8dacc63/publishable_en.pdf (letöltve: 2017.03.21.)

²² Ennek további részleteit lásd Erdős André: Adalékok a magyar diplomácia történetéhez a rendszer-változás korában, Külügyi Szemle, 2009. tavasz, 186-192. o. http://kki.gov.hu/download/6/2b/b0000/Kulugyi_Szemle_2009_01_Adal%C3%A9kok_a_magyar_diplo_m%C3%A1.pdf (letöltve: 2017.03.21.)

²³ Az EBESZ p  rbesz  den-alapuló diplomáciai jelentősége kiemelve az EBESZ I. tanulmányban.

²⁴ Kincses László: Diplom  ciat  rt  net, HvgLap-   s Könyvkiadó K  t., Budapest, 2005, 152-153. o.

²⁵ Horváth Jenő-Paragi Beáta-Csicsmann László: Nemzetközi kapcsolatok története 1941-1991, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2014, 222-223. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

1975 után azonban az enyhülési folyamat lendületet veszített. Ennek több oka van, így pl. a szovjet expanziós törekvések, az indokínai feszült helyzet az amerikaiak vietnami kivonulását követően, vagy az iráni iszlám forradalom győzelme, amelynek következtében az Amerikai Egyesült Államok elvesztette egyik fontos közel-keleti szövetségését. Mindent összevetve az enyhülési folyamatnak a Szovjetunió afganisztáni intervenciója vetett véget, elindítva a fegyverkezési verseny egy újabb fejezetét.²⁶ Az Egyesült Államok védelmi költségvetése pl. az 1980. évi 142,3 milliárd USD-ről 1985-re 326,5 milliárdra növekedett. Ez önmagában is árulkodó adat. A védelmi kiadások a kis hidegháborús időszak teljes idejére nézve, évi 10% százalékos védelmi kiadásnövekedést mutatott, a tervezett 7 százalékkal szemben. Eközben a másik oldalon a Szovjetunió és szövetségesei a nyolcvanas évek közepére kritikus helyzetbe kerültek. Lelassult, sőt visszaeső gazdasági növekedés, élelmiszerhiány (Szovjetunió, Lengyelország, Románia), belpolitikai válsághelyzet (Lengyelország, 1981- rendkívüli állapotot hirdettek) alakult ki. A kialakult helyzet a következő összehasonlítás tükrében még érthetőbbé válik. A SIPRI 1983-as évkönyve²⁷ értékelte azt is, hogy az egyes szövetségi rendszereknél hogyan oszlik meg a katonai kiadások aránya a tömböt vezető hatalom és a többi ország között. Ebből kiderült, hogy a NATO összes katonai kiadásainak mintegy 60 százaléka az Egyesült Államokra, 40 százalék pedig a többi tagállamra esik. Ez a Varsói Szerződésnél egészen más képet mutatott. Itt a katonai kiadásokból kb. 91 százalékot a Szovjetunió, 9 százalékot pedig a többi 6 tagország viselt.²⁸

ÚTON AZ 1990-ES ÉVEK FELÉ

A fentiek után könnyen érthető válik a gorbacsovi politika, ami valóban reformálni akart, s nem buktatni. A kommunista rendszer azonban már nem volt megreformálható. Timothy Garton Ash brit történész-publicista szavaival leírva a rendszer bukása folyamatát, Lengyelországban tíz évbe telt, Magyarországon tíz hónapba, Kelet-Németországban tíz hétbe, Csehszlovákiában tíz napba...²⁹

Az 1989-es esztendő – a „csodák éve”³⁰ – nem csak Közép-Európa országaiban okozott látványos változásokat, hanem a két német állam egyesülését, illetve 1991-re a Szov-

²⁶ Kronológikus és tematikus részletek Horváth-Paragi-Csicsmann i.m. 9. fejezet, 241-261. o.

²⁷ Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI): Évkönyvek

<https://www.sipri.org/yearbook/archive> (letöltve: 2017.03.17.)

²⁸ Bogárné Károly: A hidegháború ára, a fegyverkezés terhei a világban, Hadtudomány, 2000, X. évf., 1. szám,

http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/1_2.html (letöltve: 2017. 03.21.)

²⁹ Timothy Garton Ash: The Revolution of the Magic Lantern, 18 January, 1990.

<http://www.nybooks.com/articles/1990/01/18/the-revolution-of-the-magic-lantern/> (letöltve: 2017.03.21.)

³⁰ Vajda Barnabás: Húsz éve zajlott Párizsban az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet, Társadalomtudományi Szemle, Fórum, 2010/3.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

jetunió felbomlását is magával hozta. A történelmi jelentőségű fordulat megváltoztatta a megszokott kétpólusú nemzetközi rendszert is. Az új világrend képe azonban lassan „tiszult”, a régi-új szereplők helyüket, szerepüket keresték, miközben elméletek sokasága született, még ismeretlen, vagy már ismert politológusok, történészek, szakértők, tanácsadók írták le a megjelent új világrend jellegzetességeit: Francis Fukuyama, Samuel P. Huntington, Zbigniew Brzezinski, Henry Kissinger... Egy azonban biztos volt: a bipoláris világ megszűnt. Brzezinski szavaival fogalmazva: *„A hidegháború langyos békével ért véget, szemben a hideg békével, amely rendszerint a forró háborút követi. Senki nem kapitulált, [...] mind a győztesek, mind a vesztesek érdekeltek voltak abban, hogy homályba borítsák a győzelem tényét.”*³¹ Ennek ellenére a Párizsi Csúcstalálkozón 1990 novemberében *„a kelet-nyugati megbékélés jelen volt ugyan, de a Nyugat megerősítette a (hidegháborús) geopolitikai és ideológiai győzelemét.”*³²

A kilencvenes évek elejére az új világrend színpadán még mindig a régi szereplők játszottak, a hidegháború során kialakult nemzetközi intézményrendszert képviselve. A hidegháború befejezésekor számolni lehetett azzal, hogy az ENSZ továbbra sem tudja majd betölteni a legfontosabb, a békefenntartó szerepét. Egyrészt azért, mert felépítése már végképp nem felelt meg a nemzetközi kapcsolatok új rendjének, hanem azért, mert – ahogy Valki László fogalmazott – „egy világszervezet – a kollektív biztonság eszméjéből kiindulva vagy anélkül – eleve nem alkalmas ilyen szerep betöltésére.”³³ De nem volt ez másképpen az EBEÉ esetében sem. 1989-ben még úgy látszott, hogy Európa Biztonsági és Együttműködési Értekezlet valamiféle egyeztető fórum lehet a hidegháború lezárásánál, az 1990-es Párizsi Csúcsertekezlet (amely kinyilvánította a hidegháború végét) megerősítette ezt. Példának okáért azonban, a német újraegyesítés kapcsán kiderült, hogy az államok egyenlőségének elve és az egyhangú döntéshozatal alapján működő EBEÉ a gyors változások idején még nem alkalmas az „egyeztető fórum” feladatainak a betöltésére.³⁴

A hidegháború elmúltával együtt fegyverzetkorlátozó és leszerelési egyezmények születettek a két szuperhatalom és a volt két blokk között elsősorban az európai térségre vonatkozóan. A nukleáris háború veszélye és lehetősége azonban nem szűnt meg, olyan kérdések maradtak, pl. hogy mi történik az amerikai, az orosz, az angol, a francia, a kínai,

<http://forumszemle.eu/2010/09/09/husz-eve-zajlott-parizsban-az-europai-biztonsagi-es-egyuttmukodesi-ertekezlet/> (letöltve: 2010.03.30.)

³¹ Horváth Jenő: A hidegháború vége, 3. o.

http://www.grotius.hu/doc/pub/XVTILP/horvath_jeno_a_hideghaboru_vege.pdf (letöltve: 2017.03.21.)

³² Zbigniew Brzezinski: The consequences of the End of the Cold War for International Security. Adelphi Papers, 1990/1991. 265.szám, I. rész 3. o. Idézi Valki László: Az EBESZ helye az „európai biztonsági architektúrában” c. írásában. In.: Dunay Pál-Gazdag Ferenc(szerk.): A helsinki folyamat: az első húsz év: Tanulmányok és dokumentumok, SVKI –MKI, Budapest, 1995, 87. o.

³³ Valki i.m. 100. o.

³⁴ Brzezinski szavai, In. Horváth Jenő korábban i.m. 9. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

az indiai atomrakéta arzenállal? További fontos kérdés, hogy az „atomklub” régi hatalmai hogyan viszonyuljanak a feltörekvő, nukleáris programokkal rendelkező államokhoz? A kilencvenes évek történései az EBEÉ-nek nemcsak a továbbélését biztosították, hanem a megerősödését is feltételezték. Új fajta konfliktusok törtek felszínre, amelyek többek között etnikai, vallási, nyelvi, törzsi ellentétekből fakadtak, s polgárháborút, helyi háborúkat generáltak. „A regionális konfliktusok leváltak a szuperhatalmak rivalizálásáról.”³⁵

AZ 1990-ES ÉVEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A hidegháború utáni időszak új kihívásaira választ keresők írásaiban az eltérő álláspontok mellett, egy közös felfedezhető, nevezetesen a nemzetközi szereplők, államok és szervezetek útkeresésének leírása, a megváltozott nemzetközi viszonyokban „létezésük igazolása.”³⁶

Ezen mozgalmas időszak történéseiből három fontos dolog mindenképpen kiemelésre érdemes: ezek a Párizsi Charta, illetve a Helsinkii és a Budapesti Csúcstalálkozók.³⁷

Az első kiemelésre méltó esemény az 1990. november 19-21-én megtartott Párizsi Csúcstalálkozón³⁸ tette az EBEÉ az első, átfogó kísérletet az új európai helyzet és abban saját szerepe meghatározására. A „Párizsi Charta az Új Európáért” című dokumentum regisztrálta a nemzetközi változásokat, amelyek véget vetettek a földrész megosztottságának és új történelmi várakozásoknak nyitottak utat. Az okmány kimondja, hogy a múlt örökségétől megszabaduló Európában ma minden korábrinál nagyobbak az esélyek a közös

³⁵ Horváth Jenő: A hidegháború és a kétpólusú nemzetközi rendszer vége, 9. o.
http://www.grotius.hu/doc/pub/QYQHBN/2012_43_a%20hideghaboru_es_a_ketpolusu_nemzetkozi_rendszer_vege.pdf (letöltve: 2017.03.21.)

³⁶ Az egyetlen globális szervezet a többi regionális szervezettel együtt vagy a 2. világháborúban vagy az azutáni időszakban jött létre. A szövegbeli állításom igazolására mérvadónak tekintem Valki László „adekvát-e a nemzetközi intézményrendszer a nemzetközi kapcsolatok jelenlegi (értsd a kilencvenes évek elejét – a szerző megjegyzése) állapotával?” kérdésre adott válaszát. Egy esetben igen, a Varsói Szerződés 1991 nyarán feloszlott, a többi szervezet maradt, s „megmaradásuk” okának magyarázatában más és más következtetések vonhatók le. Ennek részleteit, az egyes nemzetközi szervezetekre vonatkozó részleteket lásd Valki i.m. 94-107. o.

³⁷ Az 1990-es évektől a 2000-ig terjedő időszak találkozóinak, fontos dokumentumainak születéséről, a részletes döntések ismertetéséről lásd Mészáros Margit i.m. 10-13. o.

³⁸ A párizsi csúcstalálkozón a 35 állam- és kormányfő között a korszak összes nagy politikus személyisége jelent volt: George Bush elnök és James Baker külügyminiszter, Helmut Kohl német kancellár és Genscher külügyminiszter, Francois Mitterrand francia köztársasági elnök, Felipe Gonzales spanyol és Brian Mulroney kanadai miniszterelnök, valamint Margaret Thatcher. A keleti blokkból élen járt a Gorbacsov–Szevardnadze kettős, a lengyel Tadeusz Mazowiecki, Antall József és a cseh Václav Havel. A nyugatiak közül tehát azok, akik részesei voltak a tartós kelet–nyugati szembenállásnak, a keletiek közül viszont inkább már a győztes korábbi ellenzék. Fizikailag együtt volt az 1989-es rendszerváltás teljes európai politika generációja, lényegében mindenki, aki a legmagasabb politikai szinten közvetlen szemtanúja volt a csodák évének. Vajda Barnabás i.m.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

értékek, a politikai pluralizmus, demokratikus jogállam, a gazdasági szabadság, az emberi jogok és a környezet iránti felelősség megvalósulására.³⁹ A pozitív folyamatok mellett azonban „új veszélyek és kockázatok” is jelentkeznek, mint például a faji és etnikai gyűlölködés.⁴⁰ A dokumentum nagy érdeme, hogy ezeknek a kihívásoknak jelentőséget tulajdonít a hidegháború utáni, új Európában is. Továbbá a nemzeti kisebbségek jogait, a biztonság átfogó koncepciója jegyében, nem csupán humán dimenziós kérdésként, hanem közvetlenül „biztonságpolitikai vonzatú”⁴¹ problémaként kezeli.

Az időszak fontos eleme az Európai Hagyományos Haderő csökkentési Szerződés (Conventional Armed Forces in Europe – CFE), továbbá, hogy ekkor kezdődött el az együttműködési forma intézményesítésének folyamata is. Ennek keretében létrehozták a résztvevő országok állam- és kormányfőinek kétévenként ülésező Tanácsát, amelynek üléseit – és az ezentúl évente találkozó Külügyminiszterek Tanácsát – a Vezető Külügyi Tisztviselők Bizottsága segíti. Prágában felállították a Titkárságot, Bécsben Konfliktusmegelőző Központot, Varsóban pedig a Szabad Választások Irodáját hozták létre, az új feladatok ellátására. A csúcserkeztet elhatározta az EBEÉ Parlamenti Közgyűlésének összehívását is.⁴² Nyusztay László szavaival „a Párizsi Kartával az EBEÉ „klasszikus”, látványos korszaka lezárult, azóta történetét a lassú evolúció jellemzi”⁴³

Az időszak következő mérföldköve az 1992. július 9-10-én megrendezett Helsinki Csúcstalálkozó, ahol a megszületett Záródokumentum neve: „A változás kihívásai”. Az esemény mérföldköje jellege az, hogy az állam- és kormányfők az EBEÉ-t az ENSZ Alapokmányának VIII. fejezet értelmében regionális megállapodássá⁴⁴ nyilvánították, s további belső intézményeket hoztak létre (pl. Kisebbségi Főbiztos, Biztonsági Együttműködési Fórum, Gazdasági Fórum).⁴⁵

³⁹ Charter of Paris for a new Europe, Paris 1990, 6-12. o.

<http://www.osce.org/mc/39516?download=true> (letöltve: 2017.03.21.)

⁴⁰ Dr. Nyusztay László: A nemzetközi szervezetek az új világrendben: az Európai Biztonsági Együttműködési Szervezet (EBESZ) 21. o., http://elib.kkf.hu/okt_publ/szf_07_02.pdf (letöltve: 2017.03.21.)

⁴¹ Charter of Paris i.m. 7. o., 28. o.

⁴² 1991-ben éppen Budapesten jött létre.

⁴³ Nyusztay i.m.21. o.

⁴⁴ Az délszláv háború hatására az aláírók állást foglaltak amellett, hogy a problémák gyökerét kell megtalálni, s békés eszközökkel kell megoldani, illetve megelőzni a válságot. A válságkezelésre a csúcstalálkozó átfogó akcióprogramot fogadott el, amelyben fontos szerepet kapott az EBEÉ regionális békefenntartó szerepe, amely nem foglal magába kényszerítést és legitimációját az ENSZ Alapokmány VIII. fejezete adja. Ilyen missziók voltak pl. a megfigyelő-tényfeltáró, illetve helyszíni segítő missziók a délszláv térségben, egyes balti és közép-ázsiai köztársaságokban, Csecsenföldön, Moldovában, Ukrajnában, stb. Nyusztay i.m.22. o.

⁴⁵ Mészáros Margit: Az EBESZ és az európai biztonság a XXI. század fordulóján, (A XXI: század Európai Biztonsági Chartája), ZMNE, Budapest, 2000, 12. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Mérőföldkönek tekinthető az intézményesülésnek a befejeződése is, amely az 1994. december 5-6-én, a Budapesten tartott Csúcstalálkozón történt meg. A változás a mai napig ható, így a jelenlegi legfontosabb szervek a következők:

- Csúcstalálkozók/Summit Meetings: feladata a szervezet előtt álló feladatok kijelölése, az EBESZ régió értékelése, a szervezet feladatait, tevékenységének főbb irányait meghatározza.⁴⁶
- Felülvizsgálati Találkozók/Review Conferencies (Bécs): a csúcstalálkozók előkészítése a feladatuk. Értékelik a köztes időt, a következő időszakra pedig javaslatokat fogalmaz meg.
- Állandó Tanács/Permanet Council (Bécs): politikai konzultációs és döntéshozó fórum. A tagállamok állandó képviselői alkotják és heti rendszerességgel tanácskoznak.
- Miniszterek Tanácsa/Ministerial Council (külügy): évente tanácskoznak, kivéve azt az évet, amikor az államfők- és kormányfők találkoznak, a legfelső politikai irányító szerve, minden olyan kérdés megvitatására jogosult, ami érdemi az EBESZ számára,
- Vezető Tanács/Council of Senior Officer: a Miniszteri Tanács üléseit készíti elő és a határozatait végrehajtja. 1997 óta Bécsben az Állandó Tanács keretében tartja a megbeszéléseit, így szerepe mára megszűnt. - Elnök/Chairman-in-Office: évente változik a (külügyminiszter tölti be) személye.⁴⁷ Ez a legfelső szintű irányítás, Koordinálja a belső intézmények munkáját, irányítja a válságmegelőzési és válságkezelési munkákat, kinevezi a tisztségviselőket, vagy javaslatot tesz rájuk a Miniszteri Tanácsnak. Munkáját segíti a „Trojka” (előző és következő elnök).
- Titkárság (Bécs): a főtitkár⁴⁸ vezeti, aki az EBESZ szervezetének vezetésért és tevékenységéért felelős, adminisztratív és pénzügyi tevékenység vezetése.
- Válságmegelőző Központ (Bécs).
- Nemzeti Kisebbségek Főbiztosa/High Commissioner on national Minorities (Hága): figyelemmel kíséri a régió kisebbséggel kapcsolatos helyzetét, s lépéseket tesz, a válság csillapítására, megoldására.
- Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Irodája/Office for Democratic Institutions and Human Rights (Varsó): a szabad és tiszta választások elősegítése, a demokratikus intézményrendszer kialakítása és működtetésében való segítségnyújtás, az emberi jogok, a civil társadalom, a jogállamiság fokozatos erősö-

⁴⁶ Az utóbbi években ritkábban kerül összehívásra, olykor három évenként.

⁴⁷ 2017-ben Ausztria tölti be e tisztséget. <http://www.osce.org/chairmanship> (letöltve: 2017. 03.21.)

⁴⁸ 2011 óta Lamberto Zannier tölti be e tisztséget. <http://www.osce.org/sg> (letöltve: 2017. 03.21.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

désével az emberi dimenzió területén vállalt kötelezettségvállalások teljesítésének figyelemmel kísérése.

- Médiaszabadság képviselője/Representative on freedom of the Media (Bécs): segítséget nyújt a kormányoknak a szabad, független és pluralista tömegtájékoztatás megteremtéséért.
- Parlamenti Közgyűlés/Parliamentary Assembly (Koppenhága): feladata a tagállami parlamentek és parlamenti képviselők bevonása az EBESZ munkájába.
- Biztonsági Együtműködési Fórum/Forum for Security Cooperation (Bécs): az EBESZ tagállamok állandó képviselőiből áll. Feladat a fegyverzetellenőrzési, bizonalom- és biztonságmegerősítő és leszerelést érintő kérdések megbeszélése. Továbbá a különböző megállapodások szerinti végrehajtás, illetve a biztonsági együttműködés előmozdítása.
- Békéltető és Döntőbíró/Court of Conciliation and Arbitration (Genf): A genfi székhelyű bíróság feladata az, hogy rendezze a tagállamok vitás kérdéseit.

Kiemelendő, hogy a résztvevők elfogadtak egy katonai-biztonságpolitikai magatartási kódexet, amely alapjául szolgálhat a XXI. századi Európa biztonsági modelljének és egy politikai nyilatkozatot „Valódi partnerség felé egy új korszakban” címmel. A dokumentum markánsan tükrözi az EBESZ alapvető célját, hogy a földrészen elsődleges eszközévé váljon a konfliktusok korai előrejelzésének, megakadályozásának és a válságkezelésnek.

Az 1996. december 2-3-ai Csúcstalálkozó Záródokumentumot és Politikai Nyilatkozatot is elfogadott, amiben válsággócokat jelölnek meg (pl. Nagorno-Karabáh-i), illetve jóváhagyták a „21. század közös és átfogó európai biztonsági modelljére vonatkozó főbb elgondolásokat”.⁴⁹ 1999. november 18-19-én pedig az Isztambuli Csúcson a szokásos Nyilatkozat mellett az állam- és kormányfők (54 tagállam) aláírták a politikai kötelezettségekkel járó Európai Biztonsági Chartát.⁵⁰ Szakértői álláspont szerint „tipikusan” EBESZ dokumentum született, amely rugalmasan alkalmazkodik a változó biztonságpolitikai környezethez, lehetőséget teremtve a kooperatív biztonsági platformra, miközben nyitva hagyja további együttműködésre a „kapukat”, a részt vevő államokkal és a nemzetközi szervezetekkel.⁵¹

Fontosabb megállapításai a következők voltak (a legfontosabb fejezetek és azok főbb elemei kerülnek bemutatásra, amelyek vagy régi-új elemek, vagy ma is napirenden vannak):

⁴⁹ Mészáros Margit i.m. 12. o.

⁵⁰ Charter for European Security 1-46. o., In: Istanbul Documentum 1999, <http://www.osce.org/mc/39569?download=true> (letöltve: 2017.03.30.)

⁵¹ Mészáros Margit i.m. 54. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

I. fejezet Közös kihívások:

- az államokon belüli és államok közötti fenyegetések (terrorizmus, erőszakos szélsőségek, szervezett bűnözés, kábítószer-kereskedelem, akut gazdasági bajok, környezet-szennyezés),
- különösen fontosak a közeli régiók, a Mediterrán térsége, illetve Közép-Ázsia instabilitása miatt,

II. fejezet Közös alapjaink:

- a konszenzusos döntéshozatal maradt.

III. Közös válaszuk:

- együttműködés javítására létrehozni a Kooperatív Biztonság Platformját – új elem,
- a dokumentum Közös válaszuk III.⁵² fejezettel és az ún. műveleti dokumentummal⁵³ együtt a nemzetközi szervezetek hierarchia-mentes, egymást kiegészítő, erősítő együttműködését tartalmazza, a biztonság humán, gazdasági, politikai és katonai dimenzióját egységes eszkésként kezelve,
- a szubregionális együttműködést erősíteni kell (a Kooperatív Biztonsági Platform segítségével),
- a szolidaritás és partnerség fejlesztése,
- Biztonsági Magatartási Kódex (1994) továbbfejlesztése,
- a Titkárság műveleti és jogi képességeinek fejlesztése,
- a gazdaság fontos része a korai előrejelző és konfliktus- megelőző rendszernek.

IV. fejezet Közös eszközeink (régi dialógus formák mellett, missziós feladatok is):

- Gyorsreagálási Szakértői Támogató és Együttműködő Csoportok (Rapid Expert Assistance and Co-operation Teams – REACT)
- Műveleti Központ létrehozása a Konfliktus-megelőző Központon belül (az EBESZ önálló katonai békefenntartó képességének létrehozása lekerült a napirendről),⁵⁴
- Rendőrségi és bírósági rendszer javítása.

V. Együttműködő partnereink

- Japán és (Dél)-Korea üdvözlése az EBESZ-munkában

VI. Következtetések

- EBESZ eszközrendszerének és mechanizmusainak fejlesztése,
- egyetlen páneurópai szervezetként a régió békéjének és biztonságának megőrzése,

⁵² III. Our common response, Charter for European Security i.m. 10. o.

⁵³ A konkrét végrehajtási formákat tartalmazó műveleti dokumentumok közül egy maradt meg, a Kooperatív Biztonsági Platform című. Két fejezete van: I. A Platform és a II. Az együttműködés formái In: Charter for European Security i.m. 43-46. o.

⁵⁴ Mészáros Margit i.m. 48. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- először mondja ki, hogy azok a regionális konfliktusok, amelyeknek kihatásuk van a térségükben, a jövőben nem tekinthetők egy ország belügyének,
- a Charta nem szerződés, így az EBESZ a biztonságot a többi integrációs szervezetenél is átfogóbban és minden szektorára kiterjedően értelmezi,
- az EBESZ szankcionálni nem tud, ajánlásokat fogalmazhat meg, de a Charta a Kooperatív Biztonsági Platform alapján a nemzetközi szervezetekkel való együttműködés alapját képezi.⁵⁵

A 2000-ES ÉVEK

A 21. századba lépve – talán mert századfordulóról van szó – a nemzetközi rend, világrend kérdéskör még több fantáziát megmozgat, még több szakértő igyekszik a jövőt „megmondani”. A történések pedig tárcán kínálják magukat, hol békésebb, hol a feszültebb körítéssel. A 20. század egyik legfőbb kudarca pedig éppen az, hogy anélkül múlt el, hogy át tudott volna hidalni jó néhány szakadékot (gazdasági, társadalmi, politikai, katonai, ökológiai és informatikai területen is).⁵⁶ Régi keletű, de új köntösben visszatérő gond a demográfia, a szűkülő erőforrások problémája, a bukott vagy az éppen széteső államok kudarca, nagyfokú gazdasági és politikai egyenlőtlenségek szagatták az egyébként is összetett Észak-Dél kérdéskört.

A 2001 utáni időszakban azonban a hidegháborús örökség rendszere, ami a védelem elsőbbségén és a különböző egyensúly elméleteken élt tovább a rendszerváltozás után, megújítva ugyan az új kihívások miatt, most repedezni kezdett. Az Amerikai Egyesült Államok pl. a saját veszteségeit a 2003-as iraki invázióval „kezelte”, amit az európai szövetségesek megosztva szemléltek, támogattak vagy nem. Mindeközben az EBESZ Miniszteri Tanácsa elfogadta a Szervezet Biztonsági Stratégiáját (OSCE Strategy to address threats to security and stability in the twenty-first century, továbbiakban Stratégia),⁵⁷ amit évenként az új kihívások miatt mindig áttekintenek.

Az EBESZ kiindulópontja a 21. századi fenyegetéseket illetően hasonló, mint a többi nemzetközi szervezeté: a nagy, fegyveres konfliktusok száma csökkent, viszont a megoldatlan, folyamatosan destabilizáló problémák aggasztóak. A Stratégia megfogalmazása

⁵⁵ Az Európai Biztonsági Charta értékelésénél Mészáros Margit munkáját tekintetem alpnak, aki ezt a dokumentumot már részletesen feldolgozta, s a munka mind nyomtatott formában, mind neten elérhető. A nyomtatott változatot használtam. A másik forma: Mészáros Margit: Az Európai Biztonsági Charta, Hadtudomány, X. évf. 3. szám,

http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/3_13.html (letöltve: 2017.03.30.)

⁵⁶ Roland Dannreuther: Nemzetközi biztonság, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016, 324. o.

⁵⁷ I. OSCE STRATEGY TO ADDRESS THREATS TO SECURITY AND STABILITY IN THE TWENTY-FIRST CENTURY,

<http://www.osce.org/mc/17504?download=true> (letöltve: 2017.03.30.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

szerint az EBESZ-tagsága „széles körű tagság Észak-Amerikától Európán át Ázsiáig”. Ebből adódóan a megközelítése multidimenzionális, azaz az átfogó, kooperatív és oszthatatlan biztonságot tekinti mérvadónak.⁵⁸

A tanulmány terjedelmi korlátai gátat szabnak, hogy minden 21. századi fenyegetés bemutatásra kerüljön, de érdemes néhány elem kiragadása. A kérdés mindig az, hogy az EBESZ milyen megoldásokat kínál a kihívásokra. Így pl. a Stratégiája az államok közötti, illetve belüli konfliktusokat a legsúlyosabb fenyegetéseknek tekinti. Megoldásként az EBESZ az államokon belüli bizalom visszaszerzését, és az államok közötti együttműködés erősítését kínálja.⁵⁹ Eszköztára a soft eszközökre alapoz, azaz pl. politikai konzultáció, szakértői missziók, helyszíni műveletek, stb. Az EBESZ erre a feladatra specializálódott intézménye a Békéltető és Választott Bíróság sokat tud segíteni. A Szervezet sok tapasztalattal, nagy rutinnal bíró területe a konfliktus-megelőzés és a rehabilitáció.

A következő kérdéskör a terrorizmus. A Titkárságon belül egy külön csoport van az intézkedések végrehajtására. Tevékenysége többek között a határbiztonság és határőrizet, a csempészet, a terrorizmus finanszírozási kérdéseit érinti. Az EBESZ ebben a kérdésben szorosan együttműködik más nemzetközi szervezetekkel. Külön terület ugyan a szervezett bűnözés, de az EBESZ olvasatában nem szétválasztható tevékenységről van szó.

A Stratégiában fontos még a diszkrimináció és az intolerancia probléma, ez az EBESZ olvasatában a stabilitás és a biztonság ellen ható tényező. Az EBESZ a civil társadalmat⁶⁰ „természetes szövetségesnek” tekinti, a társadalmi biztonságot, a humán biztonságot pedig a stabilitás alapkövének. S végül az EBESZ korábbi dokumentumaihoz hasonlóan (1990-es Charta, vagy a CFE szerződés, a Nyitott Égbolt), a katonai fenyegetésekre is van utalás, illetve itt külön meg kell említeni a kézi- és könnyű lőfegyverek (Small Arms and Light Weapons – SALW)⁶¹ és a hordozható légvédelmi rendszerek (Man-portable air defense systems – MANPADS) kérdéskört.

KÖVETKEZTETÉSEK – ÖSSZEGZÉS

A 21. századi biztonsági kihívások, fenyegetések elleni hatékony fellépés szükségessé teszi az államok együttes, összehangolt munkáját, a hatékony multilateralizmust. Célszerű a válságok megelőzésére törekedni valamennyi rendelkezésre álló eszköz felhasználásával, ezért ma különös hangsúlyt kap a nemzetközi, főleg a regionális szervezetek jól összehangolt tevékenysége.

⁵⁸ Gazdag i.m. 268-269. o.

⁵⁹ I.m. OSCE Strategy 5. o.

⁶⁰ Részleteket lásd EBESZ I. tanulmányban.

⁶¹ OSCE DOCUMENT ON SMALL ARMS AND LIGHT WEAPONS, <http://www.osce.org/fsc/20783?download=true> (letöltve: 2017.03.30.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Az EBEÉ születése az enyhülés időszakára esett. Ezen időszak történetében két periódust különböztethetünk meg: a törékeny détenté (1962-1969) és a jelző nélküli détenté időszakát (1969-1979). Ennek közvetlen előzménye volt a két szuperhatalom közötti lényegi egyensúly kialakulása a nukleáris fegyverek területén. S az sem elhanyagolható szempont, hogy felismerésre került az a tény, hogy nukleáris háborút nem lehet megnyerni. Ehhez járult még a Szovjetunióra hatalmas terheket rakó fegyverkezési verseny, a romló szovjet-kínai viszony,⁶² illetve az akkori világrend belső gyengeségei is az enyhülés irányába hatottak. A speciális időszakban a két tömb speciális vetélkedése folytatódott, igaz inkább a gazdaság, a kultúra (puhább) területén. Még a versengés színtere is változott, a kontinensről átkerült a harmadik világ országaiba.⁶³

Az EBEÉ/EBESZ a hidegháborús évek szorításából kiszabadult. Az amerikai és európai nézőpont két különböző régiós jövőbeli elgondolása ellenére az új biztonsági architektúrában, itt Európában, az összehangolt, „összefonódó intézmények” elfogadásával a képlet egyszerűsödött. E szerint a képlet szerint a NATO, EBESZ, az Európai Közösség, a Nyugat-európai Unió⁶⁴ és az Európa Tanács is kiegészítik egymást”.⁶⁵ Huntington így írt erről: „A NATO sikere nagyrészt abból ered, hogy közös értékekkel és filozófiai igényekkel bíró nyugati államok tömörültek benne.” Az Európai Unió a közös európai kultúra terméke. „Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet viszont legalább három, más civilizációból származó országot is magába foglal, melyek más értékekkel és érdekekkel rendelkeznek, így ezzel jelentősen akadályozza, hogy a Szervezet komoly intézményi identitást alakíthasson ki és szélesíthesse tényleges tevékenységi körét”⁶⁶

A 20. század végének nemzetközi változásai nyomott hagytak az EBESZ szervezeti és működésbeli rendszerében, azaz a szervezet elfogadottá vált, és tagja az euroatlanti szervezetek családjának, amely meghatározó szerepet játszik az európai biztonság fenntartásában. A kialakult munkamegosztás szerint az EBESZ a „soft security”, azaz a nem katonai biztonság területén játszik fontos szerepet, s ezen belül is a humánbiztonság, az emberi jogi területen. „Az EBESZ mára már szinte automatikus jelölt, ha választások ellenőrzése-

⁶² Az ötvenes évek közepétől többszöri konfrontáció volt a két ország között, de a hatvanas évektől kezdődően „szakítás”. Részletek I. Szunomár Ágnes: Kínai külpolitika, kínai hatalmi politika: folyamatosság és változás, 127-128. o.

http://kki.gov.hu/download/0/aa/b0000/Kulugyi_Szemle_2012_02_K%C3%ADnai_k%C3%BCIpolitika_k%C3%ADnai_.pdf (letöltve: 2017.03.30.)

⁶³ Horváth-Paragi-Csicsman i.m. 211. o.

⁶⁴ Európai Kollektív Védelmi Szervezet (1954-2011).

⁶⁵ Julian Toader: *The U.S. Pre-Eminence in Post-Cold War Europe: 1990-1991*

<http://www.e-ir.info/2013/12/03/the-u-s-pre-eminence-in-post-cold-war-europe-1990-1991/> (letöltve: 2017.03.21.)

⁶⁶ Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest, 2001. p. 206.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ről, vagy szervezéséről van szó, s az Európa Tanáccsal e kérdésekben az együttműködés harmonikus.⁶⁷ Ez a tanulmány ugyan külön nem tér ki rá,⁶⁸ de itt megjegyzi, hogy az EBESZ az európai hagyományos fegyverzetellenőrzés, elsősorban a bizalom- és biztonságépítés letéteményese.⁶⁹

Ha végig gondoljuk az 1975-ös eredményektől, céloktól kezdődő szervezeti tevékenységet, van néhány terület, ahol hiányérzetünk támadhat. Az egyik ilyen a gazdaság területe, ahol az EBESZ továbbra sem játszik szerepet. A másik a döntéshozattal összefüggő hiányérzet, mert bár azok az erőfeszítések, amelyek a konszenzus dőcögése miatt hatékonyabb megoldásokat vittek a rendszerbe, nem jártak átütő sikerrel. Miközben éppen a sikeresnek nevezhető korai előrejelző, megfigyelő, tehát a preventív munkája nevezhető sikeres területnek.⁷⁰

Az EBESZ preventív eszközei között megtalálhatók különböző mechanizmusok, amelyek nagyban megkönnyítik a szervezet munkáját. Ezek biztosítják a tagállamok számára az egymással való barátságos együttélést, és az egymás közti bizalom kiépülését. Összességében ezek a mechanizmusok a szervezet fontos részét képezik. A "*konszenzus mínusz egy*"⁷¹ elv és a "*konszenzus mínusz kettő*"⁷² elv lehetőségén túl a szervezet az alábbi mechanizmusokat tudja használni:⁷³

- a *bécsi mechanizmus* alapján bármely résztvevő állam információt kérhet egy másik államtól, amennyiben szokatlan katonai mozgásokat érzékel. A válasznak 48 órán belül meg kell érkeznie. Nemleges vagy elfogadhatatlan válasz esetén az EBESZ-en keresztül megszervezhető a másik országgal való tárgyalás. Külön kérésre az EBESZ sürgősségi találkozót is elrendelhet.
- a *berlini sürgősségi mechanizmust* kell alkalmazni, amennyiben egy állam sejti, hogy egy másik államban vészhelyzet van kialakulóban. Ez esetben is információt kérhet a másik államtól. Válaszadás megtagadásának esetén is összehívható az EBESZ sürgősségi találkozója.

⁶⁷ Blahó-Prandler i.m. 365. o.

⁶⁸ A kutatás előrehaladtával kerülnek részletes elemzésre a kimaradt EBESZ feladatok, pl. missziós tevékenység, a kelet-nyugati párbeszéd fórumának előnyei, a fegyverzetkorlátozási tárgyalások régi és új fejleményei.

⁶⁹ E témában lásd N. Rózsa Erzsébet-Péczeli Anna (szerk.): Egy békésebb világ eszközei, fegyverzetellenőrzés, leszerelés, és non-prolifерáció, Osiris, MKI, 2013, 246-288. o.

⁷⁰ Ezek a könnyítő eljárások, mechanizmusok a következők: 1991 - (La) Valletai Mechanizmus a viták békés rendezéséről, 1990 - Bécsi Mechanizmus a szokatlan katonai tevékenységről, 1991-Berlini Mechanizmus a vészhelyzetekről, 1991- Moszkvai Emberi Dimenzió.

⁷¹ Itt az érdekelt állam nem vehet részt a szavazásban. Pl. 1992 Jugoszlávia.

⁷² A „*konszenzus mínusz kettő*” elvet, melynek értelmében a Miniszteri Tanács utasíthatja a két vitás felet, hogy egyezzenek meg. 1992 Stockholmi Dokumentumban.

⁷³ Szőnyi István: Az EBEE intézményesedése. In: A helsinkii folyamat: Az első húsz év, Dunay Pál-Gazdag Ferenc (szerk.), Budapest, SVKI, 1995, 75-79. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- a *moszkvai mechanizmus* alapján az információcsere és a kétoldalú találkozó után a kezdeményező fél kérheti a másik felet egy szakértői misszió fogadására. Elutasítás esetén a kezdeményező fél öt másik országgal együtt jelentést tévő missziót kérhet.
- a *La Valetta-i mechanizmus*, békéltető mechanizmus, amelynek keretén belül bármely tagállam felkérhet egy harmadik tagállamot arra, hogy kötelező jelleggel avatkozzon be egy vitás kérdés rendezésébe.

Az EBESZ eszközei a konfliktusok megelőzése, illetve a válságok kezelése kapcsán kerülnek kialakításra. Az EBESZ intézményesülése, így feladatai is egy nemzetközi légkörben alakultak ki, amikor a bizalom a felek kölcsönös megértése nélkül nem lehet eredményt elérni. Így érthető az a fajta megoldás, hogy a Szervezet eszközeinek kiválasztása mindig a kölcsönös bizalom légköréhez van igazítva, ezért nem a viták, válságok rendezése feladata az érintettek helyett, hanem éppen az, hogy a felekkel elfogadhassa a megoldás szükségességét.⁷⁴

A kutatás ezen szakaszára vonatkozó összegzés egyben régi-új eredmény is: azaz az EBESZ fontos tényezője az európai biztonsági rendszernek, speciális tagságából adódóan a kontinensek közötti biztonsági rendszernek is, még ha nem is világrend alakító tényező, de fontos tényező. A már több mint 40 éves múlt eredménye, hogy a tagállamok nagy része rendelkezik azzal az ismerettel, ami nagyban hozzájárul a diplomáciai akciók, közvetítések eredményes megoldásához. Ebben a döntéshozatali mechanizmusának döcögése sem akadályozza meg. „Az EBESZ tehát jó politikai hőmérő”,⁷⁵ különleges adottsággal rendelkezik. Felismerte, hogy „A konfliktusok megelőzéséhez, vagy megoldáshoz ugyanis nem annyira a több mint fél száz állam döntése, hanem kitartó „low profile” diplomáciai erőfeszítések kellenek. Elegendő tehát, ha az érintett szervek megfelelő személyt választanak, valamilyen kulcspozícióba vagy egy-egy misszió kiküldéséről határoznak.”⁷⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. 2625 (XXV). Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, 2625 (XXV) sz. hat. Nyilatkozat az államok közötti baráti kapcsolatok és együttműködés nemzetközi jogi elveiről, <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>
2. Blahó András-Prandler Árpád: Nemzetközi szervezetek és intézmények, Akadémiai Kiadó, 2014.
3. Bognár Károly: A hidegháború ára, a fegyverkezés terhei a világban, Hadtudomány, 2000, X. évf., 1. szám, http://www.zmne.hu/kulso/mhkt/hadtudomany/2000/1_2.html

⁷⁴ Szőnyi i.m. 79. o.

⁷⁵ Dunay Pál i. EBESZ előadás 2010.10.08. 22. o.

⁷⁶ Valki i.m. 107.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

4. Case Western Reserve Journal of International Law, Constance Coughlin: Monitoring of the Helsinki Accords: Belgrade 1977.
5. Charter for European Security: Istanbul Documentum 1999,
<http://www.osce.org/mc/39569?download=true>
6. Charter of Paris for a new Europe, <https://www.state.gov/t/isn/4721.htm>
7. CONFERENCE ON SECURITY AND CO-OPERATION IN EUROPE: FINAL ACT, full document,
<http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>
8. Declaration on Principles Guiding Relations between Participating States
<http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>
9. Dr. Nyusztay László: A nemzetközi szervezetek az új világrendben: az Európai Biztonsági Együttműködési Szervezet (EBESZ), http://elib.kkf.hu/okt/publ/szf_07_02.pdf
10. Erdős André: Adalékok a magyar diplomácia történetéhez a rendszerváltozás korában, Külügyi Szemle, 2009. tavasz
11. Gazdag Ferenc (szerk.): Biztonsági tanulmányok – biztonságpolitika, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2011.
12. Horváth Jenő: A hidegháború és a kétpólusú nemzetközi rendszer vége, 9. o.
13. http://www.grotius.hu/doc/pub/QYQHBN/2012_43_a%20hideghaboru_es_a_ketpolusu_nemzetkozi_rendszer_vege.pdf
14. Huntington, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Budapest, 2001.
15. Julian Toader: The U.S. Pre-Eminence in Post-Cold War Europe: 1990-1991,
<http://www.e-ir.info/2013/12/03/the-u-s-pre-eminence-in-post-cold-war-europe-1990-1991/>
16. Kincses László: Diplom  ci  t  rt  net, HvgLap-   s K  nyvki  d   K  t., Budapest, 2005.
18. Kovács Péter: A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában, Jogtudományi Monográfiák 1., PPKE J  K, Budapest, 2010
19. Mészáros Margit: Az EBESZ és az európai biztonság a XXI. század fordulóján, (A XXI: század Európai Biztonsági Chartája), ZMNE, Budapest, 2000.
20. http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/3_13.html
21. N. Rózsa Erzsébet-Péczeli Anna (szerk.): Egy békésebb világ eszközei, fegyverzetellenőrzés, leszerelés, és non-proliferáció, Osiris, MKI, 2013.
22. OSCE <http://www.osce.org>
23. OSCE Mechanisms and procedures, Vienna, 8 June 2004,
<http://www.osce.org/cpc/39615?download=true>
24. Roland Dannreuther: Nemzetközi biztonság, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016.
25. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI):   vk  nyvek,
<https://www.sipri.org/yearbook/archive>
26. Sz  ny   István: Az EB    intézményesedése. In: A helsinki folyamat: Az el  s   húsz év, Dunay Pál-Gazdag Ferenc (szerk.), Budapest, SVKI, 1995.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

27. Szunomár Ágnes: Kínai külpolitika, kínai hatalmi politika: folyamatosság és változás,
28. http://kki.gov.hu/download/0/aa/b0000/Kulugyi_Szemle_2012_02_K%C3%ADnai_k%C3%BCIpoli_tika_k%C3%ADnai_.pdf
29. The Helsinki Final Act, <http://www.humanrights.ch/en/standards/europe/osce/helsinki/>
30. Timothy Garton Ash: The Revolution of the Magic Lantern, 18 January, 1990. <http://www.nybooks.com/articles/1990/01/18/the-revolution-of-the-magic-lantern>
31. Vajda Barnabás: Húsz éve zajlott Párizsban az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet, Társadalomtudományi Szemle, Fórum, 2010/3.
32. Victor-Yves: Az EBEÉ fejlődése Helsinkitől Párizsig (1975-1990) In: A helsinki folyamat: Az első húsz év. Szerk.: Dunay Pál-Gazdag Ferenc, Budapest, SVKI, 1995.
33. Zbigniew Brzezinski: The consequences of the End of the Cold War for International Security. Adelphi Papers, 1990/1991. 265.szám, I. rész, Idézi Valki László: Az EBESZ helye az „európai biztonsági architektúrában” c. írásában. In.: Dunay Pál-Gazdag Ferenc(szerk.): A helsinki folyamat: az első húsz év: Tanulmányok és dokumentumok, SVKI –MKI, Budapest, 1995.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

VAS GIZELLA ZSUZSANNA¹

A változó határbiztonság Európában

The evolving nature of border security in Europe

Absztrakt

A hidegháborút követően folyamatosan kialakuló, a határok átjárhatóságát prioritásként meghatározó szemléletben alapvető változást hoztak a 21. század első évtizedeinek kihívásai Európában. A terrorfenyegetettség, a tömeges migráció, valamint az orosz-ukrán háború újra előtérbe helyezte a határok biztonságának kérdését. Fel kellett ismerni azonban, hogy a belső és külső biztonság összeolvadó jellege a határok biztonságában is változó szemléletet igényel és azt egy komplexebb biztonsági dimenzióban kell kezelni. Nem jelenthet megoldást ugyanakkor a hermetikus elzárkózás sem, a határoknak olyan funkciót kell biztosítani, amely egyszerre véd és biztosítja a mobilitást. Ehhez a bel-, kül- és védelempolitika dimenzióinak szinergiája a jövőben elengedhetetlenné válik.

Kulcsszavak: határbiztonság, belső és külső biztonság, intelligens határok

Abstract

The challenges of the early twenty first century have changed the attitude that had gradually set the permeability of borders as a priority after the cold war. The terrorist's threats, the mass migration flow as well as the Russian-Ukrainian war has brought the security of borders forward again. It had to be recognised, however, that due to the ever more fusing process of internal and external security, the border security also requires a different approach and it has to be managed in a more complex security environment. Hermetically closed borders cannot be an option, though, since the borders have to ensure protection and mobility alike. Therefore the synergy of internal, external and defence policy shall be inevitable in the future.

Key words: border security, internal and external security, smart borders

¹ Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, MSc hallgató – National University of Public Service, Faculty of International and European Studies, MSc student, E-mail: vasgizellazs@gmail.com ORCID: 0000-0002-7296-4605

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A 21. század második évtizedének eseményeivel – elsősorban a tömeges migrációval és az európai városokban végrehajtott terrorcselekményekkel – összefüggésben, Európában ismét előtérbe került a határok biztonságának kérdése. Az európai integrációs folyamatok, amelyek korábban a határok összekötő jellegét hangsúlyozva építették le a határok ellenőrzését, új irányt vettek. Ismételten a határok védő és elválasztó jellege kerül előtérbe. Európa újra a határok megerősítésében keresi a lehetséges megoldásokat, úgy tűnik, akár a belső határokon is.² Az ukrán válság előtérbe helyezte a határokat és a területi integritást érintő katonai fenyegetések lehetőségét, azok után, hogy a határok ellenőrzése szinte csak belbiztonsági kérdésként szerepelt az Európai Unió napirendjén. Mindezek az események felvetették, hogy elegendő-e a határbiztonságot csupán belbiztonsági kérdés-ként kezelni, a rendvédelmi erők meg tudnak-e birkózni a mindennapok kereteit meghaladó, súlyos kihívásokkal, elegendőek-e a számukra biztosított jogkörök és eszközök az extrém helyzetek kezelésére. Egyáltalán kezelhetőek-e az új kihívások az államhatárokon, vagy a határok szigorúbb ellenőrzésével rendezhetőek-e azok a kihívások, amelyekkel Európa most szembesül. A hadtudományi és rendészeti kutatások is felismerték ezeket a problémákat és kiemelt kutatási célként határozták meg a migrációs válság elemzését, értékelését (1).

Már az is egy jellemző momentum, hogy a határbiztonságra az európai uniós dokumentumokban nincs definíció, nem is igen használja ezt a kifejezést, noha a határbiztonság mindenekelőtt a nemzetbiztonság egyik legrégebbi és legfontosabb eleme. Alapvető elvárás az állampolgárok részéről, hogy a határok védjenek az ellenséges erőktől vagy bármely más szereplőktől, akik a lakosság vagy az államok számára veszélyt jelentenek (2). Az Európai Unió által használt és favorizált integrált határigazgatás többé-kevésbé a határbiztonság belbiztonsági vonatkozásait fedi le. Konkrét jogi definíció hiányában azonban sokáig ennek az értelmezése sem volt egységes (3). Az integrált határigazgatás a schengeni rendszerben³ leginkább azt a négylépcsős modellt jelentette, amely szerint a határok biztonsága érdekében megelőző és reagáló intézkedések alkalmazására van szükség 1.) a kibocsátó és tranzit országokban, 2.) a külső határokon való együttműködés terén, 3.) a külső határok ellenőrzési feladataiban, valamint 4.) a határellenőrzés nélküli belső schengeni térségben. Legtöbbször, a külső határokon ellenőrzési hatáskörrel rendelkező hatóságok tevékenységének koordinálása is részét képezte a koncepciónak.

Az Európai Határ- és Parti Őrség 2016. évi létrehozásával⁴ kapott végül jogalapot az európai integrált határigazgatás, de még ez a rendelet sem használja a határbiztonság

² Az európai migrációs válsághelyzetben kialakult anomáliák odáig vezettek, hogy több schengeni tagállam – így Ausztria, Dánia, Németország és Svédország is – több mint egy éve ismét ellenőrzi a belső határait-

³ A külső határellenőrzésre, kiutasításra és visszafogadásra vonatkozó európai uniós schengeni katalógus, Első rész 2.1-2.5

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/1624 rendelete 4. cikk

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

kifejezést. Ehelyett listázza azokat a tevékenységi köröket, amelyek az Európai Unióban a határokkal és azok ellenőrzésével összefüggő alapfeladatok közé tartoznak. A legfontosabb kiemelni azonban, hogy a rendelet felhatalmazása által létrehozott Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség (Frontex) továbbra is kizárólag megerősítő, koordináló feladatokat kapott, miközben a határok ellenőrzése és őrzete továbbra is szigorúan tagállami kompetencia maradt.

Az EU integrált határigazgatási koncepció kétségtelen előnye, hogy jól érzékelteti: a határok biztonsága korántsem csak a fizikailag az államhatárokon megjelenő jelenségeket és azok kezelését jelenti. A határbiztonság vonatkozásában azonban az is fontos tényező, hogy megértsük a valós és vélt fenyegetettségeket és elhelyezzük azokat egy tágabb értelemben vett biztonsági kontextusban. A határbiztonsági koncepciónak fontos eleme, hogy a bevezetett biztonsági intézkedések milyen hatásokkal vannak más rendszerekre, így a nemzetközi kereskedelemre, a regionális és globális gazdasági folyamatokra, a munkaerő áramlására. A 21. században éppen ezért már elengedhetetlen olyan mechanizmusok kidolgozása, amellyel a biztonságot nagy hatékonysággal garantálni lehet, ugyanakkor a biztonsági kihívást nem jelentő személyek, áruk és szolgáltatások számára nem jelentenek indokolatlan akadályokat.

A határellenőrzési módszereknek alapvetően két fő formája létezik. A tradicionális elmélet és módszer megközelítésében a határok funkciója, hogy megvédjék a nemzetállamot mindentől és mindenkitől, aki vagy azon kívül létezik. Egyes uniós tagállamok vonatkozásában ez a felfogás ismét uralkodóvá vált. A másik, az ún. innovatív vagy intelligens határrezsím, amelynek célja, hogy garantálja a biztonságot, mialatt biztosítja a határok szükséges mértékű nyitottságát, amely a mobilitás biztosításával a gazdaság fejlődéséhez is hozzájárul. Az Európai Unió ez utóbbi mentén kíván továbblépni, de nyilvánvalóan erre csak akkor van esélye, ha a tagállamok ebben partnerként működnek együtt. A politikai közbeszéd sajnos igen gyakran kizárólag a határellenőrzés negatív jelenségeket kizsároló szerepére koncentrált. A nyitottságot viszont szélsőséges értelmezésben kommunikálta, mondván, hogy annak alapján kontrollálatlanul mindenkit be kellene engedni a schengeni térségbe. Önmagában a zöldhatár fizikai lezárása az illegális útvonalak elől természetesen nem okoz problémát, amennyiben a legális útvonalak és a legális beutazások továbbra is biztosítva vannak, és azok elé nem gördítenek indokolatlan akadályokat az államok.

Fontos kiemelni ugyanakkor, hogy a határellenőrzés a határokon átnyúló hatásokkal bíró biztonsági kihívásoknak csupán egy részére adhat megoldást. A világpolitikai, gazdasági események következtében hamarosan egyértelművé vált, hogy a hagyományos katonai fenyegetések visszaszorulásával is léteznek még olyan tényezők, amelyek léte komoly biztonsági kockázatot jelentenek az államok és polgáraik számára. Ezek egy része külső, az államok határain kívülről érkező kihívások, míg mások az államokon belül keletkeznek. Éles határ ma már azonban nehezen húzható meg. A külső biztonsági kihívások már nem feltétlenül jelentenek katonai fenyegetést vagy az államok területi integritásának fenyegetését.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A hidegháborút követő években a határok szerepének megítélése az államok politikájában jelentős változásokon ment keresztül Európában. A hangsúlyok az államokat egymástól elválasztó, illetve azokat összekötő határok „szimbólumában” az utóbbi felé tolódtak el. A határookra egyre inkább a gazdasági fejlődés és a kereskedelmi kapcsolatok gátjaiként tekintettek. Megszűnt a határok nyugat és kelet közötti elválasztó szerepe és azok demilitarizálódása mellett a határok funkcióira is kiható gazdasági liberalizáció és a regionális kapcsolatok fejlesztése került előtérbe a nemzetközi politikában. Mindezek függvényében egy újfajta egyensúly keresés indult meg az európai országok gondolkodásában a biztonságot nyújtó határok ellenőrzése és azok átjárhatósága között. Az EU eltökélt volt abban, hogy a béke és biztonság nem a határok feltétlen létezésével, hanem jó szomszédsággal és regionális, határon átnyúló kapcsolatokkal biztosítható.

Megváltoztak a határok érintő kihívások és fenyegetések: a katonai fenyegetettségéről a belbiztonsági kihívásokra terelődtek át az intézkedések. Hosszas folyamat révén alakult ki az EU szabályozásában a határellenőrzés közösségiesedése, amely a valóságban nem teljes mértékben érvényesült, amennyiben a feladat ellátása szigorúan tagállami kompetencia maradt. A hidegháborút követően az államhatároknak már nem a védelmi és a más országoktól elválasztó funkciója, hanem összekötő szerepe került előtérbe.

Ennek ellenére az alapszerződés szintjén⁵ deklarált négy szabadság teljes körű megvalósulása érdekében a határok fizikális átjárhatóságát egészen 1998-ig csak az unió kötelező jogi keretein kívül sikerült megvalósítani a schengeni együttműködés keretében. A kezdetekben öt EGK tagállam – Franciaország, Németország és a Benelux Államok – egyezett meg a közös határaikon az ellenőrzések lebontásában 1985-ben. Ennek elsődleges oka a személyek, áruk szabad áramlásának megvalósítása volt, ugyanakkor az alapítók is tisztában voltak az ellenőrzések megszüntetésével járó biztonsági deficit kockázataival. A Schengeni Végrehajtási Egyezmény a gazdasági érdekeket is szolgáló átjárhatóság és a biztonság egyensúlyának egyfajta kordokumentuma lett. A cél egyértelműen a térség gazdasági egységének megerősítése, a kereskedelmi, gazdasági fejlődés fizikai akadályainak megszüntetése volt, de ez egyidejűleg a térség tagállamainak külső határainak megerősítését is jelentette a korszakot jellemző biztonsági kihívásokkal szemben. A schengeni rendszer a belső határokon az ellenőrzések megszüntetését mondja ki, de ezzel egyidejűleg kompenzációs vagy kiegyenlítő intézkedések egész sorát dolgozta ki.

A kezdeti kormányközi nemzetközi együttműködés az eredeti elhatározástól számított majdnem tizenöt év elteltével fokozatosan az Európai Unió keretei között kezdett működni.⁶ Majd az 1997-ben az Amszterdami Szerződés⁷ elfogadásával döntöttek úgy politikai szín-

⁵ Az Európai Közösséget létrehozó Szerződés (Róma, 1957) 3. cikk c) pont

⁶ Az Európai Unióról szóló Maastricht-i Szerződés, 1992

⁷ Az Európai Unióról szóló Szerződés, valamint az Európai Közösséget létrehozó Szerződés és egyes kapcsolódó rendelkezések módosításáról szóló Amszterdami Szerződés, valamint a schengeni acquis-t az Európai Unió kereteibe integráló kiegészítő jegyzőkönyve

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ten a tagállamok, hogy kötelező előírásként beemelik a schengeni együttműködést az Európai Unió keretei közé. Innentől egyértelműen belbiztonsági kérdéssé vált a határok ellenőrzése, valamint az ahhoz kapcsolódó migrációs intézkedések, továbbá a rendőri együttműködés az Európai Unióban is. Ekkoriban még legfeljebb egy-egy kérdés kapcsán foglalkozott az Unió a külpolitika szintjén a témával, akkor is inkább úgy, mint a bel- és igazságügy külkapcsolati dimenziójával.

Ez a fejlődési folyamat a határok szerepének átalakulásában azonban a 2010-es években megtorpanni látszik. Az Európai Unió és a schengeni övezet határain és területén kialakult migrációs válsághelyzet felszínre hozta azokat a problémákat, amelyek szakmai körökben már korábban is ismertek voltak, ám a döntéshozók és a közvélemény számára nem jelentettek problémát mindaddig, amíg a migrációs helyzet a napi szinten kezelhető mértéket több tagállamban is át nem lépte. A migrációs válság olyan törésvonalakat okozott az uniós tagállamok között, amelyek ellehetetlenítették a közös megoldás megtalálását. Gyakran végletessé és szélsőségesé vált mind a biztonság mind pedig a humanitárius szempontokat képviselő politikusok és szakértők álláspontja. Úgy tűnik, mintha a két szempont többé már nem lehetne összeegyeztethető, köztes megoldások nem léteznének, csakis az érkezők teljes körű kizárása vagy befogadása lehetséges. Az EU szintű politikai tehetetlenség a migrációs válságot jelentős humanitárius válsággá változtatta.

A 2014-es ukrán válság emellett ismételtén kézzelfogható közelségbe hozta a határok és az országok területi integritása közötti összefüggéseket, a katonai fenyegetés lehetőségét. Ukrajna területe az orosz agressziót követően közel 44.000 négyzetkilométerrel csökkent, amely az ország függetlenné válásakor megállapított területének 7%-a (4). Ez ismételtén felszínre hozta Európában az államhatárok katonai fenyegetésének kérdését. Az események az Európai Unió keleti határán lévő államban történtek, amelyek komoly kihatással voltak a schengeni térség külső határainak őrzéséért felelős Magyarország és Lengyelország határellenőrzési tevékenységére is.

A válság kitörését követően, amikor az események még leginkább Kijevben zajlottak, a schengeni külső határok megerősítésére elsősorban rendvédelmi intézkedések keretében került sor. A lehetséges válságforgatókönyvek is elsősorban menekülő lakossággal, dezertőrökkel, felelősségre vonás elől menekülő bűnözőkkel, a válságból hasznot húzni szándékozó ügyeskedőkkel számoltak. A Krím-félsziget annektálásával és a kelet-ukrajnai terület-szerzési célú fegyveres konfliktus kialakulásával, majd eszkalálódásával a balti országok és Lengyelország vonatkozásban felmerült az orosz katonai fenyegetéssel szemben az erővel való fellépés igénye, és a rendvédelmi kihívások mellett, azzal párhuzamosan a határok katonai védelmére is megindultak a tervezések. Az ilyen fenyegetettség kezelésére azonban az Európai Unió nem rendelkezik megfelelő eszközökkel és önmagában ezen országok képességei sem elegendőek egy lehetséges agresszióval szembeni fellépésre.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Az Európai Unió 2016-ban elfogadott kül- és biztonságpolitikai stratégiája⁸ ugyan egyértelműen deklarálta, hogy Oroszország Ukrajnával szemben alkalmazott, a nemzetközi jogot sértő magatartása az európai biztonságot alapjaiban kérdőjelezte meg és hangsúlyozta, hogy az európai biztonsági rend fontos eleme a határok sérthetatlensége, az államok területi integritása, a gyakorlatban azonban a keleti tagállamok határainak ilyen célú megerősítése érdekében konkrét lépésekre az Európai Unió részéről nem került sor.

Az oroszországi fellépés hatására a NATO két legutóbbi csúcstalálkozóján is kiemelt kérdésként foglalkozott a keleti tagállamainak védelmével, és olyan intézkedésekről döntöttek, amelyek egyértelműen ezen országok határainak biztonságát és területi integritását hivatottak szavatolni egy lehetséges katonai agresszióval szemben. A 2014 szeptemberében Wales-ben megtartott 27. NATO csúcstalálkozón sor került a kollektív védelem megerősítésére a keleti tagállamok vonatkozásában. Ezen a csúcson NATO katonák lengyelországi telepítéséről ugyan még nem született döntés, de például közös gyakorlatok végrehajtásáról és a lengyelországi többnemzeti hadtestparancsnokság megerősítéséről már igen (5).

A Varsóban 2016-ban megtartott 28. NATO csúcstalálkozón már olyan döntések születtek, amelyek egyértelművé teszik, hogy az Európai Unió és a NATO keleti határain egyfajta kettős határbiztonsági rendszer kiépítésére került sor. A tagállamok a schengeni követelmények előírásai szerint biztosítják a schengeni térség belső biztonságát a transznacionális kihívásokkal (migráció, bűnözés stb.) szemben, a NATO pedig támogatja azokat az erőket és képességeket az érintett országokban, amely határaik katonai biztonságát hivatottak szolgálni.

Mindez egyértelműen jelzi, hogy Európában ismételtelen megjelent a határbiztonság hagyományos katonai dimenziója, amely nagyon is élő aktualitás és – vitán felül – túlmutat a határbiztonság hidegháború után uralkodó rendvédelmi jellegén. A keleti szárny katonai megerősítése nem a rendvédelmi erők megerősítése, kiegészítése, még csak nem is azok kiváltása, hanem a belbiztonsági célú határvédelemtől független, azzal párhuzamosan kialakított tisztán katonai-stratégiai reagálás, amely egy teljesen más típusú, hagyományos kihívást hivatott kezelni. Nemcsak elrettent, hanem védi is a határokat.⁹

A katonai szerepvállalás más típusú kihívásokkal szemben is előtérbe került Európában. Az európai nagyvárosokban elkövetett terrorcselekmények, valamint a tömeges migráció kezelése érdekében tagállami és uniós szinten is a belbiztonságért felelős erők megerősítésére, a hadseregek bevonására kényszerültek a kormányok. Itt azonban nem ha-

⁸ Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe - A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy (The European Security Order)

⁹ A varsói csúcs néhány intézkedése pl.: az észak-keleti multinacionális hadtestparancsnokság létszámának megerősítése Lengyelországban, a térségben levő 6 NATO integrációs vezetési pontnak a szcczini parancsnokság alárendelése, négy zászlóaljharccsoport elhelyezése az észak-keleti szárnyországokban, többnemzeti dandár létrehozása Romániában stb. (6)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

gyományos katonai feladatok ellátásáról beszélhetünk. A nagyobb létszámú humán erő igénylő rendvédelmi feladatokat – mint például az európai nagyvárosokban a terrorizmus megelőzése céljából bevezetett, tartósan megerősített rendőri jelenlétet, az államhatárokra tömegesen érkező migránsok regisztrálását, a tiltott határátlépések megakadályozását és a menekült kérelmezőknek a kijelölt helyekre kényszerítését, a tengeri határokon az embercsempészek visszaszorítását, a bajba jutottak mentését – a rendvédelmi erők sem létszám, sem eszközkapacitásaiban már nem tudták ellátni.

A 2015-ben elindult extrém migrációs hullámban a határbiztonsági intézkedések túlnőtték a bel- és igazságügy keretein uiós szinten is, és felkerültek a kül- és biztonságpolitika napirendjére. Ennek keretében kezdődhetett meg egy olyan, a határok megerősítésére is irányuló művelet, az Európai Unió katonai művelete a Földközi-tenger középső és déli medencéjében (EUNAVFOR MED), amely már kifejezetten a tagállamok válságkezelői és katonai kapacitásaira épít, kiegészítve a belbiztonsági területen kompetenciával rendelkező Frontex által koordinált műveleteket. A feladatai azonban tipikusan rendvédelmi jellegűek.

Az Európai Unió 2016-ban elfogadott, új kül- és biztonságpolitikai stratégiája¹⁰ már egyértelműen fogalmaz a tekintetben, hogy a közös biztonság- és védelempolitika keretében létrehozott misszióknak és műveleteknek együtt kell működniük az Európai Határ- és Parti Őrséggel és más belbiztonsági ügynökségekkel annak érdekében, hogy a határok védelmét és a tengerek biztonságát megerősítse az Európai Unió.

Az európai migrációs válság kezeléséből végül a NATO sem maradhatott ki. 2016 februárjában Németország, Görögország és Törökország kérésére a NATO hozzájárult¹¹ az Égei-tengeren a migráció kezelésével kapcsolatos határőrizeti feladatok támogatásához, amelyben együttműködik az Európai Unió illetékes ügynökségeivel. Katonai dimenzió itt sem jelenik meg a feladatok és a hatáskörök vonatkozásban, ugyanakkor jelentős segítséget jelent az Égei-tengeren szolgálatot ellátó rendvédelmi erők műveleti támogatásában és a migrációs válság kezelésében. A NATO jelen van a Földközi-tengeren is. A varsói csúcs eredményeként létrehozott „Sea Guardian” elnevezésű művelet azonban a határbiztonságon túl jóval összetettebb küldetést teljesít, amennyiben mandátuma a tengeri hajózás biztonságától a fegyverembargó ellenőrzésén át a terrorizmus elleni fellépésig lényegesen összetettebb. A művelet a szövetség három kiemelkedő alapfeladatának, a kollektív védelem, a válságkezelés és a kooperatív biztonság támogatását szolgálja a mediterrán térségben jelenlévő biztonsági veszélyek és fenyegetések (terrorizmus, migráció, Líbia törékeny államisága, fegyvercsempészet stb.) kezelésében való NATO részvétellel.

¹⁰ Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe - A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy (Security and Defence)

¹¹ „NATO has deployed a maritime force in the Aegean Sea to conduct reconnaissance, monitoring and surveillance of illegal crossings, in support of Turkish and Greek authorities and the EU's Frontex agency”. (http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_128746.htm Letöltve: 2017. április 11.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Az orosz fenyegetés, a terrorfenyegetettség és a migrációs válság hatására megváltozott a hozzáállás a külső határok esetében a határon átnyúló, a határellenőrzési előírásokhoz képest könnyített feltételekkel működő regionális kapcsolatokban is. Sok esetben az élénk gazdasági, turisztikai, gazdasági kapcsolatok vagy a kisebbségek kapcsolattartása készítette arra az uniós szabályozást, hogy kivételeket¹² foglalmazzon meg az egységes határellenőrzési követelményekhez képest. Általában is jellemző Európára, hogy a határterületeken élők saját érdekek mentén tekintenek a határokra, számukra a központi kormányzat szigorítási törekvései normálhelyzetben a napi működés akadályozását és korlátozását jelentik. Az ő értelmezésükben a határ inkább a gazdasági, kulturális, családi és egyéb kapcsolatok bürokratikus gátja, mint védelmező jellegű intézmény mindaddig, amíg valamilyen szubjektív veszélyérzet, illetve vélt vagy valós fenyegetettség nem áll fenn (7). A helyi közösségek határkapcsolatai a határtérségben könnyedén gyengíthetők a nemzetközi határok biztonságát (8). Ezért is fontos ezeknek a megismerése és amennyire lehetséges beépítése a határellenőrzési koncepciókba.

Ezek a regionális működést biztosító szabályok jól működő és látszólag egyensúlyt biztosító helyzetek mindaddig, amíg komolyabb biztonsági kihívásokkal nem szembesülnek az államok. Jelentős biztonsági kihívás esetén ez a két lehetőség – biztonság és nyitottság – már inkább tűnik egymást kizáró feltételnek, mint kiegyensúlyozandó, egymás mellett megférő alapelveknek. A súlyos migrációs helyzetre válaszul a magyar-szerb és a magyar-horvát határszakaszon létesített műszaki határzár (9) számos határon átnyúló regionális terv és elkészült vívmány (utak, közműépítések, turisztikai kapcsolatok) megszűnését vagy elhalasztását eredményezte, noha néhány hónappal az eszkalálódó migrációs válság előtt fel sem merült ezek létjogosultságának megkérdőjelezése. Ekkor már a határmenti lakosság részéről is erősebbé vált a saját biztonságuk és nyugalomuk iránti igény, mint a határmenti kapcsolatok ápolása.

A legszemléletesebb példa Európában arra, hogy a biztonsági fenyegetettség miként erősíti fel a határok védelme iránti igényt a határokon átnyúló regionális kapcsolatokkal szemben, az Lengyelország és Oroszország közös határán és a kalinyingrádi térségben¹³ mutatkozik meg. Lengyelország és Oroszország a közösségi jogban szabályozott kishatárforgalmi rezsimhez képest közösen ért el további könnyítéseket. Ennek alapján 2013-tól Kalinyingrád egész területéről vízummentes beutazásra van lehetőség a szomszédos határtérségbe. Azáltal azonban, hogy Oroszország annektálta a Krím-félszigetet, Lengyelország már veszélyként tekintett Oroszországra és megkezdte a katonai képességek kiépítését a térségben a biztonság növelése érdekében. A geopolitikai aggodalmak megelőzték a határokon a bürokrácia leépítésének igényeit. A helyzet tovább eszkalálódott az orosz hadsereg modernizációs törekvéseivel, melynek keretében Oroszország rakéta-

¹² Pl. kishatárforgalom, a határmenti ingázók

¹³ Kalinyingrád oroszországi exklávé Lengyelország és Litvánia között

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

védelmi rendszert telepített Kalinyingrád területére. Lengyelország megfigyelő tornyokat és kerítést telepített a Kalinyingráddal közös határszakaszra. Ezt követően Lengyelország területén NATO gyakorlatokra is sor került, illetve a NATO keleti szárnyának megerősítésére 2017 januárjától már amerikai katonák állomásoznak az országban. A fenyegetettségi percepciók erősödése így módon fokozatosan végett vetett a szabadon átjárható határok politikai koncepciójának mindkét országban, amelyet felváltott a határok katonai védelme (7).

A jelen évtizedek kihívásainak pontos összefoglalását adja a NATO Állam-és Kormányfőinek 2016. július 8-9-ei csúcstalálkozójáról kiadott kommuniké: *„A NATO periferiáján és azon túl is egyfajta bizonytalansági és instabilitási vonal jött létre. A Szövetség a biztonsági kihívások és fenyegetések széles körével szembesül, amelyek egyaránt származnak keletről és délről, állami és nem-állami szereplők részéről, katonai erőttől, terrorista, kiber- vagy hibrid támadásoktól. A megváltozott és átalakuló biztonsági környezet megköveteli azon képességeket, amelyek megfelelően reagálnak a bármely típusú és bármely irányból származó kihívásokra és fenyegetésekre”.*¹⁴ Ezzel a megfogalmazással a NATO körbehatárolta azokat az új kihívásokat, amelyekkel Európának és azon belül is az Európai Uniónak szintén szembesülnie kell, és amelyekre meg kell találni a megfelelő válaszokat. Úgyis szintén egyértelmű az a megközelítés is, mely szerint ezeket a kihívásokat leginkább a határainkon túli jelenségek, események okozzák, éppen ezért a NATO, de az Európai Unió részéről is olyan megközelítésre van szükség, amely a biztonságot nem kizárólag a határokon és azokon belül kívánja kezelni. A NATO és az EU közös kulcseleme az európai biztonság garantálásában a biztonság és stabilitás kivetítése harmadik országokkal való együttműködésen keresztül.

A mai gyorsan változó, ellentmondásos biztonsági környezetben ugyanakkor egyre nehezebb meghatározni, hogy mi jelent külső illetve belső veszélyt. Éppen emiatt, a határok biztonságának garantálása nem lehet egyetlen eleme a kihívásokra adott válaszoknak, annál is inkább, mivel megjelentek olyan jelenségek, amelyek már nem járnak szükség szerint a határok legális vagy illegális átlépésével, vagy azok megtámadásával, mégis rendkívül súlyos biztonsági kockázatot jelentek más államok és polgáraik számára. A kibertámadások anélkül is képesek térségünk határain belül súlyos károkat okozni a világ bármely pontjáról, hogy bárki is fizikailag megközelítené a határokat.

A külső és a belső biztonság összefüggéseit hangsúlyozza az EU 2016. évi kül- és biztonságpolitikai stratégiája¹⁵ is. A belső biztonság jelentős mértékben függ az Unió határain túli stabilitástól. Ezért az Európai Unió legújabb kül- és biztonságpolitikai stratégiája is ki-

¹⁴ Warsaw Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016; 5. és 6. pont (a cikk szerzőjének fordításában) http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm letöltve: 2017. március 8.

¹⁵ Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe – A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

emelkedő fontosságúnak tartja a béke és a biztonság megteremtését a határain kívül. E célok elérése érdekében erősíteni kívánja az EU védelempolitikáját és terrorizmus elleni intézkedéseit.

Mindazonáltal az Európai Uniónak a mai napig külön stratégiája van a külső és belső biztonságra. Az Európai Unió 2010-ben elfogadott belső biztonsági stratégiája¹⁶ teljesen elkülönülten született meg a 2003. évi biztonsági stratégiától. Úgy tűnik, egyfajta sajátos távolság van a biztonság külső és belső dimenzió között az Európai Unióban, amely egyértelműen az alapítószerződések elkülönített szakpolitikáira vezethető vissza, továbbá arra a körülményre, hogy a belbiztonságban erősebb volt az integrációs törekvés (10). A belbiztonság és a kül- és biztonságpolitika eszköztrendszerei természetesen mások, de nem egymást kizáróak és ezt ismerte fel tulajdonképpen a 2016-ban elfogadott kül- és biztonságpolitikai stratégia is. A katonai és diplomácia elemeknek a rendvédelmi és igazságügyi, migrációs és menekültügyi intézkedésekkel egymást erősítő faktorként kell megjelenítenie a biztonság garantálása érdekében. Kérdés, hogy ez működőképes lesz-e az alapszerződések módosítása nélkül.

Mindemellett – s ez szintén a migrációs helyzet kapcsán került előtérbe – az Európai Uniónak sem a biztonság- és védelempolitika, sem pedig a belbiztonság területén nincsenek közösségi szinten olyan kapacitásai és képességei, hogy súlyos kihívásokra reagálni tudjon a határain és azontúl. Az ennek érdekében több szinten felmerült európai haderő létrehozásának támogatása korántsem egyértelmű. Jelenleg a NATO-val való szorosabb együttműködés és a NATO-ban való lényegesen nagyobb európai szerepvállalás¹⁷ látszik inkább megvalósíthatónak. A szorosabb együttműködésben a NATO és az Európai Unió is elkötelezettnek tűnik, amelyet a varsói NATO csúcson aláírt közös nyilatkozat is egyértelművé tesz: egy erősebb NATO és egy erősebb EU kölcsönösen erősítik egymást. Együtt jobban képesek a biztonságot nyújtani Európának és azontúl.¹⁸

A biztonsági kihívások mellett Európa jövője szempontjából az is kardinális kérdés, hogy megtalálja-e Európa az arra adandó válaszokat vagy egyáltalán közös vagy nemzetállami megoldások születnek-e. A konszenzus hiánya esetleg elvezethet a többsebességes Európai Unió irányába, vagy megszűnhetnek olyan vívmányok, mint a schengeni, belső határok ellenőrzése nélküli térség, amennyiben a tagállamok szándéka eltérő a közös és az egyéni megoldások vonatkozásában. Az európai biztonság, amelynek fontos eleme a

¹⁶ A Tanács 2010. február 25-i következtetései az Európai Unió belső biztonsági stratégiájáról: Az európai biztonsági modell felé;

¹⁷ Az Európai Tanács ülése (2016. december 15.) – Következtetések (Külső biztonság és védelem 10. pont) <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-34-2016-INIT/hu/pdf> Letöltve: 2017. április 14.

¹⁸ http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160708_160708-joint-NATO-EU-declaration.pdf Letöltve: 2017. április 18.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

határok biztonsága, komplex kezelést és a tagállamok összefogását, valamint sokkal hatékonyabb nemzetközi együttműködést igényelnek.

Különösen eltávolodtak egymástól a tagállami álláspontok a külső határon bevezetett intézkedések vonatkozásában, annak ellenére, hogy abban mindenki egyetért, hogy szükség van a külső határok megerősítésére és egységes színvonalú védelmére az Unió bármely határszakaszán.

A Bizottság a 2016 szeptemberében kiadott kommunikációjában¹⁹ megerősítette, hogy a határok biztonságában továbbra is kulcsfontosságú az egyensúly biztosítása a mobilitás és a biztonság garantálása között. Ennek kapcsán számos korábbi javaslat került ismét előtérbe. Már 2011-ben megszületett az Európai Bizottság intelligens határookra vonatkozó javaslatcsomagja,²⁰ amely egyértelműen az Egyesült Államokban bevezetett azon intézkedéseket javasolja az Unió külső határain is megvalósítani, amelyek a biztonság és a gyors határátlépés egyidejű megvalósítását célozták meg. A 2011-es bizottsági javaslat a migrációs válság és az európai terrorcselekmények hatására 2016-ban ébredt fel a tetszhalott állapotából. Az intelligens határ az informatikai megoldásokra és a korszerű technológiára épül. Követi azt a modellt, amelynek alapján az évente több millió határon átlépő személyt kockázatelemzési modellekkel lehetséges szűrni, előnyös programokat kínálnak a jóhiszemű utazóknak és lehetővé teszi a beutazásra várók szűrését mielőtt a határátkelőhelyeken megjelenének. Ezek kulcsfontosságú elemek, amikor milliós nagyságrendben kell a határokon jóhiszemű utasokat és járműveiket be- és kiléptetni,²¹ miközben ki kell szűrni a jogszerűtlen érkezőket, a terrorizmus támogatásában érintett személyeket, a bűncselekményt elkövetőket, valamint – ami az egyik legnagyobb kihívás – a más személyazonosságával visszaélőket. Bármennyire is a tömeges migráció sokkolta Európát 2015-ben, a határbiztonság egyik legnagyobb kihívása az évente több milliós tömeg határátlépése a határátkelőhelyeken (3).

Az Európai Unióban kiállított okmányokban már 2006. óta folyamatosan sor került a biometrikus azonosítók²² – előbb a digitális fényképek, majd az ujjlenyomatok – bevezetésére, ugyanakkor az ellenőrzési technológiában ezek kihasználatlanul maradtak. A mai napig kötelező biometrikus azonosítás az Unió külső határain csak a vízumkötelezett ál-

¹⁹ A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak: Fokozott biztonság a mobilitás korában: a terrorizmus elleni küzdelemmel kapcsolatos információcsere javítása és a külső határok megerősítése COM (2016) 602 final

²⁰ A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak: Intelligens határellenőrzés - választási lehetőségek és a követendő út 2011.10.25. COM (2011) 680

²¹ Évente közel 700 millió határátlépés történik az EU külső határain az Európai Bizottság adatai szerint, amely a külső határátkelőhelyeken 2009. augusztus 31. és szeptember 6. között végzett adatgyűjtésből számított adatokon alapul

²² „A biometria az ember valamilyen olyan jellemzőjét, adottságát használja fel azonosításra, amely személyenként egyedi, ugyanakkor elektronikus úton is jól feldolgozható. A biometrikus azonosítás során ezekkel az emberi jellemzőkkel történik a személy azonosítása” (11).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

lampolgarok esetében szerepel előírásként. Az intelligens határokon, a sokkal biztonságosabb személyazonosítást lehetővé tevő biometrikus azonosításban még kiaknázatlan lehetőségek vannak. A biometrikus személyazonosítás által lehetővé válik, hogy ténylegesen magát a személyt azonosíthassuk, csökkentve a személyazonossággal való visszaélések lehetőségét (12).

Nem sikerült azonban megoldást találni az egyik legnagyobb kihívásra, nevezetesen az ismeretlen személyazonosságú és okmányokkal nem rendelkező, illegálisan érkező személyek távoltartására a schengeni térségtől, mindaddig, amíg e személyek átvilágítása nem történik meg. Jelenleg ez súlyos biztonsági kockázatot jelent, hiszen az ismeretlen személyazonosságú személyek biztonsági ellenőrzése szinte lehetetlen. Egyre több tagállam és az Európai Unió is egyre inkább kész elfogadni azon megoldásokat, hogy az ilyen személyek menekültkérelmét még a határokon kívül bírálják el a tagállamok. Ez ismét előre vetíti a külpolitikai dimenzió előtérbe kerülését, hiszen egy ilyen megoldás alkalmazása érdekében nyilvánvalóan valamilyen kedvező ajánlatot kell tennie az EU-nak az érintett országok irányában.

Az EU 2016. évi kül- és biztonságpolitikai stratégiája egyértelmű felhívást tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a külügyek és a belbiztonság kardinális kérdéseiben közös döntéshozatalra és feladatkezelésre van szükség. Meg kell erősíteni az információ megosztást is az egyes szakpolitikák érintett szervezeti egységei között. Mindez arra utal, hogy az uniós stratégiaalkotók felismerték az egyes szakpolitikák hermetikus elkülönítésének életszerűtlen voltát, és a belső biztonság és azon belül is a határbiztonság európai szinten is be- vagy visszakерült a kül- és biztonságpolitikai agendába.

Az Európai Bizottságnak a belső biztonságról 2015-ben kiadott közleménye²³ foglalja össze legkifejezőbben a lehetséges továbblépés esszenciáját: „... egyesítenünk kell a biztonságot valamennyi belső és külső dimenzióját. Az Unió határai nem szabnak gátat a biztonsági fenyegetéseknek. Az uniós belső biztonság és a globális biztonság kölcsönösen összefügg egymással. Ezért olyan átfogó uniós reagálásra van szükség, amely a belső és a külső dimenziót egyesítő koherens intézkedéscsomagra épül, hogy tovább erősítse a bel- és igazságügy, valamint a közös biztonság- és védelempolitika közötti kapcsolatokat. Sikerre nagyrészt a nemzetközi partnerekkel folytatott együttműködéstől függ. A biztonsági kérdések kiváltó okainak kezeléséhez szükség van harmadik országok megelőző szerepvállalására.”

Az európai határigazgatás egyik legnagyobb dilemmája, hogy miként lehet a nemzeti és napi politikai érdekek fölé emelkedni a hatékony megoldások megtalálása érdekében. Politikai döntésekre van szükség a tekintetben is, hogy az adott körülmények között melyik

²³ A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az európai biztonsági stratégia Strasbourg, 2015.4.28. COM (2015) 185

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

megoldást támogatják a tagállamok. A gazdasági növekedés elősegítése egy enyhébb határellenőrzési rezsimet igényel, a biztonság és a polgárok jogainak védelme érdekében ugyanakkor meg kell erősíteni a határokat. El kell dönten, hogy milyen érdekek szolgálatában akarunk megfelelő egyensúlyt biztosítani, ahhoz milyen módszerekre és eszközökre van szükség. Mindezek nélkül, álláspontom szerint, a schengeni rendszer nem lesz működőképes vagy visszaszorul azon tagállamok szűk csoportjára, amelyek hajlandók a közös megoldás érdekében az intelligens határbiztonsági koncepcióban gondolkodni.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Boda József – Boldizsár Gábor – Kovács László – Orosz Zoltán – Padányi József – Resperger István – Szenes Zoltán: Fókusz és együttműködés: A hadtudomány kutatási feladatai. Honvédségi Szemle 144: (3) pp. 3-19. (2016)
2. Snow, Donald M: National Security Sixth Edition published in 2017 (2017 Taylor&Francis)
3. Marenin, Otwin: Challenges for Integrated Border Management in the European Union - Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) Occasional Paper – №17 2010
4. Póti László: Minszk-2 után 2 évvel, hol tart a békefolyamat (KKI Elemzések a Külgazdasági és Külügyi Intézet időszaki kiadványa E-2017/5.) Letöltve 2017. március 10.
5. Szenes Zoltán: Előre a múltba? A NATO Wales után (Külügyi Szemle, 2014. ősz <http://kki.gov.hu/download/9/1a/c0000/Szenes.pdf> letöltve: 2017. április 6.)
6. Szenes Zoltán Meglepetések nélkül - A varsói NATO csúcs értékelése (www.biztonsagpolitika.hu letöltve: 2017. február 27.)
7. Domaniewski, Stanislaw-Laine, Jussi: Case for the Coexistence of Security and „Open” Borders on the Polish-Russian Borderland, Institute for Euroregional Studies, Oradea-Debrecen, Eurolimes 2015 Issue No 20
8. Brunet-Jailly, Emmanuelle (2007): 'Conclusion: Borders, borderlands, and security: European and North American lessons and public policy suggestions', in Emmanuel Brunet-Jailly (ed.) Borderlands. Comparing Border Security in North America and Europe. Ottawa: University of Ottawa Press
9. Padányi József: Műszaki zár a határon. Műszaki Katonai Közlöny 3: pp. 21-34. (2015)
10. Drent, Margriet, Rosa Dinnissen, Bibi van Ginkel, Hans Hogeboom Kees Homan: The relationship between external and internal security- Clingendael Strategic Monitor Project Publication: June 2014 Translation: Januar
11. Balla József: A biometrikus adatokat tartalmazó úti és személyazonosító okmányok biztonságnövelő hatása a határ- és közbiztonság alakulására. Doktori (PhD) értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, 2013
12. Balla József: A rendészeti célú személyazonosítás biometriája http://rtk.uni-nke.hu/uploads/media_items/2016-3_-szam.original.pdf

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

JOBBÁGY ZOLTÁN¹

Háború, hadviselés és a biológiai antropológia

War, warfare and biological anthropology

Rafe Sagarin tengerbiológus kollégámnak,
aki túlságosan korán távozott közülünk

Absztrakt

A bipoláris világrend szétesését követő időszak aszimmetrikus fegyveres konfliktusai egyértelművé tették, hogy a háború hagyományos értelemben vett hadtudományi megközelítése csak szűk tudományos mozgásteret biztosít. A különböző nemzetközi szerepvállalások rámutattak arra, hogy érdemes a háborúval és a hadműveletekkel antropológiai megközelítésben foglalkozni. Hasonlóan népszerű lett a háború és a hadviselés sajátosságainak biológiai evolúcióval való összevetése is. Maga Clausewitz is használt biológiai megközelítést, mivel a háborút egy színét folyamatosan váltó kaméleonhoz hasonlította. Biológiai értelemben a háború ember-ember elleni, azaz fajon belüli erőszak, amire bőven van példa az állatvilágban is. Jelen írás a biológiai antropológia segítségével próbálja meg fajon belüli erőszak és a háború közötti kapcsolatot vizsgálni.

Kulcsszavak: biológiai antropológia, háború, fajok közötti

Abstract

Asymmetric armed conflicts after the demise of the bipolar world order made it clear that approaching war in traditional terms, as provided by the mainstream of military science, provides only narrow explanations. Various international missions

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Összhaderőnemi Műveleti Tanszék, egyetemi docens, National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Education, Department of Joint Operation, associate professor. E-mail: jobbagy.zoltan@uni-nke.hu ORCID: 0000-0003-4553-6397

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Ludovika Kutatócsoport keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

The work was created in commission of the National University of Public Service under the priority project KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 titled „Public Service Development Establishing Good Governance” in the Ludovika Research Group.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

revealed that it is worth approaching war and military operations from an anthropological point of view. It is equally popular to analyse various characteristics of war based on biological evolution. Clausewitz himself used a biological wording as he compared war with a chameleon that constantly changes its colour. In biological terms war is human-human interaction and can be labelled as intraspecific aggression. For the latter there is an abundance of examples in the animal kingdom. The article uses biological anthropology to expand on the similarity between intraspecific aggression of animals and war.

Key words: *biological anthropology, war, intraspecific*

A közérdeket érvényesítő közszolgálatnak, a jó és stabil kormányzásnak, benne a jól felszerelt és kiképzett haderővel korszerű tudományos ismeretekre és felsőfokú képzésre kell épülnie. Hadelmélet és hadviselés terén bekövetkezett változásokat maximálisan figyelembe véve, a vonatkozó kutatások tematikájának változásai, vizsgálati körének szélesedésével összhangban kiemelt figyelmet kell fordítani a civil és katonai együttműködés, a fegyveres erők, a rendvédelmi szervek és nemzetbiztonsági szolgálatok együttes tevékenysége vizsgálatára. Ehhez elengedhetetlen a hadtudomány ötvözése más tudományágak ismereteivel, különös tekintettel az antropológiára és az evolúcióbíológára. Tekintettel arra, hogy a modern hadelméletnek ma már a nem katonai tényezőkkel és szereplőkkel is számolni kell, ez közelebb viheti a hagyományos értelemben vett hadelméletet, hadművészetet és hadviselést a civil kutatásokhoz. A vonatkozó inter-, multi- és transz-diszciplináris kutatások eredményei felerősíthetik a katonai vezetőképzéssel szemben támasztott újszerű követelmények iránti igényt, igazolhatják új koncepciók, megoldások és módszerek bevezetésének szükségességét, valamint a hadművelleti vezetés-irányítás és a haderőalkalmazás filozófiájának változását követő további kutatások szükségességét.

HADTUDOMÁNYI KIHÍVÁSOK

Az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének (UNESCO) 1986-ban kiadott Sevillai Nyilatkozatában a világ számos tudósa állt ki közösen az ellen, hogy bárki a tudomány – azon belül is leginkább a biológia – eredményeit a háború és erőszak igazolására használja fel. A nyilatkozat szerzői szerint tudományosan téves azt gondolni, hogy az emberiség a háború megvívására vonatkozó hajlamát állati őseitől örökölte, a háború vagy egyéb erőszakos tevékenység genetikailag programozott, az emberré válás során a kiválasztódás az erőszakos viselkedés eredménye, az embereknek erőszakos agya van, valamint a háború oka ösztöni vagy az egyéb egyedüli okra vezethető vissza.² A globalizált világ állandóvá vált társadalmi és gazdasági megrázkódtatásai, a növekvő biztonsági kockázatok és egyéb bizonytalanságok új kihívások elé állítják, esetenként rendkívüli felada-

² UNESCO: *The Seville Statement*, Internet, elérve 2016. 02. 29, letöltve <http://www.unesco.org/cpp/uk/declarations/seville.pdf>.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

tokkal szembesítik az államot és a hadsereget is. A bipoláris világrend szétesését követő időszak aszimmetrikus fegyveres konfliktusai egyértelművé tették, hogy a háború hagyományos értelemben vett hadtudományi megközelítése csak szűk tudományos mozgásteret biztosít.³ Az eltelt évtizedekben a hadtudomány nyitott más tudományterületek irányába.⁴ Az iraki és az afganisztáni katonai szerepvállalás pedig arra mutatott rá, hogy érdemes a háborúval és a hadműveletekkel antropológiai megközelítésben foglalkozni.⁵ A háború és a hadviselés antropológiája – az előbbi inkább alap, az utóbbi inkább alkalmazott kutatásként – egyértelműsítette, hogy napjaink alacsony intenzitású, irreguláris és aszimmetrikus fegyveres konfliktusai számos vonásban hasonlítanak a történelem előtti idők primitív háborúhoz.⁶ A különböző antropológiai kutatások megerősítették, hogy Clausewitznek a háború összetett és változó természetére vonatkozó megállapításai helyesek, valamint igazolták az abszolút és a valós háború között meglévő és először általa megfogalmazott tartalmi és formai különbségeket is.⁷

Az antropológiához hasonlóan népszerű a háború és a hadviselés sajátosságainak biológiai evolúcióval való összehasonlítása is. A biológiai evolúcióval való összevetés azért is indokolt, mert a NATO különböző hivatalos összhaderőnemi doktrínái tele vannak olyan kifejezésekkel, mint *konfliktus evolúció*, *hadjárat evolúció*, *evolúciós jellegű hadviselés*, *képességek evolúciója*, *szerepek evolúciója*, *evolúciós szintek*, vagy *tisztító-tartó-építő műveletek evolúciója*.⁸ A háború és a biológiai evolúció közötti hasonlóság természetesen már Darwinnak is feltűnt. A *fajok eredete* című művében olyan kifejezéseket használt, mint *harc* (micsoda harc, harc világa, figyelte a harcot, az élet nagy harca, dúló harc, nősténye-

³ Fekete Csanád: Információ és hadviselés, háború a kognitív hadszíntéren I., *Szakmai Szemle*, 11. évfolyam, 3. szám (2016), pp. 25-30.

⁴ Jobbágy Zoltán: Clausewitz és a felkelők: a háború csodálatos háromsága és a felfegyverzett nép ereje, *Honvédségi Szemle*, 67. évfolyam, 3. szám (2013), pp. 28-31; Ujházy László: Az EUFOR ALTHEA-művelet parancsnoki struktúrája, *Hadtudomány*, 2014/1–2. szám, p. 71; Horváth Attila: Az ellátási lánc, mint kritikus infrastruktúra (létfenntartású rendszerelem) In.: Csengeri János / Krajnc Zoltán (szerk.): *Humán védelem – békeműveleti veszélyhelyzet kezelési eljárások fejlesztése*, Tanulmánygyűjtemény I., e-book, Nemzeti Közszolgálati Egyetem HHK, 2016. pp. 550-614.

⁵ Sztankai Krisztián: A kulturális antropológia alkalmazása az ISAF misszióban, *Honvédségi Szemle*, 140. évfolyam, 2. szám (2012), pp. 36-38; Horváth Tibor: Az ISAF Északi Régióális Parancsnokság felépítése, törzse és működése, In.: Boldizsár Gábor / Wagner Péter (szerk.): *A Magyar Honvédség befejezett szárazföldi műveletei Afganisztánban*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem HHK, 2014, pp. 67-73.

⁶ Combee, Jerry / Plax, Martin: Rousseau's Noble Savage and European Self-Consciousness, *Modern Age*, Spring 1973, pp. 173-182; Gyrys: *War & the Noble Savage Being A Critical Inquiry into Recent Accounts of Violence amongst Uncivilized Peoples*, Dreamflesh Press, 2010, pp. 1-7; Jobbágy Zoltán: A háború antropológiája: primitív hadviselés, gerilla hadviselés és a szövetséges összhaderőnemi műveletek sikere, *Hadtudomány*, 25. évfolyam, 3-4. szám, (2015), pp. 67-78.

⁷ Clausewitz, Károly: *A háborúról*, Göttinger kiadó, Veszprém, 1999 (a könyv az 1917-es második magyar nyelvű kiadás reprintje), pp. 13-76; 525-527; Otterbein, Keith F.: *The Anthropology of War*, Waveland Press, 2009, pp. 65-82.

⁸ AJP-01(D) Allied Joint Doctrine, December 2010, pp. 2-9, 2-14; AJP-3.2 Allied Joint Doctrine for Land Operations, October 2009, pp. 1-5, 6-11; AJP-3.4.4 Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN), February 2011, pp. 4-10, 5-17, 5-18, A-6.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

kért folytatott harc, harc törvénye, kemény lesz a harc, természetben folyó harc), *háború* (az élet nagy háborúja, természetben folyó háború), *ütközet* (egyik ütközet a másik után, ütközet helyszíne) és *csata* (győztek a csatában).⁹ A háború és a biológiai evolúció összevetésének első komoly eredménye Georg Friedrich Nicolai, a Berlieni Egyetem orvos professzora által 1917-ben kiadott *A háború biológiája, egy német természettudós megfigyelései* című könyv. A könyv háborúellenes tartalma, azon belül is a semleges Belgium német elfoglalásának elítélése miatt a szerzőt a tanszékétől megfosztották, hat hónapos börtönbüntetéssel sújtották, a vagyonát elkobozták, majd internálták és megfigyelés alá helyezték. Jelen írás szempontjából azonban fontosabb kiemelni, hogy a könyvben a szerző külön fejezetekben foglalkozott a háborús ösztönnel, a háború és a létért folyó küzdelem, valamint a háború és a természetes kiválasztódás összehasonlításával. Nicolai a hazafiaság eltérő formáit a fajok különbözősége mentén közelítette meg, összehasonlította az önzetlenség (altruizmus) szerepét a háborúban és a biológiai evolúcióban, a világot pedig élő szervezetként értelmezte.¹⁰ A háború és a biológiai evolúció közötti hasonlóság felismerésére további példával szolgál Hugh Cott, aki *Az állatok alkalmazkodó színezete* című művében a biológiai evolúciót, a létért folyó küzdelmet, a benne alkalmazott módszerek változatosságát fajok között dúló háborúként értelmezte.¹¹ Más biológusok a biológiai evolúcióból levonható tanulságokat közvetlenül felhasználhatónak vélték a nemzetbiztonság minden területén, beleértve a terrorizmus elleni harcot, a természeti katasztrófák, valamint a különböző járványok leküzdését.¹² A háború és a biológiai evolúció között meglévő hasonlóság lehetővé teszi napjaink alacsony intenzitású és aszimmetrikus fegyveres konfliktusai során előtérbe került irreguláris hadviselésben központi szerepet játszó hadműveleti alkalmazkodás, valamint a különböző ellenálló csoportok létrejötte és eltűnése dinamikájának jobb megértését is.¹³

A biológusok mellett a katonák is felfigyeltek a háború és a biológiai evolúció közötti hasonlóságra. John Boyd amerikai katonai gondolkodó egyenesen arra a következtetésre jutott, hogy bármely háborúra vonatkozó kérdés természetes módon kapcsolódik a biológiai evolúcióhoz, mivel mind a háború, mind a biológiai evolúció alapvetően konfliktusról, túlélésről és hódításról szól.¹⁴ Thomas E. Lawrence, azaz Arábiai Lőrinc *A Bölcsesség hét*

⁹ Darwin, Charles: *A Fajok eredete, Természetes kiválasztás útján*, Neumann Kht., 2004, Internet, letöltve 2016. 08. 25, elérhető <http://mek.oszk.hu/05000/05011/05011.pdf>, pp. 24, 78, 80, 81, 87, 112, 124, 126, 189, 251, 319, 332.

¹⁰ Nicolai, Georg Friedrich: *Die Biologie des Krieges, Betrachtungen eines deutschen Naturforschers*, Orell Füssli, 1917. Interneten angol fordításban (*The Biology War*) elérhető: <https://ia801406.us.archive.org/14/items/biologyofwar00nicouoft/biologyofwar00nicouoft.pdf>.

¹¹ Cott, Hugh B.: *Adaptive Coloration in Animals*, Methuen & Co. Ltd., 1957, pp. xi-xii.

¹² Sagarin, Raphael D. / Taylor Terence: *Natural Security: A Darwinian Approach to a Dangerous World*, University of California Press, 2008; Sagarin, Rafe: *Learning From the Octopus: How Secrets from Nature Can Help Us Fight Terrorist Attacks, Natural Disasters, and Disease*, Basic Books, 2012.

¹³ Johnson, Dominic: *Evolutionary Models of Irregular Warfare*, The University of Edinburgh, Final Report (AFRL-AFOSR-UK-TR-2013-0001), March 2013.

¹⁴ Boyd, John: *Patterns of Conflict*, December 1986, Internet, letöltve 2014. 09. 15, elérhető www.d-n-i.net/boyd/pdf/poc.pdf, p. 11.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

pillére című művében is arra jutott, hogy a háború és a biológiai evolúció összevethető. Szerinte a háborúnak van egy biológiai eleme, ami nem fejezhető ki matematikai képletekkel és nem számszerűsíthető. A biológiai evolúcióhoz hasonlóan a háború is tele van ismeretlen változókkal, rögzítetlen körülményekkel, rendezetlen kapcsolatokkal, érzékeny kölcsönhatásokkal, illogikus eseményekkel, különböző balesetekkel és tervezhetetlen véletlennel.¹⁵ A háború és a biológiai evolúció közötti hasonlóság, valamint a biológiai elem jobb megértéséhez egy másik amerikai katonai gondolkodó, Barry D. Watts egyenesen az evolúció biológiát hozta fel példának. Szerinte az evolúciós biológia messzemenően alkalmas mind a Clausewitz által használt súrlódás, mind a Thomas E. Lawrence által megfogalmazott biológiai elem belső dinamikájának jobb megértéséhez.¹⁶ Hasonló módon bizonyult hasznosnak a háború és a hadműveletek belső dinamikájának, az oksági kapcsolatok fellazulásának, a kauzalitás – korreláció – kovariancia viszonyrendszerének jobb megértéséhez a biológiai evolúcióra, azon belül is a populációgenetikára és a populációökológiára vonatkozó ismeretek átvétele.¹⁷ Fontos megjegyezni, hogy a háború természetének leírására Clausewitz is alkalmazott biológiai megközelítést, mivel azt egy színét folyamatosan váltó kaméleonhoz hasonlította. A *háborúról* című főművében központi szerepet kap a háború természetes velejárója, az erőszak. Szerinte a háború nem létezik erőszakos magatartás nélkül, ami a kedély szülte érzületből fakad. A kedély szülte érzület és az értelem szülte szándék, a szereplők egymás elleni tevékenysége, valamint az rendelkezésre áll erők és eszközök egymásnak feszülése között meglévő kapcsolatokat Clausewitz a háború kölcsönhatásaként határozta meg, ami az erőszak végletekig való fokozását eredményezi.¹⁸

FAJON BELÜLI ERŐSZAK

Biológiai megközelítésben a háború ember-ember elleni, azaz fajon belüli erőszak, amire bőven van példa az állatvilágban is. Konrad Lorenz neves osztrák etimológus befolyásának eredményeként azonban egészen az 1970-es évek elejéig az állatvilágban tapasztalható fajon belüli erőszakot egyfajta hamis tudományos illúzió hatotta át. A háború biológiai megközelítése az antropológiai megközelítéshez hasonlóan sokáig egyfajta kényszerű pacifikálási igénnyel járt együtt.¹⁹ Lorenz *Az erőszakról* című könyvében alapvetően a gerinceseknél tapasztalható, fajon belüli erőszak fejlődését vizsgálta. Megállapítása szerint az állatoknál és az embernél tapasztalható erőszak olyan harci ösztön, amely a fajon belüli más

¹⁵ Lawrence, T. E.: *Seven Pillars of Wisdom*, Wordsworth Classic of World Literature, 1997, p. 101.

¹⁶ Watts, Barry D.: *Clausewitzian Friction and Future War*, McNair Paper 68, National Defense University, 2004, pp. v, 3-4, 22, 37, 43-48, 49-55, 60-61.

¹⁷ Jobbagy, Zoltan: *From Effects-based Operations to Effects-based Force: On Causality, Complex Adaptive System, and the Biology of War*, Ph. D. értekezés, Leiden, 2009.

¹⁸ Clausewitz, pp. 14-15, 33-34.

¹⁹ Keeley, Lawrence H.: *War Before Civilization, The Myth of the Peaceful Savage*, Oxford University Press, 1996, pp. 3-8; Eibl-Eibesfeldt, Irenaus: *The Biology of Peace and War: Men, Animals and Aggression*, Viking, 1979.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

egyedek irányába mutat. Más ösztönökhöz hasonlóan az erőszak szerepe nem más, mint az egyedek és a fajok fennmaradásának biztosítása. Az erőszak egy adott élőhelyen megtalálható faj egyedeinek sűrűségét szabályozza, ezáltal megelőzi az élőhelyek táplálékforrásainak kimerülését. Lorenz szerint az erőszak területiséghez kötött és a fajon belüli egyedsűrűséget optimalizálja, ami nemcsak az egyed, de a faj fennmaradása szempontjából is hasznos. Az erőszaknak fontos szerep jut még a szexuális kiválasztódás, a saját génállomány továbbadásának biztosításában is. Paradox módon szerinte az erőszak korlátozza az egyedek közötti harcot, mivel a véletlen és sajnálatos eseményeket nem számítva, nem célja az ugyanazon fajhoz tartozó egyedek életének kioltása. Az erőszak más ösztönökkel együtt felpuhulva ártalmatlan rituálékban végződik, esetenként még erősítheti is az egyedek közötti kapcsolatot.²⁰ Ezt az illúziót a későbbi kutatások lerombolták. A fajon belüli erőszak és annak eredményeként bekövetkező halál sok faj esetében nagyon is a mindennapok részét képezi. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy az állatvilágban tapasztalható fajon belüli erőszak bőven meghaladja az emberek világában tapasztalható erőszak mértékét. A fajon belüli erőszak intenzitását befolyásolja az élőhely nagysága, a rendelkezésre álló táplálékforrás mennyisége és a párzásra képes nőtények száma. A fajon belüli erőszak tehát nem feltétlenül területhez, hanem egyedhez kötött, amiben a saját gének átadásának igénye központi szerepet játszik. Az erőszak mértékét folyamatosan korlátozza, hogy mind a fajon belüli, mind a fajok közötti harc során a részvevők szeretnék elkerülni a komolyabb sérüléseket és sebesüléseket. Egy sérülés, vagy sebesülés miatt legyengült állat táplálékhoz való jutása korlátozott és könnyen annak pusztulását vonhatja maga után. Az állatvilág szereplői részéről az erőszak, a kockázatmentes ölés ezért sokkal inkább a gyengébb, vagy védtelenebb egyedek irányába hat. Megfigyelések bizonyítják, hogy a fajon belüli gyilkosságok jelentős számban a mások által nemzett és komoly ellenállást tanúsítani nem tudó kölykök ellen irányul. A biológia evolúcióban megfigyelhető fajon belüli erőszakból fakadó ölés ezért alapvetően aszimmetrikus és a sérülés, vagy sebesülés elkerülését szolgálja.²¹

EVOLÚCIÓ, BIOLÓGIA ÉS ANTROPOLÓGIA

Az evolúció nagy lépéseit tárgyaló könyvükben John Maynard Smith és Szathmáry Eörs a társadalmak kialakulását biológiai szempontból közelítette meg. Szerintük az emberi társadalom eredetének megértése szempontjából a fosszilis maradványok értelmezése mellett fontos az összehasonlító biológia eredményeinek a használata is.²² Az antropológia egy tudományterülete, a biológiai antropológia az összehasonlító biológiával való szoros kapcsolat miatt lehetővé teszi nemcsak az emberi társadalmak kialakulásának és fejlődésé-

²⁰ Lorenz, Konrad: *On Agression*, Routledge Classics, 2002, pp. 21-45, 54-81.

²¹ Gat, Azar: *War in Human Civilization*, Oxford University Press, 2006, pp. 3-10, 36-113, 114-132.

²² Smith, John Maynard / Szathmáry, Örs: *Az evolúció nagy lépései*, Scientia Kiadó, 1997, pp. 311, 332-335; Porkoláb Imre: A hadviselés adaptációja: harc az emberi elméért, *Hadtudományi Szemle*, VII. évfolyam 3. szám (2014), pp. 57-69.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

nek, hanem az emberré válás folyamatának, azon belül is a fajon belüli erőszak jellegének a vizsgálatát. Biológiai, antropológiai és magatartástudományi ismeretek ötvözésével pedig közvetve lehetővé teszi a háború eredetének jobb megértését is.²³ Tekintettel arra, hogy a háború és a hadviselés az emberi társadalmak kialakulásának természetes velejárója, a biológiai evolúcióban megfigyelhető fajon belüli erőszak vizsgálata a hadtudományt is új tartalmi elemekkel gazdagíthatja.²⁴ Biológiai összevetésben az ember (*Homo sapiens*) az emberfélék (*Hominidae*) családjába tartozik. Rokonai a csimpánz (*Pan troglodytes*), a bonobó (*Pan paniscus*), a gorilla (*Gorilla gorilla*) és az orangután (*Pongo pygmaeus*). Az emberszabású majmok közül az ember legközelebbi rokona a csimpánz.²⁵ Az ember és a csimpánz közeli rokonságát három tudományos felfedezés is megerősíti. Ezek a felfedezések egy olyan korba mutatnak vissza, amikor úgy nagyjából 5 millió évvel ezelőtt a két faj még közös ősből létezve nem különült el egymástól. Az első azok az 4,5 millió éves Etiópiában felfedezett emberi kőületek, amelyek egyértelműen bizonyítják egy két lábon járó, de csimpánzszerű fejű rendelkező emberi őst meglétét. A második azok a laboratóriumi vizsgálatok, amelyek egyértelművé teszik, hogy minden külső hasonlóság ellenére a csimpánzok genetikailag közelebb állnak hozzánk, mint a gorillákhoz. A harmadik pedig azok a terep- és laboratóriumi megfigyelések, amelyek egyértelművé teszik az ember és a csimpánz közötti viselkedésformákban, különösen a társadalmi berendezkedésben és a csoportok közötti erőszak területén meglévő párhuzamot.²⁶

A rendszertani közelséget tükröző hasonlóságok ellenére a csimpánzokról kialakított kép alapvetően torz, mivel ezeket az állatokat előszeretettel ábrázolják természetes bohócként, vidám kópéként, az ember jóindulatú karikatúrájaként. A csimpánzokkal kapcsolatos egyik legelterjedtebb nézet az, hogy ugyan elérték az emberré válás evolúciós küszöbét, de nem léptek át rajta. Kevesen tudják azonban, hogy a csimpánzok fegyelmezett katonák, szervezett harcosok és hidegvérű gyilkosok is egyben. Emellett csoportosan vadásznak és húst esznek.²⁷ Az emberfélék családjába tartozó, az emberrel mind genetikai, mind morfológiai szempontból sok hasonlóságot felmutató csimpánzok csoportjai között megfigyelhető erőszak és a primitív emberi közösségek közötti háború hasonlósága szembevetőd. Mindkét faj esetében megjelenik a meglepetésszerű támadás, a túlerő használata, a gyilkolásra való eltökéltség, a megfélemlítés és rémület keltése, valamint az ebben el-

²³ Little, Michael A. / Sussman, Robert W.: *History of Biological Anthropology*, in: Larsen, Clark S.: *A Companion to Biological Anthropology*, Wiley-Blackwell, 2010, pp. 13-38.

²⁴ Otterbein, Keith F.: *How War Began*, Texas A&M University Press, 2004; Boda József nb. vezérőrnagy / Boldizsár Gábor ezredes / Kovács László ezredes / Orosz Zoltán altábornagy / Padányi József dandártábornok / Resperger István ezredes / Szenes Zoltán ny. vezérezredes: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai, *Honvédségi Szemle*, 144. évfolyam, 3. szám (2016), pp. 3-8; Porkoláb Imre: A hadviseléssel kapcsolatos elméletek és elvek változása napjaink konfliktusainak tükrében, *Honvédségi Szemle*, 142. évfolyam, 6. szám (2014), pp. 6-14.

²⁵ Wrangham, Richard / Peterson, Dale: *Demonic Males, Apes and the Origins of Human Violence*, Mariner Books, 1996, pp. 35-40.

²⁶ Wrangham / Peterson, p. 23.

²⁷ Ghiglieri, Michael: War Among the Chimps, *Discover*, November 1987, p. 68.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

pusztuló egyedek populációhoz viszonyított esetenkénti nagy száma. Még akkor is, ha sem a csimpánz, sem az ember nem programozott közvetlenül a háborúra, mindkét faj esetében megfigyelhető az erőszakos magatartás és az abból fakadó cselekvés hasonlósága.²⁸

CSOPORTOK KÖZÖTTI ERŐSZAK

A hím csimpánzok viszonylag gyakran, nagyjából három-öt naponként háromfős vagy annál nagyobb csoportokat alkotva, járőr és megfigyelő tevékenységet hajtanak végre a területük határainál. A territoriális fajok zömével ellentétben azonban a csimpánzcsoportok területei között nincs éles határvonal, azok átfedik egymást és ezért a csimpánzok számára veszélyes területnek számítanak. Itt mozgásuk óvatossá és halkká válik, szaglásszák a növényzetet, valamint magas fákra mászva a másik csoporthoz tartozó ellenséges területet kémlelik. Amikor két nagyjából hasonló méretű csoport észleli egymást, felkészülnek erejük fitogtatására. Hangosan kiabálnak, színlelt rohamokat hajtanak végre, köveket hajtanak és botokat dobnak egymás irányába. Ezután mindkét fél visszavonul a saját, központi vagy biztonságos területe irányába. Amennyiben azonban egyedüli csimpánzzal találkoznak, vagy olyan nőstény hangját hallják, aki csecsemővel vagy két kicsivel van, üldözni kezdik és amint lehetőség nyílik rá, meg is támadják. Goodall beszámol olyan esetről, amikor hét hím támadott meg egy nőstényt. Megfigyelt olyan támadásokat is, ahol a támadók az áldozat kicsinyeit megölték, illetve közülük néhányat részlegesen vagy teljesen megettek.²⁹

Goodall személyesen győződhetett meg a csimpánzcsoportok közötti erőszak jellegéről és az azzal járó brutalitásról, amivel kapcsolatban a hadviselés (*warfare*) kifejezést használta. Az általa tanulmányozott csoport 1970-től két év alatt két különálló csoporttá vált. Lényegében a kutatási területen létrejött egy Kasakela és egy Kahama nevű csoport, különálló központi területekkel és a közöttük húzódó határterülettel. A kezdeti időszakban a két csoporthoz tartozó hímek közötti kapcsolat viszonylag agresszív volt, de harc nem volt közöttük megfigyelhető. Amikor a csoport tagjai találkoztak, fenyegetően léptek fel egymással szemben, hangoskodtak, de mindig visszavonultak. A viszonylag békés átmeneti időszakot követően azonban 1974-től a Kasakela csoporthoz tartozó hímek a Kahama egyének ellen brutális támadások sorozatát hajtották végre, amiből ötöt Goodall és társai megfigyeltek.³⁰ Goodall mellett más tudósok is felfigyeltek a csimpánzcsoportok mindennapjait átszövő erőszakra és annak következményeire. Toshida Nishida további tanzániai, Stella Brewer szenegáli, míg Christophe és Hedwig Boesch az elefántcsontparti csimpánzok megfigyelése során tapasztalt hasonlókat. A megfigyelések egyértelműen rögzítették

²⁸ LeBlanc, Steven A. / Register, Katherine E.: *Constant Battles, The Myth of the Peaceful, Noble Savage*, St. Martin's Press, 2003, p. 78; Jones, Dan: Killer Instincts, *Nature*, Volume 451 (31 January 2008), p. 514; Horváth L. Attila: *A terrorizmus csapdájában*, Zrínyi Kiadó, 2014. p. 28.

²⁹ Goodall, Jane: *In the Shadow of Man*, Houghton Mifflin, 1988, pp. 10-11.

³⁰ Ibid., pp. 12-13.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

két csimpánzcsoport teljes eltűnését, aminek okaként a kutatók a más csimpánzcsoporttal való konfliktust határozták meg.³¹

PRIMITÍV HÁBORÚ SAJÁTOSÁGAI

Jane Goodall véleménye szerint a csimpánzok viselkedése nagymértékben hasonlíthat az elő- és ősemberekére. A csimpánzoknál tapasztalható egyszerű gondoskodás és erőszak kezdeti viselkedésmintái az évmilliók során váltak a modern embereknel megfigyelhető szerelemmé és gyűlöletté, könyörületességgé és kegyetlenséggé, társadalmi harmóniává és háborúvá. Erőszak a csimpánzok mindennapjaiban is megjelenik különböző csoportjaik között. Ez a jeleget tekintve elhúzódó (*alacsony intenzitás*), a módszert illetően brutális (*irregularitás*), míg dinamikájában nagymértékben hasonlít a primitív háborúkkal sok rokon vonást mutató bandaháborúkra (*aszimmetria*). Megjelenik benne a számbeli fölényre, vagy helyzeti előnyre való törekvés, a komoly megsebesülés veszélye, valamint az esetenkénti halál lehetősége is.³² A primitív háborúkkal kapcsolatban sokáig általánosan elfogadott volt, hogy a halálos áldozatok száma alacsony, az ilyen háborúban való részvétel nem különösebben veszélyes, jellegüket tekintve színvonal alattiak és gyávák, míg belső dinamikájuk a legjobb esetben is lagymatag. A primitív háborúk sajátosságai között szerepelt még az abban résztvevők alacsony szintű mozgósíthatósága, a részvétel teljesen önkéntes alapon való szerveződése, valamint a hosszabb hadjáratokat lehetetlenné tevő alacsony szintű logisztikai támogatottság. Nincsenek különböző szinteken szerveződő egységek, nincs szervezettzerű kiképzés, a vezetés-irányítás rendszere pedig elhanyagolt. A benne résztvevők katonai szempontból fegyelmetlenek, katonai értelemben vett morál pedig nem létezik. Ezekben a háborúban nem használnak csak harcra készített fegyvereket, és nem építenek különböző erődítményeket. Nincsenek hivatásos katonák és nincs jele a katonai specializálódásnak. Az alkalmazott harcászat nem hatékony és a harc megvívásának nincsenek hagyományos értelemben vett elvei.³³

A valóság azonban az, hogy a napjaink alacsony intenzitású, irreguláris és aszimmetrikus fegyveres konfliktusaival számos hasonló vonást felvonultató és a csimpánzok csoportjai közötti erőszakkal is rokon jegyeket mutató primitív háborúk nagyon is komoly következménnyel járnak mind az egyén, mind a közösség életét illetően.³⁴ Hasonló megállapításra jutott Carl Schmitt *A partizán elmélete* című művében. Szerinte az ilyen háborúk együtt járnak a meglévő társadalmi struktúrák szétzúzásával, a háború és a béke, a katona és a civil, az ellenség és a bűnöző, a hőstett és a bűntett összemosásával. Tartalmaznak felforgató tevékenységet, pszichológiai hadviselést, de akár az ellenfél teljes megsemmisí-

³¹ Wrangham / Peterson, pp. 19-21.

³² Goodall, pp. 8-10.

³³ Harris, Marvin / Johnson, Orna: *Cultural Anthropology*, Pearson Education, 2003, pp. 164-165; Gardner, Robert / Heider, Karl G.: *Gardens of War, Life and Death in the New Guinea Stone Age*, Random House, 1968, pp. 135-144.

³⁴ Marsai, Viktor: Szudán – választások után, kettéválás előtt, *Nemzet és Biztonság*, IV. évfolyam, 2. szám, pp. 25-31.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

tését eredményező terrort és ellenterrort is.³⁵ Ezek a konfliktusok jelentős áldozatokkal járnak, rendkívül véresek tudnak lenni és komoly eredmények elérését teszik lehetővé. Creveld szerint az ilyen konfliktusok közelítik meg leginkább az apokaliptikus, vagy abszolút háborút.³⁶

HASONLÓ DINAMIKAI ELEMEEK

A mai ember (*Homo sapiens*) nagyjából 150-230 ezer évvel ezelőtt alakult ki. Legközelebbi rokonunktól, a csimpánztól való elszakadás után az ember ősei nagyjából 2 millió évvel ezelőtt kezdtek el tartósan húst fogyasztani, agyuk nagyjából 1,8 millió évvel ezelőtt kezdett el megnövekedni, a tüzet pedig mintegy 1,5 millió évvel ezelőtt szelídítették meg. Az emberi nyelv kialakulása 150 ezer évvel ezelőttre tehető, a mezőgazdaság nagyjából 10 ezer évvel jelent meg, míg a lőport ezer, a belsőégésű motort száz éve találták fel.³⁷ A csimpánzok fajon belüli, csoportok közötti erőszakának vizsgálata lehetővé teszi, hogy a hadtudomány a háborúra és benne a hadviselésre ne csak néhány száz évet felölelő politikai jelenséggként (Clausewitz), ne néhány ezer évet felölelő kulturális jelenséggként (Keegan), ne néhány tízezer évet felölelő antropológiai jelenséggként (Ferguson/Otterbein), hanem százezer évet, esetleg évmilliókat felölelő biológiai jelenséggként tekintsen. A biológiai antropológia által lehetővé tett, kicsit homályos kép hasznosítható ismereteket ad a fajon belüli és a csoportok közötti erőszak, valamint a háború és a hadviselés tudományos összekapcsolására.³⁸ Az ember és a csimpánz között meglévő nagyfokú genetikai és morfológiai hasonlóság, a fajon belüli és a csoportok közötti erőszak megléte mindkét esetben az sugallja, hogy az emberi háborúk és benne a hadviselés sajátosságainak eredetére, az aszimmetriára való törekvés igényének kialakulására a biológiai evolúció évmillióinak tanulmányozása szolgálhat magyarázatokkal. Napoleon Chagnon *Yanomamo – Az éden utolsó napjai* című könyvében leírja az Amazonas mentén élő yanomamö indiánok közötti háborúskodás sajátosságait, amely számos elemében hasonlít a Goodall által megfigyelt két csimpánzcsoport, a Kasakela és a Kahama között évekig elhúzódó és egyik csoport eltűnésével végződő erőszakos cselekményekre. A nyilvánvaló különbségek mellett a hasonlóságok nagy száma egyértelmű. A csimpánzok a primitív emberi közösségekhez hasonlóan apai ági (patrilineáris) csoportokba szerveződnek, amelyben meghatározó a

³⁵ Schmitt, Carl: *The Theory of the Partisan, A Commentary/Remark on the Concept of the Political*, Duncker & Humblot, 1963; angol fordítás A. C. Goodson, Michigan State University, East Lansing, 2004, pp. 6-7, 10-55, Internet, letöltve 2014. 11. 20, elérhető: <http://obinfonet.ro/docs/tpnt/tpntrex/cschmitt-theory-of-the-partisan.pdf>.

³⁶ Creveld, Martin van: *The Transformation of War, The Most Radical Interpretation of Armed Conflict since Clausewitz*, The Free Press, 1991., pp. 21-22; Trinquier, R.: *Modern Warfare, A French View of Counterinsurgency*, Praeger Security International, 2006.

³⁷ Wrangham / Peterson, pp. 43-62.

³⁸ Keegan, John: *A History of Warfare*, Pimlico, 1994; Ferguson, Brian R. / Whitehead, Neil L. (eds.): *War in the Tribal Zone: Expanding States and Indigenous Warfare*, School for Advanced Research Press, 2002; Ferguson, Brian R.: *Warfare, Culture, and Environment*, Academic Press, 1984; Wrangham / Peterson, pp. 43-46.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

hímek közeli rokonsága. A csoportok nagysága mindkét faj esetében általában néhány tucattól néhány száz főig terjedhet. Csoportok közötti agresszióra mindkét esetben akkor kerül sor, amikor néhány hím egyed szándékosan behatol a szomszédos, más csoporthoz tartozó területre. A portyázók célja vagy egy másik csoporthoz tartozó magányos hím, egy nem ivarérett nőstény, vagy egy hímből és nőstényből álló pár felkutatása és meggyilkolása. A cél érdekében a portyázók kihasználják a terep és a növényzet adottságait és áldozatukhoz a lehető legközelebb lopakodnak. Az áldozatot brutálisan megtámadják, esetenként a helyszínen megölik, vagy halálosan megsebesítik. A támadás során feltépik a bőrt, kicsavarják a végtagokat, csontokat törnek, vért isznak, húst esznek és egyéb olyan borzalmakat követnek el, amelyek a mai kor háborúi során háborús bűnöknek számítanak.³⁹

A számbeli, vagy helyzeti előnyre (aszimmetriára) való törekvés azt feltételezi, hogy az emberhez hasonlóan a csimpánzok is képesek a támadás előtt a kockázat felmérésére. A támadás jelentette meglepés eredményeként pedig a támadók megsebesülésének a kockázata viszonylag alacsony. Fontos megjegyezni, hogy a portyázó csoport figyelme inkább a felnőtt hímekre és kevésbé az ivarérett nőstényekre irányul. A majdnem ivarérett nőstényeket a portyázók legtöbbször magukkal viszik és a saját csoportjuk tagjává teszik. A rajtaütések annyira a mindennapi élet részét képezik, hogy eredményeként a hím csimpánzok 30 százaléka az életét erőszakos halállal fejezi be. Úgy tűnik, hogy minél inkább hasonlítanak a primitív emberi közösségek gazdasági és környezeti életfeltételei a csimpánzokéhoz, annál inkább válik hasonlóvá a csoportok közötti agresszió jellege. A szembenállás és az annak alapját képező erőszak clausewitzi értelemben is abszolút. Nincs szabályos ütközet, nincsenek csoportok közötti szövetségek, nincsen helye hőstetteknek, és nincs rituálé vagy szabály. Ami marad, az lényegében minden szempontból hitvány, aljas, ocsmány, nemtelen és galád.⁴⁰ Ez nagyon közel áll Hobbes *Leviatán*, *Az egyházi és világi állam anyaga, formája és hatalma* című könyvében az emberiség boldogsága és boldogtalansága természetes feltételeiről leírtakkal. Hobbes az emberi létet az ilyen háborúban magányosnak, szegénynek, veszélyesnek, kegyetlennek és rövidnek látta.⁴¹

³⁹ Chagnon, Napoleon A.: *Yanomamo - The Last Days Of Eden*, Mariner Books, 1992, pp. 182-241; Gardner / Heider, pp. 135-144; Wrangham / Peterson, pp. 63-70; Gabsis, Sohaib / Shaw, Scott: Crisis in the Central African Republic: Muslim Minorities and the Descent into Sectarian Conflict, *Prepared for the All-Parliamentary Group for the Prevention of Genocide and other Crimes against Humanity*, Internet, letöltve 2016. 09. 05, elérve: <http://www4.carleton.ca/cifp/app/serve.php/1497.pdf>.

⁴⁰ Bakos Csaba Attila: Korunk változó hadviselésének hadelméleti alapja, *Hadtudomány*, elektronikus lapszám (2014), p. 214; Wrangham / Peterson, pp. 71-82; Lásd *Violent chimpanzee attack*, Planet Earth, BBC Wildlife, Internet, elérve 2016. 09. 05, letölthető: <https://www.youtube.com/watch?v=a7XuXi3mgYM>.

⁴¹ Hobbes, Thomas: *Leviathan or the Matter, Forme, & Power of a Common-wealth Ecclesiasticall and Civill*, London, 1651, p. 78, Internet, letöltve 2016. 09. 08, elérhető: <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/3il3/hobbes/Leviathan.pdf>; Horváth L. Attila: *A terrorizmus csapdájában*, Zrínyi Kiadó, 2014. pp. 26-30.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

TERÜLETISÉG ÉS ERŐFORRÁSOK

Az ölésre való eltökéltség, a portyára való izgatott gyülekezés, az ellenség lopva való megközelítése, az esélyek gyors felmérése, a rajtaütés során fennálló számbeli vagy helyzeti aszimmetriára való törekvés megfigyelhető nemcsak korábbi korok primitív háborúi, de a XXI. század fegyveres konfliktusai során is. Nem elhanyagolható az sem, hogy a meglepés a szövetségi összhaderőnemi és többnemzeti műveletek általános elvei között is szerepel. A Szövetségi Összhaderőnemi Doktrína szerint a meglepés a gyorsaságra, a titkosságra és a megtévesztésre épül. Amennyiben sikeres, a kifejtett erőfeszítésnél aránytalanul nagyobb (aszimmetrikus) eredményt hoz. Megfigyelhető a doktrína további, hadműveletek megvívására vonatkozó elveinek az alkalmazása a csimpánzcsoportok közötti agresszióban, úgymint az erő kifejtés egysége, a célkitűzések meghatározása, a szándék egysége, az erők összpontosítása, az erő gazdaságos alkalmazása, a rugalmasság, a kezdeményezés, a morál fenntartása, a biztonságra való törekvés, valamint az egyszerűség.⁴² A fajon belüli erőszak Lorenz szerint egy adott faj egyedei területi eloszlásának optimalizálását, illetve a saját gének átadását segíti elő. Az idők folyamán a csimpánzok portyázására és a csoportjaik között tapasztalható erőszakra alapvetően három magyarázat született. Az első szerint a portyázás feladata a csoport egyedei biztonságának növelése, a második szerint új nőtények felkutatása, a harmadik szerint a táplálékhoz való jutás esélyének növelése.⁴³

Élőhelyi megfigyelések eredményei a csimpánzcsoportok közötti erőszakot még inkább hasonlónak teszik az emberi háborúval. Mitani és társai tíz éven keresztül figyeltek meg csimpánzokat az ugandai Kibale Nemzeti Parkban. A megfigyelés tíz éve alatt (1999-2008) az Ngogo csimpánzcsoport összesen 21, szomszédos csoporthoz tartozó egyedet ölt, vagy sebesített meg halálosan. Az áldozatokra mindig ugyanabban a régióban bukkantak rá és feltételezik, hogy egyazon csoporthoz tartoztak. A megfigyelés eredményeként a kutatócsoport arra a következtetésre jutott, hogy a csimpánzcsoportok közötti erőszak és az Ngogo csoport élőhelyének területi növekedése között oksági kapcsolat áll fenn. A vizsgált időszak alatt a csimpánzcsoport által ellenőrzött terület a kezdeti 28,76 km²-ről 35,16 km²-re nőtt, ami 22,3%-os növekedést jelent. Tekintettel arra, hogy az utolsó évben végzett megfigyelések során nem láttak más csoporthoz tartozó egyedet az elfoglalt területen, az Ngogo csimpánzok a szomszédos csimpánzcsoport kárára növelték élőhelyüket. A megfigyelésből levont következtetés összhangban van a biológiai evolúcióban meglévő erőforrás beszerzési hipotézissel. Az élőhely területének növelése maga után vonja a csoporthoz tartozó egyedek táplálékforrásokhoz jutási esélyének bővülését és a nőtények szaporodási képességének növekedését.⁴⁴ A területi növekedés a következő egyszerű logikai lánc

⁴² AJP-01(D) Allied Joint Doctrine, pp. 1-6 – 1-8.

⁴³ Mitani, John C. / Watts, David P.: Correlates of territorial boundary patrol behaviour in wild chimpanzees, *Animal Behaviour*, 70. évfolyam, 5. szám (2005), pp. 1079-1086.

⁴⁴ Mitani, John C. / Watts, David P. / Amstler, Sylvia J.: Lethal intergroup aggression leads to territorial expansion in wild chimpanzees, Correspondences, *Current Biology*, 20. évfolyam, 12. szám (2010), pp. R507-508.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

felállítását teszi lehetővé: minél nagyobb a terület, annál több gyümölcsfát ellenőriznek a hímek; minél több gyümölcsfát ellenőriznek a hímek, annál többet tudnak a nőstények enni; minél többet tudnak a nőstények enni, annál több utódot hoznak világra; minél több utódot hoznak világra, annál nagyobb lesz a csoport; minél nagyobb a csoport, annál erősebb; minél erősebb, annál nagyobb az esélye a túlélésre.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy nem mindenki ért egyet a csimpánzcsoportok közötti agresszió és az emberi háborúk közötti kapcsolatot illetően. Annak ellenére, hogy Goodall óta a csimpánzok viselkedésének megfigyelése és annak dokumentálása ugrás-szerűen megnőtt, a csoportok közötti erőszak következtében elpusztult állatok száma viszonylag alacsony. Az eddig megfigyelt 31 eset szenvedő alanya pedig 17 esetben nem kifejlett egyed volt. A kilenc afrikai helyszínen megfigyeléssel eltöltött 215 év pedig azt jelenti, hogy egy kutatónak nagyjából hét évente van esélye csoportok közötti, fajon belüli erőszak megfigyelésére. Fontos emellett kiemelni, hogy az emberrel szintén hasonló rokonságban álló és a csimpánzokkal ellentétben alapvetően békés természetű bonobokat nem vizsgálták ilyen behatóan. Sokan ezért úgy vélik, hogy az emberi háborúk kialakulását inkább lehet kötni életmódban bekövetkezett változásokhoz, semmint a biológiai evolúcióba ágyazott fajon belüli, csoportok közötti erőszakhoz. A csimpánzcsoportok közötti erőszak elmélete ezért erősen spekulatív és nem teljesen bizonyított, mivel nem támasztják alá sem kövületi, sem régészeti bizonyítékok.⁴⁵

ÖSSZEFOGLALÁS

A háború és a biológiai evolúció hasonlósága egyértelmű, mivel mindkét esetben összetett, folyamatosan változó, nyitott nagyszisztemről van szó. A Sevillai Nyilatkozat, a szerzők nemes szándéka ellenére alapvetően politikai és nem tudományos. Nem veszi figyelembe a tudomány folyamatosan változó jellegét, mivel egy adott időpontig (1986) meglévő tudást próbál egyetemes érvényűvé tenni. Az összehasonlító biológia és a biológiai antropológia eredményei nem a háborút és erőszakot igazolják, hanem megfigyelt jelenségeket magyaráznak meg és elméleti összefüggéseket tárnak fel. A nyilatkozat állításaival kapcsolatban azonban számos pontosítás szükséges. Az emberiség háború megvívására vonatkozó hajlamához szükséges erőszak valószínűleg jelen volt állati őseiben és egyértelműen jelen van a vele rendszertani szempontból nagyon közeli csimpánzokban. A háború vagy egyéb erőszakos tevékenység genetikailag programozott, de nemcsak genetikai tényezőktől függ, amire jó példa az emberrel szintén közeli rokonságban álló, de alapvetően békés természetű bonobók. Az emberré válás során a kiválasztódásban szerepet játszott az erőszakos viselkedés, még ha az nem is volt mindig meghatározó. Az embereknek nincs feltétlenül erőszakos agya, de az emberi agy egyértelműen képes erőszakos tevékenység koordiná-

⁴⁵ Stempel, Jim: *The Nature of War: Origins and Evolution of Violent Conflict*, McFarland, 2012, pp. 11-22; Horváth Attila: *Terrorizmus és térfjellemzők a létfontosságú rendszerelemek védelmében*, In.: Horváth Attila (szerk.): *Fejezetek a létfontosságú közlekedési rendszerelemek védelmének aktuális kérdéseiről*, Nemzeti Közszoigálati Egyetem, 2014. pp. 7-26.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

lására. A háború oka lehet ösztöni és sajnos visszavezethető egyedüli okokra is, amire jó példa a Ngogo csimpánzok területi növekedéssel járó erőszakos tevékenysége.

A háború és benne a hadviselés biológiai evolúcióval való összevetése egyértelművé teszi, hogy az emberi léthez hasonlóan az emberré válás évmilliókat felölelő folyamata sem erőszakmentes. Ennek ellenére fontos megjegyezni, hogy a biológiai antropológia által megfigyelhetővé vált elemek és minták legalább annyira mutatnak a háború kialakulásának irányába, mint ellene. A csimpánzok csoportjai között megfigyelhető erőszak és a primitív háborúk közötti hasonlóság nem kisebb és nem nagyobb, mint a primitív háborúk és a modern háborúk között meglévő egyezés. A fajon belüli erőszak magában hordozza a háború és a hadviselés kialakulását, amelyben az aszimmetriára való törekvésnek kiemelt szerep jut. Minél inkább visszamegyünk az időben, annál inkább meghatározóvá válik a háború és a csoportok közötti erőszak abszolút jellege. Átszővi a benne részvevők mindennapjait, az erőszakos halál lehetőségét mindenki számára valóssággá teszi, egyéni és csoportos kapcsolatokat zúz szét, valamint kevés teret enged a hősiességnek. Evolúciós összevetésben, a clausewitzi hármasság kölcsönhatáshoz hasonlóan a háborút és az erőszakot semmi nem korlátozza. A cikk alapját képező kutatás bebizonyította, hogy a nemzetközi kutatások főirányába illeszkedve lehetséges a hadtudomány, az antropológia és az evolúcióbiológia eredményeinek ötvözésével az interoperabilitás, valamint az összhaderőnemi jelleg erősítése szempontjából meghatározó aszimmetriát értelmezni és új tartalommal megtölteni. Ezáltal lehetővé válik a hadműveletek megtervezésére, megszervezésére és végrehajtására vonatkozó nemzetközi elméletek jobb megismerése, valamint az elméleteken belüli meghatározó szempontok hazai adaptálása.

IRODALOMJEGYZÉK

1. *AJP-01(D) Allied Joint Doctrine*, December 2010.
2. *AJP-3.2 Allied Joint Doctrine for Land Operations*, October 2009.
3. *AJP-3.4.4 Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN)*, February 2011.
4. Bakos Csaba Attila: Korunk változó hadviselésének hadelméleti alapja, *Hadtudomány*, elektronikus lapszám (2014), pp. 210-218.
5. Boda József nb. vezérőrnagy / Boldizsár Gábor ezredes / Kovács László ezredes / Orosz Zoltán altábornagy / Padányi József dandártábornok / Resperger István ezredes / Szenes Zoltán ny. vezérezredes: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai, *Honvédségi Szemle*, 144. évfolyam, 3. szám (2016), pp. 3-19.
6. Boyd, John: *Patterns of Conflict*, December 1986, Internet, letöltve 2014. 09. 15, elérhető www.d-n-i.net/boyd/pdf/poc.pdf, p. 11.
7. Chagnon, Napoleon A.: *Yanomamo - The Last Days Of Eden*, Mariner Books, 1992.
8. Clausewitz, Károly: *A háborúról*, Göttinger kiadó, Veszprém, 1999 (a könyv az 1917-es második magyar nyelvű kiadás reprintje).
9. Combee, Jerry / Plax, Martin: *Rousseau's Noble Savage and European Self-Consciousness, Modern Age*, Spring 1973, pp. 173-182.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

10. Cott, Hugh B.: *Adaptive Coloration in Animals*, Methuen & Co. Ltd., 1957.
11. Creveld, Martin van: *The Transformation of War, The Most Radical Interpretation of Armed Conflict since Clausewitz*, The Free Press, 1991.
12. Darwin, Charles: *A Fajok eredete, Természetes kiválasztás útján*, Neumann Kht., 2004, Internet, letöltve 2016. 08. 25, elérhető <http://mek.oszk.hu/05000/05011/05011.pdf>.
13. Eibl-Eibesfeldt, Irenaus: *The Biology of Peace and War: Men, Animals and Aggression*, Viking, 1979.
14. Fekete Csanád: Információ és hadviselés, háború a kognitív hadszíntéren I., *Szakmai Szemle*, 11. évfolyam, 3. szám (2016), pp. 24-42.
15. Ferguson, Brian R. / Whitehead, Neil L. (eds.): *War in the Tribal Zone: Expanding States and Indigenous Warfare*, School for Advanced Research Press, 2002.
16. Ferguson, Brian R.: *Warfare, Culture, and Environment*, Academic Press, 1984.
17. Gabsis, Sohaib / Shaw, Scott: *Crisis in the Central African Republic: Muslim Minorities and the Descent into Sectarian Conflict, Prepared for the All-Parliamentary Group for the Prevention of Genocide and other Crimes against Humanity*, Internet, letöltve 2016. 09. 05, elérve: <http://www4.carleton.ca/cifp/app/serve.php/1497.pdf>.
18. Gardner, Robert / Heider, Karl G.: *Gardens of War, Life and Death in the New Guinea Stone Age*, Random House, 1968.
19. Gat, Azar: *War in Human Civilization*, Oxford University Press, 2006.
20. Ghiglieri, Michael: War Among the Chimps, *Discover*, November 1987, p. 68.
21. Goodall, Jane: *In the Shadow of Man*, Houghton Mifflin, 1988.
22. Gyrus: *War & the Noble Savage Being A Critical Inquiry into Recent Accounts of Violence amongst Uncivilized Peoples*, Dreamflesh Press, 2010.
23. Harris, Marvin / Johnson, Orna: *Cultural Anthropology*, Pearson Education, 2003.
24. Hobbes, Thomas: *Leviathan or the Matter, Forme, & Power of a Common-wealth Ecclesiasticall and Civill*, London, 1651, Internet, letöltve 2016. 09. 08, elérhető: <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/hobbes/Leviathan.pdf>.
25. Horváth Attila: Az ellátási lánc, mint kritikus infrastruktúra (létfontosságú rendszerelem) In.: Csengeri János / Krajnc Zoltán (szerk.): *Humán védelem – békeműveleti veszélyhelyzet kezelési eljárások fejlesztése*, Tanulmánygyűjtemény I., e-book, Nemzeti Közzolgálati Egyetem HHK, Budapest, 2016. pp. 550-614.
26. Horváth L. Attila: *A terrorizmus csapdájában*, Zrínyi Kiadó, 2014.
27. Horváth Attila: *Terrorizmus és térjellemezők a létfontosságú rendszerelemek védelmében*, In.: Horváth Attila (szerk.): *Fejezetek a létfontosságú közlekedési rendszerelemek védelmének aktuális kérdéseiről*, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, 2014. pp. 7-26.
28. Horváth Tibor: Az ISAF Északi Régióális Parancsnokság felépítése, törzse és működése, In.: Boldizsár Gábor / Wagner Péter (szerk.): *A Magyar Honvédség befejezett szárazföldi műveletei Afganisztánban*, Nemzeti Közzolgálati Egyetem HHK, 2014, pp. 67-73.
29. Jobbágy Zoltán: A háború antropológiája: primitív hadviselés, gerilla hadviselés és a szövetséges összhaderőnemi műveletek sikere, *Hadtudomány*, 25. évfolyam, 3-4. szám, (2015), pp. 67-78.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

30. Jobbágy Zoltán: Clausewitz és a felkelők: a háború csodálatos háromsága és a felfegyverzett nép ereje, *Honvédségi Szemle*, 67. évfolyam, 3. szám (2013), pp. 28-31.
31. Jobbágy, Zoltan: *From Effects-based Operations to Effects-based Force: On Causality, Complex Adaptive System, and the Biology of War*, Ph. D. értekezés, Leiden, 2009.
32. Johnson, Dominic: *Evolutionary Models of Irregular Warfare*, The University of Edinburgh, Final Report (AFRL-AFOSR-UK-TR-2013-0001), March 2013.
33. Jones, Dan: Killer Instincts, *Nature*, 451. szám (31 January 2008), p. 514.
34. Keegan, John: *A History of Warfare*, Pimlico, 1994.
35. Keeley, Lawrence H.: *War Before Civilization, The Myth of the Peaceful Savage*, Oxford University Press, 1996.
36. Lawrence, T. E.: *Seven Pillars of Wisdom*, Wordsworth Classic of World Literature, 1997.
37. LeBlanc, Steven A. / Register, Katherine E.: *Constant Battles, The Myth of the Peaceful, Noble Savage*, St. Martin's Press, 2003.
38. Little, Michael A. / Sussman, Robert W.: *History of Biological Anthropology*, in: Larsen, Clark S.: *A Companion to Biological Anthropology*, Wiley-Blackwell, 2010.
39. Lorenz, Konrad: *On Aggression*, Routledge Classics, 2002.
40. Marsai, Viktor: Szudán – választások után, kettéválás előtt, *Nemzet és Biztonság*, IV. évfolyam, 2. szám, pp. 25-31.
41. Mitani, John C. / Watts, David P. / Amsler, Sylvia J.: Lethal intergroup aggression leads to territorial expansion in wild chimpanzees, *Correspondences, Current Biology*, 20. évfolyam, 12. szám (2010), pp. R507-508.
42. Mitani, John C. / Watts, David P.: Correlates of territorial boundary patrol behaviour in wild chimpanzees, *Animal Behaviour*, 70. évfolyam, 5. szám (2005), pp. 1079-1086.
43. Nicolai, Georg Friedrich: *Die Biologie des Krieges, Betrachtungen eines deutschen Naturforschers*, Orell Füssli, 1917. Interneten angol fordításban (*The Biology War*) elérhető: <https://ia801406.us.archive.org/14/items/biologyofwar00nicouoft/biologyofwar00nicouoft.pdf> Otterbein, Keith F.: *How War Began*, Texas A&M University Press, 2004.
44. Otterbein, Keith F.: *The Anthropology of War*, Waveland Press, 2009.
45. Porkoláb Imre: A hadviselés adaptációja: harc az emberi elméért, *Hadtudományi Szemle*, VII. évfolyam 3. szám (2014), pp. 57-69.
46. Porkoláb Imre: A hadviseléssel kapcsolatos elméletek és elvek változása napjaink konfliktusainak tükrében, *Honvédségi Szemle*, 142. évfolyam, 6. szám (2014), pp. 6-14.
47. Sagarin, Rafe: *Learning From the Octopus: How Secrets from Nature Can Help Us Fight Terrorist Attacks, Natural Disasters, and Disease*, Basic Books, 2012.
48. Sagarin, Raphael D. / Taylor Terence (eds.): *Natural Security: A Darwinian Approach to a Dangerous World*, University of California Press, 2008.
49. Schmitt, Carl: *The Theory of the Partisan, A Commentary/Remark on the Concept of the Political*, Duncker & Humblot, 1963; angol fordítás A. C. Goodson, Michigan State University, East Lansing, 2004, pp. 6-7, 10-55, Internet, letöltve 2014. 11. 20, elérhető: <http://obinfonet.ro/docs/tpnt/tpntrex/cschmitt-theory-of-the-partisan.pdf>.
50. Smith, John Maynard / Szathmáry, Örs: *Az evolúció nagy lépései*, Scientia Kiadó, 1997.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

51. Stempel, Jim: *The Nature of War: Origins and Evolution of Violent Conflict*, McFarland, 2012.
52. Sztankai Krisztián: A kulturális antropológia alkalmazása az ISAF misszióban, *Honvédségi Szemle*, 140. évfolyam, 2. szám (2012), pp. 36-38
53. Trinquier, R.: *Modern Warfare, A French View of Counterinsurgency*, Praeger Security International, 2006.
54. Ujházy László: Az EUFOR ALTHEA-művelet parancsnoki struktúrája. *Hadtudomány*, 2014/1–2. szám, pp. 65-72.
55. UNESCO: *The Seville Statement*, Internet, elérve 2016. 02. 29, letöltve <http://www.unesco.org/cpp/uk/declarations/seville.pdf>.
56. *Violent chimpanzee attack*, Planet Earth, BBC Wildlife, Internet, elérve 2016. 09. 05, letölthető: <https://www.youtube.com/watch?v=a7XuXi3mqYM>.
57. Watts, Barry D.: *Clausewitzian Friction and Future War*, McNair Paper 68, National Defense University, 2004.
58. Wrangham, Richard / Peterson, Dale: *Demonic Males, Apes and the Origins of Human Violence*, Mariner Books, 1996.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

KOMJÁTHY LAJOS JÓZSEF¹

The Nature and History of Cooperation between the Armed Forces and the Police and their Tasks during Crisis Management²

A katonai és rendőri együttműködés sajátosságai, története és feladatai válságkezelés során

Abstract

The article gives an overview of the history and nature of cooperation between the military and the police corps, their mutual actions and potential duties during peace operations, the requirements that forces participating in peace operations³ must meet the main stages of selection, the procedure of preparation and the observations of peace operations. Conclusions and recommendations are also made.

Keywords: Crisis management, peace operations, crisis centres, local security forces, military police cooperation, preparation, selection, training, experience, proposals.

¹ Nemzeti Közszerológáti Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi tanársegéd - National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, assistant lecturer, E-mail: komjathy.lajos.jozsef@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-6486-9122

²The article was created in commission of the National University of Public Service under the priority project KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 titled "Public Service Development Establishing Good Governance" in the Concha Győző Doctoral Programme. ORCID:0000-0002-6486-9122

„A jó kormányzást megalapozó közszolgáltat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működött Ludovika Kiemelt Kutatóműhely/Ludovika Kutatócsoport/Concha Győző Doktori Program keretében, a Nemzeti Közszerológáti Egyetem felkérésére készült.”

Das Werk wurde im Rahmen des Prioritätsprogramms mit Identitätsnummer KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 mit dem Titel „Entwicklung des Öffentlichen Dienstes gerichtet auf Gute Regierungsführung“ in der/im Ludovika Forschungswerkstatt/Ludovika Forschungsgruppe/Doktoratsprogramm Győző Concha/Habilitationsprogramm im Auftrag von Nationale Universität für Öffentlichen Dienst fertiggestellt.“

³ Peace operations are: conflict preventions, peace making, peace enforcement, peace building, and post conflict peace building and preventing relapse to conflict. (UN 2008 principles and guidelines) Peace operations are: Conflict Prevention – CP; Peace Making – PM; Peace Keeping – PKO; Peace Enforcement – PEO; Peace Building – PBO; Humanitarian Operations-HO (NATO AJP 3,4,1)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Absztrakt

A cikk áttekintést ad a katonai és rendőri együttműködés történetéről, jellemzőiről, a békeműveletek során végrehajtott közös tevékenységekről és a lehetséges feladatokról. Bemutatja a békeműveletekben résztvevő erőkkel szemben támasztott követelményeket, ismerteti a kiválasztás főbb állomásait. A cikk összefoglalja békeműveletek felkészítésének folyamatát, és az eddigi tapasztalatokat. Összegez és javaslatok fogalmaz meg.

Kulcsszavak: Válságkezelés, békeműveletek, válsággócok, helyi biztonsági erők, katonai rendőri együttműködés, felkészítés kiválasztás, kiképzés, tapasztalatai javaslatok.

INTRODUCTION

During history, numerous civilizations have proved that regardless of their social systems they can only operate correctly if their violence organizations ensure the external security of the state as well as the internal order, while their bureaucracy and functionary systems practice efficient administration and governance.

In parallel with the evolution of these societies, violence organizations interweaved, while in other cases they separated and divided. These organizations are essential elements of every civilization, their weakness or hiatus may generate the crisis of the functioning of society.

The examination of contemporary crises and the analysis of their management show that the imperfection of these elements set back, or even impedes the success of crisis management.

In this article, I analyse the role of these factors and the impact of their failure in the crisis centers of our era, and how United Nations (UN), European Union (EU) and the African Union (AU) tried to manage these situations. I also intend to show through examples the support peacekeeping forces (police and military) provide during crisis management in order to stabilize peace and develop an operative social system and what methods and experiences were applied during the execution of these operations. I also cover the preparation of local forces in areas afflicted by crisis, the main preparation's principles of Hungarian peacekeepers and how it can be related to police peacekeeper preparation.

In ancient Egypt, which was also known as the cradle of humanity, military force was responsible for the maintenance of internal peace as well as for conquests, while administration was represented by clerks and religious clergy.

The slave-holder society of ancient Greece already showed partition's signs of duties of violence organizations while in ancient Rome military (legion) were separated – de facto – from the early police called prefectura, which was designed for internal controlment and policing.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

The feudal civilizations of the middle Ages had their seigneurial horse troops as well as the independent mercenary army as the symbol of centralized regal power, moreover, freehold royal cities held their own policing forces.

In the Modern Era internal and external violence organizations isolated unequivocally, but at the same time joint execution appeared (police, military and gendarmarie). Gendarmarie is a special semi military and semi police organization with privileges task and special permissions. The gendarmerie organization founded during the French Revolution soon became popular all over Europe; In France: Gendarmerie Nationale, in Italy: Arma dei Carabinieri, in Spain: Guardia Civil or Benemérita, in Portugal: Guarda Nacionalin, in Turkey: Jandarma. These organizations often performed corporate missions together with the army in order to maintain legitimate authority or integrated into the army partially or entirely in cases of threat. Over and over, gendarmerie executed army policing duties (Provos Marshall, Maréchaussée, Feldjägertruppe etc.).

Currently, international peacekeeping forces (soldiers and policemen) provide support to numerous new nation-states and crisis centers based on UN or EU mandate in order to maintain their legitimate status and to stabilize their social systems. According to the data at UN webside on 1, November 2016, UN supports 16 peacekeeping missions with the involvement of 123 countries, 87 546 soldiers and 13 200 policemen. The importance of the cooperation of army and police forces is proved by the fact that 12 of these 16 missions are carried out with the attendance of both soldiers and policemen. However, the coordination of army and police duties in peace operations is difficult to work out. The appearance and armour of a soldier display force and generate psychical fear, while policeman represents order and safety. One of the key success factors of peace operations is finding the the proper application of roles in which army and police forces represent the adequate message to the environment.

WHAT MUTUAL TASK CAN MILITARY AND POLICE PEACEKEEPER FORCES HAVE?

Peace operations are complex and versatile activities that armed violence organizations, besides individual execution and also carry out together with governmental and caritative societies. Peacekeeping operations are unique and specific in each and every case which participants need to prepare for missions. However, there are general tasks that occur everywhere and therefore can form the basis of the preparation.

Since the establishment of the United Nations Hungary has participated in several peace missions. In recent years the longest and the oldest peace operation with Hungarian participateion was the MFO⁴ in Egypt (twenty years). In summary the experience gained the military and police tasks in peace operational can be the following ones:

- The protection of VIPs;
- Protection and escort of aid columns;

⁴ Multinational Force and Observers

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- Protection of high priority objects;
- Arresting of rioters;
- The training and preparation of legitimate governmental forces (police/army/internal defence);
- Patrolling, actuation of checkpoints and passpoints;
- Policing and protection of camps;
- Guarding of mass events;
- The execution and leading of activities against kidnappers, smugglers;
- Securing the operation of humanitarian organizations;
- Disarmament, capture and liquidation of armed force groups;
- Supervision of ceasefire.

A FURTHER EXAMINE THESE COMMON TASKS OF THE MAIN CHARACTERISTICS

The protection of political and governmental leaders in a crisis area or in an insecure national system is task of high priority as the liquidation of such people may debar or revert peace process. Young states or organizations are often unable to protect their important, charismatic leaders, in these cases this task has to be carried out by international forces. History shows us numerous examples of regions, countries or nations whose life was affected by the assassination of their leading people, who may be the number one targets of rebellious or oppositionist groups. Members of international and caritative organizations operating in crisis areas can also become targets, however, in most cases they are attacked by kidnappers. The securing of their work and the protection of their personnel is one of the tasks of international crisis managing forces. A new, unstable state or an organism in power in a crisis area usually does not have the strength and armour to protect international organizations and their employees, but their work is substantial in peace operations, therefore their protection must be realized by peacekeepers.

Here are some historical examples of attempts against leaders:

- 8 April 217 Mesopotamia: Emperor Caracalla was assassinated by guardian Julius Martialis during his campaign;
- 24 May 1610 Paris: Henry IV was murdered by fanatic catholic monk François Ravaillac;
- 16 March 1792 Stockholm: Gustav III Swedish king was shot in the back by conspirant officer Jacob Johan Anckarström at a masquerade organized at the Stockholm Opera House;
- 26 March 1854 Parma, Prince of Parma Charles III died after his murderer stabbed him on the street and ran away. The assassin has never been captured;
- 14 April 1865 The murder of US president Abraham Lincoln who was killed by John Wilkes Booth in the Ford Theater, Washington;

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- 28 June 1914 Assassination in Sarajevo, the Austro-Hungarian crown prince Grand Duke Franz Ferdinand and his wife were murdered by Serbian nationalists with the support of Serbian royal intelligence agencies;
- 30 January 1948 New Delhi. Indian politician and spiritual leader Mahatma Gandhi was shot by hindu nationalist Nathuram Godse;
- 22 November 1963 Dallas. The assassination of US President John Fitzgerald Kennedy;
- The murder of Egyptian President Anvar Szadat. He was assassinated by the activists of Egyptian Islamic Jihad during a military march-past;
- Indian Prime Minister Indira Gandhi was murdered by her own Sikh bodyguard;
- The assassination of the president of Democratic Republic of Congo Laurent-Désiré Kabila, who was killed by his guard Rashid Kasereka;
- Salman Taseer, the important member of Pakistanian government was shot by a member of the elit corps set for his protection on a marketplace in Islamabad;

As these examples show, assassins can often be found in the close environment of leaders, so if they are protected by international peacekeeping forces, the possibility and success of attempts can be reduced. The transport and evacuation of the protected person and the securing of locations must form part of the preparation, and although some of these duties belong to police, they can be performed together with military forces in some occasions. Female peacekeepers and policewomen have special roles in crisis areas and different religious regions, which is often more operative than their male counterparts.

One of the most important aims of humanitarian actions is the supply of indigents; therefore it is an accentuated task of peacekeeper forces among insecure internal affairs. Adversary forces and troupes attack seize and misuse supplies in numerous cases. Joint military and police convoy escort and a well organized march are key elements to hit target with supplies. Military vehicles have signified stronger firepower and protection therefore they can reinforce convoys and escorts with more efficiency. For case in point, activists of 'Boko Haram' regularly attack raid and misuse supplies and convoys of UN these days. In these cases, a joint military and police escort means a remarkable defense force against mutineers. Nowadays, the escort of such supplies and marches is executed by military units as they provide more efficient protection, while police forces take part in the securing of the transportation of supplies.

Governmental buildings, relief organizations, administrative facilities, occasionally diplomatic residencies and their staff can be high potential issues of terror attacks. The success of their work depends on the physical protection of these buildings as well as on armed defence. In these cases, military and police forces execute defence tasks in a shared way; police carries out the protection of personnel while military corps is responsible for the defence of buildings and objects. In joint actions the commander in duty is responsible for control and the protection of the personnel inside. The success of these joint

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

missions is based on corporate exercise and preparation. During the 'burning of Koran'⁵ in 2012, the main duty of ISAF⁶ in Afghanistan was to ensconce the representatives of international organizations (put them under protection of police and military forces).

Rebellious forces mutineers often line up behind charismatic leaders, terrorists or warlords, whose arrest and appearance at the bar advance the disintegration of anti-government parties and the invigoration of peace process. During peace operations, these actions are often carried out by special members or units of military forces or in some occasions by police units with military support and security. The primary task of peacekeeping forces is the international and democratic arraignment of these individuals (for example, the judicial process of the responsables of Balcan holocaust at the international court of Haga – president of Yugoslavia Slobodan Milosevic, Serbian president of Bosnia Radovan Karadzics, and the commander of Serbian army of Bosnia, Ratko Mladics). Forces questing and arresting such individuals should always take into consideration that religious ceremonies cannot be interrupted in these cases the target person or object has to be observed if necessary, and the quest or capture has to be initiated later.

As part of peace operations, a main task of military and police forces are during the preparation and training of the legitimate violence organizations (police, army, border guards and gendarmes) for the legal and professional application of democratic force.

During the training of both military and police forces the first phase is the selection and preparation of trainers themselves, while in the second phase consultant elements are provided to legitimate violence organizations with the help of which local forces carry out the tasks of preparation. Alongside an executive governmental system consolidated during peace operations, only individual advisors (mentors⁷) help the work of national institutes and governmental forces. As following the beginning of the withdrawal of ISAF forces from Afghanistan in 2012, only advisors remained and the takeover of administrative and police duties by local governmental forces were initiated in stable administrative areas. A specific but very important part of the preparation of local forces is training of female soldiers and policewomen who might be complicated by the environment, religious background and cultural conventions of the peace operation area. During the training and preparation of local forces, practical training must be in focus; furthermore prepared forces must be involved in peace operations as early as possible. Trainer strengths have to be prepared for unschooled trainees and the potential infiltration of hostile forces into the violence organisations of the young or evolving state, which may raid against the democratic state later.

During peace operations, presence patrolling and checkpoints are very important. These activities fulfill triple aim, strengthens the safety's feeling of local population and

⁵ In the prison complex at the air force base in Bagram Korans (sacred documents) were burnt, which were suspected to be used for transmitting messages among the prisoners. The case led to severe violent actions and protestation.

⁶ International Security Afghanistan Force

⁷ The meaning of mentor is instructor, nurturer, senior advisor, patron

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ethnic minority, makes limit and controls the movements in the crisis area, constricts the maneuvers of rebellious groups and opens door to filter and arrest wanted people and finally provides an excellent opportunity for the involvement and training of local forces (police, soldiers). Also, the operation of checkpoints and related activities are the main parts of military peacekeeper training.

Another important task during peace operations is the protection of population, ethnicities and refugees running from violence. They are often forced to live in reception centers where their supply and defence is the duty of law enforcement forces in the present days, approximately 45 million people live in reception camps the 80% of them are women and children, who are the main targets of aggression and violence deriving from bitterness and hopelessness. Experiences also show, the employees of caritative organizations often suffer atrocities and members of stronger religious or ethnical groups frequently attack members of weaker ones. Reception camps themselves may be the targets of rebellious forces for the mass of people living in them can stampede and end up beyond control. Therefore the external defence of these centers and the maintenance of their internal order are among the most difficult tasks of peacekeeping.

In this case, the outer defence is the task of soldiers while the maintenance of inner order belongs to the duties of police forces. Sometimes the supply and everyday life of the population of reception centers become controlled by wannabe and semi-military organisations which attempt to impose taxes, defence money and laws. Another particular but existing problem is that the (especially male) members of the centers behave as arrogant conquerors towards receptive population which can be an additional source of conflict. „Armed, wannabe members of refugees kept entire reception centers under their control. Following their orders, refugees did not perform like temporarily accepted members of foreign country, but like conquerors: they cut trees without permission, stole cattle of local population, impaired the harvest and set up illegal roadblocks.” [21. p. 45.]. There is an interesting parallelism with the relationship that has evolved between the occupants of the reception camp of Calais and the local population of the area in today's Europe.

During peace operations, mass events (religious, political, economical) may be the main targets of terror attack or kamikaze attempts. The uncontrollable crowd during a mass panic occasion or terror attack can easily be used against official government organizations and leaders. Military and police forces must minimize the chance of panic or terror at these occasions in cooperation with local forces. Experiences show that running people driven by panic cause more harm than the terror attack itself. Although, the most outstanding terror attacks of the recent period did not take place in crisis areas, the reactions and gained experiences can be used in these areas as well. Some examples of recent attacks:

On 22 of July 2011, high tory Anders Behring Breivik killed 69 people, mainly teenagers on the island of Utoya. On 14 of July, a French-Tunisian lorry driver ran into the crowd during a firework in Nice, South-France, killing 84 participants. In December, 2016, the target of the terror attack was the crowd on Christmas fair in Berlin. In crisis areas, foreign citizens, leaders of international organizations are often attacked for various reasons (polit-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ical – exploitation, economical – for ransom, religious – 'infidels'). These attacks, as well as kidnapping, have to be handled as special incidences during preparation and peace operations. At crisis situations the main task of soldiers and policemen stationing in the mission area is the enhancement of the defence of such people.

The work of humanitarian organizations is considered key to the success of peacekeeping operations. This is often secured by police and military forces in crisis areas; their main role is the protection of members of these organizations as well as of their daily work. Besides government representatives, these members are the main targets of mutineer groups. Also, peacekeeper forces have to prepare to protect establishments (hospitals, warehouses, aid stations) that are coordinated by international organizations. The primary condition of successful cooperation between police and military forces is both of them accept that they support the work of humanitarian organizations and they do not control it. On the other hand, they have to accept abridgements during peacekeeping and consolidation actions for the sake of the safety of operations. These interdependences were best described by the general secretary of UN Dag Hammarskjöld when he said the following after his re-election: ***'Peacekeeping is not a job for soldiers, but only soldiers can do it.'***

Among the main duties of peacekeeper forces we can find the disarmament, severance or destruction of mutineer troops, in cases when government forces are not capable of doing the same. Generally, these tasks are executed by military forces with the support of police. If possible, government appliance and forces should also be involved in this activity, primarily in the execution part, while preparation and planning is carried out by peacekeepers. During peace operations in Afghanistan, actions against mutineers were planned with the help of advisor teams and they were executed by the members of afgan army and police. In most of the cases, ISAF forces only supported these operations with technical and logistic assistance and carried out their planning. It is important to highlight that the involvement of local forces and their role as executor strengthened their preparedness and as accidental injuries and demises were not caused by foreigners, the local population could not be turned against peacekeepers easily.

The control of the ceasefire is the classic essential task of peacekeeping, the 'school' of military and police cooperations. Generally, a non-armed band or zone are established between the contending parties, accepted and observed by both of them. Peacekeeper forces use these zones for demonstrative patrolling and to establish observation posts in order to check the observance of ceasefire agreement, the status of parties, potential airspace abuses, rearrangement of troops, refortifications and maintain relations and act as a mediator to settle disputes between contending parties. The complexity of the tasks are enhanced by the special role of peacekeeping forces, they have to maintain their impartial position. None of the opposing parties can feel that the other is favoured by peacekeepers, while both of them have to be equally obliged to observe the agreements of the ceasefire or peace treaty.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

WHAT ARE THE REQUIREMENTS APPLICANTS NEED TO MEET?

Applicants of peace operations must meet three main requirements: medical-physical demands, general legal specifications (this is the legal background of participation in peace-keeping operations) and special requirements depending on the operation area.

There is no significant difference between the physical aptitude requirements of employees of Ministry of Home Affairs and the strengths of the army. Annual physical assessment is extended with a medical psychological test, executed by the appointed medical facilities in case of soldiers and policemen. According to the evolved system peace operation participants are obliged to pass a medical examination at the time of the application and after the execution of the task as well.

The general authorization for policemen is provided by Police Act § 1 (2), according to which police “takes part in the peace supporting and civilian crisis management activities organized by UNO, EU, European Commission and Cooperation Organization NATO or based on international agreements.” This act is the basis of the participation of police forces in international missions.

The function of Hungarian Defence Forces in peacekeeping and crisis handling missions is defined by national interests of the state and by its obligations deriving from contracts with NATO and other international organizations.

The duty of Hungarian Defence Forces defined by the Act of National Defence⁸ is the fulfilment of military obligations deriving from federal and international agreements – especially common defence, peacekeeping and humanitarian tasks⁹ – and cooperation with the appointed and prepared forces in order to complete the military related tasks of the fight against international terrorism.

According to the general conditions the participants of foreign peace support and civilian crisis management missions must meet the following requirements:

- must meet the demands of international organization determined by the protocol;
- must undergo successful medical aptitude test;
- meet mandatory training requirements (experience of knowledge map, minimum of five years of professional experience, Knowledge off road driving, radio communication routine in English, driving licence);
- clean record;
- who is not subject to disciplinary reason during previous posting back home in peace support and civilian crisis management missions as well as disciplinary or criminal proceeding conducted against whose final judgment was not pronounced guilty;

⁸ 2011/CXIII Act about national defence and Hungarian Army

⁹ Humanitarian action on a non-Hungarian (foreign) area: the involvement of Hungarian Army in an area endangered by armed conflict of enemy parties in order to secure the lives, physical condition and health of citizens as well as to ensure their basic material needs.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- Must have the permission of superior commander. Special requirements (language, legal, economic, cultural, etc.) are set up by the application or mission announcement relevant to the certain crisis area.

It is worth highlighting while police forces are selected through individual applications, some parts of military forces are called out as organizational units. As an example, I would like to mention the Hungarian Provincial Reconstruction Team (PRT) during ISAF operations, which was called out as a subunit. In case of military forces, individual assignments are the ones that are fulfilled through application for which, besides general requirements, additional demands are set, like age specifications, rating requirements, ECDL¹⁰ exam etc. Based on the examination of peacekeeping operations of the past years UN has revealed several problems in spite of its published guidelines, and we can face these problems during today's operations as well. The list below contains some findings of UN which influence efficacy and cooperation among international peace operation forces and with local authorities.

- Only a few police officers, observers have operational experience;
- Civilians in the area of jurisdiction have assignment, but they do not have professional experience;
- Some members of peace operation forces cannot drive vehicles, cannot read or write and prepare reports;
- Corruption and the lack of work discipline cause problems in peace operation forces;
- Members of peace operation forces commit crimes, including sexual harassment, fraud and occasionally spoliation;
- Racist attitudes appear among peacekeeper forces, with brutishness to local culture, politics, religion and traditions;
- Disrespect towards local order and justice, arrogant behaviour towards local authorities;
- They are often given the rank before nominal peace operations and so gain command management positions; in the peace operation;
- Difficulties with accepting the peace operation politics of UN.

WHAT IS THE PROCEDURE OF THE PREPARATION?

After successful physical and medical aptitude test the preparation of soldiers for the mission is executed in three phases. In the first phase, individual preparation is realized based on the mission crisis area during which participants study general and specific attributes of a certain area in scope (history, religious and ethnical synthesis, the evolution of the conflict, characteristics of the participants of the crisis, peace operation contingencies, etc). Those soldiers who participate in such duties for the first time has to complete a two weeks

¹⁰ European Computer Driving Licence, outside EU International Computer Driving Licence

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

(except the three-week long observer course) long peacekeeper basic training as well. In the second phase of preparation participants take part of a Units training in the allotted training centres (in case of NATO: Bydgoszcz, JOINT FORCE TRAINING CENTRE) and they complete a preparation training organized by NATO EU. The proper preparation of soldiers has been facilitated for years by „COOPERATIVE” exercises directed by NATO, during which peace partnership member countries practice the military tasks of crisis management with the involvement of Mediterranean Dialogue States at an annually altering spot. In the third phase of preparation following the arrival to the target crisis area, the local strength in duty gives information and instructions about the current situation, timely duties and actions. The preparation – called 'NEW COMMERS' – is completed jointly by military and police forces based on common functions. This phase usually takes three days and the commander of the mission (operation) area is responsible for the preparation.

At police organizations only those can apply for EU, UN tasks that have already completed the two week long basic education successfully as an application prerequisite. Hungarian police officers, government representatives, and soldiers participate annually at the complex crisis management course called "MULTILAYER"¹¹ directed by EU. "Crisis Management Exercise" (CMX) of EU is an additional possibility for preparation, although it provides a limited opportunity of participation and provision due to its qualification. The VIKING¹² series of exercise of Sweden also aims preparation, which is organized by the Swedish Army together with FOLKE BERNADOTTE ACADEMY.¹³ This is an excellent opportunity of multinational joint preparation for the participation in crisis reacting and peace operations, available for soldiers, policemen and civilians as well as for caritative organizations. In Hungary, preparation for peace operations on national level takes place at the Hungarian Defence Force Peace Support Training Centre (HDF PSTC). The preparation of police officers are performed at the bases and institutions of police education and training centre, since 1997 it is organized by Interior Ministry International Education Centre and the tasks of the first and second phase of preparation are executed there. In Hungary, there is no joint preparation for army/police peace operations.

¹¹ MULTILAYER" is an overall crisis management exercise, ordered by the EU External Affairs and Security Policy Chief Representative, directed by the Secretary General of European External Action Service - EEAS responsible for mutual security and defence policy, and crisis management, available for member states, with the involvement of European Defence Agency (EDA), United Nations Organization (UNO), African Union (AU), Organization for Security and Co-operation in Europe, (OSEC), International Committee of Red Cross (ICRC), EU Operation Headquarters (OHQ Potsdam)

¹² VIKING series of exercises has been organized since 1999, today it has more than 2500 participants, 40 nations and 35 organizations, and it is organized at several sites with access to internet.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

For the sake of successful execution of peace operations, more and more countries establish preparation organizations, training centers and train their professionals to prepare forces involved in peace missions, like KOFI ANNAN International Peace Training Centre in West Africa, or FOLKE BERNADETTE ACADEMY in Europe. In Hungary, police and military forces are prepared separately, with the exception of the training of HDF PSTC IMOC¹⁴ where police instructors are also involved in a minimal number of classes; however, at the same time, joint execution in peace operation is more and more typical in crisis areas.

The Reform of UN Peacekeeping' conference was organized in Szolnok in 2016, it was mentioned that according to the basic streamline of the evolution of modern peacekeeping, besides English, peacekeepers will need to know Arabic, Spanish, and French languages more and more. According to the data of the UN, developing countries occupy the first ten place of the list of forces offered for peacekeeping operations, so the knowledge of the mentioned languages would make cooperation with them more effective. In my opinion, a mutual police and military preparation training would support the effective and productive work of the Hungarian forces in peace operations, to which the majority of participants of peace operations could be involved (for example, name of exercise PEACE OPERATION-AL 20...) in order to practice cooperation in task execution.

Another supportive element could be the creation of a core group of permanent teachers with the involvement of faculties and instructors of the National University of Public Service, which would assist peace operation preparation by the sharing of theoretical and experimental knowledge. The basic curriculum would be the UN organization responsible (DPKO¹⁵) for the provision of basic informations about the common and essential training required for all personnel – military, police, and civilian – who serve on UN peacekeeping missions. This training would follow the structure of the recommendations of the UN.

The members of this group could be teachers, former peacekeeping soldiers and policemen (SME¹⁶) and foreign instructors.

Joint classes or modules for soldiers and policemen could also aggravate the effectiveness of preparation (for example, legal learnings, the application of imperative measures, execution of trainings, preparation of reports, etc). Some knowledge could be gained and tested via e-learning and the time spared could be used for practical exercises and cooperative questions.

I also suggest keeping a lesson learning conference on 29 May¹⁷, where we can learn about the newest experiences and peacekeeping procedures.

¹⁴ International Military Observer Course

¹⁵ Department of Peacekeeping Operations

¹⁶ Subject matter experts

¹⁷ 29 May is the International Day of United Nations Peacekeepers.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

International participants of peace operations usually arrive to operation areas from different continents, countries with different religious and cultural backgrounds, these phenomena have been worded in a very expressive way by Richard Sylves in his book: *"They come from nations large and small, rich and poor. They bring different cultures and experience to the job, but they are united in their determination to foster peace."* Therefore I find it really important to get to know to the co-workers of peace operations during preparation, together with their customs, holy days, the basis of their culture for the sake of successful missions. As today's peace missions are turning more and more complex and the cooperation of military and police forces has become a basic requirement of peace operations of the 21st century, the joint preparation for such missions can be a key to success. Peacekeeping, just like armed conflicts, is characterised by effect-based activities, however, it is influenced by multiplayer, multinational power and environment, these are the challenges for which peace forces need to be prepared, for the outcome of successful cooperation of political, economical, civilian, military, police and humanitarian participants.

REFERENCES

1. FARKAS Ádám: A fegyveres erőszak az államról és a jogról alkotott fogalmaink körében Államtudományi tanulmányok Budapest 2016/3 Nemzeti Közzolgálati Egyetem · National University of Public Service Budapest ISSN 2498-5627
2. BODA József: A Rendvédelem Békfenntartás Kialakulása fejlődése, helye szerepe a XXI században Budapest, 2006 Doktori (Phd) értekezés ZMNE;
3. BOGNÁR Gyula, KOMJÁTHY Lajos: A kommandáns szolgálat és a katonai rendőri biztosítás alapjai. Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2001. 41 p
4. Magyar Értelmező Kéziszótár, Budapest, Akadémiai Kiadó 1989 ISBN 963 05 5515
5. Hadtudományi Lexikon I-II kötet, Budapest, 1995. ISBN 963 04 5226
6. PÁL Kata: A Békfenntartás legújabb aspektusai: A Rendvédelmi Békfenntartás a XXI. Században. Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Szakdolgozat, Budapest, 2005.
7. BODA József: A Magyar rendvédelmi békfenntartás humán története Budapest, Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis) HU ISSN 1216-6774 XVIII. évf. (2010) 21. sz
8. LESS Ferenc: Az Európai Rendőri Erők kiképzési Programjának Tapasztalatai (2008-2010) Budapest, HADTUDOMÁNYI SZEMLE 5. Évfolyam 1-2 szám. p.194-202
9. KAISER Ferenc? A Magyar Királyi Csandőrség: Az alapítástól a felbomlásig, 1881-1919 RUBICON 21:(1) pp. 4-10. Budapest (2010)
10. BEKES Katalin: Magyarország Több nemzeti Feladatokban Való Résztételének Áttekintése Feladatvállalási Háttér Szerint 1994-től Napjainkig, Budapest 2014, HADTUDOMÁNYI SZEMLE 7. Évfolyam 2. szám p.87-94
11. Juhász József, Szőke István, O.Nagy Gábor, Kovalavszky Miklós: Magyar értelmező kéziszótár III., Budapest, Akadémia Kiadó, 2001

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

12. FEHÉR Zoltán: Az ukrán válság kezelésében részt vevő magyar rendőrök missziós felkészítése Budapest, NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE 2016. 4. szám.
13. Richard SYLVES Disaster Policy and Politics: Emergency Management and Homeland Security George Washington University Washington 2015. Second Edition ISBN 978-1-4833-0781-7
14. SZENES Zoltán: Konceptióváltás a Magyar békefenntartásban? NEMZET és BIZTONSÁG Budapest, 2008. Április p 67-80
15. BIEDERMANN Zsuzsánna: Mobutu bukása, a ruandai hutu menekültek ellen elkövetett atrocitások és a élet-zairei instabilitás regionális hatása. Kül-Világ – a nemzetközi kapcsolatok folyóirata, X. évfolyam 2013/3-4. Szám. www.kul-vilag.hu
16. BENICSÁK Péter: Rendőri békefenntartói és válságkezelő missziók logisztikai támogatása Budapest, HADTUDOMÁNY 2008/3-4 p122-126 Internet Letöltve 18. November 2016. elérhető: http://www.mhht.eu/hadtudomany/2008/3_4/122-126.pdf
17. SZENES Zoltán A békefenntartás hatása a Magyar haderőre előadás a *Nemzetközi együttműködés a békeműveletekben – Kihívások és korlátok* c. nemzetközi konferencián (Graz, 2006. június 8–10.) internet, letöltve 18. November 2016. elérhető: http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2006/3/2006_3_1.html
18. RAZIN Evgenij A Hadművészet története. Budapest, 1959 Zrínyi Könyv és lapkiadó ENSZ aktuális békefenntartó műveletei internet, letöltve 26. November 2016. elérhető: <http://www.un.org/en/peacekeeping/operations/current.shtml>
20. VIKING 2014 exercise home page Internet, letöltve 17 November 2016. elérhető: <http://www.ltc.mil.se/viking14/default.aspx>
21. The Role, Preparation and Performance of Civilian Police in United Nations Peacekeeping Operations, Internet, letöltve: 28 November 2016. elérhető: <http://icclr.law.ubc.ca/sites/icclr.law.ubc.ca/files/publications/pdfs/Peacekeeping.pdf>
22. DANIEL H. LEVINE African Civilian Police Capacity for International Peacekeeping Operations Internet, letöltve 01. December 2016. elérhető: http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/92608/ipublicationdocument_singledocument/0c1ef059-8a4d-4d93-a8d1-c56ffa7bd501/en/African_Civpol_08FINAL.pdf
23. Esri Marina Koren: Where Are the 50 Most Populous Refugee Camps? 2013. June.19. Internet letöltve 12. December 2016. elérhető: <http://www.smithsonianmag.com/innovation/where-are-50-most-populous-refugee-camps-180947916/>
24. Major General Tim FORD Civil- Military-Police Relations During Conflict – Un Approach Australian Government Asia Pacific Civil-Military Centre of Exelent, 2010/5. ISBN: 978-1-921933-04-2 Internet letöltve: 11. November 2016. Elérhető: <https://www.acmc.gov.au/wp-content/uploads/2014/09/5392R-CIVMILCOE-Working-Papers-A4-WEB-BOOKLET-5-Ford.pdf>
25. Comprehensive review of the whole question of peacekeeping operations in all their aspects. Report of the Panel on United Nations Peace Operations. (Brahimi report) A/55/305-S/2000/809. http://www.un.org/peace/reports/peace_operations/

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

KOVÁCS TÍMEA¹

**A Zalka Máté/Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola
története (1967–1999)
II. rész**

**The History of the Zalka Máté/Bolyai János Military Technical
College (1967–1999)
Part II.**

Absztrakt

A cikksorozat második részében, az olvasó átfogó képet kaphat a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola kiképzésében történt legjelentősebb változásokról. Ebben az időszakban a képzés három évről négy évre emelkedett, a hallgatók végzéskor két diplomát kaptak. A főiskola vezető és végrehajtó szerveinek többségét az alkotókészség, a minőségre törekvés, az átgondoltság, a több évre való előre látás és az új iránti fogékonyság jellemezte.

Kulcsszavak: főiskola, képzés, követelmény, hallgatók

Abstract

In the second part of the article series, the reader can obtain a comprehensive picture of the most significant changes occurred in the Zalka Máté Military Technical College's training program. In this period, the training duration has increased from three, to four years, moreover the students receive two diplomas after graduation. The leading and controlling bodies of the school is characterized by creativity, the pursuit of quality, deliberateness, the ability of foresight for several years and the susceptibility to new.

Key words: college, tuition, requirements, cadets

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1967. évi 13. számú törvényerejű rendelete alapján, 1967. szeptember 1-jén kezdte meg működését a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola,

¹Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató - National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: kotimi@freemail.hu ORCID: 0000-0002-7364-5163

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Budapesten, az Üllői út 133–135. sz. alatt, a volt Gábor Áron Tüzér Technikus Tiszti Iskola és a Kiss János laktanya területén.

Mint az Egyesített Tiszti Iskola kijelölt jogutódja, „... átvette az ETI csapatászlaját, irattári anyagait, berendezéseit, valamint a rendelet szerint képzésre hozzáutalt fegyvermek, szolgálati ágak tanszékeit, tanárait és növendéki állományát.”² A főiskola első parancsnokává Horváth János mérnök ezredest, általános helyettesévé dr. Halász András mérnök alezredest, törzsfőnöknek pedig Koltai Vilmos vezérőrnagyot nevezték ki.

Az új főiskolai rendszerű kiképzésben a legfontosabb változást az jelentette, hogy az alapfokú képzést, főiskolai rangra emelték, ami a Magyar Néphadsereg (MN) és a Belügyminisztérium Határőrsége technikus-parancsnokait és szaktechnikusait képezte. Ezt tükrözte a főiskola parancsnokának, 1967. szeptember 12-én megjelent első parancsa is: „... a ZMKMF az MN tisztképzését végző katonai, műszaki felsőoktatási intézmény, a katonai műszaki kádereképzés legfontosabb bázisa. A katonai műszaki főiskolára hárul a műszaki tisztképzés folyamatos biztosítása, továbbá a hivatásos műszaki tisztek tanfolyamszerű továbbképzésének végrehajtása.”³

A főiskola állománytáblája⁴ szerint, a tanintézet tizennyolc tanszékkal és három osztállyal indult. A tanszékek között négy politikai (politikai gazdaságtan; filozófia; pártpolitikai munka, illetve tudományos szocializmus tanszék), valamint tizennégy szakmai tanszékkal rendelkezett, mint az elméleti villamosságtan és hírközlési, általános géptan, mechanika, elektronika, automatika, rakétatechnika, fegyverműszer technika, híradó, rádiólokátor, páncélos és gépjármű-technikai, vegyvédelmi, légvédelmi tüzér tanszék. Ezenkívül volt a polgári védelmi, a testnevelés, valamint az általános katonai tanszék. A főiskola működését segítette a személyügyi, valamint a pénzügyi osztály is.

A képzés három évről négy évre emelkedett, és a hallgatók végzéskor két diplomát kaptak. A tananyag 10%-a társadalomtudományi ismereteket tartalmazott, míg a 28%-a az általános katonai felkészítést, 22%-a az alap- és szakalapozó kiképzést, 40%-a pedig a fegyvernemi szakkiképzést biztosította. A tanulmányi idő 45%-a az elméleti, 55%-a a gyakorlati jellegű felkészítést szolgálta.⁵ A növendékek önálló hallgatói századokba tömörültek, amelyek a szaktanszékvezetők irányítása alá tartoztak. A századoknál a parancsnoki és nevelői teendőket a századparancsnokok és az osztályfőnökök látták el. A növendékek oktatásának alapját a „Szervi Határozvány és Működési Szabályzat”-ban foglaltak képezték.

Mielőtt a főiskola életének részletes elemzésébe kezdenénk, nem feledkezhetünk meg a felvételi követelményekről sem. A növendékjelöltek felvételi vizsgáinak rendjéről a honvédelmi miniszter a 20/1967. számú parancsában, a Kiképzési Főcsoportfőnökség pedig

² Gál István–dr. Benedek Gyula: A Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola Története 1949–1984. Zrínyi Katonai Kiadó, 1984. 15. oldal

³ Uo. 16. o.

⁴ Uo. 16. o.

⁵ Rádlí Tibor: A Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola története. Bolyai Szemle 1997. IV. fejezet 13. oldal

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

az 1987/1968. számú intézkedésében rendelkezett. Ezek szerint, a felvételi tárgyak (matematika, fizika, orosz nyelv) mellett, differenciált figyelmet kapott a fizikai képességek vizsgálata. Értékelni kellett az ügyességet és a mozgás koordináltságát is. A felvételi vizsgák végrehajtását a főiskola parancsnoka szinte személyekre lebontva szabályozta.⁶ A főiskola-parancsnok tanulmány, tudományos (általános) helyettese, dr. Halász András mérnök ezredes, a felvételi vizsgák tervező, szervező, előkészítő munkáinak és végrehajtásának irányításáért, míg a sorkatonák az eligazításért, a belszolgálat szabályainak betartásáért és betartatásáért voltak felelősek. A két „pólus” között természetesen a különböző tanszékeknek, osztályoknak is megvolt a naprakész, részletesen szabályozott feladata. A hadtápszolgálat biztosította, a felvételizők – 1969-ben 300 fő – megfelelő elhelyezését, és étkezését. Ezen túlmenően feladatul kapta, hogy „... a kijelölt vizsgálati termék és helyiségek teljes rendbe hozásával és berendezésével biztosítsa, a felvételi vizsgák végrehajtásához megfelelő kulturált környezetet, továbbá intézkedjen a pályázók orvosi vizsgálatának végrehajtására.”⁷ A Technikai szolgálat feladata volt a pályázók szállítása, míg a Személyügyi osztály végezte a növendékjelöltek megyénkénti behívását, a felvételi bizottságok összeállítását, a felvételi vizsgák eredményeinek naprakész értékelését, majd a felvételt nyert hallgatók kiértesítését.

A felsorolás természetesen nem teljes, csupán érzékelteti azokat a megnövekedett feladatokat, amelyeket a főiskola teljes személyi állományának – a parancsnoktól a sorkatonákig – el kellett végezni a felvételi vizsgák alatt.

A kezdeti nehézségeket jól tükrözik az 1968-as év vizsgaeredményei is. Míg a negyedéves növendékek közül, mind a 175 fő sikeresen államvizgázott, – akik közül 172-t felavattak – addig az első három évfolyam hallgatóinak vizsgaeredménye, eléggé vegyes képet mutatott. Az évről vizsgákra összesen 564 hallgató vizgázott, akik közül 126 megbukott. Különösen feltűnő – bár érthető – a sikertelen vizsgák száma az első évfolyamon, ahol a 305 hallgató közül 95 tett eredménytelen vizsgát.⁸

A főiskolán szolgálatot teljesítő sorállomány, a szabályzatokban rögzítettek és a főiskola-parancsnok 060/1969. számú parancsában⁹ foglaltaknak megfelelően végezte feladatát. Az őrzési, szállítási és egyéb kiszolgálói feladatainak maradéktalanul eleget tettek. Az 1967/68-as kiképzési évben bevezették, a 3x8 hónapos kiképzést. Ez új feladat elé állította a főiskolát, mert emiatt még két alapkiképzést kellett tartani. Az új rendszerre való áttérés, az 1969-es kiképzési évben sikeresen befejeződött.

A növendékek, a kor és az előjárók elvárásainak megfelelően, részt vettek a különböző „szocialista versenymozgalmakban”-ban is. (Éljenjárom század, szakasz, raj, Néphadsereg kiváló katonája, Egység éljenjárom katonája stb.)

⁶ Hadtörténelmi Levéltár Magyar Néphadsereg (HL MN) 1970/24. doboz (d.) 62. őrzési egység (ő. e.) A Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola parancsnokának (ZMKMF PK) 17. számú intézkedése (sz. intz.-e.) (1969. január 31.)

⁷ Uo. 5. o.

⁸ A Zalka... 1968-1973... i. m. 3. o.

⁹ HL MN 1969/122. d. 301. ő. e. (1969. 11. 20.) 3. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A főiskola személyi állományából, sokan elindultak a helyi és az országos sportversenyeken, a „Magyar Néphadsereg Bajnoksága”-in, az egyetemi és főiskolai bajnokságokon. Az oktatók, a hallgatók és a főiskola teljes személyi állománya, számos szakosztályban sportolhatott. A versenyeken több kiemelkedő eredmény született. Noszály Sándor százados, testnevelő tanár pl. 206 cm-rel nyerte a magasugrást, ami nemzetközi szinten is kiemelkedő volt.

A főiskola megalakulásának évében – jutalmazva a kiemelkedő munkát – az előjárók nem fukarkodtak az elismerésekkel. Előlépett 69 tiszt – köztük a főiskola parancsnoka Horváth János, mérnök vezérőrnaggyá, dr. Halász András mérnök ezredessé. Kítüntetést kapott 112 tiszt, 25 tiszthelyettes és 21 polgári alkalmazott.¹⁰

A főiskola parancsnoka az 1969. november 20-án kelt 060/69. számú parancsában¹¹ értékelte az 1968/69-es kiképzési évet és meghatározta a következő év feladatait. Ezek szerint, „... az 1968/69-es kiképzési évben a főiskola vezetése és az egész hivatásos állomány átlagon felüli, elismerésre méltó munkával következetesen végrehajtotta az előjáró által meghatározott és a Katonai Műszaki Főiskola vezetési okmányaiban felbontott feladatokat. Biztosította a képzés elfogadható feltételeit, valamint az oktató-nevelő tevékenység tervezett megvalósítását.” (1. o.) Megfelelőre értékelte a parancsnok a főiskola fegyelmi helyzetét, de nem hallgatta el a hiányosságokat sem. „A hivatásos állományon belül egyes tiszteknél tapasztalható a kommunista erkölccsel ellentétes felfogás, magatartás. A családdhoz, a nőkhöz, a munkához való viszony megítélését – és sok esetben gyakorlatát – elvtelen módon szabadosan értelmezik. Az anyagi érdek, az anyagiasság, néhány esetben túlzottan előtérbe kerül.” (2. o.) A főiskola fegyelmi helyzetében – az előző évhez viszonyítva – javulás nem volt tapasztalható. Az elkövetett vétségek foka és a kiszabott fenyítések (parancs hanyag teljesítése, tiszteletlen magatartás stb.) száma emelkedett. A szabályzatok előírásainak betartása, a szolgálat ellátására való felkészítés, a napirendben foglaltak végrehajtása, még nem érte el a kívánt szintet. Az alaki fegyelem, magatartás, fellépés a személyi állomány valamennyi kategóriájánál (tiszteknél, tiszthelyetteseknél, növendékek-nél és a sorállományánál) alacsony színvonalúnak értékeltetett.

„A kiadott parancsok, feladatok végrehajtásában sok még az elnézés, a megengedett lazaság. Különösen súlyosnak ítéendő a tiszt és tiszthelyettesi állomány egy részének e téren mutatkozó igénytelensége, liberális szemlélete.” (3. o.) Az említett hiányosságok mellett a főiskola parancsnoka, összességében mégis úgy látta, hogy „... a Főiskola egész állományának erkölcsi-politikai magatartása szilárd. A katonai fegyelem, az alaki, a belrendi, és a szabályzat szerinti élet a meglévő hiányosságok ellenére biztosította az 1968/69-es kiképzési évre meghatározott feladatok végrehajtását.” (4. o.)

A főiskola vezető és végrehajtó szerveinek többségét az alkotókészség, az ügyszeretet, a minőségre való törekvés, az átgondoltság, a több évre való előre látás és az új iránti fogékonyság jellemezte. A felsőoktatás korszerűsítésére irányuló törekvéseknek megfele-

¹⁰ A Zalka... 1968-1973... i. m. 8. o.

¹¹ HL MN 1969/122. d. 301. ö. e. (1969. 11. 20.) 1. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

lően, intenzív kapcsolatokat tartottak más katonai főiskolákkal és a polgári felsőoktatási intézményekkel.

Az eredmények és a hiányosságok részletes elemzése után a parancsnok – tanszékenként – meghatározta az elkövetkezendő év feladatait is. Elsősorban az eddigi eredmények megszilárdítására hívta fel a figyelmet, mert „... ezzel alapozza meg a további fokozatos fejlődés feltételeit...”,¹² a főiskolai képzés korszerűbb és magasabb szintű megvalósítását. Alapvető követelményként határozta meg, hogy a személyi állomány, erkölcsi fegyelmi állapota elérje a katonai műszaki főiskolához méltó színvonalat. Ez, a hivatásos állomány magas fokú morális példamutatásán, igényességén, a hallgatónál pedig a szorgalom növekedésében és a hivatásérzet fokozódásában mutatkozzon meg.

A kitűzött feladatok eléréséhez, minden területen jelentős javulást kell elérni. Ennek érdekében, a főiskola parancsnoka intézkedett a hivatásos tiszti és tiszthelyettesi állomány továbbképzésének megszervezésére, valamint és végrehajtására.¹³

Úgyisint, elrendelte a parancsnoki továbbképzést hadosztály-, ezredszinten és az általános továbbképzést is: „A továbbképzés alapját a korszerű harcászati és vezetési elvek, pedagógiai – módszertani eljárások, továbbá szakmai ismeretek és az új harci – technikai eszközökkel kapcsolatos tudnivalók elsajátítása, elmélyítése képezze.” (1. o.)

A kiképzési év végén a főiskola parancsnoka, összefoglaló jelentésben értékelte a kitűzött feladatok végrehajtását.¹⁴ Ebben megállapította, hogy „... a főiskola vezetése biztosította az előjárók által meghatározott feladatok eredményes teljesítését. A főiskola fokozatosan felkészültebb fiatal tiszteket bocsátott ki.” (4. o.) Ugyanakkor nem hallgatta el a problémákat sem, – az évről-évre növekvő hallgatói létszám mellett az oktatói státuszok változatlanosságát –, a képzés sokrétűségét, az elhelyezés és kiszolgálás elégtelenségét, a vezetési szintek leterheltségét. A vezetésnél a tervezés, a munkarendi és ellenőrzési tevékenység bár fejlődött, de még mindig hiányos a munkamegosztás tervezése. Az elért eredmények nem tükrözik a befektetett energiát. A főiskola vezetése, a tanszékek és a kiszolgáló szervek jelentős eredményeket értek el a kiképzési célkitűzések pontosítása, a képzés és az elhelyezés feltételeinek folyamatos javítása, a növendékek eszmei-politikai nevelése terén. Mindezek eredményeként csökkent a lemorzsolódások száma, a vizsgakövetelmények szigorításával javult az ismeretek elsajátítása. A főiskolai élet vonzóbbá tétele mellett javult a képzés gyakorlatiassága, a csapatéletre való felkészítés. Ebben a kiképzési évben súlyos fegyelemsértések nem fordultak elő, a növendékek által elkövetett rendkívüli események és események száma csökkent, azonban kisebb fegyelemsértésekért (önkényes távolmaradás, késések, tiszteletadás elmulasztása stb.) 268 növendéket 357 alkalommal kellett megfenyíteni. Emellett biztató, hogy a dicsérek száma 1 150-ről 1 521-re emelkedett.¹⁵

¹² HL MN 1969/122. d. 301. ö. e. (1969. 11. 20.) 26. o.

¹³ HL MN 1969/122. d. 301. ö. e. ZMFK Pk. 067. sz. pcs.-a (1969. 11. 25.) 1. o.

¹⁴ HL MN 1969/122. d. 302. ö. e. ZMKMF Pk. összefoglaló jelentése (1970. 08. 12) 4. o.

¹⁵ HL MN 1970/24. d. 52. ö. e. (1969. 09. 08.) ZMKMF Pk. Általános helyettesének 137. sz. intz-e. 2. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Az 1969/70-es kiképzési évben folytatott oktató-nevelő munkával a főiskola alapvetően, egyes területeken jól hajtotta végre az előjárók parancsaiban és a képzés alapdokumentaiban meghatározott feladatokat. A törzs- és a tanári állomány az évi továbbképzési feladatokat eredményesen végrehajtotta, azonban a megszerzett ismeretek alkalmazása a növendékek oktatásában még nem kellő hatékonyságú. A tapasztalatok azt igazolták, hogy az elmúlt évben kialakított továbbképzési rendszert felül kell vizsgálni, és a harcászati kiképzésben előre kell lépni. Továbbra is hiányos a növendékek igényes parancsnokká nevelése és a magatartásukban időnként jelentkező negatív jellemvonás megszüntetése.

A főiskola oktatási objektumainak, elhelyezési körleteinek jelentős része még az Osztrák-Magyar Monarchia idején épült és így sem az állaguk, sem a felszereltségük, nem felelt meg a kor követelményeinek. Az ötletszerű átalakítások, a kisebb építkezések tovább rontották a helyzetet. Emiatt elodázhatatlanná vált a teljes rekonstrukció, amely egyes épületek teljes lebontásával vagy rekonstrukciójával, illetve új objektumok építésével járt. *„A főiskola 3 éves bázis fejlesztési tevékenysége keretében az év folyamán (1970.) 13,5 millió forinttal gyarapodott a főiskola kiképzési, anyagi-technikai bázisa. Nagyarányú rekonstrukció folyt a Légvédelmi tüzér, Lokátor technikai, Elektronika automatika Tanszékeken. Jelentős volt az anyagi-technikai fejlesztés a Hír-, Pc.gjmű. techn., Elm.vill.hírk., valamint az Ált.kat. Tanszéken.”*¹⁶

Az elkövetkező években az oktatói állomány a megemelt követelményeknek eleget téve, az oktatásban helyezzen nagyobb hangsúlyt az elmélet és gyakorlat összhangjának megteremtésére, és a csapatéletre való felkészítésre. Ezt a célt szolgálta az évfolyam- és záródolgozatok témáinak újragondolása, a kiskihelyezések, valamint a csapatgyakorlatok célszerű végrehajtása, továbbá a kiképzés komplexitásának előtérbe helyezése.

A hallgatók gyakorló csapatszolgálatra vezénylésének részletes szabályait a kiképzési főcsoportfőnök 026/69. számú intézkedése alapján, a főiskola parancsnoka a 031/1971. számú intézkedésében szabályozta.¹⁷ Ebben meghatározta, a részt vevőket (katonai főiskolák elsőéves hallgatói és az egyetemi előfelvételt nyert sorállomány), a kiképzés helyét (Eger, Debrecen) és idejét. A csapatszolgálat befejeztével az alakulatok parancsnokai értékelték a hallgatók tevékenységét és személy szerint minősítették a munkájukat.

A vizsgák végrehajtásának rendjét a Szervezési Intézkedésekben¹⁸ határozták meg. Ebben szabályozták a végrehajtás követelményeit, a vizsgaidőszak kezdetét és végét, a tanszékvezetők feladatait, a vizsgák lebonyolításának körülményeit. Előírták, hogy *„... a vizsgáztatók elsősorban arra keressenek választ, hogy a hallgatók milyen mélységben látják az adott tantárgyat meghatározó alapvető összefüggéseket, milyen a hallgatók gondolkodó, szervező, koordináló képessége, hogyan tudják a különböző helyzetekben és a gyakorlatban alkalmazni a tanult ismereteket.”* (4. o.)

¹⁶ A Zalka... 1968–1973... i. m. 2. o.

¹⁷ HL MN 1971/269. d. 644. ő. e. ZMKMF Pk. 031. sz. intz-e. (1971.06.02.) 1. o.

¹⁸ HL MN 1973/12. d. ZMKMF Pk. 11. sz. szervezeti intézkedése (1973.01.16.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Ezen túlmenően a parancsnok részletes irányelvekkel szabályozta a nevelési munkában követendő elvárásait. *„Az irányelveket a főiskolán folyó nevelőmunka alapvető dokumentumaként kell kezelni, amely magába foglalja a tisztképzés négyéves időszakára vonatkozóan, a nevelőmunka általános célkitűzéseit, legfontosabb személyiség jegyeit, a szocialista típusú katonai vezető, a fiatal tiszt legfontosabb személyiségi jegyeit, a főiskolán folyó nevelő munka általános feladatait és legfontosabb módszereit, a nevelési tényezők feladatait.”*¹⁹

A technika gyors fejlődésének köszönhetően, a Magyar Néphadseregben (MN) is egyre bonyolultabb eszközök jelentek meg, melyek megismerése, kezelése egyre képzetesebb tiszteket, oktatókat igényelt a főiskolától. Ez a technikai fejlődés megkövetelte, az állományarányok módosítását is, ezért a magasabb szintű (századparancsnokoknak megfelelő, technikai-műszaki) beosztások ellátására kellett felkészíteni a hallgatókat. Ennek alapja a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) 1973. évi. 12. sz. tvr.-e volt, amely, a főiskolán szerzett oklevelet üzemmérnöki, illetve üzemgazdászti képesítésnek ismerte el. Ehhez kapcsolódott a kiképzési főfelügyelő 042. számú intézkedése, amely szerint a főiskola középtávú terveit is szükséges volt átdolgozni. E szerint kellett elkészíteni a főiskola új tantervét, majd utána a részletes tantárgyprogramokat. Mindezekkel összhangban ZMKMF Pk. tanulmányi és tudományos (ált.) helyettese meghatározta a részletes tantárgyprogramok, tematikák kidolgozásának irányelveit. *„A szakonkénti tantárgy programokat és tematikákat (átmeneti óra és vizsga terveket) az MN Tiszti és Tiszthelyettesi Kiképzési Csoportfőnök által kiadott 507/30/1973-as számú >>Követelmények<< alapján kell elkészíteni az alábbiak szerint: A kidolgozást a 68. számú főiskola parancsnoki intézkedés 1. számú mellékletében meghatározott bizottságok végezzék, illetve irányítsák. A >>Követelmények<<-ben meghatározott kiképzési dokumentumok kidolgozásának időtényezőit a mellékelt ütemterv tartalmazza. A feladatok elvégzésének anyagi feltételeit valamint a kidolgozás folyamán az egységes értelmezést, a konzultációs és koordinációs tevékenységet, a Tanulmányi és Tudományos Osztállyal biztosítom.”*²⁰ Az „Intézkedés” úgynevezett „keretutasítás” volt, amelyet tartalommal a kidolgozást végzőknek, illetve az irányító bizottságoknak kellett megőltetni.

E megnövekedett feladatok súlyos terheket róttak a személyi állományra, akik becsülettel teljesítették feladataikat.

Visszatekintve a főiskola megalakulása óta eltelt időszakra, a parancsnok 060. számú intézkedésében részletesen értékelte az elmúlt éveket. Ebben megállapította, hogy *„... a személyi állomány a főiskola 4 éves fennállása alatt teljesítette az MN. Kiképzési Főcsoportfőnök 067/1967 sz. intézkedésében és annak alapján kiadott évenkénti intézkedésekben, valamint az >>Összkövetelmények<<-ben meghatározott alapvető feladatokat. Megszilárdultak a tisztképzés rendszerének és végrehajtásának azok a tartalmi és strukturális*

¹⁹ HL MN 1973/12. d. A ZMKMF Pk. 37. sz. intz-e. (1973. 02. 22.)

²⁰ HL MN 1972/12. d. 16. ó. e. A ZMKMF Pk. Tud. és Tan. Ált. Helyettesének. 113. sz. intz-e (1973. 06. 25.).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

*elemei, amelyek a jelen fejlesztési időszak stabil alapjait, a jobb minőségű munka feltételeit képezik.*²¹ Ezek közül kiemelhető, hogy a főiskola erkölcsi, politikai és katonai helyzete kiegyensúlyozott, a kiképzés általános célkitűzése megalapozott, a hivatásos szolgálatra nevelés szilárd, a képzés négy éves időtartalma megfelelő, az oktatói állomány összetétele, felkészültsége kiváló. A főiskola fejlődését elősegítette, a technika fejlődése, és a tiszt-képzés főiskolai rangra emelése.

A főiskola parancsnoksága és a különböző szintű vezető szervei fokozatosan megoldották a főiskolává válással összefüggő feladatok irányítását és megjelölték a megoldáshoz szükséges módszereket. A tanszéki kollektívák erősödtek, összekovácsolódtak. Csökkent a növendéki lemorzsolódások száma. A beiskolázottak 65-70%-át avatták fel, a négy évvel azelőtti 45%-kal szemben. Az oktató-nevelő munka javult, hatékonysága fokozódott. A csapatok parancsnokai elégedettek voltak a kibocsátott fiatal tisztek tevékenységével. A főiskola megalakulása óta eltelt években a kibocsátott hallgatók létszáma hullámzó tendenciát mutatott. 1968-ban 172, 1969-ben 149, 1970-ben 93, 1971-ben 209, 1972-ben 180, 1973-ban 253 főt tett ki. Ugyanez mondható el a tanulmányi és fegyelmi helyzetről is.²²

Joggal állapította meg a főiskola parancsnoka az 1973/74-es tanév megnyitóján, – 1973. augusztus 31-én – hogy *„... az elismert eredmények mellett az igényesség és a követelmény támasztás következtelensége, az egyes hallgatók meggondolatlansága, esetenként és időszakonként a fegyelmi helyzet lazulásához, a tanulmányi szorgalom hullámzásához, az alaki magatartás fogyatékoságaihoz, a belrend követelmények be nem tartásához vezetett.*”²³

A tanulmányi eredmény, egyes hallgatóknál messze elmaradt az elvárásoktól és a lehetőségektől. Az 1. évfolyamból 24 fő (9,9%), a 2. évfolyamból 73 fő (24%), a 3. évfolyamból 133 fő (33%) állományviszonyát kellett megszüntetni! (6. o.) De a hallgatók többségét a becsületes helytállás, a szorgalom és a felelősségtudat jellemezte.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának (NET) 12. számú törvényerejű rendelete, és az ehhez kapcsolódó honvédelmi miniszteri és művelődési miniszteri 22. számú együttes utasítás alapján, át kellett térni az emelt szintű üzemmérnöki képzésre. A főiskolaparancsnok 161. számú parancsa meghatározta azokat a feladatokat, amelyek a törvény sikeres végrehajtása érdekében szükségesek: *„A katonai főiskolákon a kiképzés jelenlegi szintjét emelni kell úgy, hogy a kibocsátott tiszt képes legyen rövid idejű szakasparancsnoki ténykedés után századparancsnoki (ennek megfelelő technikai-műszaki beosztásban) a harcvezetői (technikai-biztosítási), a kiképzői, valamint a szabályzat szerinti katonai szolgálati és életrenddel összefüggő feladatokat végrehajtani, továbbá önképzés útján a fejlődéssel lépést tartani.*”²⁴

²¹ HL MN 1971/269. d. 644. ő. e. ZMMKF Pk. 060. sz. intz-e. (1971.12.11.) 1. o.

²² A Zalka... 1968-1973... i. m. 4. o.

²³ HL MN 1972/12. d. 16. ő. e. A ZMKMF Pk. 161. sz. pcs-a. (1973. 08.31.) 6. o.

²⁴ ZMKMF Pk. 161. sz. pcs-a. (1973.08.31.) 8. o

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A Főiskola megalakulását követően sem az előjárók, sem a főiskola vezetése arra vonatkozóan semmiféle eligazítást nem adott, hogy a jelentkezők közül, kiket kell előnyben részesíteni. Ezt „pótolta” a főiskola parancsnoka, aki a „kor szellemének” megfelelően megszabta, hogy „... a jelentkezők közül azok a fiatalok kerüljenek felvételre, akik erkölcsi, politikai magatartásuk, fedhetetlen előéletük, jellembeli tulajdonságaik és társadalmi tevékenységük alapján biztosítékot nyújtanak arra, hogy a négyéves kiképzésük eredményeként megfelelnek a hivatásos tiszttel szemben – mint vezetőkkal szemben – támasztandó politikai, szakmai és vezetőképeségbeli követelményeknek.”²⁵

A főiskola legjobb versenyzői, nemzetközi versenyekre is kijutottak. A Lövészszakosztály versenyzői 1973-ban a román és a lengyel nemzetközi bajnokságon, új junior csúccsal két-két első helyet értek el.²⁶

Az 1973/74-es oktatási évben elkezdődhetett az üzemmérnök – üzemgazdász képzés.²⁷ A kiképzés, nyolc féléves rendszerben, négy évig tartott és minden oktatási évben – a csapatnál történő tapasztalatszerzés érdekében – egy hónapot a hallgatóknak abban a beosztásban kellett eltölteniük, amelyre az előző évben felkészültek. Továbbra is elvárás volt a folyamatos tanulás, az önállóságra törekvés, a felelősségtudat és a fegyelmezett magatartás.²⁸

A megalakulást követően megkezdődött a külföldi hallgatók képzése is. Először 1972-ben avattak vietnami hallgatókat, akik sikeres éveket hagyhattak maguk mögött. A 63 végzős vietnami hallgató közül, 12 fő kitüntetéses oklevéllel (vörös diplomával), 10 fő jeles eredménnyel végzett.²⁹ Ugyanebben az évben a 180 avatott magyar hallgató közül nyolc fő kapott kitüntetéses diplomát.³⁰ Az 1973-as évben a kilenc államvizsgát tett vietnami hallgató közül három végzett kitüntetéses diplomával. A 247 hazai diplomázott közül pedig kilenc.³¹ Természetesen mások voltak a tantárgyak, a követelmények, az elsajátítandó ismeretanyag mennyisége, minősége. Éppen emiatt, téves lenne messzesemenő következtetéseket levonni a két hallgatói állomány teljesítményéről. (Ugyanez vonatkozik a külföldön tanuló magyar hallgatókra is.)

Fejlődtek a főiskola nemzetközi és hazai kapcsolatai is. Amíg a megalakulás évében három külföldi delegációt fogadtak, addig 1973-ban kilenc küldöttség tett látogatást a főiskolán, köztük szovjetek, kubaiak, vietnamiak. Ugyanakkor szoros kapcsolatot tartottak az előjárókkal, valamint a hazai állami és a társadalmi szervekkel.

Összefoglalva: a főiskola első öt éve nem volt mentes a kudarcoktól, de az eredményektől sem, összességében sikerült lerakni a magyar műszaki tisztképzés alapjait!

²⁵ HL MN 1973/12. d. A ZMKMF Pk. 18. sz. intz-e. (1973.01.31.) 1. o.

²⁶ A Zalka... 1968–1973... i. m. 9. o.

²⁷ NET 12. sz. tvr. HM – MM 22. sz. együttes utasítás.

²⁸ HL MN 1972/12. d. 16. ő. e. ZMKMF Pk. 161. sz. pcs-a. (1973. 08.31.)

²⁹ A Zalka... 1968–1973... i. m. 5.o.

³⁰ Uo. 5. o.

³¹ Uo. 4. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Gál István–dr. Benedek Gyula: A Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola Története 1949-1984. Zrínyi Katonai Kiadó, 1984.
2. Hadtörténelmi Levéltár Magyar Néphadsereg vonatkozó fontosabb iratai.
3. NET 12. sz. tvr. HM – MM 22. sz. együttes utasítás

MARKOLT NORBERT¹

Új szociometriai mutatók bemutatása

Introduction of newsociometrical indexes

Absztrakt

A hosszútávon hatékonyan és stabilan működő katonai alegység – más nem-katonai szervezeti egységhez hasonlóan – feltételei között a vezető készségei, tapasztalatai, adekvát, azaz a helyzethez és szervezeti kultúrához igazodó vezetői stílusa, illetve a beosztott állomány motiváltsága és képzettsége, kompetenciaszintje mellett legalább olyan fontosnak tekinthető a személyi állomány társas struktúrájának, csoportműködésének a minősége.

A csoportok, kapcsolati struktúráját felmérő és megjelenítő pszichológiai módszertan, a szociometria releváns, a vezetői tevékenységet támogató visszajelzést képes adni a csoport, mint társas struktúra, illetve az azt alkotó személyek szociális kapcsolatrendszeréről.

Írásomban olyan missziós környezetben kialakított szociometriai mutatók bemutatása szerepel, melyek könnyű kiszámíthatóság és interpretálhatóság mellett az egyén társas helyzetéről, illetve az alegységet alkotó alcsoportokról (csoport, raj) ad releváns, összehasonlításra is alkalmas képet, eredményeket.

Kulcsszavak: műveleti terület, szociometria, alegység

Abstract

Amongs the features of an effectively functioning military unit – similarly to other nonmilitary organizations – can be found not just the experiences, and skill of the leader, and his or her situation-based leadershipstyle compatible with the organisational culture, or competencies and motivations of the subordinates, but the social structure, groupcohesion, and the quality of the workgroup itself.

Sociometry, as standard psychological methodology of measuring social structures can provide relevant and supportive feedback for the leaders about social relationships of the members and structure of the group.

¹ Magyar Honvédség Egészségügyi Központ – Hungarian Defence Forces Medical Centre, E-mail: markolt.norbert@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1490-6076

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

This publication introduces sociometrical indexes elaborated during deployment with easy to interpret, and to calculate which provide relevant picture not just about a single person's social status, but makes it possible to compare subunit's groups with each other.

Keyword: *deployment, sociometry, subunit*

A szociometria a szociális kapcsolatok, társas hálózatok felmérésnek strukturált, kvantitatív módszertana, melynek első formáját Jacob L. Moreno dolgozta ki a múlt század 30-as éveiben.² A szociometriát, mint a társas kapcsolatok elemzésének eszközét mindenképpen meg kell különböztetni az elmúlt évtizedekben egyre népszerűbb és elterjedtebb kapcsolatháló elemzéstől (Social Network Analysis). Míg a szociometria elemzési egysége a mikroközösség szintjén működő egyén, és a vizsgálat célja az egyének speciális kapcsolati jellemzőinek, relációinak feltérképezése (rokonszenv, bizalom stb.), addig a kapcsolatháló elemzés értelmezési egysége az egyéntől a kiterjedtebb szervezetekig, társadalmi csoportokig terjedhet, miközben számtalan relációt (szövetség, rokonság, tulajdon, kereskedelem, kommunikáció) von vizsgálat alá.³

Moreno felvetése szerint a különböző intézmények formális keretei között létező emberi csoportosulások nem alkotnak homogén együttest, tagjainak kapcsolódását, viszonyulását nem lehet pusztán funkcionális tényezők, a szervezeti működés (beosztás, munkamegosztás) jellemzőiből levezetni. A funkcionális kapcsolatok mellett, ezen társas hálózatok működését legalább annyira meghatározza a tagjaik között létrejövő rokonszenvi, baráti és egyéb kötődések, melyek a formális struktúra mellett, illetve ahhoz kapcsolódóan és arra hatást gyakorolva egyfajta informális szociális struktúrát hoznak létre.⁴

A szociometriai vizsgálatok eredményei szinte bárhol felhasználhatók, ahol szervezett keretek között társas közösségek működnek, azonban kiemelt területként említhetjük az oktatási intézmények világát, sportolói közösségek felmérését, de kiválasztásnál, munkacsoportok kialakításánál, újrastukturálásánál, szervezetfejlesztési beavatkozások megtervezésénél és végrehajtásánál⁵ szintén hatékonyan használható eszköz. A szociometriai eredmények relevanciáját jelzi a munkahelyi beválás, munkateljesítmény, munkaelégedettség különböző aspektusaival kapcsolatos kutatások eredményei (szociometria beavatkó-

²Kissné Várkonyi Erika: Társas kapcsolatok felmérése egy Dél-magyarországi Tűzoltóság csoportjaiban a szociometria módszerével.

http://www.varkonyierika.hu/doc/download/Tarsas_kapcsolatok_felmerese_egy_del-magyarorszag_i_tuzoltosag_csoportjaiban.pdf (letöltés ideje. 2017.04.18.) pp. 1-3.

³Szántó Zoltán: A társadalmi kapcsolatháló-elemzés szociometria gyökerei <http://www.socialnetwork.hu/cikkek/7%20szantohalo.pdf> (letöltés ideje. 2017.06.11.) pp.650-651.

⁴Mérei Ferenc Közösségek rejtett hálózata Osiris Kiadó, Budapest pp. 52.

⁵Jones, Diana: Sociometry at Work

<http://www.grouptalkweb.org/socioart/sociometrythesis.pdf> (letöltés ideje 2017.06.08.) pp. 19-26.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

zás hatására a munkateljesítmény objektív indikátorainál pozitív javulás egyéni és munkacsoport szinten).⁶

A módszer katonai alkalmazásának elterjedtségét mutatja, hogy már az 50-es évek első validitásvizsgálatai között számtalan fegyveres testülettel kapcsolatos eredményt publikáltak. Vizsgálatokban repülési balesetek száma, csapatorvosi rendelő látogatásának, illetve fegyelmi problémák jelentkezésének gyakorisága negatívan korrelált társértékelésben említett a pozitív tulajdonságok gyakoriságával. Katonai pilóták között végzett vizsgálat összefüggést mutatott az alacsony morál, klikképződés, és a szervezetszerű vezetők gyengébb szociometriai státusza között.⁷ Az ezt következő évtizedekben szociometria katonai környezetben elsősorban a csapatmorál és kohézió, illetve vezetők társas helyzetének vizsgálatára fókuszált.⁸ A Magyar Honvédség pszichológusainak eszköztárában szereplő szociometria alkalmazására honi és missziós körülmények között több alkalommal sor került, az ezzel kapcsolatos eredmények a vizsgálat bizalmas jellegéből adódóan szélesebb körben nem lettek publikálva.⁹

A SZOCIOMETRIA MÉRÉS

A szociometriai vizsgálat minden esetben a közösség összes tagja által nem anonim, azaz azonosításra lehetőséget teremtő kérdőívek segítségével történik társértékelés formájában. A kérdőívben a vizsgálat céljának megfelelően rokonszenvi, bizalmi, szakmai és egyéb választások szerepelhetnek, mint szociometria kritériumok. A kérdőívben feltett kérdéseknek minden esetben összhangban kell lenniük a közösség általános jellemzőivel (nem, életkor, funkció stb.), a csoport szempontjából reális és valós élethelyzethez igazodó, spontán választást generáló tartalmi jellemzőkkel kell rendelkezniük. A szociometriai kutatás validitását alapvetően meghatározza a kritériumok releváns megválasztása.

A szociometriai vizsgálat eredményei megjeleníthetők szociogram formájában (ebben az esetben a vizsgált társas mező valamennyi eleme vizuálisan reprezentált, a tagok közötti különböző relációk feltüntetésével), illetve a szociometriai státusz kvantitatív mutatók segítségével interpretálható. Az elterjedt mutatók (pl. szociális preferencia, szociális súly),¹⁰ jellemzően az egyénre fókuszálnak, az egyén szociometriai jellemzőit (státuszát) sztenderdizálva, azaz a vizsgált társas mező eloszlási jellemzőihez viszonyítva (adott el-

⁶ Hoffman, Chris: Introduction to sociometry http://www.hoopandtree.org/cons_sociometry_introduction.pdf (letöltés ideje: 2017.06.05.) pp 10.

⁷ Hoffman, Chris: Introduction to sociometry http://www.hoopandtree.org/cons_sociometry_introduction.pdf (letöltés ideje: 2017.06.11.) pp 11.

⁸ Salo, Mikael: The Relation between Sociometric choices and Group cohesion. www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA460549 (letöltés ideje: 2017.06.11.) pp. 1-2.

⁹ Missziós területen az Afganisztánban szolgálatot teljesítő Tartomány Újjáépítési Csoport több váltásában (PRT-6, PRT-13) készült belső használatra szánt szociometria jelentés.

¹⁰ Vierimaa, Matthew and Côté, Jean: An Exploration of Sociometric Status and Peer Relations in Youth Sport <http://www.queensu.ca/sportpsych/sites/webpublish.queensu.ca.splwww/files/files/Vierimaa%20Cote%20in%20press%20JSB.pdf> (letöltés ideje: 2017.06.11.) pp. 10.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

oszlásra transzformálva), vagy a matematikailag lehetséges érték százalékában, illetve arányában adják meg.¹¹ A sztenderdizált mutatók előnyének tekinthető, hogy vizsgált társas mező mérete nem torzítja az egyéni értéket, ugyanakkor a Z-transzformáció feltételeként a nyersértékek normál eloszlását kívánja meg, amely nem minden esetben biztosítható, kisebb elemszámnál kizáró tényezőnek tekinthető. A valószínűségi vagy százalékos értékekben megadott mutatók hátránya ezzel szemben, hogy érzékenyek a vizsgált társas mező nagyságára, annak torzító mértékét az interpretációnál feltétlenül figyelembe kell venni.

A szociometriai státusz egydimenziós interpretálása mellett a külföldi szakirodalomban elterjedt kétdimenzió mentén kialakított státuszkategória szerinti értékelés. Ennek lényege, hogy a személyekre érkező negatív (elutasítás) és pozitív (választás) válaszok nem egymástól elkülönülő dimenzióban kerülnek értékelésre, hanem összevontan, a következő státuszkategóriákba sorolva a személyeket: Átlagos, Népszerű, Elutasított, Megosztó, Elhanyagolt.¹² A megközelítés arra a nyilvánvaló felismerésre reflektál, hogy társas mezőben adott személyekre irányuló pozitív és negatív relációk nem egymástól függetlenül, hanem együttesen hatnak a társas dinamikára. Egy megosztó személy (magas negatív és pozitív választási számmal) adott esetben erősebben befolyásolhatja a társas mezőt, mint egy átlagos, azaz kevés negatív és pozitív társértékelést kapott személy. A státuszkategória látványos és könnyen interpretálható eredményeket ad, az egyén társas működésére vonatkozóan releváns szociodinamikai jellemzőkkel, ugyanakkor feltétele, hogy társértékelésbe negatív értékelési kritériumokat válasszunk be. A válaszadók számára a negatív választás kellemetlen helyzetet generálhat (hisz ellenkezik a társas elvárásokkal), mely a vizsgálattal szembeni ellenállást, nem őszinte válaszadást okozhat. A negatív társértékelésekkel kapcsolatos elutasítás különösen erős lehet felnőtt munkacsoportok esetében.

A külföldi szakirodalomban elterjedt szociometriai megközelítés az egyén szociometria státuszának kvantitatív értékelése mellett, csak az egyéni eredményein keresztül, illetve a szociogram kvalitatív elemzése útján képes közvetett úton a társas mező jellemzőiről véleményt formálni. Mérei Ferenc többszemponú szociometriájában ezzel szemben magát a közösséget vizsgálja, működésének különböző aspektusait megragadva.¹³ Ennek keretében többek között a társas hálózat szerkezetét (CM mutató, alakzatok arányai), légkörét, hierarchiáját, szerepszerű tagozódását, normakészletét elemezte. Kidolgozott mutatórendszer az alábbi négy csoportban vizsgálja a közösség jellemzői:

¹¹ Cillessen, H. N. Antonius.: Sociometric Methods

https://www.researchgate.net/publication/232462718_Sociometric_methods (letöltés ideje: 2017.06.11.) pp. 89-90.

¹² Vierimaa, Matthew and Côté, Jean: An Exploration of Sociometric Status and Peer Relations in Youth Sport

<http://www.queensu.ca/sportpsych/sites/webpublish.queensu.ca.splwww/files/files/Vierimaa%20Cote%20in%20press%20JSB.pdf> (letöltés ideje: 2017.06.11.) pp. 11.

¹³ Mérei Ferenc Közösségek rejtett hálózata Osiris Kiadó, Budapest 132-133.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- szerkezeti mutatók (CM mutató, alakzatok arányai, szerkezeti típusok, kohéziós mutatók);
- csoportlégtör mutatója;
- választási koincidenciák;
- tagolódási dimenziók.

Bár Mérei mutatórendszer releváns dimenziókban ad kvantitatív eredményeket a csoportműködésről, nem teszi lehetővé, hogy a csoporton belüli kiscsoportok (klikkek, alcsoportok) társas jellemzői összehasonlítható módon, közvetlenül vizsgálhatóak legyenek.

MUTATÓK KIDOLGOZÁSÁNAK CÉLJA

Missziós és hazai körülmények között felvett szociometriai vizsgálat többféle célt szolgálhat. Alegységparancsnokok számára objektív képet ad a vizsgált társas mező kapcsolati struktúrájáról, a bizalmi, rokonszenvi és szakmai választások eloszlásáról. Lehetővé teszi nagyobb csoportokon belül található kiscsoportok, egymástól elszigetelt alcsoportok, azaz klikkek feltérképezését, csoportok informális vezetőinek, társas erőtereinek, magjának megjelenítését. A szervezetszerű, azaz formális vezetők társas beágyazottsága mellett, szakmai és szociális elfogadottságuk mértékéről, informális kapcsolati hálójáról adhat adekvát információt. Lehetőséget teremt a társas mezőben elhelyezkedő centrális és perifériális személyek azonosítására, szociálisan izolálódott, veszélyeztetett egyének kiszűrésére.¹⁴

A kutatásomban szereplő, afganisztáni műveleti területen szolgálatot ellátó Tartományi Újjáépítési Csoport (PRT) lövész végrehajtó állománya állománytábla szerinti beosztása megőrizte a raj, szakasz, század struktúráját, mindennapi feladat végrehajtása azonban elsősorban 4 fős FP csoport szinten valósult meg.

A vizsgálatomban arra törekedtem, hogy olyan mutatókat alkalmazzak, illetve dolgozzak ki, mely az egyéneket nemcsak alegység (szakasz), hanem annál kisebb szervezeti egység (FP csoport) szintjén jellemzik, illetve lehetőséget teremt ezen kisebb egységek összevetésére is. A szociometriai vizsgálat egyik prioritásának tekintettem éppen ezért, a négyfős csoportok, mint legkisebb funkcionális végrehajtó egységek társas jellemzőit megjelenítő mutatók létrehozását.

KIDOLGOZOTT MUTATÓK TÍPUSAI

A vizsgálat során a következő mutatók kerültek kidolgozásra, melyek az alábbi három területen adnak szociometriai jellemzést a társas mezőről és az azt alkotó személyekről:

- Egyének jellemzése teljes csoport szintjén:
 - szociális index;
 - szakmai index;
 - szociális súly index.

¹⁴ Magyar Honvédség Katonapszichológiai Protokoll, 2014. I. kötet pp. II-91.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- Egyének jellemzése alcsoport szinten:
 - csoporton belüli szociális súly;
 - csoportorientációs index.
- Alcsoportok jellemzése.
 - csoportkohéziós index;
 - népszerűség szóródási index;
 - szakmai orientációs index.

MUTATÓK RÉSZLETES BEMUTATÁSA

Szociális index:

- *Értelmezés:*
A személy csoporton belüli népszerűségét megragadó mutató.
- *Kiszámítás:*
A személyre adott rokonszenvi és bizalmi választások száma a teljes minta eloszlásához viszonyítva, T értékben kifejezve.
- *Értékelés:*
<45: átlag alatti, T45-T55=átlagos, >55: átlag feletti.

Szakmai index:

- *Értelmezés:*
A személy szakmai közösségen belüli megítélését megragadó mutató.
- *Kiszámítás:*
A személyre adott szakmai választások száma a teljes minta eloszlásához viszonyítva, T értékben kifejezve.
- *Értékelés:*
<45: átlag alatti, T45-T55: átlagos, >55: átlag feletti.

Szociális súly index:

- *Értelmezés:*
A személy közösségen belüli súlyát, társas jelentőségét megragadó mutató.
- *Kiszámítás:*
A személyre adott szakmai, rokonszenvi és bizalmi választások száma a teljes minta eloszlásához viszonyítva, T értékben kifejezve.
- *Értékelés:*
<45: átlag alatti, T45-T55: átlagos, >55: átlag feletti.

Csoporton belüli szociális súly:

- *Értelmezés:*
Megmutatja, hogy a szociális elfogadottság tekintetében a csoporttag az adott csoportban milyen súllyal szerepel.
- *Kiszámítás:*
A csoporttagok által a csoporttagokra adott összes választ elosztva a csoporttagok számával megkapjuk a csoporttagokra adott választások átlaga. A csoporttagra

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

adott válaszok és a csoporttagokra adott választások átlagának hányadosa adja a csoporton belüli szociális súly értékét.

— *Értékelés:*

Átlagos érték: 1 körül.

Csoportintegrációs index:

— *Értelmezés:*

A mutató megmutatja, hogy a személy rokonszenvi és bizalmi választásai tekintetében mennyire orientálódik saját kiscsoportja vagy a tágabb környezete felé, érzelmileg mennyire érzi biztonságban és otthonosan kiscsoportjában.

— *Kiszámítás:*

A csoporttag által a saját csoporttagokra adott rokonszenvi és bizalmi választásoknak és az általa adott összes rokonszenvi és bizalmi választásnak a százalékos értékben kifejezett hányadosa.

— *Értékelés:*

Max 100%, min 0% érték.

Csoportkohéziós index:

— *Értelmezés:*

Megmutatja, hogy a csoporttagok a rokonszenvi és bizalmi választások tekintetében mennyire preferálják saját kiscsoportjuk tagjait.

— *Kiszámítás:*

A csoporttagok által a többi csoporttagra adott rokonszenvi és bizalmi és szakmai választásoknak és a csoporttagokra adható összes lehetséges választások hányadosának százalékban kifejezett értéke.

— *Értékelés:*

Alacsony érték azt fejezi ki, hogy a csoportkohézió alacsony, a közösség összetartó ereje kicsi, a csoporttagok lazán integrálódtak az alcsoportba.

Népszerűség szóródási index:

— *Értelmezés:*

A rokonszenvi és bizalmi választások alcsoporton belüli kiegyensúlyozottságát mutatja.

— *Kiszámítás:*

A csoporton belüli szociális súly szórásának értéke.

— *Értékelés:*

Kis érték azt mutatja, hogy kiegyensúlyozott a közösség, szociális erőtere nem egy-két személy körül összpontosul, míg a nagy érték esetén egy-egy személy társas dominanciájáról beszélhetünk.

Szakmai orientációs index:

— *Értelmezés:*

A mutató megmutatja, hogy csoporttagok által adott szakmai választások milyen mértékben irányulnak a csoportvezető, illetve a csoporton kívüli személyek felé.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

— *Kiszámítás:*

A csoporttagok által a csoport vezetőjére adott összes szakmai választás és a csoportvezető által kapható összes lehetséges választás hányadosa százalékban kifejezve.

— *Értékelés*

Max 100%, min 0% érték.

MUTATÓK ÉS ALKALMAZÁSUK NÉHÁNY PÉLDÁN KERESZTÜL

Az általam kidolgozott mutatók gyakorlati alkalmazását egy FP szakasznál felvett vizsgálat eredményeinek feldolgozásán keresztül kívánom bemutatni. Terjedelmi korlátok miatt az elemzés nem teljeskörű, inkább a kidolgozott mutatók felhasználásával történő értelmezést kívánja szemléletes példák felvillantásával demonstrálni. Az eredmények ismertetése során a személyeket az anonimitás megőrzése céljából a csoportnevükkel és egy számmal jelölöm (például B55-4).

A felvett kérdőívben összesen hat kérdés szerepelt melyből 2-2 rokonszenvi, bizalmi illetve szakmai választásra kérdezett rá.¹⁵ Minden kérdés esetében maximum 5 személyt jelölhettek meg a válaszadók saját alegységükön belül. Mind a hat megfogalmazott kérdés (szociometriai kritérium) pozitív választást tartalmazott, azaz a vizsgálatba nem vontuk be a negatív relációk (társas elutasítás, negatív kapcsolat) mérését. A kikényszerített negatív választás a vizsgálattal szembeni ellenállás növekedéséhez, nem valid válaszadáshoz vezethet.

Rokonszenvi választás:

- Ha lehetősége lenne megválasztani, akkor az FP századból kit választana szoba-társnak?
- Az FP századból ki az a személy, akivel szívesen együtt töltené szabadidejét (pl.: sörözés, közös főzés).

Bizalmi választás:

- Ki az a személy az FP századból, akire személyes értékeit teljes biztonsággal rábízna akár hosszabb távra is?
- Személyes jellegű problémáival kihez fordulna legszívesebben az FP századból.

Szakmai választás:

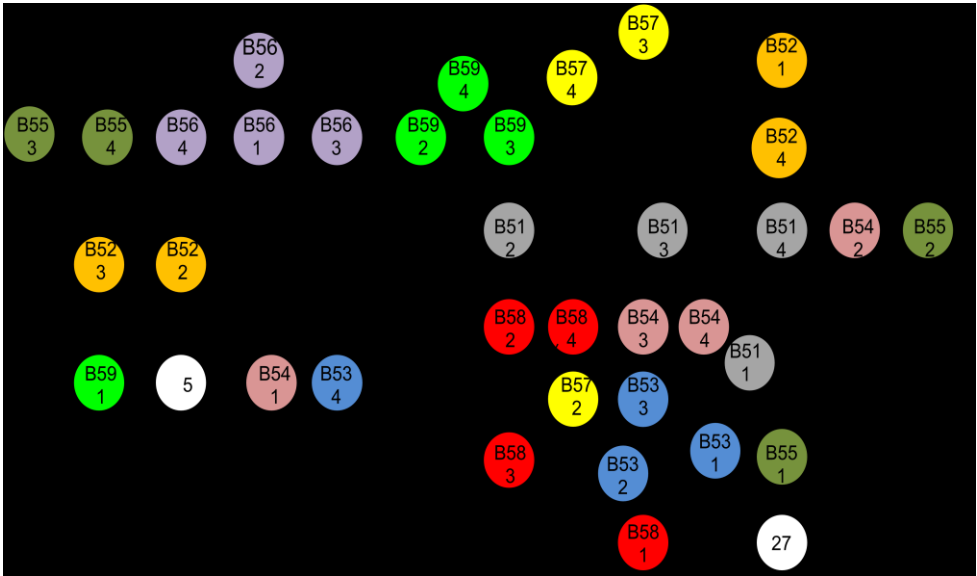
- Ha szakmai kérdésben bizonytalannak érezné magát, ki lenne az a személy az FP századból, akihez szakmai tudása és felkészültsége alapján tanácsért, segítségért fordulna?
- Ki az a személy az FP századból, aki extrém stresszhelyzetben leggyorsabban, leghatározottabban reagálna?

¹⁵ A csoportreleváns kérdések kidolgozása, illetve a kérdések csoportra való adaptálása a vizsgálatot végző szakemberek kompetenciája, ezért a kérdésminták nem alkalmazhatók automatikusan a vizsgálatnál, azt minden esetben a vizsgálatához kell alakítani. Mérei Ferenc Közösségek rejtett hálózata, Osiris Kiadó, Budapest pp. 146

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A kölcsönös, tehát mindkét fél által viszonzott rokonszenvi és bizalmi választásokat, azaz a csoport társas struktúráját vizuálisan megjelenítő szociogramot az 1. sz. ábra mutatja.¹⁶ Az ábrán az egy csoportba tartozó személyeket azonos színnel jelöltem.

1. sz. ábra

Látható, hogy a csoporton belül található jelentős kiterjedésű tágabb központi mag, melyen belül két kisebb egymáshoz lazábban kapcsolódó alcsoport különböztethető meg (B51-4, B55-1, 27, B58-1, B53-2, B53-1, B51-1, illetve B53-3, B54-4, B54-3, B58-4, B58-3, B59-2, B58-2). Pozitív elemként értékelhető, hogy a két alcsoport között pár személy révén (B53-2-B53-3, B51-4-B54-4, B58-1-B58-3) laza kapcsolódás van, azaz nem elszigetelt, egymással nem kommunikáló klikként léteznek egymás mellett. A társas mezőben csak két magányos, azaz viszonzott kapcsolattal nem rendelkező személy van, igaz ezek közül az egyik

¹⁶ A megszokott hálózati ábrázolás mellett többféle formában is megjeleníthető a társas mező. A Northway féle ún. céltábla ábrázolásban a személyek koncentrikusan vannak feltüntetve, ahol a kapcsolódások mellett, a kör(céltábla) középpontjához való közelségük népszerűségük, szociodinamikai súlyuk megjelenítésére is alkalmas. A céltábla megjelenítés nagyobb létszámú csoport esetén nem kivitelezhető, miközben a társas mező életét befolyásoló alcsoportok, egyéb társas alakzatok nehezebben ábrázolhatók a hálózati formához képest. Mérei Ferenc *Közösségek rejtett hálózata* Osiris Kiadó, Budapest pp. 68-69.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

csoportparancsnok (B59-1), illetve két párost is láthatunk (B-52-3-B52-2, B54-1-B53-4). A központi maghoz kapcsolódó periféria azonban túlzottan nagy kiterjedésű, a csoport több mint fele, 54% sorolható ide. Öröndetes, hogy a csoportparancsnokok közül csak két személy volt periférikus elhelyezkedésű (B59-1, B54-1). A szakaszparancsnok (B51-1, maga is egyben csoportparancsnok) szervesen illeszkedett a szakasz centrális erőtereként értelmezhető, zömében altisztekből álló alcsoportjához. A csoportban érdekes szerepe van B53-4-es számú személynek, aki átlagon felüli választásokat kap a rokonszenvi és bizalmi kérdésekben, ugyanakkor mindössze egy kölcsönös kapcsolata van, a felé irányuló választásokat nem viszonozza, igaz a csoporttagok számára szociálisan attraktív személy, akit sokan bizalmukba fogadnak.

A szociális elfogadottságot megragadó szociális súly tekintetében a 9 FP csoportparancsnok közül 3 magasan átlag feletti ($T > 65$), 2 fő átlag feletti ($65 > T > 55$), 3 átlagos ($45 < T < 55$) 1 átlag alatti ($T < 45$) értéket kapott. A legnagyobb szociális súllyal rendelkező csoportparancsnok 45, a legkisebb mindössze 5 rokonszenvi és bizalmi és szakmai választást kapott (1. sz. táblázat).

	Személy	Választások száma	Szociális súly	Értelmezés
1.	B53-1	45	72	Magasan átlag feletti
2.	B51-1	38	67	Magasan átlag feletti
3.	B56-1	37	66	Magasan átlag feletti
4.	B55-1	33	62	Átlag feletti
5.	B58-1	32	62	Átlag feletti
6.	B52-1	22	53	Átlagos
7.	B54-1	14	46	Átlagos
8.	B57-1	14	46	Átlagos
9.	B59-1	5	39	Átlag alatti

1. sz. táblázat

A szakmai választások arányát mutató, ugyancsak T értékben kifejezett szakmai index tekintetében a szervezetszerű vezetők, azaz csoportparancsnokok élvezik a csoporttagok bizalmát: az összes választás 68%-a esett a szakasz személyi állományának kevesebb mint negyedét kitevő vezetőkre. Az FP parancsnokok közül egy személy szakmai indexe átlagon aluli, ő mindössze két szakmai választást kapott a szakasz tagjaitól.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

	Név	Választások száma	Szakmai index	Értelmezés
1	B53-1	24	84	Magasan átlag feletti
2	B56-1	21	78	Magasan átlag feletti
3	B52-1	16	69	Magasan átlag feletti
4	B51-1	15	67	Magasan átlag feletti
5	B55-1	11	60	Átlag feletti
6	B58-1	9	56	Átlag feletti
7	B57-1	8	54	Átlagos
8	B54-1	7	52	Átlagos
9	B59-1	2	43	Átlag alatti

2. sz. táblázat

Érdekes kép tárulhat elénk, ha az FP csoportokat összehasonlító mutatókat vizsgáljuk meg. A 3. táblázat egyszerre mutatja kohéziós indexet, illetve a csoporttagok csoporton belüli szociális súlyát és csoportorientációs indexét, illetve a népszerűség szóródási mutatót. Látható, hogy a második legnagyobb kohéziót mutató csoport (B56) esetében a csoporttagok az összes lehetséges választás közel 60%-át a kapták saját csoporttársaiktól. Ebben a csoportban a minden személynek volt a saját csoporttagok felé irányuló választása. Jellemző, hogy a csoportparancsnok által adott 10 rokonszenvi és bizalmi választás mindegyike saját kiscsoportjának tagjaira irányult. A szociogramból az is kitűnik, hogy a csoportparancsnoknak mind a három beosztottjával van legalább egy kölcsönös rokonszenvi és bizalmi választása. Látható, hogy a csoportparancsnok komoly, aktív szerepet játszik a csoportkohézió megteremtésében és fenntartásában: nemcsak emberi fordulnak felé bizalommal, hanem ő maga is erősen orientálódik beosztottjai felé.

Csop. szám	Kohéziós Index	Arány	Csoporton belüli szociális súly	Csoportorientációs index	Népszerűség szóródási index
B51	62,5%	30/48			0,57
	B51-1		1,6 (12, 40%)	17,64% (3/17)	
	B51-2		0,53 (4, 13,3%)	60% (9/15)	
	B51-3		0,4 (3, 16,6%)	100% (10/10)	
	B51-4		1,2 (9, 30%)	46,66% (7/15)	
B56	60,86%	28/48			0,48
	B56-1		1,14 (8, 28,57%)	100% (10/10)	
	B56-2		0,85 (6, 21,42%)	20% (2/10)	
	B56-3		1,57 (11, 39,3%)	57,14% (4/7)	
	B56-4		0,42 (3, 10,7%)	91,66% (11/12)	

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Csop. szám	Kohéziós Index	Arány	Csoporton belüli szociális súly	Csoportorientációs index	Népszerűség szóródási index
B58	45,83%	22/48			0,32
	B58-1		1,27 (7, 31,81%)	9% (1/11)	
	B58-2		1,1 (6, 27,27%)	50% (5/10)	
	B58-3		0,54 (3, 13,63%)	100% (12/12)	
	B58-4		1,1 (6, 27,27%)	33,3% (5/15)	
B59	41,6%	20/48			0,28
	B59-1		0,00 (0, 0%)	35% (7/20)	
	B59-2		1,6 (8, 40%)	40% (5/20)	
	B59-3		1,0 (5, 25%)	21% (4/19)	
	B59-4		1,4 (7, 35%)	71,42% (5/7)	
B53	39,5%	19/48			0,26
	B53-1		1,26 (6, 31,5%)	45,45% (5/11)	
	B53-2		1,05 (5, 26,3%),	33,3% (6/18)	
	B53-3		1,05 (5, 26,3%),	16,66% (2/12)	
	B53-4		0,63 (3, 15,7%)	41,17% (7/17)	
B52	29,1%	14/48			0,55
	B52-1		0,57 (2, 14,3%)	27,27% (3/11)	
	B52-2		1,14 (4, 28,5%),	62,5% (5/8)	
	B52-3		0,57 (2, 14,3%),	50% (4/8)	
	B52-4		1,71 (6, 42,8%)	50% (2/4)	
B54	29,1%	14/48			0,17
	B54-1		0,85 (3, 21,4%)	0% (0/6)	
	B54-2		1,14 (4, 28,5%)	25% (3/12)	
	B54-3		1,14 (28,5%)	38,88% (7/18)	
	B54-4		0,85 (3, 21,4%)	25% (3/12)	
B55	22,41%	11/48			0,80
	B55-1		1,81 (5, 45,45%)	0,00% (0/17)	
	B55-2		0,00 (0, 0,00%),	20% (4/20)	
	B55-3		1,45 (4, 36,36%),	33,33% (4/12)	
	B55-4		0,72 (2, 18,18%)	5,2% (1/19)	
B57	16,6%	8/48			1,15
	B57-1		0,00 (0, 0,00%)	-	
	B58-2		0,00 (0, 0,00%)	0,00 (0/20)	
	B58-3		2,00 (4, 50%)	25% (4/16)	
	B58-4		2,00 (4, 50%)	37,5 (3/8)	

3. sz. táblázat

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Érdekes képet mutat a második legkisebb kohéziós mutatóval rendelkező csoport (B55). Itt a kohéziós index nagyon alacsony (22,4%) azaz a csoporttagok összes lehetséges választásának kevesebb, mint a negyede irányult a csoporttagok felé. A csoportban volt olyan személy, akinek a csoporton belüli szociális súlya 0, bár ő maga törekedett a csoport felé orientálódni. A csoportparancsnok csoporton belüli szociális súlya kiemelkedő (45,45%), ugyanakkor csoportorientációs indexe 0, azaz rokonszenvi és bizalmi választásaiban csak csoporton kívüli személyt jelölt meg. A csoportparancsnoknak jelentős társas potenciálja van, amit jól mutat az is, hogy teljes szakasz szinten a 6. legnépszerűbb személy ($T = 62$), de külső orientációja miatt nem tud a csoportkohézió motorjává válni saját csapatában, amely így széteső társas képződménnyé válik. A csoportban mindössze két személynek van kölcsönös rokonszenvi vagy bizalmi választása, miközben a csoportparancsnok a szakasz magját alkotó altiszti csoport felé orientálódik. Teljesen széteső képet mutat a B57-es csoport, ahol a legkisebb a csoportkohéziós mutató (16,6%). A csoportban két személy csoporton belüli súlya 0, míg a másik két személy kölcsönösen választotta egymást több esetben.

A 9 csoportból mindössze két olyan csoport található, amelyben a csoportparancsnok csoporton belüli szociális súlya 0 (B59, B57). Ezen csoportokban a tagok valószínűleg nem osztják meg parancsnokukkal személyes problémáikat, véleményüket, nem keresik meg bizalmi kérdésekben előljárójukat, a közvetlen vezető nem tud társas támaszt jelenteni beosztottai számára szükség esetén.

Csoportokra lebontva vizsgálható szakmai orientációs index segítségével, hogy a közvetlen vezetők szakmai megítélése hogyan alakul, a szakmai kérdésekben mennyire tekintik beosztottaik irányadó és hiteles forrásnak. A 4. sz. táblázatban látható, hogy legtöbb esetben a csoportparancsnokok szakmai orientációs értéke és szakmai indexe együtt jár, azaz az egész alegység és közvetlen beosztottak által adott szakmai választások mértéke szinkronban van. Kivétel ez alól a B52-es csoport, ahol az egész alegységben negyedik legnagyobb szakmai indexével rendelkező csoportparancsnok (16 választás, $T = 69$) egyetlen szakmai választást sem kapott csoporttagjaitól. A csoportparancsnok csoporton belüli szociális súlya kicsi, egyetlen személytől kapta mindkét választást, akivel többszörös kölcsönös kapcsolata van. Az ő esetében csoporton belüli és kívüli népszerűtlenségét ellensúlyozhatja, hogy megfelelő szociális kapcsolatot ápol a csoporton belüli legnagyobb szociális súlyal rendelkező személlyel (B52-4).

Személy	Szakmai orientációs index	Szakmai index (T)
B51-1	100% (6/6)	67
B53-1	100% (6/6)	84
B58-1	83% (5/6)	56
B56-1	66% (4/6)	78
B54-1	50% (3/6)	52

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Személy	Szakmai orientációs index	Szakmai index (T)
B55-1	50% (3/6)	60
B52-1	0% (0/6)	69
B57-1	0% (0/6)	54
B59-1	0% (0/6)	43

4. sz. táblázat

ÖSSZEGZÉS, TAPASZTALATOK

A vizsgálat során kialakított mutatók könnyen kiszámolhatóak, komolyabb matematikai apparátust nem igényelnek: eloszlási mutatók alkalmazása (átlag, szórás) mellett skálatranszformáció¹⁷ (T értékre alakítás) szükséges bizonyos indexek használatánál.

A csoporttagok jellemzését teljes csoport szintjén lehetővé tévő mutatók az egyén szociometriai értékelését a teljes csoport alapján kialakított eloszlási értékeknek, a tesztek interpretálásánál megszokott T eloszlásra transzformált értékei mentén végzik, azaz a csoporttagok eredményei kalibrálják be az egyén eredményét. Itt a csoport eloszlási jellemzői adják a sztenderd alapját, nincs szükség külső normákra. Más mutatóknál %-os formában vannak megadva az eredmények, itt normák hiányában a kiértékelő értelmezésén múlik az eredmény interpretálása. Az alcsoportok összehasonlítását lehetővé mutatók esetén a mutatók eloszlási értékein (átlag, szórás) alapuló összevetése is segítheti az eredmények összehasonlításában.

A mutatók jelentéstartománya jól interpretálható laikusok és szakértők számára, mindhárom értelmezési szint releváns információkat hordoz az egyén és kiscsoport társas jellemzőiről. A mutatókra építve egy szociometriai jelentés (report) dolgozható ki, melyben a katonai alegység egészéről, tagjairól, illetve kisebb csoportjairól (raj stb.) készíthető struktúrált visszajelzés.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1) Cillessen, H. N. Antonius.: Sociometric Methods
https://www.researchgate.net/publication/232462718_Sociometric_methods (letöltés ideje: 2017.06.11.) pp. 82-96.
- 2) Hoffman, Chris: Introduction to sociometry
http://www.hoopandtree.org/cons_sociometry_introduction.pdf (letöltés ideje: 2017.06.11.) pp. 10-11.
- 3) Jones, Diana: Sociometry at Work

¹⁷ Vargha András: matematikai statisztika - Pszichológiai, nyelvészeti és biológiai alkalmazásokkal Pólya kiadó 2015 pp. 74-75.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- <http://www.grouptalkweb.org/socioart/sociometrythesis.pdf> (letöltés ideje 2017.06.08.) pp. 3-26.
- 4) Kissné Várkonyi Erika: Társas kapcsolatok felmérése egy Dél-magyarországi Tűzoltóság csoportjaiban a szociometria módszerével.
http://www.varkonyierika.hu/doc/download/Tarsas_kapcsolatok_felmerese_egy_del-magyarorszag_i_tuzoltosag_csoportjaiban.pdf (letöltés ideje. 2017.04.18.) pp. 1-3.
- 5) Magyar Honvédség Katonapszichológiai Protokoll I. kötet pp. 91-92.
- 6) Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata Osiris Kiadó Budapest 1996. pp. 68-191.
- 7) Salo, Mikael: The Relation between Sociometric choices and Group cohesion. www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA460549 (letöltés ideje. 2017.06.11.) pp. 1-2.
- 8) Szántó Zoltán: A társadalmi kapcsolatháló-elemzés szociometria gyökerei
<http://www.socialnetwork.hu/cikkek/7%201szantohalo.pdf> (letöltés ideje. 2017.06.11.) pp. 6501-651.
- 9) Vargha András: matematikai statisztika-Pszichológiai, nyelvészeti és biológiai alkalmazásokkal Pólya kiadó 2015. pp. 74-75.
- 10) Vierimaa, Matthew and Côté, Jean: An Exploration of Sociometric Status and Peer Relations in Youth Sport
<http://www.queensu.ca/sportpsych/sites/webpublish.queensu.ca.splwww/files/files/Vierimaa%20Cote%20in%20press%20JSB.pdf> (letöltés ideje. 2017.06.11.) pp.9-11.

NYITRAI MIHÁLY¹

Összehasonlító tanulmány az Európai Unió és az Egyesült Államok kritikus infrastruktúra védelem szabályozása és megvalósítása területein

A Comparative Study of Legislation and Implementation of Critical Infrastructure Protection in the European Union and the United States of America

Absztrakt

A 2012-ben elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégia az Európai Unió és a NATO keretei között határozza meg Magyarország nemzetbiztonsági alapjait. Ahhoz nem férhet kétség, hogy az Egyesült Államok a NATO legmeghatározóbb tagállama, amely a biztonság területein nemcsak a Szövetségen belül, hanem azon kívül is vezető szerepet tölt be a világban. A társadalom zavartalan működése pedig elképzelhetetlen olyan rendszerek nélkül, amelyeket a szakirodalom kritikus infrastruktúrának nevez. A tanulmány áttekinti és elemzi a fenti két, Magyarország biztonsága szempontjából fontosnak tartott entitás, az Európai Unió és az Egyesült Államok kritikus infrastruktúra védelem területén tett erőfeszítéseit.

Kulcsszavak: kritikus infrastruktúra, Európai Unió, Egyesült Államok, terrorizmus, biztonság

Abstract

The National Security Strategy, adopted in 2012, defines Hungary's national security within the framework of the European Union and NATO. There is no doubt that the United States is the most decisive NATO Member State taking a leading role in promoting the security not only within the Alliance, but also outside around the world. The smooth functioning of society is unimaginable without the systems that the literature calls critical infrastructures. The study reviews and analyses the efforts made by these two entities, the European Union and the Uni-

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató/National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: nyitrai.mihaly@uni-nke.hu ORCID ID: 0000-0002-7726-9898

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ted States, considered important for Hungary's national security, in the field of critical infrastructure protection.

Keywords: *critical infrastructure, European Union, United States, terrorism, security*

BEVEZETŐ

Napjainkban a kritikus infrastruktúra fogalma és a mögöttes tartalom egyre nagyobb teret hódít, de vajon minek köszönhető ez az érdeklődés és egyáltalán, mi az a kritikus infrastruktúra? Magyarország Országgyűlése 2012. november 12-én fogadta el a saját erre vonatkozó meghatározását, amely szerint „a létfontosságú rendszerelem meghatározott ágazatokba tartozó eszköz, létesítmény vagy rendszer olyan rendszereleme, amely elengedhetetlen a létfontosságú társadalmi feladatok ellátásához, és amelynek kiesése e feladatok folyamatos ellátásának hiánya miatt jelentős következményekkel járna.” (OGY 2012) A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet,² amelynek Magyarország is tagja 1996 óta, e tekintetben például arra az álláspontra helyezkedett, hogy a „kritikus” kifejezés olyan infrastruktúrára vonatkozik, amely a gazdasági és szociális jólét, a közbiztonság és a kulcsfontosságú kormányzati tevékenységek megvalósulását alapjaiban támogatja úgy és oly mértékben, hogy ennek hiánya viszont katasztrofális és messzemenő következményekkel járna. (Poustourli et al., 2015) Már ebből a két definícióból is látszik, hogy maga a fogalom meghatározása, noha tartalmilag roppant hasonlóak, mégis képlékeny.³ Éppen ezért hazánk szempontjából érdemes kitekinteni azokba az irányokba is, amelyek a biztonságát hosszú távon meghatározzák. Ehhez nyújt iránymutatást Magyarország 2012-ben elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégiája,⁴ amely úgy fogalmaz, hogy „Magyarország biztonságpolitikájának alapvető keretét a NATO- és EU-tagság jelenti.” (OGY 2012) Kritikus infrastruktúra szempontból a szervezet keretein belül az Európai Unió 2008. december 8-án elfogadott 2008/114/EK tanácsi irányelv⁵ (továbbiakban: Irányelv) definícióját kell hivatalsnak tekinteni, amely úgy fogalmaz, hogy a „kritikus infrastruktúra: a tagállamokban található azon eszközök, rendszerek vagy ezek részei, amelyek elengedhetetlenek a létfontosságú társadalmi feladatok ellátásához, az egészségügyhöz, a biztonsághoz, az em-

² Organization for Economic Co-operation and Development, OECD

³ A későbbiekben látni fogjuk, hogy a kritikus infrastruktúra és védelmének fogalmi körülhatárolása némiképp függ az egyes államok és szervezetek történelmi, gazdasági, kulturális, technikai-technológiai és törvénykezési (!) sajátosságaitól. Éppen ezért a probléma, a kritikus infrastruktúra védelmének megközelítési módja is különbözik. Ebből aztán az is következik, hogy adott esetben egy definíció valódi megértéséhez meg kell vizsgálni a kiváltó tényezőket és az előbb említett környezeti sajátosságokat.

⁴ A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról, http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf

⁵ 2008/114/EK [irányelv az európai kritikus infrastruktúrák azonosításáról és kijelöléséről, valamint védelmük javítása szükségességének értékeléséről](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:32008L0114) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:32008L0114>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

berek gazdasági és szociális jólétéhez, valamint amelyek megzavarása vagy megsemmisítése e feladatok folyamatos ellátásának hiánya miatt jelentős következményekkel járna valamely tagállamban.” (EU 2008) A magyar nemzeti biztonság másik iránya a NATO, amelynek egyik meghatározó tagállama az Egyesült Államok. Természetesen, az Egyesült Államok is megalkotta a saját kritikus infrastruktúra definícióját, amely, nem véletlenül, az Európai Unió által megadottnál korábbra datálódik. A George W. Bush amerikai elnök által 2001. október 26-án aláírt, röviden USA PATRIOT⁶ Act néven emlegetett törvény szerint a kritikus infrastruktúra fogalma alá „azok a fizikai és virtuális rendszerek, eszközök tartoznak, melyek olyannyira létfontosságúak az Egyesült Államok számára, hogy e rendszerek és eszközök működésképtelensége vagy megsemmisülése gyengítené a védelmet, a nemzeti gazdaságbiztonságát, a nemzeti közegészséget és biztonságot vagy mindezek kombinációját.” (US Congress 2001, p. 401) A definíciókból összességében látható egyrészt, hogy a kritikus infrastruktúra középpontjában a komplexen értelmezett biztonság humán dimenziója⁷ áll (Buzan, 1991, p. 432), másrészt minden szereplő törekvéseinek alanya alapvetően önmaga. Vajon milyen okok állhatnak magyarázatként a háttérben?

A KRITIKUS INFRASTRUKTÚRA VÉDELEM AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

A kritikus infrastruktúra, mint fogalom először az Egyesült Államokban jelent meg nem sokkal az ezredforduló előtt 1996-ban. Ekkor Bill Clinton amerikai elnök bizottságot (President's Commission on Critical Infrastructure Protection, PCCIP⁸) hozott létre a nemzeti kritikus infrastruktúrák kibertérből érkező fenyegetettségekkel szembeni sérülékenységeinek vizsgálatára. A bizottság jelentését 1997 októberében tette meg, s noha közvetlen veszélyt, fenyegetettségre utaló jelet nem azonosított, ajánlásai mégis korszakalkotónak és iránymutatónak számítottak a következő kormányok és más nemzetközi szervezetek, így az Európai Unió részére is. A bizottság felhívta az elnök figyelmét arra, hogy a lakosság körében rohamosan (gyakorlatilag kontrolálatlanul) terjedő számítástechnika milyen valós veszélyeket hordoz magában. A bizottság véleménye szerint a mindenki, így a bűnözők számára is könnyen hozzáférhető technológiák és technikai vívmányok azok eszközeivel (számítógépek, telefonvonalak, modemek, programok, weboldalak stb.) a közeljövőben olyan fokozott veszélyt jelentenek, amelyre a felkészülést minél hamarabb el kell kezdeni. Akkor ez a felkészülés elsősorban még csak kommunikációt és információcserét jelentett az érdekelték között, amelyben a kormányra, nem számítva az általa működtetett infrast-

⁶ A „PATRIOT” jelentése fordításban „hazafi”, de egyben betűszó is. A törvény teljes címe ugyanis „Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001”. Ezért a törvény rövidebb néven történő említése is korrektnek nevezhető.

⁷ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde szerzők egy 1998-ban kiadott munkájukban (Security: A New Framework for Analysis) a biztonság politikai és katonai vetületeit továbbiakkal, gazdasági, társadalmi és környezeti dimenziókkal egészítették ki (szektorelmélet). Az elmélet alapjait azonban először Barry Buzan a „New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century” (A globális biztonság új mintái a XXI. században) cikkében fejtette ki 1991 júliusában, ezért is fűződik az elmélet az ő nevéhez.

⁸ Kritikus Infrastruktúra Védelmi Elnöki Bizottság

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ruktúrákat és azok védelmét, mindössze a koordinátor szerepköre hárult volna. (Moteff, p. 3) Mivel azonban a tengerentúlon sem mindenki érezte volna feltétlenül magától értetődően önmagára nézve kötelezőnek ezt a kommunikációs feladatot, ezért a bizottság szorgalmazta egy megfelelő jogszabályi és kormányzati szintű szervezeti háttér egyidejű megteremtését is, amelynek célja a szereplők együttműködésének koordinációja mellett, annak fokozása, illetve egy valós idejű reagáló képesség megteremtése volt.⁹ (Ellis et al., 1997) Így született meg az amerikai kritikus infrastruktúra védelem alfája, a PDD-63 elnöki direktíva¹⁰, amelyet Clinton elnök 1998. május 22-én adott ki.

PDD-63

A tökéletes kritikus infrastruktúra védelemmel kapcsolatos elvárásokat először ez a direktíva tette világossá. E szerint a védelem olyan legyen, hogy eredményeként csak ritka, rövid idejű, földrajzilag elszigetelt, kezelhető és elenyésző hatású működési zavarok fordulhassanak csak elő. (Moteff, p. 4) Ennek megvalósítása érdekében a direktíva minden ágazathoz¹¹ egy kormányzati szervet ún. Ágazati Felelős Hivatalt¹² rendelt, ahol az államot hivatalonként ágazati összekötők,¹³ az ágazatokat pedig civil szféra oldalról ágazati koordinátorok¹⁴ képviselték. Ehhez a rendszerhez társult szövetségi szinten a saját kormányzati hivatali tevékenységek funkcionális koordinátorai,¹⁵ illetve az adott kormányzati hivatal önnön kritikus infrastruktúra biztonságával foglalkozó kritikus infrastruktúra védelmi (CIAO¹⁶) és vezető információs tisztek (CIO¹⁷) hálózata. Ez az ágazati összekötő-koordinatori struktúra volt hivatott arra, hogy az általa alkotott ágazati védelmi tervek rendszerén keresztül a nemzeti koordinátor¹⁸ vezérletével 2003-ig létrehozza a Nemzeti Infrastruktúra Védelmi Tervet (NIAP¹⁹). A struktúra azonban nem önzveérlően, hanem egyrészt a nemzeti koordi-

⁹ A bizottság javaslataiból meg kell még említeni egy átfogó, (kiber)tudatosságra (!) nevelő program elindításának szükségességét, illetve a védelmi kutatások és fejlesztések kritikus infrastruktúra irányú kiterjesztését. Ellis et al., 1997

¹⁰ Presidential Decision Directive No. 63

¹¹ A Clinton kormányzat 1998-ban még csak öt fontos szektort nevezett meg: energiaellátó rendszerek, banki és pénzügyi rendszerek, közlekedés és szállítás, egészségügyi rendszer és segélyszolgálatok, telekommunikációs rendszerek. Bonnyai, 2014

¹² Lead Agency

¹³ Sector Liaison Official

¹⁴ Sector Coordinator

¹⁵ Functional Coordinator

¹⁶ Critical Infrastructure Assurance Officer. Ez a személy volt felelős, hogy az elnöki direktíva aláírását követő 180 napon belül a hivatal kritikus infrastruktúra tervét kidolgozza, illetve az abban foglaltak két éven belül megvalósuljanak. A kidolgozott tervek esedékes felülvizsgálatára az elnöki direktíva két-évenkénti ciklust határozta meg.

¹⁷ Chief Information Officer

¹⁸ National Coordinator for Security, Infrastructure Protection, and Counter-terrorism. A szerepkört a PDD-62 hozta létre.

¹⁹ National Infrastructure Assurance Plan

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

nátor vezette kormányzati-civil összetételű Nemzeti Infrastruktúra Védelmi Tanács (NIAC²⁰) koordinációja mellett, illetve szintén a nemzeti koordinátor által elnökölt, hatáskörében hivatalokon és ügynökségeken átívelő Kritikus Infrastruktúra Koordinációs Csoport (CICG²¹) alkotta irányelvek mentén működött. A NIAP kidolgozásának támogatására pedig az elnöki direktíva megalakított még egy további fontos közreműködőt, a Nemzeti Terv Koordinációs Törzset (NPCS²²), illetve ennek következményeként a Kritikus Infrastruktúra Védelmi Hivatalt (CIAO²³). Már most látszik, hogy egy egyre inkább szövetenyessé váló rendszer kezdett kialakulni, amelyben utat mutatni már a kezdetek elején sem volt egyszerű. Ezért az aktuális kérdésekről, tevékenységekről a Nemzeti Infrastruktúra Védelmi Tanács az elnök részére időről időre jelentéseket terjesztett fel. (Moteff, p. 5)

Összességében tehát felállt egy rendszer, amelyben adott volt egy központi felelős személy (nemzeti koordinátor) egyeztető-kidolgozó szerepkörben tevékenykedő ágazati összekötők és koordinátorok rendszerével, valamint más közreműködő, irányító és koordináló szervezetekkel (CICG, NIAC, NPCS, CIAO), hogy egy átfogó kritikus infrastruktúra védelmi tervet (NIAP) hozzanak létre²⁴. Ez a felismerés, hogy ilyen védelmi tervre szükség van, különösen a később történtek ismeretében, kiemelt jelentőségű és a direktíva legfontosabb vívmánya. Mint ahogy az is, hogy máig ható módon ágazati összerendelések jöttek létre a központi kormányzati szervek és a civil szféra érintett képviselői között.

A fentiekhez képest „csak” ráadás, de meg kell említeni, hogy a direktíva a NIAP mellett megfelelő kibervédelmi képesség létrehozását is megcélozta. Ez a képesség elsődlegesen a kibertámadások felfedezésére, megakadályozására és válaszreakció kialakítására irányult, amelynek megvalósulását eredetileg két program, a Szövetségi Behatolás Jelző Hálózat (FIDNET²⁵ és a Szövetségi Számítógép Behatolás Reagáló Képesség – FedCIRC²⁶ segítette volna. Végül a Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI²⁷) kapott felhatalmazást arra, hogy a

²⁰ National Infrastructure Assurance Council. A Tanácsban a (szövetségi állami, helyi) kormányzati oldal mellett a civil szféra képviselői, üzemeltetői is helyet kaptak.

²¹ Critical Infrastructure Coordination Group, CICG. A Csoportot csak kormányzati oldal alkotta.

²² National Plan Coordination Staff

²³ Critical Infrastructure Assurance Office

²⁴ Fontos megjegyezni, hogy a védelmi terv kidolgozására az elnöki direktíva határidőt nem szabott. A 2003 határidő csak a kritikus infrastruktúra védelemre történő felkészülésre vonatkozott, amelynek részét, természetesen, a NIAP is képezte.

²⁵ Federal Intrusion Detection Network

²⁶ Federal Computer Intrusion Response Capability

²⁷ Federal Bureau of Investigation. Az Iroda kapcsán el kell mondani, hogy már akkor, az elnöki direktíva idején két olyan programot (INFRAGARD, Key Assets Initiative, KAI) működtetett, amelyek ugyan egy egészen más megközelítésben, de ugyancsak a kritikus infrastruktúra védelmet célozták meg. Az INFRAGARD, amelynek középpontjában a hálózatzbiztonság állt, alapvetően földrajzi és nem ágazati szemléletű. Az együttműködés ugyanis, amely 2001. szeptember 11. után már a kritikus infrastruktúra védelem fizikai aspektusait is magában foglalja, az Iroda helyi kirendeltségei és az adott földrajzi környezet ipari, gazdasági szereplői között jött létre. A KAI (Key Assets Initiative) kulcsfontosságú létesítmények program célja pedig egy olyan adatbázis kialakítása volt, szintén a területi FBI kirendeltségek felelősségi körében, amely lehetővé tette egyrészt a helyi létesítmények tételes számbavételét, másrészt elősegítette az egyes szereplők közötti kommunikációt, harmadrészt pedig értelemszerűen

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

számítógépes bűnözés területére szakosodott ágát ezen két program gondolatiságát integrálva Nemzeti Infrastruktúra Védelmi Központot (NIPC²⁸) alakítson ki. Ennek megfelelően a NIPC állt a szövetségi fenyegetettség felmérések, a sérülékenység elemzésnek, a korai előrejelzésnek és a válaszképesség koordináció középpontjában. Éppen ezért, hogy ez a központ képes legyen a vele szemben támasztott elvárásoknak megfelelni, minden kormányzati és nem kormányzati hivatal köteles volt a tudomására jutott számítógépes fenyegetettségről és támadásról jelenteni, információkat átadni. Ez az információáramlás azonban nemcsak egy irányban működött. A NIPC a birtokában lévő információkat megosztotta a civil szféra által működtetett (és ma is működő²⁹) Információmegosztó és Elemző Központokkal (ISACs³⁰). (Károlyi, 2007 pp. 32.)

HSPD-7³¹

A 2001. év az Egyesült Államok történetében két szempontból is kiemelkedő jelentőséggel bírt. Egyrészt az elnöki székben Bill Clintont George W. Bush váltotta, másrészt szeptember az al-Kaida több nemzeti, de a nyugati világban is szimbólumnak számító létesítmény ellen terrortámadás sorozatot hajtott végre.³² Túl a katonai válaszreakción, kritikus infrastruktúra tekintetében újabb elnöki direktíva, a HSPD-7 kiadásának lehettünk tanúi. Azonban addig is, amíg ez a PDD-63 hatálytalanító direktíva nem jelent meg, hiszen kidolgozásához időre volt szükség, Bush elnök rendeletekkel (Executive Orders 13228, 13231) kezdte meg a „tűzoltást”. Az új direktíva kiadására pedig azért volt szükség, mert, ahogy a terrortáma-

erősítette a védelemre irányuló kormányzati törekvéseket. Ez a program eredetileg a védelem fizikai szemléletét közelítette meg, de a NIPC integrációja után a kibervédelem is fókuszába került. Moteff, pp. 6–7

²⁸ National Infrastructure Protection Center Az 1998-ban létrehozott Központot később a Belbiztonsági Minisztérium (Department of Homeland Security, DHS) integrálta, feladatai (elsősorban informatikai hálózatok sebezhető pontjainak vizsgálata, a kibertérben bekövetkező káros események megelőzése, felderítése és elhárítása) pedig a Belbiztonsági Minisztérium Információ Elemző Infrastruktúra Védelem (Information Analysis Infrastructure Protection, IAIP) szervezetei között osztdtak el.

<http://web.archive.org/web/20041015000154/http://www.nipc.gov/>

²⁹ A Központok és 24 szervezetet tömörítő Információmegosztó és Elemző Központok Nemzeti Tanácsa (National Council of ISACs, NCI) végzi. NCI, 2016

³⁰ Information Sharing and Analysis Center(s). Ha nem is minden ágazat azonos alapon, de működtet egy ilyen saját központot. Itt kell azt is megjegyezni, úgy tűnhet, hogy ezek a folyamatos üzemmódban tevékenykedő csak kibervédelmi kérdésekre összpontosítanak. Ezzel szemben jócskán akadnak ágazati ISACs, amelyek rendeltetésükben a fizikai biztonságra is figyelmet fordítanak, tehát ilyen jellegű információkat is gyűjtenek, osztanak meg. A működési alapot tekintve alapvetően két féle ISACs létezik. Az egyik ISAC modell saját fejlesztésű és szervezeti integrált vagy szerződéssel alkalmazott vállalkozás alapon működik. A másik ISAC megvalósulási formát többnyire már egy működő kormányzati infrastruktúra használata jelenti, amely vállalja az adott szektor kritikus infrastruktúra védelmét. Ugyanígy a központok gazdasági hátterükben is különböznek. Addig, amíg egyes ágazati ISAC indításához az Ágazati Felelős Hivatal egyszeri vagy folyamatos pénzügyi befektetéssel járult hozzá, más szektorok esetében az ISAC működése teljes mértékben önerős. Moteff, p.6

³¹ Homeland Security Presidential Directive 7, HSPD-7

³² World Trade Center, Pentagon

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

dás is rámutatott, a kibertér fenyegetettségei mellett igenis számolni kell fizikai dimenzióval is, tehát az információs és a fizikai infrastruktúrák vonatkozásában egyensúly helyreállításra van szükség.

A 2001. október 8-án kelt EO³³ 13228 rendelet megalakította a Belbiztonsági Hivatalt (Office of Homeland Security), illetve a Belbiztonsági Tanácsot (Homeland Security Council). Az USA terrorista fenyegetések és támadások elleni nemzeti stratégiájának fejlesztése, végrehajtásának koordinálása vált az újonnan megalakult Belbiztonsági Hivatal feladatává, míg a Belbiztonsági Tanács (állandó tagjai: USA elnök, elnök-helyettes, pénzügyminiszter, legfőbb ügyész, különböző szövetségi hivatalok (FEMA³⁴, FBI, CIA³⁵) elnökei, az egészségügyi, emberi és közlekedési miniszter, a belbiztonsági miniszter és az elnök belbiztonságért felelős tanácsadója) iránymutatásaival segítette az elnököt belbiztonságot érintő döntések meghozatalában. A belbiztonsági, így a kritikus infrastruktúra védelem szerkezete a 2002. november 25-én a Belbiztonsági Törvény által életre hívott, egyszerre 22 ügynökséget tömörítő és már a korábbiakban a NIPC kapcsán is említett Belbiztonsági Minisztériummal vált teljessé. (Moteff, p. 8) Ugyanis ettől fogva a Nemzeti Infrastruktúra Védelmi Terv kidolgozásáért a felelősség a belbiztonsági minisztert terhelte, mint ahogy a terv neve is most már ténylegesen Nemzeti Infrastruktúra Védelmi Tervre (NIPP³⁶) változott.

Az első elnöki rendeletet aztán követte a második. Az Elnöki Kritikus Infrastruktúra Védelmi Testületet (PCIPB³⁷) létrehozó EO 13231 rendeletet az elnök 2001. október 16-án adta ki. Ez a testület a kritikus infrastruktúrák információs rendszereit védő különböző szövetségi programok koordinációját végezte, illetve javaslatot tett irányelvek kidolgozására és véleményezte a felelősségi körébe eső ügynökségek vonatkozó költségvetését. Ugyanennek a rendeletnek egy másik kiemelkedő kritikus infrastruktúra védelmi vonatkozása az azóta mintegy 30 taggal³⁸ működő Nemzeti Infrastruktúra Javaslatértékelési Tanács (National Infrastructure Advisory Council, NIAC). (DHS, 2017b) A Tanács feladata, hogy a belbiztonsági miniszteren keresztül az elnök részére útmutatásokat adjon a kritikus infrastruktúrák és információs rendszereik védelmével kapcsolatban. Részösszegzésként látható tehát, hogy a 9/11 terrortámadás elnöki rendeletek formájában szükségszerűen azonnali kormányzati reakciókat váltott ki.

³³ Executive Order, Végrehajtási Utasítás

³⁴ Federal Emergency Management Agency, Szövetségi Veszélyhelyzet-kezelési Ügynökség

³⁵ Central Intelligence Agency, Központi Hírszerző Ügynökség

³⁶ National Infrastructure Protection Plan. A tervnek továbbra is részét képezte a szövetségi ágazati felelős ügynökségek által a magánszféra arra kötelezett érintettjeivel együttműködésben kidolgozott Ágazati Tervek (Sector-Specific Plans, SSPs)

³⁷ President's Critical Infrastructure Protection Board. A testületet később a EO 13286 rendelet megszüntette, és helyét a Kritikus Infrastruktúra Irányelv Koordinációs Bizottság (Critical Infrastructure Policy Coordinating Committee, CIPCCC) vette át.

³⁸ A Tanács tagjai a tudományos élet, az ipar és az állami szektor különböző területeit képviselik.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

2002 júliusában a Belbiztonsági Hivatal kiadta a Nemzeti Belbiztonsági Stratégiát (National Strategy for Homeland Security, NSHS³⁹), amely a témában egy újabb mérföldkőnek számít és több lényegi változást, módosítást is hozott a területet illetően. A stratégia egyrészt bővítette az ágazatok rendszerét (közegészségügy, vegyipar, postai szolgáltatások, mezőgazdaság és élelmiszeripar, hadipari bázisok, a kormányzat és kormányzati működés folyamatossága, sürgősségi szolgáltatások), másrészt néhány területen az ágazatok és felelős hivatalaik között átcsoportosítást végzett. Szintén fontosnak számít, hogy a stratégia új fogalmat vezetett be, a kulcsfontosságú létesítmények (Key Assets) intézményét,⁴⁰ valamint kimondta, hogy nem csak irányelvek és szervezetek, de prioritások felállítására is szükség van. A prioritások meghatározásakor a stratégia arra utalt, hogy nem minden infrastruktúra egyformán kritikus, köztük fontossági sorrend létezik, és hogy a védelem megvalósításakor költséghatékonysági szempontokat is figyelembe kell venni.⁴¹ (Moteff, p.10)

Ilyen előzmények után adta ki Bush elnök 2003. december 17-én a HSPD-7 direktíváját. Ez a direktíva a hangsúlyt inkább az addigi irányelvek és felelősségi körök pontosítására és finomra hangolására, semmint átrendezésére helyezte. Ettől függetlenül azonban a pontosítások között is akadt néhány említésre méltó változás. Például az Ágazati Felelős Hivatalokat az allokált civil ágazatokkal való együttműködés eredményeiről a Belbiztonsági Hivatal irányába éves jelentés megtételére kötelezte. A direktíva fontos eredményeként kell említenünk, hogy a szövetségi ügynökségek részére határidőt szabott a saját kritikus infrastruktúráikra vonatkozó védelmi tervek elkészítésére. Ez a határidő pedig 2004. (Moteff, pp. 10–11)

A direktíva mellett a Bush kormányzat kritikus infrastruktúra fejlesztését illetően az egyik legnagyobb változást annak az összekötő-koordinátori partneri rendszer módosításában eszközölte, miután azt tanácsi szintre emelt. Egészen addig ugyanis, kontakt személyek (Sector Liaison Official, Sector Coordinator) és nem csoportok álltak egymással kapcsolatban. A Bush kormányzat ezt a modellt úgy módosította, hogy az addigi szereplők helyét Kormányzati Koordináló Tanácsok (Government Coordinating Councils, GCCs) és Ágazati Koordináló Tanácsok (Sector Coordinating Councils, SCCs) vették át. A módosítás célja egy szélesebb, közvetlen ágazati konzultációs platform megerteremtése volt. Ezekben a civil tanácsokban ugyanis immár nem egy, hanem két szavazati joggal és egy szavazati joggal nem rendelkező delegált tag vehetett részt, akárcsak a kormányzat kibővített testületeiben, ahol a központi rész mellett egyidejűleg megjelenhetett az érdekeltség és érintettség minden szintje. Ezt a kiszélesített konzultációt erősítette a civil interágazati tanácsok (Private Sector Cross-Sector Councils) párhuzamos megjelenése. Azonban ennek az

³⁹ A Stratégiát a 2005 augusztus 23-31. között tombolt és súlyos károkat okozó Katrina hurrikán hatására 2007-ben felülvizsgálták és módosítottan újat adtak ki. DHS, 2016

⁴⁰ A stratégia szerint ezek azok a létesítmények, amelyek megsemmisülése, működési zavara ugyan nem veszélyezteti a létfontosságú rendszereket, de helyi szinten szintén messzemenő következményekkel, hatással járhat.

⁴¹ A védelem fokozásához szükséges ráfordításnak arányban kell állnia a fenyegetettség mértékével.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

együttműködési formációnak sem változott az alap küldetése, létre kellett hozni az ágazat specifikus kritikus infrastruktúra védelmi terveket és elősegíteni a NIPP megalkotását, amelyhez a Belbiztonsági Minisztérium az állami és civil szféra közötti nyitott párbeszéd megteremtése érdekében Kritikus Infrastruktúra Együttműködési Javaslattevő Tanács (Critical Infrastructure Partnership Advisory Council, CIPAC) létrehozásával járult hozzá. (DHS, 2017a)

Azonban a kritikus infrastruktúra védelem fejlődésére az idők során nem csak az emberi tevékenység, hanem természeti és technikai események is hatást gyakoroltak. Ilyen kiemelkedő hatásnak számított a Katrina hurrikán 2005-ben. Ezt követően ugyanis 2006-ban a Kongresszus elfogadta az ún. Post-Katrina törvényt, amely egyrészt erősítette a Belbiztonsági Minisztérium alárendeltségébe tartozó Szövetségi Veszélyhelyzet-kezelési Ügynökség FEMA) Nemzeti Felkészültségi Igazgatóságának (National Preparedness Directorate, NPD) keretein belül folyó reagálási és helyreállítási tevékenységet, másrészt megalakította a Vészhelyzet Kommunikációs Hivatalt (Office of Emergency Communications, OEC⁴²). (DHS, 2017c) A hivatal az elsőként beavatkozó szervek, szervezetek, hivatalok és ügynökségek között teremt tele- és infokommunikációs kapcsolatot. (109th US Congress 2005-2006)

PPD-21

Barack Obama, az új elnök és újabb direktíva 2013. február 12-én. Igaz, hogy 2017. január 20-án Donald Trump, az Egyesült Államok 45. elnöke tőle is átvette az elnöki mandátumot, de azóta eltelt időben újabb kritikus infrastruktúra védelmi elnöki direktíva nem látott napvilágot. Így minden, amit Obama elnök alkotott, egyben az utolsó is.

Barack Obama 2013. február 12-én adta ki a „Kritikus Infrastruktúra Biztonság és Ellenálló képesség⁴³” PPD-21⁴⁴ direktíváját, amely egyúttal hatályon kívül helyezte a Bush elnök által kiadott HSPD-7 direktívát. Irányelvekben újat ez a dokumentum már nem jelentett, sőt, bizonyos szempontból a PDD-63 egyfajta reinkarnációjaként is tekinthetünk rá. Ami miatt viszont jelentős, az egyrészt éppen ez a „nincs benne semmi új” (1sz. táblázat), hiszen csak a kormányzati-civil együttműködési modell áttekintésére és értékelésére,⁴⁵ egy hatékonyabb információs rendszer követelményeinek lefektetésére, illetve a helyzetismere-

⁴² A Hivatallal kapcsolatban több, mint érdekes megemlíteni John Fitzgerald Kennedy elnök nevét és az általa a NSAM 252 számú Nemzetbiztonsági Cselekvési Alapító Okirat (National Security Action Memorandum) útján 1963-ban a kubai rakétaválság idején diplomáciai, katonai és hírszerzői információcserre céljából létrehozott Nemzeti Kommunikációs Rendszert (National Communications System, NCS) John F. Kennedy 1963, amely ma már inkább egy képesség, semmint szervezet, hogy veszélyhelyzetekben az egyes ügynökségek és hivatalok közötti kapcsolattartást és információáramlást segítse elő a különböző telekommunikációs és informatikai rendszerek védelmével.

⁴³ Critical Infrastructure Security and Resilience

⁴⁴ Presidential Policy Directive 21

⁴⁵ A direktíva frissítette ugyan az ágazati kijelölést, de az Ágazati Felelős Hivatal hozzárendelések gyakorlatilag nem változtak.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ti és reagálási képesség további fejlesztésére⁴⁶ intézkedett. Obama elnökségére tehát kialakult minden, csak felül kellett vizsgálni, illetve a hatékonyságát javítani. Nyilvánvaló tehát, hogy Obama elnök és tanácsadói célja ezzel a felülvizsgálattal az volt, hogy a veszélyhelyzetek okozta fennakadásokat valóban csak a ritka, rövid idejű és kezelhető jelzőkkel lehessen illetni, és hogy a kritikus infrastruktúrák biztonsága és terhelhetősége fokozódjon a fenyegetésekkel szemben. Ettől függetlenül akadtak a direktívában apróbb érdekességek és újdonságok. Például, a PPD-21 a hangsúlyt, a más ágazatok működése szempontjából is meghatározónak számító energia és kommunikációs ágazatokra helyezte, illetve, hogy a kibervédelem ismét teret nyert a fizikai dimenzióval szemben. (Moteff, pp. 14–15)

	HSPD-7	PPD-21	Megjegyzés
Kiadás éve	2003	2013	
a direktíva fókusza	a kritikus infrastruktúrák közti fontossági sorrend felállítása, illetve azok terrortámadás szembeni védelmének megvalósítása	a kritikus infrastruktúrák biztonságának és ellenálló képességének fizikai és kiber fenyegetésekkel szembeni erősítése	A 9/11 által előtérbe helyezett fizikai védelemről a hangsúly kezd visszatérni a kibertérből érkező fenyegetések irányába.
a kritikus infrastruktúra meghatározása	USA PATRIOT Act 1016(e) szakasza	USA PATRIOT Act 1016(e) szakasza	nincs különbség
a védelem és a biztonság értelmezése	a kritikus infrastruktúrák terrortámadások elleni sérülékenységeinek csökkentése	természeti és ember okozta csapások kockázatának csökkentése	lényegi különbség nincs, de már nemcsak a terrortámadás áll a középpontban

⁴⁶ Az elnöki direktíva elrendelte a „Nemzeti Kritikus Infrastruktúra Kutatási és Fejlesztési Terv” (National Critical Infrastructure Research and Development Plan) elkészítését, amely 2015 novemberére a Belbiztonsági Minisztérium gondozásában meg is valósult. A terv rendeltetése meghatározni azokat a biztonság és ellenálló képességet növelő kutatási-fejlesztési prioritásokat, amelyek elősegítik a megfelelő innovációk megvalósulását, illetve irányítják a kritikus infrastruktúrákkal kapcsolatos kutatási tevékenységeket.

https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/National%20CISR%20R%26D%20Plan_Nov%202015.pdf

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

	HSPD-7	PPD-21	Megjegyzés
Kiadás éve	2003	2013	
ágazatok kijelölése	ágazat specifikus hivatalokhoz rendel szektorokat	szektorokhoz rendel ágazat specifikus hivatalokat	az ágazati hozzárendelésekben új szereplő a Belbiztonsági Minisztérium, illetve 18. ágazatként megjelenik a „Kritikus Gyártás” ⁴⁷ⁿ , a fontosabb szektorok (bank és pénzügy, védelem, energia) maradtak a korábbi felelősöknél
együttműködés a civil szférával	mege erősíti a már korábbi szabályozók által létrehozott modellt	az együttműködési modell felülvizsgálatát és hatékonyabbá tételét rendeli el	a felülvizsgálat nem jelent változtatást
Nemzeti Infrastruktúra Védelmi Terv	első ízben rendeli el átfogó és integrált terv elkészítését ⁴⁸	a védelmi terv aktualizálását rendeli el	a hivatkozási alap, a 2002. évi Belbiztonsági törvény mindkét esetben ugyanaz
Kutatás és Fejlesztés (K+F)	éves terv kidolgozása	változatlan felelős szervezettekkel közös K+F erőfeszítések	nincs változás

1.sz. táblázat HSPD-7 és PPD-21 elnöki direktívák összehasonlító táblázata (saját szerkesztés)

NEMZETI INFRASTRUKTÚRA VÉDELMI TERV

Már a Clinton elnök PDD-63 direktívája is kritikus infrastruktúra védelmi tervért kiáltott, akkor még (lásd fentebb) National Infrastructure Assurance Plan néven, ráadásul konkrét határidő és tartalmi meghatározás nélkül, de hozzátéve, hogy határidő tekintetében látens módon 2003-ig fel kellett készülni bizonyos kockázatok kezelésére. A Bush kormányzat HSPD-7 direktívája ezeket a határidő hiányosságokat alapvetően kiküszöbölte, ugyanis 2004-ig el kellett készíteni a négy fő területre koncentrált „Kritikus Infrastruktúra és Kulcs-

⁴⁷ Critical Manufacturing

⁴⁸ National Plan for Critical Infrastructure and Key Resources Protection (Kritikus Infrastruktúra és Kulcsfontosságú Források Védelmének Nemzeti Terve)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

fontosságú Erőforrások Védelmének Nemzeti Tervét.⁴⁹ Noha nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy időközben a Clinton kormányzat 2000-ben kiadta „Az amerikai kibertér védelme. Nemzeti Terv az Információs Rendszerek Védelmére 1.0 Felhívás egy párbeszédre.”⁵⁰ kezdeményező dokumentumát, illetve 2003-ban Bush elnök az Elnöki Kritikus Infrastruktúra Védelmi Testületen⁵¹ keresztül a „Nemzeti Stratégia a Kibertér Védelmére”⁵² útmutatását, a tervek elkészítése késedelmet szenvedett. A Belbiztonsági Minisztérium csak 2005 februárjában tett közzé egy Ideiglenes Nemzeti Infrastruktúra Védelmi Tervet,⁵³ amelyet a civil szféra szerint megfelelő egyeztetés nem előzött meg. Az első valódi védelmi tervet az elnök 2006. június 30-án hagyta jóvá, amelyet aztán három évvel később, 2009-ben egy felülvizsgálat követett. A terv kidolgozásában résztvevő felek (Belbiztonsági Minisztérium és ágazati koordinációs bizottságok) akkor abban egyeztek meg, hogy a NIPP és annak mellékletét képező ágazati tervek (SSPs⁵⁴) felül- és esetleges átdolgozására elegendő egy négyéves ciklus kialakítása is. Így történt az, hogy 2009 után a NIPP újabb felülvizsgálata csak 2013-ban történt meg, illetve ugyanebben a négyéves ciklusban jelenleg, 2017-ben folyik ismét munka.⁵⁵ (Moteff, pp. 21-22)

⁴⁹ National Plan for Critical Infrastructure and Key Resources Protection. A terv négy fő területe: stratégia kidolgozása a kritikus infrastruktúra/kulcsfontosságú erőforrások azonosítására és azok fontossági sorrendjének felállítására; mindazon tevékenységek meghatározása, amely az iménti stratégia kidolgozásához szükségesek; olyan programok, projektek és kezdeményezések áttekintése, amelyek az érintett kritikus infrastruktúra üzemeltetőkkel együttműködésben egyrészt előrejelzést, másrészt az információmegosztást segítenek elő; és szövetségi szintű kritikus infrastruktúra védelmi tevékenységek koordinációja.

⁵⁰ Defending America's Cyberspace. National Plan for Information Systems Protection. Version 1.0. An Invitation to a Dialogue <https://fas.org/irp/offdocs/pdd/CIP-plan.pdf>

⁵¹ President's Critical Infrastructure Protection Board

⁵² National Strategy to Secure Cyberspace <https://www.dhs.gov/national-strategy-secure-cyberspace>

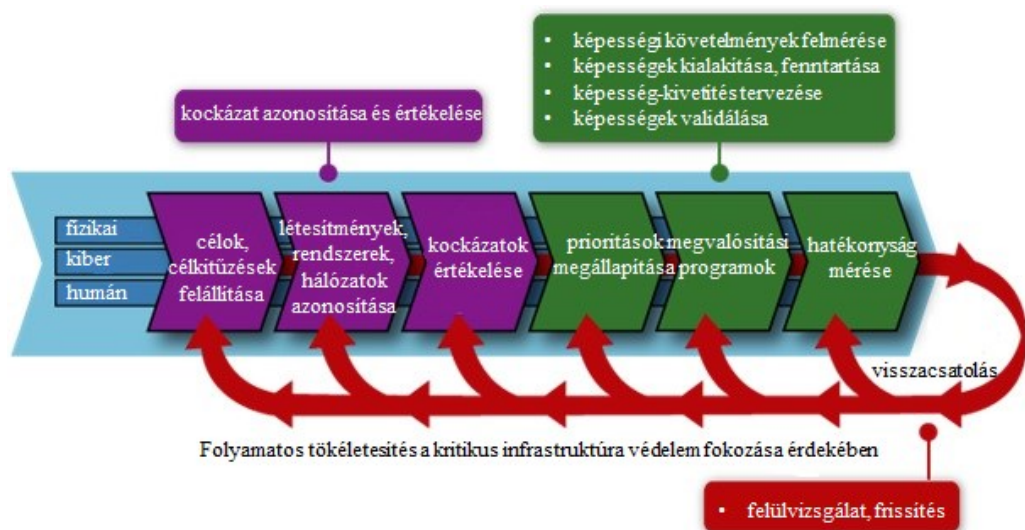
⁵³ Interim National Infrastructure Protection Plan <https://www.hsdil.org/?abstract&did=451406>

⁵⁴ Sector Specific Plans

⁵⁵ A 2006-ban elsőként kiadott NIPP védelmi terv mellékletét képező ágazati tervek (Ez akkoriban 17 ágazatot jelentett, de a DHS csak hetet minősített nyilvánosan elérhetőnek, a többi csak hivatali felhasználók számára.) vizsgálata után az Egyesült Államok Számvévéőszéke (Government Accountability Office, GAO) tapasztalatai azt mutatták, hogy az ágazati tervek kidolgozottsága (SSPs), bár az elvárásokat és követelményeket teljesítik, nem mutat egyenszilárdságot. Így pedig azt sem lehetett megállapítani, hogy az egyes szektorok milyen messze jutottak saját területük kritikus infrastruktúráinak azonosításában, fontossági sorrendjük felállításában, illetve a kulcsfontosságú létesítményeik védelmében. Ezért a terv és mellékleteik éves, illetve rendszeres felülvizsgálata vált indokolttá (Ezt az éves felülvizsgálatot egyébként a HSPD-7 is megkövetelte). Moteff, p. 23

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

1.sz. ábra: NIPP Kockázatkezelési Keretrendszer (forrás: FEMA, 2004)⁵⁶

BELBIZTONSÁGI MINISZTERIUM

Az eddigiek alapján azt láthattuk, hogy a kritikus infrastruktúra védelem szálai a Bush adminisztráció idején a 2002-ben a Belbiztonsági törvény által alapított Belbiztonsági Minisztériumhoz vezetnek. A minisztérium egyik alapvető feladata, hogy azonosítsa a kritikus infrastruktúra kritériumainak megfelelő objektumokat, támogassa azok védelmének megvalósulását és előmozdítsa az érintett szereplők közötti kommunikációt. Az előzőekben említetteken kívül ezen folyamat megvalósulását további különböző alárendelt szervezetek és az általuk támogatott programok segítik még, mint, például, a Nemzeti Infrastruktúra Szimuláció és Elemző Központ (NISAC⁵⁷) és az Kiber és Infrastruktúra Elemző Hivatal

⁵⁶ A NIPP Kockázatkezelési Keretrendszere a kockázatértékelés és kezelés érdekében folyamatszerűen egyesíti a fenyegetés, a sérülékenység és a "következmény információ" kapcsolatát a fizikai, kiber és humán dimenziókban. A folyamatos visszacsatolás (pirossal) a kritikus infrastruktúra védelmének állandó fokozását teszi lehetővé. Magyarázat: lilával a kockázatok azonosítása és értékelése folyamat részei (célok és célkitűzések felállítása; létesítmények, rendszerek és hálózatok azonosítása; kockázatértékelés: következmények, gyenge pontok és fenyegetések/veszélyek), zölddel a védelem kialakításához szükséges képességek megállapítása, kialakítása, fenntartása és validálása (fontossági sorrend megállapítása, programok kivitelezése, hatékonyság mérése) tartozik.

⁵⁷ National Infrastructure Simulation and Analysis Center <http://www.sandia.gov/nisac/>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

(OCIA⁵⁸) által támogatott Nemzeti Kritikus Infrastruktúra Prioritási Program (NCIPP⁵⁹) vagy az Országhatáron túli Kritikus Függőségek Kezdeményezés (CFDI⁶⁰).

A Belbiztonsági Minisztérium tevékenysége azonban nemcsak nemzeti, hanem regionális szinten is számottevő. Például a minisztérium Regionális Ellenállóképesség Értékelő Program (RRAP⁶¹) programja egy adott földrajzi területen belüli kritikus infrastruktúra és a kulcsfontosságú létesítmények csoportos sérülékenységi és tűrőképességi vizsgálatára irányul. A programban való részvétel és a vizsgálati eredmények feldolgozása utáni kockázatsökkentési ajánlások adaptálása a résztvevők részéről ugyan önkéntes, de a minisztérium figyelemmel kíséri az adaptált ajánlások gyakorlati alkalmazhatóságát és a hatékonyságot. (Moteff, pp. 26-27)

KRITIKUS INFRASTRUKTÚRA VÉDELEM SZABÁLYOZÁSA ÉS MEGVALÓSULÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN, ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKKAL

Azt láthattuk, mi és hogyan (terrortámadás, természeti katasztrófa) alakította Egyesült Államokban a kritikus infrastruktúrák védelmét, de mi a helyzet Európában? Ezen a területen Európában 2004. március 11-ig említésre érdemes esemény nem történt.⁶² A madridi terrortámadás következményeként azonban az Európai Unió Tanácsa 2004. július 17-18-i ülésén az Európai Bizottságot az európai társadalom biztonságérzete növelése érdekében a kritikus infrastruktúrák védelmére vonatkozó átfogó stratégia elkészítésére kérte fel. Ugyanis egyértelművé vált, hogy a tagállamok és állampolgáraik biztonságát, jólétét, működését garantáló infrastruktúrák, létfontosságú létesítmények, szolgáltatások döntő jelentőséggel bírnak, így azok védelmére sajátos intézkedések, programok és stratégia szükségesek.

A felkérésnek megfelelően az Európai Bizottság 2004. október 20-án közleményt fogadott el „A létfontosságú infrastruktúrák védelme a terrorizmus elleni küzdelemben” címmel, amely a kritikus infrastruktúrákat érintő terrortámadások tekintetében javaslatokat tett az európai megelőzés, felkészültség és reagálás javítására. (EU 2008) Alig egy hónappal később, a Hágai Program⁶³ második szakaszának elindítása keretében az Európai Tanács megbízást adott az Európai Bizottságnak, hogy segítse a tagállamokat létfontosságú inf-

⁵⁸ Office of Cyber and Infrastructure Analysis <https://www.dhs.gov/office-cyber-infrastructure-analysis>

⁵⁹ National Critical Infrastructure Prioritization Program

⁶⁰ Critical Foreign Dependencies Initiative

⁶¹ Regional Resiliency Assessment Program <https://www.dhs.gov/regional-resiliency-assessment-program>

⁶² 2004. március 11-én Madridban négy vonatszerelvényen végrehajtott összesen 10 robbantás 191 halálos áldozatot és mintegy 1800 sérültet követelt. Európa történetében ez a legnagyobb terrortámadás, amelynek következményeként néhány nappal később a kormányzó párt elvesztette a választásokat és a spanyol csapatok kivonultak az iraki műveletekből. (Euronews, 2017)

⁶³ A Hágai Programot az Európai Bizottság 2004. november 4-5-i ülésén fogadták el. A program tíz prioritást határozott meg, többek között a terrorizmus elleni küzdelem részeként a kritikus infrastruktúrák védelmét.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

rastruktúráik védelmével kapcsolatos erőfeszítésekben, a tagállamokat pedig, hogy a védelem 2006. I. félév végéig megvalósuljon. (Council of the European Union, 2004 pp. 6)

A folyamat inntől kezdve felgyorsult. 2005. november 17-én az Európai Bizottság elfogadta a kritikus infrastruktúrák védelmére vonatkozó európai program Zöld Könyvét,⁶⁴ majd egy hónappal később, decemberben a Bel- és Igazságügyi Tanács felkérte az Európai Bizottságot egy, a kritikus infrastruktúrák védelmére vonatkozó európai programról (EPCIP) szóló javaslat előterjesztésére. Az Európai Tanács 2007. április 19-20-i ülésén következtetéseket fogadott el az EPCIP-ről, amelyben a tagállamok felelőssége az országhatárokon belül található kritikus infrastruktúrák védelmének megszervezése terén külön hangsúlyt kapott. (Council of the European Union, 2007) Ezen az ülésen az Európai Bizottság bemutatta az európai kritikus infrastruktúrák (ECI)⁶⁵ azonosítására és kijelölésére, valamint védelmük javítása szükségességének értékelésére vonatkozó európai eljárás kialakítására vonatkozó javaslatát. (Council of the European Union, 2006)

Az EPCIP az Európai Bizottság által 2006. december 12-én meghirdetett program általános célkitűzése, hogy javítsa a létfontosságú infrastruktúrák védelmét az Európai Unióban és két részből áll: jogi keret és cselekvési terv. A jogi keret alatt kell érteni, többek között, az EPCIP végrehajtását megkönnyítő szakértői csoportok létrehozásáról, cselekvési terv kidolgozásáról, információcseréről és pénzügyi támogatásról szóló intézkedéseket, az azonosítási és kijelölési eljárások összességét és magát a 2008/114/EK Irányelvet is. A cselekvési terv pedig három fő folyamatból áll: (1) horizontális intézkedések kidolgozása, (2) az európai létfontosságú infrastruktúrák sebezhetőségének csökkentése, (3) nemzeti keret, amely a tagállamokat segíti a saját, nemzeti kritikus infrastruktúrák védelmében. Az eddigiekhez képest a fentiekből némileg újólag hathat az ún. szakértői csoport. Itt egyszerűen csak arról van szó, amennyiben különleges szakértelemre van szükség, az Európai Bizottság felállíthat uniós szintű szakértői csoportokat kérdések, problémák megvizsgálására. Az adott létfontosságú infrastruktúra ágazatától függően a szakértők segítséget nyújthatnak sebezhető pontok, kölcsönös függőségek és bevált ágazati gyakorlatok azonosításához, védelmet növelő intézkedések és teljesítménymutatók kidolgozásához, illetve esettanulmányok készítéséhez. (EU, 2006)

Az EPCIP kapcsán fontos megjegyezni, hogy megvalósításának egyik eszköze az ún. Európai Referencia Hálózat a Kritikus Infrastruktúrák Védelmére (European Reference Network for Critical Infrastructure Protection, ERNCIP) vonatkozó többéves projekt. A projekt célja, hogy kísérleti létesítmények, laboratóriumok rendszerén keresztül keretet bizto-

⁶⁴ Green Paper on a European programme for critical infrastructure protection A Zöld Könyvben foglaltak szerint a kritikus infrastruktúra védelem három pilléren alapszik: megelőzés, felkészülés, ellenálló képesség. A dokumentum az irányelvek kidolgozásához három védelmi stratégiát kínált: (1) mindenfajta veszéllyel szembeni, (2) mindenveszéllyel szembeni, különös tekintettel a terrorizmusra és (3) a terrorveszélyekkel szembeni védelem. Már a Zöld Könyvben megjelenik az a későbbi öt alapelv (szubszidiaritás, kiegészítő jelleg, együttműködés, titkosság, arányosság), amelyet a 2008/114/EK Irányelv is megerősített. (Európai Bizottság, 2005, p. 4)

⁶⁵ European Critical Infrastructure

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

sítson egyezményes európai teszt eljárások elfogadásához és biztonsági megoldások kidolgozásához. A projektet az Állampolgárok Védelmét és Biztonságát szolgáló Intézet (Institute for the *Protection and Security* of the Citizen, IPSC) keresztül az Európai Bizottság Belügyi Főigazgatósága (Directorate-General Migration and Home Affairs, DG Home) finanszírozza. (EU Commission, 2009) Itt érdemes megjegyezni, hogy ezen programok és projektek mellett az Európai Unió rendelkezik még egy olyan további szervezettel is, amelynek rendeltetése középpontjában a kommunikációs hálózatok és információs rendszerek védelme áll. A 2014-ben létrehozott Európai Hálózat- és Információbiztonsági Ügynökség (European Network and Information Security Agency, ENISA) feladata, hogy az Európai Bizottság és a tagállamok részére tanácsot adjon hálózataik és információs rendszereik biztonsága érdekében, hogy fokozottabb mértékben legyenek képesek a hálózat- és információbiztonsággal kapcsolatos problémák megelőzésére, kezelésére és az azokra történő reagálásra. (EU, 2004) Funkciójában az ENISA részben és áttételesen hasonlít a már korábban ismertetett amerikai Elnöki Kritikus Infrastruktúra Védelmi Testülethez (PCIPB), amelynek szintén a feladatai közé tartozott a kritikus infrastruktúrák információs rendszereit védő különböző szövetségi programok koordinációja.⁶⁶ E tekintetben szorosan az ENISA működéséhez kapcsolódnak még az európai információ-megosztási és figyelmeztető rendszer (European Information Sharing and Alerting System, EISAS) részét képező uniós számítógépes vészhelyzeti reagáló csoportok (Computer Emergency Response Teams, CERTs) is. Ilyen csoport kormányzati szinten ma már valamennyi tagállamban működik, sőt, néhol ágazati szinten is. A CERT csoportokat olyan számítástechnikai szakemberek alkotják, akik az információ biztonsági eseményekre és fenyegetésekre folyamatos munkarendben képesek hatékonyan reagálni. A 2010. május 19-én útjára indított Európai Digitális Menetrend 2010-2020⁶⁷ alapján az Európai Bizottság az EU intézmények vonatkozásában is elkötelezte magát egy ilyen vészhelyzet reagálási csoport létrehozására. Egy évnyi sikeres kísérleti működés és tapasztalatok után döntöttek úgy az EU intézmények, hogy ezt a számítógépes vészhelyzeti reagáló csoportot 2012. szeptember 11-én véglegesítik. Az így megalakult CERT-EU szorosan együttműködik a tagállamok azonos csoportjaival és az információs technológiai biztonságra szakosodott intézményekkel, vállalkozásokkal. (CERT-EU, 2016) Emellett az Európai Parlament és Tanács 2016/1148 irányelve⁶⁸ alapján a határokon átnyúló együttműködés elősegítése érdekében minden EU tagállam köteles a hálózati és információs rendszerek biztonságának vonatkozásában nemzeti kapcsolattartó pontot kijelölni. (EU, 2016) CERT-EU „hasonmás” azonban az Egyesült Államokban is létezik United States Computer Emergency Readiness Team, US-CERT), illetve az európai információ-megosztási és figyelmeztető rendszer (EISAS) analó-

⁶⁶ Csakhogy, amíg a PCIPB 2001-ben alakult és más feladatokkal is bírt, addig az ENISA 2004. március 14-én jött létre.

⁶⁷ Europe's Digital Agenda 2010-2020

⁶⁸ Szokás az irányelvet az angol megnevezésben előforduló „network and information systems” (hálózati és információs rendszerek) kifejezés kezdőbetűiből alkotott mozaikszóval NIS irányelvként is emlegetni.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

giájaként az EO 13691 elnöki rendelettel létrehozott Információ-megosztási és Elemző Szervezetek (Information Sharing and Analysis Organizations, ISAOs) rendszere⁶⁹ fogható fel.

Az európai kritikus infrastruktúra szabályozása történetében 2008. december 8. az a dátum, amikor az Európai Unió Tanácsa az európai kritikus infrastruktúrák azonosításáról és kijelöléséről, valamint védelmük javítása szükségességének értékeléséről szóló 2008/114/EK Irányelvét lefekteti. Ez az Irányelv jelenti az első lépést az európai kritikus infrastruktúrák azonosítása és kijelölése, valamint védelmük javítása szükségességének terén. (EU 2008) Az Irányelv kijelöli mindazon kereteket, amelyek Unió és tagállami szinten a megfelelő kritikus infrastruktúra védelem megvalósításához szükségesek. Az európai kritikus infrastruktúrák védelmében ilyen keret, hogy a hatékony kommunikáció, koordináció és együttműködés érdekében valamennyi tagállam kapcsolattartó pontot (ECIP⁷⁰) köteles kinevezni, amely az európai kritikus infrastruktúrák védelmével kapcsolatos kérdéseket nemzeti szinten, valamint a többi tagállammal és az Európai Bizottsággal is koordinálja. (EU 2008) Részösszegzésként elmondható tehát, hogy az Európai Unióban is egyfajta összekötő-kapcsolattartói rendszer jött létre. Azonban amíg az Egyesült Államokban ez ágazatonként valósult meg kijelölt felelős hivatallal párba rendezve, addig az Unióban ez tagállami, azaz országos szintű képviseletet jelent.

Az uniós irányelv is, hasonlóan az amerikai szabályozáshoz, a kritikus infrastruktúra védelméhez, pontosabban magához az infrastruktúrához, üzemeltetői biztonsági tervek (OSPs⁷¹) és biztonsági összekötő tisztviselőket rendel. Némi különbség tehát itt is tapasztalható, hiszen az Egyesült Államokban ez a biztonsági összekötő tisztviselő egyrészt ágazati és nem infrastruktúra szinten, másrészt nem egyszemélyi, hanem tanácsi⁷² szinten jelenik meg.

A kritikus infrastruktúra védelem újabb állomását jelentette az Európai Tanács 2010. március 25-26-i ülésén elfogadott EU Belbiztonsági Stratégia.⁷³ A stratégia tovább erősítette a kritikus infrastruktúrák védelmének szükségességét és napirenden tartását, különös tekintettel a modern technológiák által biztosított lehetőségeket is kiaknázó szervezett bűnözésre. Ugyanakkor, ha az Egyesült Államok irányába tekintünk, azt kell megállapítani, hogy ott ugyanez a szabályozás⁷⁴ már 2002-ben megjelent, sőt, 2007-ben már egyszeri felülvizsgálaton is átesett.

⁶⁹ A korábban ismertetett civil működtetésű, ágazat specifikus Információmegosztó és Elemző Központokkal (ISACs) ellentétben az ISAOs kormányzati működtetésűek és nem ágazat specifikusak, ezért módszereikben ez utóbbiak rugalmasabbak és általános hatóerejűek.

⁷⁰ European Critical Infrastructure Protection Contact Point. Magyarország képviseletét a CIP POC (Critical Infrastructure Protection Point of Contact) ülésen a BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság látja el.

⁷¹ Operator Security Plans

⁷² Kormányzati/Ágazati Koordináló Tanácsok (Government/Sector Coordinating Councils, G/SCCs)

⁷³ Internal Security Strategy for the European Union: Towards a European security model https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3010313ENC.pdf

⁷⁴ National Strategy for Homeland Security

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Továbbhaladva az Európai Unió kritikus infrastruktúra védelmében, hamar nyilvánvalóvá vált, hogy egy EPCIP jellegű program során nélkülözhetetlen egy biztonságos információcserét lehetővé tevő értesítési hálózat az érintett résztvevők között. A létfontosságú infrastruktúrák figyelmeztető információs hálózata (Critical Infrastructure Warning Information Network, CIWIN) az EPCIP sikeres végrehajtása érdekében a bevált gyakorlatok cseréjének céljából jött létre, valamint, hogy fakultatív jelleggel platformot nyújtson az Európai Bizottság ARGUS⁷⁵ rendszerével kapcsolatos sürgősségi riasztások továbbításához. (EU Council, 2008) Az internet alapú CIWIN portál a prototípus tesztelése után 2013 január közepe óta működik.

ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A kritikus infrastruktúra védelem elsősorban (de nem kizárólag) a terrorizmus elleni harccal kapcsolatos ellenintézkedések és akció tervek részeként indult el. Összehasonlítva az Európai Unió és az Egyesült Államok jogszabályi hátterét, rögtön megállapítható, hogy mindkét esetben egy központi szabályzó irányelvet találunk. Nem járunk messze az igazságtól akkor sem, ha az konstatáljuk, hogy az Egyesült Államok esetében az elnöki direktíva gyakorlatilag ciklusonként változik. Azonban ennél sokkal helyénvalóbb megállapítás, hogy ez a változás az Európai Unióhoz képest inkább a tendenciákhoz és az aktualitásokhoz való rugalmasságot fejez ki. Például, amíg a Clinton adminisztrációnak nem kellett fizikai fenyegetettséggel számolni, ezért nyugodtan koncentrálhatott a kibertérből érkező fenyegetésekre, addig a Bush kormányzatnak azzal kellett szembesülni, hogy a kritikus infrastruktúra más dimenzióit sem szabad elhanyagolni, tehát egyfajta súlypont helyreállítást kell végrehajtani. Azonban az egyensúly megteremtése után, Obama elnök irányítása alatt a kibervédelem ismét teret nyert a fizikai védelemmel szemben.

Amíg az Egyesült Államokban minden elnök az elmúlt évtizedekben megalkotta a maga irányítóként ható direktíváját, addig az Európai Unió 2008-ban fektette le a napjainkig változatlan 2008/114/EK Irányelvét. Az irányelvek közös vonásaként azonban elmondható, hogy megalkotásuk óta gyakorlatilag nincsenek bennük nagyobb mélyreható változások, ami azt mutatja, hogy a kialakított elvek és szervezetek rendszere megfelel a jelenlegi kihívások támasztotta elvárásoknak. Az irányelvek mellett azonban fontos az is, hogy mindkét esetben a kritikus infrastruktúra védelem szempontjából meghatározó stratégiák vannak jelen és kísérik az alap- és irányelvek megvalósulását.

Azt is láthattuk, hogy a kritikus infrastruktúrák védelmében, tekintettel, hogy azok tulajdonosai, üzemeltetői javarészt a civil szférához tartoznak, viszont a humán biztonság letéményese pedig az állam, mennyire kiemelt szerep jut egy központi szereplőnek és a megfelelő információáramlásnak. A központi szereplő és szabályozás már csak azért is

⁷⁵ Az ARGUS egy általános rendeltetésű Európai gyorsreagálású riasztó rendszer, amelyet az Európai Bizottság a különböző jellegű vészhelyzetek esetére hozott létre, hogy az egyes uniós vészhelyzet- és válságkezelő központokat összekösse.

https://ec.europa.eu/health/preparedness_response/generic_preparedness/planning/argus_en

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

fontos tényező mindkét esetben, mert ennek hiányában az egyes szövetségi/uniós tagállamok és meghatározó civil üzemeltetők erőfeszítései céljuk elérése nélkül veszhetnek el a kihívások labirintusában. A kritikus infrastruktúra védelem végpontja az Egyesült Államokban minisztériumi szint (Belbiztonsági Minisztérium), míg az Európai Unióban a tagállamok után az Európai Bizottsághoz kötődik.

A két entitás kritikus infrastruktúra védelmében nemcsak szabályozási, de megvalósulás vonatkozásában is a fentiekben számos analógiát láthattunk, amelyből legalább két fő momentum vonható le. Az egyik, hogy már a kezdetektől Európa „fáziskészsében” van az Egyesült Államokhoz képest. A másik, hogy a kihívások globalizációja nem meglepő módon azonos válaszlépéseket váltottak ki mindkét szereplőből. Ezáltal az is nyilvánvaló, bár a tanulmány erre nem tért ki, hogy a két fél közötti együttműködés (például információcse-re, szabványosítás) természetesen és költséghatékony.

Az Európai Unió esetében a kihívások globális jellege mellett azonban arról sem szabad megfeledkezni, hogy a kritikus infrastruktúrák védelmével szembeni felelősség továbbra is nemzeti hatáskörben maradt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. 109th US Congress (2005-2006): S.3721 - Post-Katrina Emergency Management Reform Act of 2006. Elérhető: <https://www.congress.gov/bill/109th-congress/senate-bill/3721>, letöltve: 2017.05.24.
2. Bonnyai, Tünde (2014): A kritikus infrastruktúra védelem elemzése a lakosságfelkészítés tükrében. katonai műszaki. Nemzeti Közszerológati Egyetem, Budapest. Katonai Műszaki Doktori Iskola. Elérhető: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2014/bonnyai_tunde.pdf, letöltve: 2017.05.10.
3. Buzan, Barry (1991): New Patterns of Global Security in Twenty-First Century. International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-) (No.3). Elérhető: http://home.sogang.ac.kr/sites/jaechun/courses/Lists/b7/Attachments/10/New%20Patterns%20of%20Global%20Security%20in%20the%20TwentyFirst%20Century_Buzan.pdf, letöltve: 2017.05.24.
4. CERT-EU (2016): About Us CERT-EU. CERT-EU. Elérhető: https://cert.europa.eu/cert/plainedition/en/cert_about.html, letöltve: 2017.05.25.
5. Council of the European Union (2004): Adoption of Council conclusions on prevention, preparedness and response to terrorist attacks. Council of the European Union. Elérhető: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2015232%202004%20INIT>, letöltve: 2017.05.25.
6. Council of the European Union (2006): Commission Staff Working Document. Accompanying document to the Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE on the identification and designation of European Critical Infrastructure and the assessment of the need to improve their protection. Summary of the Impact Assessment (16933/06). Elérhető:

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

https://www.eerstekamer.nl/eu/documenteu/sec_2006_1648_working_document/f=/vjm2lbtwmysq.pdf, letöltve: 2017.05.25.

7. Council of the European Union (2007): Adoption of the Council Conclusions on a European Programme for Critical Infrastructure Protection. 7743/07. European Union. Elérhető: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&qc=true&sc=false&f=ST%207743%202007%20INIT>, letöltve: 2017.05.25.
8. DHS, Department of Homeland Security (2016): The National Strategy For Homeland Security, October 2007. Department of Homeland Security. Elérhető: <https://www.dhs.gov/national-strategy-homeland-security-october-2007>, letöltve: 2017.05.24.
9. DHS, Department of Homeland Security (2017a): Critical Infrastructure Partnership Advisory Council. Department of Homeland Security. Elérhető: <https://www.dhs.gov/critical-infrastructure-partnership-advisory-council>, letöltve: 2017.05.24.
10. DHS, Department of Homeland Security (2017b): National Infrastructure Advisory Council. Elérhető: <https://www.dhs.gov/national-infrastructure-advisory-council>, letöltve: 2017.05.24.
11. DHS, Department of Homeland Security (2017c): Office of Emergency Communications. Department of Homeland Security. Elérhető: <https://www.dhs.gov/office-emergency-communications>, letöltve: 2017.05.24.
12. Ellis, James; Fisher, David et al. (1997): Report to the President's Commission on Critical Infrastructure Protection. Special Report. CMU/SEI-97-SR-003. Carnegie Mellon University. Pittsburgh. Elérhető: http://resources.sei.cmu.edu/asset_files/SpecialReport/1997_003_001_16538.pdf, letöltve: 2017.05.17.
13. EU (2004): Európai Hálózat- és Információbiztonsági Ügynökség (ENISA). 460/2004/EK. European Union. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:i24153&from=GA>, letöltve: 2017.05.25.
14. EU (2006): Létfontosságú infrastruktúrák védelmére vonatkozó európai program. EU Commission. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=URISERV%3AI33260>, letöltve: 2017.05.23.
15. EU (2008): A Tanács 2008/114/EK Irányelve az európai kritikus infrastruktúrák azonosításáról és kijelöléséről, valamint védelmük javítása szükségességének értékeléséről. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:32008L0114>, letöltve: 2017.05.17.
16. EU (2016): Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/1148 irányelve a hálózati és információs rendszerek biztonságának az egész Unióban egységesen magas szintjét biztosító intézkedésekről. European Union. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016L1148&from=EN>, letöltve: 2017.05.25.
17. EU Commission (2006): Communication from the Commission on a European Programme for Critical Infrastructure Protection. COM(2006) 786 final. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0786:FIN:EN:PDF>, letöltve: 2017.05.23.
18. EU Commission (2009): European Reference Network for Critical Infrastructure Protection (ERNICIP). EU Commission. Elérhető: <https://ec.europa.eu/jrc/en/network-bureau/european-reference-network-critical-infrastructure-protection-ernicip>, letöltve: 2017.05.25.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

19. EU Commission (2013): Commission Staff Working Document on a new approach to the European Programme for Critical Infrastructure Protection Making European Critical Infrastructures more secure. SWD(2013) 318 final. EU Commission. Elérhető: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/crisis-and-terrorism/critical-infrastructure/docs/swd_2013_318_on_epcip_en.pdf, letöltve: 2017.05.23.
20. EU Council (2008): A Tanács határozata a létfontosságú infrastruktúrák figyelmeztető információs hálózatáról (CIWIN). COM(2008) 676. EU Commission. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008PC0676&from=EN>, letöltve: 2017.05.25.
21. Euronews (2017): 13 éve történt a madridi terrortámadás. Spanyolország. Elérhető: <http://hu.euronews.com/2017/03/11/13-eve-tortent-a-madridi-terrortamadas>, letöltve: 2017.05.25.
22. Európai Bizottság (2005): Zöld Könyv a létfontosságú infrastruktúrák védelmére vonatkozó Európai Programról. COM(2005) 576 végleges. Európai Unió. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0576&from=GA>, letöltve: 2017.05.25.
23. FEMA (2004): Lesson Summary. Lesson 4: Managing Risk. Incorporating the National Preparedness System. Federal Emergency Management Agency. Elérhető: <https://emilms.fema.gov/is921/CIPP0104summary.htm>, letöltve: 2017.05.25.
24. John F. Kennedy (1963): National Security Action Memorandum 252. Elérhető: https://www.jfklibrary.org/Asset-Viewer/mOsd6HP9qkG_mqGvJhY1qA.aspx, letöltve: 2017.05.24.
25. Károlyi, László (2007): A kritikus infrastruktúrák védelme és az operatív erők tevékenységirányítása a honi katasztrófavédelemben, különös tekintettel az EU konformitásra. katonai műszaki. Bolyai János Katonai Műszaki Kar, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Katonai Műszaki Doktori Iskola. Elérhető: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2007/karolyi_laszlo.pdf, letöltve: 2017.05.24.
26. Korm.hat. (2012): A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Elérhető: http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf, letöltve: 2017.05.24.
27. Moteff, John D.: Critical Infrastructures: Background, Policy, and Implementation. Elérhető: <https://fas.org/sqp/crs/homesec/RL30153.pdf>.
28. NCI (2016): National Council of ISACs. National Council of ISACs. Elérhető: <https://www.nationalisacs.org/>, letöltve: 2017.05.24.
29. OGY (2012): 2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről. Elérhető: https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1200166.tv, letöltve: 2017.05.15.
30. Poustourli, Aikaterini; Ward, David et al. (2015): An Overview of European Union and United States Critical Infrastructure Protection Policies. Koaceli University. 12th International Conference on „Standardization, Prototypes and Quality: A Means of Balkan Countries' Collaboration”. Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/304777687_AN_OVERVIEW_OF_EUROPEAN_UNION_AND_UNITED_STATES_CRITICAL_INFRASTRUCTURE_PROTECTION_POLICIES, letöltve: 2017.04.27.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

31. US Congress (2001): Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA PATRIOT ACT) Act of 2001. Elérhető: <https://www.sec.gov/about/offices/ocie/aml/patriotact2001.pdf>, letöltve: 2017.05.17.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

PÁRKÁNYI CSONGOR¹

Egy közel fél évtizedes aktív intézkedés a Szentszék felé

A nearly half decade active measure against the Holy See

Absztrakt

Az 1970-es évekre Budapest szerepe a Vatikánnal kapcsolatos hírszerzés vonalán kiemelt volt a Varsói Szerződés tagállamain belül. Nagy Töhötöm, fedőneve „FRANZ KIRCHENBAUER”, illetve gyakrabban „KŐMŰVES (SÁNDOR)” egyike volt a magyar állambiztonság által alkalmazott hálózati személyeknek, akiknek segítségével folyamatos feldolgozás alatt tartották a III/I-4 Osztály számára fontos szentszéki objektumokat, kiemelten az Egyházi Közügyek Tanácsát. 1974-1978 között több alkalommal hajtottak végre Nagy segítségével olyan aktív intézkedéseket, amelyek elősegítették a Magyar Népköztársaság jobb pozícióba kerülését a Szentszékkel folytatott tárgyalások során. A pozíciószerzésen túl további cél volt a Vatikán érdeklődési területének megismerése, orientálása és lehetőség szerinti dezinformálása is. Az aktív intézkedéseket általában egy, a Vatikán által megadott érdeklődési területről szóló, dezinformációs elemekkel ellátott, és a Szentszék számára is biztonságosnak tűnő konspirációs csatornán keresztül kijuttatott összefoglaló jelentések voltak.

Kulcsszavak: aktív intézkedés, Vatikán, dezinformáció, orientálás, pozíciószerzés

Abstract

In the members of the Warsaw Pact countries, Budapest became a specialist for the '70s in the intelligence against the Vatican. One of the agents, Töhötöm Nagy [with code name of "FRANZ KIRCHENBAUER" or mostly "KŐMŰVES (SÁNDOR)] was an important network person to work up some establishments, like the Council of Ecclesiastical Public Affairs of the Holy See for the Hungarian state security's III/I-4 Class. In 1974-1978 the Hungarian state security organs performed several times active measures by that agent. These actions affected better positions for the Hungarian People's Republic in the negotiations with the Papal diplomacy. Moreover the state security had some other targets with these

¹Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Pázmány Péter Catholic University, E-mail: parkanyi.csongor@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1507-7364

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

active measures: they wanted to know the Vatican's area of interests for Hungary, and orientated or/and disinformated the Holy See. These active measures were commonly summaries of the Vatican's earlier given areas of interest with some changed parts. The documents were transported to Rome by a channel, which was safe-looking for the Holy See but actually it was not.

Key words: *active measures, Vatican, disinformation, orientate, getting position*

A második világháborút követő több kisebb diplomáciai tapogatódzást követően² csak a második vatikáni zsinattal (1962-1965) párhuzamosan és erős összefüggésben, 1963. május 7-9. között került sor a Magyar Népköztársaság és a Szentszék közötti közvetlen tárgyalások megkezdésére, a magyarországi katolikus egyház helyzetével kapcsolatban. A tárgyalások eredménye az 1964. szeptember 15-én aláírt részleges megállapodásban csúcsosodott ki. Ez koránt sem volt egy teljes körűen megoldást nyújtó eredmény, mivel külön jegyzőkönyvben voltak kénytelenek csatolni a függő kérdéseket is. Természetesen ezek az eredmények sem elhanyagolhatóak a hosszú diplomáciai szünetet követően, de mindenképpen a tárgyalások ténye volt az igazán fontos mindkét fél számára, amely egyben lehetővé tette a folytatásukat és továbbfejlesztésüket.³

Az 1970-es évekre Magyarország és Budapest szerepe kiemelkedett és stabil ponttá vált⁴ a Szentszékekkel kapcsolatos hírszerzés vonalon⁵ az összes szovjet érdekszférába tartozó állam között. Köszönhetően a tárgyalópartneri viszony meglété, és a nemzetközi helyzet változásai miatt. Ezzel párhuzamosan viszont nem szabad elfelejteni azt sem, hogy ugyan a Magyar Népköztársaság a felszínen tárgyalóképesnek mutatkozott, ha érdekei úgy kívánták, de ez nem tántorította el a pártvezetést további koncepciók és konstruált perek lefolytatásától egyházi személyekkel szemben, elég a híres Rózsa-perre⁶ vagy Lénárd Ödön többszöri bebörtönzésére⁷ gondolni.

A megváltozott nemzetközi viszony a korábbi korszakhoz képest még szükségesebbé, és a titkosszolgálatok személyi állományában az 1970-es évek elejére megtörtént minőségi változások lehetővé tették, hogy hírszerzésre alkalmas kapcsolatokat építsenek ki a Szent-

² Az első tapogatódzó tárgyalásokról lásd: Stehle, Hansjakob: *Die Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Päpste und die Kommunisten*. Benziger, Zürich. 1993.

³ A tárgyalásokról lásd: Fejérdy András: *Magyarország és a II. Vatikáni zsinat 1959–1965*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2011.

⁴ Az előzmények az 1950-es évekig visszamennek.

⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 85.

⁶ Az elsőrendű vádlott Rózsa Elemér S. J. neve után kapott, ún. „világszolidarizmus-per.” Lásd: Bánkúti Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában*. L'Harmattan–Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2011.

⁷ Piarista szerzetes, az utolsó, koncepciók per következtében börtönben ülő elítélt egyházi személy volt, aki csak 1977-ben szabadult. Lásd: Soós Viktor Attila: *Kádár kegyéből, a Vatikán kérésére*. Archivnet 10 (2010) 3. (http://archivnet.hu/politika/kadar_kegyebol_a_vatikan_keresere.html Letöltés ideje: 2017. március 17.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

székhez közel álló személyek, objektumok felé. Természetesen ilyen irányú próbálkozások voltak már korábban is, de az egyházi intézmények specifikus volta miatt nem értek el jelentős sikereket.⁸

A magyar hírszerző szervek megváltozott érdeklődését, pozíciószerző igényét és néhány tekintetben eszközeit, Nagy Töhötöm⁹ titkos megbízott hálózati személy tartásának azon időszakán keresztül mutatom be, amikor elsődleges foglalkoztatási területe a Vatikán elleni hírszerzés és dezinformálás volt.

Pál Andor r. százados volt 1972-től Nagy Töhötöm, azaz „KÖMÜVES” fedőnevű titkos megbízott, tartótisztje a III/II-1/b Alosztálynál. Pál r. százados ugyan messze nem rendelkezett olyan kvalitásokkal, mint korábbi tartója, Bárdos Gusztáv r. őrnagy,¹⁰ azonban jó érzéke volt Nagy kapcsolatainak kiaknázásában. Pál Andor ötlete volt, hogy mivel Nagy Töhötöm rendszeresen készített különböző összefoglalókat – az elhárító szervek számára végzett munkájából kifolyólag – az egyes dél-amerikai országok nagykövetségei számára, melyeket a nagykövetek alkalmanként továbbítottak a Szentszékhez delegált nemzeti diplomatáknak is,¹¹ ezért érdemes lenne ezt a lehetőséget az egyházi vonalon is kamatoztatni. Így „KÖMÜVES” azt a feladatot kapta, hogy írjon egy rövid, de tartalmas összefoglalót a Magyar Katolikus Egyház aktuális helyzetéről úgy, hogy az egyház érdekeit vegye elsődlegesen figyelembe, de közben a szocializmus túlzott kritikáját mellőzze. A kész irományt Nagyon keresztül tervezték eljuttatni a jezsuita rend római központjába, lehetőség szerint személyesen a jezsuita rend generálásához.¹²

Nagy megírta a kért jelentést, amelyet az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) részéről is jóváhagytak. Először Hernandeznek, a Magyarországra delegált kolumbiai ügyvivőnek adta át érdeklődés felkeltés, valamint tartalmi ellenőrzés céljából, akinek nagyon tetszett a munka. Javasolta „KÖMÜVESNEK”, hogy mutassa majd meg jó barátjának, Arrietának is, aki ekkor a Szentszékhez delegált kolumbiai nagykövetség egyik miniszteri rangú tisztségviselője volt. Hernandez ellátta Nagyt egy ajánlólevéllel is.¹³

⁸ ÁBTL 3.2.7. Cs-2/8 „HONTALANOK” 219-225.

⁹ Nagy Töhötöm, négyfogadalmas jezsuita pap, a KALOT egyik alapítója. 1945-1946 között vatikáni diplomata, amely időszakban komoly szerepet vállalt a Szentszék és a Szovjetunió között folytatott titkos tárgyalások során, majd P. Jean-Baptiste Janssens jezsuita provinciális Mindszenty József hercegprímás kérésének eleget téve Dél-Amerikába helyezte. Ott laicizálását követően szabadkőműves, majd az argentin nyomortepek feltárója lett az ENSZ jóváhagyásával. A magyar állambiztonság 1966. szeptember 15-én szervezte be hazafias alapon „FRANZ KIRCHENBAUER”, később „KÖMÜVES SÁNDOR” [leggyakrabban használt formája szerint csak „KÖMÜVES”] fedőnéven. Nagy egészen 1979-es haláláig titkos megbízott hálózati személyként végzett kiemelten fontos operatív munkát a magyar szervek számára, leginkább a Vatikán felé történő hírszerzés vonalán.

¹⁰ Bárdos Gusztáv már egy új típusú, jól képzett tartótiszt-generáció igen tehetséges tagja volt, többek között pszichológusi végzettséggel is rendelkezett.

Lásd: https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:5:2648763598238292::NO::P5_PRS_ID:990580 (letöltés ideje: 2017. március 7.)

¹¹ ÁBTL 3.2.3. Mt-975/2 180.

¹² ÁBTL 3.1.2. M-37054 140.

¹³ ÁBTL 3.1.2. M-37054 155.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

„KÖMŰVES” 1973. szeptember 8-án érkezett Rómába, majd telefonon bejelentkezett Arrieta miniszterhez, aki másnap fogadta is. Nagy neki is megmutatta az elkészített jelentését, amely elnyerte a nagykövet tetszését is a tárgyilagos hangneme miatt. A miniszter úgy vélekedett, hogy az összefoglalót a Szentszéknek is érdemes lenne megkapnia, ezért telefonon beajánlotta Nagyot Gabriel Montalvo¹⁴ kolumbiai érseknek, aki ekkor egyben Agostino Casaroli¹⁵ közeli munkatársa volt az Egyházi Közügyek Tanácsában (*Consilium pro Publicis Negotiis*). Montalvo két nappal később fogadta is „KÖMŰVES”-t, és egy kellemes hangulatú beszélgetés keretein belül azt javasolta Nagynak, hogy mélyítse tovább a jelentést, és amint lehetősége lesz, juttassa azt el Arrietán keresztül hozzá. Ő majd továbbítani fogja Luigi Pogginak,¹⁶ akit néhány nappal korábban neveztek ki a közép- és kelet-európai szocialista országok ügyeivel megbízott apostoli delegátusnak. Montalvo jelezte Nagynak, hogy a Vatikán készen áll rendezni a szocialista országokkal való kapcsolatát, de félnek attól, hogy a másik oldal hamis ígéreteinek esnek áldozatul. Hozzáátette azt is, hogy ha Poggi megkapta a jelentést, akkor Nagy keresse fel Rómában, személyes megismerkedés céljából.¹⁷

Néhány nappal később „KÖMŰVES” Montalvo ajánlásával felkereste Vincenzo Miano érseket, a Nemhívők Titkársága (*Segreteria per i non credenti*) titkárát is. Ő a beszélgetésük közben szintén megbízta Nagyot egy magyar egyházzal szóló mű megírására.¹⁸ Ezen felül „KÖMŰVES” látogatást tett régi ismerősénél, a jezsuiták titkáránál, P. Rocconál is, aki azt javasolta neki, hogy adjon be egy reformtervezetet az 1974-1975. évi XXXII. jezsuita *congregatio generalis*-ra. Ilyen beadványt csak négyfogadalmas jezsuita páterek adhattak be, de P. Rocco megerősítette,¹⁹ hogy Nagy megfelel ennek a kritériumnak laikus állapotában is. Végül Nagy Töhötömnek sikerült egy rövid, negyedórás vizitációt tennie Pedro Arrupe páter generálisnál is, de ennek csak formális jelentősége volt.²⁰

Nagy Töhötöm római útjáról szóló jelentése erősen felkeltette a magyar hírszerzés érdeklődését is, és a III/I-4 Osztály kérvényezte „KÖMŰVES” állományukba vételét, mivel az osztályon megállapították, hogy „olyan jelentős közvetlen és közvetett lehetőségekkel is rendelkezik, amelyek alapján egy folyamatos operatív feldolgozómunkát”²¹ tudnának indí-

¹⁴ Montalvo, Gabriel (1930-2006): Kolumbia érseke, befolyásos szerepkörrel az Egyházi Közügyek Tanácsában. Később pápai nuncius volt többek között Hondurasban, Nicaraguában, Fehéroroszországban, Jugoszláviában és az Amerikai Egyesült Államokban is.

¹⁵ Casaroli, Agostino (1914-1998): szentszéki diplomata, a Vatikán szocialista országokkal történő tárgyalásainak arca és az ún. *Ostpolitik* legismertebb képviselője. 1979-1990 között vatikáni államtitkár bíborosi minőségben.

¹⁶ Poggi, Luigi (1917-2010): szentszéki diplomata, 1973-tól az Egyházi Közügyek Tanácsa különleges ügyekkel foglalkozó megbízott delegátusa, a közép- és kelet-európai szocialista országok kormányai-val való kapcsolatokról volt felelős, így komoly szerepe volt a többek között a magyar-vatikáni tárgyalásokban is.

¹⁷ ÁBTL 3.1.2. M-37054 158–160.

¹⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 39.

¹⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/5 108.

²⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/5 105.

²¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/5 224.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

tani, de ehhez szükségesnek gondolják a titkos megbízott átvételét. Ugyan az elhárítás először vonakodott átadni Nagyot, de egy kompromisszumos megoldás után rábólintottak.²² Így 1974 novemberétől a III/I-4 Osztály is nyilvántartásba vette Knopp János r. főhadnaghoz rendelve „KÖMÜVES” személyét, és előirányozta a Vatikánnal kapcsolatos hírszerzési feladatainak és lehetőségeinek meghatározását. Feladattervét 1974. november 27-én a Jézus Társasága és a Vatikáni Államtitkárság orientálásával, illetve dezinformációs anyagok készítésével, továbbá információszerző, tippkutató műveletekkel kapcsolatban készítették el.²³ A feladatok irányultságából látszik, hogy a III/I-4 Osztály milyen komoly elvárásokat fogalmaztak meg Nagy foglalkoztatásával kapcsolatban.²⁴

Nagy Töhötöm még az elhárítás megbízásából és az ÁEH felügyeletével készítette el a magyarországi katolikus egyház a korszakban aktuális, de általános irányultságú értékelését „*Az Egyház helyzete Magyarországon*” címmel. A jelentésben megpróbált egy olyan semleges álláspontot képviselni, amelyben aggódik az egyház helyzetéért. Az aktuális viszonyokhoz mérve, katolikus szempontból is több ízben megfelelőnek tekinthető a beszámoló, melyet bizonyít Pál Andor értékelése is:

„A jelentésben mindkét oldalon „jó” akar maradni, keresi a középutat, magatartási vonalnak jó lenne, a szépséghibája csupán az, hogy ő maga is így akarja, következetes meggyőződéssel csinálja. Bárhogyan is akarja az egyház megreformálását, azt nem akarja észrevenni, hogy az a *luxus hajó, amin utazik a víz alatt már léket kapott és lassan, de biztosan süllyedőben van* [kiemelés tőlem: P. Cs.]”²⁵

Az összefoglaló jelentés után írták meg Kerkai György²⁶ társszerzőségével – P. Rocco kérésének eleget téve – beadványukat a jezsuita *congregatio generalis*ra. Javasolták benne, hogy a Jézus Társasága részéről szükséges lenne bővíteni a renden belüli lelkipyakor-

²² A kompromisszum szerint Nagy a III/II-1/b Alosztály számára ugyanúgy, de alacsonyabbi intenzitással készítette a követségekről szóló jelentéseit.

²³ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 57–63.

²⁴ Érdekes adalék, miszerint két nappal korábban, november 25-i jelentésében „VÁGI” (Orosz József r. őrnagy, a „VILÁGOSSÁG” rezidentúra vezetője) azt írja „PALOTÁS”-nak (nem sikerült biztosan beazonosítanom, feltételezésem szerint Palotás Rezső nagykövet lehet), hogy mennyire nem tudtak beépülni a feldolgozás alatt álló pápai objektumokba, azok specifikus egyházi mivolta miatt. Helyette azt javasolja, hogy csak azokat a vatikáni célpontokat kezdjék el feldolgozás alá vonni, amelyekben a magyar államot érintő információkat beszerzik, a központba eljuttatják, felhasználják és tárolják. Ezek pedig a következők: a Vatikáni Államtitkárság, az Egyházi Közügyek Tanácsa és a Titkos Irattár. Nagy ügynöki tevékenysége pontosan beleillik ebbe az új koncepcióba. Lásd: ÁBTL 3.2.7. Cs-2/8 „HONTA-LANOK” 219–225. Kiemelendő, hogy „VÁGI”-nak teljesen igaza van a korábbi beépülési tervek sikerelenségével kapcsolatban, mivel magyar kapcsolat nem volt az Államtitkárságon belül, ahol egyébként is csak nagyon megbízható egyházi személyeket foglalkoztatnak. Oda még a CIA is csak két hálózati személyt tudott beépíteni, de ezek a személyek is hamar dekonspirálódtak. Lásd: ÁBTL 3.2.5. O-8-552/12 „NÉRŐK” 94. A „Világosság” rezidentúráról lásd: Szabó Csaba–Soós Viktor Attila: „Világosság”. Az Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen. Új Ember–Lénárd Ödön Közhazsnú Alapítvány, Budapest, 2006.

²⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/5 146.

²⁶ Kerkai Jenő öccse, szintén négyfogadalmas jezsuita páter.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

latokat szociális vonatkozásban is, illetve általánosan nagyobb szociális szerepvállalásra ösztönöztek, de a jezsuiták hatalmi céljainak mellőzésével. Továbbá szükségesnek tartották, hogy foglalkozzanak a tömegek hétköznapi igényeivel is, mivel a szocializmussá váló kommunizmus egyre nagyobb támogatottsággal bír, amely változás erősen érinti a katolikusokat is. Összegzésük szerint, amennyiben nem fordulnak az átlagpolgár felé, akkor nem lesznek képesek semmilyen lényeges társadalmi hatás elérésére.²⁷

Mindkét jelentést Nagy Tőhötöm juttatta ki „illegális” útvonalon, hogy azok megőrizték a hitelességüket, és a vatikáni szervek számára is megbízható, biztonságos csatornának tűnjön a célba juttatás módja. Természetesen minden ilyen alkalommal szükséges volt az állambiztonság jóváhagyása is. Ennek az „illegális” útvonalnak az első lépése volt, hogy Nagy elvitte a levelet az egyik általa megbízott dél-amerikai diplomatának.²⁸ Amennyiben az illető elvállalta a feladatot, akkor a megbízott személy, autóba ülve Bécsbe ment a levéllel együtt, és ott személyesen a pápai nunciusnak vagy a helyettesének adta át, aki ezt követően többnyire futárral küldte tovább Rómába.²⁹ Operatív szempontból ezzel a módszerrel egyszerre tudták erősíteni a dél-amerikai diplomaták és a Szentszék bizalmát is Nagy Tőhötöm irányába, miközben mindkét oldalt sikerrel játszották ki a magyar szervek érdekeinek megfelelően.³⁰

„KÖMÜVES” 1974. december 5-én indult Rómába, miután informális módon jelzést kapott arra vonatkozóan, hogy beadványai célba értek. Az útjával kapcsolatos feladatterv elsődleges célja az volt, hogy felkeltse személye iránt az érdeklődést, és elfogadtassa magát a jezsuita vezetés előtt, másodlagos célja pedig, hogy kapcsolatba kerüljön a Vatikáni Államtitkárság valamely vezető hivatalnokával. Amikor egy beszélgetés során komolyabb kérdéseket tettek fel neki, a beadványokban foglaltakat kellett erősítenie, illetve a valóságnak megfelelő módon kellett azokra válaszolnia.³¹ Továbbá megbízást kapott, hogy sötét hírszerzéssel szerezzen információt a Vatikán Magyarországgal kapcsolatos megítéléséről, szándékairól, valamint végezzen tippkutatást olyan személyek irányába, akik hasonló világnézetűek, mint Nagy.³²

Nagy Tőhötöm Rómába érkezve felkereste néhány régebbi barátját, többek között Nyisztor Zoltánt és a jezsuita Alszeghy Zoltánt is. Tőlük megtudta, hogy befogadták a Kerkai Györggyel közös beadványukat a jezsuiták általános rendi gyűlésére. Mivel összesen 2 020 darab érkezett a *congregatio generalis*ra, amelyeknek akkor még tartott az egybegyűrése, és latinra fordítása, ezért konkrét eredményekről barátai nem tudtak még be-

²⁷ ÁBTL 3.2.3. Mt-975/3 13.

²⁸ Első alkalommal Rodriguez Nin uruguayi nagykövet vállalta el a feladatot, de később más diplomatákat is rá tudott venni a jelentések továbbítására.

²⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 65.

³⁰ Ezzel kapcsolatban felmerül a korábban felvetett hipotézis, miszerint elképzelhető Nagy többirányú információáramoltatása: a végleges levélbe nem láthattak bele a magyar szervek, csak abba a részébe, amelyet jóváhagytak.

³¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 57.

³² ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 59-63.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

számolni.³³ Hernandez kolumbiai nagykövet még Budapesten ismételtén ellátta ajánlólevelével egy másik közeli barátjához, Antonio Rocha, Vatikán mellé delegált kolumbiai nagykövethoz. Nagy megjelent nála, és kérte, hogy ajánlja be Luigi Poggiohoz vizitációs célból, de ekkor még megíúsult a találkozó, mivel Poggi házon kívül tartózkodott.³⁴

Mivel „KÖMÜVES” mindképpen találkozni szeretett volna Poggival, ezért a tervezettnél több időt töltött Rómában. Az így nyert szabadidejében is komoly operatív munkát végzett, előre nem várt eredménnyel: sikerült találkoznia Vincenzo Mianoval. Az általa adott egy évvel korábbi megbízatás jó ürügyül szolgált arra, hogy ha Nagy Rómában jár, feltétlenül keresse fel. Miano több esetben is provokatív kérdéseket tett fel a magyarországi egyház helyzetéről, de Nagy végig sikeresen a szerepében tudott maradni, és érvekkel, illetve tapasztalati példáival komoly benyomást tett másodjára is a Nemhívók Titkársága titkárára.³⁵ Az állambiztonság értékelése szerint Nagynak befolyást sikerült gyakorolnia Mianora, de ennél is fontosabb, hogy úgy tűnt számukra: a titkár elfogadta „KÖMÜVES” személyét, amelyre ettől fogva operatív szempontból építeni tudtak.³⁶

A várakozás végül meghozta gyümölcsét: 1974. december 19-én, Luigi Poggi, az Egyházi Közügyek Tanácsának különleges ügyekkel foglalkozó megbízottja, és az európai szocialista országokkal kapcsolatos ügyek koordinálásáért felelős apostoli delegátus, az irodájában személyes audiencián fogadta „KÖMÜVES”-t. Ez köszönhető volt a budapesti kolumbiai nagykövet, és a Vatikán mellé akkreditált kolumbiai nagykövet ajánlóleveleinek is. A beszélgetés első fele Poggi részéről Nagy kapcsolatainak felméréséből állt, majd miután elégedett volt a válaszokkal, egyre több kérdést tett fel az ÁEH vezetőivel kapcsolatban. Ezt követően Poggi rátért kérdéseiben a Kádár- és Rákosi-rendszer összehasonlítására,³⁷ végül Mindszenty József bíboros helyzetére is. Nagy Töhötöm ekkor elmesélte a saját tapasztalatait, benyomását a hercegprimásról, és a kettejük személyes történetét, amelyet a delegátus nagy érdeklődéssel hallgatott. Luigi Poggi a beszélgetés végén jelezte „KÖMÜVES” felé, hogy megkapta a beadványát, és az el is nyerte a tetszését, de arra kéri, hogy bővítsé ki „saját belátása szerint”,³⁸ esetleg az egyház helyzetére vonatkozó további meglátásokkal és személyek, hivatalok jellemzésével is. Így a magyar szervek egy olyan jelentős behatolási lehetőséghez jutottak Poggi felé, amellyel korábban nem rendelkeztek és lehetőségeik szerint ki is akartak használni.

Knopp János r. főhadnagy „KÖMÜVES” 1974-es római küldetéséről szóló összefoglaló jelentésében kitért arra, hogy komoly sikerként könyvelhetik el, hogy Nagy jezsuita kapcsolatain keresztül megszerezte a *congregatio generalis* néhány belső dokumentumát. Rámu-

³³ ÁBTL 3.2.3. Mt-975/3 81-97.

³⁴ ÁBTL 3.2.3. Mt-975/3 103.

³⁵ ÁBTL 3.2.3. Mt-975/3 110.

³⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 97.

³⁷ Érdemes megemlíteni, hogy a delegátus 1974. augusztus 2-án Budapesten járt hivatalos látogatás alkalmával, így ekkor nyilvánvalóan személyes benyomásokat kapott a magyarországi helyzetről. Ebből kifolyólag Nagynak természetesen olyan válaszokat kellett adnia, amelyek megfelelték Luigi Poggi tapasztalatainak. Lásd: ÁBTL 3.1.2. M-37113 265.

³⁸ ÁBTL 3.2.3. Mt-975/3 131.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

tatott, hogy az állambiztonság időben értesülhet az általános gyűlésen várható eredményekről, mert barátai biztosították Nagyot, hogy további dokumentumokat is eljuttatnak hozzá, ha lehetőségük nyílik rá. Knopp kiemelte, hogy Nagy ismerősein keresztül újabb kompromittáló adatok kerültek birtokukba, több emigrációs római katolikus pap helyzetéről, belső konfliktusaikról. Várakozáson felüli eredményként értékelte Vincenzo Mianoval történt találkozását, de természetesen a legnagyobb sikerként a Luigi Poggival történő találkozását, és a tőle kapott megbízatását ismerte el, amely új, addig nem elérhető, komoly operatív értékkel bíró csatorna megnyitását tette lehetővé.³⁹

Nagy Töhötöm hazaérkezése után, Poggi kívánságának megfelelően szinte azonnal információgyűjtésbe kezdett egyházi kapcsolatainak keresztül. Az így nyert adatait át- és szedezelgőzták más, Miklós Imre és a BM III/III-1 Osztály által adott anyagokkal is. Így olyan kiegészítéseket tettek hozzá, amelyek alapjaikban ugyan tényekre támaszkodtak, de a rajtuk végbevitt szándékos torzítások miatt alkalmasak lehettek a vatikáni körökben hamis illúziók keltésére. Az ilyen formán elkészült szöveget Nagy stílusa szerint átírták és lefordították vele.⁴⁰ A jelentés készítésekor figyelembe kellett venniük azt a fontos körülményt is, miszerint a Szentszék számos információs csatornával és ellenőrzési lehetőséggel rendelkezett a vizsgált korszakban is.⁴¹

Az 1975. augusztus 28-án, Benkei András belügyminiszter által jóváhagyott, és a korábban már használt „illegális” úton kijuttatott anyaggal többes célt kívántak megvalósítani.⁴² Elsődlegesen teljesíteni akarták Poggi delegátus Nagyhoz intézett kérését az összefoglalóval kapcsolatban. Továbbá így tervezték állandósítani a szocialistának nevezett rendszer egyházpolitikai céljainak megfelelő anyagok kijuttatását, ezzel elősegítve vatikáni *Ostpolitik* fenntartását, de olyan módon, hogy a Szentszék és az ÁEH közti tárgyalásokon jobb pozíciót tudjanak kivívni a saját szempontjaik szerint. Végezetül egy ilyen anyaggal megerősíthették „KÖMÜVES” helyzetét a delegátus előtt, amelynek köszönhetően közelebb juthattak a Vatikán érdeklődési területeinek megismeréséhez.⁴³

1976. január 9-25. között Nagyot és feleségét Rómába utaztatták, hivatalosan turistaút alkalmával azért, hogy „KÖMÜVES” tájékozódni tudjon kijuttatott anyagának célba érkezéséről és fogadtatásáról. Kihasználták azt a lehetőséget, hogy Nagy látogatására közvetlenül Poggi budapesti útja előtt került sor, így valószínűsíthették, hogy a delegátus tapintatos bejelentkezés esetén is fogadni fogja a hálózati személyt. Új dezinformációs anyagként kiokosították Nagyot a moszkvai Ateista Intézet 1975. évi, valóban megrendezett ülészakánának eredményeiről, illetve a határozatok összefoglalt, és szándékosan félrevezető értékeléséről is.⁴⁴

³⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 78-98.

⁴⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 139.

⁴¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 207.

⁴² ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 161.

⁴³ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 140.

⁴⁴ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 189.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Nagy Töhötöm óvatos telefonhívásának hatására Luigi Poggi már másnap, 1976. január 14-én fogadta is. Hosszasan megköszönte a beszámolót, és kiemelte annak precizitását. Ezt követően felkérte az ügynököt, hogy ugyan előző alkalommal az „okosságára bízta” a témaválasztást, de most konkrétan arra kéri, hogy írjon egy alapos összefoglalást a magyar hitoktatás aktuális helyzetéről, mivel ezzel kapcsolatban sok, egymásnak homlokegyenest ellentétes információt kaptak. A beszélgetés további részében Poggi kikérte Nagy véleményét a leendő hercegprímás személyével kapcsolatban, de az ügynök kitért a válaszadás elől. A delegátus ekkor néhány, „KÖMŰVES” által csak felületesen vagy egyáltalán nem ismert egyházi személyről kezdte kérdezni, de Nagy kiváló rögtönzőképességének és taktikai érzékének köszönhetően megfelelő válaszokat tudott adni.⁴⁵ Az állambiztonság teljes mértékben sikeresnek ítélte meg az akciót, mivel elérték az ügynök újbóli megbízását, és jobban megismerhették a Szentszékét foglalkoztató kérdéseket. A sikeres akcióért dicséretben részesítették az ügynököt.⁴⁶

A hitoktatás helyzetével kapcsolatos anyag megszerkesztése a korábbiaktól eltérően nehezen indult. Nagy Töhötöm ugyan a szokásos és elvárt lendületével kezdett bele az információk megszerzésébe az egyházi kapcsolatain keresztül, de az ÁEH részéről az elején tapasztalt támogatás után elzárkóztak a III/I-4 Osztállyal való együttműködéstől. Knopp János ezt a kitérő magatartást azzal próbálta magyarázni, hogy az ÁEH rosszul értelmezte „BLANC” fedőnevű ügynök⁴⁷ ebben a témában adott korábbi jelentését.⁴⁸ Az összefoglaló elkészült ugyan, de az ÁEH ignoráló magatartása miatt nem tudtak konzultálni több lényegi kérdéssel kapcsolatban, így az anyag kijuttatása komoly, több mint egy éves késedelmet szenvedett.

A csúszás ellenére Luigi Poggi delegátus nem feledkezett meg az 1976. januári kéréséről. Mivel a kész anyag nem érkezett meg az addig megszokott időn belül, ezért még az év decemberében üdvözlőlapot küldött G. Villar uruguayi nagykövetnek.⁴⁹ Villar⁵⁰ továbbadta a lapot Nagynak, aki az állambiztonsággal együtt Poggi sürgetéseként fogta fel az üzenetet.⁵¹ Végül 1977. májusra sikerült konzultálniuk az ÁEH képviselőjével, és az így jóváhagyott összefoglalót még abban a hónapban kijuttatták a szokott útvonalon keresztül Rómába.⁵²

A dezinformációs anyagok kijuttatása többször szünetelt rövidebb időre, mert Nagy Töhötöm gyakran betegeskedett idős korából kifolyólag, de véglegesen csak az 1979 februárjában bekövetkezett halála vetett véget a csatornának. „KÖMŰVES” halála komoly veszteség volt a hírszerzés számára, mivel Nagy helyzete különleges volt a magyar hálózati

⁴⁵ ÁBTL 3.2.3. Mt-975/3 244–251.

⁴⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 189.

⁴⁷ Bagi István, a Pápai Magyar Intézet rektora 1973–1979 között. „BLANC” fedőnéven volt foglalkoztatva.

⁴⁸ ÁBTL 3.2.3. Mt-1109/1 154.

⁴⁹ Néhány hónappal korábban váltotta le Rodriguez Nint az uruguayi nagyköveti székben.

⁵⁰ Elődjéhez hasonlóan, baráti viszonyban volt Nagy Töhötömmel.

⁵¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 221.

⁵² ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 63.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

személyek között és nem volt pótolható. Ugyan az általa végzett hálózati munka közvetlen eredményei nehezen határozhatóak meg, de az informális csatornákon megkapott jelzések szerint hatással volt elsődlegesen Luigi Poggi delegátusra, és ebből következően a magyar-szentszéki tárgyalások menetére is. Továbbá segítette a magyar szervezetek informálódni az Egyházi Közügyek Tanácsának hírigényével kapcsolatban, így előzetesen fel tudták mérni a Vatikán érdeklődését a magyar katolikus egyház helyzetét illetően. Nagy Tőhötöm, amennyiben nem dekonspirálta magát Poggi előtt – „KÖMŰVES” korábbi életútját ismerve nem lehet teljes bizonyossággal kizárni ezt a lehetőséget sem –, akkor mindenképpen hozzájárult ahhoz, hogy a Magyar Népköztársaság jobb pozíciókkal rendelkezzen a Szentszékkal folytatott tárgyalások során. Utóbbi mai szemmel nézve nem feltétlenül tűnik nagy eredménynek, de fontos kiemelni, hogy a vizsgált korszakban, az egyik elsődleges hírszerzői feladat volt – a Vatikánnal kapcsolatos hírszerzési vonalon – a jobb tárgyalási pozíció elősegítése. Így munkája mindenképpen jelentős értéket képviselt a magyar szervezetek számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1. ÁBTL 3.1.2. M-37054 „FRANZ KIRCHENBAUER”; „KÖMŰVES SÁNDOR”
2. ÁBTL 3.1.2. M-37113 „TÓTH PÉTER”
3. ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/5–7 „FRANZ KIRCHENBAUER”; „KÖMŰVES SÁNDOR”
4. ÁBTL 3.2.3. Mt-975/2–3 „FRANZ KIRCHENBAUER”; „KÖMŰVES SÁNDOR”
5. ÁBTL 3.2.3. Mt-1109/1 „BLANC”
6. ÁBTL 3.2.5. O-8-552/12 „NÉRÓK”
7. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/8 „HONTALANOK”
8. Stehle, Hansjakob: *Die Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Pápste und die Kommunisten*. Benziger, Zürich. 1993.
9. Fejérdy András: *Magyarország és a II. Vatikáni zsinat 1959–1965*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2011.
10. Bánkúti Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában*. L'Harmattan–Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2011.
11. Soós Viktor Attila: *Kádár kegyéből, a Vatikán kérésére*. Archivnet 10 (2010) 3. (http://archivnet.hu/politika/kadar_kegyebol_a_vatikan_keresere.html (Letöltés ideje: 2017. március 17.))
12. https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:5:2648763598238292::NO::P5_PRS_ID:990580 (Letöltés ideje: 2017. március 7.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

SZAK ANDREA¹

A szavak ereje

The Power of Words

Absztrakt

A tanulmány Gabriel Tarde (1843-1904) francia szociálpszichológus elméletéből indul ki, aki elsőként mutatott rá a társadalmi jelenségek következetes szekvenciájára a közvélemény alakításában. A sajtó, médiumok inspiráló hatását az egyéni vélemények, közvéleménnyé történő transzformálódási folyamatával írja le. Bemutatja a befogadó különböző értelmezési kereteit, az egyének közötti tárgyalás, diskurzus hatását a politikai, közéleti folyamatokra, ami a média közvetítő szerepe nélkül, szinte lehetetlen lenne.

Kulcsszavak: Közéleti-politikai kommunikáció, közvélemény, hermeneutika, média

Abstract

The foundation of the study is the theory of Gabriel Tarde (1843-1904) French social psychologist, who was the first to point out the consistent sequence of social phenomenon in shaping public opinion. He explains the inspirational effect of the press, of mediums, by the transformation of individual opinion into public opinion. He presents the different interpretation frameworks of the recipient, the effect of conversation, of discussion among individuals on the political, public processes, which would be impossible without the intermediary role of the media.

Key words: Public political communication, public opinion, hermeneutics, media

A társadalomtudományok történetében Gabriel Tarde² (1843-1904) francia szociálpszichológus volt az első, aki rámutatott a társadalmi jelenségek következetes szekvenciájára a

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi tanársegéd - National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, assistant professor, E-mail: szak.andrea@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0003-2068-5775

² Gabriel Tarde ([Sarlát, 1843. március 12.](#) – [Párizs, 1904. május 13.](#))^[1] francia, eredetileg és elsősorban szociológus, szociálpszichológus és kriminológus, aki végül, mint a gazdaságpszichológia atyja került be a tudománytörténelembe. Két fő műve a *La criminalité comparée* 1886-ban és *Les lois de l'imitation* (Az utánpás törvényei) 1890-ben jelentek meg. Az utánpás törvényei című könyve

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

közvélemény alakításában. Elmélete szerint, a sajtó inspirálja az emberek közötti társalgást, a társalgás formálja a véleményeket, a közvéleményt, ami aztán kiváltja a cselekvéseket. Tarde szerint a médiának a közvéleményre csak annyiban van hatása, amennyiben az általa közvetített információ az emberek közötti társalgás tárgyát képezi. A közvéleményt a társadalmi tudat egyik elemének tartja, amely szorosan összefügg a másik kettővel, a tradícióval, és a rációval.

E három komponens kölcsönösen táplálja és korlátozza egymást.

Maga a vélemény az ítéletek pillanatnyi, többé-kevésbé logikus összessége, amelyet ugyanannak a társadalomnak (országnak) a tagjai, többször is reprodukálnak. Feltétel persze, hogy a társadalom tagjai között tudatosuljon a gondolatok hasonlósága, s az egyéni vélemény társadalmi véleménnyé transzformálódjon. A véleménynek, a „köz” véleményének a kialakításához az ókorban és a középkorban is, elsősorban a közéleti diskurzus járult hozzá, manapság pedig a különböző médiumokban zajló társadalmi diskurzus, de a legfőbb forrás minden időben az egyéni társalgás volt. A vélemény az emberiség történetének állandó kísérője volt, bár szerkezete, tartománya a történeti fejlődés során teljesen átalakult.

Tarde szerint minden korszaknak volt közvéleménye, ami természetesen alapjaiban más volt, mint a mai értelemben vett közvélemény.

Gondoljunk csak az ókori városállamokra, ahol a személyes beszélgetések tere sokkal nagyobb volt, az orátor beszédei révén közös gondolat alakult ki, amely kapocsként szolgálhatott az adott közösség tagjai között, ami eredeti, s nem manipulált vélemény volt. A kommunikációs és technikai infrastruktúra, a könyvnyomtatás elterjedése, a periodikus sajtó megjelenése, az úthálózatok, postarendszerek kiépítése, jelentősen hozzájárult a közszellem kifejlesztéséhez. Ebben a folyamatban kétségtelenül a nyomtatott sajtónak jutott a legnagyobb szerep. A sajtó ereje abban rejlett, s rejlik ma is, hogy képes nemzeti, sőt nemzetközi szintre emelni a közszellemet.³ A társadalomtudományok történetében Tarde fogalmazta meg elsőként a társalgás központi hatását a politikai folyamatokra. Modellje (média-társalgás-vélemény-cselekedet) csak lineárisan működik, hiszen a politikai társalgást az újságok táplálják, a vélemény, a társalgás eredménye, a gazdasági, kulturális politikai cselekedet a véleményektől függ. (Ezt a modellt, később többen vitatták.) Tardehez hasonlóan Jürgen Habermas is a közteret tekinti a közvélemény-formálás kommunikációs alaphálózatának. A véleményformálás folyamatai, különösen, ha politikai kérdésekről van szó, nem választhatók el a résztvevők preferencia- és attitűdváltozásaitól. A közszfé-

szociálfilozófiai eszmefuttatásokon nyugszik. A könyv fő mondanivalója, hogy a társadalmi kapcsolatokat pszichológiai kölcsönhatások határozzák meg, amelyek középpontjában az utánzás és az innováció áll. Ebből kiindulva számos könyvet írt, amelyek az emberközi kapcsolatok szociológiai és a szociálpszichológia vonatkozásával foglalkoznak. A gazdálkodás humán oldala is az emberközi kapcsolatok minőségétől függ. Ez mutatja, hogy milyen alapelvek figyelembe vételével jut el Tarde a gazdaságpszichológia fogalmáig, illetve a gazdasági folyamatok pszichológiai hátterének elemzéséig. 1902-ben megszületik a *La Psychologie Économique (A gazdaságpszichológia)* című könyve és egyben megszületik a gazdaságpszichológia, mint tudományág is.

³ Róka Jolán: Kommunikációtan, Századvég Kiadó, Budapest, 2002. 100-103.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

rában elhangzó kijelentések tematikusan és hírérték szerint különböző hangsúlyt kapnak, a rájuk adott pozitív vagy negatív reagálások arányában. Az információk és az érvek összpontosított véleményeket hoznak létre, amelyek végül közvéleménnyé szerveződnek. Habermas hangsúlyozza, hogy a közvélemény statisztikai értelemben nem reprezentatív, nem az emberek egyéni véleménye, s mint ilyen nem szabad összetéveszteni a felmérések eredményeivel. „A politikai közvélemény-felmérések a közvéleményről bizonyos képet nyújtanak, de csak abban az esetben, ha azokat összpontosított közvíta előzte meg, valamint egy annak megfelelő véleményformálás a mobilizált közsférában.”⁴

A közvélemény által támogatott politikai befolyásolás politikai hatalommá alakulhat, ha a politikai rendszer hivatalos tagjainak meggyőződésére és döntéseire hat, és meghatározza a szavazók viselkedését. Habermas szerint a közvéleményen alapuló politikai befolyásolás csak az intézményesített folyamatokon keresztül válhat politikai hatalommá. A politikai befolyásolás pedig a közsférában fejlődik ki. Ebben a leszűkített közegben is meghatározó szerepe van a társadalmi diskurzusnak, amely kialakítja a közvéleményt, s a közvélemény politikai cselekedetet von maga után, ami pedig a politikai hatalomban testesül meg. Habermas a köztér kommunikációs csatornáit a magánszférával (családi-baráti kör, szomszédok, kollégák, ismerősök) kapcsolja össze, hangsúlyozva azt, hogy a közsféra és a magánszféra kapcsolata történetileg a média közvetítésével alakul és formálódik. A közéleti kommunikáció a társadalmi kommunikáció bizonyos színterein zajlik, s magába foglalja mindazokat a kommunikációs hatásokat, gyakorlatokat, amelyek a gazdaság, a társadalom, a politika és a közszereplés folyamataiban történnek. A közéleti kommunikáció mindig társadalmi közegben jelenik meg, s ezért a társadalmi jelenségek és a kommunikáció újszerű értelmezését adja. Természetesen a „közélet kommunikációja” rendszerspecifikus is. Az egypártrendszerben a politika uralja a közéletet, míg a többpártrendszerű társadalmakban a politika, csak egy (igaz, nagyon jelentős) szegmense a közéletnek, de mellette még számos, más meghatározó szegmens is van: a gazdaság, a kultúra, a tömegkommunikáció, a média világa stb.⁵

A XX. század technikai vívmányai, a telekommunikáció, átstrukturálta a társadalmi élet számos közegét, beleértve a társadalmi interakció jellegét is. A tömegmédia mellett a telekommunikáció vált a közvéleményt és a közízlést befolyásoló legfontosabb információs eszközzé, s ezzel együtt a politikai befolyásoló szerepe is megnövekedett. Ahogy 1960-ban a Kennedy-Nixon kampányban a televízió jelentett új stratégiai lehetőségeket a választók befolyásolására (ez volt az első, televíziós elnökjelölti vita), úgy az 1996. évi amerikai elnökválasztási kampányban az internet hozott változást, mint a kampány egyik legkomplexebb információs forrása. Állandó eseménynaptárt biztosított, publikálta a politikai hírdetéseket, lehetőséget biztosított az egyes pártok és választópolgárok közötti folyamatos információcserére. A televízió szintén követte az események menetét, sugározta az elnökválasztási vitát, a politikai reklámokat. Mélyebb és erőteljesebb hatást gyakorolt a válasz-

⁴ Uo.106-107.o.

⁵ Buda Béla- Sárközy Erika: Közéleti kommunikáció, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001. 71.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

tókra, hiszen a televíziónál a verbális és a vizuális impulzusok együttese érvényesült, míg az internet esetében az információ verbális jellegű volt, s ebből adódóan a tájékoztató szerepe erősebb volt a befolyásoló funkciójánál. Idővel persze ez a trend is változni látszik, hiszen az interneten már elérhetőek különböző vizuális tartalmak is. A legtöbb tévétársaság már interneten is sugároz, műsorai már ott is elérhetővé váltak. Bár lehet, hogy technikai minőségben még alulmúlja a televízió által nyújtott képi megjelenítési formákat, de a felzárkózás csak idő kérdése. A másik nagy előnye az internetnek, az interaktivitás. A különböző közösségi oldalak, kapcsolati hálózatok megjelenése arra ösztönözte a politikusokat is, hogy használják ki, amennyire csak lehet, az internet által kínált lehetőségeket. (Obama 2008-as kampányában is jelentős szerepet vitt az internet).

Manapság bárki, magánszemély, politikus szinte naprakészen megoszthatja gondolatait, véleményét, érzéseit egy adott témával kapcsolatban szinte bárkivel. Egy autentikus személy blog-bejegyzéséből, véleményéből napi hír válhat szinte azon nyomban, ami aztán beindíthatja a többi médium érdeklődését, a közéleti kommunikációt is.

Az írott sajtó példányszámaiból, az on-line felületek nézettségi adataiból egyértelműen kiderül, hogy melyik orgánum jut el legnagyobb mértékben az olvasókhoz. Ebből az egyszerű számadatból logikusan következik, hogy melyik sajtóorgánum által megfogalmazott vélemények, hírek, jutnak el a legtöbb emberhez. A nagy számok törvénye alapján így egyértelmű, hogy nagyobb hatást tudnak gyakorolni a közvéleményre is. Főképp, ha figyelembe vesszük Lazarsfeld kétlépcsős elméletét,⁶ amely szerint a különböző médiumokból érkező információk csak áttétesen, két lépcsőben befolyásolják az emberek gondolkodását, hiszen elsősorban a környezetükben élő véleményvezérekre, a család, a munkahely, a baráti társaság tekintélyes tagjaira hallgatnak; éppen ezért, ebben az esetben a személyközi kommunikáció véleménybefolyásoló hatása sokkal nagyobb lehet, mint a tömegkommunikációé. Egyedül abban az esetben nem, ha az adott véleményvezérnek tartott személy, egy adott sajtóorgánumból informálódik, így az adott médium által közölt hírek felerősödhetnek, s az olvasótáboron kívül sokkal több emberhez eljuthatnak. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a különböző napilapok, folyóiratok, s azok on-line változatainak más-más az értékrendje, a politikai beállítódásuk szerint célozzák meg olvasótáborukat. Mindegyik sajtóorgánumnak megvan a maga olvasóközönsége, akiknek a befolyásolása nem tekinthető klasszikus értelemben vett befolyásolásnak, inkább csak a már kialakult vélemények egyfajta megerősítésének. Hiszen egy adott olvasóközönség csak azzal az információval tud azonosulni, ami az ő attitűdjével azonos, s kerüli a diszonáns helyzeteket, információkat, kerül minden olyan helyzetet, ami az ő világméppel nem azonos, mert túl sok kognitív energiát kötne le, ami egy átlagos élethelyzetben nem biztos, hogy mindenki számára bevállalható lenne. A híryanagok nagy része, különböző hírügynökségektől érkezik a lapok szerkesztőségébe. Naponta mérhetetlen mennyiségű hírdömping áll rendelkezésükre, de azt, hogy egy adott hírmédium szerkesztősége mit választ, miből „csinál hírt”, az csakis rajtuk múlik. Egy politikai napilap elsősorban nem csak azt

⁶ Szak Andrea: Társadalmi kommunikáció, egyetemi jegyzet NKE, 2012. 41.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

szabja meg, hogy mit gondoljunk, hanem azt is, hogy miről gondolkodjunk. Magával a hírek kiválasztásával, bemutatásával, a szerkesztők, újságírók fontos szerepet játszanak a politikai valóság formálásában. Nem mindegy mit tűznek napirendre, vagy mit hallgatnak el. Nemcsak magáról a hírről értesülhet az olvasó, hanem arról is, hogy milyen jelentőséget tulajdonítanak neki. A gyakran ismételt, bizonyos kontextusban szerepeltetett híryanagoknak célzott szerepe van, mivel azok hordozhatják az információk javát. A lapok felállítanak egy bizonyos fontossági sorrendet, egyfajta értékhierarchiát, bizonyos eseményeket fontosnak tartanak, másokat elhallgatnak. Nem mindegy mi kerül a lapok címlapjára, hányadik oldalon folytatják az adott cikket, s azt milyen terjedelemben adják közre. Az sem mindegy mennyire figyelemfelkeltő a cím, milyen betűnagysággal, betűvastagsággal szedték, a többi cím közül mennyire kiemelkedő, s nem utolsó szempont az sem, hogy van-e mellette fotó, s ha igen, az milyen hatásvadász-technikával készült. Egy háborús konfliktus esetén nagyon nem mindegy az adott lap szóhasználata, kerüli, vagy inkább használja a háborús retorikát. A szavak, mondatok elsődleges jelentéstartalmán túl, még milyen többletjelentést sugallnak. A szavak, szóösszetételek használatának meglehetősen nagy súlya van egy adott cikkben, de természetesen az sem mindegy, hogy mi olvasók, hogyan értelmezünk. Nagy kérdés, hogy mi történik akkor, amikor elkezdjük olvasni az adott szöveget. A hermeneutikai (értelmezéstan) hagyomány a kommunikációs folyamatot az olvasók nézőpontjából szemléli, még akkor is, ha a folyamat egészét vizsgálja. A különböző sajtótermékek szövegei, a feladótól és annak szándékaitól elszakított üzenetekként jelennek meg. Amikor filmet nézünk, vagy regényt olvasunk, akkor sem arra gondolunk elsősorban, hogy az író, rendező mit akart kifejezni, hanem rögtön elhelyezzünk a saját értelmezési tartományunkba, s abban próbáljuk értelmezni. Ugyanez érvényes az újságcikkekre is. Amikor megkapjuk az „üzenetet”, szabadon dönthetjük el, mit is jelent számunkra. Természetesen a háttérben ott van minden előzetes tudásunk, ismeretanyagunk, tapasztalatunk.

A szöveg és az olvasás segítségével lehet megközelíteni ezt a problematikát. Mivel a szöveg többjelentésű jelek, szavak oly módon összeálló szövege, ami által növekszik a jelentéslehetőségek száma, így a legtöbb szöveg poliszemantikus, sokjelentésű, s egy folyamatosan változó rendszer, mivel a szavak idővel, társadalmanként, kultúránként eltérő értelmezést is kaphatnak. A kommunikáció szemiotikai hagyománya szerint, a szavak speciális jelek, szimbólumok. A legtöbb szimbólumnak nincs természetes kapcsolata az általa jelzett dologgal. A Richards, a Cambridge Egyetem irodalomkritikusa az elsők között írta le, hogy a szavak önkényes szimbólumok, amelyeknek nincs belső jelentésük. A szavak annak a kontextusnak megfelelő jelentést vesznek fel, amelyekben használják őket. Szerinte az tévhit, hogy a szavaknak pontos jelentésük van, úgy gondolta, hogy a jelentést nem a szavak, vagy más szimbólumok hordozzák, hanem maguk az emberek. Brit kollégájával, C. K. Ogdennek megalkotta a szemantikai háromszöget. A legegyszerűbb példa erre, ha egy kutyára gondolunk. A háromszög csúcsán vannak azok gondolatok, amelyek eszünkbe juthatnak, ha a jobb alsó sarokban lévő kutyust látjuk. Amint érzékeljük a szóban forgó állatot, a hűséges barát, a melegség fogalmakra gondolunk. A kutya, mint jelölt és a jelentés között közvetlen, ok-okozati kapcsolat van. Gondolataink a bal alsó sarokban lát-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ható kutya szó szimbólumával is közvetlen kapcsolatban állnak, a gyerekkorban elsajátított nyelv alapján gondolataink jelölésére a kutya szót használjuk. A kutya, mint szó, és maga az állat közötti kapcsolat azonban sokkal árnyaltabb. Két ember számára ugyanez a szó, jelenthet egészen mást. Valaki asszociálhat, egy kedves, szelíd háziállatra, aki szereti a gyerekeket, másvalaki gondolhat egy harapós, mogorva vadállatra is. A szemiotika területén sok kutató a nonverbális emblémákra, a képi jelekre helyezi a hangsúlyt. A francia Roland Barthes például a nyomtatott és az elektronikus média által keltett érzelmi és ideológiai jelentéseket elemezte. A szemiotikai tradícióba tartozó tudósok azt kutatják, hogy a jelek – álljanak néhány képből, vagy több ezer szóból – hogyan közvetítik jelentésüket, és hogy hogyan lehet őket félreértés nélkül használni.⁷

Amikor olvasunk, egyben „ötvözzünk”, a legkülönbözőbb elemeket rakjuk egy új egységbe. Az olvasás során a szövegünk azáltal kap jelentést, hogy elemei összeérnek a fejünkben, ahol már ott van minden előzetes tapasztalatunk, tudásunk, kialakult véleményünk, így tehát az a jelentés, amit megkapunk egy regény, vagy egy cikk olvasásakor, az keveréke azoknak az elemeknek, amelyeket az olvasáskor magunkkal viszünk és azoknak a kifejezési elemeknek, amelyeket a szövegben találunk.

Amikor egy új szöveggel találkozunk, legyen az egy regény vagy egy napilap legfrissebb száma, akkor mindig korábbi, hasonló szövegekkel kapcsolatos tapasztalatainkat használjuk fel. Bizonyos elvárásokkal nyitjuk ki az újságot arra nézve, hogy mit fog tartalmazni. Ezek az elvárások döntően befolyásolják, hogyan fogadjuk, s értelmezzük azt, amit olvasunk.

Azoknak az előfeltételeknek a jelölésére, amelyek rendelkezésünkre állnak, amikor egy szöveget próbálunk megérteni, egy hermeneutikai gyűjtőfogalom, a *megértési horizont*⁸ szolgál. Amikor egy új szöveggel találkozunk, legyen az egy regény vagy egy napilap legfrissebb száma, akkor mindig korábbi, hasonló szövegekkel kapcsolatos tapasztalatainkat használjuk fel.

Bizonyos elvárásokkal nyitjuk ki az újságot, könyvet arra nézve, hogy mit fog tartalmazni. Ezek az elvárások döntően befolyásolják, hogyan fogadjuk, s értelmezzük azt, amit olvasunk (ez az olvasók *elvárási horizontja*).⁹

Mindez érvényes minden írott szövegre, filmművészeti alkotásra, mindenre, amit értelmezünk, legyen az egy Shakespeare dráma, egyetemi jegyzet vagy egy híranyag. A tény-

⁷ Neményiné Dr. Gyimesi Ilona: Kommunikációelmélet, Szemelvénygyűjtemény, Perfekt Kiadó, Budapest, 2004. 34-36.o.

⁸ Jostein Gripsrud: Médiakultúra, médiatársadalom, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2007. 126.o.

⁹ Jostein Gripsrud: Médiakultúra, médiatársadalom, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2007. 126.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

leges megértés feltételezi, hogy a szöveget, a mondatot egy még nagyobb egészbe helyezzük el, ami által egy sajátos történelmi, társadalmi összefüggés, kontextus alapján tudjuk értelmezni. Az adott szöveg társadalmi környezete megmutatkozik a szövegben is, s annak ismerete előfeltétele, hogy meg tudjuk érteni magát a szöveget. A szöveg kontextusa utal az összes korábbi előzményre is, így a szöveg „texturáját” egy sokkal összetettebb, nagyobb egységként is kezelhetjük. Azok az elvek, amelyek az olvasás megértési folyamataira érvényesek, általános érvényűek. Mindig egy hermeneutikai körben mozgunk, ha valamit meg akarunk érteni, legyen az egy napilap, bármilyen sajtóorgánus, egy regény, vagy bármi más. Valójában sosem tudunk teljesen elszakadni saját kulturális, társadalmi körülményeinktől az értelmezés során.

A *kommunikációelmélet szociokulturális* tradíciója azon a feltételezésen alapul, hogy az emberek a kultúrát beszéd közben teremtik újra és újra. Az általánosan elfogadott nézet szerint úgy gondolhatjuk, hogy a szavak a valóságot tükrözik. A szociokulturális felfogás szerint azonban ez gyakran fordítva történik. A valóságról alkotott képünket erősen befolyásolja az a nyelv, amibe bele születünk, amit gyerekkorunk óta használunk. A szemiotikai felfogás szerint a legtöbb szónak nincs feltétlen vagy logikus kapcsolata azzal, amit jelöl. Például a zöld szín, mint szó és a gyepek színe közötti kapcsolat pusztán az adott nyelven beszélők közötti társadalmi megállapodás része. Azzal a megállapítással, hogy a zöld szó tetszőleges, a szociokulturális megközelítést követők is egyetértenek, de a képesség, hogy lássuk a zöld színt, attól függ, hogy van-e külön szavunk rá. A legtöbb nyelvben persze van ilyen szó, ám számos amerikai őslakos nyelvben nincs. Ettől még nyilvánvaló, hogy nem színvakok.

A Chicago Egyetem nyelvésze, E. Sapir és tanítványa B. Lee Whorf, azt állítja, hogy egy kultúra nyelvének szerkezete formálja az emberek gondolatait, tetteit. Elméletük szembeállít azzal a feltevessel, hogy minden nyelv hasonló, s a szavak csupán a jelentés hordozására szolgálnak. Az angol nyelv E/2. sz. személyes névmását, a „you” szót használják az amerikaiak a beszélők közötti kapcsolattól függetlenül. A németeknek már választaniuk kell a magázó „Sie” és a tegező „du” között. A japán nyelvben tíz különböző megszólítás lehetséges, a nemtől, a kortól és a beszélő helyzetétől függően, melyek mindegyikét az angol „you” jelöli. Van olyan álláspont, mely szerint a különböző nyelvek szókinccsei tükrözik az egymás közötti társadalmi-kulturális különbségeket, a Sapir-Whorf elmélet azt állítja, hogy ez fordítva is működik. A nyelv határozza meg, hogy hogyan észleljük a valóságot. A gyerek a beszédtanulás során sajátítja el azt a készségét, hogy mit keressen. A világ nagy része észrevétlen marad, mert kimondhatatlan, nincs rá szavunk. A kortárs szociokulturális kutatók azt állítják, hogy az egymással beszélgető emberek közösen szerkesztik a saját társadalmi világukat. Ha ebben kialakulnak összeütközések, akkor ez a tradíció segít a „mi” és „ők” közötti kulturális szakadék áthidalásában.¹⁰

¹⁰ Neményiné dr. Gyimesi Ilona: Kommunikációelmélet, Szemelvénygyűjtemény, Perfekt Kiadó, Budapest, 2004. 39-41.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Róka Jolán: Kommunikációtan, Századvég Kiadó, Budapest, 2002.
2. Neményiné Dr. Gyimesi Ilona: Kommunikációelmélet, Szemelvénygyűjtemény, Perfekt Kiadó, Budapest, 2004.
3. Jostein Gripsrud: Médiakultúra, médiatársadalom, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2007.
4. Szak Andrea: Társadalmi kommunikáció, egyetemi jegyzet NKE, 2012.
5. Buda Béla- Sárközy Erika: Közéleti kommunikáció, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001.

TARCSAY PÉTER¹

The First Years of the London Residence of the Hungarian State Security Authority²

Az Államvédelmi Hivatal londoni rezidentúrájának első éve

Abstract

During and after World War II centres of Hungarian emigration formed in the biggest cities. One of the biggest – if not the biggest – was the community in London. These communities naturally formed their own organizations. During the meetings not only culture, but daily politics was also among the topics. For a quite obvious reason the emigrants were not fond of the Rákosi regime. On the other hand, for the Hungarian communist leaders it was vital to know that the opinion of these organizations are. That is why – under the cover of the Embassy – they created the residence of the State Security Authority in London, which had the main goal to observe the Hungarians in England and influence them in a “politically correct” way. They also had to do industrial espionage, too. But the fulfillment of these was seriously set back, since the agents did not speak English at all.

Key words: State Security, London, Hungarian Embassy, emigration, residence

Absztrakt

A II. világháború után a világ legnagyobb városaiban magyar emigrációs központok alakultak ki. Ezek közül az egyik legnagyobb - ha nem a legnagyobb - közösség Londonban volt. Ők természetesen megalakították saját szervezeteiket. Találkozóiikon a kultúra megőrzésén kívül napi politikai kérdések is terítékre kerültek. Nyilvánvaló okok miatt az emigránsok nem szimpatizáltak a Rákosi rendszerrel, A másik oldalról viszont a magyarországi kommunista vezetőknek kulcskérdés volt ismerni ezeknek a szervezeteknek a véleményét. Ezért - a nagykövetség égisze alatt - létrehozták az Állambiztonsági Hivatal londoni rezidentúráját, melynek fő célja a az angliai magyarok megfigyelése és "politikailag helyes" irányba való befolyásolásuk volt. Ezen kívül pl. ipari kémkedést is végez-

¹ E-mail: tarcsaypeti@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0125-1947

² In Hungarian Államvédelmi Hatóság (ÁVH)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

tek. Viszont jelentős akadályt jelentett a feladatok elvégzésében, hogy a kiküldött ügynökök egyetlen szót sem beszéltek angolul.

Kulcsszavak: állambiztonság, London, Magyar Nagykövetség, emigráció, rezidentúra

After World War II the largest Hungarian community was to be found in London. These Hungarians left their homes either during the war, or after it, fleeing for the occupying – or liberating, as it was said back then – Soviet Red Army. One of the most popular centres of the “free world” was in London, so it seemed obvious for the immigrants from Eastern Europe to find a new home there. All the nationalities tried to keep their own identities in the emigration so they tried to live in the same neighbourhoods and also formed their own organizations, in which they had both cultural and political programs. Since the Communist regime (not only in Budapest, but everywhere in their territory) tried to oppress anything and anyone that did not live up to their propaganda, it was a crucial question for them to observe and infiltrate the immigrants’ organizations all over the world. This was also the task of the covert operatives assigned to London.

The London residence of ÁVH was established in August 1951 under the auspices of the Embassy of the Hungarian People’s Republic in London. This step was both necessary and logical at the same time because the delegated agents needed some kind of jobs to cover their secret mission with. The official representation of the Hungarian state, the Embassy offered for that the best and most obvious opportunity. This provided a chance to observe the Hungarians going to the Embassy for visa or wishing to send a letter or a parcel home, without awakening suspicion. Of course the current ambassador was always informed of that, as he had to allow their employees to leave the building of the Embassy for several reasons, and to stay longer there in the night, respectively.

THE PLACE OF THE RESIDENCE

According to the data found in the Hungarian National Archives the residence was placed in the building of the Embassy under No. 46, Eaton Place, the Embassy operated under No. 35, Eaton Place. On the basis of the data found in the Historical Archives of the Hungarian State Security³ the flat of the ambassador was there. This was an unfortunate solution from the point of view that it was not quite separated from the Embassy itself, thus the danger of ‘deconspiracy’ was continuous, i.e. that the secret colleagues become uncovered by the employees of the Embassy. For the same reason it was a further problem that the building was locked by a night watchman, who exactly knew who and when left, and also the closeness of the telephone operator on night duty was disturbing, because as we know

³ In Hungarian: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

also from the report of second lieutenant of ÁVH, István Fenyvesi, the telephone room was next-door to the residents' room.⁴

It is clear from the same report that the residents could not build up any system of connections in London as they did not have any living room suitable to receive guests; the ambassador, Imre Horváth was a single man (neither the materials available on him in the Institute of Political History, nor his obituary contain any mentioning of a family⁵), he spent all his time among his colleagues. Beyond all that the strangest and inconceivable cause was that the secret colleagues did not speak English at all, and disposed of almost no local knowledge. That raises the question why the State Security Authority had delegated fully unprepared people for tasks where just the main point would have been to make the given person inconspicuous. It shows the inadequacy of the delegating body that Miklós Bauer had to apply for it on 23rd October, 1951 extra that the money sent for the residence be sent in English and American currency, exclusively in small notes because when changing high denominations, the changing person had to identify himself (as higher denominations have always been 'popular' subject of forgery), and it would have created a danger of getting disclosed if the same person changed higher amounts by certain periods.⁶

It is also clear from the above report, in compliance with Fenyvesi's report mentioned earlier, that the salaries of the representation's members did not enable them to appear on occasion in elegant places or at parties. The residence had a 'representative flat' maintained by Vince Házi (cover name: Ervin Tabi) but even in this concern Budapest had to be requested for a salary raise.

THE QUESTION OF SPEAKING ENGLISH

The rather funny situation that the agents posted to London did not speak English at all, raises serious questions both as to the care of the delegating body and the disability of the delegated agents. Funny in the situation is that the question of language learning and the ignorance of the English language occur as a serious problem yet in 1952. Although the agents have lived there already for a year, they were not even able to learn the language at a level to understand simple speech or to 'do' newspaper reading.⁷ The question of language teaching and English speech were problems continuously occurring; it is stressed in all the work plans and instructions of the period discussed that the comrades working there should at last master the language. In the lack of penalties, they did not much care about that even in spite of an explicit command. As a result of that behaviour all of the colleagues delegated to the London embassy had serious language difficulties even in 1956.⁸

⁴ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, report of István Fenyvesi on 12th September, 1951

⁵ Institute of Political History 306.f, preservation unit 2

⁶ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, 23rd October 1951 Report of Miklós Bauer

⁷ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, work plan dated on 11th May 1952

⁸ Item No. MOL XIX-J-1-j 13; folder No. 00318, top secret report No. 00318

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

The behaviour of the head of the residence, György Lóránt⁹ characterises the initial situation well. According to the report dated on 4th December 1951 the principal does not organise work well, and does not even execute the instructions of the headquarters in full. He ignored the commands coming from Budapest, and did not care for making out receipts of the Headquarters moneys to the Embassy either. The 'most interesting' fact is however that they wanted to delegate a radio operator (captain of the State Security Authority, Tibor Vadász) for intelligence job and train him to do observation work. The use of an unprepared agent 'in field' can lead to deconspiracy as mentioned earlier several times.¹⁰ Lóránt did not even care for how far his men went in disclosing their job on the occasion of a conspirative talk or recruiting, and also ignored that the target person may have perhaps become suspicious.¹¹

In December 1951 the first head of the residence, Lóránt was ordered home to Budapest for reporting. During that the earlier head of the London Embassy, named Kovács deserted. Since his appointment Horváth continuously let Kovács feel that he 'was a fallen man', which could have considerably contributed to his deserting.

After Lóránt had returned from his Budapest reporting, the morale in the residence lifted for a short time, for about two weeks but after that everything returned to the 'old routine'. The low spirits prevailing in the residence was, at least according to the report of Tibor Vadász, due to the behaviour of Lóránt.¹² The roots of the problem he sees in Lóránt's inexperience because he has not acquired practice enough in Budapest, thus he is not suitable to lead the residence. As a result of the professional failures he did not at all or only partially meet the instructions received from the Headquarters as a head. Practically he does not do any work for the Embassy, not even since his return, he continuously makes fun of the ambassador. He ignores the instructions of the leader newly appointed, he does not observe them. It may be called interesting that this behaviour was not 'addressed' to the employees of the Embassy only but Lóránt was not able to behave as a 'civilized man' even on the street. On one occasion for example he slapped in the face of a drunken man in a London restaurant, and insulted American tourists. With manifestations of that kind he continuously endangers covered work, as with his striking acts he with intention or without draws the attention of people to himself, a serious obstacle when performing secret jobs. When he was confronted with these behaviour problems, Lóránt replied that he was behaving in the right way, and he was not able and did not even want to change. Therefore, Captain Vadász urged the soon and possibly final recall of Lóránt.¹³

⁹ His name is written in the folders No. ÁBTL OL-8-003-1 and OL-8-003-2 alternately as Lóránt and Lóránd, sometimes it occurs even 'combined' as Lórándt. Throughout I had the feeling that the typists did not exactly know the last name of the head of the residence.

¹⁰ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, report of Tibor VADÁSZ (no date is indicated)

¹¹ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, 23rd October 1951 Report of Miklós Bauer

¹² See: Annex No. 2:

¹³ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, memo of 13th June, 1952

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

RELATIONSHIP WITH THE AMBASSADOR

At the time when the residence was established in 1951, Imre Horváth¹⁴ was the ambassador in London. His operation highly influenced the work of the residence in the first period, until 1953. At that time Horváth was namely ordered home to Budapest, then he was appointed to ambassador in Prague.¹⁵ It is interesting that in the materials I have found in the Institute of Political History, the period between 1951 and 1953 is practically a blank spot, in the official obituary and the biography available there only the ambassador's status of Comrade Horváth is mentioned in this period, however as to what happened during his three years there, nothing is written in detail. It is even more interesting that in his own recollections Horváth himself hardly mentions his period in England. The single document which I consider worth mentioning is a letter of December 1953 in which Horváth complains of his heart. In addition it is also worth mentioning when Queen Elisabeth II was crowned in 1953, although he was not ambassador any more, the Buckingham Palace sent him a dedicated photo of Her Majesty, which was then forwarded to him in Prague.¹⁶

Within short after his arrival the ambassador got under the total influence of the agent with the cover name of Lutheránus (in other documents: Luteránus).¹⁷ This is clear among others also from the system introduced by the ambassador, according to which anybody leaving the building has to inform him or if the ambassador is not there, he/she has to tell Lutheránus where he/she is going and when he/she is to return. One exception from that is possible, if somebody leaves upon the personal instruction of the ambassador. On this occasion Lutheránus has to be told only that they follow the personal instructions of the ambassador. Later Horváth gets to the point that he gives the instruction that Lutheránus should be advised if anyone stays in the building of the embassy after 10 p.m.¹⁸ This measure causes major difficulty to the secret staff working under the auspices of the embassy as only those do not know who, when and where is going, who does not want to. The report dated on 11th March 1952 well reflects the relationship of the ambassador to the residents, according to that the ambassador rides the high horse with the residents and imposes that many embassy tasks on the secret staff that these are at the cost of their special jobs. (The agents thought that by his superciliousness Horváth wanted to make them feel that they are by far second to him both as to knowledge and experience.) He acted like that in spite of the promise he had to make when he was appointed to ambassador in London, that he would render every help to the members of the residence in fulfilling their intelligence tasks.¹⁹

¹⁴ He took over the leadership of the Embassy from dr. BOLGÁR Elek. Item No. MOL XIX-J-1-j 112; folder No. 00428

¹⁵ Institute of Political History: 306.f. 2.ő.e

¹⁶ Institute of Political History: 306.f. 2.ő.e

¹⁷ See Annex No. 3

¹⁸ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, report of 9th October, 1952

¹⁹ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, report of 12th January, 1952

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

As I have already mentioned among the immigrant organisations, Eaton Place Club (EPC) was opened close to the embassy, which had also a restaurant²⁰. They requested Budapest for the permission of that in the report of 13th February 1952. Ambassador Imre Horváth wanted Mr. Mikó to enter into a tennis club probably with the aim of establishing contacts, and requested the approval of that from the headquarters.²¹

Another source of conflict was the ambassador stated that both the employees of the embassy and the residents received their salaries from the Ministry of Foreign Affairs (hereinafter: MFA) therefore he, the ambassador, had to observe the instructions of MFA only, and he was entitled to neglect the orders received extra for the residence. In the opinion of Lóránt however they should have to observe not the interests of MFA but the benefit of the Party and the people. Here the covered comrades working in London could again feel that it depended exclusively on the ambassador what they were allowed to do in the course of their secret job as the ambassador knew about everything and placed the embassy tasks over every other first, so the orders of state security could not be fulfilled at all or if only, in a very difficult way.

According to the evaluation dated on 11th March 1952 the ambassador had rather been an obstacle than a promoter of the residential work lately, in spite of his promise made at the time of his appointment, as I have mentioned earlier...²²

The relationship between the ambassador and the residence did not improve during the year at all, the ambassador took even measures which explicitly hindered the secret work of the agents. As it has been mentioned above, he stated that the members of the residence received their salaries not from the State Security Authority but the Ministry of Foreign Affairs, thus they were under the control of the ambassador.²³ In connection with the same he stated as well that he did not acknowledge any kind of special tasks, and there was only one man in the embassy to give instructions, and that was him, and this fact had to be noted by the Authority. He even forbade the head of the residence to assign any tasks to the secret staff until he, the ambassador had approved them previously. He backed the proposal submitted by Lutheránus against the organisation of the night duty, and he placed embassy work clearly over the secret tasks. He had the keys of the embassy building collected from the members of the residence²⁴ although the preliminary head, Comrade Tar had requested with stress not to do that as on occasion the entering of the embassy could save the secret workers from disclosure and capture. It jeopardises the incognito of the secret staff that he asks them openly at the meetings whether his ideas, e.g. the inclusion of women working at the embassy into the night duty, would fit into the 'special instructions'.²⁵

²⁰ See Page 7

²¹ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, report of 13th February, 1952

²² Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, report of 11th March, 1952

²³ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, report of 9th October, 1952

²⁴ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, report of 9th October, 1952

²⁵ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, report of 9th October, 1952

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

It shows well as to how the presence of the ambassador made a difference in the maintenance of iron discipline that when neither the ambassador, nor the first subordinate took part in the meeting held on 14th May, 1952, so Comrade (Ms.) Zs(uzsa) Fazekas was in charge. She was unheeded, everyone was doing as one liked it at the moment. Also Fazekas mentions that this is probably due to the extreme rigour of the ambassador: 'when the cat's away, the mice will play'. This is however unfortunate because it may cause considerable damage also to the embassy, as for example Bánlaki, being a simple telephone operator, is inclined to begin serious negotiations with clients and in the lack of actual knowledge, makes mistakes; they document also a case when this comrade negotiated, playing the role of the consul, destroying by that the reputation of the body, too.²⁶

One of the best examples of public humiliation and deconspiracy was the event included in the report of 9th October 1952 cited several times: One day comrade Torda left the embassy extraordinarily, on the basis of the special permission of the ambassador. The ambassador entered this fact also into his calendar. (I remark that this was also available for unauthorised persons without problem.) Later Horváth called the head of the residence in the presence of Lutheránus to account, where Torda was. When he received the reply that in the knowledge of the resident it was personally the ambassador who sent Torda somewhere, he checked it in his calendar, and smiling at Lutheránus, he remarked that 'I have hardly forgotten that I have given a task to Comrade Torda recently'.²⁷ In my opinion the whole event was a show aimed at letting the head of the residence feel that the ambassador was second to none, and everybody owes obedience to him first of all.

The ambassador has appointed Házi (Lutheránus) to the first subordinate of the embassy, quasi his right arm, in spite of that he makes the members of the residence responsible for the organisation of all embassy tasks, may that be administration, assistance or even driving jobs. Everybody is afraid of the ambassador and hates him because he behaves towards all members (except for Házi) contemptuously. He on his part takes it even for degrading if some of his subordinates addresses him. Nobody is allowed to criticise him in the party meetings either because he qualifies that as interfering in his leadership.²⁸ In my opinion by these measures Imre Horváth wanted to build up the same type of personality cult and absolute, centralised power in London as Mátyás Rákosi did for himself in Budapest. Since for what other reason he would place himself second to none (even over the members of ÁVH), why he would behave towards everybody so as to be afraid of him, if not to achieve that everything depended only and exclusively on his person (and his 'favourites').

The purpose to centralise is well shown also by the fact that when the leaders of the party unit had to be elected in London, the ambassador did not feel any discussion on the merits necessary but the members had to approve the candidates named. Once also the

²⁶ Item No. MOL XIX-J-1-j 13, meeting of 14th May, 1952

²⁷ Cited from the report of 9th October, 1952 of Folder No. ÁBTL OL-8-003-1

²⁸ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, report of 9th October, 1952

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

case occurred when Mihályi asked for a day free from embassy tasks because he wanted to take part in the holy mass on 26th August, 1952 remembering the recently died Eva Peron, and the ambassador claimed beside himself how anybody could get a day free and extra task, respectively, without his knowing and approval. The ambassador's opinion of his colleagues is well reflected by the following sentence: 'Mihályi is a lazybones, he does not learn, does not work, treats confidential data carelessly, he is careless in handling the residence's money. His wife is a hooker.'²⁹

Yet another good example how Imre Horváth neglects the special needs of the agents staying there, and how far he is not interested in their being disclosed, he wants to retain his power only: On one occasion, after an evening meeting Tar and Torda returned to the building of the embassy without extra permission. When the ambassador noticed that, had the officer on duty order Torda and Tar to him and beside himself he called them to account in the open street as to how they dared to stay in the building without his approval. When the agents replied that this was a single, extraordinary case, the ambassador cried back that he did not accept any kinds of such special cases. As already told, the case happened in the open street, and according to the report also an Englishman taking his dog for a walk listened to the quarrel to the end.³⁰ The case between Lóránt and the drunken man mentioned earlier and this latter one made the job of the eventual English observers a lot easier and could contribute to the disclosure of the agents working there.

The situation did not change even by the end of the year 1952, therefore the ambassador was instructed to make the job of the members of the residence easier. It is important to mention that the officers of the State Security Authority did embassy work only to disguise their real tasks. Under an extra point the ambassador's attention was called to that intelligence work was not restricted to the traditional working hours and it was possible that the secret agents would have to get into the building even in the night. Therefore, he is instructed to give back the keys³¹ taken from them in August, and not to deconspire them with calling them to account publicly. He may not stick to his earlier order as well, according to which Tar could not give any instruction to the members of the residence without the knowledge and approval of the ambassador. In order to eliminate mutual distrust Horváth has to more rely on Comrade Tar in future, in return for that Comrade Tar and the Budapest headquarters will do their best in supporting the ambassador.

SECURITY QUESTIONS AND NIGHT DUTY

In January 1952 the Ministry of Foreign Affairs instructed the embassy to protect also the code room independently from protecting the safe. This is essential because if the enemy would get into one of the rooms, the other could be protected yet separately, and the eventual damage could be mitigated this way. In compliance with the instruction of the ambas-

²⁹ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, report of 29th August, 1952

³⁰ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, report of 9th October, 1952

³¹ See Page 10

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

sador Comrade Szabó (radio operator) and an embassy messenger were on duty in protection of the room. Szabó had to be involved in the protection of the safes of the residence but the ambassador insisted on the earlier stipulated course of the code room's protection (neglecting the needs of the residence). Therefore, the empty room on the 4th floor neighbouring the safes was installed radio room, so the protection of both could be solved at the same time, in spite of the fact that they should have been protected separately. The ambassador wanted to involve also other employees in it, the residents did not however approve that. The making of the working hours stricter is mentioned also here, which has significantly reduced the field of movement of residents, namely every occasion of leaving the embassy had to be reported to the ambassador or Házi.

The night duty should have been organised from 1st April by principle, it started however from 7th April only. They received information on the enemy's intention to disturb the celebration of 4th April, therefore they decided to postpone it, so as to avoid that Lutheránus was on duty in these days. They had to involve him, too, although they did not want to, as it would have been suspicious if he had not been involved. Night duty time begins after the working hours and lasts until 8:30 a.m. At that time the person in charge of the duty receives the keys of the safe in an envelope stamped (also the safe is stamped with the stamp of the MFA). It is interesting, and it very well shows the comrades' mistrust of Lutheránus, that when Lutheránus was on duty, he did not receive the true keys of the safe. The envelope containing the keys may be opened by the person on duty only, and exclusively in the case of danger. In such a case also the embassy messenger on duty who was the night watch man at the same time has to be alerted. In daytime the materials preserved in the safe are with the residents.³²

THE FIRST INTERNAL SUPERVISION

Due to the earlier operational difficulties and embassy problems the central, internal supervision of the residence became topical. As I have mentioned earlier the residence was established in August 1951 but during the year since then no one travelled there to check it. The agents staying there did not execute the first three-months work plan, and they did the second one also partially only. During an intelligence task the English disclosed two members, and at the time of the escape of Tabi in December 1951 the whole residence became deconspired, therefore they were not doing any intelligence work at this time.

In the course of the actual supervision in May of 1952 several points considerably helping the work of the residence had to be considered. These were:

- 1) placement of the residence, night duty, protection of the documents, opportunities to move within the embassy and in town
- 2) circumstances of report making, as it is important how much secret members 'deconspire' themselves towards the other employees of the embassy

³² Folder No. ÁBTL OL-8-003-1, 9th April, 1952: Organisation of night duty

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- 3) What opportunities have the agents for using the London Hungarian Club, the Society of English-Hungarian Friendship, as well as the Press Agency for the purposes of research and further infiltration? How far have they proceeded in studying English clubs, and what social relations do they have?
- 4) How behave the members of the residence in general, and how do they relate to the head of the embassy, as well as to the employees? How far do they educate themselves politically, how do they arrange themselves time and material for their political education? How do they develop themselves in their profession, what opportunities they would have? How do they proceed in learning English, who teaches them, how many times a week they have lessons?
- 5) The organisational operation of the residence, what opportunity the members of the residence have to carry on both individual and joint discussions with the preliminary resident. According to what kind of method they distribute the tasks received from the headquarters, and on the basis of what point of view the resident assigns them to the particular members. It is important to survey also how far the particular employees are familiar with all of the tasks, as it is essential how much the individual jobs can be concealed from the comrades. It has to be agreed with the preliminary resident what type and kind of tasks may be assigned to which comrades because performing would be much easier in future if the central instruction explicitly included, who should execute it.
- 6) What is discipline like in the residence? Did they succeed in restoring the head's prestige lowered during the period of Lóránd?
- 7) Discussion of the individual problems of the members of the residence, e.g. the questions of flat, salary, and family difficulties etc.
- 8) The leader of the embassy should be asked about how he evaluates the work, the individual behaviour of his subordinates, what problems he personally has in connection with the people working on secret assignment there.
- 9) It must be agreed with the preliminary resident, according to which points the man with the cover name Temesvári should be employed, how his person, his politically proper 'education' and supervision have to be dealt with.
- 10) It must be checked how far the comrades staying in London executed the work plan scheduled for the period from February to April. They stipulate directives for the period from May to July in the framework of which also actual matters are on the agenda, among others the preparations to recruit the man with the cover name Kárpáti or the studying of the dentist, Dr. Sándor Ledermann on the occasion of a dental treatment.
- 11) We will discuss the difficulties of the move of the embassy, within that those of the placement of the residence, further the question of buying a car for the residence, the placement and legalisation of the safe.³³

³³ Folder No. ÁBTL OL-8-003-1 of 9th May, 1952 – Plan to supervise the London residence

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

According to Imre Kutas (assistant to the Political Director of the Ministry of Foreign Affairs) leading the internal supervision, the comrades staying in London are not due to their expertise there but only because they are politically reliable.³⁴ Therefore the question occurs in everyone rightly, what quality of work may be expected from those who have been delegated to foreign mission in spite of their being dilettantes, due to their reliability. Apart from that Kutas reports as a failure that work is not organised, the documents lie in a confusion (confidential documents are stored in the writing table's drawer, confidential folders disappear, the safes are not stamped, i.e. it may not be made clear whether somebody has opened it in the night; the employees do not keep a register of the documents as to with whom they are. The keys of the safes are given to the person on duty without any kind of 'protection'. In the opinion of Kutasi the keys may not be just handed over but they have to be placed in an envelope. The inventory of the embassy is inexact, the employees do not keep order on the tables – secret documents may be mixed up with newspapers, and may then disappear. And as it is mentioned in all major important reports, except for 1-2 persons nobody progressed in language learning at all (this is mentioned by Házi, too). Therefore, Kutasi wanted to request the ambassador to be stricter to the comrades (it seems that the rigour of the ambassador did not include the general order, only the execution of tasks): 'for the much money, which may be spent here as a result of the hard work of the Hungarian workers, also sacrifices should be made'. Also Szedlák remarks that bad relations are general within the embassy therefore they do not even speak with each other about the problems. Tar remarked that he did not exactly understand the working progress in the filing department therefore files could get lost. Those working there does not at all train themselves politically.³⁵

Apart from the above also the fact should be mentioned that during the period of more than one year which the agents spent there they did not establish a single contact which could provide some information on the 'armaments race', popular in the age.³⁶ Knowing the above circumstances we may not wonder; it is however more interesting that the Budapest headquarters did not exert greater pressure on the employees in London in this field.

In 1951 both the resident and the ambassador were changed in London, which made the atmosphere a little lighter and even some real operative work was done. Of course, not everything went well for all of a sudden, but there were signs of change. I have to admit that this is only one aspect. I would be very interesting to see the other side, that is what the English have seen from these "actions". Maybe one day – continuing this research – the English files will also be published.

³⁴ Item No. MOL XIX-J-1-j 13

³⁵ Item No. MOL XIX-J-1-j 13, report on the internal supervision of 1952

³⁶ Item No. MOL XIX-J-1-j 13, meeting of 19th May, 1952

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

MIKLÓS TIHANYI¹

The Tools of the Police for the Improvement of the Citizens' Subjective Sense of Security in Hungary

A lakossági szubjektív biztonságérzet javításának rendőri eszközei Magyarországon

Abstract

Safety is an elementary human need. The term public safety is a segment of the compound term safety. In a negative approach the lack of public safety can be supposed in actions against the safety of the individuals' life and property. The objective state of public safety can be described through the number of these actions with the aid of criminal statistics. It is a received aspect that public safety is term with a wider representation, since it also covers the individuals' sense of safety. The individual sense of safety is influenced by elements that are independent of objective status described by statistic numbers. This thesis aims to exhibit the devices held by police as the fundamental of public safety that are able to rise the level of the citizens' sense of public safety.

Key words: sense of public safety, public safety, Hungarian Police, Department law enforcement, patrolling

Absztrakt

A biztonság alapvető emberi szükséglet. A biztonság komplex fogalmának egyik részterületét a közbiztonság kifejezés jellemzi. Negatív megközelítésben a közbiztonság hiánya ragadható meg azokban a cselekményekben, amelyek az egyének élet- és vagyonbiztonságát sértik, illetve veszélyeztetik. A közbiztonság objektív állapota e cselekmények számán keresztül a kriminálstatisztika segítségével írható le. Elfogadott nézet, hogy a közbiztonság ennél szélesebb körben értelmezett fogalom, mert idetartozónak kell érteni az egyének szubjektív közbiztonság érzését is. Ez utóbbit számos olyan tényező befolyásolja, amely a statisztikai számok-

¹ Nemzetközi Közsolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Közbiztonsági Tanszék, tanársegéd - National University of Public Service Faculty of Law Enforcement, Department of Public Safety Professor assistant, E-mail: tihamy.miklos@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0003-2692-5389

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ban kifejezhető objektív állapottól független. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a rendőrségnek, mint közbiztonság legfőbb letéteményesének milyen eszközök állnak rendelkezésre ahhoz, hogy növelje a társadalom tagjainak közbiztonságérzetét.

Kulcsszavak: közbiztonság, közbiztonság érzet, Magyar Rendőrség, közrendvédelem, járőrszolgálat

PREMISE

We must state it as an axiom that safety and public safety cannot be considered to be synonymous concepts. Accordingly, we cannot put an equal sign to the subjective sense of security and the subjective sense of public security. Social security and legal certainty play a crucial role in developing the former. As long as the various elements of society don't have an appropriate sense of certainty, of planning ahead, their worldview is permeated by uncertainty. The fear of uncertainty can be considered as a lack of sense of security.

Public safety is a much narrower concept than security or safety in general, although its specific meaning is still being scientifically debated. But it is generally accepted that it is a controlled social system in which the various elements of society can exercise their rights and obligations without external interference factors.

In order to form this, the various intervening systems that try to fend off specifically socially distracting factors play a crucial role. Besides accepting the importance of the role of the police we have to emphasise that public security is a product of society and as such all elements of society must be involved in creating it. It is easy to see that the police by itself is not able to create public safety, therefore it is futile to raise such expectation to the police. So we shall state that the role of the police should be focused on organizing public security. The police has the legal rights and the technical expertise to do this. We believe it is unnecessary to expand the skillset of the police. Every effort in this regard suggests that Hungary is exposed to an increasing security risk. From time to time we may hear voices of a growing terrorist threat, at the same time every factual data suggest that they have no basis in reality. Therefore we believe that any kind of statement from the police regarding the expansion of the actual skillset justified by growing threats to public security is rightfully met with a sense of resentment and fear from the public.

EVALUATION AND MEASUREMENT

The police's work on organizing public safety should be and necessary to be evaluated. The two measurements for the evaluation should be the objective and the subjective public safety. Objective public safety is usually described along statistics. An objective measurement could be the number of offences and crimes committed, the number of victims, or the evaluation of value. However we have to admit that public safety cannot be characterized objectively simply based on the crime fighting units' indicators of solved cases since the

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

cases that have been solved had already hurt public safety and holding the perpetrators accountable rarely restores the situation to its original state. For example if a murderer is caught, his victim cannot be returned to the family that lost them. We also have to state that there is no direct relation whatsoever between the police's success indicators and the people's subjective sense of public security. The data regarding the effectiveness of the police work could only be used to examine the performance of the police force. The two qualitative expressions of the performance, efficiency and effectiveness should be divided by a strict line. We cannot take the idea of success a real indicator of quality because it only indicates if the police has done something that can be numerically measured. We can say that an action or series of actions is successful if it means that the police action has been completed properly from a legal perspective. But this can be regarded only as a legal result, which means that the police action has resulted in the desired legal outcome. The legal outcome doesn't necessarily mean that the action is indicating actual change in public safety. Therefore the idea of success is not adequate to describe the effect of the police action has on public safety, it only serves to express their legal outcome. The terms efficiency and effectiveness serve better for this purpose. While the former describes the degree of application of measures and tools that brought about the change in public safety, effectiveness explains the degree of change in its status.

Therefore we are not satisfied to measure the quality of police work simply by the numerical data provided. Instead we have to focus on the actual effect of police actions on public safety. Therefore it is necessary to develop the measuring tools for efficiency and effectiveness so that these might appear before the public as the measure of the quality of police work. This solution would help the police's efforts to support the feelings in the public that all of these happen in order to improve public safety.

Besides the objective numbers of public safety the citizen's sense of security may serve as measurement. It is important to emphasize, that with validated surveys this sense of public safety can be examined and expressed well with numbers. Exact studies prove that Hungarian society expect the police to provide protection from acts against public security. Our society is below the European average in terms of the number of people taking care of themselves in regards to safety and security.² Therefore it is in the best interest of the police to decrease the sense of fear in the population because along with this the social opinion about the police will change as well.

In the following we will review the traditional tools of the police for keeping public order, in order to see if they are fit to help elevate the subjective sense of security of the population.

² Barabás Tünde – Irk Ferenc – Kovács Róbert (szerk.): Félelem, bűnözés és bűnmegelőzés Európa öt nagyvárosában. OKRI, Budapest, 2005

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

GUARDING AND PATROLLING

The purpose of the guarding and patrolling services in public places is to prevent crime by being physically present, or once the crime has happened, to be able to react immediately to the threat to public safety. Both functions have elements that are suitable for increasing the sense of public security.

We have come across views regarding the police presence that claim: "more policemen-better public security." The practical police work of most European countries goes against this mind set. In Hungary surveys have shown that increasing the numbers of police presence doesn't have significant effect on public security in general on the long run.³ As for the sense of public security studies haven't been made yet. It is an empirical fact that overwhelming police presence doesn't increase, but rather destroys the sense of public security of the population. It is not hard to argue that if a significant police force suddenly shows up in an area the population will rightly ask the reason for it. Most people will think that something happened, or going to happen that warrants this intense presence. But whatever it may be, it cannot possibly be something that would positively influence their lives, since the police appears only if something disturbs the peace and order of the community. Therefore it is unwarranted to order increased check-ups for a longer period of time mobilizing big forces in a certain area, unless there has been a concrete action to base this upon. It is especially reasonable to avoid causeless use of combat/raid/riot/tactical gear. The tactical gear will make policemen appear more aggressive and intimidate the citizens. If a citizen is afraid of policemen, how can we expect that the police presence would decrease the pre-existing sense of fear? Another negative effect of the tactical gear is that peaceful citizens will identify the wearer of the gear with those who appear in bigger groups handling riots. Therefore only a few policemen in tactical gear can instil a fear of rioting in the people.

The on call patrol in their car "dashing by" is unapproachable, untouchable. Cannot provide information, and cannot even be asked. The biggest mistake is that people living in the neighbourhood cannot provide information to them either. The patrol on foot or on bike even unwillingly has to move among people. Therefore he/she is approachable.

Besides the physical appearance of policemen the other factor influencing the sense of public security is their manner in conducting police business, which is a complicated issue. It is not only about how the policeman acts, how they communicate while doing so, but it is also important to study in what cases they need to take action. It is best to begin by looking at whether the action is warranted or not. We have to accept that policemen's actions have to serve as remedy to the problems arising along the tension/fault lines of society. If the use of an otherwise perfectly legal policing tool does not bring closer to the solution of the

³ Tihanyi Miklós: Közrendvédelmi bűnmegelőzés hazánkban. Magyar Rendészet, 2007/3-4.; Szabó Norbert: A közbiztonsági háló. TDK-dolgozat. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, 2013

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

problem that questions its legitimacy. And this in the sight of society is at least as big of a handicap as the hiatus of legality. This is why we might experience that society is not satisfied even with the most legally precisely executed police action. It is easy to be illustrated by something that many might have experienced. We often experience that the police set up speed check points where the place administratively a residential area, yet the driver moves in surroundings for miles that would make him believe that he is outside the residential area. Choosing the appropriate speed for the surroundings in this case is a motoring offence, and the policeman rightfully writes the ticket. Such an action is undoubtedly legal, but it is easy to see that it lacks any socially useful purpose. Since the goal of the speed checkpoints is to prevent accidents happening because of excessive speeding by the way of sanctioning the perpetrator. We can only accomplish that if we use these actions in areas where excessive speed actually has a realistically high risk of causing an accident. In every other case the truth is that our action did not serve the purpose of solidifying public security, but indeed this is the only real reason that gives police action legitimacy.

It is equally true about the approximately 2 million identity checks because we know that the reason behind this particular method of screening-searching work may only produce a success rate between 1-3%.⁴ It is obvious that the APBs (All Points Bulletin – a specifically targeted warrant of caption) are way more effective than screening-searching, because while the latter may only produce the aforementioned results, the APB could be interpreted as the total actions taken in order to apprehend the suspect, which brings good results in most of the cases according to experience. Accordingly only the persons of interests, who may have valuable information concerning the location of the suspect, come under police scrutiny via APB. This means significantly less police action involving less people providing way greater results. This would mean the more efficient use of the police work force, no unwarranted actions to tarnish the social prestige of the police, finally the APB is a tool that provides a higher degree of success for policemen.

The execution of police action is undoubtedly a neuralgic point of service in public places. Most police actions – identity checks, vehicle checks, asking for information – take place in the environment of law abiding people. It is well known that police communication plays a crucial role in the perception of the police. This is specifically significant in regards to the sense of public security because – as we have mentioned – most Hungarian people expect the police to create public security. And if they are hurt by those they try to approach with trust their fear is multiplied due to disappointment.

Another problem relating to executing actions is that in the case of actions taken based on reports coming in from the population – there is no appropriate feedback to the one reporting. This may give the impression that they and their problem weren't taken and addressed seriously. This might develop the reflex in the citizens, that there is no point in

⁴ Tóth Balázs és szerzőtársai.: Szigorúan ellenőrzött iratok. A magyar igazoltatási gyakorlat hatékonyságáról és etnikai aspektusairól. Kutatási jelentés. Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2008

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

turning to the police. In order to avoid this we think it necessary to legally regulate, how they receive feedback as soon as possible – hopefully immediately – concerning the solution of the reported problem. Even if the particular problem is not solved perfectly the person reporting will have a positive feeling that they have been taken care of and therefore it is worth to turn to the police.

The effectiveness and necessity of video security systems/area surveillance systems (CCT Vs) is always under debate. If we accept that the camera is basically the technical version of a “policeman at their” it is easy to realize that its reason for use is unquestionable; we simply need to create appropriate rules with the right legal standards that satisfies the requirements of the law of state concerning their use: regarding the areas they can “see” and what they can record.

Based on experience the appropriate training of the individuals employed for area surveillance is yet unsolved, many times people sit in front of the monitors who don't even recognize public violations, even though their job should include the recognition of warning signs. In this regard it is welcome to have the Metropolitan Public Domain Maintenance officers (MPDMs) participate in area surveillance, because the civilian eye doesn't only recognize the enforceable violations. Contrary to this policemen only focus on social phenomena that surpass the threshold of criminal action, since these are the ones they can handle “effectively”. The civilian area surveillance will recognize such social phenomena that may not or just minimally be enforced yet may have a profound effect on the sense of public security of the population; such as a lonesome woman or child walking in a badly lit public area late evening or at night.

Therefore the question is which organization should be operating the area surveillance systems in what framework. Should local neighbourhood watch (or trainband) members actively participate in the work of area surveillance centres run by the Police or the Metropolitan Public Domain Maintenance Company? Since it would be on a volunteer basis it might be a financial advantage, on the other hand they would pay much more careful attention to their own living areas. But in this case training and preparation is unavoidable.

The active participation of the local neighbourhood watch might play a significant role in increasing the sense of public security if the appearance and the preparation of the neighbourhood watch enable them to fulfil quasi-police assignments.

The motivational factors that would inspire the members of society to volunteer sacrificing their own time for activities of public security are worth studying, thus improving the safety of their local neighbourhood. The department of Public Safety of The Law Enforcement Faculty of the National Public Service University (Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar közbiztonsági tanszék – NKE) have already been running studies in this field.⁵ These studies so far have shown that most applicants to the neighbourhood watch are strongly motivated by the poorly perceived public security of their town. From

⁵Vig Imre: A polgárőrség és a közrendvédelem Békés-megyében. Kézirat, 2013

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

the perspective of the subjective sense of public security it is significant, since one of the sources of fear is the feeling of powerlessness. If somebody faces a problem that makes them feel powerless, they will feel defenceless and vulnerable. Once the feeling of powerlessness is solved, the feeling of fear will subside as well. As the individual feels more strongly that there is a solution to the problem and in fact one of them is in his/her hands the situation will seem much less hopeless. This will increase the sense of security. Therefore we feel it is necessary to widen the social basis of neighbourhood watch.

The citizens visit the local police station on duty if they want to make personal report, or when they want to press charges as victims of unlawful behaviour. Generally speaking this is the first time the two sides meet and make contact. Unfortunate experiences show that the personnel on duty do not conduct their job with the appropriate sense of empathy, many times the executed treatment does not show the smallest sense of cooperation. In the future, there will be no more local stations on duty therefore the commander on duty, or if they will have such the complaint registrar will do this. I am afraid this will increase the distance between the police and the society.

In our opinion, the attitude and the appropriate way of communication of the policemen directly dealing with the informer may significantly strengthen the subjective sense of public security. Although the unlawful action as the reason of the charges pressed cannot be prevented, it is unacceptable to have the victim wait for hours, then as obvious practitioners of certain privilege, they to begin to deal with their problem, or suggest for the victim to return the next workday, since it is "inappropriate" to bother them on the weekend or late in the evening. We are aware of concrete cases when the person on duty technically convinced the citizen not to press charges, explaining how insignificant his/her case was, how busy the police is, and they cannot even deal with such cases seriously.

We have to acknowledge that for the citizen who shows up at the station, there is no such thing as small case or big case. There is only one crime, the one that has endangered/hurt the security of his/her family or belongings. He/she is not concerned about the statistical tendencies or the police being overladen, but that the police will do all that it can to – as soon as possible – apprehend the culprit and help restore the loss. This is an understandable expectation and the proper police communication is obviously an important task even if the reported case in fact is a crime of smaller calibre. The citizen must be made feel that his/her report contains valuable information, and has to be reassured that there will be substantive step made in the case.

LOCAL PROXI SERVICE

The Local Proxi Service's (further on: LPS) main role is – as it has been said many times – to keep in touch with the local population. This may be one of the most effective tools to increase the subjective sense of public security.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Besides in its current form this kind of service cannot be called profile clean. To reach this goal it is unavoidable to make certain police services profile clean. There is no room for service open physical violence and the application of repressive punishments within one organizational unit. However when we emphasize the complexity of LPS service we admit that many times we use this way of service to reach goals that are contradictory to each other. Practical experiences show that – especially in big city areas – LPS often fulfils the duty of the public patrol by patrolling public areas. The patrol service inherently carries an emphasized characteristic of the application of reactive police action. The main job of patrol service is the police response to the violation of law against the citizens and it always leads to restriction of rights towards the violators.

Contrary to this LPS service should only fulfil a service role. This doesn't mean that once in a while it doesn't have to react as police to the violations, but it simply means that it doesn't have to seek the particular events that will warrant police action. On the other hand it has to be open to phenomena that does not necessary warrant police action, but may disturb the population. As example for illustration: it would be appropriate for the policeman to report to the utility company if there are so many faulty streetlights that may cause a feeling of apprehension in the public.

In order for the public's policeman to be realistically able to improve the subjective sense of public security they have to know the factors that irritate, threaten or intimidate. Policemen tend to interpret the threats of public security in the narrow sense of exclusively focusing on felonies or violations. The simple reason behind this is that these are the factors that can be easily numerically explained and are easily accountable. The characteristic of domestic police work is a statistical way of thinking it demands results not efficiency and even less effectiveness. Therefore the police primarily focuses on the violations that can be easily caught in action and can easily be proven, and because of this, though unintentionally, it ignores those – many time not even criminal – circumstances that are threats to the subjective sense of public security. Studies show that among the factors influencing subjective sense of public security felonies do not have a crucial role.⁶ Although the study done by ELTE (an illustrious Hungarian university) in Budapest shows that according to the public there are not so many crimes, but in spite of that the fear of them is great. We have to note that we recognize, that the question concerning fear may suggest the response, since everybody is afraid of common crimes even those who have never came across any crime.⁷ On the other hand a fifty person sample per district is hardly acceptable as representative.

The primary responsibility of the policeman of a certain zone is to find out the factors that sensitively influence the subjective sense of security of the population. There have been efforts made and once in a while we come across police practice that uses questionnaires to find out the subjective side of the sense of public security. The initiative is gladly

⁶ Barabás Tünde – Irk Ferenc – Kovács Róbert (szerk.): i. m.

⁷ <http://budapest.hu/Lapok/Közvélemény-kutatás-Budapest-közbiztonságáról.aspx>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

welcomed, the idea seems good, but the execution is of low quality. Even the study that puts the subjective under the lens of a microscope must be objective. This requirement is automatically questioned when the local policeman makes sure the questionnaires are properly filled out, since he is the most interested party in a positive response. It would be better to leave these kinds of studies to science. One may come across such solutions in Budapest under the banner of ELTE.

Although it may be far from the scientific methods, but we must mention the local proxy in Budapest; who has used billboards to bring attention to his services to local population. On the billboard there is well readable mobile number where he can be reached. Thus the local population entrusted to him can and does inform him easily about issues that concern them, and he is ready to help with a solution. It is unfortunate that because of administrative reasons, he couldn't appear as LPS in the virtual community media, because it is well known that a significant portion of social communication happens here.

There are two apparent solutions to the conflict between the duties that warrant necessary police action and real problem solution. In the first case the formula for the necessary police action should be changed so that policemen might have a chance to use cooperation based solution instead of repressive action. The other alternative might be an institutional solution; in this case we need to separate the authoritative law enforcement that is meant to use repressive police action and the policeman involved in LPS who is more open to the problems of the community. We are not arguing for LPS officers not to take action, instead that their effectiveness might not be measured in their warranted activity, but the satisfaction of the local population.

THE LATEST REFLECTION OF THE HUNGARIAN POLICE

The ORFK (National Police Headquarters) has issued an action plan to improve the subjective sense of security of the population – as in a town or area – by focusing on prevention first of all. In this action plan it has been defined that every county police HQ in their area of influence in accordance with the opinion of the local township public security forums and the measured risk assessments of public security has to classify the settlements and their areas (from now on simply: settlements). The leaders of the HQs have to classify the settlements as following: “especially endangered” “endangered” or “not considered as dangerous” categories based on the following: criminal data, tendencies, the population's sense of public security, the endangerment of the locals, the number of non-criminal violations, the number of conflict situations in previous time periods, other relevant circumstantial factors, number of enlisted policemen. IN the classification process the opinion of the mayor of the settlement or the opinion of the local township public security forums may not be ignored. The classification should happen with their cooperation and should be revised monthly.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Based on the action plan, the police service should be organized that the especially endangered areas daily the endangered areas at least three times per week and the areas not considered as dangerous would be weekly monitored by the police.

The emphasis first of all should be on the monitoring of the settlements starting from the periphery to the interior with the intention of preventing criminal action and violations that irritate the public most and protecting the public peace. We have to make sure that the mayor of the settlement, or his/her proxy receives appropriate feedback of the monitoring. This will further strengthen the role of the local government in creating the local public security.

If possible, the members of the local associate authorities – local government police organizations, social organizations, neighbourhood watch should be involved in the execution of the monitoring as well.

SUMMARY AND SUGGESTIONS

Interestingly enough, the sense of public security of the citizens may decline in spite of the improving, or even drastically improving criminal statistics. The improvement of the sense of public security is a complex assignment, and the police is only one factor in this. Its job of course is unquestionable, but the challenge of the ages might require a different approach than the police reactions in the classic sense of the word. In order to be effective, the following suggestions can be made:

Limit the police monitoring to cases that warrant it both in the areas of policing traffic and guarding public peace.

Increase the number of patrols on foot.

Limit the use of combat/raid gear only to the warranted situations.

Limit the obligation of cogent measures, which limit the range of executable actions exclusively, to the warranted cases; and allowing the policeman – if he/she deems it more effective - to take another course of action in order to solve the issue.

To work out the legal framework and the professional protocol of providing feedback to the complainer/reporting citizen regarding the reported issue. A similar action might be suggested to the criminal service, since the citizens opinion is easily influenced by such simple things as: the investigator personally communicates with the victim, personally notifying the victim and reassuring him/her that the police takes every necessary action in their case.

We have to accept, that a significant amount of community life happens in virtual space. Therefore we have to provide opportunities for the community policeman to keep in touch with the community of his/her settlement/area through social media.

Improvement of how the policemen and the police communicate.

Create a clean profile for LPS so that they would really be able to fulfil the needs of the local community, becoming real community policemen.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Expansion of the social base of the neighbourhood watch and the creation of environment of effective cooperation.

BIBLIOGRAPHY

1. Barabás Tünde – Irk Ferenc – Kovács Róbert (szerk.): Félelem, bűnözés és bűnmegelőzés Európa öt nagyvárosában. OKRI, Budapest, 2005
2. Tihanyi Miklós: Közrendvédelmi bűnmegelőzés hazánkban. Magyar Rendészet, 2007/3-4.;
3. Szabó Norbert: A közbiztonsági háló. TDK-dolgozat. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, 2013
4. Tóth Balázs és szerzőtársai: Szigorúan ellenőrzött iratok. A magyar igazoltatási gyakorlat hatékonyságáról és etnikai aspektusairól. Kutatási jelentés. Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2008
5. Vig Imre: A polgárőrség és a közrendvédelem Békés-megyében. Kézirat, 2013
6. <http://budapest.hu/Lapok/Közvélemény-kutatás-Budapest-közbiztonságáról.aspx> (downloaded 26. Nov. 2015.)

BALLA JÓZSEF¹**A határforgalom-ellenőrzés tartalmi változásai 1990-ig****Changes in the border traffic control methodology until 1990****Absztrakt**

A határforgalom nagyságát több tényező is befolyásolhatja. Kiemelt jelentősége van a nemzeti és a nemzetközi politikai viszonyoknak. A határforgalom-ellenőrzés tartalma annak függvényében változhat, hogy milyen kockázatelemzésen alapul a szelektív és differenciált ellenőrzés, esetleg ezen szempontok mellőzésével a totális ellenőrzési mechanizmus az alapvető rendező elv. A határforgalom állampolgársági összetétele, az általuk alkalmazott úti okmányok hamisítás elleni védelme is hatással van az ellenőrzési technológiára. A magasabb szintű védelem, egyszerűbb ellenőrzéssel is párosulhat.

Kulcsszavak: határforgalom, határforgalom-ellenőrzés, biztonság, ellenőrzés tartalma

Abstract

The volume of the border traffic may be influenced by several factors. Internal and international relations may have key relevance. The content of border traffic control may vary depending on whether it is a selective and differentiated control system based on a risk analysis or a full comprehensive border control ignoring all kind of selection criteria. The nationalities subject to control, the security level of travel documents possessed by them shall also influence the methodology used in border traffic control. The high quality protection in documents may demand a more simplified control.

Key words: border traffic, border traffic control, security, elements of control

Doktori étkekezésemet „A biometrikus adatokat tartalmazó úti és személyazonosító okmányok biztonságnövelő hatása a határ- és közbiztonság alakulására”² címmel írtam 2013-

¹ Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Határrendészeti Tanszék, egyetemi docens - National University of Public Service Faculty of Law Enforcement, Border Police Department, Associate professor, E-mail: balla.jozsef@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-6113-5350

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ban. Az úti okmányok megfelelő szintű hamisítás ellen védelme, illetve az ellenőrzést végző hatóságok oldaláról azok eredetiségének és érvényességének vizsgálata kiemelt jelentőséggel bír mind Magyarország, s ezzel együtt a teljes schengeni térség biztonságára, s az irreguláris migráció³ elleni fellépés meghatározó eleme a határátkelőhelyeken végzett határforgalom-ellenőrzése során. Értekezésemben foglalkoztam az Európai Unió tagállamai által az úti okmányokban alkalmazandó biztonsági elemek áttekintő bemutatásával, mint a schengeni térség biztonságának és belső biztonsági stratégiájának⁴ egyik meghatározó elemével. A terjedelmi korlátok miatt azonban nem tartalmazta az úti okmányok hamisítási módszereinek vizsgálatát és azok tendenciaszerű változásainak elemzését az aktuálisan alkalmazott határforgalom-ellenőrzési technológiák biztonságra gyakorolt hatásának megközelítéséből és a biztonsági elemek „fejlődésének” aspektusából.

A KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című kiemelt projekt, „A jó kormányzást célzó tény-alapú közszolgálat-fejlesztés hatásvizsgálati és kutatási megalapozása” című alprojektjének keretében, az NKE kiválósági programban/Egyed István Posztdoktori Programban az „Az úti okmányok hamisítási módszereinek és a határforgalom-ellenőrzési technológiák ok-okozati összefüggéseinek vizsgálata 1989-2016 között” címmel végzett kutatásom keretében az alábbi célt határoztam meg:

- 2016-ig megvizsgálni Magyarországon a határforgalom-ellenőrzés során alkalmazott ellenőrzési technológiákat – a szelektív és differenciált ellenőrzési mechanizmusok keretében – az ellenőrzött személyek számát, állampolgársági összetételét és az alkalmazott úti okmányok hamisítási módszereit – számszerűsített adatait;
- kiemelt, stratégiai célom, hogy az utasforgalom állampolgársági összetételét a felhasznált úti okmányok hamisítási arányait és módszereit, valamint az alkalmazott határforgalom-ellenőrzési technológiát ok-okozati összefüggéseiben vizsgáljam, mivel a hipotézisem az, hogy az ellenőrzési tartalmi elemeinek módosítása jelentős hatással van a hamisfelfedések számára és összetételére, illetve magára az ellenőrzések számára, amelyek olyan tartalommal bírnak, hogy biztosítsák a felfedés lehetőségét. Nem elegendő a biztonsági elemekkel megfelelő szinten védett úti okmányok alkalmazása, ha az ellenőrzési technológia nem teszi szükségessé azok vizsgálatát, illetve nem képes azok vizsgálatára;
- speciális és sajátos célom, hogy a megjelölt időintervallumot a választott téma vonatkozásában egy rendszerező műben hagyományozzam az utókorra és biztosít-

² Balla József: A biometrikus adatokat tartalmazó úti és személyazonosító okmányok biztonságnövelő hatása a határ- és közbiztonság alakulására, Doktori (PhD) értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2013., - p. 172.

³ Hautzinger Zoltán (2015): Az irreguláris migráció büntetőjogi aspektusai, Migráció és rendészet, in.: Hautzinger Zoltán (szerk.), Budapest, - p. 49–26.

Hautzinger Zoltán (2016): Idegen a büntetőjogban, AndAnn, Budapest, - p. 183.

⁴ Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája, Az európai biztonsági modell felé, Luxembourg: Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2010., ISBN 978-92-824-2685-2

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

sak a téma iránt elkötelezett kutatóknak egy olyan tudományos értékű alkotást, amelyre alpműként tekinthetnek, mivel a témában még nem volt ilyen jellegű kutatás. Ezen túlmenően az oktatásban is hiánypótló produktumot képviselhet a kutatás eredménye, mert nincs írott formája a témának;

- személyes célom, hogy a doktori értekezésemben megfogalmazott kutatás folytatását elvégezhessem és az értekezéssel együtt a téma teljességre törekvő vizsgálatát befejezhessem.

A kutatás jelentőségét és előre mutató hatását, az úti okmányok hamisítási tendenciáinak elemzése és összehasonlítása adja, amelyek alkalmasak a várható hamisításokkal összefüggő következtetések megfogalmazására is. Választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy az úti okmányok biztonsági elemeinek a kor technikai és technológiai fejlettségével összhangban lévő korszerűsítései milyen hamisításbeli módosulásokat eredményeznek. Ezen ismeretek birtokában nem reagáló, hanem preventív határforgalom-ellenőrzést lehet folytatni. Az ok-okozati összefüggések feltárása egy tudományos alapokon nyugvó rendszerező funkcióval, és további kutatásokat megalapozó jelentőséggel is bír.

Ahogy több tudományos műben, írásban is olvasható,⁵ az államhatárok kialakulásával felmerült azok átlépésének szándéka és ezzel együtt az adott állam részéről, ezen személyek ellenőrzésének igénye is. Az ellenőrzés alapvetően kétirányú, mert mind a belépő, mind a kilépő személyekre kiterjedt, de természetesen más tartalommal és más céllal. Napjainkban azt mondhatjuk, hogy a belépő határfogalom ellenőrzése elsőbbséget élvez a kilépő személyek ellenőrzésével szemben,⁶ de ez az idők során folyamatosan változott és alapvetően annak következménye volt, hogy milyen politikai, gazdasági viszonyok határozták meg a határforgalom ellenőrzését és mi volt az, ami biztonsági kockázatot jelentett egy-egy állam számára.

Nem célom, hogy a teljességre törekvő megközelítéssel mutassam be a határforgalom-ellenőrzés tartalmi elemeinek változásait a rendszerváltásig, mert arra a leghitelesebb rendszerező műnek tekintem Nagy György kandidátusi értekezését.⁷ Ehhez kapcsolódóan az útlevelek ellenőrzésének eljárásrendbeli változásait Bencsik Péter részletesen szemlélteti tanulmányában,⁸ amely véleményem szerint történeti hűséggel mutatja be az útlevelkezelői tevékenységet.

⁵ Sallai János: Az államhatárok, Press Publica Kiadó (Változó Világ), Budapest, 2004.

Sallai János: Határmegjelölés a trianoni békeszerződés után, Új Honvédelmi Szemle, 1995., - p. 71-74.

⁶ Varga János: Határforgalom-ellenőrzés a schengeni tagállamokban, In: Virányi Gergely (szerk.): Határellenőrzés az Európai Unióban, Hans Seidel Alapítvány, Budapest:, 2000., - p. 75-133.

⁷ Dr. univ. Nagy György „Magyarország határforgalmát ellenőrző szervezetének, a szervezet feladatrendszerének, alkalmazott módszereinek változásai 1945-1991 között”, kandidátusi értekezés, Magyar Honvédség Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 1993. - p. 153.

⁸ Bencsik Péter: Az útlevelek ellenőrzése az országhatáron, 1945-1989, - p. 10.

Forrás: <http://docplayer.hu/4360871-Bencsik-peter-az-utlevek-ellenorzes-ez-orszaghataron-1945-1989-1.html> (2017.05.27.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Céлом viszont az, hogy egy átfogó megközelítéssel vizsgáljam az úti okmányok ellenőrzésének tartalmi elemeit a határforgalom ellenőrzése során, a változó politikai és gazdasági viszonyok figyelembe vételével.

A napjainkban használatos rendészeti szakterminológia szerint a határellenőrzés alapvetően két meghatározó tartalmi elemmel bír, nevezetesen a határőrizettel és a határforgalom-ellenőrzéssel. Azt hihetnénk, hogy a határrendészeti kifejezés az európai integrációs folyamat részeként, a schengeni csatlakozás eredményeként „meghonosodott” terminus, hiszen a határőrizeti és határforgalmi szakterület 2004-es összevonásának időpontjától használatos, főleg a mai, még aktív hivatásos rendőri állomány számára. Ezzel ellentétben, a határrendészetnek 110 éves múltja bizonyított és írásos forrása az 1907-ben kiadott Határrendészeti Kézikönyv,⁹ amely a Magyar Királyi Határrendőrség, a bevándorlás, a kivándorlás, az útlevél, s ezekkel összefüggő törvények és rendeletek gyűjteményének tekinthető.

A határőrizet múltjával és jelenével – figyelemmel az aktuális irreguláris migrációra – részletesen foglalkozom 2017-es publikációimban,¹⁰ illetve a határőrizet technikai eszközök és módszerek változásaira vonatkozóan is vannak korábban megjelent¹¹ és aktuális tudományos művek, amelyek szintén megalapozott ismereteket közvetítenek.¹² Az, hogy a határőrizet tartalmi elemei alapvetően nem változtak és állandónak tekinthetők, mi sem bizonyítja jobban, mint az, ha közel 130 év távlatából megvizsgáljuk annak célját.

Az 1891-ben kiadott határőrizeti utasítás¹³ alapján a csendőrség teendői között szerepelt:

- a. *„tartozik pedig első sorban felügyelni arra, hogy az egész határvonal a határjelzésre felállított jelek, t. i. kőlobor, határoszlopok, határhalmok, határárkok és mágassági mérjegyek, úgy mint a határképen elő vannak tűntetve, jelenlegi helyeiken, valamint az erdőátvágások, és az egész határvonal teljes épségben fenntartassanak;*

⁹ Pavlik Ferenc és Laky Imre: Határrendészeti Kézikönyv, „Patria” irodalmi vállalat és nyomdai részv. - társ. nyomása, Budapest, 1907., - p. 404.

¹⁰ Balla József: Határőrizeti intézkedések a migrációs válság kezelésére és megszüntetésére, In.: Tóth Péter (szerk.), Magyarország és a 2015-ös migrációs válság, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017., - p. 83-100.

Balla József: A Magyar Honvédség helye és szerepe a határőrizeti rendszerben, Hadtudományi Szemle, Budapest, 2016., - p. 354-364.

¹¹ Kiss Lajos: Az éjszakai határőrizet tapasztalatai, Hadtudomány, Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1998/1. szám, - p. 95-100.

Kiss Lajos: A Bundesheer osztrák – magyar határszakaszon történő alkalmazásának tapasztalatai, Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, Budapest, 1997/1. szám, - p. 45-53.

¹² Balla József - Kui László: A határőrizeti célú ideiglenes biztonsági határzár és határőrizetre gyakorolt hatásai, Hadtudományi Szemle, Budapest, 2016., - p. 222-238.

¹³ 50.431./1891. BM. rendelet az 1888. évi XIV. törvénycikkkel beczikkelyezett magyar-román határ-egyezmény alapján kiadott határőrizeti utasítás tárgyában

Forrás: <http://docplayer.hu/13868457-50-431-1891-bm-rendelet.html>, (2017.0518.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- b. tartozik ezen kőlobor, határoszlopok, határhalmok, határárkok, magassági mérjegyek, erdőátvágások és határvonal épségben tartása ellen bármely részről megtekintendő minden ténykedés azonnal megakadályozni, szükség esetén az illetékes hatóságtól karhatalmat kérni;
- c. tartozik a megelőző pontokban felsorolt esetek bármelyikét kötelességszerűleg úgy a járásbéli főszolgabírói hivatalnak, mint az illető csendőrpáncsnoknak azonnal körülményesen bejelenteni, és a szükséghez képest a főszolgabírói hivaltól utasítást kérni, s ott, hol szolgabírói kirendeltség van rendszeresítve – mint a sorosoknál – ennek jelentést tenni;
- d. tartozik minden jogosulatlan határátlépőt azonnal letartóztatni, s azt a nála talált tárgyakkal együtt, az illetékes főszolgabírói hivatalnak átadni.
- e. tartozik mindenkit, ki az ország határának megjelölésére szolgáló kőlobort, faoszlopot, árkot, kő- vagy földhalmot, erdőátvágást vagy magassági mérjegyeket, akár a határvonal megváltoztatására célzó, akár másszándékból ledönti, megsemmisíti, eltávolítja vagy megrongálja, azonnal letartóztatni, és az illetékes főszolgabírói hivatalnak további törvényszerő eljárás végett átadni.”

A meghatározott feladatok között egyértelműen tetten érhetők a határőrizettel szemben támasztott követelmények, nevezetesen az, hogy az államhatár engedély nélküli átlépését kell megakadályozni, s az azt megkísérlőket, vagy elkövetőit el kell fogni és eljárás alá kell vonni.

Az 1903. évi határrendészeti törvénycsomag részeként elfogadott 1903. évi VIII. törvény cikk rendelkezett az első önálló határrendészeti szervezetről a Magyar Királyi Határrendőrségről, amely határőrizeti feladatai között az alábbiak szerepeltek:

- „d) a szomszéd állam lakói részéről személyek és tárgyak ellen jöhető erőszakos támadás meggátlása, különösen pedig katonai védművek, az ország határának megjelölésére szolgáló határjelek, jelzők, katonai vagy polgári hatóság által felállított földmérési jelek megrongálásának, megsemmisítésének, vagy megváltoztatásának megakadályozása és feljelentése;”¹⁴

Az állam- és közbiztonságról szóló 1974. évi 17. törvényerejű rendelet 9. §. 2. bekezdése kimondta, hogy „Az államhatár őrzése során biztosítani kell, hogy érvénytelen útiokmánnyal, vagy útiokmány, illetőleg engedély nélkül ne lépjenek át a határon. Gondoskodni kell a határrend fenntartásáról, a határforgalomban résztvevő személyek, járművek és szállítmányok ellenőrzéséről.”

A címhez kötődő tartalom összhangjának megteremtése érdekében nem indokolt a jelenlegi helyzet bemutatása, de az összehasonlíthatóság és egyféle kronológia igénye miatt az aktuális határőризetet is indokoltnak tartom megemlíteni. Napjainkban az államhatár rendjének védelme a rendőrség egyik fő feladata,¹⁵ amelyet az alaptörvény nevesít. Az,

¹⁴ 1903. évi VIII. törvény cikk a határrendőrségről

Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6876>, (2017.05.11.)

¹⁵ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) 46. § (1)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

hogy pontosan mit is jelent ezen megfogalmazás a határőrizet vonatkozásában, arra az „1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről” ad választ:

- „őrzi az államhatárt, megelőzi, felderíti, megszakítja az államhatár jogellenes átlépését, ellátja a hatáskörébe utalt idegenrendészeti és menekültügyi feladatokat;
- irányítja a határesemények kivizsgálásával megbízott magyar szervek tevékenységét, felügyeli az államhatár felmérésével, megjelölésével, a határjelek felújításával kapcsolatos munkák végzését,
- megteszi az államhatár rendjét közvetlenül veszélyeztető konfliktushelyzet és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedéseket,¹⁶ továbbá elhárítja az államhatár rendje ellen irányuló erőszakos cselekményeket”¹⁷

Az államhatár őrzése a határ őrzését, a határőrizetet jelenti, amely tevékenységet a határterületen, folyamatos szolgálati tevékenységgel kell végrehajtani.¹⁸ Az államhatár őrzete tehát nem más, mint a „zöldhatár” őrzését, az átkelőhelyek közötti határszakasz folyamatos ellenőrzés alatt tartását. A négy mintavételezésnek tekinthető időpont alapján – az eltérő szervezettől függetlenül – egyértelműen megállapítható, hogy a határőrizettel szemben megfogalmazott feladatok nem változnak. Ami változik az a végrehajtásra rendelkezésre álló humánerőforrás létszáma és felkészültsége, a feladatellátást segítő műszaki-, technikai¹⁹ és informatikai eszközök száma valamint a megfigyelést és felderítést biztosító képesség rendelkezésre állása. Véleményem szerint a határőrizetben is, a kor technikai- és technológiai vívmányai²⁰ által nyújtott képességnövelő hatás integrálása ad újszerű megközelítést, de az elvek²¹ állandónak tekinthetők.

Forrás: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=140968.248458, (2017. 05.10.)

¹⁶ Lásd bővebben: Görbe Attiláné Zán Krisztina: A migráció, mint a magyar idegenrendészet XX. századi történetének sajátos területe In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.) A modernkori magyar határrendészet százöt év. 298 p. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, 2013., -p. 193-208.

¹⁷ 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről 1. §

Forrás: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=21269.314601, (2017. 05.10.)

¹⁸ 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet a rendőrség szolgálati szabályzatáról, 62. §

Forrás: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=137964.314429, (2017.05.10.)

¹⁹ Sallai János: Egy idejét múlt korszak lenyomata, A vasfüggöny története, Hans Seidel Alapítvány, Budapest, 2012., - p. 326.

Kui László: A magyar határőrizet technikai támogatásának aktuális helyzete, Határrendészeti Tanulmányok, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, Budapest, 2016., XIII. évfolyam 1. szám, HU ISSN 2061-3997 /online/, - p. 118-129.

²⁰ Ritecz György: Külső Határok Alap projektjeinek hatékonysága, Határrendészeti Tanulmányok, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, Budapest, 2015., XII. évfolyam 1. szám, HU ISSN 2061-3997 /online/, - p. 44-82.

²¹ Kovács Gábor (2008): A határrendészetben ható néhány általános elv fejlődése és változása „Schengen” után Magyar Rendészet 8. (1-2.), - p. 131–144.

Kovács Gábor: A határrendészetben ható törvényszerűségek és elvek érvényesülése az illegális migráció elleni küzdelemben, In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.), Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, Pécs, 2015., - p. 221-231.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Miért is tartom fontosnak a határőrizet²² vizsgálatát a határforgalom-ellenőrzés technológia változásaival kapcsolatosan? Azért, mert a határőrizet és a határforgalom-ellenőrzés egymással mellérendelt szerepet tölt be, de egymásra folyamatos kölcsönhatást gyakorol. Amennyiben a határőrizet végrehajtására vonatkozóan módszerbeli változás érvényesül, esetleg jelentős humánerőforrás növelésére, felderítést segítő, vagy mozgást gátló műszaki-, technikai eszközök telepítése történik, akkor az, kihatással lehet/van a határforgalom-ellenőrzésre is. Milyen hatással kell számolni? Természetesen azzal, hogy eddig a zöldhatáron jogsértő cselekményt (például tiltott határátlépést, vagy árucsempészetet) elkövetni szándékozó személyek más alternatívát kell, hogy keressenek és ez nem más lesz, mint a határátkelőhely. Bűnös tevékenységüket a határforgalom-ellenőrzés során, az ellenőrzés vonalát megkerülve, vagy hamis, hamisított úti okmányok felhasználásával próbálják meg átlépni az adott államhatárt.

Kérdésként merül fel, hogy a határforgalom-ellenőrzés célja a határőrizethez hasonlóan állandónak mondható az 1903-as határrendészeti törvénycsomag elfogadásától napjainkig, vagy ezen rendészeti tevékenységre sokkal jelentősebb hatást gyakoroltak a nemzeti és nemzetközi politikai és gazdasági tényezők, amelynek következtében jelentős módosulásokat kellett átélnie.

A Magyar Királyi Határrendőrség létrehozásának egyik lényegre törő megfogalmazásaként tudom elfogadni az alábbi érvelést/indoklást: *„Az utóbbi években ijesztő mérveket öltő kivándorlás, s a szomszédos országokból nagy számban beözönlő vagyontalan elemek bevándorlása arra indította a magas belügyi kormányt, hogy a határszéleken rendőrkapitányságokat állítson fel, melyek szemmel tartsák és adott esetben meggátolják, úgy a kivándorló, mint a beözönlő elemeket.”*²³ A feladata hármas rendeltetésű volt. Az ország azon részein, ahol útlevel kötelezettség állt fent²⁴ a határállomásokon végrehajtsa az útlevelek és úti igazolványok vizsgálatát, kiállítsa az úti igazolványokat és határforgalmi adatgyűjtést teljesítsen.²⁵

Fontos szempont annak megállapítása, hogy a határforgalom és a határforgalom-ellenőrzés milyen ok-okozati összefüggésben van egymással. Sokan egy fogalomként használják, holott ez messze nem helyes. Ahogyan már említettem, az emberek megismerés iránti igénye hatással van az államhatár átlépésének szükségességére is, vagyis a

²² Kiss Lajos: A határrendészeti képzés fejlődési vonalai a schengeni térségben. Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, Doktori (PhD) értekezés, Budapest. 2015., - p. 26-66.

²³ Pavlik Ferenc és Laky Imre: Határrendészeti Kézikönyv, „Pátria” irodalmi vállalat és nyomdai részv. - társ. nyomása, Budapest, 1907., Előszó

²⁴ A magyar korona országainak területén való tartózkodáshoz és utazáshoz, valamint az államhatáron történő átkeléshez rendszerint nem volt szükség útlevele, vagyis nem volt általános útlevel kötelezettség. Háború esetén, vagy ha az állam vagy valamely részének biztonsága, vagy valamely állammal szemben a viszonyosság megkívánta a minisztérium felhatalmazást kapott arra – az 1903. évi VIII. törvénycikk alapján –, hogy az útlevel-kötelezettséget az állam egész területére, vagy bizonyos részére, illetőleg a határszélre vagy annak valamely részére ideiglenesen elrendelje.

²⁵ 1905. 91.000 sz. B. M. r. a határrendőrségről szóló törvény életbelépéséről és végrehajtásáról. 1905. 91.000 számhoz utasítás a határrendőrségről szóló törvény végrehajtása tárgyában

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

határforgalom kialakulására és létrejöttére. Az emberek helyváltoztatásának okán generálódik a határforgalom, amely okozatnak tekinthető. Megítélésem szerint a határforgalom főbb tartalmi elemeit tekintve – természetesen egyes kifejezések már jelentőségüket/értelmüket veszítették – még napjainkban is elfogadható az alábbi megfogalmazás: *„Határforgalom a nemzetközi forgalomban közlekedő utasok be-, vagy kiutazása, járművek és szállítmányok áthaladása az államhatáron a nemzetközi, két állam közötti, vagy a kishatárforgalom számára megnyitott határátkelőhelyen. Nem minősül határforgalomnak a Magyar Népköztársaság légterén átrepülő és a területén le nem szálló polgári légi járművek és azok utasainak forgalma, továbbá a nemzetközi egyezményekben meghatározott, az államhatáron át vezető utak, határutak, vízi utak belföldi forgalma, valamint a másik állam területén lévő földek használatával összefüggő határátlépések.”*²⁶ A megismerés iránti vágy mellett van még egy fontos szempont, amely a határellenőrzés okozója, az viszont maga az adott állam léte. Ha az állam szuverenitásának nem lenne alapja az államhatár, mint az államterület fizikai határait jelölő vonal (határvonal), akkor szintén nem lenne jelentősége annak, hogy azon kik és milyen számban haladnak át. Mivel azonban az állam létének egyik eleme, hogy az oda érkező és onnan távozó személyek csak az államhatáron tudjanak átlépni (ellenőrzött körülmények mellett), így ez is a határforgalom okozójává válik. Ebben a két kontextusban a határforgalom, mint okozat jelentkezik. Amennyiben viszont a határforgalom-ellenőrzés viszonyában vizsgálom, akkor a határforgalom az oka annak, hogy szükség van annak ellenőrzésére, vagyis a határforgalom ellenőrzésére, mint okozatra. A határforgalom-ellenőrzés tartalmi elemei jelentős függésben vannak az állam érdekeivel és ezen belül természetesen a biztonsággal is.

Melyek azok a tényezők, amelyek hatást gyakoroltak a határforgalom alakulására? A XIX. század fordulóján még azzal kellett számolni, hogy alapvetően a kereskedő életmódot folytató személyek voltak azok, akik foglalkozásukból adódóan jelentős távolságokat tettek meg és államhatárokat léptek át. Európában elsődleges megélhetési forrást és a gazdasági élet növekedését a mezőgazdaság és az állattenyésztés jelentette, amely szintén a határforgalom egyik meghatározó eleme volt. Az iparosodás kezdetéig a kereskedelem útvonalát alapvetően a folyami útvonalak biztosították, ami helyhez kötöttséget jelentett. A vasúthálózat és az úthálózat fejlődésével a vízi útvonalak szerepe csökkent és annak jelentős része áttevődött. A közlekedési hálózat fejlődése mellett a járműpark térnyerése, elérhetővé válása és számának növekedése még inkább „többszereplőssé” tette a határforgalmat és ezzel együtt a száma is jelentős növekedésnek indult. A kereskedelem mellett megjelent az idegenforgalom is, mint határforgalmat generáló tényező. A valósághoz azonban hozzá tartozik, hogy a XIX. század közepéig azt lehet mondani, hogy leginkább a tehetősebb személyek kiváltságának tekintették, és nem volt mindenki számára „elérhető” a kikapcsolódáshoz, pihenéshez, vadászathoz kötődő utazás.

²⁶ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 30/1977. számú Parancsa a Határforgalom Ellenőrzési Szabályzat kiadásáról, Budapest 1977. évi október hó 26-án.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Az 1903-1941 közötti időszak személyforgalmát három típusra lehet osztani: a kívándorlók, a határszéli és a „luxus” vagy a jómódú személyek forgalmára.²⁷ Magyarország határforgalmának alakulására jelentős hatást gyakorolt a II. világháború. A háborút követően a forgalmat alapvetően a vasúton megvalósuló – természetesen a helyreállítást követően, mivel a vasúthálózat, stratégiai támadási célpont volt az ellenséges hatalmaknak, így jelentős károkat szenvedett – szállítások jelentették. A személyforgalomról szinte nem is lehetett beszélni, mivel az csak a szövetséges hatalmak néhány ezres számát jelentette. A határátlépés legnagyobb részét a hazatérő és az átutazó – szintén hazatérési szándékkal – személyek alkották. Ezen időszakban nagy gondot jelentett a jogszerű tartózkodás feltételeinek ellenőrzése is.²⁸ A magánútlevéllel rendelkezők határforgalma nem volt jellemző, mivel Magyarországon minden esetben a Szövetséges Ellenőrző Bizottság külön engedélyére is szükség volt a határátlépéshez. Az idegenforgalom, azt mondhatni, hogy teljesen megszűnt, mivel hazánk idegenforgalmi vonzereje szinte a nullára csökkent, hiszen Budapest – mint a legtöbb történelmi látványosságot és kikapcsolódási lehetőséget nyújtó hely – majdnem teljes egészében a földdel lett egyenlő. Az idegenforgalom háttérbe szorulását bizonyítja az is, hogy 1945-ben 6 467, 1947-ben 10 649 külföldi érkezett csak Budapestre. Éves szinten, napi átlagban 17 és 29 fő!²⁹

Az 1901-1915. közötti időszakra vonatkozó határforgalmi adatok részletes elemzésével foglalkozik Bencsik Péter,³⁰ ahol nem csak az utazásra jogosultak számát, hanem a kiállított útlevélek és a kívándorlók számáról is pontos információkat kapunk. Ezen túlmenően, ha néhány év személyforgalmi adatait megnézzük, akkor láthatjuk, hogy évtizedes változások függvényében hogyan alakult a forgalom nagysága.

²⁷ Bencsik Péter: A határforgalom szabályozása hazánkban és a környező államokban (1903-1941), Rendvédelem-történeti Füzetek, XI. évf. 13. szám, 2005., - p. 15-26.

²⁸ Fórizs Sándor: Az idegenrendészet problémái 1947-ben, Magyar Rendészet, XIV. évfolyam, 2014/4. szám, ISSN 1586-2895, - p. 53-64.

²⁹ Dr. univ. Nagy György „Magyarország határforgalmát ellenőrző szervezetének, a szervezet feladatrendszerének, alkalmazott módszereinek változásai 1945-1991 között”, kandidátusi értekezés, Magyar Honvédség Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 1993.

³⁰ Bencsik Péter: A határforgalom főbb statisztikai jellemzői Magyarországon 1901-1915, Rendvédelem-történeti Füzetek, XVII. évf. 20. szám, 2009., - p. 13-37.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A személyforgalom viszonylati alakulásának kimutatása							
Év	Viszonylati adatok ³¹						
	osztrák	jugoszláv	román	szovjet	csehszlovák	Buda-pest ³²	Összesen
1960	273 941	255 908	416 002	116 274	1 225 050	222 485	2 509 660
1970	1 646 582	4 812 682	1 706 997	466 408	6 474 204	1 111 207	16 218 008
1980	4 458 750	7 509 701	4 213 102	1 408 074	22 088 319	2 255 420	41 933 366
1990	30 015 954	22 492 820	23 421 301	6 000 106	27 936 759	2 159 593	112 026 533
Változás %-ban ³³							
1960-1970	+501	+1780	+301	+301	+428	+399	+546
1970-1980	+170	+56	+146	+201	+241	+102	+158
1960-1980	+1527	+2834	+912	+1110	+1703	+913	+1570
1980-1990	+573	+199	+455	+326	+26	-4	+167
1960-1990	+10857	+8689	+5527	+5060	+2180	+870	+4363

1. sz. ábra: A személyforgalom összehasonlítása

Ha ezen, személyforgalmi adatok összehasonlító vizsgálatainak eredményeit megnézzük, akkor látható, hogy viszonylatonként jelentős eltéréseket tapasztalunk az utasforgalom növekedési mértékében és annak időintervallumaiban. Ha az 1960-as adatokat vesszük bázis évné, amely adatok a II. világháború utáni „konszolidációs” időszak lezárásának, és a kétpólusú világrend kialakulásának meghatározó időszakának is tekinthető, akkor látható, hogy 1970-re szinte minden viszonylatban háromszorosára, ötszörösére növekedett a határforgalom. Kivételt képez ez alól a jugoszláv határszakasz, ahol mintegy tizenhatszorosára emelkedett az államhatáron átlépő személyek száma. A számadatok abszolút értékét tekintve a legnagyobb, közel száznyolcszoros növekedés volt osztrák határon 1960. és 1990. között, de 1980-ról 1990-re, 4 458 750 főről 30 015 954 főre emelkedett a határon átlépő személyek száma.

A „vasfüggöny”³⁴ része volt Magyarország déli határszakasza, ahol Jugoszláviával határos határszakaszon 610 km hosszan, míg nyugaton az Ausztriával közös határszakaszon

³¹ dr. univ. Nagy József: A Határőrség területi elhelyezkedésének, tevékenységének, szervezetének és létszámának fejlődése 1958-tól 1998-ig, Doktori Értekezés tervezet, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2000., - p. 218.

³² Ferihegyi Nemzetközi Repülőtér

³³ A szerző összehasonlító adatai.

³⁴ A tanulmányban nem célom a „vasfüggöny” kialakításának körülményeit, illetve működtetésének szempontjait vizsgálni, mert számos tudományos mű foglalkozik ezzel a kérdéssel – többet én is említek –, amelyeket szíves figyelmébe ajánlok mindenkinek.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

350 kilométer hosszan került kiépítésre. A totális határőrizeti rendszer megvalósítását 1949-től a magyar-jugoszláv határszakaszon kezdték kiépíteni – amelynek része volt a joggal sokat vitatott aknamező is –, majd folytatták a magyar-osztrák államhatáron is. A politikai viszonyok változásának hatására, a kormány határozata alapján a határőrség országos parancsnoka 0043. (1956. május 16.) számú parancsa intézkedett a nyugati határszakaszon a műszaki zár megszüntetésére. Ezt később a déli határszakaszra is kiterjesztették. A felszámolást 1956. szeptember 15-re végrehajtották. Vagyis felszedték az aknákat. A magyar-osztrák viszonylatban, 1957-ben az aknamezőt újra telepítették, majd 1966-1970 között véglegesen felszedték, amikor az aknamező helyett a „szelíd vasfűgőny” részeként az elektromos jelzőrendszer³⁵ (SZ-100) telepítésével és üzemeltetésével kívánták biztosítani az államhatár jogellenes átlépését.

A második világháború után a magyar-csehszlovák államhatáron 1946-1947-ben alakult ki menekültügyi válsághelyzet, amely hosszú időn keresztül éreztette hatását és a személyforgalomra is jelentős hatást gyakorolt. Az akkor alkalmazott eljárásokat, a nyilvántartásba vételt illetve az anyagi támogatást Főrizs Sándor tudományos publikációi³⁶ részletesen tartalmazzák.

A határforgalom alakulására több olyan tényező is hatást gyakorol, amelyek függetlenek a szubjektív emberi tényezőktől. Ilyen befolyásoló tényezőként tekinthetünk a nemzetközi politikai viszonyokra; a gazdaságpolitikai viszonyokra és a természetföldrajzi viszonyokra is. Ezen három tényező közül én a nemzetközi politikai viszonyokat emelném ki, amely vonatkozásában osztom Dr. Nagy György azon nézetét, amely szerint: *„Az idegenforgalmi vonzást eredményező földrajzi lehetőségek mindaddig csak kihasználatlan lehetőségek maradnak, amíg a nemzetközi politikai viszonyokban az országok nemzetközi kapcsolataiban nem foglal el jelentős helyet a nemzetközi gazdasági kapcsolatok szélesítésének, a népek közötti kölcsönös megértés, a társadalmi és kulturális együttműködés fejlesztésének a szükségessége. A békés egymásmellett élés politikája, az enyhülés tért hódít, a különböző társadalmi rendszerű országok együttműködése szélesedik”*³⁷ Vizsgáljuk meg, hogy valóban van-e összefüggés!

Hazai tényezőként említhetjük például azt, hogy Magyarországon 1966-ban a Magyar Szocialista Munkáspárt – amely a kizárólagos hatalmat gyakorolta – határozatot hozott az „új gazdasági mechanizmus” bevezetésére. *„Ennek lényege az volt, hogy addig csupán „szocialista”, mindenkre kiterjedő érdekeltség mellett elismerte a csoport és az egyéni érdek létezését is. Ez kedvező gazdasági, politikai megélénkülést hozott Magyarországon*

³⁵ Az elektromos jelzőrendszer az akkori szóbeszéddel ellentétben nem „nagyfeszültségű áram kerítésbe vezetését” jelentette, hanem a gyengeáram, 24 voltos egyenáramot „hordozó” drótok elvágása, vagy összeérése jelezte a rendszer „támadását”, amely nem jelentett életveszélyt az ember számára. Ez a rendszert csak a magyar-osztrák határon építették ki.

³⁶ Főrizs Sándor: Menekültügyi válsághelyzet 1947-ben, Belügyi Szemle, a Belügyminisztérium szakmai, tudományos folyóirata, Budapest, 63. évfolyam 2015/02.

³⁷ Nagy György: A határforgalom ellenőrzés tapasztalatai, időszzerű feladatai, a határsértők és embercsempészek módszerei a FEP-en, Belügyminisztérium Határőrség Politikai Csoportfőnökség, Budapest, 1980., - p. 7.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

a korábbiakhoz viszonyítva. ...A megváltozott, kedvezőbb határforgalmi szabályozás 1967-ben lehetővé tette, hogy a „szocialista” Magyarország első esetben vegyen részt és csatlakozzon a „Nemzetközi Idegenforgalmi Év” rendezvény-sorozatához.³⁸ Ezen intézkedés szintén hatást gyakoroltak a határforgalom alakulására, amit a számadatok szintén egyértelműen alátámasztanak: 1966-ban 9 144 268, 1967-ben 11 677 944, 1968-ban 12 150 978 és 1969-ben 15 466 024 fő.³⁹ Megállapítható, hogy 1967-ről, 1969-re +32%-os (3 788 080 fő) határforgalom növekedés realizálódott. Az ezt megelőző években nem volt jellemző ilyen mértékű emelkedés, mivel 1964-ben 7 476 761 fő, míg 1965-ben 7 168 034 fő – 1964-hez viszonyítva csökkenés tapasztalható – lépte át hazánk államhatárát.

Nemzetközi tényezők közül az adott időszakra vonatkozóan meghatározó volt Mihail Szergejevics Gorbacsov 1985-ös hatalomra kerülése – 1985-től a Szovjetunió Kommunista Pártja főtitkára, majd Szovjetunió elnöke lett – után a nyitás, átépítés és gyorsítás politikáját hirdette meg. Megkezdte a „Brezsnyevi-doktrína” felszámolását, mert azt vallotta, hogy a szocialista rendszer működése nem megfelelő, a működési zavarokat meg kell szüntetni és a rendszer megreformálható. A Szovjetunió és az USA között a nemzetközi tárgyalások eredményeként csökkent a katonai szembenállás és felgyorsult a hidegháborús fegyverkezési versenyének eredményeként felhalmozott fegyverarzenál leszerelési folyamata is. Magyarország a nyugati nyitás mellé állt és jóval megelőzte a Gorbacsov-i nyitási folyamatot.⁴⁰

Ezen nyitás legjelentősebb „megtestesítője” az 1989. augusztus 19-én tartott páneurópai piknik (békedemonstráció), amely „előszobája” volt a kettészakított Németország egyesülésének és az Európai Unió keleti irányba történő bővítésének.⁴¹

Kérdésként vetődik tehát fel számunkra, hogy ezen, jelentős, hazánkat érintő nemzetközi politikai változás tetten érhető-e a határforgalmi adatokban. Az elemzett adatok alapján megállapítható, hogy 1980-ról 1990-re – a csehszlovák viszonylatot leszámítva, ahol 1970-ről 1980-ra volt 15 614 115 fős növekedés – az osztrák, jugoszláv és román viszonylatban drasztikus, míg a szovjet viszonylatban jelentős határforgalom növekedés volt. Ha éves bontásban vizsgáljuk az adatokat, akkor egyértelműen kirajzolódik a Gorbacsov-i politika hatása.

³⁸ Dr. Zsiga Tibor: a „vasfüggöny” és kora, Hans Seidel Alapítvány, Budapest, 1999., - p. 64-65.

³⁹ dr. univ. Nagy József: A Határőrség területi elhelyezkedésének, tevékenységének, szervezetének és létszámának fejlődése 1958-tól 1998-ig, Doktori Értekezés tervezet, Zrínyi miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2000., - p. 218.

⁴⁰ A Magyar Határőrség a rendszerváltás folyamatában tanulmány, A társadalom és a rendészeti szervek tanulmány sorozat, BM kiadó, Budapest, 1993., - p. 178.

⁴¹ Varga János: A határportyázó századoktól a határrendészeti kirendeltségeig, Magyar Rendészet 2015/6., - p. 133-146.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A személyforgalom alakulásának kimutatása		
Év	Fő ¹	Változás főben
1980	41 933 366	-
1981	44 426 822	+ 2 493 456
1982	31 461 116	- 12 965 706
1983	35 146 587	+ 3 685 471
1984	42 566 435	+ 7 419 848
1985	45 205 933	+ 2 639 498
1986	49 968 273	+ 4 762 340
1987	56 304 561	+ 6 336 288
1988	62 609 962	+ 6 305 401
1989	90 857 335	+ 28 247 373
1990	112 026 533	+ 21 169 198

Az utolsó két évben szinte megduplázódott, mintegy 50 000 000 fővel növekedett a határátlépők száma, amely egyértelmű bizonyíték a politikai viszonyok határforgalomra gyakorolt hatásának.

Ahhoz, hogy a határforgalomban résztvevő személyek ellenőrizhetőek legyenek és személyazonosságuk kétséget kizáróan megállapíthatóvá váljon, szükséges a határátlépésre jogosító okmányok birtoklása. Az utazásra, kezdetekben – a megnevezés hasonlósága ellenére – nem az úti levelet⁴² használták, mivel az nem az államhatárok átlépésre, hanem „csak” a tulajdon igazolására szolgált, így nem volt szerepe a határforgalom-ellenőrzése során a személyazonosság megállapításában.

Az úti okmányokra vonatkozó egységes szabályozás csak a XX. század elején született. Az útlevélügy átfogó szabályozása a határrendészeti törvénycsomag⁴³ részeként valósult meg az útlevélügyről szóló 1903. évi VI. törvénycikk⁴⁴ keretében, amelyet 1903. március 11-én szentesítettek és 1904. augusztus 01-én lépett hatályba. Az útlevélügy szabályozásának célja alapvetően csak a miniszteri indoklásból következtethető: „*Habár az útlevél-*

⁴² Balla József: Úti okmányok a XX. század elején és végén, avagy az úti okmányok 110 éve, Határrendészeti Tanulmányok, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, Budapest, 2016, XIII. évfolyam 2. szám, HU ISSN 2061-3997 /online/, - p. 30-44.

⁴³ 1903. évi IV. törvénycikk a kivándorlásról; 1903. évi V. törvénycikk külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról; 1903. évi VI. törvénycikk az útlevélügyről; 1903. évi VII. törvénycikk három új csendőrkörület felállításáról; 1903. évi VIII. törvénycikk a határrendőrségről; 1903. évi IX. törvénycikk a Magyarország és Ausztria között Szepes vármegye és Gácsország szélén az úgynevezett Halastó körüli területen, az országos határvonalnak megállapítása iránt az 1897. évi II. t. cikk értelmében alakított választott bíróság által hozott ítélet becikkelyezése tárgyában

⁴⁴ Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6874>, (2017. 05. 07.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

nek napjainkban – midőn a költözködés és a forgalom szabadága majd minden államban elismerést nyert – nincs meg többé az a jelentősége, mellyel akkor bírt, midőn még a nemzetek közti érintkezés mindenféle korlátoknak és zaklató ellenőrzésnek volt alávetve, mégis mint személyazonosság és állampolgárság igazolására szolgáló okmány még jelenleg is kiváló fontossággal bír, minélfogva úgy az egyes állampolgároknak, mint magának az államnak is érdekében áll, hogy az útlevél elnyerés feltételei és módozatai, a hatóságok illetékessége szabatosan megállapíttassék, s az egész útlevéltudomány megfelelően szabályoztassék.” Ezen indoklás alapján megállapítható, hogy az útlevélnek nincs jelentősége a határforgalom ellenőrzése során, az kizárólag a személyazonosság és az állampolgárság igazolására szolgál, valamint egységesíti az útlevél kiállításának rendszerét. Ennek a megállapításnak némiképp ellentmond Nagy György kutatási eredménye, amely szerint: „Az ellenőrzés korai időszakában a katonai határőrizettel a totális ellenőrzésre törekedtek. Az Osztrák-Magyar-Monarchia idején a kettősség érvényesült, egyrészt a totális ellenőrzés a Monarchia külső határán, másrészt a formális ellenőrzés a Monarchia országai között.”⁴⁵ Viszont, e látszólagos ellentmondás, valóban csak látszólagos, mivel mind a két állítás igaz, mert a Monarchia külső határain a kivándorló személyekre valóban volt útlevél kötelezettség, de nem ezen törvénycikk alapján, hanem a kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvénycikk rendelkezései értelmében. Ennek 3. §-a kimondja, hogy „Minden kivándorlóknak abba az államba szóló utlevéllel kell ellátva lennie, a melybe kivándorolni szándékozik.”

A miniszteri indoklással összhangban a törvény leszögezi, hogy az államhatár átlépéséhez nem szükséges az útlevél. Az útlevélnek az alábbi kötelező adatokat kellett tartalmaznia: „az utazó nevét, annak megjelölését, hogy az illető magyar állampolgár, továbbá állását vagy foglalkozását, lakhelyét, korát, személyleírását, annak az államnak vagy világrésznek megjelölését, hová az utazás terveztetik, továbbá az esetleges utitársaknak nevét, korát, személyleírását s az útlevél tulajdonosához való viszonyát, végül az útlevél érvényességének időtartamát.”⁴⁶ Annak ellenére, hogy a cél a személyazonosság megállapítása volt, látható, hogy az útlevél nem tartalmazta a tulajdonos fényképét, csak a személyleírás szerepelt, amely túlzottan általános, több személyre is illő megfogalmazású volt.

A jogszabály tervezet vitájának keretében többen is felvetették annak szükségességét, hogy kötelező legyen a fénykép alkalmazása, mivel csak annak segítségével lehet egyértelműen megállapítani, hogy kinek állították ki az útlevelet. Széll Kálmán miniszterelnök egyben belügyminiszter a fényképpel kapcsolatos vitában az alábbiakkal érvelt: „Ha egyszer ki akarjuk adni valakinek az útlevelet, ne kössük fölösleges nehézségekhez. Különben nagy biztosíték abban a fényképben nincsen, mert azok a kivándorlók, hazánkiai lefotografálják magukat ott a falun, hogy azok valami különös, ki nem cserélhető fotográfiák volnának, azt nem tudom belátni és így gyakorlatilag nem is lenne valami nagy haszna ennek.”

⁴⁵ Dr. Nagy György: A határforgalom ellenőrzésének fejlődése változó viszonyok között, Határőrségi Tudományos Közlemények, Budapest, 1994. - p. 89.

⁴⁶ 1903. évi VI. törvénycikk az útlevéltudományról, 10. §

Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6874>, (2017.05.20.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A vita eredményeként született döntés értelmében – amely érvényre jut a törvény szövegében is – az útlevél nem tartalmazott fényképet, megjegyezve azt, hogy 1898-ban a vasúti jegy vásárlására jogosító igazolványnál már kötelező volt annak alkalmazása. Az okmány tulajdonosa és az okmányt ellenőrzésre átadó személy közötti közvetlen kapcsolat megállapításának elsődleges „eszköze” a fénykép alkalmazása, így véleményem szerint Széll Kálmán érvelése a fénykép biztosítékára vonatkozóan megkérdőjelezhető, amelyet az élet is igazolt. A magyar útlevélben 1914-től alkalmazzák a fényképet, amelynek létjogosultságához nem fér kétség.

Ebben a tanulmányban nem célom a biztonsági okmányok egyes generációjának hamisíthatósági értékelése. Ezen szempontok szerinti bemutatást, kapcsolódó publikációimban a kutatási eredményeim közzétételével, más kontextusban tervezem feldolgozni. A választott témához szorosan kapcsolódnak a magyar úti okmányok, amelyek kiállítási kronológia szerinti felépítése és biztonsági elemei Som Krisztián könyvében⁴⁷ megtalálhatóak.

Ha van határforgalom, akkor szükséges annak vizsgálata, hogy a tartalmi elemek tekintetében milyen változások következtek be, összefüggésben azzal, hogy milyen volt hazánk társadalmi berendezkedése.

A 71.5000/1904. sz. B. M. rendelet⁴⁸ egyértelműen meghatározta, hogy milyen típusú okmányokkal kell rendelkeznie a magyar és a külföldi állampolgároknak. Az útlevél vizsgálatát az előzékenységnek, tapintatosság és a gyorsaság jellemezte. „... *megjelölt hatóságok és közegek az útlevelek és úti okmányok felmutatását minden utastól, mikor ezek bevagy kilépnek, szigorúan megkövetelni és azokat megvizsgálni kötelesek. Eljárásukban azonban előzékenységet és tapintatot tanusítani, az utasokat minden felesleges zaklatástól megkímélni és az útlevelek s úti-okmányok vizsgálatát olyan gyorsan teljesíteni tartoznak, hogy az utasok – ha akadály fent nem forog – útjukban késedelmet ne szenvedjenek.*”⁴⁹ Egyértelműen megállapítható, hogy az útlevélügyről szóló törvénycikk elfogadását követően, az úti okmányok ellenőrzésének metodikájára vonatkozóan nem volt részletes tartalmú eljárásrend meghatározva. Minden utas ellenőrzését végre kellett hajtani, de ekkor még nem tetten érhető a szelektív és a differenciált határforgalom-ellenőrzés, hanem a totalitás jellemző.

Az első határforgalom ellenőrzési szabályzatra 1969-ig kellett várni – ezt megelőzően például csak utasítás szintű⁵⁰ szabályozás volt –, amikor is 1969. október 01-én hatályba lépett a Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 08. számú Parancsa a „Határforgalom Ellenőrzési Szabályzat a forgalomellenőrző pontok részére”. Itt jelennek meg szabály-

⁴⁷ Som Krisztián: A magyar úti okmányok 1848-2012, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság kiadványa, Budapest, 2014., - p. 334

⁴⁸ 71.5000/1904. sz. B. M. rendelet a határforgalom ellenőrzése, útlevelek vizsgálata, úti okmányok kiállítása és a forgalmi adatok gyűjtése tárgyában.

⁴⁹ 71.5000/1904. sz. B. M. rendelet a határforgalom ellenőrzése, útlevelek vizsgálata, úti okmányok kiállítása és a forgalmi adatok gyűjtése tárgyában, 10.§.

⁵⁰ Ekkor veszítette hatályát az 1957. évi 27. számú belügyminiszteri parancssal kiadott „Utasítás a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma Határőrség forgalomellenőrző pontjainak szolgálatellátására”.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

zat szintjén az úti okmány érvényességére és az államhatár átlépésére jogosító előírások, amelyek az alábbiak:

- „használja azonos azzal a személlyel, aki részére az útiokmányt kiállították;
- arra illetékes szerv az előírt alakban állította ki vagy érvényesítette;
- időbeni érvényessége fennáll;
- nincs meghamisítva, vagyis a bejegyzéseken vagy fényképen nem történt illetéktelen változtatás;
- nincs olyan mértékben megrongálva vagy megcsonkítva, hogy az eredetiség és érvényesség megállapítására alkalmatlan;
- alkalmas a személyazonosság megállapítására;
- területi érvényességének megfelelő országba történik az utazás;
- a szükséges belépésre jogosító magyar vízummal, láttamozással el van látva és az érvényes;
- a külföldi állampolgár kilépése esetén az útiokmány – ha szükséges – el van látva kilépésre jogosító magyar vízummal, vagy a beléptetés megtörténtét igazoló bélyegzőlenyomattal.⁵¹

Egyértelműen tetten érhetőek azon kritériumok, amelyek alapján az ellenőrzésre jogosult személy az ellenőrzés folyamatában megalapozott döntést tud arra vonatkozóan hozni, hogy az adott okmány feljogosítja-e a tulajdonosát az államhatár átlépésére vagy sem. Különbséget tesz magyar és nem magyar állampolgár úti okmányának érvényessége között és a személyazonosság megállapíthatóságát is megfogalmazza. Ezen szabályozás idején, a magyar állampolgárok már csak fényképpel ellátott útlevélet kaphatnak, de ez nem biztos, hogy minden más ország tekintetében is így van. A megfogalmazott érvényességi feltételek sorában nincs olyan rendelkezés, amely előírná a fénykép alkalmazását. Ha az úti okmány ennek hiányában is megfelel a kiállító hatóság által meghatározott formai és tartalmi követelményeknek – vagyis nem kötelező a fénykép rögzítése – akkor az ellenőrzést végző személy felelőssége az okmány és tulajdonosa közötti közvetlen kapcsolat és a személyazonosság megállapítása – akár személyleírás alapján is. A fénykép alkalmazására vonatkozó kritérium csak az 1977-es Határforgalom Ellenőrzési Szabályzatban⁵² jelenik meg, egyértelműen. „Nem magyar állampolgár a Magyar Népköztársaság területére csak a személyazonosságának megállapítására alkalmas olyan útlevéllel utazhat be, amely: tartalmazza az útlevélet kibocsátó állam (hatóság), vagy nemzetközi szervezet megnevezését, a tulajdonos nevét, személyi adatait, személyazonosítására alkalmas fényképét...”⁵³ A fényképpel el nem látott úti okmány csak külön engedély esetén jogosította fel a tulajdonosát az államhatár átlépésére. A korábban említett szelektálása az utasforgalomnak fo-

⁵¹ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 08. számú Parancsa a „Határforgalom Ellenőrzési Szabályzat a forgalomellenőrző pontok részére”, 1969., ÁBTL-4.2.-10-21/8/1969/1, (HT-4)

⁵² A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 30/1977. számú Parancsa a „Határforgalom Ellenőrzési Szabályzat kiadásáról”, a forgalomellenőrző pontok részére.

⁵³ U.a.: - p. 6.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

lyamatosan megtalálható a szabályzatokban, amely 1977-es szabályzatban tovább konkretizálódik és itt jelenik meg elsőként a differenciált ellenőrzés.

A kategorizálás négy szintű:⁵⁴

- Az első fokozatú ellenőrzés keretében a keleti és északi viszonylatba átlépő, egyben a szocialista államokba utazó, vagy onnan érkező magyar és más szocialista államok állampolgárait és járműveit kellett ellenőrizni, feltéve, hogy sem a hazatérés megtagadásának lehetősége, sem a tiltott anyagok csempészetének gyanúja nem állt fenn.

Az ellenőrzést a forgalomellenőrző pont (a továbbiakban: FEP) vagy a vámhivatal beosztottja megsemlélés útján végezte.

- A második fokozatú ellenőrzést:
 - a nyugati és a déli viszonylatban valamennyi átlépő járműnél;
 - a nem szocialista országok állampolgárai gépjárműveinek bármely viszonylatban való átlépésénél;
 - magyar állampolgárok gépjárműveinek keleti és északi viszonylatban, de nem szocialista államba történő kiutazás és hazatérés eseté.

Az ellenőrzést a megbúvársra és anyagok elrejtésére alkalmas helyek ellenőrzésével a FEP és a vámhivatal beosztottja közösen hajtotta végre, úgy, hogy az utasok alapvetően a gépkocsiban maradhattak.

- A harmadik fokozatú ellenőrzést kell végrehajtani valamennyi viszonylatban – állampolgárságra való tekintet nélkül – ha az utas, a jármű vagy a szállítmány szükségessé teszi a szigorúbb ellenőrzést.

Az ellenőrzést a megbúvársra és anyagok elrejtésére alkalmas helyek ellenőrzésével a FEP és a vámhivatal beosztottja közösen hajtotta végre, úgy, hogy az utasok nem maradhattak a gépkocsiban.

- A negyedik fokozatú ellenőrzést utasításra, határsértők, hamis útlevél használata, tiltott anyag felkutatása és bűncselekmény esetén kellett végrehajtani.

Az ellenőrzést az utasforgalomtól elkülönített helyen, indokolt esetben a gépjármű szükségessé mértékű szétszedésével és a szállítmány kirakodásával végezték.

A határforgalom-ellenőrzés „fejlődési” folyamatában meghatározó szerepe van a szelektív⁵⁵ (ellenőrzés alá vont személyek – kockázatelemzésen alapuló – elkülönítése például állampolgárság szerint) és differenciált⁵⁶ (ellenőrzés tartalmát, elemeit határozza meg) ellenőrzésnek. A biztonsági szinthez igazodó kockázati besorolás teszi azt lehetővé, hogy az utasokat csak a szükséges mértékig tartsa fel az ellenőrzés, a jószándékú emberek továbbutazása biztosított legyen, a jogsértő cselekményt elkövető személyek pedig elfogásra kerüljenek.

⁵⁴ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 30/1977. számú Parancsa a” Határforgalom Ellenőrzési Szabályzat kiadásáról” a forgalomellenőrző pontok részére, - p. 39-41.

⁵⁵ Szelektivitás: kiválasztást, kiválogatást jelent.

⁵⁶ Differenciálás: különbségtételt, megkülönböztetést jelent.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A szelektív ellenőrzést segíti a korszerű információtechnológia is, amely például a prediktív jellem- és szokáselemzéssel hozzájárul a bűnözői profil megalkotásához, amely bűnözői profil alapján lehet a különböző technikai eszközök segítségével a határátlépésre jelentkezők közül a gyanús személyeket kiszűrni.⁵⁷

A határforgalom számának jelentős növekedése szükségszerűen indokolja ezen elvek szerinti határforgalom-ellenőrzés bevezetését.⁵⁸ Az 1-es és a 2-es ábrán látható a forgalom tendenciózus emelkedése és a határátkelőhelyek maximális áteresztőképességének kihasználása sem teszi azt lehetővé egy bizonyos utaslétszám után, hogy azonos tartalommal történjen mindenki ellenőrzése. Szükségszerű és törvényszerű a különböző szempontok szerinti kategorizálás. Példaként, ha megnézzük Záhony közúti és vasúti határátkelőhelyét, akkor 1978-ban 1 355 546 fő⁵⁹ átléptetését hajtották végre, amely napi 3 713 főt jelentett. Ez a szám 2016-ban 2 528 134⁶⁰ fő volt, amely napi 6 926 főt jelent, majdnem megduplázva a határforgalmi adatot, azzal együtt, hogy a közúti határátkelőhely áteresztőképességének növelésében alapvetően nem történt változás, illetve a Tisza híd áteresztőképessége sem változott. A szelektív és differenciált határforgalom-ellenőrzés végrehajtására ma is helytálló az alábbi megfogalmazás: „A határforgalom differenciált és szelektív ellenőrzése alatt a határforgalmi kirendeltség⁶¹ olyan tevékenységét értjük, amikor az államhatáron átlépésre jelentkező személy, jármű, szállítmány ellenőrzését, felügyeletét a meghatározott irányba, időben, valamint az utas- és járműkategóriák, továbbá általánosított ismérvek, információk, gyanúkok figyelembe vételével, az adott cél, feladat elérését legjobban biztosító ellenőrzési módszer, eszköz és körülmény megválasztásával – a mindenkori követelmények függvényében – különböző tartalommal hajtják végre.”⁶² A határforgalom-ellenőrzés várokozásmentes végrehajtása érdekében az útlevélkezelői feladatok ellátására a sorkatonai szolgálatukat töltő határőrök is felkészítésre kerültek,⁶³ ami nélkülözhetetlen humánerőforrást biztosított a FEP-ek számára. Az 1980-as évek második felében a

⁵⁷ Zsigovits László: Modernkori veszélyek és rendvédelmi robotok, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XVI. szám, Pécs, 2015., - p. 65-70.

⁵⁸ Kovács Gábor: A rendvédelmi szervek szervezete és vezetési rendszere. In: Schweickhardt Gotthilf (szerk.) A katasztrófavédelem vezetési módszertani kézikönyve, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014., - p. 17-56.

Kovács Gábor: A rendészeti szervezetekben lejátszódó vezetési folyamatok. In: Horváth József – Kovács Gábor (szerk.) A rendészeti szervek vezetés- és szervezésmélete, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014., - p. 57-92.

⁵⁹ dr. univ. Nagy József: A Határőrség területi elhelyezkedésének, tevékenységének, szervezetének és létszámának fejlődése 1958-tól 1998-ig, Doktori Értekezés tervezet, Zrínyi miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2000., - p. 218.

⁶⁰ Záhony Határrendészeti Kirendeltség által biztosított adat.

⁶¹ A határforgalmi kirendeltség helyett jelenleg a határrendészeti kirendeltséget, a magyar-horvát határszakaszon a határszakasszal rendelkező rendőrkapitányságot, és a Repülőtéri Rendőri Igazgatóság Határrendészeti Osztályát kell érteni.

⁶² Varga Béla (1994): a szelektív, differenciált határforgalom-ellenőrzési rendszer értelmezése, Határőrségi Tanulmányok, Budapest, 11-27.

⁶³ Kézikönyv a BM Határőrség határforgalom ellenőrzésében résztvevő sorállomány részére, Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsnokság, Budapest, 1982., - p. 307.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

határforgalom növekedésére egyértelmű hatást gyakorolt a nemzetközi idegenforgalmi szokások módosulása – amelyben jelentős szerepe volt többek között a manilai nyilatkozatnak is, amely a kormányok felelősségét határozta meg a túrizmus fejlesztésében –, a nemzetközi kereskedelem hazánk iránti érdeklődésének fokozódása, valamint a turisztikai vonzerő erősödése is. Emellett a magyar állampolgárok tekintetében a világútleivel 1988-as bevezetése is áttörést jelentett az utazási szokások változásában és jelentős számban jelentkeztek az államhatár átlépésére.

Az évtized végére több, a határátlépés könnyítését elősegítő jogszabályváltozás is történt, amelyek mind az útlevelek kiállítására, mind a külföldre utazásra és mind az államhatár átlépésére is hatást gyakoroltak.⁶⁴ Az évtized végére a totális határforgalom-ellenőrzés helyébe a szelektív és differenciált ellenőrzés lépett,⁶⁵ amely egy új fejezetét jelentette az útlevelkezelők szolgáltatának.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Balla József: A biometrikus adatokat tartalmazó úti és személyazonosító okmányok biztonságnövelő hatása a határ- és közbiztonság alakulására, Doktori/PhD/ értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2013., - p. 172
2. Balla József: Határőrizeti intézkedések a migrációs válság kezelésére és megszüntetésére, In.: Tálas Péter (szerk.), Magyarország és a 2015-ös migrációs válság, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017., - p. 83-100.
3. Balla József: A Magyar Honvédség helye és szerepe a határőrizeti rendszerben, Hadtudományi Szemle, Budapest, 2016., - p. 354-364.
4. Balla József - Kui László: A határőrizeti célú ideiglenes biztonsági határzár és határőrizetre gyakorolt hatásai, Hadtudományi Szemle, Budapest, 2016., - p. 222-238.
5. Balla József: Úti okmányok a XX. század elején és végén, avagy az úti okmányok 110 éve, Határrendészeti Tanulmányok, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, Budapest, 2016, XIII. évfolyam 2. szám, HU ISSN 2061-3997 /online/, - p. 30-44.
6. Bencsik Péter: Az útlevelek ellenőrzése az országhatáron, 1945-1989, - p. 10.
Forrás: <http://docplayer.hu/4360871-Bencsik-peter-az-utlevek-ellenorzes-e-az-orszaghataron-1945-1989-1.html> (2017.05.27.)
7. Bencsik Péter: A határforgalom szabályozása hazánkban és a környező államokban (1903-1941), Rendvédelem-történeti Füzetek, XI. évf. 13. szám, 2005., - p. 15-26.

⁶⁴ Kovács Gábor: A rendvédelmi szervek szervezete és vezetési rendszere. In: Schweickhardt Gotthilf (szerk.) A katasztrófavédelem vezetési módszertani kézikönyve, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014., - p. 17-56.

⁶⁵ Varga János: A totális határforgalom-ellenőrzéstől a szelektív és differenciált ellenőrzésig: az 1980-as és 1990-es évek világpolitikai és társadalmi változásai, hatásuk a határforgalom-ellenőrzésére. In: Deák József — Gaál Gyula — Sallai János (szerk.): A toll sokszor erősebb, mint a kard: rendészettudományi tanulmányok Prof. Dr. Főrizs Sándor 65. születésnapja tiszteletére. NKE Szolgáltató Nonprofit Kft, Budapest, 2016., - p. 226-238.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

8. Bencsik Péter: A határforgalom főbb statisztikai jellemzői Magyarországon 1901-1915, Rendvédelem-történeti Füzetek, XVII. évf. 20. szám, 2009., - p. 13-37.
9. Dr. univ. Nagy György „Magyarország határforgalmát ellenőrző szervezetének, a szervezet feladatrendszerének, alkalmazott módszereinek változásai 1945-1991 között”, kandidátusi értekezés, Magyar Honvédség Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 1993. - p. 153.
10. Dr. Nagy György: A határforgalom ellenőrzésének fejlődése változó viszonyok között, Határőrségi Tudományos Közlemények, Budapest, 1994. - p. 71-92.
11. Nagy György: A határforgalom ellenőrzés tapasztalatai, időszerű feladatai, a határsértők és embercsempészek módszerei a FEP-en, Belügyminisztérium Határőrség Politikai Csoportfőnökség, Budapest, 1980., - p. 47.
12. dr. univ. Nagy József: A Határőrség területi elhelyezkedésének, tevékenységének, szervezetének és létszámának fejlődése 1958-tól 1998-ig, Doktori Értekezés tervezet, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2000., - p. 218.
13. Fórizs Sándor: Menekültügyi válsághelyzet 1947-ben, Belügyi Szemle, a Belügyminisztérium szakmai, tudományos folyóirata, Budapest, 63. évfolyam 2015/02.
14. Fórizs Sándor: Az idegenrendészet problémái 1947-ben, Magyar Rendészet, XIV. évfolyam, 2014/4. szám, ISSN 1586-2895, - p. 53-64.
15. Görbe Attiláné Zán Krisztina: A migráció, mint a magyar idegenrendészet XX. századi történetének sajátos területe In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.) A modernkori magyar határrendészet száztiz éve. 298 p. Budapest: Magyar Rendésztudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, 2013., - p. 193-208.
16. Hautzinger Zoltán (2015): Az irreguláris migráció büntetőjogi aspektusai, Migráció és rendészet, in.: Hautzinger Zoltán (szerk.), Budapest, - p. 49–26.
17. Hautzinger Zoltán (2016): Idegen a büntetőjogban, AndAnn, Budapest, - p. 183.
18. Kiss Lajos: A Bundesheer osztrák – magyar határszakaszon történő alkalmazásának tapasztalatai, Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, Budapest; 1997/1. szám, - p. 45-53.
19. Kiss Lajos: Az éjszakai határőrizet tapasztalatai, Hadtudomány, Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1998/1. szám, - p. 95-100.
20. Kiss Lajos: A határrendészeti képzés fejlődési vonalai a schengeni térségben. Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, Doktori (PhD) értekezés, Budapest. 2015., - p. 26-66.
21. Kovács Gábor (2008): A határrendészetben ható néhány általános elv fejlődése és változása „Schengen” után Magyar Rendészet 8. (1-2.), - p. 131–144.
22. Kovács Gábor: A határrendészetben ható törvényszerűségek és elvek érvényesülése az illegális migráció elleni küzdelemben, In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.), Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, Pécs, 2015., - p. 221-231.
23. Kovács Gábor: A rendészeti szervezetekben lejátszódó vezetési folyamatok. In: Horváth József – Kovács Gábor (szerk.) A rendészeti szervek vezetés- és szervezésmélete, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Budapest, 2014., - p. 57-92.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

24. Kovács Gábor: A rendvédelmi szervek szervezete és vezetési rendszere. In: Schweickhardt Gotthilf (szerk.) A katasztrófavédelem vezetési módszertani kézikönyve, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2014., - p. 17-56.
25. Kui László: A magyar határőrizet technikai támogatásának aktuális helyzete, Határrendészeti Tanulmányok, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, Budapest, 2016., XIII. évfolyam 1. szám, HU ISSN 2061-3997 /online/, - p. 118-129.
26. Pavlik Ferenc és Laky Imre: Határrendészeti Kézikönyv, „Pátria” irodalmi vállalat és nyomdai részv.-társ. nyomása, Budapest, 1907., - p. 404.
27. Ritecz György: Külső Határok Alap projektjeinek hatékonysága, Határrendészeti Tanulmányok, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, Budapest, 2015., XII. évfolyam 1. szám, HU ISSN 2061-3997 /online/, - p. 44-82.
28. Sallai János: Az államhatárok, Press Publica Kiadó /Változó Világ/, Budapest, 2004.
29. Sallai János: Határmegjelölés a trianoni békeszerződés után, Új Honvédelmi Szemle, 1995., - p. 71-74.
30. Sallai János: Egy idejét múlt korszak lenyomata, A vasfüggöny története, Hans Seidel Alapítvány, Budapest, 2012., - p. 326
31. Som Krisztián: A magyar úti okmányok 1848-2012, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság kiadványa, Budapest, 2014., - p. 334
32. Varga Béla (1994): a szelektív, differenciált határforgalom-ellenőrzési rendszer értelmezése, Határőrségi Tanulmányok, Budapest, - p. 11-27.
33. Varga János: Határforgalom-ellenőrzés a schengeni tagállamokban, In: Virányi Gergely (szerk.): Határellenőrzés az Európai Unióban, Hans Seidel Alapítvány, Budapest, 2000., - p. 75-133.
34. Varga János: A határportyázó századoktól a határrendészeti kirendeltségekig, Magyar Rendészet 2015/6., - p. 133-146.
35. Varga János: A totális határforgalom-ellenőrzéstől a szelektív és differenciált ellenőrzésig: az 1980-as és 1990-es évek világpolitikai és társadalmi változásai, hatásuk a határforgalom-ellenőrzésére. In: Deák József — Gaál Gyula — Sallai János (szerk.): A toll sokszor erősebb, mint a kard: rendészettudományi tanulmányok Prof. Dr. Főrizs Sándor 65. születésnapja tiszteletére. NKE Szolgáltató Nonprofit Kft, Budapest, 2016., - p. 226-238.
36. Dr. Zsiga Tibor: a „vasfüggöny” és kora, Hans Seidel Alapítvány, Budapest, 1999., - p. 145.
37. Zsigovits László: Modernkori veszélyek és rendvédelmi robotok, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XVI. szám, Pécs, 2015., - p. 65-70.
38. Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája, Az európai biztonsági modell felé, Luxembourg: Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2010., ISBN 978-92-824-2685-2
39. A Magyar Határőrség a rendszerváltás folyamatában tanulmány, A társadalom és a rendészeti szervek tanulmányosorozat, BM kiadó, Budapest, 1993., - p. 178.
40. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 08. számú Parancsa a „Határforgalom Ellenőrzési Szabályzat a forgalomellenőrző pontok részére”, 1969., ÁBTL-4.2.-10-21/8/1969/1, (HT-4)
41. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 30/1977. számú Parancsa a „Határforgalom Ellenőrzési Szabályzat kiadásáról”, a forgalomellenőrző pontok részére.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

42. Kézikönyv a BM Határőrség határforgalom ellenőrzésében résztvevő sorállomány részére, Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsnokság, Budapest, 1982., - p. 307.
43. 1905. 91.000 sz. B. M. r. a határrendőrségről szóló törvény életbelépéséről és végrehajtásáról.
44. 1905. 91.000 számhoz utasítás a határrendőrségről szóló törvény végrehajtása tárgyában.
45. 50.431./1891. BM. rendelet az 1888. évi XIV. törvénycikkkel becikkelyezett magyar-román határegyezmény alapján kiadott határőrizeti utasítás tárgyában Forrás: <http://docplayer.hu/13868457-50-431-1891-bm-rendelet.html>, (2017.0518.)
46. 1903. évi VIII. törvénycikk a határrendőrségről Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6876>, (2017.05.11.)
47. 1903. évi VI. törvénycikk az útlevelügyről, 10. § Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6874>, (2017.05.20.)
48. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) 46. § (1)
Forrás: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=140968.248458, (2017. 05.10.)
49. 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről 1. §
Forrás: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=21269.314601, (2017. 05.10.)
50. 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet a rendőrség szolgálati szabályzatáról, 62. §
Forrás: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=137964.314429, (2017.05.10.)
51. 71.5000/1904. sz. B. M. rendelet a határforgalom ellenőrzése, útlevelek vizsgálata, úti okmányok kiállítása és a forgalmi adatok gyűjtése tárgyában.
52. 1974. évi 17. törvényerejű rendelet az állam- és közbiztonságról
Forrás: <http://www.jogiportal.hu/view/1974-evi-17-torvenyereju-rendelet> (2017.05.10)

BALOGH REGINA¹**A védelmi igazgatásban – ezen belül a honvédelemben és a katasztrófavédelemben – résztvevő állami szervek feladatrendszerének elemzése****Analysis of tasks within government organizations for defense conduct – including military defense and disaster management****Absztrakt**

A katasztrófával való fenyegetés az emberiség megjelenésétől jelen van életünkben. Ahhoz, hogy megfelelően tudjuk kezelni, és a hatásaik ellen eredményesen tudjunk védekezni, különböző szaktudással rendelkező mentőerőkre van szükség. Az átfogó, komplex védelem nem csak a külső katonai cselekmények ellen való reagálást jelent, hanem minden egyéb veszély megelőzésére és elhárítására irányuló védelmet. Napjainkban sem kizárt a hagyományos fegyveres konfliktus veszélye, azonban az országot, a társadalom életét fenyegető cselekmények mellett számos természeti és ipari baleset, katasztrófa veszélye is jelen van, és a globális kihívást jelentő nemzetközi terrorizmus hatására egyre inkább előtérbe kerülnek a mesterséges eredetű biztonsági kihívások, így a helyi szinten megjelenő terrorizmus veszélye is.

A szerző a cikkben bemutatja a katasztrófavédelemben és a honvédelemben résztvevő állami szervek és szervezetek felépítését. Ismerteti feladataikat normál és a különleges jogrendi időszakokban, valamint elemzi a védelem- és a védelmi igazgatás közötti összefüggéseket a vonatkozó szabályozók tekintetében.

A tanulmány készítője a munkájában összehasonlító elemzést végez a honvédelem és a katasztrófavédelem feladatrendszerét érintően. Összegzésül megállapítást kíván tenni arra irányulón, hogy milyen hasonló és eltérő vonások mutathatók ki a két elemzett terület feladatrendszeré között.

¹ Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató – National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD. student, E-mail: balogh.regina@gmail.com ORCID-kód: orcid.org/0000-0001-7070-0676

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Kulcsszavak: katasztrófa, különleges jogrend, katasztrófavédelem, honvédelem, védelmi igazgatás, együttműködés

Abstract

There was the presence of any catastrophic events threatening our lives, already from the beginning of mankind. In order for us to be able to manage and successfully apply defensive measures against the impact of such events, we need rescue services with various expertise. Comprehensive, complex defense mechanisms are not only for utilization in case of external military actions, they are also used for the prevention or elimination of any other danger. In our days, we may not exclude the risk of a "traditional" armed conflict, but we need to address the many natural or industrial disasters also posing a threat to the country and society. Emerging global challenge of international terrorism makes us aware of new artificial security issues, as well as the risk of local terrorism.

In this article, the author will describe government organizations and structures for disaster management and military defense, also presenting their tasks in times of normal and extraordinary legal circumstances. Relation between defense and defense conduct will be analyzed in terms of the relevant regulations.

The author of present study has conducted a comparative analysis between the disaster management and military defense tasks. As a conclusion, the similarities and differences will be pointed out.

Keywords: disaster, extraordinary legal circumstances, disaster management, military defense, defense management, cooperation

BEVEZETÉS

A téma elemzésének indoka az, hogy a Hadtudományi Doktori Iskolában a kutatási területem és a doktori értekezésem témájával összefüggésben felmerülő probléma az országot érő veszélyek megelőzésére, és bekövetkezésük esetén az elhárításra irányuló védelem hatékony kezelése. Ennek kapcsán szükségesnek láttam elemezni a honvédelmi és a katasztrófavédelmi szervek feladat- és szervezeti rendszerét, valamint feltárni a két rendszer közötti összefüggéseket.

A biztonság kérdésének vizsgálata rendkívül aktuális. Amíg a korábbi évszázadok biztonsági kihívásait többnyire katonai jelenségek képezték, addig napjainkban a környezeti biztonság – ezen belül a katasztrófavédelem – tekintetében a megelőzés, felszámolás és a védekezésre irányuló helyzetek kezelése és irányítása került a középpontba. A természeti katasztrófák mellett a mesterséges eredetű veszélyek száma is növekedett, a civilizációs katasztrófákon belül az ipari létesítményeket érintő katasztrófák valószínűsége is növekvő

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

tendenciájú, továbbá a kritikus infrastruktúrát érintő fenyegetések kialakulásának veszélye is megnőtt, ennek alapján kijelenthető, hogy a veszélyhelyeztek összetettebbek és ellenőrizhetetlenebbekké váltak. Ennek az új típusú biztonsági kihívásnak a kezelése miatt vált szükségessé a közigazgatáson belül a védelmi igazgatás szervezetének, feladatrendszerének és működésének átgondolása. Leszögezhető az a tény, hogy a katasztrófa legtöbbször előre nem látható események sorozata. A legváratlanabb időkben következhetnek be, fajtájuk és szintjük egymástól eltérő, valamint megoldásukhoz sokszor, egy időben, többféle beavatkozás igénylő műveletek végrehajtása szükséges. Az eredményes védekezéshez a megfelelő védelmi szervezetek jelenléte elengedhetetlen. A védelemben résztvevő szervek feladatai komplexek, sok területen nem különülnek egymástól. A biztonsági kihívások és kockázatok elhárítása szükségessé teszi a honvédelemben és a katasztrófavédelemben résztvevő állami szervek és szervezetek erőinek koncentrált együttműködését – ez az átfogó megközelítés kormányzati elvében is tükröződik. Elmondhatjuk azt is, hogy már a katasztrófák megelőzésére irányuló feladatok ellátása sem egy szervezetre hárul. Hazánkban a katasztrófák elleni védekezés irányításának újragondolásával eljutottunk oda, hogy egy egységes katasztrófavédelmi rendszer alakult ki. A katasztrófavédelem és a honvédelem irányítása állami feladat, amit az Alaptörvény és a sarkalatos törvények egyértelműen szabályoznak. A komplex védelem a Magyar Honvédség, a hivatásos katasztrófavédelmi szervek, a polgári védelmi szervezetek, az önkormányzatok és az egyéb állami szervek, sőt az állampolgárok együttes feladata. Az állami szervek mellett ugyanakkor mindannyiunk, így az állampolgárok és gazdasági, illetve önkéntes szerveződések kötelessége a veszélyek megelőzésében és felszámolásában való részvétel, amit az Alaptörvény XXXI. cikkelye az alábbiak szerint fogalmaz meg: „Minden magyar állampolgár köteles a haza védelmére.”

A védelem megszervezése azonban kizárólagos állami feladat, amelyet hazánkban az erre létrehozott védelmi igazgatási rendszer végez központi (kormányzati), területi (megyei), helyi (járás) és települési szinten.

1. A KÜLÖNLEGES JOGRENDI IDŐSZAKOK BEMUTATÁSA ÉS ANNAK TARTALMA

A különleges jogrendi idő felvetésének magyarázata az, hogy az állam normál működésének elengedhetetlen része a biztonság megléte. Ennek fenntartása csak egységesen tartott követelmények és szabályok mellett lehetséges. Ha egy országa biztonsága veszélybe kerül, ugyanakkor az országvédelem nem eléggé hatékony, és ennek oka rendszerszintre vezethető vissza, akkor a megoldás mindenképpen átfogó vizsgálatot igényel. Be kell látni azt, hogy a normál (béke-) időszak jogrendtől eltérő helyzetek a különleges jogrend bevezetését igénylik, amelyhez egy egységes jól együttműködő védelmi rendszer szükséges.

A különleges jogrend az országvédelem szabályozásával van összefüggésben, a normál időszaktól, tehát a veszélyektől mentes helyzettől eltérő időszakot jelöli, amikor a tár-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

sadalom élete, az államszervezetek működése, az állampolgárok élet- és vagyonbiztonsága, az ország szuverenitása és területi épsége veszélyben van. A különleges jogrend időszak alkalmazásának szükségességét az államszervezet normál működéstől való eltérése jellemzi. Ez akkor alakul ki, ha külső vagy belső veszély fenyegeti az országot, az állampolgárok élet- és vagyonbiztonságát.

A különleges jogrend alkalmazása az ország életének egy rendkívüli helyzetét mutatja. Ennek szabályozása Magyarország Alaptörvényében meghatározott feltételek mellett érvényesülhet.

A különleges jogrend alkalmazhatóságának időszakaiba tartozik a rendkívüli állapot, a szükségállapot, a megelőző védelmi helyzet, a terrorveszélyhelyzet, a váratlan támadás, valamint a veszélyhelyzet.

A továbbiakban nézzük meg a különleges jogrend időszakainak rövid jellemzését.

*Rendkívüli állapot:*² az Országgyűlés hadiállapot kinyilvánítása vagy idegen hatalom fegyveres támadásának közvetlen veszélye (háborús veszély) esetén kihirdeti a rendkívüli állapotot, és Honvédelmi Tanácsot hoz létre. A Honvédelmi Tanács dönt:

- a Magyar Honvédség külföldi vagy magyarországi alkalmazásáról, békefenntartásban való részvételéről, külföldi hadműveleti területen végzett humanitárius tevékenységéről, valamint külföldi állomásozásáról;
- a külföldi fegyveres erők magyarországi vagy Magyarország területéről kiinduló alkalmazásáról, valamint magyarországi állomásozásáról;
- sarkalatos törvényben meghatározott rendkívüli intézkedések bevezetéséről.

A Honvédelmi Tanács rendelete a rendkívüli állapot megszűnésével hatályát veszti, kivéve, ha az Országgyűlés a rendelet hatályát meghosszabbítja.

*Szükségállapot*³ kihirdetésére akkor kerül sor, ha az ország törvényes rendjének megdöntésére vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló erőszakos cselekmények vannak jelen, továbbá akkor, ha az élet- és vagyonbiztonságot tömeges méretekben veszélyeztető tényezők, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos, erőszakos esemény sorozatának bekövetkezése áll fent. A Magyar Honvédséget szükségállapot idején akkor lehet felhasználni, ha a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok alkalmazása nem elegendő. Szükségállapot idején a sarkalatos törvényben meghatározott rendkívüli intézkedéseket rendeleti úton a köztársasági elnök vezeti be, és harminc napig maradnak hatályban, kivéve, ha hatályukat az Országgyűlés – akadályoztatása esetén az Országgyűlés honvédelmi ügyekkel foglalkozó bizottsága – meghosszabbítja.

² Magyarország Alaptörvénye 49. §

³ Magyarország Alaptörvénye 50. §

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

*Megelőző védelmi helyzet:*⁴ Az Országgyűlés külső fegyveres támadás veszélye esetén vagy szövetségi (NATO) kötelezettség teljesítése érdekében meghatározott időre kihirdeti a megelőző védelmi helyzetet, ezzel egyidejűleg felhatalmazza a Kormányt sarkalatos törvényben meghatározott rendkívüli intézkedések bevezetésére. A megelőző védelmi helyzet időtartama meghosszabbítható (a meghosszabbításhoz az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges).

*Terrorveszélyhelyzet:*⁵ a Kormány kezdeményezésére vezethető be, akkor, ha a terroristámadás jelentős, és közvetlen veszélye fenn áll, vagy amennyiben terroristámadás már bekövetkezett. Ekkor az Országgyűlés a meghatározott időre kihirdeti a terrorveszélyhelyzetet, ezzel egyidejűleg felhatalmazza a Kormányt sarkalatos törvényben meghatározott rendkívüli intézkedések bevezetésére. A terrorveszélyhelyzet időtartama meghosszabbítható.

*Váratlan támadás*⁶ esetén a Kormány külső fegyveres csoportoknak Magyarország területére történő váratlan betörése esetén a támadás elhárítására, Magyarország területének a honi és szövetséges légvédelmi és repülő készülségi erőkkel való oltalmazására, a törvényes rend, az élet- és vagyonbiztonság, a közrend és a közbiztonság védelme érdekében – szükség esetén a köztársasági elnök által jóváhagyott fegyveres védelmi terv szerint – a szükségállapot vagy a rendkívüli állapot kihirdetésére vonatkozó döntésig a támadással arányos és arra felkészített erőkkel azonnal intézkedni köteles. A Kormány váratlan támadás esetén sarkalatos törvényben meghatározott rendkívüli intézkedéseket vezethet be, valamint rendeletet alkothat, amellyel – sarkalatos törvényben meghatározottak szerint – egyes törvények alkalmazását felfüggesztheti, törvényi rendelkezésektől eltérhet, valamint egyéb rendkívüli intézkedéseket hozhat. A Kormány rendelete a váratlan támadás megszűnésével hatályát veszti.

*Veszélyhelyzet:*⁷ a Kormány az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség esetén, valamint ezek következményeinek az elhárítása érdekében veszélyhelyzetet hirdet ki, és sarkalatos törvényben meghatározott rendkívüli intézkedéseket vezethet be. A Kormány a veszélyhelyzetben rendeletet alkothat, amellyel – sarkalatos törvényben meghatározottak szerint – egyes törvények alkalmazását felfüggesztheti, törvényi rendelkezésektől eltérhet, valamint egyéb rendkívüli intézkedéseket hozhat. A Kormány rendelete tizenöt napig marad hatályban, kivéve, ha a Kormány – az Országgyűlés felhatalmazása alapján – a rendelet hatályát meghosszabbítja. A Kormány rendelete a veszélyhelyzet megszűnésével hatályát veszti.

⁴ Magyarország Alaptörvénye 51. §

⁵ Magyarország Alaptörvénye 51/A. §

⁶ Magyarország Alaptörvénye 52. §

⁷ Magyarország Alaptörvénye 53. §

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Mint a fenti elemzésből látható, hogy a kivételes hatalomgyakorlás csak minősített helyzet esetén és a megfelelő különleges jogrendi időszak bevezetésével egyidejűleg alkalmazható. Az elrendelt állapot bevezetésével az ország működési rendje megváltozik, és olyan berendezkedés valósul meg a védelmi rendszeren belül, amely biztosítja a rendkívüli eseményekre való gyors reagálás lehetőségét. Alkalmazása csak olyan kivételes időszakban lehetséges, amelyben az ország társadalmi élete és államszervezete veszélybe kerül. A különleges jogrend kihirdetését követően a kormányzásra feljogosított szervek vagy közjogi méltóságok rendeletek útján vezetnek be az intézkedéseket. Az egyes időszakokban a hatáskör gyakorlását és az intézkedések meghozatalát a megfelelő illetékességi területen látja el mindenki, aki a védelmi igazgatás rendszerében van. Gyakorlatilag a védelmi igazgatás rendszere a különböző szervezetek munkáját fogja össze. Ezen időszakok alkalmazásának fő célja az állam működésének fenntartása, és az állampolgárok élet- és vagyonbiztonságának megőrzése.

2. A VÉDELMI IGAZGATÁS RENDSZERE

Mielőtt a szerző a védelmi igazgatás rendszerét elemezné, fontos, hogy definiáljuk a védelmi igazgatás intézményi és feladatrendszerének fogalmát. A *védelmi igazgatás, mint intézmény*, a közigazgatás részét képező rendszer. Az országvédelem polgári biztonsági rendszerének meghatározó eleme, az ország felkészítését irányító állami apparátus. A védelmi igazgatás a közigazgatás részét képező feladat- és szervezeti rendszer.⁸ A *védelmi igazgatás, mint feladatrendszer*, az állam komplex védelmi feladatának megvalósítására létrehozott szervek (például a fegyveres erő, a rendvédelmi szervek), vagy e feladatra kijelölt közigazgatási szervek rendszere által végzett végrehajtó, rendelkező tevékenység, amely magába foglalja a felkészítés, a különleges jogrendi időszakok, valamint az ezeket megelőző helyzetek honvédelmi, polgári védelmi, védelemgazdasági, lakosság-ellátási és rendvédelmi feladatainak tervezésére, szervezésére és végrehajtására irányuló állami feladatok összességét.⁹

A védelmi igazgatás magába foglalja mindazon feladatok összességét, amelyek a különleges jogrendre történő felkészülés alatt, illetve a kihirdetést követően felmerülő feladatok tervezésére, szervezésére és végrehajtására irányul. Összegezve, a védelmi igazgatás a közigazgatás civil eleme, és célja az ország védelmi feladatának ellátása.

A Hadtudományi Lexikon értelmezése szerint a védelmi igazgatás célja a honvédelmi felkészítésben, az ország háború alatti vagy rendkívüli időszakok idején való működésének

⁸ http://csongrad.katasztrofavedelem.hu/letoltes/document/csongrad/document_256.pdf Letöltés ideje: 2017.04.06.

⁹ http://csongrad.katasztrofavedelem.hu/letoltes/document/csongrad/document_256.pdf Letöltés ideje: 2017.04.06.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

biztosításában részt vevő szervek tevékenységének szervezése, összehangolása, irányítása a rájuk háruló honvédelmi feladatok hatékony és szakszerű végrehajtása érdekében.¹⁰ Ezek a mintegy 20 évvel honvédelem-centrikus megfogalmazások, amelyeket az új típusú kihívások és kockázatok egyéb tényezői (gazdasági, szociális, társadalmi stb.) felülírták, így a hatályos jogi definíció pontosabban lefedi tartalmát.

A fenti definícióból az következik, hogy a védelmi igazgatás egy olyan rendszer, amely alapvetően az igazgatási feladatokat foglalja magába. A közigazgatás részévé vált, tehát nem csak az államigazgatási, de az önkormányzati, sőt a védelemben résztvevő más szerveket foglalja magába. Tevékenységének célja az Alaptörvényben szereplő különleges jogrend szerinti helyzetek érdekében a várható feladatokra való felkészülés, és azok végrehajtásának előkészítése. Feladatköréhez tartozik a felmerülő feladatok előkészítése, a szervezés koordinálása, a feladatok operatív megvalósítása, és a megvalósításhoz szükséges döntéshozatal, kodifikáció és feltételek biztosítása – azaz a honvédelmi és a polgári védelmi, katasztrófavédelmi, a lakosság-ellátással kapcsolatos feladatok ellátása, a gazdaság ehhez szükséges mozgósítása, együttműködve az érintett szervezetekkel. Fontos bemutatni a továbbiakban a védelmi igazgatás szintjeit és elemeit.

1. sz. ábra: A Védelmi igazgatás szintjei és elemei¹¹

¹⁰ Hadtudományi Lexikon Budapest, 1995. ISBN 963 04 5226 X (II. kötet).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Az ábrából az olvasható ki, hogy a *központi szinten* az Országgyűlés, a Kormány, a Köztársasági elnök, a Honvédelmi Tanács és a feladat- és hatáskörrel rendelkező miniszter van. Törvényhozó szerv a különleges jogrendet érintő feladatokról, ezen belül például a hadiállapot kinyilvánításáról, a katonai műveletekben való részvételről dönt. A másik fontos döntéshozó ezen a szinten a köztársasági elnök, aki egyben a Magyar Honvédség főparancsnoka. A Kormány összességében a miniszterek és a védelemhez kapcsolódó központi államigazgatási szervek feladatait fogja össze, és megteremti az ehhez szükséges erőforrásokat.

A *területi szintű* igazgatás az országon belül egy meghatározott területre terjed ki, amely megegyezhet a hivatalos területi felosztással vagy attól eltérhet. A területi felosztást az Alaptörvény tartalmazza, amely a következőképpen fogalmaz: „Magyarország területe fővárosra, megyékre, városokra és községekre tagozódik. A fővárosban és a városokban kerületek alakíthatók.”¹² A területi igazgatásnak a megyei, fővárosi védelmi bizottságok és a helyi védelmi bizottságok az elemei. Rendeltetésük, hogy illetékességi területén összehangolja és irányítsa a megelőzés, a felkészülés és a védekezés megyei és helyi szintű feladatait. Igazgatási tevékenysége keretében többek között a települések, a megyék és a főváros közötti értesítéssel, riasztással, tájékoztatással összefüggő feladatokat látja el. Szükség esetén összehangolja a közigazgatási szervek, a Magyar Honvédség, a rendvédelmi szervezetek tevékenységét.

A *megyei* (MVB), valamint a *fővárosi* védelmi bizottságok (FVB) a Kormány irányítása alatt működő közigazgatási szervek. A megyei védelmi bizottság elnöke a megyei kormányhivatal vezetője, a kormány megbízott. Kormányrendeletben illetve törvényben előírt illetékességi területen funkcionálnak és látják a honvédelemmel, a katasztrófavédelemmel, a lakosságellátással, a gazdaság mozgósításával és a polgári védelemmel összefüggésben lévő feladatokat. Ezen szerv irányítását – szakterületi megosztásban – a Kormány mellett a Miniszterelnökség, a Honvédelmi Minisztérium valamint a Belügyminisztérium látja el. A Honvédelmi Minisztérium a honvédelmi feladatokat, a Miniszterelnökség az általános működés feladatait, a Belügyminisztérium pedig a katasztrófavédelemmel és a polgári védelemmel kapcsolatos feladatokat látja el.

A megyei védelmi bizottság irányítási jogkörrel a helyi védelmi bizottság és a polgármester felé rendelkezik.

A HVB – azaz a helyi védelmi bizottság – vezetésének feladatait a járási vagy a fővárosi kerületi kormányhivatal vezetője látja el. Járási, fővárosi kerületi illetékességgel koordinálja a védelemben résztvevő szervek tevékenységét, segíti a polgármesterek különleges jogrendbeli tevékenységét.

¹¹ http://vtki.uni-nke.hu/uploads/media_items/a-hazai-valsagkezeles-uj-rendszere-biztonsagpolitika-es-valsagkezeles-tokoviczi_original.pdf Letöltés ideje: 2017.04.07.

¹² Magyarország Alaptörvénye F) cikk (2)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A *polgármester* (fővárosban főpolgármester) szerepe a védelmi igazgatás rendszerén belül a *települési* szinten jelenik meg. Illetékességi területen ellátja a felkészülés illetve a védekezés során megjelenő feladatokat. Együttműködik más települések polgármestereivel, szükség esetén a védekezésben résztvevő más hivatásos és civil szervezetekkel kapcsolatot tart.

A polgármester a katasztrófavédelmi *felkészülés* keretében a következő feladatot látja el:¹³

- felelős a települési (a fővárosban kerületi) veszély-elhárítási tervek elkészítéséért, valamint a helyi lehetőségek figyelembevételével a védekezés feltételeinek a biztosításáért;
- irányítja a védekezésre való felkészítést;
- gyakorolja katasztrófavédelmi ügyekben az elsőfokú polgári védelmi hatósági jogkört, amit jogszabály nem utal más szerv hatáskörébe;
- a polgári védelmi kötelezettség alatt álló állampolgárt a területi, települési, kerületi és munkahelyi polgári védelmi szervezetbe kiképzésre és gyakorlatra osztja be;
- felelős a polgári védelmi kötelezettségen alapuló települési polgári védelmi szervezet megalakításáért;
- gondoskodik az illetékességi területen élő vagy tartózkodó személyek részére a katasztrófaveszélyekről szóló, a magatartási szabályokat is tartalmazó tájékoztatásról;
- a gazdálkodó szervezetek részére határozattal elrendeli a polgári védelmi kötelezettségen alapuló települési és munkahelyi polgári védelmi szervezetek megalakítását és az alkalmazás feltételeinek biztosítását;
- biztosítja a lakosság riasztására szolgáló és a közigazgatási területén lévő, rendelkezésre bocsátott technikai berendezések működtetését;
- részt vesz a feladatainak ellátása érdekében a hivatásos katasztrófavédelmi szervek által szervezett felkészítéseken;
- kijelöli a katasztrófák elleni védekezéssel összefüggő feladataiban közreműködő közbiztonsági referenst.

A főpolgármester és a megyei közgyűlés elnöke szervezi és irányítja a fővárosi és a megyei önkormányzat közfeladataihoz kapcsolódó katasztrófavédelmi felkészülési tevékenységet.

A polgármesternek a településen a katasztrófavédelmi *védekezés* során a következő feladatokat kell ellátnia:¹⁴

- a hivatásos katasztrófavédelmi szerv szakmai iránymutatása mellett irányítja a településen a helyi katasztrófavédelmi tevékenységet;

¹³ 2011. évi CXXVIII. törvény 15. § (2)

¹⁴ 2011. évi CXXVIII. törvény 16. §

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- halasztást nem tűrő esetben átmeneti jelleggel elrendeli az élet és az anyagi javak védelméhez szükséges intézkedéseket, és erről haladéktalanul értesíti a település szerint illetékes hivatásos katasztrófavédelmi szerv területi szerve vezetőjét és a megyei, fővárosi védelmi bizottság elnökét;
- a polgári védelmi kötelezettség alatt álló állampolgárt a katasztrófavédelem érdekében határozattal polgári védelmi szolgálatra kötelezi;
- szervezi és irányítja a lakosság védelmét, kitelepítését, kimenekítését, befogadását és visszatelepítését;
- szervezi és irányítja az anyagi javak védelmét, a lakosság létfenntartásához szükséges anyagi javakkal történő ellátását;
- a megyei, fővárosi védelmi bizottság elnökének rendelkezése alapján – vagy halasztást nem tűrő esetben annak utólagos tájékoztatásával – elrendeli a települési polgári védelmi szervezetek alkalmazását;
- együttműködik más települések polgármestereivel, a védekezésbe bevont más szervezetekkel a katasztrófavédelmi feladatok végrehajtásában.

A védelmi igazgatás átalakulásának hatására a védelmi feladatok szervezése és megvalósítása napjainkban centralizált környezetbe került. Az átszervezés hatására a védelmi rendszer már törekszik az új típusú kihívások kezelésére, és az átszervezett közigazgatási rendszernek köszönhetően a normál működéstől csupán annyira tér el, amennyire az ország védelmi érdeke megköveteli.

3. A KATASZTRÓFAVÉDELEMBEN RÉSZTVEVŐ ÁLLAMI SZERVEZETEK BEMUTATÁSA

A továbbiakban részletezésre kerül a védelmi igazgatás rendszerén belül a katasztrófavédelemben résztvevő állami szervek feladata. A katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény szabályozza a katasztrófavédelem feladatrendszerét. A törvény nyolc fejezetben taglalja a védekezésben résztvevők kötelezettségeit és általános szabályait. A legnagyobb hangsúly a katasztrófavédelem központi szervein, továbbá a fővárosi, helyi és a megyei védelmi bizottság, valamint a települési szinten, a polgármester feladatán van. Ezzel biztosítható a katasztrófavédelmi tevékenység irányításának hatékonysága és egységessége. Illetékesség szerint kormányzati szintű tevékenység, területi szintű tevékenység és helyi szintű feladatok különülnek el egymástól.

A katasztrófavédelem megszervezéséért *kormányzati* szinten a Kormány felelős. A szakmai feladatokat a belügyminiszter által vezetett kormányzati koordinációs szerv (KKB – Katasztrófavédelmi Koordinációs Tárcaközi Bizottság), és a központi államigazgatási szervek végzik. Főbb tevékenysége a katasztrófák elleni védekezés, mind az előkészítés, szervezés és tervezés tekintetében. Magába foglalja a kormányzati szintű tervezés végrehajtását, és a tárcák közötti koordinációt is. A kormányzati szintű igazgatás a katasztrófa-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

védelmet érintő kérdésekben döntéshozói és intézkedési hatáskörrel rendelkezik.

A *területi* szintű igazgatás lényegében a megyei és a fővárosi védelmi bizottságokat jelenti. Ez annyit jelent, hogy kizárólag az illetékességi területén, a hivatásos katasztrófavédelmi szervek együttműködésével látja el a védekezés és a felkészülés megyei szintű feladatait. Ezek a tevékenységek magába foglalják az értesítéssel, riasztással, tájékoztatással, a rendvédelmi szervekkel és a Magyar Honvédséggel, valamint az egyéb társadalmi szervezetekkel való együttműködést. A megyei, fővárosi védelmi bizottság elnökének feladata a felkészülés, megelőzés és a védekezés időszakában elkülönül.

A *felkészülés és a megelőzés* időszakában a megyei védelmi bizottság és a fővárosi védelmi bizottság feladatai a következők:¹⁵

- biztosítja a katasztrófavédelemben érintett és hatáskörébe tartozó megyei és helyi szervezetek felkészítését, alkalmazhatóságát, részükre a felkészülés érdekében feladatot határoz meg;
- biztosítja a társadalmi és a karitatív szervezetek részvételét a felkészülés feladataiban;
- irányítja a megyei, fővárosi védelmi bizottság által szervezett, a katasztrófák elleni védekezésben érintett szervek, szervezetek gyakorlatait, ellenőrzi a felkészülés hatékonyságát
- felelős a riasztás, tájékoztatás előkészítéséért és végrehajtásáért, gondoskodik a lakosság és a gazdálkodó szervezetek riasztásához, tájékoztatásához szükséges eszközök működtetéséről;
- a megyei, fővárosi védelmi bizottság ülésének napirendjére tűzi a védekezésben részt vevő szervek felkészültségéről szóló beszámolót;
- az éves feladattervben meghatározza a polgármesterek felkészítésével kapcsolatos feladatokat;
- kezdeményezheti kölcsönös segítségnyújtási tervek kidolgozását más megyékkel és a fővárossal kötött megállapodások alapján;
- egyetértési jogot gyakorol a területi polgári védelmi szervezetek felépítésére, létszámára vonatkozó – a területileg illetékes hivatásos katasztrófavédelmi szerv által tett – javaslatokkal kapcsolatosan;
- a katasztrófák elleni védekezésért felelős miniszter részére felterjeszti az illetékességi területén lévő települések polgármestereinek a települések katasztrófavédelmi besorolására vonatkozó javaslatait;
- szervezi a közigazgatási szervek, a Magyar Honvédség és a rendvédelmi szervek, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, a civil szervezetek, valamint a polgári védelmi szervezetek együttműködését;

¹⁵ 2011. évi CXXVIII. törvény, 12. § (1)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- felelős a polgári védelmi kötelezettségen alapuló területi polgári védelmi szervezetek megalakításáért, valamint a megyei (fővárosi) veszély-elhárítási terv elkészítéséért;
- felelős a vezetési rendszer fenntartásáért, működőképességének biztosításáért.

A védekezés irányítása terén pedig a feladatok a következők:¹⁶

- szervezi a Kormány által meghatározott területi védekezési feladatok végrehajtását;
- irányítja a védekezést, és kezdeményezi a Kormány hatáskörébe tartozó intézkedések megtételét;
- magához vonhatja a védekezés irányítását, ha a saját vagy az érintett polgármester helyzetértékelése szerint a katasztrófa elleni védekezés a helyi védelmi bizottság lehetőségét meghaladja, erről haladéktalanul értesíti a kormányzati koordinációs szervet;
- halasztást nem tűrő esetben, a helyben szokásos módon, átmeneti jelleggel elrendeli az élet és az anyagi javak védelméhez szükséges mértékben a veszélyeztetett területekről az állampolgárok kimenekítését, és erről a hivatásos katasztrófavédelmi szerv központi szerve útján haladéktalanul értesíti a Kormányt;
- folyamatosan értékeli a kialakult helyzetet, a védekezés helyzetét, minderről jelentést tesz a katasztrófavédelmi törvény 46. § (1) bekezdésében meghatározott miniszteri biztosnak és tájékoztatja a kormányzati koordinációs szervet;
- elrendeli a katasztrófák elleni védekezésért felelős miniszter intézkedése alapján – vagy halasztást nem tűrő esetben annak utólagos tájékoztatásával – a polgári védelmi szervezetek alkalmazását, erről egyidejűleg tájékoztatja a hivatásos katasztrófavédelmi szerv központi szerve vezetőjét;
- összehangolja a lakosság és az anyagi javak kitelepítését, kimenekítését, befogadását, ellátását, továbbá a helyi védekezés megszervezését.

4. A HONVÉDELEMBEN RÉSZTVEVŐ ÁLLAMI SZERVEZETEK BEMUTATÁSA

Először is le kell szögezni azt, hogy a honvédelem az állam egyik alapvető védelmi feladatát látja el. Ide tartozik a lakosság és a gazdaság védelmi felkészítése és fenntartása, ami nem csak a külső fegyveres támadás esetén értendő, hanem a szövetségi katonai feladatok ellátása során is. A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény a honvédelem rendszerét az alábbiak szerint fogalmazza meg;

Magyarország a nemzeti és szövetségi védelmi képességének fenntartásában és fejlesztésében a saját erejére: nemzetgazdaságának erőforrásaira, a Magyar Honvédség (a

¹⁶ 2011. évi CXXVIII. törvény, 12. § (2)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

továbbiakban: Honvédség) felkészültségére és elszántságára, a rendvédelmi és más szervezetek közreműködésére, állampolgárainak a haza védelme iránti hazafias elkötelezettségére és áldozatkészségére, továbbá a szövetséges államok és fegyveres erőik együttműködésére és segítségnyújtására épít.

A honvédelmi igazgatást nem szabad összekeverni a katonai igazgatással. A honvédelmi rendszer alapvetően az ország külső és belső fenyegetések elhárítására hivatott rendszer, amely szükség esetén a belső védelmi feladatokban is közreműködik.

A honvédelemnek tehát ki kell terjedni a hazai védelmen kívül a belső védelemre is, amely nem csak katonai védelmi feladatokra összpontosít, hanem rendvédelmi feladatokban való közreműködést is megvalósítja.

A honvédelmi igazgatás központi, területi és helyi (települési) elemekre bontható.

Központi szinten a honvédelmi igazgatás eleme a Kormány, a feladat- és hatáskörrel rendelkező miniszter, az Országgyűlés, a Köztársasági elnök, és a Honvédelmi Tanács, a területi és helyi igazgatás részére meghatározott feladatok végrehajtására megyei és helyi védelmi bizottságok végzik, települési szinten pedig a polgármesterek vannak kijelölve a feladatok ellátására.

A *megyei* szinten a védelmi bizottság a Kormány irányítása alatt működő közigazgatási szerv. A megyei védelmi bizottság a honvédelmi igazgatási jogkörében a következő feladatokat látja el;

- irányítja a helyi védelmi bizottságokat;
- irányítja a polgármesterek honvédelmi tevékenységét;
- ellátja a hatáskörébe utalt, a fegyveres összeütközések időszakában végrehajtandó polgári védelmi feladatokat;
- egyedi határozattal megállapítja a honvédelemben közreműködő szervezetek részére a honvédelmi felkészítés követelményeit és feladatait, összehangolja azok végrehajtását;
- kijelöli a Honvédség és a rendvédelmi szervezetek, valamint a honvédelemben közreműködő egyéb szervezet számára szükséges ingatlanokat és erről a polgármestert értesíti;
- megállapítja a területi gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségeket;
- biztosítja a védelmi igazgatási szervezetek működésének feltételeit, és irányítja a rendkívüli intézkedésekkel hatáskörébe utalt feladatok végrehajtását;
- a honvédelmi felkészítés feladatainak gyakorlása és ellenőrzése céljából a Kormány jóváhagyásával gyakorlatot vezethet a polgármesterek, valamint a honvédelemben közreműködő szervezetek közreműködésével.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A *járásokban* és a *fővárosi* kerületekben helyi védelmi bizottság működik, amely testületi szervként működik. A helyi védelmi bizottság a következő feladatokat hangozza össze a honvédelmi felkészítés időszaka alatt az illetékességi területén:¹⁷

- irányítja és összehangolja a Honvédség hadkiegészítésével összefüggő közigazgatási feladatok előkészítését, végrehajtását;
- közreműködik az illetékességi területén működő szervek honvédelmi feladatainak irányításában;
- összehangolja az illetékességi területére háruló gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségek teljesítését;
- irányítja az illetékességi területe honvédelmi feladataihoz szükséges tájékoztatási rendszer kialakítását és működését;
- közreműködik a különleges jogrendben hozott rendkívüli intézkedésekből adódó feladatok végrehajtásában;
- béke, rendkívüli állapot, szükségállapot, megelőző védelmi helyzet, terrorveszélyhelyzet és váratlan támadás idején szervezi és összehangolja a lakosság polgári védelmével és ellátásával kapcsolatos feladatokat.

ÖSSZEGEZVE

Jelen témaválasztásom azért a különleges jogrendi időszakok, valamint a védelmi igazgatáson belül a honvédelem és a katasztrófavédelem átfogó feladatrendszerének elemzésére esett, mert a következő vizsgálatom ugyanezen szervezetekre működésére fog irányulni – csupán a légibalesetek tükrében.

Gondoljunk csak vissza a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Hejce község külterületén 2006. január 19-én lezuhant AN-24 típusú szlovák katonai szállító repülőgép szerencsétlenségre. Gyakorlatilag polgári területen – katonai légiközlekedési katasztrófa történt. Az esemény kapcsán az a következtetés vonható le, hogy a kutatás-mentés területén nem volt kellően összehangolt kárfelszámolásban résztvevő szervezetek együttműködése. A baleset kivizsgálását nem kívánom ebben a munkában vizsgálni, de azt meg kell említeni, hogy Magyar Honvédség erői illetve a katasztrófavédelem egységei nem tudták eldönteni egyértelműen, hogy kinek a feladata ellátni a kárhely-parancsnoki teendőket. Ez a probléma már akkor rávilágított arra, hogy a kárfelszámolásban résztvevő szervezetek együttműködése elengedhetetlennek bizonyul.

A fentiekből világosan látszik, hogy a teljes védelemhez, illetve már a kárfelszámoláshoz szükséges a védekezésben résztvevő társszervek szoros együttműködése és a megfelelő szakmai irányítás.

Továbbra is kérdés az, hogy egy lehetséges különleges jogrendi időben, vagy egy légi-

¹⁷ 2011. évi CXIII. törvény 28. § (2)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

közlekedési baleset bekövetkezésekor, az ország mennyire felkészült az egységes védelemre, illetve milyen hatékonyan tudnak együttműködni a védelemben résztvevő szervezetek. A „forgatókönyv” a jogszabályok miatt adott, ám kérdéses az, hogy ez a gyakorlatban működőképesnek bizonyul-e.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Lakatos László: A különleges jogrend és a honvédelem szabályzása. MTA Working Law Papers, 2014. (1.évf.) 49. sz. 1-10. old. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, ISSN 2064-4515
http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_49_Lakatos.pdf (Letöltés ideje: 2017.04.05.)
2. Lakatos László: Honvédelmi igazgatás. Egyetemi jegyzet. Nemzeti Közzolgálati Egyetem. Budapest, 2012.
3. Sütő Ákos: A rendészet és a honvédelem közös sajátosságai a különleges jogrend alapján, Hadtudományi Szemle, 2016. IX. évfolyam. 3. szám.
4. Varga Attila Ferenc: Védelmi igazgatás, Közigazgatás, Válságkezelés
http://uni-nke.hu/uploads/media_items/vedelmi-igazgatas_-kozigazgatas_-valsagkezeles.original.pdf (Letöltés ideje: 2017.04.09.)
5. Baán-Bors-Csiffáry-Hári-Kocsis-Szentes: Magyarország Védelmi Igazgatása a közigazgatás új környezetében
http://www.kormany.hu/download/9/68/20000/Magyarország_Vedelmi_Igazgatasa_a_Kozigazgatasa_Uj_Kornyezeteben_2014_n.pdf (Letöltés ideje: 2017.04.11.)
6. Kondás Kornél: A terrorizmus, mint a védelmi igazgatás rendszerét befolyásoló tényező, Hadtudományi Szemle, 2015. VIII. évfolyam. 2. szám. 7-24. p
7. 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről
8. Magyarország Alaptörvénye
9. 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról

CSIMA BEÁTA¹**Azonos prioritások? Foglalkoztatás és eredményesség a büntetés-végrehajtás gazdálkodó társaságainál****Same priorities? Effectiveness and management on companies established for the mandatory employment of detainees****Absztrakt**

A központi ellátás intézményének kialakítása 2011-es évre nyúlik vissza, mely a büntetés-végrehajtási szervezet önfenntartóvá válásának az első lépéseként is értelmezhető.

Napjaink társadalmi elvárása, hogy a fogvatartottak munkavégzéssel járuljanak hozzá a tartásuk költségeihez, ezért 2013-tól már jogszabályi keretek között is megfogalmazásra került az elítéltek teljes körű foglalkoztatásának célja. A fogvatartottak kötelező foglalkoztatására létrehozott gazdálkodó társaságok feladata, hogy eredményes gazdálkodást folytatva a lehető legtöbb fogvatartott részére biztosítsanak munkalehetőséget.

Kulcsszavak: fogvatartotti foglalkoztatás, állami partnerség, büntetés-végrehajtás, eredményesség

Abstract

Establishment of the institution of central supply goes back to 2011 and may be regarded as the first step to create a self-supporting penitentiary service organisation.

It is an expectation of today's society that the detainees contribute to their maintenance costs through work, for that reason, the goal of full employment of the detainees has been expressed in legislation since 2013. It is the task of the business companies established for the mandatory employment of detainees to provide work opportunities for as many as possible detainees while maintaining effective management.

Keywords: employment of prisoners, central supply, penitentiary, effectiveness

¹ Nemzeti Közszerológáti Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató - National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: beatacsima@gmail.com ORCID: 0000-0001-7839-7448

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Tanulmányom megalkotásának célja, hogy a büntetés-végrehajtás gazdálkodó társaságainak elmúlt néhány évét elemezzem az eredményesség és foglalkoztatás viszonylatában. 2011-ben lett kialakítva a központi ellátási rendszer, mely kétséget kizáróan jelentős hatást gyakorolt a gazdálkodó társaságok működésére.

A gazdálkodás vizsgálata során többek között az eredménykategóriák elemzésével foglalkozok. Kérdésként merül fel, hogy a növekvő foglalkoztatási létszámok ellenére is biztosítható a pozitív mérleg szerinti eredmény?

1. JOGSZABÁLYI KÖRNYEZETVÁLTOZÁS

1.1. BV KÓDEX HATÁSAI

2015. január 1-én lépett hatályba a 2013. évi CCXL. törvény (továbbiakban Bv. kódex) a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról, mely jogszabály következtében beállt változást akár korszakváltásnak is nevezhetnénk a büntetés-végrehajtás szervezet életében.

Lényeges tényező, hogy miként fogalmaz a jogalkotó a szabadságvesztés céljának meghatározásakor, az új jogszabályban:

„83. § (1) A szabadságvesztés végrehajtásának célja az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése, valamint a végrehajtás alatti reintegrációs tevékenység eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba sikeresen visszailleszkedjen és a társadalom jogkövető tagjává váljon.”²

Jól követhető, hogy az évtizedek alatt a deklarált cél jelentősen változott: társadalmi visszailleszkedés segítése minden időszakban megjelent, de emellett a személyiségformálás jellemezte a 70-es éveket, majd újabb bűncselekmény megelőzése a 80-as évek kiemelt célja, önbecsülés fenntartása és felelősségérzet fejlesztése a cél a 90-es években, míg az új szabályozás következtében a visszaesés csökkentése, önbecsülés fenntartása, felelősségérzet fejlesztése és – ami gazdálkodás szempontjából kiemelt kihívásként jelenik meg – a munkakultúra központba állítása.³

1.2. KÖZPONTI ELLÁTÁSI RENDSZER ÉS JOGSZABÁLYI KÖRNYEZETE

Az önfenntartás, illetve részben megvalósuló önfenntartás intézményének jelenléte a Bv. kódex hatályba lépését megelőzően (még 2011-ben) jelent meg. Napjaink társadalmi elvárása – mely szerint az elítéltek végezzenek munkát – összhangba került a jogszabályi környezettel. 2011-ben központi ellátási rendszer e kettős célnak megfelelően lett kiépítve: foglalkoztatás bővítési és önellátási szempontok alapján a büntetés-végrehajtás gazdálko-

² 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról.

³ A magyar büntetés-végrehajtási rendszer jellemzői 1950-től napjainkig - In: Schmehl János, Palló József(szerk): *Új utakon a büntetés-végrehajtás tananyag a 2013. évi CCXL. törvény oktatáshoz*, BVOP, Budapest, 2014. - p 151.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

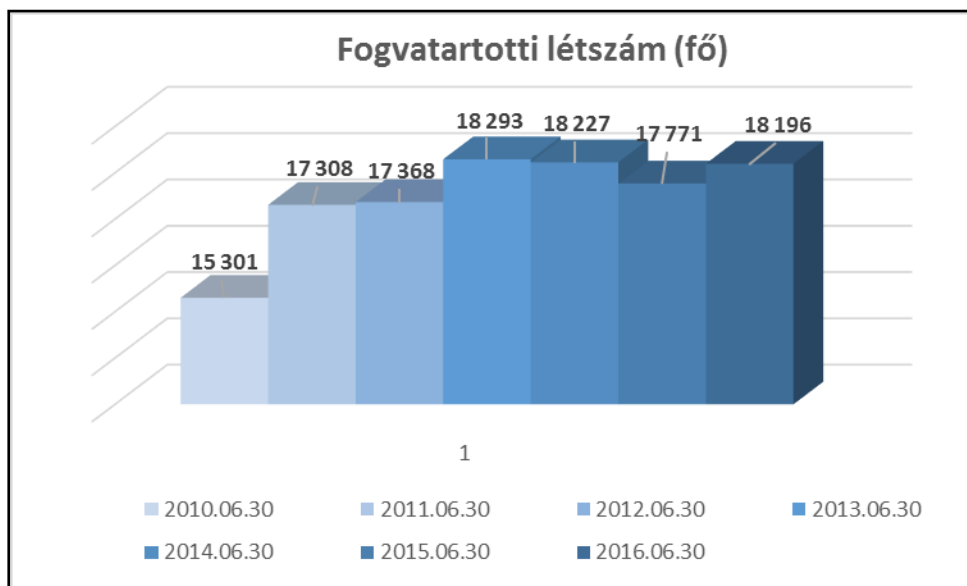
2017. X. évfolyam 2. szám

dó társaságait ellátási kötelezettség terheli a rendvédelmi szervek és egyes államigazgatási szervekkel tekintetében. Jelenleg 12 db ilyen társaság működik, akik 2015. február 26-tól BV Holding vállalatcsoportként együttműködve tevékenykednek, a vállalatcsoport uralkodó tagja a 2015. január 1-én megalakult Bv. Holding Kft.

Az ellátó rendszer működésének kereteit az alábbi rendeletek szabják meg: a 44/2011. (III.23.) Kormányrendeletben került meghatározásra, hogy a büntetés-végrehajtási szervezetet ellátási kötelezettség terheli meghatározott költségvetési szervezetek (továbbiakban kedvezményezettek) irányában a 9/2011. (III.23.) BM rendeletben meghatározott termékek és szolgáltatások körének tekintetében. Évről évre jelentős bővülés figyelhető meg a termék és szolgáltatás palettában, illetve egyre tágul a kedvezményezettek körébe bevonható szervezetek száma.

A szabályozási keretek mellett az egyes gazdasági társaságok adottságai is meghatározzák az ellátó rendszerben való részvétel mértékét. Az ún. öröklött profilok (mezőgazdasági/ipari) mellett a kapacitás korlátok, rendelkezésre álló tárgyi eszköz állomány, likviditási adottságok és a munkaerő szakképzettségi szintje is determináló tényező.

2. FOGVATARTOTTI POPULÁCIÓ

1. ábra: készítette Csima Beáta (2017.03.02.) 2016/2 Börtönstatistikai szemle alapján

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A Börtönstatisztikai Szemle⁴ alapján a fogvatartotti létszámnövekedést vélhetően az őrizetese és elzárásra beutaltak létszámának emelkedése okozza, ez a végrehajtási fokozat szerinti megoszlásnál is látható. 2016. június 30-i állapot szerint fegyház fokozatban 32,1%, börtön fokozatban 57,4%, fogház fokozatban 6% van a teljes populációt tekintve. Egyértelműen megállapítható, hogy a börtön fokozatú büntetések dominálnak, ugyanakkor a legszigorúbb fokozat, a fegyház kapcsán is évről-évre egy enyhe növekedés figyelhető meg (2014-ben 3 785 fő, 2015-ben 4 008 fő, 2016-ban 4 377 fő töltötte fegyházban büntetését).

A nemek szerinti megoszlás tekintetében elmondható, hogy 2016. június 30-i állapot szerint mindössze 6,8% a nők aránya, melyből 6,4% fogház, 64,5% börtön, 24,8% pedig fegyház végrehajtási fokozatban van. A nemek arányának vizsgálatakor szembeűnő, hogy a két enyhébb végrehajtási fokozatban (fogház, börtön) a nők aránya férfiakhoz viszonyítva nagyobb, míg a fegyház fokozat a nőknél kevésbé jellemző.

3. MUNKÁLTATOTT FOGVATARTOTTAK

A büntetés-végrehajtás gazdálkodó társaságai 2014-ben ünnepelték fennállásuk 20. évfordulóját. Valójában a múltjuk azonban sokkal régebbi időkre tekint vissza. A fogvatartottak munkával történő foglalkoztatásának az alapjait még az 1950-es években tették le – amikor is három mezőgazdasági és kilenc ipari profillal rendelkező állami vállal jött létre. Jellemzője volt a társaságoknak, hogy nagy élők munkai igényű, de alapvetően egyszerű segéd, betanított munkát igénylő munkakörökben foglalkoztattak.

Munkáltatott létszám	2 013.	2 014.	2015. I. félév	2016. I. félév
Bv. gazdasági társaságok általi munkáltatás:	3 753	4 137	4 384	4 227
- ebből ipari társaságnál munkáltatott:	1 846	2 082	2 360	2 360
- ebből mezőgazdasági társaságnál munkáltatott:	1 907	2 055	2 024	1 867
Intézeti munkáltatás:	2 765	2 741	2 927	3 018
PPP munkáltatás:	723	684	677	706
Összesen:	7 241	7 562	7 988	7 951

2. táblázat: készítette Csima Beáta (2017.03.05.) 2016/2 Börtönstatisztikai szemle alapján

⁴ 2016/2 Börtönstatisztikai Szemle, Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, Budapest, 2016, p 4-8.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A fenti táblázat alapján látható, hogy a munkáltatás jelentős részét a gazdasági társaságok viselik, de az intézeti munkáltatott létszámban is egy enyhe növekedés figyelhető meg. PPP konstrukcióban két büntetés-végrehajtási intézet működik a Szombathelyi Országos Bv. Intézet és a Tiszalöki Országos Bv. Intézet, ahol a létszám kontinuitást mutat.

A Bv. kódex értelmében – a lehetőségekhez mérten – a büntetés-végrehajtás szervezetnek el kell érnie a 100%-os foglalkoztatást. A teljes foglalkoztatás kiszámításakor a befogadott létszámot természetesen statisztikailag meg kell tisztítani a jogszabály alapján nem munkakötelezett (előzetes, nem jogerős ítélettel rendelkező, nyugdíjas, nyugdíjas korú, kényszergyógykezelte), a munkaképtelen (például orvosilag alkalmatlan) személyek számától.

4. ELVÁRT SZERVEZETI MEGHATÁROZOTTSÁG: AZ EREDMÉNYESSÉG

Az ellátórendszer kialakítása a gazdálkodó társaságok számára tervezhető, kiszámítható megrendelés állományt biztosít, ami egy eredményes működés megalapozását hozhatja el.⁵

Az eredményesség több dimenziója is értelmezhető: az önfenntartási célról már korábban írtam, azonban néhány rész cél is említést érdemel.

- A munkát végző fogvatartott hozzájárul a tartási költségeihez, ennek összegét a mindenkor hatályos országos parancsnoki utasítás⁶ értelmében le kell vonni a munkadíjból, az összeg 2017-ben 480 forint/fő/nap. A munkáltatás alapidíjáról ugyanez az utasítás rendelkezik, ez 37 000 forint/fő/hó, ami 213 forintos óradíjat jelent.
- Költségvetési források hatékonyabb felhasználása valósul meg, hiszen egy forrással kettős közfeladat ellátás jön létre: foglalkoztatás valósul meg, miközben az állami szervek is ellátásra kerülnek.
- Az eredményes gazdálkodás során az állami támogatások csökkentése is megvalósult. Például a foglalkoztatásból fakadó többlet kiadások miatt, 2012-ben még kaptak a gazdálkodó társaságok ún. sajátos többletköltség részbéli ellentételezésre támogatást, azonban az azt követő években, már nem került sor ilyen szintű támogatásra. (Jellemzően beruházási, fejlesztési támogatásokat kapnak napjainkban a társaságok, működési célú támogatás már kevésbé jellemző).

„Fontos, hogy tevékenységünk gazdaságilag is eredményes legyen, különben nem tudnánk miből finanszírozni a börtönellátást, és nem tudnánk megvalósítani a fejlesztéseket... Meggyőződésem, hogy a két prioritást kizárólag együtt lehet kezelni, egyik sem előzheti

⁵ Deák Ferenc (szerk.) (2014) A büntetés-végrehajtási szervezet központi ellátási tevékenysége. In: *Régóta foglalkoztat.* Vác, Duna-mix Kft., p 21.

⁶ 4/2016. (XII. 19.) BVOP utasítás a fogvatartottak 2017. évi munkadíjáról, ösztöndíjáról, a munkatérapiás foglalkoztatás pénzbeli térítési díjáról és a tartási költséghez való hozzájárulásáról.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

meg a másikat.” – nyilatkozta Csóti András⁷ a büntetés-végrehajtás korábbi országos parancsnoka.

A számvitelben értelmezett eredménykategóriákból kiemelve a mérleg szerinti eredményt a 2013-2014-2015-ös évek vonatkozásában a büntetés-végrehajtási gazdálkodó társaságai kapcsán, csak két esetben fordult elő, hogy nem sikerült pozitív eredménnyel zárni az üzleti évet (2014-ben a Duna papír Kft, illetve 2015-ben a Nostra Kft produkált jelentős negatív eredményt). Üzemi/üzleti eredmény kategóriát tekintve az Annamajori Mezőgazdasági és Kereskedelmi Kft. 2015-ben szintén negatív eredményt ért el (-14 270 e Ft), azonban – a számvitelben akkor még alkalmazott – rendkívüli bevételek és kiadások 31 424 e Ft-os egyenlegének köszönhetően elérték a pozitív mérleg szerinti eredmény szintet.

Jellemző, hogy a mezőgazdasági profilú cégeknél jelentősen befolyásolta az üzleti eredményt a rendkívüli kategória eredménye. A Pálhalmi Agrospeciál Kft-nél 2013-ban 74 221 e Ft volt a rendkívüli kategória eredménye, 2015-ben már nagyságrendekkel szerényebb, mintegy 14 326 e Ft korrigálta a mérlegszerinti eredményt.

ÖSSZEGZÉS, JÖVŐKÉP

Megállapítható, hogy a foglalkoztatás növelésével szemben támasztott társadalmi elvárás és a jogalkotói szándék napjainkra összhangba került. A fogvatartottak kötelező foglalkoztatására létrehozott gazdálkodó társaságok működésének évtizedes változásai, vagy inkább a végrehajtó hatalom által vezérelt változtatásai egy hatékony eredményes rendszer működését hozták magával. Az öröklött lehetőségek és adottságok a saját, vagy támogatással megvalósított fejlesztések következtében már csak emlékek, ma modernebb feltételek mellett maximális kapacitáskihasználással foglalkoztatnak a gazdálkodó társaságok. A rendszer eredményességét meghatározza a központi ellátásból fakadó állandó megrendelések számossága. Igénybejelentések alapján egy tervezhető, kiszámíthatóbb működés jött létre, állami garanciákkal, mely a kedvezményezettek részére is sok előnyös elemet tartalmaz.

A szervezeti átalakítások, a gazdálkodó társaságok vállalatcsoporttá alakulása egy egységes arculat mögött egy egységes működés és gazdálkodás feltételeit teremtették meg.

Megállapítható tehát, hogy az eredményesség és foglalkoztatás bővítés által meghatározott kettős cél a látszólagos ellentmondás ellenére működőképes.

⁷ A foglalkoztatás és az eredményesség egyenértékű prioritás a börtöncégeknél – In Novák Csaba (szerk) *Biztonságpiac évkönyv*, Budapest, Biztonságpiac.hu Kft, 2015. p 28.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A magyar büntetés-végrehajtási rendszer jellemzői 1950-től napjainkig - In: Schmehl János, Palló József (szerk.): Új utakon a büntetés-végrehajtás tananyag a 2013. évi CCXL. törvény oktatáshoz, Budapest, BVOP, 2014. - p 151.
2. Deák Ferenc (szerk.) A büntetés-végrehajtási szervezet központi ellátási tevékenysége. In: Régóta foglalkoztat. Vác, Duna-mix Kft., 2014., p 21.
3. 2016/2 Börtönstatistikai Szemle, Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, 2016, p 4-8.
4. A foglalkoztatás és az eredményesség egyenértékű prioritás a börtöncégeknek – In Novák Csaba (szerk.) Biztonságpiac évkönyv, Budapest, Biztonságpiac.hu Kft, 2015. p 28.
5. 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról.
6. 44/2011.(III.23.) Kormányrendelet a büntetés-végrehajtási szervezet részéről a központi államigazgatási szervek és rendvédelmi szervek irányában fennálló egyes ellátási kötelezettségekről, a termékek és szolgáltatások átadás-átvételének és azok ellentételezésének rendjéről.
7. 4/2016. (XII. 19.) BVOP utasítás a fogvatartottak 2017. évi munkadíjáról, ösztöndíjáról, a munkaterápiás foglalkoztatás pénzbeli térítési díjáról és a tartási költséghez való hozzájárulásról.
8. 9/2011.(III.23.) BM rendelet a büntetés-végrehajtási szervezet részéről a büntetés-végrehajtásért felelős miniszter vezetése, irányítása vagy felügyelet alá tartozó szervek irányában fennálló ellátási kötelezettségről, a fogvatartottak kötelező foglalkoztatása keretében előállított termékekről és szolgáltatásokról, azok átadás- átvételéről és az ellentételezés rendjéről.

DEÁK JÓZSEF¹**A Belügyi Szemle közpolitikai, rendészetelméleti és szerkezeti fejlődése a rendszerváltásig****The law enforcement theory and structural development of the Interior Review up to the political transition****Absztrakt:**

A pártállami rendszerben a rendészeti szakfolyóirat kapcsolata a politikával, nyíltan hirdetett politikai elkötelezettség volt, ami azonban a hatvanas évektől fokozatosan teret engedett a szakmai és a tudományos szempontoknak, de mindvégig akadályozta a magasabb szakmai hatások kifejtését, igaz korszakonként más és más intenzitással.

Ez az elkötelezettség miként változott a hazai bel- és külpolitikát illetően a folyóirat születésétől a rendszerváltás időszakáig?

Kulcsszavak: rendészeti szakfolyóirat, Belügyi Szemle, Belügyminisztérium, szakmai és tudományos szempontok, politikai elkötelezettség

Abstract

Account of facts: how the editing principles, topics and section structure changed in the historic periods of Hungary (at the beginning of the 1950s, the period between 1956 and 1963 and up to the political transition); how much did it follow the changes or was behind them. By providing a statistical analysis of the articles of the Review I will explore the change in the ratio of the political and professional materials. The text criticism analysis of the interviews made with ministry leaders of the different periods shows the journal's informational, mindset-shaping and scientific role.

Key words: Interior Review, political and professional materials, editing principles

¹ Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz-hallgató - National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: deak.jozsef@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-7661-4485

„A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés elnevezésű kiemelt projektben működtetett Concha Győző Doktori Program keretében, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem felkérésére készült.”

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

1. ÁLTALÁNOS KÜLPOLITIKAI HÁTTÉR AZ 1953-1990-ES ÉVEKBEN ÉS A VIZSGÁLT BELPOLITIKAI IDŐSZAKOK

1.1. A KÜLPOLITIKAI HELYZET

Az 1950-es évek éles ideológiai propagandaküzdelme, (h)idegháborúja, (az osztályharc éleződik, a harmadik világháború elkerülhetetlen – McCarthy amerikai szenátor „boszorkányüldözése”, atomkémkedés vádjával a Rosenberg házaspár kivégzése), tartósan, mélyen rögzült ellenségképek kialakulásához vezetett. Az amerikai-szovjet rivalizálás a végletekig polarizálta a nemzetközi politikát, de a szocialista országok belpolitikai életét is.²

Visszatekintve, a vége fele már az enyhülés bölcsőjének is számító 1960-as évtized szintén meglehetősen „hektikus”, ellentmondásos elemeket tartalmazó volt. A végletes fenyegetések, helyenként fegyveres konfliktusok, sőt háborúk váltogatták egymást az őszinte vagy kevésbé őszinte gesztusok sorával.³

A két, szembenálló társadalmi berendezkedésű rendszer egymással kibékíthetetlen és kíméletlen eszméinek küzdelmében, a nyugati fél rádiópropagandájában, kiemelt szerepet kaptak a Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja, a Szabadság Rádió soknyelvű adásai.⁴

A vizsgált időszak végéhez közeledve, mind gyakrabban napirendre került a két világrendszer korabeli ádáz ideológiai küzdelmét szimbolizáló, CIA-működtetésű reprezentáns rádióállomás-pár jövőjének a kérdése. A Münchenben működő „magánjellegű”, „hidegháborús csökevényeknek” is tartott amerikai adóállomások, a „Szabad Európa Rádió, a kelet-európaiakhoz öt nyelven, 46 hullámhosszon szóló (napi 20 óra Csehszlovákiának szánt adás, 19 óra Lengyelország és Magyarország számára stb.), illetve a Szovjetunió népeinek, 36 hullámhosszon sugárzott, Szabadság Rádió.”⁵

A kialakult katonai, politikai, gazdasági erőviszonyok következtében a szembenálló felek józan vezető politikai erőinek kölcsönös erőfeszítéseként a hetvenes évek elejétől Európában olyan atmoszféra alakult ki, amely lehetővé tette az európai államok együttműködésének fejlődését a gazdasági, kereskedelmi, kulturális, tudományos és államközi területeken.⁶

A békés egymás mellett élés gyakorlata az európai kapcsolatokat terén a hetvenes évek közepéig gyorsuló ütemben fejlődött, s az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekez-

² Fischer Ferenc: A kétpólusú világ 1945–1989, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2014, 130-131. o.

³ M. Szabó Miklós: A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961-1969, Zrínyi kiadó, Budapest, 2008, 9. o.

⁴ József Deák: The Psychological Struggle between East and West as Reflected in the Interior Review up to the European Safety and Cooperation Conference (1953-1975), 105. o.

⁵ Deák József: A Belügyi Szemle Tájékoztatójában a médiával kapcsolatban megjelent anyagok (1963-1972) Magyar Rendészet, 2014/ 2, 136. o.

⁶ Dankó László: A fellazítási politika kialakulása, ideológiai háttere, szakaszai. (I.). Belügyi Szemle, 1980/12, 37. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

let 1975. július 30-i záróokmányának megszületéséhez vezetett. Ennek konkrét előkészítése a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének 1969 márciusában Budapesten kiadott felhívásával vette kezdetét.⁷

A nemzetközi kapcsolatok történetében „második hidegháborúnak”, gyakrabban „kis hidegháborúnak” nevezik az 1979 és 1985 közötti szakaszt, amely Mihail Gorbacsov hatalomra kerülésével ért véget. Mélypontját 1983 ősze jelentette, amikor az első Pershing rakéták NSZK-ba érkezése nyomán a szovjet delegátus bejelentette Genfben az eurorakéta-tárgyalások megszakadását. A „kis hidegháború” számos vonásában hasonlított az 1940-es évek utolsó harmadában kialakult, „nagy” hidegháborús szakaszhoz: gyors ütemű fegyverkezés, a diplomácia háttérbe szorulása, elkeseredett propagandaküzdelem jellemezte ezeket az éveket is. A különbség azonban igen lényeges a két szakasz között: a „kis hidegháborúban” a Szovjetunió immár „beteg ember”; nyilvánvalóvá vált a szovjet impérium hanyatlása.⁸

Gorbacsov gyökeresen megváltoztatta a Szovjetunió mindenki számára megszokott külpolitikai koncepcióját, elutasítva a Nyugattal történő konfrontációt, megszüntetve a nemzetközi kapcsolatok átideologizálását. Gyakorlatilag visszautasította a bolsevikok, Brezsnyev alatt „proletár internacionalizmussá” korcsosult, „vörös expanzióját” is.⁹

A kommunista rendszer azonban már nem viselte el a reformokat. Timothy Garton Ash brit történész-publicista szavaival élve annak bukása „Lengyelországban tíz évbe telt, Magyarországban tíz hónapba, Kelet-Németországban tíz hétbe, Csehszlovákiában tíz napba.”¹⁰

1.2. BELPOLITIKAI VISZONYOK

Az 1949-re felépített magyar struktúra legfontosabb ismertető jegyei: az egypártrendszer, a hierarchikusan felépített tömegpártnak alárendelt államélet, az emberi élet minden szféráját szabályozni kívánó hivatalos ideológia és a társadalmat permanensen rettegésben tartó terrorrendszer. Külpolitikai szempontból a Rákosi-rendszer szinte semmiféle mozgástérrel nem rendelkezett.¹¹

1.2.1. Az 1950-es évek eleje az első reformkísérlettel (1953)

A modernkori magyar történelemből az 1919-es Tanácsköztársasággal rokonítható rendszert, amelynek diktátora Rákosi Mátyás volt, 1953 és 1955 között egy másik kommunista, Nagy Imre próbálta meg elviselhetőbbé és hatékonyabbá tenni. Kísérletét a Sztálin 1953-

⁷ Dankó, i.m. 38. o.

⁸ Horváth Jenő-Paragi Beáta-Csicsmann László: Nemzetközi Kapcsolatok története 1941-1991, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2013, 263. o.

⁹ Anisimov E. V.: Isztorija Rosszii ot Rjurika do Putyna, Ljugyi szobütviya datü. [Oroszország története Ruriktól Putyinig, Emberek, események, dátumok.] Pityer, Szentpétervár, 2010, 519. o.

¹⁰ Horváth-Paragi-Csicsmann i. m., 281. o.

¹¹ Romsics Ignác: Magyarország – története – a XX. században, Osiris, Budapest, 2013, 337. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

as halálát követően kezdődött szovjet desztalinizációs folyamatok tették lehetővé, sikertelenségét e folyamatok átmeneti lefékeződése befolyásolta.¹²

Az MDP (Magyar Dolgozók Pártja) 1953. évi júniusi határozatában megjelölt cselekvési irány és konkrét tennivalók sora az első magyar reformkísérlet volt, amely nem korlátozódott a gazdaságra és a kultúrára, hanem kiterjedt a társadalmi-politikai élet egészére. Egyúttal nemzetközi jelentőségű is, mivel a „szocialista építés” egész sztálini felfogásának és az ezzel összefüggésben kiépített politikai intézményrendszernek a kritikájához jelentett kiindulópontot.¹³

Az 1956-ban a szovjet belpolitikában végbement változások erősítették a magyar reformellenzékét, amely mindinkább a párt és kormányfői tisztségéből megfosztott Nagy Imre körül csoportosult.¹⁴

1.2.2. Az első Kádár-korszak (1956-1963)

A magyar nép válasza erre és az azt megelőző rémuralomra 1956 őszén egy néhány nap alatt vérbe fojtott, de jelentőségében a XVIII-XIX. századi függetlenségi harcokkal rokonítható felkelés volt.¹⁵

1957 tavaszára-nyarára a Kádár-kormány helyzete kezdett konszolidálódni. Szerepet játszott ebben az is, hogy a kegyetlen megtorló intézkedéseket („korbács”) együtt alkalmazta az engedményekkel.¹⁶

A magyar forradalom, az előre sejthető bukása ellenére, vízvázasztónak bizonyult az ország második világháború utáni történetében. A magyarokat realisabb önszemléletre és arra tanította meg, hogy függetlenségi harcukban nem számíthatnak hatékony külső támogatásra. Ebben az értelemben az 1956-os forradalom és szabadságharc nem bukott el, hanem a Rákóczi-szabadságharchoz és 1848-1849-hez hasonlóan a kompromisszumkötés feltételeit javította.¹⁷

Az első Kádár-korszak, Kádár János 1956. november 7-i hatalomra kerülésétől 1962-1963-ig tartott, amit a forradalmárokkal való véres leszámolás, a diktatúra intézményrendszerének restaurálása, Kádár személyi hatalmának a megszilárdulása és végül a rendszer nemzetközi elismertetése jellemezték. Eközben egyértelművé vált, hogy 1956 alapvető céljai – a függetlenség és a demokrácia – nem valósulhatnak meg, ám egyben az is, hogy az 1956 előtti sztálinista politikához nincs visszatérés; Rákosi, Gerő és társaik nem juthatnak többé szerephez Magyarországon.¹⁸

¹² Uo. 337–338. o.

¹³ Gergely Jenő-Izsák Lajos: A huszadik század története, Pannonica, Szekszárd, 2000, 346. o.

¹⁴ Öry Károly: A Belügyminisztérium és szervei az egypárti diktatúrától az 1956-os forradalomig, Fejezetek a Belügyminisztérium történetéből 1948-1956, BM Kiadó, Bp., 2001., 46. o.

¹⁵ Romsics, 338. o.

¹⁶ Gergely-Izsák, 404. o.

¹⁷ Romsics, 397. o.

¹⁸ Romsics, 401. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A Kádár János által megfogalmazott új jelszó – „Aki nincs ellenünk, az velünk van” – kifejezte a kiegyezés lényegét: aki csendben teszi a dolgát, az nyugodt lehet, ám a rendszer továbbra sem tűri el a politikai ellenzékét.¹⁹

1.2.3. A hazai leszámolástól az új gazdasági mechanizmusig (1963-1968)

A második nagy szakasz, amely alatt az elméletileg egyébként mindvégig kidolgozatlan, s zárt logikai konstrukció helyett sokkal inkább pragmatista gyakorlatként értelmezhető „kádárizmus” stabilizálódott, és megkülönböztető jegyei karakterisztikussá váltak, az 1960-as évek elejétől az 1980-as évek végéig, a rendszer bukásáig tartott. A szocializmus „magyar modelljének” legfontosabb jellegzetességei a diktatúra totális jellegének autoriterré válása, tehát represszív jellegének enyhülése; a társadalom alrendszerének – gazdaság, oktatás, tudomány, kultúra stb. – bizonyos mértékű önállósulása, s ezen belül mindenekelőtt az állami tulajdonra épülő tervgazdaság racionalizálása, valamint a pártállami ideológia hegemoniájának a megszűnése, továbbá a mindennapi élet depolitizálása és a társadalom fogyasztási-modernizálódási igényeinek a kielégítésére való törekvés voltak.²⁰

Az 1960-as évtized közepére Magyarország vált a „szocialista láger legvidámabb barakkjává.” A többi szocialista országhoz képest itt szabadabb volt a politikai légkör, pezsgőbb a szellemi éle, és a különböző reálpolitikai megoldásokért már eredményesebben lehetett kezdeményezni, kül- és belföldön támogatókat keresni.²¹

1.2.4. Nekiindulás, reformellenesség, újabb reformok (1969-1979)

Az 1968-as nekiindulást 1972 és 1974 között reformellenes intézkedések fékeztek le.

A „munkásellenzékként” is emlegetett szélsőbal (közöttük Biszku Bélával, aki 1957-1961-ig belügyminiszter – a szerző) kifogásolta a Nyugat felé történő gazdasági nyitást, az újabb reformok bevezetését, s demagóg módon hangsúlyozták, hogy a pártban kisebbségbe került a „munkásosztály”, a fizikai dolgozók, akik valóban csak a párttagság 35,9%-t tették ki.²²

Ugyanekkor a marxista reformértelmiséggel szemben is retorziókat alkalmaztak. Posztsztálinista fordulatra, a társadalom, különböző szegmenseivel megkötött kompromisszumok visszavonására azonban nem került sor. Sőt, ekkortól vette kezdetét a nemzeti múlthoz való – addig rendkívül kritikus és kirekesztő – viszony újragondolása, a szomszédos országokban élő magyar kisebbség sorsának alakulására való nagyobb odafigyelés, és a szovjet elvárásoknak addig szolgai módon megfelelni igyekvő külpolitika felváltása egy olyan diplomáciával, amely a nemzeti érdekekre nagyobb súlyt helyezve, az ország

¹⁹ Herber Attila–Martos Ida–Moss László–Tisza László: Történelem (1919-1990), Reáltanoda Alapítvány, Gyoma, 1997, 188. o.

²⁰ Romsics, 401. o.

²¹ Herber–Martos –Moss–Tisza, 410. o.

²² Uo., 427. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

mozgásterének állandó tágitására törekedett. A kibontakozó gazdasági válságtól is sarkallva, az 1970-es és 1980-as évek fordulóján ismét felülkerekedett a reformszellem.²³

1.2.5. Modellváltozásból rendszerváltozás (1980-1990)

A reformszellem eredményeként az az 1980-as évek közepére egy újabb modellváltás vonalait rajzolódtak ki.²⁴

„A pártfőtitkár népszerűsége gyorsabban romlik, mint a forint. Egyetlen dolog van, ami-ben ma munkástól pártkáderig mindenki egyért: Kádárnak mennie kell!”²⁵ Ez a reformszellem érződik mind gyakrabban a Belügyi Szemle hasábjain is. Erre jó példa a dr. Kilényi Gézával, az MTA Államtudományi Kutatások Programirodájának vezetőjével készített, 1987. szeptemberi számában megjelent interjú szerkesztőségi bevezetője. Ennek lényege:

Egy korábbi időszakban a politikai rendszer fogalma a hétköznapiakban a társadalmi berendezkedés típusával, osztálytartalmával azonosult, és így e rendszer mindenfajta megváltoztatása egyet jelentett a szocialista társadalmi rend tartalmi meghatározóinak feladásával. Ennek az értelmezésnek a hibája, mechanikus volta, már akkor is nyilvánvaló lesz, ha tudatosítjuk, hogy a társadalomtudományok – ezeken belül az állam- és jogtudományok – a politikai rendszer alatt, az állami és társadalmi szervek strukturált rendszerét és meghatározott normák szerinti működését értik, amely jobban vagy kevésbé jól képes választani abban az „alternatív keretben”, amelyet a társadalom mindenkor gazdasági alapja a politikai felépítmény számára biztosít. A politikai rendszer tehát nem lehet egy örök időre szóló adottság, hanem maga is változik, fejlődik.

A szocializmus politikai rendszerének értékmérője, hogy mennyiben képes működésével biztosítani a társadalmi célok megvalósulását, miként érzékeli és kezeli az eltérő érdekeket, hogyan képes megoldani társadalmi konfliktusokat, mennyire alkalmas az egyes emberekben meglévő alkotóenergiák feltárására és hasznosítására.

A kérdéskör legmarkánsabb megfogalmazásával – a változtatás igényével – legutóbb az MSZMP KB 1987. július 2-i határozatában találkozhattunk, ahol világosan hangot kapott, hogy a kibontakozásnak nem kizárólag gazdasági feltételei vannak.²⁶

Az interjúban Kilényi Géza sürgette a parlament valódi törvényhozó szerepének helyreállítását, az Elnöki Tanács törvényhozásban birtokolt általános helyettesítési jogkörének a megszüntetését, a kormányzati munka tartalmi megerősítését, valamint a tanácsrendszer önkormányzattá alakítását.²⁷

Az 1985 után kialakult új nemzetközi helyzetben lehetővé vált rendszerváltozás – a magántulajdonon alapuló piacgazdaság, a függetlenség és a többpárti demokrácia pers-

²³ Romsics, 401-402. o.

²⁴ Romsics, 402. o.

²⁵ Herber–Martos–Moss–Tisza, 433. o.

²⁶ Interjú Kilényi Gézával „A politikai intézményrendszer továbbfejlesztéséről”, Belügyi Szemle 1987/9. 18. o.

²⁷ Korinek László: Egy folyóirat útja a szolgálati használattól a társadalom szolgálatáig, Belügyi Szemle 60 év, hatvan bűncselekmény, Belügyi Szemle Szerkesztősége, 2012, 14. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

pektívája – azonban elfogadhatatlan volt Kádár számára, aki Nagy Imre hivatalos rehabilitálásának a napján meghalt, és a rendszerváltozást már nem élte meg. A Kádár-korszak része annak a közel fél évszázadnak, amely alatt Magyarország a Szovjetunió befolyási övezetéhez tartozott, szuverenitása korlátozott volt, és a magyar nép többsége által kezdetben élesen elutasított, múltjától, hagyományaitól nagyrészt idegen gazdasági, társadalmi és politikai keretek között fejlődött. Nem kétséges tehát, hogy a korai 50-es évekkel együtt maga is a XX. századi magyar történelem államszocialista, pártállami fejezetéhez tartozik. A Rákosi-korszaktól eltérően ugyanakkor számos területen elérte vagy megközelítette az adott kereteken belül lehetséges és elérhető optimumot, miáltal a magyar társadalom, jelentős része fogadta el lélekben is sajátjaként.²⁸

2. A KÖZIGAZGATÁS SZOLGÁLATÁBAN: PÁRTPOLITIKÁTÓL A KÖZPOLITIKÁIG

1950-től a Belügyminisztérium tevékenységében háttérbe szorult a közigazgatási tevékenység és egyértelműen meghatározóvá vált az államvédelmi, rendészeti, rendvédelmi munka. Gyakorlatilag rendőr-minisztériummá vált a BM.²⁹

A rendészeti szervezetek működésének alapja a kommunikáció. Az eredményes kommunikáció képessége a működés sikerességét biztosítja.³⁰ Az 1953 januárjában induló folyóirat lapalapítói ekként figyelmeztették a szerkesztőség munkatársait és az olvasókat: az „osztályellenség, a bűnözők elleni harcnak épp oly szervezettnek, módszeresnek kell lennie, mint egy hadsereg harcának.”³¹

A mondat tartalmát mélyíti, ha felidézzük, hogy „A magyar határőrség, (akkor Államvédelmi Hatóság Határőrség néven) 1952-ben gyakorlatilag a rendkívüli állapotot közelítő, (talán el is érő) körülmények között tevékenykedett a magyar-jugoszláv államhatáron.”³²

A vizsgált korszak működési módjának megfelelően, a Belügyminisztérium és benne a Belügyi Szemle (közvetlen jogelődje a Rendőrségi Szemle 1953 januárjától jelent meg tíz éven át) fennállásának rendszerváltásig terjedő időszaka alatt szigorú pártfelügyelet, pártirányítás alatt állt.³³

Kerecsi Klára tudományos akadémiai doktori értekezésében olvashatjuk A közpolitikáról – egyebek mellett –, hogy az, a társadalom egészét érintő kormányzati döntések mögötti, szakmailag megalapozott és egymással összehangolt elképzelések, eszközök, megol-

²⁸ Romsics 402. o.

²⁹ Boda József –Sallai János: A belügyminisztérium feladatrendszerének változásai 1848-1959 között. Nemzetbiztonsági Szemle, 2016/1 http://uni-nke.hu/uploads/media_items/nemzetbiztonsagi-szemle-2016-1.original.pdf Letöltve: 2017.05.31.

³⁰ Kovács Gábor: A szervezeti és vezetői kommunikáció sajátosságai a rendészeti szerveknél. Hadtudományi Szemle, 2016/1, 387. o.

³¹ Szerkesztőbizottság: Előszó, Rendőrségi Szemle, 1953/1, 4. o.

³² Fórizs, Sándor: Határesemények a magyar-jugoszláv államhatáron 1951-1952-ben, Új Honvédségi Szemle 1993/12, 22. o.

³³ Deák József: A Belügyi Szemle a közpolitika szolgálatában (1953-1990), In: Hadtudományi Szemle, 2017/1, 376. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

dások olyan rendszere, ami demokratikus politikai berendezkedés esetén a társadalommal folytatott érdemi párbeszéd nyomán segíti a társadalom fejlődését, folyamatos politikai felelősségvállalás mellett.³⁴

2.1. BELÜGYMINISZTEREK A MÚLT ÉS JÖVŐ KÖZIGAZGATÁSI FELADATAIRÓL

A Belügyminisztérium – és a minisztériumi tevékenységről, folyamatokról írásaiban pontosan beszámoló, ugyanakkor azt formálni is próbáló Belügyi Szemle – közigazgatás-fejlesztő tevékenységének értékelése talán legkitapinthatóbb a rendszerváltozás-kori belügyminiszter és belügyi kormányzat váltásakor.

A Belügyminisztérium a rendőrség hatalmi szerepének átalakításával egyidejűleg megkezdte a közigazgatás korszerűsítését, ugyanis akkoriban előrehaladt állapotban volt az önkormányzati törvény előkészítése, folytatódott a határőrség, határőrizet egész rendszerének megváltoztatása. A Belügyminisztérium megbirkózott a (A Romániából Magyarországra felé áramló magyar, német nemzetiségek keltette – a szerző) menekültügygel, új törvényt dolgozott ki az útlevelekről, a ki- és bevándorlásról.³⁵

Hosszú vajúadás után, 1989. október 19-én mondta ki az országgyűlés a „pártállam” trónfosztását, amely egyúttal a BM „rendőr-minisztériumi” korszakának a végét is jelentette.³⁶

„Mit jelent az, hogy a belügy megszűnt rendőrmisztérium lenni? Ez azt jelenti, hogy alkotmányos feladataink növekedtek meg. A rendőrség irányítójából már az egész magyar közigazgatás koordinátora lett a minisztérium, amelyik ilyenformán felelős a jogalkotás egy jelentős területéért, kezdeményezője, szervezője és folyamatos gondozója az önkormányzati rendszernek és az önkormányzatiság demokratikus elvének, végzi az igazgatás irányításához szükséges személyi és dologi feltételek folyamatos biztosítását, szervez és irányít – biztosítja a modern állam működéséhez nélkülözhetetlen államigazgatási teendők legfelső szintű egyeztetését.”³⁷ – fogalmazta meg a lényegét, a rendszerváltás első belügyminisztere.

3. SAJTÓNYILVÁNOSSÁG, ÁTLÁTHATÓSÁG. ESÉLYEGYENLŐSÉG.

3.1. A BELÜGYI SAJTÓNYILVÁNOSSÁG NYÍLT TITKAI

Az 1956-os forradalmat követő megtorlást a diktatúra represszív jellegének enyhülése követte. A szabadabb légkör jele volt, hogy könyvismertetés jelent meg Király Tibor „A

³⁴ Kerecsi Klára: Konfrontáció és kiegyezés; a helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában. Akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2011, 131. o.

³⁵ Horváth István: Felelősen végiggondolva! Belügyi Szemle, 1990/2, 4. o.

³⁶ Forró János: A Kádár-rendszer korszaka 1956. november 1-jétől 1989-ig (A rendőrmisztérium), Fejezetek a Belügyminisztérium történetéből 1956-1989, BM Kiadó, Budapest, 2001, 62. o.

³⁷ Horváth Balázs: A civil Belügyminisztérium a jövő rendőrségéért, 1990/10, 6. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

védelem és a védő a büntető ügyekben” című munkájáról,³⁸ hisz: „A védelem és a védői működés nélkülözhetetlen a szocialista törvényesség megvalósulása érdekében.”

Szabó László, a Népszabadság újságírója a rendőrség és a sajtó kapcsolatáról értekezett, üdvözölve, hogy megszűnt az okatlan titkolózás, és hangsúlyozta a bűnüldözés propagálását (1963/9., 17. o.).

Azt azonban, hogy a nyilvánosság és a rendőrködés kapcsolatában nem volt minden rendben, a főszerkesztő cikke és annak utóhatása példázza:³⁹ „A rendőri érdek a közérdeknek, az egész társadalom érdekének van alárendelve... Mindez megköveteli a lakosság tárgyilagos, megbízható tájékoztatását. A tájékoztatásnak rendszeresnek kell lennie, nem lehet szelektálni, hogy csak a kedvező eseményekről számoljunk be, a kevésbé kedvezőket pedig elhallgassuk. Nem adhattak hírt a szegedi öt rendbeli gyilkosságról, egy másik esetben egy emberölés kísérletének tettesét lehetett volna kézre keríteni, ha a jó személy-leírás megjelenhetett volna a sajtóban, de mivel a halálos lövést egy a fegyveres testületnél rendszeresített pisztolyból adták le, a hír csak egy félévvel később kaphatott nyilvánosságot, akkor már hatástalanul. Szocialista társadalmunkban egyetlen társadalmi, állami vagy gazdasági szerv sem vonhatja ki magát a társadalom ellenőrzése alól...”⁴⁰ A ma is megszívlelendő gondolatok azonban „kiverték a biztosítékot.” Az a furcsa helyzet adódott, hogy a főszerkesztő lapjában, a szerkesztőbizottság nevében Dérit súlyosan elmarasztaló értékelés jelent meg.⁴¹ „Déri elvtárs cikkének az a megállapítása, hogy a hírközlő szervezetnek nincs joguk bármit is elhallgatni, félreértésekre adhat okot; némelyek azt hihetik, hogy az anyagot most már válogatás és a tények alapos ellenőrzése nélkül ki kell adni. Mindezekelőtt az állami és hivatali titkokat kell feltétlenül megvédeni. De szelektálni kell az anyagokat azért is, mert a közvéleményt nem árasztathatjuk el, bűnügyi anyagokkal: társadalmi, politikai életünk közérdeklődésre számot tartó eseményei, jelenségei között csak egy kis rész, néhány százalék lehet a belügyi vonatkozású anyag, azoknak is olyanoknak kell lenniük, hogy társadalmi érdekeinket szolgáljuk közlésükkel.”⁴²

A fentiek eredményeként alakult ki, hogy a rendőrség helyzete ebben az időben még csak a szervezetet belülről ismerő vezetők számára volt világos. A titkosság nagyon sokáig megővta ezt a testületet attól, hogy belső bajai ország-világ előtt feltáruljanak.⁴³

Nos, lényegében ez a fajta működés élt egészen a rendszerváltozás idejéig, mint egy személyes visszaemlékezésből is kiderül: dr. Bócz Endre (a Belügyi Szemle külső szerzője 1961 óta, ny. főügyész): „Egyszer – a nyolcvanas évek második felében – a Belügyi Szemleiben megjelent a BRFK. Gyermekek- és Ifjúságvédelmi Osztálya vezető beosztású alezre-

³⁸ Király Tibor: A védelem és a védő a büntető ügyekben, Belügyi Szemle, 1963/1, 90. o.

³⁹ Korinek László: Egy folyóirat útja a szolgálati használattól a társadalom szolgálatáig, Belügyi Szemle 60 év, hatvan bűncselekmény, Belügyi Szemle Szerkesztősége, 2012, 12. o.

⁴⁰ Déri Pál: Az ideológiai irányelvek és a tájékoztatás. Még egyszer a rendőrség és a sajtó kapcsolatáról. 1965/8, 7. o.

⁴¹ Korinek Uo.

⁴² A Belügyi Szemle Szerkesztő Bizottságának közleménye: Még egyszer a tájékoztatásról, 1965/12, 6. o.

⁴³ Finszter Géza: Főszerkesztői önvallomás, Rendészeti Szemle, 1993/1, 16. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

desének egy cikke, amelyben angol nyelvű források alapján a szipózás – „sniffing” – veszélyeit ecsetelte, hivatkozva arra, hogy annak Angliában már halálos áldozatai is voltak. Eből nagy botrány lett, az illetőt meg is fenytették, mert – mint utólag kiderült – a tudatmódosító szerek magyarországi használatának felfutása akkoriban a sajtó számára tiltott téma volt. Noha a megelőzés éppen a társadalom széleskörű tudatosítás útján történő mozgósítását igényelte volna...”⁴⁴

3.2. A RENDÉSZETI HIERARCHIA ÁTLÁTHATÓSÁGA ÉS A TUDOMÁNY SZABADSÁGA

A Belügyi Szemlét is magában foglaló hierarchia működését, lehetőségeit a folyóirat időről-időre igyekezett mindjobban a rendőri szakmai kérdések, a tudományos problémák megvitatására felhasználni. A rendészeti jogalkotás legjelesebb eseményei közül a büntető anyagi jogi kódexek és a büntetőeljárás kodifikációk előzményeinek rendszeresen helyet adott hasábjain.

Két-három évenként büntetőjogi, kriminalisztikai és egyéb témájú pályázatokat hirdettek meg és versenyeztették a megyéket. Ez jól szolgálta a továbbképzést, és az olvasók közül szorosabban hozzájuk kapcsolt több száz embert, akik ilyen vagy olyan okból tudakozódás céljából megkeresték a szerkesztőséget, és ezzel megteremtődtek a személyes kapcsolatok.⁴⁵

A lap hosszú évek óta a büntető tudományok egyik legfontosabb orgánumává vált. A rendőrségi szakembereknek és a büntetőjogászoknak egy egész nemzedéke nőtt fel ezen az emberség diktálta tanításokon, amelyekből erőt meríthettek becsületük megőrzéséhez és ahhoz is, hogy később megállják a helyüket a jogállami Magyarország bűnüldözői és igazságszolgáltatási kötelezettségeinek a teljesítésében.⁴⁶

Jó híre volt a folyóiratnak azért is, mert már alapítása óta törekedett a professzionalizmusra. Egy szakmát képviselt, és amennyire lehetett, igényesen.⁴⁷

A megkérdezett, dr. Nyiri Sándor (ny. vezető ügyész, a Belügyi Szemle Szerkesztő Bizottságának tagja) emlékei szerint: nyilvánosan a rendészeti hierarchia hatalmi természete és a tudomány szabadsága közötti ellentét sosem jelent meg. Pletykászinten mindig tudtuk, hogy például Déri Pálnak, modern gondolkodása miatt, hányszor, mennyi konfliktusa támadt. Ő elsősorban tudós ember volt, így aztán csak nyugdíjazása előtti évben lett ezredes. Ő volt a legtovább alezredes az ezredesi, főszerkesztői beosztásban, de talán még a belügyben is...(A sors elégtétele, hogy a rendszerváltozás után Kertész Imrével és Katona Gézával együtt megkapta a tábornoki csillagot.)

Dr. Finszter Géza (ny. ezredes, a folyóirat felelős szerkesztő-helyettese): A Belügyi Szemlében, a „Szakértői gyakorlat”, valamint a „Bűncselekmény nyomozások” rovatban,

⁴⁴ Deák József: A tudomány szabadsága; politikai és hierarchikus hatások régen és ma a Belügyi Szemlében, <http://www.pecshor.hu/periodika/XVII/deak.pdf>, 276. o. Letöltve: 2017. 05.31.

⁴⁵ Rendészeti Szemle, 1993/1, 16. o.

⁴⁶ Korinek László: Egy folyóirat évfordulói, 1993/1, 6-7. o.

⁴⁷ Finszter i.m., 16-17. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

szakmai kérdésekben, vitáknak is helyt kívántunk adni, de igazán ez nem sikerült. Mindenkor túl merev volt ez a hierarchia, hogy a hierarchiát nem követő lap még jobban működhessen. Nagy lehetőségek rejlenének a folyóiratban egy olyan vezetés számára, amely igényelné az útkereső vitákat. (Nyilvánvalóan azok a kérdések, amelyekben azonnali döntéseket kell hozni, nem alkalmasak ilyen fórumra.) Ahol egy hosszabb előkészítő szakasz van, ahol szemléleteket, érveket kell ütköztetni, például stratégiaalkotásnál és egyéb hosszabb előkészítést igénylő kérdésekben.⁴⁸

3.3. ESÉLYEGYENLŐSÉG – ETNIKAI BŰNÖZÉS

A „cigánybűnözés”, mint tudományos megalapozottság nélküli, hallgatólagos politikai támogatással, mesterségesen előállított, ezért inkább politikai, mint kriminológiai, bűnüldözési kategória, évtizedeken át, több vitacikksorozat alapjául is szolgált a Belügyi Szemle hasábjain.

A cigánylakosság társadalmi beilleszkedésével kapcsolatban, 1961. június 20-án jelent meg, az MSZMP Politikai Bizottságának első párthatározata,⁴⁹ amely megszabta e téren az állami és társadalmi szervek legfontosabb feladatait. 1960. január 1-jén, Magyarországon 186 536 cigányszemély élt, az ország összlakosságához viszonyítva, annak 1,8%-a.⁵⁰

A kérdés, már csak a réteg nagy száma és súlyos elmaradottsága miatt is fontos társadalmi ügy volt. A probléma társadalmi, belügyi jelentőségét, súlyát kiemelte, hogy már az 1963-ban induló Belügyi Szemle⁵¹ első számának első harmadában helyet kapott a témában egy vitaindító cikk. A párthatározatból a belügyi szervekre háruló feladatokkal részletesebben foglalkozott a színre lépő Szemle megjelenése évének első felében folytatott vita.⁵²

Noha, dr. Vavró István, az állam és jogtudományok kandidátusa, címzetes egyetemi tanár már 1984-ben ezzel a bevezetővel indította, a Szemle Fórum rovatában, „A „cigánybűnözés” vizsgálatának elméleti és módszertani kérdéseiről” írott tanulmányát. „Sokszor és sok szó esett már e folyóirat hasábjain is a cigánybűnözésről. De van-e értelme egy olyan jelenség elemzésének, amely bizonytalan elkülönítési ismérveken nyugszik, és eddig még az önálló létezését sem sikerült bizonyítani.”

⁴⁸ Deák József: A tudomány szabadsága; politikai és hierarchikus hatások régen és ma a Belügyi Szemleben, <http://www.pecshor.hu/periodika/XVII/deak.pdf>, 274. o. Letöltve: 2017. 05.31.

⁴⁹ Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról (1961. június 20) A Magyar Szocialista Munkáspárt Határozatai és Dokumentumai 1956-1962, Budapest, 1973, Kossuth könyvkiadó, 519-521 o.

⁵⁰ Dobos János: A cigánylakosság társadalmi asszimilációja és a cigánybűnözés, Belügyi Szemle, 1966/6, 31. o.

⁵¹ József Deák: The Police, then Interior Review for the Forming of the Science of Law Enforcement; from its Beginning, to the Change of the Political System, West Bohemian Historical Review 02|2014, 241. o.

⁵² Nemes Alajos: A cigánylakosság helyzetének megjavításáról szóló párthatározat végrehajtásának tapasztalatai Baranya megyében. Belügyi Szemle, 1963/1, 30. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Vavró tanulmányának végkövetkeztetései rávilágítanak a probléma kezelése során, évtizedeken át, egészen a rendszerváltásig – jó ideig azt követően sem – kellően értékelt tényezőkre:

„A cigánybűnözés kérdésével kapcsolatos álláspontomat összefoglalva tehát annak lényegét a következőkben jelölöm meg:

1. Az állampolgári jogegyenlőség és a jogérvényesítés lehetősége szempontjából homogén társadalomban az etnikailag különböző csoportok lehetőségei azonosak. Negatív társadalmi jelenséget ezért etnikai különbséggel magyarázni nem lehet.
2. A cigánynak tekintett népesség tudományos igényű vagy akár statisztikailag elfogadható pontosságú meghatározása mind ez ideig nem történt meg.
3. Ha a bűnözést nem kulturális, hanem etnikai sajátosságnak tekintjük, akkor mindenképpen téves úton járunk, s e tévedés eredményeként elmulaszthatjuk felhívni a figyelmet azoknak a kötelezettségeknek a teljesítésére, amelyek bizonyos társadalmi rétegek kulturális elmaradottságának felszámolása érdekében nélkülözhetetlenek.
4. Az etnikai sajátosságok szerepének hangsúlyozása – különösen, ha egyrészt a sajátosságokat nem fogalmazzuk meg pontosan, másrészt, ha nem is bizonyítjuk, szükségtelen különbségtételt, adott esetben elfogultságot, és ennek eredményeként szembenállást szülhet. Ennek hatásai oly mértékben nemkívánatosak, hogy az már messze túlnő a büntető jogalkalmazás s így a kriminológia tárgykörén is.”⁵³

4. A RENDÉSZETTUDOMÁNY KIALAKULÁSA ÉS A BELÜGYI SZEMLE

Dr. Janza Frigyes ny. vezérőrnagy, a Belügyminisztérium oktatási főszemlélője, az NKE Fenntartói Testületének Belügyminisztériumi megbízottja, a Magyar Rendészettudományi Társaság főtákaré életútja során végigkísérte a rendészeti szaklap és a rendészettudomány fejlődésének meghatározó szakaszát. A vele készített interjúból egyebek mellett e két területről kiderült, miszerint a Belügyi Szemle alapítását az motiválta, hogy a szakmáról tapasztalatokat kellett megosztani a rendőrség szakembereivel. Eleinte a szakmai lap még teljes egészében belesimul a szakmai vezetés elképzeléseibe, ami az akkori politikai viszonyok között másként nem is lett volna szerencsés. De közben, a jog oldaláról folyamatosan kifogásokat emelt, észrevételeket tett a gyakorlattal szemben. A Szemlében mindig megvolt a szakmai munkát jobbjító potenciál. A belügyi szakmai cikkek mellett a különféle tudományterületekről, például szociológiai, etikai témájú tanulmányok is egyre-másra megjelentek a folyóiratban, rávilágítva a rendészettudomány multidiszciplinaritására.

De lássuk, hogyan is írható körül a rendészettudomány?

A Belügyi Szemle első négy évtizede alatt, majdnem hetvenezer oldalon megjelent

⁵³ Vavró István: A "cigánybűnözés" vizsgálatának elméleti és módszertani kérdéseiről 1984/2, 67-68. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

cikk-tömegét, tekintettel e publikáció terjedelmi korlátaira, a rendészettudomány napjainkig tartó fejlődési ívének, mára többé-kevésbé letisztult két tömör megközelítése szem előtt tartásával látszik célszerűnek áttekinteni:⁵⁴

1. „A rendészettudományra vár az a feladat, hogy a rendészet jogát, a rendészet szervezetét és annak működését interdiszciplináris megközelítéssel tárja fel...”⁵⁵
2. „...a rendészettudomány képviselői a rendészetet a legszélesebb körű kiterjesztéssel, a közrenddel és közbiztonsággal kapcsolatos állami, önkormányzati, társadalmi, vállalkozói és állampolgári tevékenységek célirányos összességéként értelmezik.”⁵⁶

Az eltelt évtizedekben a rendészet szakmai és civil szervezeteinek törekvése 2012-ben fontos határkövet léptek át, ugyanis a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság szeptemberi, majd októberi határozatában „a rendészettudományt tudományágként elismerte, de ugyanakkor szükségesnek tartotta a tartalmi és formai követelmények kidolgozását.”⁵⁷

A lapban közölt szakmai-elméleti cikkei, tanulmányai révén a rendszerváltásig is jelentősen hozzájárult a rendészet fogalomtárának kialakulásához, formálódásához, népszerűsítéséhez.⁵⁸

4.1. ROVATREND-FEJLŐDÉS

4.1.1. Az 1953 –1977-es időszakban

A Rendőrségi Szemléből 1963-ban Belügyi Szemlévé alakult folyóirat első száma, 96 oldalon a következő tartalommal indult: Előszó; Sebestyén László r. ezredes: Emeljük magasabbra a vezetés színvonalát; Rudas György r. alezredes: A bűnügyi szolgálat és az őrszolgálat együttműködésének néhány kérdéséről; Ladányi Ferenc r. százados: A kriminalisztika jelentőségéről. A következő írások: Kertész Imre r. főhadnagy: A nyomozás tervszerűsége a siker elengedhetetlen feltétele, L. Szabó János r. főhadnagy: Egy rablás nyo-

⁵⁴ József Deák: The Police, then Interior Review for the forming of the science of law enforcement; from its beginning to the change of the political system, In: West Bohemian Historical Review 02|2014, 243. o.

⁵⁵ Korinek László: Rendészet a tudásalapú kockázati társadalomban, Belügyi Szemle, BM, Bp., 2011/1, 18. o.

⁵⁶ Janza Frigyes: A Magyar Rendészettudományi Társaság megalakulásának előzményei, a Társaság szervezeti és működési céljai, Határrendészeti Tanulmányok, 2004/2, 11. o.

⁵⁷ Sallai János: A rendészet fogalmának kialakulása és történetének áttekintése, In: Rendészettudományi gondolatok, (Írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának egy évtizedes jubileuma alkalmából) Szerk.: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán, Magyar Rendészettudományi Társaság, Budapest, 2014, 55. o.

⁵⁸ József Deák: The Police, then Interior Review for the forming of the science of law enforcement; from its beginning to the change of the political system, In: West Bohemian Historical Review 02|2014, 249. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

mozásának tanulságai, Salamon István r; százados: A statisztika jelentősége a közlekedésrendszet munkájában, Lapszemle, Könyvszemle, Szerkesztői üzenetek.

A Belügyi Szemle összesített tartalommutatója 686 oldalon, 1977-ig bezárólag már a következő rovatokat tartalmazza, 1953-tól, illetve a külön jelzett időponttól:

Politikai és általános cikkek (címei 51 oldalon); Állambiztonsági cikkek (1964-től, 8 oldalon); A titkos háborúk történetéből (1963-tól, 6 oldalon). Bűnüldözés és kriminalisztika, amely további három részből állt: Krimináltechnika, kazuisztika (48 oldalon), Krimináltaktika (67 oldalon), Kriminálmetodika (67 oldalon). A következő, ötödik fejezet cím a Közrendvédelem, karhatalom (30 oldalon); ezt követik a Közlekedésrendszet (35 oldalon); Igazgatásrendszet (1962-től, 3 oldalon), Határőrség (1966-tól, 16 oldalon). Tűzrendszet (1966-tól, 6 oldalon). A tizedik, a felsorolásban, a Személyügyi és anyagi, pénzügyi cikkek (1968-tól, 11 oldalon); majd a Jogi cikkek (1963-tól, 44 oldalon), illetve a Kriminológia (1963-tól 49 oldalon), Kriminálpszichológia (1962-től, 4 oldalon), Vezetés- és szervezéselmélet (1966-tól 22 oldalon) következnek. Ezt követi a Kiképzés, oktatás (1953, majd 1964-től), az Egyéb (1954-től a fenti kategóriákon kívüli írások 17 oldalon), a Lapszemle (80 oldalon), a Rendőrségi Szemle egyetlen megjelent Tájékoztatója, (1 oldalon) illetve az utolsó, tizenkilencedikként a Belügyi Szemle Tájékoztatója Külföldi Figyelő (1–25 számok tartalma, 49 oldalon.)

A cím alapján kifejezetten politikai tartalmú cikkek címei csak a jelzett 51 oldal egy részét teszik ki, az általános cikkek mellett. Bizonyára a korszak elvárásainak megfelelő politikai tartalommal születtek a szakmai írások is, de ezek túlnyomórészt szakmai témákba illő elnevezéseket viseltek.⁵⁹

4.1.2. 1977-1984 között

A némiképp más rendszerben készült második összesített tartalommutató 271 oldalas.

Általános elméleti és elemző cikkek nyitják a sort, 254 címmel. Az Interjú rovat 83 cikket tartalmaz; a Tükör 29, a Konzultáció 30, a Vezetés- szervezéselmélet kérdései 5, a Nemzetközi tanácskozás fejezet 8, a Tudományos élet pedig 145 címet tartalmaz. A Rendőrség történetét, csak 1982-től kezdődően, 17 cikk dolgozza fel, míg a Fórumban 292 címet találhatunk. A Reflexió rovat 310 írást tartalmaz, a Titkos háborúk történetéből pedig 83-at. A Párbeszéd alatt 29 címet találunk, a Szignalizáció (Észrevételek, panaszok, javaslatok, csak 1984-ben volt) 5 cikkel szerepel. A Szolgálati tapasztalatok 288 írást tartalmaz, a bűncselekmények nyomozások pedig 270-et. A Technika rovat 11 cikket tartalmaz, a Szakértők gyakorlatából 13-at, a Könyvszemle 775-öt, a Tájékoztató – kis hírek 82 anyagot. A Belső közlemények, pályázatok pedig 24-et. A Tárgymutatóban, előfordulásuk helyével együtt, 41 oldalon át kereshetünk, az abc-rendbe szedett szerzőkből, míg a Tárgymutatóban, szintén előfordulásukkal, 50 oldalon ilyen adatot tartalmaz. A lapszemle rovat-

⁵⁹ Baranyó György (szerk.) A Belügyi Szemle (Rendőrségi Szemle) 1953-1977. évi cikkeinek összesített tartalommutatója, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Bp., 1978

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ban ismertetett újságok, folyóiratok országonkénti felsorolása is, amelyek egységes rövidítésjegyzéke az összesített tartalommutató kötetet záró két oldalon található.

A kiforrott rovatrendre vall, hogy csak a Rendőrség történetét feldolgozó anyagok fejezet kezdődik 1982-től. A rovatcímekből is jól láthatóan egyre interaktívabbá vált a Szemle szerkezete, mind inkább számított az olvasók véleménye.

4.1.3. 1985-1990 között

Az előző időszakhoz képest megjelent a Körinterjú, 3 oldalnyi címen, '89-'90-ben a Vélemények rovat két oldalt betöltő címekekkel, a Külföldi tapasztalatok 6 oldal címmel. 1988-ban indult az Információ rovat, '90-ig 3,5 oldalnyi témával, ugyanekkortól és ugyanennyi témát tartalmaz, a szintén két évet élt a Hírek rovat. 1985-ben jelenik meg a Szerkesztőségi tájékoztató, '90-ig 1 oldalnyi témával.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

Az Alaptörvény XXVI. cikkében rögzítettek: „Az állam-működésének hatékonysága, a közszolgáltatások színvonalának emelése, a közügyek jobb átláthatósága és az esélyegyenlőség előmozdítása érdekében – törekszik az új műszaki megoldásoknak és a tudomány eredményeinek alkalmazására.” Megállapíthatjuk, hogy a Belügyi Szemle, fennállása során, alkalmazkodva az aktuális állami, kormány-, konkrét belügyi és társadalmi (bizonyos korokban a legelső helyen: párt-) elvárásokhoz, jó hatékonysággal szolgálta a belügyi és az állami közigazgatási feladatainak fejlesztését, a belügyi munkatársak szakmai képzését, a legjobb szakmai gyakorlatok felkutatását, tudományos igényű tökéletesítését, elterjesztését. Egyben jó fórumul szolgált a hazai és külföldi elméleti, gyakorlati problémák, tapasztalatok megismertetéséhez, megvitatásához, elemzéséhez, értékeléséhez, miközben erősítette a hazai belügyi szervek együttműködését, munkakapcsolatait.⁶⁰

A Belügyi Szemleiben és jogelődeiben (talán az ötvenes évektől eltelve) jellemzően mindig inkább a rendvédelmi, rendészeti szakmai írások kaptak fő hangsúlyt, és a direkt politikai megnyilvánulásokat a szerkesztőség igyekezett az adott kor viszonyainak megfelelő lehető legkisebb mértékre korlátozni. De a szakmai és tájékoztató anyagok minőségén mindvégig tükröződik, hogy a rendészeti szaklapon belül a sajtószabadságnak és a tudományos gondolatoknak időről-időre a pártpolitika, majd mindinkább a rendészeti hierarchia ellentmondást nem tűrő hatása figyelembevételével, azzal szemben kellett megszületnie.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A Belügyi Szemle Szerkesztő Bizottságának közleménye: Még egyszer a tájékoztatásról, 1965/12.

⁶⁰Deák József: A rendészettudomány kialakulása és fejlődése a Belügyi Szemle tükrében (1953-2013) <http://pecshor.hu/periodika/XV/deakjozsef.pdf>, Letöltve:2017.05.31.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

2. A Belügyi Szemle Szerkesztősége (szerk.): A Belügyi Szemle 1985–1994. évi cikkeinek összesített tartalommutatója, Belügyminisztérium, Bp., 1995.
3. Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról (1961. június 20) A Magyar Szocialista Munkáspárt Határozatai és Dokumentumai 1956–1962, Budapest, 1973, Kossuth könyvkiadó.
4. Aniszimov E. V.: Isztorija Rosszii ot Rjurika do Putyina, Ljugyi szobútvija datú. [Oroszország története Ruriktól Putyinig, Emberek, események, dátumok.] Pityer, Szentpétervár, 2010.
5. Baranyó György (szerk.) A Belügyi Szemle (Rendőrségi Szemle) 1953 –1977. évi cikkeinek összesített tartalommutatója, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Bp., 1978.
6. Boda József –Sallai János: A belügyminisztérium feladatrendszerének változásai 1848–1959 között. Nemzetbiztonsági Szemle, 2016/1, http://uni-nke.hu/uploads/media_items/nemzetbiztonsagi-szemle-2016-1.original.pdf , Letöltve: 2017.05.31.
7. Dankó László: A fellazítási politika kialakulása, ideológiai háttere, szakaszai. (I.). Belügyi Szemle, 1980/12.
8. Deák József: A Belügyi Szemle Tájékoztatójában a médiával kapcsolatban megjelent anyagok (1963–1972) Magyar Rendészet, 2014/2.
9. Deák József: A Belügyi Szemle a közpolitika szolgálatában (1953–1990), In: Hadtudományi Szemle, 2017/1.
10. Deák József: A tudomány szabadsága; politikai és hierarchikus hatások régen és ma a Belügyi Szemlében, <http://www.pecshor.hu/periodika/XVII/deak.pdf>, 276. o. Letöltve: 2017. 05.31.
11. Deák József: A rendészettudomány kialakulása és fejlődése a Belügyi Szemle tükrében (1953–2013) <http://pecshor.hu/periodika/XV/deakjosef.pdf>.
12. József Deák: The Psychological Struggle between East and West as Reflected in the Interior Review up to the European Safety and Cooperation Conference (1953–1975) PRAGUE PAPERS ON THE HISTORY OF INTERNATIONAL RELATIONS 1/2015.
13. József Deák: The Police, then Interior Review for the forming of the science of law enforcement; from its beginning to the change of the political system, In: West Bohemian Historical Review 02|2014.
14. Déri Pál: Az ideológiai irányelvek és a tájékoztatás. Még egyszer a rendőrség és a sajtó kapcsolatáról. 1965/8.
15. Dobos János: A cigánylakosság társadalmi asszimilációja és a cigánybűnözés, Belügyi Szemle, 1966/6.
16. Finszter Géza: Főszerkesztői önvallomás, Rendészeti Szemle, 1993/1. Rendészeti Szemle, 1993/1,
17. Fischer Ferenc: A kétpólusú világ 1945–1989, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2014.
18. Forró János: A Kádár-rendszer korszaka 1956. november 1-jétől 1989-ig (A rendőrminisztérium), Fejezetek a Belügyminisztérium történetéből 1956–1989, BM Kiadó, Budapest, 2001.
19. Főríz, Sándor: Határesetemények a magyar–jugoszláv államhatáron 1951–1952-ben, Új Honvédségi Szemle 1993/12.
20. Gergely Jenő –Izsák Lajos: A huszadik század története, Pannonica, Szekszárd, 2000.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

21. Horváth Balázs: A civil Belügyminisztérium a jövő rendőrségéért, 1990/10.
22. Herber Attila – Martos Ida – Moss László – Tisza László: Történelem (1919–1990), Reáltanoda Alapítvány, Gyoma, 1997.
23. Horváth István: Felelősen végiggondolva! Belügyi Szemle, 1990/2.
24. Horváth Jenő–Paragi Beáta–Csicsmann László: Nemzetközi Kapcsolatok története 1941–1991, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2013.
25. Interjú Kilényi Gézával „A politikai intézményrendszer továbbfejlesztéséről”, Belügyi Szemle 1987/9.
26. Janza Frigyes: A Magyar Rendészettudományi Társaság megalakulásának előzményei, a Társaság szervezeti és működési céljai, Határrendészeti Tanulmányok, 2004/2.
27. Kerezsi Klára: Konfrontáció és kiegyezés; a helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában, Akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2011.
28. Király Tibor: A védelem és a védő a büntető ügyekben, Belügyi Szemle, 1963/1.
29. Korinek László: Egy folyóirat útja a szolgálati használattól a társadalom szolgálatáig, Belügyi Szemle 60 év, hatvan bűncselekmény, Belügyi Szemle Szerkesztősége, 2012.
30. Korinek László: Egy folyóirat évfordulói, Rendészeti Szemle, 1993/1.
31. Korinek László: Rendészet a tudásalapú kockázati társadalomban, Belügyi Szemle, BM, Bp., 2011/1.
32. Kovács Gábor: A szervezeti és vezetői kommunikáció sajátosságai a rendészeti szerveknél. Hadtudományi Szemle, 2016/1.
33. M. Szabó Miklós: A Zrínyi Miklós katonai Akadémia története 1961–1969, Zrínyi kiadó, Budapest, 2008.
34. Nemes Alajos: A cigánylakosság helyzetének megjavításáról szóló párthatározat végrehajtásának tapasztalatai Baranya megyében. Belügyi Szemle, 1963/1.
35. Őry Károly: A Belügyminisztérium és szervei az egypárti diktatúrától az 1956-os forradalomig, Fejezetek a Belügyminisztérium történetéből 1948–1956, BM Kiadó, Bp., 2001.
36. Romsics Ignác: Magyarország – története – a XX. században, Osiris, Budapest, 2013
37. Sallai János: A rendészet fogalmának kialakulása és történetének áttekintése, In: Rendészettudományi gondolatok, (Írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának egy évtizedes jubileuma alkalmából) Szerk.: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán, Magyar Rendészettudományi Társaság, Budapest, 2014.
38. Szerkesztőbizottság: Előszó, Rendőrségi Szemle, 1953/1.
39. Vavró István: A "cigánybűnözés" vizsgálatának elméleti és módszertani kérdéseiről 1984/2.

ENGLER ÁDÁM¹ – LAIN TAMÁS²**Az ellátási lánc szállítási volumen változásának hatásai**

A különleges jogrend időszakában megnövekvő szállítási igény céljaira igénybe vehető jármű kapacitás nagysága

Effects of the transport capability changes in the supply chain

Planning of the national economy's capacity during states of emergencies in purpose of increasing transportation demands

Absztrakt

A polgári ellátási lánc szállítási volumenének növekedése, illetve a napjainkban uralkodó azon szemlélet, miszerint a fogyasztó által kiválasztott termékek és áruk door to door, azaz háztól házig történő szállítása az elvárt, egyre nagyobb és nagyobb terhet rónak a közúti áruelosztás rendszereire. Ezek a problémák elemezhetőek mind biztonsági, mind pedig (védelem) gazdasági szempontból is. A cikk a szállítási volumen változásaival összefüggő ellátási kérdéseket elemzi, a vállalkozói és a járművezetői szempontokat, illetve a különleges jogrend eseteit is figyelembe véve.

Kulcsszavak: ellátási lánc, közúti áruszállítás, különleges jogrend, szabályozás

Abstract

Due to the growing transport capability of civil supply chains and the dominant angle that the chosen goods and products that were chosen by the consumer should be delivered door to door, the stress on the goods distribution systems are increasing. These problems can be analyzed from a safety and from an economic

¹ Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, PhD hallgató – National University of Public Service Faculty of Military Science and Officer Training, PhD student, E-mail: engler.adam@bfkh.gov.hu ORCID: 0000-0002-0337-2497

² Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, PhD hallgató – National University of Public Service Faculty of Military Science and Officer Training, PhD student E-mail: lain.tamas@bfkh.gov.hu ORCID: 0000-0003-1666-7048

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

(safeguard) point of view. The article analyses the questions regarding the connections between supplies and changing transport capabilities, considering these from the company's and from the driver's view, furthermore the article also takes notice of states of emergencies.

Keywords: *supply chain, road transport, state of emergency, regulation*

BEVEZETÉS

Az áruk, anyagok és technikai eszközök biztonságos szállításának és mozgatásának fontossága mára már nem csak a szakma, hanem az ellátási lánc folyamatokkal csak érintőlegesen találkozó felhasználó számára is egyértelmű és elvitathatatlan. A mindennapi életből merített számtalan példa igazolja, hogy az ellátási-elosztási rendszerek biztonságos működése nélkül életünk alapfolyamatai kerülnének veszélybe. A közúti szakterületen kívüli példaként hozható az elmúlt évtizedekben a tengeri közlekedésben újra elterjedő kalózkodás. A Malaka szorosban, majd a hírhedté vált szomáliai kalózok miatt az Indiai óceán különböző részein – elsősorban az Arab-tengeren, az Ádeni-öbölben, a Vörös-tenger déli részén és Omán partjainál – komoly veszélyt jelentettek a távol keletről Nyugat-Európába vezető kereskedelmi hajózási utakra. A probléma megoldására a hajózási társaságok, a nemzetközi szervezetek és szövetségek, illetve az érintett államok évtizedekig keresték a választ.³ Az előbb említett globális szintű, és a helyi szinten kezelendő veszélyforrások is hozzá járultak annak a trendnek a kialakulásához, ami szerint a fogyasztóhoz a lehető legközelebb kell helyezni az ellátási szolgáltatás célállomását, biztosítva ezzel a minél könnyebb elérhetőséget. Ebben a folyamatban a közúti áruszállítási szegmens feladata a legnagyobb, hiszen az áruk kiszolgáltatási helyre történő szállítása jellemzően a közúti szektor feladata. Felmerül a kérdés, hogy ha ilyen fontos tényező a szállítási folyamatban ez az ágazat, akkor hogyan biztosítható annak működőképessége, illetve milyen változást tudunk rögzíteni a közúti paraméterekben a szélsőséges helyzetekre fókuszáló szimulációk során? Fontos megvizsgálni e körben azon tényeket, amelyek kiugró volumen növekedést generálnak a közúti szektorban, akár a polgári élet, akár a katonai logisztika területén. A tanulmány terjedelmi okokból a járművekkel kapcsolatos kapacitások elemzésére korlátozódik.

A KÖZÚTI ÁRUSZÁLLÍTÁS, MINT AZ ELLÁTÁSI LÁNC ALRENDSZERE

A logisztikai folyamatokat kiterjesztően értelmező ellátási lánc koncepcióra számtalan megközelítést találunk a hazai- és nemzetközi szakirodalomban. Chikán Attila definíciója szerint: „Az ellátási lánc értékteremtő- termelési és logisztikai- folyamatok együttműködő

³ Horváth L Attila: A terrorizmus csapdájában, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014. 231-232.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

szervezeteken (vállalatokon) átívelő sorozata, amely vevői igények kielégítésére alkalmas terméket, illetve szolgáltatást hoz létre. (Chikán 1999).⁴

Az említett ellátási lánc szemlélet elterjedését az a felismerés is indokolta, hogy az egyre élesedő piaci versenyben csak azok lehetnek sikeresek, akik felismerik, hogy az áruk (anyagok) fogyasztókhoz (felhasználókhoz) való eljuttatásig tartó folyamatok között kölcsönös függőségi viszonyok sorozata alakul ki. Fontos megjegyezni, hogy ebben a függőségi viszonyban a vevői, vagy felhasználói igények kielégítése az, ami a folyamat minőségét alapvetően meghatározza. Amennyiben a logisztika hét vagy kilenc követelményének megfelelően nem tudjuk a termékeket, illetve szolgáltatásokat az azokat felhasználókhoz eljuttatni, akkor maga a folyamat létjogosultsága kérdőjeleződik meg. Az ellátás biztonságának fontossága tehát nem lehet vitatéma a szakértők körében. A polgári ellátás során az elmaradt haszon lehet fokmérője az ilyen, biztonsági jellegű hibáknak, viszont a katonai ellátási folyamatokban ennél súlyosabb következményekkel is számolhatunk. Horváth Attila véleménye szerint, az ellátási lánc szemlélet a haderőben valamilyen formában mindig is létező kategóriának számított.⁵ A folyamatosan változó biztonsági körülmények és a válságkezelő műveletek gyors változása is segítette a korábban már tervezett összhaderőnemi logisztikai koncepció szemléletének elterjedését, illetve a NATO műveleti támogatási lánc koncepció kidolgozását, ami magába foglalja a hadműveleti (alkalmazási) terület igénybe vehető erőforrásait is.⁶

Azok a helyzetek, melyekben mind a katonai felhasználás biztonsága első rendű, mind a polgári kapacitások felhasználása elsődleges, azok az Alaptörvényben definiált normál időszaktól eltérő időszakok, melyek társadalmi, illetve természeti fenyegetettséggel járnak. Ezek a különleges jogrend esetei, melyek az alábbiak:

- rendkívüli állapot;
- szükségállapot;
- megelőző védelmi helyzet;
- váratlan támadás;
- veszélyhelyzet.⁷

Olyan különleges jogrendi időszaki szabályozást, mely hasonlóan a civil szabályokhoz, részleteibe menően rendelkezne a végzett szállítási tevékenységet illetően, nem találunk. Az elsődleges a fellépő, nem várt, társadalomra hatással bíró esemény megszüntetése

⁴ Demeter Krisztina - Gelei Andrea - Jenei István - Nagy Judit: Tevékenységmenedzsment, Aula kiadó, Budapest, 2009. 25. o.

⁵ Horváth Attila: Az ellátási lánc, mint kritikus infrastruktúra (létfontosságú rendszerelem), In: Krajncz Zoltán – Csengeri János (szerk). Humánvédelem - békeműveleti és veszélyhelyzet-kezelési eljárások fejlesztése. Tanulmánygyűjtemény I., e-book Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest, 2016. 599. o.

⁶ Venekei, József: NATO logisztika és a NATO műveleti támogatási lánc menedzsment, Hadmérnök, VII. évfolyam, 2012, 4.szám. 62-74. o. URL cím: http://hadmernok.hu/2012_4_venekei.pdf (Letöltés ideje: 2016. 12.08.)

⁷ Magyarország Alaptörvénye, A KÜLÖNLEGES JOGREND,

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

érdekeiben tett intézkedés. Az így jelentkező igény kielégítése elsődleges, így a polgári áruszállítás felhasználását is tervezni kell.

A HAZAI KÖZÚTI ÁRUSZÁLLÍTÁS

Az áru fuvarozás definíciója és a gazdaságban betöltött szerepe sokféleképpen mutatható be, mint ahogy azt az alábbi gondolatok is szemléltetik.

Szállítási szolgáltatást minden ágazat igénybe vesz, a szállítás a gazdaság „érrendszere”, nélküle a gazdaság nem működik, ezért mutatói összefüggést mutatnak a gazdaság egészének teljesítményével. A közúti szállítási szolgáltatás – annak ellenére, hogy a legkevésbé környezetbarát és energiahatékony – az Európai Unióban és hazánkban is a legfontosabb árutovábbítási mód.⁸

Áru fuvarozásnak nevezzük a tárgyak tömegszerű helyváltoztatását megfelelő technikai eszközök, berendezések igénybevételeivel. A tárgy, mint gyűjtőfogalom magában foglalja a nyersanyagokat, a félkész termékeket, a készterméket és a hulladékokat is.

A szállítási és a közlekedési szolgáltatás jelentősége messze túlmutat azon a 6%-os részarányon, amit ez az ágazat számszerűsítve képvisel a magyar gazdaság összteljesítményéből. Az áruszállítási szolgáltatások általában a gazdaság teljesítményének változásával hasonló irányban mozognak a belföldi és a nemzetközi áruszállításban egyaránt.⁸

Az árutovábbítás biztosítja:

- a gyárak, üzemek nyersanyaggal való ellátását;
- az ipari és mezőgazdasági termékek eljuttatását a termelés helyéről a fogyasztóhoz;
- az árucserre lehetőségét különböző földrajzi területek között.

Más megközelítésből az áruszállítás során anyagok, termékek (árak) térbeli áthelyezése, feladóhelyről a rendeltetési helyre történő juttatása valósul meg. A díjazásért mások részére végzett áruszállítást, áru fuvarozásnak nevezzük. Ezt a tevékenységet végző vállalat vagy magánszemély a fuvarozó. Ebben az esetben a feladót és a címzettet fuvaroztatónak, a fuvarozott árut pedig küldeménynek nevezzük. A fuvarozási tevékenységet iparszerűen folytató fuvarozó neve közhasználatú fuvarozó. A közhasználatú fuvarozó (pl. MAHART, VOLÁN) szolgáltatásait meghatározott feltételek és díjtételek mellett bárki igénybe veheti. A nem közhasználatú szállítási tevékenységre általában az a jellemző, hogy saját járművel saját célra végzi a szállítást. Ennek alapesetei:

- a szállítások szorosan kapcsolódnak a technológiai folyamatokhoz;
- a szállított áruk sajátosságai miatt különleges felépítményű járművek alkalmazására van szükség;
- azonos jellegű szállítási feladatok rendszeresen nagy gyakorisággal ismétlődnek;
- a szállítási feladatok megoldásának stratégiai jelentőséget tulajdonít a vállalat.

⁸ KSH Szolgáltatások 2008-2012 URL cím:
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/szolgáltatások_2008_2012.pdf (Letöltés ideje: 2015.11.24)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A fuvarozó és fuvaroztató közötti kapcsolatot rendszerint a szállítmányozó teremti meg. A szállítmányozó (szervezet vagy személy) más áruját, általában más közlekedési eszközének igénybevételeivel, megfelelő térítés ellenében a címzetthez fuvarozza, és eközben ellátja az árutovábbítás során felmerülő kiegészítő teendőket is. A szállítmányozó arra vállalkozik, hogy az árutovábbítást a mindenkor piaci helyzetnek megfelelően a megbízó szempontjából minél hatékonyabban megszervezze. Esetenként a szállítmányozó is rendelkezik saját járműparkkal, és így a fuvarozási tevékenységet is részben vagy egészben elvégezheti.⁹

Az áru fuvarozási folyamatban jelentős feladat hárul a tehergépkocsival, jellemzően díj ellenében történő árutovábbításra. A közúti fuvarozásnak számos előnye van a többi közlekedési ággal szemben.

Ilyenek például:

- az árutovábbítási útvonal nem kötött és ez lehetővé teszi a „háztól-házig” fuvarozást, amely a megrendelők hatékonyabb kiszolgálását biztosítja;
- a közúti fuvarozás előnyös tulajdonsága, hogy gyors, illetve a szállítóeszközök a szükséges mennyiségben a kívánt helyre rövid idő alatti összevonhatók, ha nagyobb árumennyiséget kell elfuvarozni;
- a közúti fuvarozás lehetővé teszi a szállítandó áru súlyának és minőségének legjobban megfelelő raksúlyú és típusú tehergépkocsi megválasztását, így a raktér kihasználása kedvezőbb;
- a közúti fuvarozás könnyen és gyorsan fejleszthető, a többi közlekedési ághoz viszonyítva kevesebb beruházást igényel, (az úthálózatot adottnak tekintjük, hiszen azt az egyéb forgalom is igénybe veszi);
- a gépkocsi vezetése (a többi közlekedési ághoz képest) rövidebb idő alatt elsajátítható, nincs szükség különleges képzésre (ez alól kivételt képeznek a speciális katonai közlekedés szabályai pl.: konvojban vezetés).

A közúti áruszállítás általános jellemzőinek a rövid áttekintésére azért volt szükség, mert a különleges jogrendi estekben a haderő közúti szállítási igényeinek jelentős részét a nemzetgazdasági forrásból biztosított járművekkel elégítik ki. Makroszinten a katonai értelemben közúti anyagszállítás lehetőségei és volumene folyamatosan változik. A gazdasági válság hatása 2009 óta mutatkozik meg az áruszállításban. Míg 2008-ban 344,0 millió tonna árut mozgattak, addig ez – folyamatos csökkenés mellett – 2012-re 248,4 millió tonnára mérséklődött. Ennek fő oka az építőipari és ipari termelés tartósan alacsony teljesítménye. 2012-ben az árutömeg túlnyomó részét, 66%-át közúton, 19%-át vasúton, 12%-át csővezetéken szállították. A vízi és légi úton történő áruszállítás teljesítménye elhanyagolható. Belföldi viszonylatban a közúti fuvarozás részesedése még jelentősebb (2012-ben 83%) – a vasúti, a belvízi és a légi szállítás nemzetközi jellegéből adódóan. Az EU 2011-ben jóváhagyott Fehér könyvének közlekedéspolitikai célkitűzése, hogy az áruszállítást

⁹ Szegedi Zoltán, Prezenszki József: Logisztika-menedzsment, Kossuth Kiadó, Budapest, 2012

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

300 kilométert meghaladó távolság esetén a közútról a vasútra és egyéb áruszállítási módokra kell áttérlni 2030-ig.

A közúti áruszállítás teljesítménycsökkenését a gazdasági teljesítmények csökkenése mellett részben a szállítási szokások változása is okozza, amit jól tükröz a járműállomány struktúraváltozása is. A 3,5 tonna teherbírás feletti gépjárművek egyre inkább a nagyobb távolságú, nemzetközi áruszállításban vesznek részt. A belföldi fuvarok egy részét a 3,5 tonna teherbírás alatti járművekkel végzik, amelyek teljesítményét az európai gyakorlatnak megfelelően a magyar statisztika sem méri. A tehergépjárművek csoportján belül az elmúlt öt évben 35%-ról 40%-ra nőtt a nagyobb teherbírású, elsősorban nemzetközi áruszállításban teljesítő vontatók aránya, míg ezen járművek kihasználtsága is folyamatosan nőtt.⁸

A közlekedési ágazatokban (közút, vasút, légi, vízi és csővezeték) igen sok jogszabály rendelkezik az áru fuvarozás lebonyolításáról. Ezek a jogszabályok figyelembe veszik az egyes fuvarozási módok sajátosságait és ezeknek megfelelően tartalmazzak előírásokat. Az áru fuvarozási feladatok szorosan kapcsolódnak az egyéb gazdasági feladatokhoz, így a vonatkozó törvényi rendelkezések is a gazdasági törvényekhez.

AZ ÁRUSZÁLLÍTÁS HELYZETE KÜLÖNLEGES JOGREND IDEJÉN

A XX. században is – néhány rövid időszaktól eltekintve – léteztek olyan törvények, amelyek a háborús időszakban a honvédelmi célra igénybe vehető közlekedési, szállítási, hírközlési eszközöket, ingatlanokat és mindezekért járó térítéseket szabályozta. Az akkori alapelvek értelmében:

- igénybe venni csak meglévő/rendelkezésre álló jóságokat lehet;
- az igénybevételért térítés, kártérítés jár.

A törvények többek között szabályozták:

- a személy- és teherszállításra alkalmas közúti, vízi és légi járműveket, valamint az állat által vontatott járművek térítés ellenében történő igénybevételét;
- az utak és a közlekedési célú műtárgyak, valamint a folyami átkelési eszközök fegyveres erők általi szabad használatát;
- a vasutak igénybevételét, a forgalom korlátozását.

Köteles volt minden ingatlan és közlekedési hálózati elem tulajdonosa vagy üzemeltetője a birtokában lévő ingatlant a hadviselés érdekében történő katonai építkezés céljára vagy hadi műveletek támogatására használatba vételre rendelkezésre bocsátani, vagy épületek esetében szabad rendelkezésre átadni kártérítés ellenében, amelyet bizottság határozott meg.¹⁰

Az ingatlanok és a közlekedési hálózati elemek honvédelmi igénybevételének előkészítésekor nagy jelentőséggel bír a megfelelő nyilvántartási rendszer kiépítése és működtetése, amelyet az igénybevétel módjának kidolgozása is kiegészít. A tömeghadseregek alkal-

¹⁰ Dr. Király László: Hadszintér-előkészítés, befogadó nemzeti támogatás, kritikus infrastruktúra védelem – védelemgazdasági nézőpontból. Hadtudományi Szemle. 2015. évi pp. 10-20.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

mazásának idején szükség volt a rendelkezésre állás ellenőrzési rendszerének kidolgozására is. Mindez olyan intézményrendszer kiépítését feltételezte, amelyben a jogszabályi háttér megléte mellett a tulajdonosok, az üzemeltetők, a közigazgatási- és katonai szervek is részt vesznek. Az alfejezet bevezetőjében említettük, hogy a járművek és a közlekedési hálózat elmeinek honvédelmi törvényi szabályozása a XX. században nem volt mindig megoldott. A trianoni békeszerződés követően 1939-ig tilos volt a közlekedési rendszer mozgósításának előkészítése. Az 1939. évi II. törvénycikk elfogadása után változott a helyzet, és lett ismételtelen komplex a járművek és a közlekedési hálózat elemek honvédelmi igénybevételének szabályozási, intézményi és együttműködési háttere.¹¹

Jelenleg az Alaptörvényben rögzített rendkívüli, vagy szükségállapot kihirdetésekor az addigi szállítási igények ugrásszerűen megnőnek, az így jelentkezett új igények kielégítése állami kapacitásokkal már nem kivitelezhető, ebből következően felmerül annak lehetősége, hogy a vállalkozások által üzemeltetett járműveket is igénybe kell venni.

Ha a honvédelem érdeke és a honvédelmi feladatok ellátása más módon nem, vagy csak aránytalanul nagy ráfordítással elégíthető ki, akkor szolgáltatás igénybevételével kell biztosítani a Honvédség és a rendvédelmi szervek működéséhez szükséges anyagi javakat és szolgáltatásokat, valamint a nemzetgazdaság működőképességét, szükség esetén annak helyreállítását. A szolgáltatási kötelezettség kiterjed bizonyos gazdasági és anyagi szolgáltatás teljesítésére vagy a szolgáltatás igénybevételének tűrésére, az igénybevételhez szükséges előkészületi tevékenységre, és az igénybevétel tervezéséhez szükséges adatok közlésére. Mentessülnek a szolgáltatás teljesítése alól azok a közforgalmú személyszállító és áru fuvarozó szervezetek, amelyeket e tevékenység végzésére hoztak létre, vagy amelyek e tevékenységet szerződés alapján végzik, a létfontosságú közlekedés és szállítás fenntartásához szükséges mértékben.¹² Közforgalmú áru fuvarozó szervezet nem, azonban személyszállítást végző gazdasági társaság minden megyében ismert, hiszen a nagyvárosok kötelezettsége a helyi közforgalmú személyszállítás biztosítása. A szabályzó rendszer az elmúlt években pozitívan változott, de a közúti járművekkel kapcsolatos nyilvántartás rendszere 2004-ben gyökeresen megváltozott a hadkiegészítési szervek képességvesztésének köszönhetően. A nyilvántartási rendszert 2008-ban nagyon nehéz volt ismételtelen újraindítani.¹³ A közúti áruszállító járművek a honvédelmi célú igénybevétel koordinálása a „sok szereplő” miatt összkormányzati feladatot kell, hogy jelentsen.

A jelenlegi törvényi szabályozás értelmében a közúti járművek forgalma a nap meghatározott időszakára, meghatározott területre (útvonalra) korlátozható, illetve az ország

¹¹ Horváth Attila: A hadszíntér előkészítés közlekedésügyi összefüggései a két világháború között. Hadtudományi Tájékoztató. 2002. évi 3. szám. pp. 65-86. ISSN 1419 7758

¹² 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről.

¹³ Horváth Attila: Szempontok a katonai közlekedési védelemigazgatási és nemzetgazdasági kapcsolatszerkeztéről. Katonai Logisztika 2016. Különszám. pp. 245-266.

<https://drive.google.com/file/d/0B2IT5sLzLGdDWE5mS2RPLWdJWEE/view> (letöltés ideje 2017. 02.18.).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

egész területén ideiglenesen megtiltható. Elrendelhető a közúti szállítások biztosítása érdekében a javítókapacitások, állomások, kikötők, repülőterek, raktárak igénybevétele vagy használatának korlátozása, illetve a közlekedési eszköz birtokosát terhelően közlekedési szolgáltatás teljesítése is.

A különleges jogrend időszakában a pontos nyilvántartásának szükségességét nem csupán a járművek, tulajdonosok és üzemeltetők nagy száma, hanem az igényelt gépjárművek sokfélesége is indokolja

A következőkben tekintsük át, hogy egy esetlegesen elrendelt különleges jogrendi időszakban milyen, a témát érintő technikai eszközök jelölhetők ki állami igénybevételre:

- személygépkocsi;
- autóbusz, mikrobusz;
- tehergépkocsi;
- különleges felépítményű gépkocsi;
- vontató tehergépkocsi;
- nyerges járműszerelvény (vontató és a hozzá tartozó félpótkocsi, ha teher- vagy konténerszállításra alkalmas);
- üzemanyag-szállító, töltő gépkocsi (nyerges szerelvény), ha mért adagkiadásra alkalmas;
- víz- (tej-, sör- stb.) szállító tartálygépkocsi (szerelvény) a mérgezőanyag szállító gépkocsi kivételével;
- darus gépkocsi;
- műhely (karbantartó, szerviz) gépkocsi;
- akkumulátortöltő gépkocsi;
- cementszállító gépkocsi;
- szippantó gépjármű vagy szerelvény;
- betonkeverő-szállító gépkocsi (mixer);
- bitumenlocsoló gépkocsi;
- kombinált homok- és sószóró gépkocsi;
- locsoló gépkocsi;
- tolólétrás, emelőkosaras gépkocsi;
- motorkerékpár (250 cm³ feletti hengerűrtartalom);
- mezőgazdasági vontató, traktor (40 kW-nál nagyobb teljesítményű);
- tehergépkocsihoz kapcsolható közúti pótkocsi;
- mezőgazdasági (traktorhoz kapcsolható) pótkocsi;
- nehézgépszállító (trailer);
- lakó gépkocsi;
- lakó pótkocsi;
- granulátumszállító gépjármű vagy szerelvény;
- utcai porszívó gépkocsi;
- seprő gépkocsi.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Ezen kívül még műszaki munkagépek, úgymint földmunkagépek, anyagmozgató munkagépek, fafeldolgozó munkagépek, építő-, útkarbantartó gépek és eszközök, valamint további gépcsoportok, üzemanyag edényzet, és konténerek jelölhetők ki állami igénybevételre. A felsorolt eszközökről a területileg illetékes katonai igazgatási központ – törvényben meghatározott adattartalommal – hatósági nyilvántartást vezet, mely nyilvántartás alkalmas a befogadó nemzeti támogatási feladatok tervezéséhez is. A technikai eszköz előállításának és átadásának elrendelése esetén a rendeltetésnek megfelelő, használatra alkalmas állapotban, a rendszeresített tartozékokkal együtt kell átadni. A szolgáltatást igénylőt a szolgáltatás teljesítése miatt felmerült vagyoni hátrányért – a Honvédelmi törvényben meghatározott esetek kivételével – kártalanítási kötelezettség terheli.¹⁴

A KÖZÚTI SZÁLLÍTÁS PIACI SZEREPLŐINEK ELEMZÉSE

A fejezetben szemléltetni szeretnénk a magyar közúti áruszállító vállalkozások és járművek 2010-2015 (2015.11.24-ig terjedő időszak) közötti változásait, összefüggést keresve a magyar gazdaság és a nemzetközi piac hatásaival. A fejezetben szereplő adatok forrása a közlekedési hatóság által kezelt szakmai adatbázis, mely közhiteles nyilvántartásnak tekinthető.

Elsőként az országos szinten engedéllyel rendelkező árufuvarozó vállalkozások számának áttekintését végezzük el.

Év	Árufuvarozó vállalkozások száma országosan
2010	14 898
2011	14 476
2012	13 127
2013	12 200
2014	11 700
2015	11 714

1. sz. táblázat

A táblázat adataiból kitűnik, hogy a vállalkozások száma rohamosan, öt év alatt 20%-kal csökkent, mely csökkenés indoka lehet a 2011-es évben megjelent – jogszabályi fejezetben is említett –, Korm. rendelet megjelenése. A rendelet egyik legfontosabb változása, hogy a kizárólag 3,5 tonna össztömegű járművel végző fuvarozó vállalkozásoknak nem kell járműveikre engedélyt kiváltani.

A következő vizsgálati szempont a fenti engedéllyel rendelkező vállalkozások gazdasági társaság szerinti megoszlása.

¹⁴ 290/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Év	Árufuvarozó vállalkozások megoszlása			
	Egyéni vállalkozó	Bt. és Kft.	Egyéb vállalkozás	
2010		6 666	7 973	259
2011		6 238	7 979	259
2012		5 232	7 659	236
2013		4 595	7 399	206
2014		4 325	7 182	193
2015		4 286	7 246	182

2. sz. táblázat

A 2. számú táblázat alapján megállapítható, hogy az egyéni vállalkozók érezték meg leginkább a makro gazdaság és a jogszabály változás hatásait, az ő számuk csökkent a legjobban.

A következő táblázat az engedéllyel rendelkező járműveket szemlélteti.

Év	Árufuvarozó járművek, pótkocsi nélkül
2010	62 536
2011	63 213
2012	61 615
2013	61 350
2014	62 720
2015	65 655

3. sz. táblázat

A táblázat alapján feltételezhető, hogy a vizsgált időszakban megszűnt vállalkozások piacát a megmaradt cégek vették át, hiszen a járműállomány az öt vizsgált évet tekintve, ha minimálisan is, de növekedést mutat.

A 4. számú táblázaton láthatjuk az engedéllyel rendelkező vállalkozások és járműveik közösségen belüli szerepét is, vagyis melyek rendelkeznek az Európai Unióra érvényes közösségi árufuvarozói engedéllyel.

Év	Engedélyezett vállalkozás	Ebből közösségi engedélye is van	Engedélyezett jármű	Ebből közösségi engedélye is van
2010	14 898	6 860	62 536	35 603
2011	14 476	6 973	63 213	38 017
2012	13 127	6 792	61 615	39 284

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Év	Engedélyezett vállalkozás	Ebből közösségi engedélye is van	Engedélyezett jármű	Ebből közösségi engedélye is van
2013	12 200	6 649	61 350	40 250
2014	11 700	6 426	62 720	41 424
2015	11 714	6 421	65 655	43 336

4. sz. táblázat

A számok alapján kijelenthető, hogy a csökkenő vállalkozások darabszáma ellenére a legnagyobb növekedés a közösségi engedéllyel rendelkező járművek számában jelentkezett. A növekedő tendencia ígéretes lehet a magyar fuvarozók Európai Unión belüli szerepvállalását illetően. Hosszú távú piaci tervezés során figyelembe kell venni a schengeni határok esetleges felfüggesztését is, melynek következtében a költségek és eljutási idők növekedésével kell számolni.

A következő táblázat a járművek összérték szerinti megoszlását szemlélteti.

Járművek országos megoszlása megengedett legnagyobb összérték alapján				
Év	3,5 t alatti	3,5 – 7,5 t közötti	7,5 t feletti	Vontatók
2010	7 785	5 789	21 023	27 939
2011	7 853	5 479	20 307	29 574
2012	7 272	5 037	18 778	30 528
2013	6 869	4 504	17 476	32 501
2014	6 685	3 946	16 933	35 156
2015	6 580	3 732	17 018	38 325

5. sz. táblázat

A legnagyobb csökkenés a 3,5 t-7,5 t valamint a 7,5 t feletti járműkategóriákban következett be, egyúttal a nyerges vontatók száma közel 40%-kal emelkedett. Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a kisebb teherbírású járművek helyett nagy teherbírású nyerges vontatót és pótkocsit alkalmaznak a fuvarozók, amit azt bizonyítja, hogy a nagyobb távolságú nemzetközi szállítások kerültek előtérbe.

A következő táblázat a vállalkozások kapacitás szerinti megoszlási adatait tartalmazza összerhelhetőség szerint.

Év	10 t összerhelhetőségig	10 t összerhelhetőség feletti	Összes vállalkozás
2010	6 372	8 526	14 898
2011	6 077	8 399	14 476
2012	5 191	7 936	13 127

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Év	10 t összerhelhetőségig	10 t összerhelhetőség feletti	Összes vállalkozás
2013	4 549	7 651	12 200
2014	4 032	7 668	11 700
2015	3 846	7 868	11 714

6. sz. táblázat

A táblázatból kiderül, hogy leginkább a 10 tonna alatti járműveket üzemeltető vállalkozások száma csökkent, míg az utóbbi két évben a 10 tonna feletti összerhelhetőségű járművekkel rendelkező vállalkozások száma nőni kezdett.

A következő táblázat az árufuvarozó vállalkozások tonnában mért összes terhelhetőségét szemlélteti.

Év	3,5-10 t közötti összerhelhetőség	10 t feletti összerhelhetőség	Összes terhelhetőség
2010	28 940	1 086 021	1 114 961
2011	27 799	1 137 671	1 165 470
2012	23 356	1 153 477	1 176 833
2013	20 513	1 217 296	1 237 809
2014	18 503	1 331 453	1 349 956
2015	17 451	1 455 886	1 473 337

7. sz. táblázat

Ebben a megközelítésben jelentkezik először folyamatos növekedés a 10 tonna feletti szegmensben, illetve az összes terhelhetőség tekintetében. Érdekes megfigyelés, hogy szinte minden vizsgált értékben csökkenés következett be, addig a jármű kapacitás évről évre nőtt.

A járművekkel, a tulajdonosokkal kapcsolatos adatok területi egyenlőtlenségben jelennek meg. A következő táblázatokban azt vizsgáljuk, hogy az ország gazdaságilag is vezető szerepet játszó régiójában, Budapesten a korábbiakban országos szinten bemutatott anyagok hogyan alakultak.

A következő táblázat az árufuvarozó vállalkozások számának alakulást szemlélteti.

A következő rész azt szemlélteti, hogy az országos adatokhoz képest az ország gazdaságilag is vezető területén Budapesten, hogyan alakultak a fenti adatok.

Év	Árufuvarozó vállalkozások száma Budapest
2010	1 572
2011	1 543
2012	1 350

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Év	Árufuvarozó vállalkozások száma Budapest
2013	1 222
2014	1 125
2015	1 079

8. sz. táblázat

Érdekes adat, hogy az országos átlaghoz képest is magasabb arányban, közel 30%-kal csökkent a regisztrált árufuvarozó vállalkozások száma.

Év	Árufuvarozó vállalkozások megoszlása Budapesten		
	Egyéni vállalkozó	Bt. és Kft.	Egyéb vállalkozás
2010	363	1 168	41
2011	331	1 174	38
2012	241	1 075	34
2013	199	994	29
2014	172	928	25
2015	159	897	23

9. sz. táblázat

A fenti megosztásban is igazolódik, hogy Budapesten az országos adatokhoz képest intenzívebben estek vissza az egyéni és egyéb vállalkozások darabszámai. Ezek az adatok további területi gazdasági elemzést igényelnek, például adózási és egyéb vállalkozást érintő jogszabályok elemzését.

Év	Árufuvarozó járművek Budapesten, pótkocsi nélkül
2010	11 920
2011	11 754
2012	11 372
2013	10 642
2014	10 339
2015	9 859

10. sz. táblázat

Az országos adatoktól eltérően Budapesten a járművek darabszáma a vizsgált időszakban csökkenő tendenciát mutat. Érdekes megfigyelés továbbá, hogy az országban regisztrált fuvarozó vállalkozások nagyjából 10%-a rendelkezik budapesti székhellyel, ezekhez a vállalkozásokhoz kötődik az országos járműállomány 20%-a, tehát kijelenthető, hogy a főváros inkább a több járművel (átlag 7 db) rendelkező nagyvállalkozásokat vonzza.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Év	Engedélyezett vállalkozás Budapestén	Ebből közösségi engedélye is van	Engedélyezett jármű Budapestén	Ebből közösségi engedélye is van
2010	1 572	753	11 920	6 008
2011	1 543	792	11 754	6 285
2012	1 350	738	11 372	6 433
2013	1 222	713	10 642	5 881
2014	1 125	660	10 339	5 452
2015	1 079	627	9 859	5 039

11. sz. táblázat

A táblázat elemzését követően megállapítható, hogy a fővárosban a vállalkozások és járműveik csökkenése egyenes arányban következett be, ugyanakkor fontos megállapítás, hogy a közösségi járművek terén nagyobb számú esés következett be.

A következő táblázat a járművek megengedett legnagyobb össz tömeg szerinti megoszlását szemlélteti.

Járművek fővárosi megoszlása megengedett legnagyobb össz tömeg alapján				
Év	3,5 t alatti	3,5 – 7,5 t közötti	7,5 t feletti	Vontatók
2010	3 066	1 009	3 218	4 627
2011	2 960	960	2 919	4 915
2012	2 664	968	2 591	5 149
2013	2 516	813	1 974	5 339
2014	2 573	720	1 764	5 282
2015	2 335	665	1 596	5 263

12. sz. táblázat

A legnagyobb csökkenés a 3,5 t-7,5 t valamint a 7,5 t feletti járműkategóriákban következett be, egyúttal a nyerges vontatók száma közel 15%-kal emelkedett. Az adatok alapján elmondható, hogy az országos adatokkal megegyezően a kisebb teherbírású járművek helyett nagy teherbírású nyerges vontatót és pótkocsit alkalmaznak a fuvarozók, amit azt bizonyítja, hogy a nagyobb távolságú nemzetközi szállítások kerültek előtérbe.

Az alábbi táblázat a fővárosi vállalkozások összerhelhetőségi szempont szerinti értékeit tartalmazza.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Év	10 t összerhelhetőségig	10 t összerhelhetőség feletti	Összes vállalkozás
2010	807	765	1 572
2011	775	768	1 543
2012	656	694	1 350
2013	566	656	1 222
2014	486	639	1 125
2015	462	617	1 079

13. sz. táblázat

Az országos számokkal megegyezően a fenti értékek is minden szempontból csökkenést mutatnak.

Az alábbi táblázat a fővárosi árufuvarozó vállalkozások tonnában mért összes terhelhetőségét szemlélteti.

Év	3,5-10 t közötti összerhelhetőség	10 t feletti összerhelhetőség	Összes terhelhetőség
2010	2 862	86 141	89 003
2011	2 914	85 470	88 384
2012	2 472	83 034	85 506
2013	2 123	79 867	81 990
2014	1 913	83 694	85 607
2015	1 787	85 081	86 868

14. sz. táblázat

Az országos tendenciától eltérően a 10 tonna feletti összerhelhetőségű járművek és az összes terhelhetőségi adatok csak az elmúlt két évben mutatnak emelkedést.

Az utolsó vizsgálati szempont a saját számlás áruszállítást végző vállalkozások szemléltetésén alapul.

Év	Saját számlás áruszállító járművek országosan	Saját számlás áruszállító járművek Budapesten
2010	0	0
2011	2	0
2012	6 658	782
2013	16 642	1 781
2014	18 757	2 756
2015	19 522	3 012

15. sz. táblázat

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A vonatkozó jogszabály, megjelenését követően nem csak a fuvarozó szektort érintő változásokat fogalmazott meg, hanem 2011. decemberi hatálybalépéssel a korábban még sosem regisztrált 7,5 össztömegű járműveket meghaladó saját számlás áruszállító vállalkozásokra is kötelezővé tette az engedélyezést. Így az addig nem ismert területre is rálátást kapunk, azonban nagy biztonsággal állítható, hogy még csak a vállalkozások töredéke tett eleget jogszabályi kötelezettségének.

Az előzőekben a magyar áruszállító vállalkozások elmúlt öt évben végbement változásainak részletes elemzését végeztük el. Bemutatásra kerültek a szektort szabályzó jogszabály közvetett és közvetlen hatásai, úgymint 3,5 tonna alatti járművek engedélymentessége, valamint a saját számlás áruszállítók engedélykötelezettségének bevezetése. Érdekes volt látni, hogy az új jogszabályi előírás gyakorlati végrehajtásához mennyi idő szükséges, amivel kapcsolatban megfontolandó az állami kommunikáció javítása, vagy az érintett szereplők gyakoribb ellenőrzése.

Megfigyelhettük a jogszabály és a gazdasági szabályzók változása miatti piaci ártrendeződéseket, melynek következtében kijelenthető, hogy a járművek darabszámát és az összes terhelhetőséget vizsgálva a járművek befogadó kapacitásának értékei folyamatosan nőttek, a vállalkozások csökkenése nem vont maga után tényleges kapacitáscsökkenést. Fontos megfigyelés, hogy az ország GDP-jének közel 40%-át termelő Budapesten sok esetben ellentétes folyamatok mentek végbe az országos számokhoz képest. Ezek lehetséges okai a city-logisztika térnyerése vagy a fővárosi vállalkozásokat segítő szabályzó környezet változásai lehetnek, de a konkrét okok megvilágításához alaposabb vizsgálat szükséges.

Elemeztük még, hogy különleges jogrend időszakában hozzávetőlegesen 17 000 darab 7,5 tonna feletti össztömegű, és 38 000 vontatójármű áll rendelkezésre. A tehergépkocsik üzemi és kihasználási mutatóinak elemzése után (összes, és ezen belül rakott futás tükrében) becslésünk szerint a rendelkezésre álló járművek 40%-a vehető igénybe szállítási szolgáltatás teljesítésére. A becslés során figyelembe vettük a minősített időszakban visszaesett polgári fuvarmegrendeléseket, hiszen ilyen helyzetben a szállítási igény keletkezésének aránya az állami (védelmi) szektor felé tolódik el. Emellett figyelembe vettük a vállalkozások jelenlegi kapacitás kihasználását, a polgári szolgáltatás biztonságát és az ismert üzemfenntartási tényezőket.

Értettük, hogy a Kormány által jóváhagyott NATO-művelet során a NATO-vezetésű erők Magyarország területén való esetleges elhelyezését, átvonulását, illetve alkalmazását biztosító befogadó nemzeti támogatás esetén milyen lehetőségek vannak a szállítási feladatok végrehajtására, és mekkora kapacitás használható fel Magyarország, mint befogadó állam számára. Az ország által összeállított képesség katalógusban a NATO-művelet érdekében felajánlható polgári és a katonai képességek közé felvett szállítójárművek kizárólag a műveletek kezdeti tervezési feladataihoz használhatók fel.

Az áru fuvarozás jelenlegi helyzetét vizsgálva fontos megemlíteni, hogy a Kormány a logisztikai, közúti áru fuvarozási és személyszállítási vállalkozások versenyképességének növelését szolgáló intézkedésekről szóló 1560/2015. (VIII. 7.) határozatával komoly válto-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

zásokat vetít előre. A határozatban megfogalmazott intézkedések egy része a cikk írásának időpontjában már módosító törvényjavaslat formájában van az Országgyűlés előtt.

A határozat világosan kinyilvánítja, hogy a Kormány a nemzetgazdaság egésze szempontjából kiemelkedő fontosságot tulajdonít a logisztikai és közúti fuvarozási ágazatnak, és szükségesnek tartja, hogy az e területen működő hazai vállalkozások nemzetközi viszonylatban is versenyképesek legyenek, ezért olyan szabályozási környezetet kíván kialakítani, amely a szektor nemzeti össztermékét termelő képességét növeli, a vállalkozások közteherviselési képességét és foglalkoztatási potenciáljuk szélesítését elősegíti.¹⁵

KÖZÚTI SZÁLLÍTÁSI SZEKTOR VOLUMEN-NÖVEKEDÉSÉNEK HATÁSAI

Az előzőekben elemzett hazai közlekedés-szolgáltatási adatokból megállapítható, hogy a szállítási kapacitás folyamatos növekedést mutat. Ez a növekedés szükségessé teszi a jelentkező kapacitáskorlátok vizsgálatát, hiszen a szűk keresztmetszetek miatt kialakult szolgáltatási színvonal csökkenés az egész ellátási láncra hatással van. A gyártó üzemek által alkalmazott Just in Time elv például nagyon szigorú határidőket szab a szállítási folyamatok teljesítésével kapcsolatban, így tudja csökkenteni a készletezési szintet saját raktárbázisán belül. A szállítási folyamatok korlátozó tényezője lehet az anyagok és áruk eljuttatását illetően a nem kellő kapacitással bíró infrastruktúra. Az úttípusokhoz megadhatók azon egységjármű/nap¹⁶ mérőszámú mutatók, amely az áteresztő képesség tekintetében jellemzik az adott útszakaszt. Amennyiben az adott útvonalon az útszakasz áteresztő képességét meghaladó járműáramlásra kerül sor, az biztosan torlódást fog generálni.

A polgári disztribúciós folyamatokat is jellemzik fennakadások, illetve kockázatot jelentő tényezők. Ezek a jelenségek hatványozottabban jelentkeznek akkor, ha a rendszerben megjelenik egy nem várt, ugrásszerűen növekvő szállítási volumen, ami a különleges jogrend valamely már definiált esetében léphet fel. Vizsgáljuk meg, hogy a katonai logisztika miként értelmezi az ellátási lánc folyamatok áruelosztásra vonatkozó részét ezekben a megnövekedett szükségletet generáló helyzetben.

A katonai logisztikai támogatás alrendszereként működő közlekedési támogatás a katonai szervezetek tervezési szervezési és végrehajtási folyamatait fogja össze a technikai eszközök és anyagok mozgatásának tekintetében.

A szükségletek megfelelő kielégítése a közlekedési támogatás területén a polgári szféra ellátás igényéhez hasonló. A lehető legpontosabb időbeli és fizikai teljesítés a cél.

A polgári és a katonai szféra ellátási lánc területeinek metszetében a kapacitás áll. A katonai ellátási folyamatokba a katonai logisztika rendszerelemek mellett a polgári szállítási kapacitások is integrálásra kerülnek, annak érdekében, hogy a stratégiai-hadműveleti – és

¹⁵ 1560/2015. (VIII. 7.) Korm. határozat a logisztikai, közúti áru fuvarozási és személyszállítási vállalkozások versenyképességének növelését szolgáló intézkedésekről

¹⁶ Egységjármű: a forgalom nagyság mérhetőségét segítő aggregált mutató, mely a járműszám és a jármű típusához rendelt szorzószám szorzataként áll elő.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

harcászati igények közlekedési és szállítási kielégítése megfelelő legyen. A civil ellátási lánc ezen elemébe beletartoznak mind a közlekedési infrastruktúra elemei, mind a szállító járművek és annak vezetői. A tervezés szakaszában szükséges számba venni tehát ezeket a kapacitás elemeket, hogy megállapítsuk, jelent-e és ha igen milyen kapacitáskorlátot.

A jelenlegi logisztikai nyilvántartó rendszereket fel kell készíteni a nagy mennyiségű új adat befogadására, illetve feldolgozására, amelyet például a felhasználható kapacitás rögzítése jelent.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmányban komplex szemlélet útján bemutatásra került a közúti áruszállításhoz kapcsolódó releváns jogszabályok témát érintő részei. Elemzésre kerültek a magyar közúti fuvarozói szektor elmúlt öt évben végbement változásai, melynek következtében kiderült, hogy a csökkenő vállalkozások darabszáma ellenére, a szállítási kapacitás folyamatos növekedést mutat. A cikkben külön figyelem hárult a különleges jogrend idejében bevezetendő azokra az intézkedésekre, melyben a polgári ellátási lánc kapacitásai is bevonásra kerülhetnek. Megállapítható, hogy ezekben az esetekben nincs külön szabályozás a bevonható járművek mennyiségére vonatkozóan. Fontos megemlíteni, hogy a járművek kapacitáskihasználásának felső határa szem előtt tartandó szempont a műveleti beavatkozások során is.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. 290/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról
2. 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről.
3. 1560/2015. (VIII. 7.) Korm. határozat a logisztikai, közúti áru fuvarozási és személyszállítási vállalkozások versenyképességének növelését szolgáló intézkedésekről.
4. Demeter Krisztina - Gelei Andrea - Jenei István - Nagy Judit: Tevékenységmenedzsment, Aula kiadó, Budapest, 2009. 25. o.
5. Horváth Attila: A kritikus infrastruktúra védelem komplex értelmezésének szükségessége. In.: Horváth Attila (szerk). Fejezetek a kritikus infrastruktúra védelemből. I. Tanulmánykötet. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 2013. pp. 25-49.
6. Horváth Attila: A hadszíntér előkészítés közlekedésügyi összefüggései a két világháború között. Hadtudományi Tájékoztató. 2002. évi 3. szám. pp. 65-86. ISSN 1419 7758
7. Horváth Attila: Az ellátási lánc, mint kritikus infrastruktúra (létfenntartású rendszerelem), In: Krajncz Zoltán – Csengeri János (szerk). Humánvédelem - békeműveleti és veszélyhelyzetkezelési eljárások fejlesztése. Tanulmánygyűjtemény I., e-book Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest, 2016. 599. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

8. Horváth L. Attila: A terrorizmus csapdájában, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014. 231-232.o.
9. Horváth Attila: Szempontok a katonai közlekedési védelemigazgatási és nemzetgazdasági kapcsolatrendszeréről. Katonai Logisztika 2016. Különszám. pp. 245-266. <https://drive.google.com/file/d/0B2IT5sLzLGdDWE5mS2RPLWdJWEE/view> (letöltés ideje 2017. 02.18.).
10. Dr. Király László: Hadszintér-előkészítés, befogadó nemzeti támogatás, kritikus infrastruktúra védelem – védelemgazdasági nézőpontból. Hadtudományi Szemle. 2015. évi pp. 10-20.
11. Szegedi Zoltán, Prezenszki József: Logisztika-menedzsment, Kossuth Kiadó, Budapest, 2012
12. Magyarország Alaptörvénye, A KÜLÖNLEGES JOGREND,
13. KSH Szolgáltatások 2008-2012 URL cím:
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/szolgáltatások_2008_2012.pdf (Letöltés ideje: 2015.11.24)
14. Venekei, József: NATO logisztika és a NATO műveleti támogatási lánc menedzsment, Hadmérnök, VII. évfolyam, 2012, 4.szám. 62-74. o. URL cím: http://hadmernok.hu/2012_4_venekei.pdf (Letöltés ideje: 2016. 12.08.)

FORRAY LÁSZLÓ¹**Túlélés alapjai mérsékelt égövi viszonyok között V.****The fundamentals of survival in temperate zones
Part V.****Absztrakt**

A tanulmányomban a magyar és külföldi forrásanyagokból összegyűjtött ez irányú szakirodalom és a saját, közel 35 éves tapasztalataim felhasználásával szeretném átadni írásban mindazon ismereteket, melyeket alapvető fontosságúaknak tartok a felderítő specializáción tanulmányokat folytató honvéd tisztjelöltek, a felderítő és mélységi felderítő szakemberek és természetesen minden a téma iránt érdeklődő számára. A tanulmányt a témakörrel foglalkozók figyelmébe ajánlom, de az oktatás-képzés folyamatában is felhasználható. Az érdeklődő olvasók számára pedig hasznos forrás az ismeretbővítéshez.

Kulcsszavak: túlélés, menedék, táplálék, csapdák, tájékozódás

Abstract

The aim of this study is to provide expert knowledge derived from foreign researches and my personal experiences collected in my nearly 35 years of duty. This knowledge is vital for the recce cadets during their education, for the active recce and long range recce specialist, and for the interested people as well. Primarily, I recommend this essay for those involved in this issue, and might be useful for the training-educations experts carrying out their duties. For the curious readers might be helpful as well to widen their knowledge.

Key words: survival, shelter, food, traps, orientation

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens - National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Associate Professor
E-mail: forray.laszlo@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0003-4025-4948

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

BEVEZETÉS

A cikksorozatom ötödik részében megkezdett túlélési alapismeretek kifejtését folytatom. Az általam felállított fontossági sorrend következő részével foglalkozom, amely a túlélő katona számára alapvető fontosságú ismeretekkel bír. A túlélő biztonságban van a menedékében, számba vette a rendelkezésére álló tárgyakat, felszerelést, vizet is gyűjtött magának. Valamit ennie kellene, de mit és honnan? Ezzel a kérdéssel fogok foglalkozni az alábbiakban.

5. A TERMÉSZETBEN TALÁLHATÓ NÖVÉNYI ÉS ÁLLATI TÁPLÁLÉKOK¹

A katonának túlélés folytatásakor csak arra van lehetősége, hogy a környezetéből szerezze be a szükséges élelmet, ezért képesnek kell lennie megkeresni, begyűjteni, és ehetővé tenni a környezetünkben található tápanyagokat. Keresnünk, kutatnunk kell, majd meg kell tudnunk különböztetni az ehető és a számunkra veszélyes táplálékokat, amelyek a természetben találhatók. Ha már megszereztük valahogyan a táplálékot, akkor nem szabad megfedkezünk arról, hogy mindent meg kell tennünk a rendelkezésére álló élelmiszer elfogyását megelőzően, annak pótlására, kiegészítésére. Ezért egyformán szükséges növényi és állati eredetű élelemről is gondoskodnunk erőnlétünk fenntartásához.

5.1. A TERMÉSZETBEN TALÁLHATÓ TÁPLÁLÉKOKAT KÉT RÉSZRE OSZTHATJUK FEL:

- növényi eredetűekre;
- állati eredetűekre.

5.2. MIT ÉRTÜNK TÁPLÁLÉKSZERZÉS ALATT?

A táplálékszerzés alatt a számunkra szükséges élelem begyűjtését, illetve a vadászatot és a halászatot értjük. Ha megtanultuk, hogy mit, mikor és hogyan fogyaszthatunk el, akkor van esélyünk az életben maradásra. Ezért mindig gondosan vizsgáljuk meg a megszerzett élelmünket, hogy ne kerülhessen közé számunkra ártalmas eleség. A rendelkezésünkre álló élelem nagy valószínűséggel csak néhány napra lesz elegendő, ezért nagyon fontos, hogy azt megfelelő módon osszuk be, illetve pótoljuk azt.

Nem szabad mindjárt az első napokban elfogyasztanunk a meglevő eleséget, abban bízva, hogy úgyis találunk majd még eleget. Nagy a valószínűsége, hogy a túlélést nem pár napig fogjuk folytatni. Ha ebbe jól belegondolunk, akkor rögtön látni fogjuk, hogy a meglevő élelmiszerkészletünket valamilyen módon pótolnunk/kiegészítenünk kell.

Nézzük meg, hogy milyen alkotó részei vannak a tápláléknak, amelyet nap, mint nap fogyasztanunk kell annak érdekében, hogy a vitalitásunkat folyamatosan fenn tudjuk tarta-

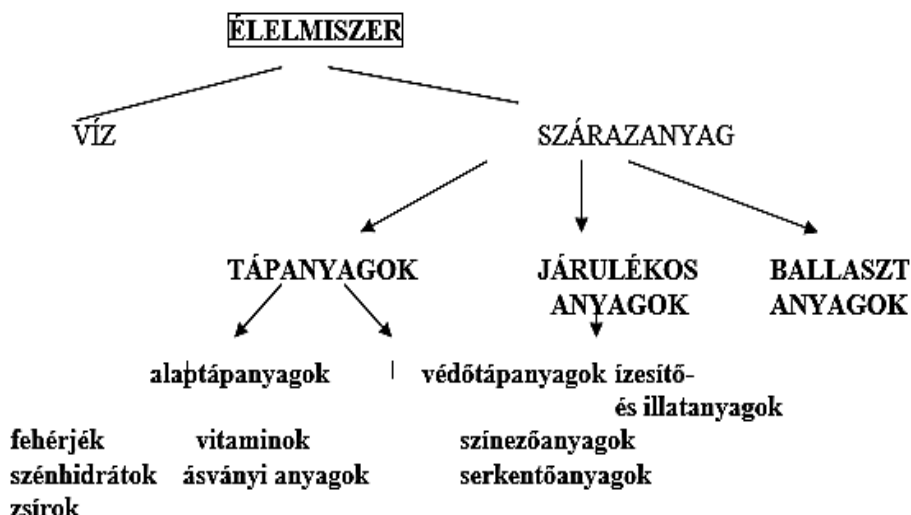
¹ Vámos Sándor őrnagy: A túlélés lehetősége harchelyzetben. Honvédelem. XXXVIII. évfolyam. 1987. 5; 7. felhasználásával.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ni. Bármilyen alkotórész is hiányzik a felsoroltakból, az rövid időn belül problémákat okozhat.

5.2.1. A mindennapi táplálék elengedhetetlen alkotórészei:

65. kép: Az élelmiszerek alkotórészei²

5.3. HOGYAN TUDJUK AZ ÉLELMISZERKÉSZLETET PÓTOLNI?

Ha szétnézünk a menedékünk környékén, akkor évszaktól, helytől függetlenül eléggé elmegy a kedvünk az egész „túlélésdítől”. Nem nagyon látunk olyan ehető dolgokat, amelyeket a piacon/boltokban már olyan jól megszoktunk. Nem kell elkeseredni, rengeteg ehető anyag van ott, csak meg kell keresni. Lesznek olyanok, amelyek „odajönnek hozzánk”, másokért nekünk kell „megküzdenuk”. Természetesen a környezetünkben lévő állatokról, és ehető növényekről beszélünk.

Ezért nagyon fontos, hogy meg kell ismerkednünk a haszonnövényekkel.³ Ezekkel nem is lesz komolyabb problémánk, hiszen ezek a növények általában mindenki által úgy-ahogy

² www.petzeltj.hu/2012-11-09-17-22-03/oktatasi.../64-elelmiszerismeret/ Élelmiszerismeret témavázlat belső használatra. Készítette: Takácsné Zimányi Mónika. (Letöltve: 2017.03.08).

³ Haszonnövénynek nevezzük mindazokat a növényeket, amelyeket az ember valamilyen célra felhasznál. A haszonnövények közé tartoznak a kultúrnövények, de azok a vadon élő fajok is, amelyeket az ember rendszeresen ter-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ismertek. De ahol tartózkodunk, ott lehet, hogy más típusú, ismeretlen növények vesznek minket körbe.

Környezetünk gazdagon terített különféle növényekkel. Ezek között találhatunk több ezret, amelyek alkalmasak emberi táplálkozásra és legalább ugyanennyit, amelyek alkalmatlanok. Sokan azt a tévhitet terjesztik, hogy nyugodtan kóstoljuk meg egy ismeretlen növényt és várjunk (főleg gombáknál ajánlják). Ha mutatkozik valamilyen negatív hatás, akkor ne együk belőle többet, ha nem, akkor gondtalanul elfogyaszthatjuk. Ez sok szempontból is veszélyes és felelőtlen gondolat. A természetben igen nagy számban található olyan növény, amelyik igen erős méreganyagot tartalmaz és kismértékű fogyasztása is problémákat okozhat. Ugyanilyen tévhit a szag alapján történő kiválasztás: az erős, különös szagú növények a mérgesek, a jó illatúak, avagy a szagnélküliek, azok pedig fogyasztásra alkalmasak. Világviszonylatban a növényi mérgezések az összemérgezések 10%-át teszik ki.

A kultúrnövények csoportosítása

◆ Leghasznosabb tulajdonságaik alapján:

- Élelmiszernövények (pl. kenyérgabonafélék, fehérjenövények, keményítőt szolgáló növények, olajnövények stb.);
- Ipari növények (pl. rost- és textilnövények, keményítőipari növények, gyógynövények);
- Takarmánynövények (pl. zöldtakarmányok, szántóföldi szénák, szalmák, magvak és termések);
- Zöldterületi és meliorációs növények (pl. dísnövények, gyepek növényei, védőfásítás növényei).
- Káros hatású növények (pl. gyomosító és gyomnövények, mérgező növények).

66. kép: A kultúrnövények csoportosítása⁴

meszt <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termesztudomanyok/termeszetismeret/ember-a-termeszetben-2-osztaly/termesztett-novenyeink/haszonnovenyek-1> (Letöltve: 2017.01.29).

⁴ Növénytan és növényélettan II. - zeus.nyf.hu/~tkgt/letoltheto/1novgyak.ppt (Letöltve: 2017.01.29).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

5.4. FŐBB VESZÉLYES, MÉRGEZŐ NÖVÉNYEK:⁵

— Aranyeső	— Közönséges akác
— Azálea és rododendron	— Közönséges boróka
— Bazsarózsa	— Leander
— Hóbogyó	— Mahónia
— Beléndek	— Nadragulya
— Boglárka	— Ördögcérna
— Bűrök	— Őszi kikerics
— Csattanó maszlag	— Primula (Kankalin)
— Dohány	— Ricinus
— Éretlen paradicsom	— Sisakvirág
— Farkas kutyatej	— Tavaszi hagymások: nárcisz, krókusz, tulipán
— Gyalogbodza	— Tiszafa
— Gyöngyvirág	— Trombitafolyondár
— Gyűszűvirág	— Trombitavirág
— Hunyor	— Vérehulló fecskefű

Azt az „alapszabályt”, amely azt mondja, hogy az állatok által fogyasztott növények az emberre nem jelentenek veszélyt el lehet fogadnunk. Habár ez az állítás igaz a gerinces állatok esetében, de nem igaz a puhatestűeknél. A puhatestűek között egynéhány faj teljesen ellenálló a mérgek hatásának, de az is igaz, hogy az ő szervezetük teljesen másképpen viselkedhet a mérgek hatására.

A mérgező növény már igen kis mennyiségben is zavart, rendellenességet vagy káros elváltozást okoz az egészséges ember szervezetében. A mérgezés súlyossága függ: az elfogyasztott mérgező növény mennyiségétől, és attól is, hogy a növény melyik részét ette meg. A növényi mérgeknek két fajtája hathat ránk: ha frissen fogyasztjuk a növényt – tárolás, főzés során – a mérgeanyagok elbomlanak, illetve a hatásukat veszítik (pl. bodza termése). Másodsorban a tárolás/száritás hatására keletkező mérgeanyagok, amelyek a növény később történő fogyasztása után fejtik ki a hatásukat.

5.4.1. A mérgezés leggyakoribb tünetei (cianogén vegyületeknél):⁶

- *enyhébb esetek*: emésztőrendszer ingerlése;

⁵ <http://gondolkodjegersegese.hu/mergezo-novenyek-erdon-mezon-kertben/> Letöltve: 2017.01.29
<http://www.life.hu/drife/20130528-mergezo-novenyek-tiszafa-ricinus-bazsarozsa-ezekkel-vigyazz.html>

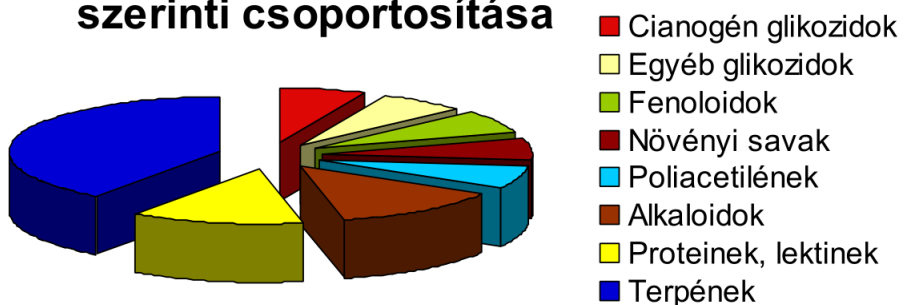
⁶ Növényi mérgezések és jelentőségük. gytk.pte.hu/hu/download/index/13964 34. o. Letöltve: 2017.01.29.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- *nagyobb adagok felszívódása*: szédülés, fülzúgás; látási zavarok, ibolyásvörös arcszín, hányás; (hányadék és lehelet keserűmandula-szagú), légzési nehézségek, megszokottnál gyakoribb szívverés, légzőszervi görcsök, végül légzésbénulás, kóma.
- *halál beállta után*: a vér élénkvörös, hullafoltok is vörösek (magas vénás oxigéntelítettség).

A mérgező növények hatóanyag szerinti csoportosítása

67. kép: A mérgező növények hatóanyag szerinti csoportosítása⁷

Teendő elsősegélyként: hánytatás, has hajtás; aktív szén adása nem mindig eredményes, mert a méreganyag nem teljesen kötődik.

5.4.2. Mit tegyünk, ha véletlenül mérgező növényt fogyasztottunk?

Minél hamarabb meg kell hánytatnunk magunkat, avagy a társunkat. Kortól függően 2-3 dl meleg sós vizet kell inni, majd ujjunkkal ingereljük a garat falát, addig, amíg a hányás el nem kezdődik. Ezt a műveletet ismételjük meg kétszer, háromszor, amíg a gyomor teljesen ki nem ürül. A gyomortartalom teljes kiürülése után minél több folyadékot kell inni, így segítve a méreganyag kiürülését a testből. Ha van nálunk aktív szén, akkor abból be kell venni pár szemet, amely csökkenti a maradék mérgező anyag szervezetbe történő felszívódását, mivel a szén megköti a méreganyagot és elősegíti annak kiürülését a szervezetből.

⁷ Növényi mérgezések és jelentőségük. gytk.pte.hu/hu/download/index/13964 96. o. Letöltve: 2017.01.29.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

5.5. VADON TERMŐ GYÓGYNÖVÉNYEK

A túlélés során nem fogunk tudni a különböző bajainkkal, betegségünkkel orvoshoz menni, illetve valamelyik patikában megfelelő ellenszert vásárolni.

Ebben a részben szeretném bemutatni azokat a növényeket, amelyeket önmagunk, illetve társaink gyógyítására is felhasználhatunk, hiszen az összegyűjtött növények, vagy növényrészek jelentős része különböző bántalmak, megbetegedések orvoslására is alkalmazható. Azonban ügyelnünk kell arra, hogy csak az használja, készítse el belőlük a különböző szereket, kivonatokat, aki ismeri felhasználásuk pontos szabályait.

Az alábbiakban a különböző megbetegedéseket és bántalmakat, valamint azon gyógyító hatású növényeket ismertetem, amelyek az illető bántalom, probléma elhárítására, avagy megszüntetésére kedvező hatásokkal vehetők igénybe.

5.5.1. Gyógynövények és az általuk kezelhető bántalmak:⁸

- pattanás ellen: közönséges galaj tea, lándzsás útifű;
- ajak herpesz ellen: orbáncfű, diólevél tea;
- allergia (por-, pollen-, kutya- és macskaszőr allergia): mezei kakukkfű, lándzsás útifű;
- arcüreggyulladás: diólevél tea, cickafarkfű, csipkebogyó/fürtös menta tea;
- bélbántalmak ellen: patika párló-fű;
- bélférgesség ellen: erdei pajzsika gyöktörzs kivonata;
- csontbántalmakra: fekete nadálytő;
- csillapító hatású: szurokfű;
- epebántalmak ellen: vére hullató fecskefű, erdei gyömbérgyökér;
- emésztési zavarok ellen: borzas repkény;
- égési sebekre: bükkfa makkjának olaja (külsőleg), hársfa mézgája (tejben) feloldva, cickafark; fájdalomcsillapító hatású: vére hullató fecskefű;
- fejfájás ellen: tormagyökér reszelve;
- fogfájás ellen: izzó cserépre helyezett, vízzel leöntött beléndek magva borogatásra, öblögetésre, izsóp öblögetésre, szénamurva tea, zsálya;
- fagyássérült végtagokra: borsfű vize áztatásra, szomorúfű levele gőzölésre, áztatásra, borogatásra;
- fertőtlenítő hatású: a borsmenta főzete, a fenyő tiszta gyantája, a kakukkfű;
- gyulladás gátló hatású: orvosi székfű (kamilla), a salamonpecsét gyöktörzse;

⁸ <http://gyorgytea.hu/gyogynovenyek-betegsegekre> Letöltve: 2017.01.30.

<http://www.hazipatika.com/taplalkozas/gyogynovenyek> Letöltve: 2017.01.30.

<http://gyogynovenyek.info/> Letöltve: 2017.01.30.

<http://www.phytomint.hu/termeszeti-patikaja/gyogynovenyek/gyogynovenyek-listaja.html>

Letöltve: 2017.01.30.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- görcsoldó hatású: orvosi székfű;
- gyomorbántalmak ellen: orvosi székfű, rendszeresen fogyasztott lehűtött főzete pongyola pitypang, kis ezerjófű, kakukkfű, ló-sóskamag főzete;
- gennyes sebekre: göcsös görvélyfű, ebszőlő leve, fekete nadálytő;
- gyomorerősítő hatású: a borókabogyó teája;
- hólyag- bántalmak ellen: erdei aranyvessző, hasznos tisztetű főzete;
- hasgörcs ellen: borsmenta, fodormenta levele, köménymag főzete;
- hashajtó hatású: a pongyola pitypang főzete;
- hideglelés ellen: leánder leve (kis mennyiségben), lestyán teája;
- hasmenés ellen: erdei gyömbérgyökér, fodormenta levele, som főzete, a számo-
ca, földieper levele, szarkaláb, lósóskamag főzete;
- hurut ellen: kislevelű hárs teája, a martilapu levele, virága, a borzas repkény és
fehér mályva főzete;
- hintőporként: (sebekre) a kapcsos korpafű spórája;
- hűlés esetén: a mályva gyökeréből és a martilapuból készült fürdővíz, a zsurló és
csalán leve; izzasztó hatású: az ökörfark-kóró, a fekete bodza virága, kislevelű
hárs virága, fekete nyár rügye, közönséges mogyoró barkája;
- idegcsillapító-nyugtató hatású: a mezei macskagyökér, a galagonya gyümölcse és
teája;
- köptető hatású: szappanfű, szurokfű, édesgyökerű páfrány, tavaszi kankalin gyö-
kere, kapotnyak, illatos ibolya gyökere;
- köhögés ellen: molyhos ökörfarkkóró, borókabogyó, ezerjófű, fehér mályva virága
és levele, kék iringó, csalánlevél;
- keléses sebekre: farkasalma meleg leve, hagyma megsütött vagy megpirított sze-
letei, lilomhagyma főzete;
- légzési zavarok ellen: fekete nadálytő;
- légzőszervi hurutokra: orvosi ziliz; lázcsillapító hatású: a fehér fűz ágai és kérge, a
lestyán teája; magas vér-nyomás esetén: fagyöngy levele és fiatal hajtásai főzete;
- nyálkaoldó hatású: édesgyökerű páfrány;
- nyugtató hatású: a szagos müge, a leánykökörcsin és fekete kökörcsin; orbáncos
testrészekre: egérfarkfű felkötözése, illetve a levélvel való borogatás, locsolgatás;
- összehúzó hatású: fehér fűz ágai, kérge, közönséges mogyoró barkája, mezei szil
kérge; sebekre: erdei aranyvessző, salamonpecsét gyöktörzse, farkasalma, az
árnika virága, a muhar zúzott levelei, vadalma héja, cickafark; főzete borogatásra;
- sebbevonó hatású: kapcsos korpafű spórája; sebes daganatokra: bodza szára,
gyökerének főzete;
- sárgaság ellen: borbolya bogya főzete;
- szemgyulladásra: lándzsás útifű levele, vagy főzete borogatásra;
- szív-működést erősítő hatású: a cseregalagonya virága;
- szélhajtó hatású: a borsmenta főzete;

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- székrekedés ellen: keskeny útifű főzete;
- számarköhögés esetén; kék iringó, kökörcsin főzete;
- teapótlók: kétszínű szederlevél, csipkebogyók, málna levele, erdei szamóca levele, vadcseresznye természetes kocsánya és levele, borókabogyó, borsmenta levele, galagonya gyümölcse és levele, fodormenta levele, kakukkfű, orvosi székfű (kamilla);
- torokfájdalmak esetén: patika párlófű;
- tüdőnyálkásodás: orvosi székfű (kamilla);
- törés okozta sebekre: fenyő tiszta gyantája;
- vizelethajtó hatású; a mezei zsurló meddő szára, a tövises gilice, tarackbúza, bodzafa kérge, vadpetrezselyem teája;
- vértisztító: pongyola pitypang, százzszorszép, kökény szirmából készült főzet;
- vérzéscsillapító: mezei zsurló; vesebántalmak esetén: parlagi macskatalp, erdei aranyvessző, mezei zsurló;
- vérhas esetén: a sóskafa kérge, gyökere, bogyója;
- zúzódásokra: az árnikavirág.

Természetesen a felsorolás nem meríti ki az összes gyógynövény felsorolását és a felhasználásuk során megoldásra kerülő bajokat, hiszen ezzel könyvek, tanulmányok sora foglalkozik. Én a túlélés során leggyakrabban előforduló eseteket vettem ki a nagy csoportból és mutattam rájuk pár megoldást.

A felsorolt gyógyhatású növényeknek általában a teája, a belőle készült főzet, vagy hideg vizes áztatása után a keletkezett leve alkalmas a különböző sérülések kezelésére.

Aki gyógynövény akar gyűjteni, annak alaposan ismernie kell a gyógynövényeket, nehogy összetévesse a hasonlókat egymással.

A következőkben az ehető növények ismertetésére térek át.⁹

5.6. VADON TERMŐ, AZ EMBERI FOGYASZTÁSRA ALKALMAS NÖVÉNYEK:

Ebben a részben szeretnék átfogó képet adni a legismertebb ehető és mérgező növények, valamint gombák felismerésének és felhasználásának lehetőségeiről.

Közép-Európa éghajlati, domborzati viszonyai között a növényvilág rengeteg fajtáját találhatjuk. Több ezer növényi faj terem a természetes környezetben, és mesterségesen termesztett formában is. Ezek a növények, ahogyan már jeleztem, lehetnek mérgezőek, vagy részeiben mérgezőek. Ezért elengedhetetlen tudnunk, hogy mely növények melyik részeit fogyaszthatjuk el, valamint azt is, hogy milyen formában egészíthetjük ki ételmezésünket a legkövetkezőben.

⁹ Megjegyzés: Az összes növény képeit, leírásait, helyhiány miatt az ezzel foglalkozó szakkönyvekben kell keresni, melyeket a hivatkozásokban, illetve a felhasznált irodalomban jeleníték meg.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Ebből a szempontból megkülönböztetünk:¹⁰

- főzeléknek;
- gyümölcskrémnek, lekvárnak;
- kávépótlónak;
- levesnek;
- lisztnek, müzlinek;
- nyersen fogyasztható;
- salátának;
- süteménybe, kenyérbe való növényeket;
- és zöld (*nyers*) és szárított fűszereket.

Nyar elejétől, ősz végéig folyamatosan látják el táplálékkal a túlélő katonát a különböző növények, illetve felhasználható részeik. Ezek lehetnek húsos, lédús, szárazak vagy kemények. A húsos terméseket gyümölcsöknek nevezzük. Általában cukorban és vitaminokban gazdag, nagy víztartalmú ételeket készíthetünk belőlük. Rendszerint nyersen fogyasztjuk őket, de mint már írtam, főzve, sítve, ivóléként, lekvárként is ízletesek.

5.6.1. Termesztett gyümölcsök:

— alma	— meggy
— birs	— naspolya
— cseresznye	— nektarin
— egres	— őszibarack
— eper	— ribizli
— faeper	— ringló
— földi cseresznye	— sárgabarack
— görögdinnye	— sárgadinnye
— kajsziarack	— szeder
— körte	— szilva
— málna	— szőlő

5.6.2. Főbb ehető vadnövényeink a Kárpát-medencében (a gombák és a gyógynövények kivételével):¹¹

— áfonyafélék	— vad, erdei saláta	— mogoró
— akác	— hólyagos habszegfű	— nagy útifű
— amerikai karmazsin-	— hamvas szeder	— nagy csalán

¹⁰

http://www.ujkorklub.hu/load/ezoterikus_konyvek/konyvek/gyogyito_termeszet_1_gyogynovenyek_titka_i/1-1-0-3295#.VmQcEul258E Letöltve: 2015.12.06.

¹¹ <http://terebeess.hu/tiszaorveny/vadon/> Letöltve: 2017.01.30.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

bogyó		
— bakszakáll	— húsos som	— nagyvirágú gyíkfű
— berkenye	— hamvas szeder	— vadszázsorszép
— galagonya	— homoktövis	— mezei sóska
— bókoló gyömbérgyökér	— illatos mirhafű	— orvosi kanálfű
— borsikafű	— izsóp	— orvosi medveszőlő
— bölényfű	— japán keserűfű	— orvosi vízitorma
— bükkfa	— kanadai aranyvessző	— parajlibatop
— citromfű	— kárdi	— parlagi ligetszépe
— csalán	— kerek repkény	— pásztortáska
— csemegebaraboly	— keskenylevelű ezüstfa	— pereszlény
— csikófark	— kígyógyökeű keserűfű	— pipacs
— csipkerózsa	— kökény	— raponc harangvirág
— vassfű	— kökényszilva	— mocsári gólyahír
— debreceni torma	— kövér porcsin	— réti kakukk-torma
— édeskömény	— közönséges boróka	— salátaboglárka
— erdei gyömbérgyökér	— közönséges cickafark	— saspáfrány
— erdei málna	— húsos som	— sós-kaborbolya
— zamatos turbolya	— martilapu	— som
— erdei mályva	— közönséges palástfű	— struccpáfrány
— erdei szamóca	— komló	— sulyom
— fehér árvacsáln	— lándzsás útifű	— szagosmüge
— fehér libaparéj	— macskamenta	— sziki ballagófű
— fehér üröm	— madárberkenye	— tárkonyüröm
— fekete áfonya	— madársaláta	— tárnicsok
— gyepűrózsa	— madársóska	— tőzegáfonya
— fekete bodza	— zsidó-cseresznye	— tyúkhúr
— fekete dió	— naspolya	— vadalma
— fekete üröm	— medvetalp	— vad pasztinák
— forrásfű	— mezei katáng	— vadrepce
— földiszeder		

Az akác, bodza, sulyom, martilapu, vad- és erdei saláta, csalán, tyúkhúr, liliumfélék levele, virága, szára, vagy éppen gyökere fogyasztható. Néhány növény (csalán, pitypang, mezei sóska) elkészítve – főzve, forrázva – ízletes táplálék.

A növények begyűjtésekor a következő szabályokat kell betartani:

- azokat a növényeket, gyümölcsöket, amelyeket a madarak és növényevő állatok elfogyasztanak azokat nagy valószínűséggel az ember is megeheti;
- mindig tartsunk hatásvizsgálatot, ízlelő próbát;
- a tejcs nedvű növényeket ne szedjük le, mert valószínűleg mérgezőek lesznek.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

5.6.3. A környezetünkben leggyakrabban előforduló közismert ehető gyümölcsök a következők:

- bodza;
- csipkebogyó;
- erdei szamóca, málna;
- galagonya;
- kökény;
- málna;
- papsajt;
- szeder;
- vadalma;
- vadcseresznye;
- vadkörte (vackor);
- vadrózsa (csipkebogyó).

A felsoroltaknak a húruk, illetve a termésük fogyasztható, de néhányuknak a leveléből, vagy virágából gyógyhatású tea készíthető. Csak az általunk egyértelműen azonosított ehető, vagy gyógynövényt gyűjtsük be. Ne legyen közte semmiképp fonnyadt levél, nem egészséges gyökér, penészes növényrész. Általános szabály, hogy a növényeket érett állapotában, szárazon és lehetőleg napsütésben vágjuk le. A piszkos leveleket ne szedjük le, mert a lemosás után a nedves növény nehezebben szárad, gyorsabban penészedik, rothad. Figyeljünk arra is, hogy az esetleg permetezett, trágyázott földek mellől, vagy szennyezett vízfolyások partjáról ne gyűjtsünk növényt. Ne gyűjtsünk kora reggel, vagy közvetlenül eső után növényt. Legjobbak erre a kellemesen meleg, illetve az enyhén szellős napközbeni órák. Ha a gyökérére nincs szükségünk, ne tépjük ki az egész növényt, csak a fogyasztásra vagy gyógyító célra szükséges növényrészt vágjuk le. Ne feledjük el, hogy a környezetszennyezés semmit és senkit nem kímél, így a növényeket sem. Ezért ne gyűjtsünk forgalmas utak mentén, harcjárművek által használt menetvonalak mellett, gyülekezési, vagy javítási körzetek közelében, tömegpusztító és más szennyező harceszközök hatásainak kitett területeken.

5.6.4. A gyűjtött növények fogyasztási formái:

A legegyszerűbb formája a növényi eredetű táplálék felhasználásának a frissen szedett (mosott), vagy szárított növény, illetve az apró növényi részek közvetlen fogyasztása. A növények, illetve a növényi részek leforrázhatók, főzhetők, vagy áztathatók.

Minden olyan lágyszárú növényt vagy növényi részt zöldségnek hívunk, amely emberi fogyasztásra alkalmas. „A zöldség kifejezés konyhaművészeti műszó. Definíciója nem tudományos igényű, nagyrészt önkényes és szubjektív. A lágyszárú növények bármelyik részét, ami emberi fogyasztásra alkalmas, zöldségnek nevezhetünk, kivéve a gabonaféléket, az olajos magvakat, fűszereket és a konyhai értelemben vett gyümölcsöket. A gombá-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

kat is zöldségeknek szokás tekinteni, holott azok teljesen más biológiai kategóriába tartoznak (valamikor a növények alá sorolták őket). A zöldségek közül némelyiknek a levelét fogyasztjuk (például fejes saláta), másnak a szárát (spárga), gyökerét (sárgarépa), virágát (brokkoli), gumóját (fokhagyma) vagy éretlen, húsos magvait (zöldborsó, bab). A zöldségfélékhez tartoznak olyan növények is, amelyeknek botanikai értelemben vett gyümölcsét fogyasztjuk, ilyen az uborka, a tök, az avokádó, a paprika. Mivel a „zöldség” nem botanikai kifejezés, nincs ellentmondás abban, hogy egy növényi rész botanikailag gyümölcs, de egyébként zöldségnek tekintjük.¹² Ne felejtjük el azt sem, hogy a különböző évszakokban, különböző részeit használhatjuk fel ugyanazon növénynek.

Hasznos élelemforrások lehetnek a túlélő számára:

- gombák;
- gyökerek, gyöktörzsek;
- leveles száraz, hajtásrúcsok
- fűvek és levelek;
- virágok és rügyek;
- termések;
- magvak.

A túlélő számára a legegyszerűbb megoldás a mindenki által ismert kultúrnövények, gyümölcsök fogyasztása (kukorica, burgonya, cukorrépa, stb). Azonban ezeket lakott települések mellett találhatjuk, így „megszerzésükkor” megnő a felfedezés veszélye.

Megbízhatóbb számunkra a vadon termő gyümölcsök, gombák gyűjtése. Ezek az ismertebb növényi eredetű élelmek fajtái azonban évszakok szerint változnak:

Tavaszi: friss hajtások, virágok, növénysszárazak, gombák.

Nyári: gyümölcsök.

Őszi: gombák, gyökerek, gumók, (burgonya, répa, stb);

Téli: a fán maradt aszalódott, száradt gyümölcsök.

A túlélő számára a növények jelentik a legideálisabb élelemforrást, mivel könnyen megtalálhatóak, legsokoldalúbban elkészíthetők. Magas víztartalmuk miatt könnyen emészthetők, a hátrányuk az, hogy gyorsan romlásnak indulnak, ami undort keltő ízzel és illattal párosul.

5.7. A GOMBÁK

A gombákat természetük alapján négy csoportra oszthatjuk: ehető.¹³ mérgező gombák.¹⁴ hallucinogén gombák, gyógyító gombák.¹⁵

¹² <http://www.eletminosegaloeval.hu/zoldsegek.html> Letöltve: 2017.02.22.

¹³ http://www.gombaportal.hu/eheto_gombak.php Letöltve: 2017.02.22.

¹⁴ http://www.gombaportal.hu/mergezo_gombak.php Letöltve: 2017.02.22.

¹⁵ www.brody-ajka.sulinet.hu/brody/PGS/pages/targyak/informatika/.../ppt/gombak.ppt Letöltve: 2017.02.22.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A különböző gombák megkülönböztetése igen nagy gyakorlatot kíván, még gyakorlott gombagyűjtőknél is előfordulhat, hogy tévednek, s ennek igen súlyos következményei lehetnek. Amennyiben csak kismértékű a tévedés, akkor meg lehet úszni enyhébb hasmenéssel, hányással. Sok ehető gombának létezik mérgező „párja”, ez azt jelenti, hogy találsz egy olyan fajta gombát is, mely külsőre nagyon hasonlít az ehetőre, de nem szabad leszedned, elfogyasztanod, mert nagy valószínűséggel halál lesz az ára a tévedésednek. Figyelj arra is, hogy az elkészített gombát azonnal edd meg, soha se „tedd el” másnapra.

5.7.1. A főbb mérgező gombák:

- a galócafélék közül: a gyilkos-, a fehér gyilkos, a citrom-, a légyölő-, a párducgalóca és
- a selyemgomba;
- az őzlábgombák közül: a vörhenyes és a rozsdás őzlábgomba;
- a csiperkék közül: a sárguló csiperke;
- a tintagombák közül: a ráncos és a kerti tintagomba;
- a kénvirág - gombák közül: a sárga és a vörös kén virággomba;
- a tőkegorribák közül: a fenyő-tőkegomba;
- a pókhálós gombák közül: a mérges pókhálós gomba;
- a fagombák közül: a fátyolos, a kis barna és a retekszagú fakógomba;
- a susulykafélék közül: a kerti, a téglavörös és a selymes susulyka;
- a pereszkék közül: a párduc-, a kesernyész, a szagos és a sárgászöld pereszke;
- a fülőkék közül: a gyapjaslábú fülőke;
- a kígyógombák közül: a retekszagú és a rózsáslemezű kígyógomba;
- a tölcsérgombák közül: a mezei, a vaskék, a világító és a szürke tölcsérgomba;
- a tuskógombák közül: a gyűrűs tuskó- gomba, a trágyagombák, a döggombák,
- a cölöpgombák;
- a galambgombák közül: a hánytató és a törékeny galambgomba;
- a tejelőgombák közül: a szőrgomba, a pelyhes keserűgomba és a vörösbarna tejelőgomba;
- a tinorufélék közül: a farkas, a sárga, a kesernyész és a változékony tinor;
- a korallgombák közül: a citra korallgomba;
- a pöffeteggombák közül: az áltrifla;
- a csészegombák közül: a tulipán csészegomba;
- a papsapka- gombák közül: a redős és a fodros papsapka- gomba.

5.7.2. A legnépszerűbb ehető gombák:

— barna gyűrűstinóru;	— királyvargánya
— császárgomba	— kucsmagombák

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

— erdőszéli csiperke	— májusi pereszke
— gyapjas tintagomba	— nagy őzlábgomba
— ízletes tőkegomba	— nyári szarvasgomba
— ízletes tőkegomba	— rizike
— ízletes vargánya (tinóra, vagy tinóru)	— sárga rókagomba
— kerti csiperke	
— trombitagomba	— szegfűgomba

5.7.3. Ismertebb gyógygombák:

- bokros gomba;
- gyapjas tintagomba;
- lepketapló;
- mandulagomba;
- pecsétviaszgomba;
- süngomba;
- téli fülőke.

5.7.4. Ismertebb hallucinogén gombák:

- légyölő galóca;
- csattanós maszlag;
- hegyes badargomba;
- kékülő badargomba;
- varázs gomba.

68-69. kép: Légyölő galóca¹⁶ és pecsétviaszgomba¹⁷

¹⁶ <http://www.aurumesca.hu/tudtat-e/92-gombak-hagyomanyos-rendezese> Letöltve: 2017.03.09.

¹⁷ <http://www.aurumesca.hu/tudtat-e/92-gombak-hagyomanyos-rendezese> Letöltve: 2017.03.09.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

5.7.5. Gombafogyasztási ártalmak:¹⁸

- idegrendszerre ható gombamérgezés;
- sejt mérgezés;
- gyomor és béltünetes mérgezés;
- allergiás gombaártalmak;
- gombás ételmérgezés.

Ehető gombák	Mérgező gombák	Termőhelye	Termőideje
Erdőszéli csiperke	Fehér gyilkos galóca	Fenyő és lomberdőben. Akácosban, erdőszélen. Meszes talajú lombos, tölgy-erdőben.	Nyári és őszi gomba. Májustól novemberig. Májustól októberig.
			
Dióízű galambgomba	Gyilkos galóca	Lomberdők talaján.	Főleg nyáron.
		Lomb és fenyőerdők talaján. Kedveli a meleget.	Nyár elejétől ősziig.
Császárgomba	Légyölő galóca	Lomberdők talaján. (Tölgyesek, szelídgesztenyések).	Nyáron (augusztusban).
		Hegyvidéken. Főleg nyír és fenyőerdőkben.	Ősszel. Kedveli, a hűvösebb éghajlatot kedveli.

¹⁸ <https://moly.hu/konyvek/kalmar-zoltan-babos-lorantne-gombak-1> Letöltve: 2015.12.06.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Ehető gombák	Mérgező gombák	Termőhelye	Termőideje
Mezei szegfűgomba	Kerti susulyka	Réteken, legelőkön a fű között.	Eső után, nyár elejétől, ősz végéig.
		Erdei tisztáson, kertekben.	
Sárga rókaomba	Sárga kénvirággomba	Tölgyfák tövében	Nyáron és ősszel
		Tuskókon, élőfák tövében	Egész évben
Vargánya	Farkastinóru	Lomberdők talaján.	Esős nyáron és ősszel.
		Fenyvesekben és mohás talajú bükkerdőben.	
Vajgomba	Változékony tinóru	Fenyvesekben, főleg fekete fenyők alatt.	Nyáron, ősszel.
		Lombos erdők talaján, főleg bükkösökben, tölgyesekben.	Nyár elejétől késő őszig.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Ehető gombák	Mérgező gombák	Termőhelye	Termőideje
Rózsaágú korallgomba	Sárga korallgomba	Főleg bükkösökben, lomb-erdőkben. <i>Nyirkos, sziklás helyeken. savanyú talajú erdőkben.</i>	Nyár elejétől késő őszig.
			
Bimbós pófeteg	Szömörcsög	Avaron, fű között, erdőkben (akác). Rönkök közelében, homokos erdőszéleken. Erdőtársókban.	Eső után tavasztól őszig. Tavasszal és nyáron.
			
Nyári szarvasgomba	Rotaltrifla	Homokos talajú, lombos erdőkben. Erdőkben, bokros helyeken.	Esős nyáron és ősszel.
			

1. táblázat: Ismertebb ehető és mérgező gombák¹⁹

Szabályok, amelyeket mindig be kell tartanunk:

1. Mindig csak olyan gombát szedjél le, amelyet biztosan felismeresz.
2. Ha nem ismered a leszedett gombát, mutasd meg egy nálad hozzáértőbbnek.
3. A gombát begyűjtése után azonnal fel kell dolgozni, mert a gomba könnyen romlik.

¹⁹ <http://www.gombaportal.hu/hatarozo.php> Letöltve: 2017.03.17.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

4. Elkészített gombát azonnal el kell fogyasztani, nem szabad „elraktározni”.

5.7.5.1. Gombamérgezésre utaló jelek lehetnek:

- hallucináció;
- hasmenés, néha véres ürülék;
- idegrendszeri zavarok;
- izzadás, remegés, hányás;
- látási zavarok, ájulás;
- magas láz;
- vese-, máj-, szívfájdalmak.

Ha mérgező gombát fogyasztottunk, akkor a mérgezés első tünetei általában 1-2 órán belül jelentkeznek, fejfájással, hányingerrel, rosszulléttel. A számunkra legveszélyesebbek néha csak egy nap múlva fejtik ki ránk hatásukat, de akkor sokkal komolyabb tünetekkel járnak, ezek halálosak is lehetnek. Ha a felsorolt tüneteket, vagy ezek valamelyikét tapasztalod gombafogyasztás után, akkor azonnal meg kell próbálnod a keletkezett méreganyagot eltávolítani a szervezetedből. Ha nem te vagy az „áldozat”, akkor a gombamérgezettel itass meg egy pohár sós vizet (2 dl víz/1 gr. só). Majd ezt minden 30 perc elteltével ismételd meg, és figyeld meg az esetleges javulási/rosszabb állapotra jellemző tüneteket. A mérgezettet mindenképpen hánytasd meg. Ha van hashajtód, akkor azt is adj neki, közben folyamatosan itasd. Ezután tartsd melegen és fedtesd le. A gomba maradékból próbáld megállapítani, hogy milyen mérgező gomba típus került elfogyasztásra, mert ez segíthet megállapítani a mérgezés típusát, és az ellene való teendők lehetőségét.

5.7.6. A gombákból a következő ételek készíthetők:

— gombaleves	— gombapaprikás
— gombamártás	— tükörtojás gombával
— gombapörkölt	— gombás rántotta
— gombás húsleves	— rántott gomba
— gombás zöldségleves	— gomba fasírozott
— gombasaláta	— gombás omlett

5.8. GYÖKEREK, GYÖKTÖRZSEK:

A gyökér egyes növények földalatti szára, a tápanyag felszívó és földben is raktározó szervei a növényeknek, mely alkalmas a fogyasztásra. Itt nagy mennyiségű keményítő halmozódik fel. Főzelék, köret készíthető belőlük, általában párolással vagy főzéssel (burgonya, sárgarépa, hagyma). Nagyon jó gyulladáscsökkentő, köptető, fekélyellenes, görcsoldó, sebregeneráló szereket készíthetünk belőlük. Azonban óvakodj a túlzott fogyasztásuktól!

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A gyökereket, gyöktörzseket általában tavasszal, illetve ősszel érdemes gyűjteni, amikor a növényzetük pihen. A megszerzett gyökeret tisztítsuk meg, majd a tisztítás után napon, vagy meleg időjárásban, szellős, időjárási hatásoktól védett helyen, vékony rétegben kitergetve kell szárítani. Figyelni kell arra is, hogy véletlenül se kezdjen el penészedni! A „tartósítással” akkor végeztünk, ha már csont szárazzá és törékennyé vált.

5.8.1. Legelterjedtebb gyökerek, gyöktörzsek:

— csalángyökér	— lestyángyökér
— édesgyökér	— macskagyökér
— fehér (magyar) szappangyökér	— nőszirm gyökértörzs
— fekete hunyor gyökér és gyökértörzs	— orvosiliz gyökér
— fekete nadálytő gyökér	— parlagi liget szépe
— gyermekláncfű gyökér	— réti bakszakáll
— gyömbér gyökértörzs	— sárga tárnics gyökér
— igazi édesgyökér	— tarackbúza gyökértörzs
— kálmos gyökértörzs	— tövises iglice gyökér
— kis bojtorján	— vad pasztinák
— közönséges torma	

5.9. LEVELES SZÁRAK, HAJTÁSCSÚCSOK:

A leveles száruk, zsenge hajtáscsúcsok, az egyes növények tavaszi hajtásai vitaminokban, ásványi anyagokban gazdag, finom falatok lehetnek a túlélő számára. A felsoroltakat lehet nyersen, vagy párolva fogyasztani, egyes növények szárait teának is alkalmazzák. A karalábé, karfiol vagy brokkoli törzsája és levelei ugyancsak fogyaszthatóak, érdemes belőlük levest főzni.

5.9.1. Legjellemzőbb ehető növények²⁰ (a felsorolás nem teljes):

— cikória	— nagy csalán
— erdei mályva	— orvosi vizitorma
— európai sziksófű	— parajlibatop
— fehér libatop	— ragadós galaj
— fehér üröm	— répa levele
— kövér porcsin	— rozmarin
— közönséges medvetalp	— spenót
— közönséges tyúkhúr	— tárkony

²⁰ <http://gytk.pte.hu/hu/download/index/10048>. Ehető növények III. PPT. Letöltve: 2017.03.08.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

— martilapu	— terebélyes laboda
— medvehagyma	— vadkáposzta
— mezei sóska	— vadrepce
— mirrhafű	— nagy csalán

5.10. FÜVEK ÉS LEVELEK:

A fűvek és levelek begyűjtését csapadékmentes, száraz időben, az esetlegesen rátapadt harmat felszikkadása után érdemes megkezdeni, megkönnyíti a munkánkat, ha van valami alkalmas szerszámunk hozzá pl.: sarló, vagy általunk kialakított szükségeszköz. A összegyűjtött anyagból a rátapadt egyéb anyagot: piszkot, beteg szár- és hajtásképleteket, leveleket, a begyűjtés közben kell a fűről, vagy a levélről eltávolítani. A megtisztított növényt napon, vagy meleg időjárásban szellős, időjárási hatásoktól védett helyen, vékony rétegben kiterelve szárítsuk meg, többször forgassuk át.

5.11. VIRÁGOK ÉS RÜGYEK:

Az ember nagyon régóta fogyaszt virágokat. Azonban itt is fontos tanács az, hogy csak olyan virágokat fogyasszunk el, amelyek eredetét ismerjük és biztosak vagyunk benne, hogy nem lettek kemikáliákkal kezelve. Ha bizonytalanok vagyunk a jó döntésben, akkor hasonlóan a gombákhoz, inkább ne együk meg. Utak mentén ne szedjünk virágot, rügyet fogyasztásra.

Lehetőleg a kinyílt virágokat szedjük – a bimbós, vagy elnyílt virágokat ne szedjük le. Lehetőleg hajnalban, vagy naplementekor gyűjtsük a virágokat, rügyeket és felhasználásukig vízben, vagy hűvös, hideg helyen tároljuk. Törekedjünk arra, hogy minél frissebben használjuk fel a begyűjtött anyagot. A virágok és rügyek is szárítással tartósíthatók. A leg hatásosabb szárítási eljárás a szellős, védett helyen, kereten történő szárítás. A szárított virágokat az első napokban többször meg kell forgatni, míg a szárítás utolsó stádiumában a virágokhoz nem szabad hozzányúlni.

A virágokat csupán csak kis mennyiségben használjuk fel, különben emésztési problémáink lehetnek, allergiások kerüljék a fogyasztását.

Tavasszal, amikor még nem található a természetben terméseket, érett és kifejllett ehető növényi részeket, a rügyekből és virágokból változatos főzelékeket, köreteket készíthetünk, de nyersen is fogyaszthatjuk őket.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

5.11.1. Legelterjedtebb növényi fajok, melyek virágait, rügyeit fogyaszthatjuk²¹ (a felsorolás nem teljes):

— akác	— krizantém
— angyalgyökér	— levendula
— begónia	— metélőhagyma vagy snidling
— bodza	— nemes pipitér
— borágó	— pitypang vagy gyermekláncfű
— büdöske	— rózsák
— európai hárs	— sarkantyúvirág
— fenyő	— hársfa
— hagyma	— sásliliom
— hibiszkusz	— közönséges orgona
— illatos ibolya	— seprűzanót
— kankalin	— tök levél
— körömvirág	— tulipán

Ismertebb ehető növények:

Név	Ehető része	Termőhelye	Termőideje
Csalán 	A növény minden része ehető. (Fiatalon fogyasztható a legjobban).	Útszélek, ligetek, tölgyesek, akácok, ösvények mellett. Az egész országban gyakori, tápanyagban gazdag, üde, humuszos talajon.	Márciustól júniusig a fiatal leveleket és hajtásokat gyűjthetjük.
Fekete bodza 	Virága, bogyója.	Kertekben, utak mentén, személtelakó-, törmelékes helyeken, réteken, bozótosokban, nitrogénben gazdag akácokban, rottott erdőkben.	Június-július a virágyűjtés ideje. Száraz időt választunk. Augusztus-szeptemberben a teljes érésben lévő bogyókat gyűjtsük.

²¹ <http://www.selectfood.hu/p/eheto-viragok.html> Letöltve: 2017.03.08. <http://ehetovirag.lap.hu/>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Galagonya

Virága.
Virágzó ágvége.
Termése érett
állapotban.

Erdős, fás térsé-
gekben, legelők
szélén, cserjések-
ben, elhanyagolt
tarvágásokon.

Májusban és júni-
usban a virága.
Szeptembertől
november végéig a
termése.

Lándzsás útifű

Gyökérzete,
zsenge (virágzás
előtti) levelei.

Rétek, füves, tör-
melékes helyek

Tavasztól őszig.

Martilapu

Gyökérzete,
levele.
Bimbó, virágai.

Agyagos partokon,
omlásokban, tölté-
seken, utak men-
tén, olyan helye-
ken, ahol a talajban
pangó, vagy fel-
színre jutó vízzáró
réteg van.

Tavasztól őszig.

Medvehagyma

Hagymás gyö-
kérzete, levele.

Hegyvidéken,
kiváltképpen bük-
kösökben, hegyi
patakok közelében,
erdőktől rabolt
kertekben

Tavasztól őszig.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Mezei sóska

Levele.

Hegyi réteken, mocsár- és lápréteken, ligetekben, nedves, talajokon, gyepekben, minden tápanyagban gazdag, inkább savanyú vagy közömbös talajon

Márciusban az első tavaszi napoktól késő őszig gyűjthető.

Pásztortáska

Levele és termése.

Szántóföldeken, száraz talajon, mezőkön. Nedves talajon egész évben mindig vannak fiatal csíranövényei.

Tavasztól szedhető.

Legnagyobb mennyiségben szeptember-októberben kel.

Erdei szamóca

Gyümölcse.
Leveléből tea készíthető.

Erdőszélek, erdei tisztások. Erdős, bokros helyeken, tarvágásokban

Gyümölcs – június, július.

Levele – májustól. Áprilistól júniusig virágzik.

Vörös áfonya

Gyümölcse.
Leveléből tea készíthető.

Fenyvesek, csapadékos, lápos területek. Magas hegyiségek. Hazánkban a Zemplénben, a Mecsekben és az Alpoknál fordul elő.

Gyümölcs – tavasztól őszig.

Levele – tavasztól.

2. táblázat: Ehető növények.²²

²² <http://terebeess.hu/tiszaorveny/vadon/> Letöltve: 2017.03.17.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Ismertebb mérgező növények:

Név	Termőhelye	Mérgező része	Megjegyzés
Gyöngyvirág 	Alföldi és hegyvidéki erdőkben. Tölgyesek, lombos erdők, ligetek.	Termése, levele.	Mérgezés általában a piros bogyók elfogyasztásakor lép fel, de veszélyes a levelek, a virágszárak szopogatása, megrágása is, mert a növény minden része mérgező.
Gyűszűvirág 	Erdőkben, erdővágásokban	Az egész növény, de főleg a levele.	Szívműködést zavaró mérget tartalmaz. Halált okozhat.
Közönséges akác 	Erdők, fásítások.	Kérge, fiatal levelei, magvak.	Az akác a robin nevű mérgező fehérjét, és a robatin glikozidot tartalmazza.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Név	Termőhelye	Mérgező része	Megjegyzés
Nadragulya	Főleg bükkösökben, illetve azok vágásaiban fordul elő. Nedvesebb helyeken.	A növény minden része alkaloidkeveréket tartalmaz.	Erősen mérgező. Felnőtteknél 10-20 bogyó elfogyasztása már halálos veszélyt jelenthet.
Sisakvirág	Hűvösebb gyertyános, bükkös erdőkben. Nedves völgyekben.	Gumós gyökérzete.	Nagyon mérgező, a bélcsatorna gyulladása útján halálos is.
Réti boglárka	Mocsaras vidékeken.	A növény minden része.	Könnyen összetéveszthető más boglárkafélével. Ha véletlenül lenyeljük a virágát, az a száj felhagyzásához és bélproblémákhoz vezet.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Név	Termőhelye	Mérgező része	Megjegyzés
Bürök	Megműveletlen területeken, nedves helyeken. Sövények tövében.	Az egész növény erősen mérgező hatású.	Mérgezés esetén a a bénító hatás a lábaktól fokozatosan terjed felfelé, majd végül teljes eszméletvesztés mellett következik be a légzőizmok bénulása és így a halál.
Csattanó maszlag	Melegebb területek.	Növényi részek, magvak.	A mérgezés tünetei leghevesebben a magvak elfogyasztása után jelentkeznek, ekkor érzékszálódások, bódultság, aluszékonyosság jöhet létre.
Farkas kutyatej	Legelőkön, sziklás helyeken, lejtőkön. Márciustól októberig.	A szárában, leveleiben levő tejnedv.	A szájban, torokban égető érzést okoz, amit hányás, hasmenés és görcsök követhetnek.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Név	Termőhelye	Mérgező része	Megjegyzés
Gyalogbodza	Ligetekben, erdőszéleken, legelőkön vagy azok szélein,	Az egész növény.	Néhány boggyó (különösen ha éretlen) elfogyasztása már heves hányást vált ki.

3. táblázat: Ismertebb mérgező növények²³

5.12. MAGVAK:

Magvakon, illetőleg szemterméseken a növények szaporodásra alkalmas részét értjük. Felépítésük általános jellemzője, hogy *csírából*, tartalék táplálóanyagokat tartalmazó *magfehérjéből* és *maghéjból* állnak. Emészthető táplálóanyagokban igen gazdagok. Szerves anyagaik emészthetősége átlagosan a 80%-ot is meghaladja. Szénhidrát-tartalmuk jelentős részét a keményítő képezi. Rosttartalmuk kicsi és cellulózból, valamint pentozánokból tevődik össze, lignintartalmuk kevés. Nyersfehérjájuk zömét valódi fehérjék képezik, amelyek aminosav-összetétele, illetőleg biológiai értéke igen eltérő. Nyerszsír-tartalmuk nagyobb részét neutrális zsírok adják. Nyershamujukban sok a P, közepes a K és Mg mennyisége, ellenben Ca-ban és Na-ban szegények. Maghéjuk a B₁₂-vitamin kivételével jelentős mennyiségben tartalmazza a B-vitamin-csoport tagjait. A csírában számottevő az E-vitamin mennyisége.²⁴

5.12.1. A magvak egyfajta csoportosítása:

- gabona magvak;
- hüvelyes magvak;
- olajos magvak;
- egyéb magvak.

²³ <http://gondolkodjegeszsegesen.hu/mergezo-novenyek-erdon-mezon-kertben/> Letöltve: 2017.03.17.

²⁴ http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_521_A_takarmanyozas_alapjai/ch06s06.html

Letöltve: 2017.03.08.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

5.12.1.1. A gabona magvak:

- árpa;
- búza;
- cirokmag;
- köles;
- kukorica;
- rozs;
- tritikále;
- zab.

70. kép: Magvak²⁵

5.12.1.2. A hüvelyes magvak:

— babfélék	— lednek
— bükköny	— lencse
— cukorborsó	— limabab
— csicseriborsó	— lóbab
— csillagfűrt	— spárgabab
— földimogyoró	— tűzbab

5.12.1.3. Az olajos magvak:

— barackmagok	— mandula
— dió	— mogyoró (közönséges)
— kendermag	— napraforgó mag
— lenmag	— repcemag
— mák	— tökmag

5.12.1.4. Egyéb magvak:

- akáctermés
- bükkmakk
- hajdina
- szelídgesztenye
- tölgymakk

²⁵ <https://glutenerzekeny.hu/olajos-magvak-a-glutenmentes-dietaban/> Letöltve: 2017.03.08.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

BEFEJEZÉS

Ebben a fejezetben megpróbáltam összefoglalni/ismerteni a túlélő környezetében megtalálható növényi eredetű táplálékokat. Azok gyűjtési és felhasználási módjait. Nem szabad elfelejteni, hogyha lehetséges, akkor mindenképpen ki kell egészíteni a növényi eredetű táplálékokat, állati eredetűekkel is és ez az igazság fordítva is igaz.

A következő részben az állati eredetű táplálékkal, kapcsolatos ismeretekkel fogok foglalkozni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Az általános túlélői kiképzés kézikönyve. Nyt. szám: 267/98, MN KF 1983
2. Bang, Preben Dahlstörm, Preben: Állatnyomok és jelek, M-érték Kiadó. 2006
3. Bánki Imre: A túlélés elvi és gyakorlati kérdései (segédlet). Nyt. szám: 701/211, Bp. 1986. HM MNVK 2. Csoportfőnökség kiadványa.
4. Beard, Daniel Carter: Shelters, shacks, and shanties. New York, Charles Scribner's Sons. 1914.
5. Bencze Lajos – Dániel István: Vadászati alapismeretek. Bp. 1978.
6. Bodor Kálmán: Vadon termő gyógynövények. Bp. 1957.
7. Buzek, Gerhard: A Túlélés kézikönyve. Nyt. szám: 381/540. Bp. 1994.
8. Cacutt, Len: Túlélés. Hajja és Fiai. Bp. 1995
9. Darman, Peter: Túlélés. Hajja & Fiai. Bp. 2000. ISBN 963 9037 66 4
10. Doom Survival Guide. www.doomguide.com
11. Dr. Hood, Roon: Survival basics. www.jungletraining.com
12. Dr. Kós Károly: Mihez kezdünk a természetben? Bp. 1985.
13. Dr. Tompa Károly: Erdészeti alapismeretek. Bp. 1975.
14. Fedezd fel a természetet. Alexandr. Bp. 1994
15. Galambosi B. – Wenszky B.: 88 színes oldal a fűszer- és gyógynövényekről. Bp. 1983.
16. Hamilton, Ian: Survive, Evade, Resist and Escape, Combat and Survival. 1992./10
17. Headquarters, department of the Army: FM 21-76 Survival
18. Hans-Otto Meissner: Sztuka zycia is przetrwania. Varsó. Wydawniecztwo Bellona. 1990.
19. Hewstone, Stroebe, Codol, Stephenson: Szociálpszichológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1997. ISBN 963 224 188 6
20. Hermann Ottó: Halászcélet, pásztorkodás. Bp. 1978.
21. Jávorka Sándor – Csapody Vera: Erdő-mező növényei. Bp. 1980.
22. Kalmár Zoltán – Makara György: Ehető és mérges gombák. Bp. 1981.
23. Kalmár-Makara-Rimóczi: Gombászkönyv ehető és mérges gombák. Bp. 1996.
24. Kárászi Zsolt: Túlélés. KLKF. Szentendre. 1996.
25. Korompay Bertalan: Csapdafélék. Mezőgazda Kiadó. Bp. 1984.
26. Makrai Tibor István: Túlélő sulí I-II-III-IV. cikksorozat. Top Gun 1996/3. /4. /5. /6.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

27. Makrai Tibor István: Túlélőiskola. ZMNE. BJKMFK. Bp. 2002.
28. Makrai Tibor – Gyuricza László: Buscraft, túlélés, természeti életmód. Szalay könyvek. 2015.
29. Mirko Vosatka: Természetjárók enciklopédiája – Kassa. 1978.
30. Molnár Máté (OKBI): Mérgező növények. Kémiai biztonság a közoktatási intézményekben. 2012. március 29.
31. Papp András: Túlélés. Szakdolgozat. KLKF. Szentendre. 1999.
32. Rápóti Jenő – Romváry Vilmos: Gyógyító növények. Bp. 1980.
33. Share, Marjorie L.: Animal Tracks Washington, D.C. : National Wildlife Federation, 1995.
34. Tankönyv a mélységi túlélők részére, Klsz: 1606, MN KF. 1975
35. Toma József: Túlélés. TDK dolgozat. KLKF. Szentendre. 1987.
36. Tóth Lóránt: Katonai túlélés. ZMNE jegyzet. 2000.
37. Vámos Sándor őrnagy: A túlélés lehetőségei harchelyzetben I-II-III. cikksorozat, Honvédelem, 1987. 4. 5. 7. szám
38. Wiseman, John: The SAS Survival Handbook. Harvill. 1986. ISBN 0 00 217185
39. Belkereskedelmi Továbbképző Intézet. Halakból és hideg vérű állatokból készíthető ételek. Budapest, 1985.
40. Lesley Bremness: Fűszer és gyógynövények. Magyar Könyvklub. Budapest. 1995.

FRIGYER LÁSZLÓ¹ – MÁTYÁS SZABOLCS²

Gondolatok a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletéről

Thoughts about the legal supervision of law enforcement

Absztrakt

A tanulmány a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletét vizsgálja. Ennek keretében megállapításokat tesz a jelenlegi struktúra történelmi gyökereire és kialakulására vonatkozóan, majd ezen vezérfonalak mentén elemzésre kerülnek a törvényességi felügyelet szükségességének egyes alapkérdései. Továbbá kifejtésre kerülnek a felügyeletre vonatkozó hatályos szabályozás legfontosabb normatívái.

Kulcsszavak: büntetés-végrehajtás, büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete, törvényességi felügyelet, büntetés, büntetés-végrehajtási intézet

Abstract

The study examines the legal supervision of law enforcement. Within that it makes statements concerning the roots and creation of the current structure and then along these guidelines it analyses certain fundamental questions concerning the necessity of legal supervision. Furthermore it expounds the most important normatives of the current regulations concerning supervision.

Keywords: law-enforcement, legal supervision of law enforcement, legal supervision, punishment, law enforcement institute

¹ Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar - National University of Public Service Faculty of Law Enforcement, E-mail: frigyer.laszlo@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-3507-3352

² Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar - National University of Public Service Faculty of Law Enforcement, E-mail: matyas.szabolcs@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0001-9529-7596

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

1. BEVEZETÉS

A történelem viharában mindig is nagy jelentősége volt az elszenvedett sérelmek megtorlásának, a bűnösökre kiszabott büntetések végrehajtásának. Ezzel szemben szinte ugyanakkora igény volt minden korban a vezetői, az állami önkény visszaszorítására, korlátozására és a határainak a meghúzására. Ez a büntetések kiszabásának, végrehajtásának ellenőrzött rendszere, és kiszámíthatósága iránti igény bele is illik az ókori tudósokat (Arisztotelész, Platón), majd később a középkori nagy tudósokat (Locke, Montesquieu) is foglalkoztató hatalmi rendszer kiegyensúlyozásának a kérdésébe. Annak a korszakokon át érlelődő tudományos tevékenységnek az eredményeképpen, amelyben „Montesquieu aktuálpolitikai jelszóként ismerte meg a hatalmi ágak elválasztásának elvét”³ – „a hatalmak elválasztásának máig is érvényesnek tekintett formuláját”⁴ – „a törvényhozó, végrehajtó és *bírói* hatalom hármasságáról”⁵ szóló államhatalmak elválasztási szükségletét.

Ennek a jogfejlődésnek az eredménye lett az a jogtörténeti sikerként is aposztrofálható megállapítás, miszerint a „polgári alkotmányok egyik legjellemzőbb vonása a hatalommegosztás elvének valamilyen szintű keresztülvitele”,⁶ aminek léte olyan általános és garanciális jogi elemeket teremtett, amelyek mindenfajta hovatarozási előfeltétel nélkül voltak az egyének számára felhívhatóak. Magának a jogrendszereknek a kifejlődése során a „jognak jogágakra bomlása hosszú, több évszázados történelmi folyamat volt”,⁷ amelynek eredményeképpen alakult ki a jogtudomány felosztásának általánosan elfogadott mai szisztémája.

2. A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS TÖRVÉNYESSÉGI FELÜGYELETÉNEK SZÜKSÉGESSÉGE

Ruzsonyi Péter⁸ szerint a büntetések végrehajtása már az ősi, közösségi társadalmak szankciórendszere óta az igazságszolgáltatás szerves részeként egyidős a társadalommal.⁹ Azaz kijelenthetjük, hogy a büntetés-végrehajtás a lezajlott történelmi folyamatok

³ Takács Albert: A hatalommegosztás elve az alkotmányos értékek rendszerében. http://uni-nke.hu/uploads/media_items/a-hatalommegosztas-elve-az-alkotmanyos-ertekek-rendszereben.original.pdf 2011. (letöltés ideje: 2016. 12. 10.)

⁴ Bibó István: Akadémiai székfoglalója: Az államhatalmak elválasztása egykor és most. <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/290.html> 1947. (letöltés ideje: 2016. 12. 11.)

⁵ Bibó István: Akadémiai székfoglalója: Az államhatalmak elválasztása egykor és most. <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/290.html> 1947. (letöltés ideje: 2016. 12. 11.)

⁶ Mezey Barna (szerk.): Magyar Alkotmánytörténet. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 428. o

⁷ Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 35. o.

⁸ Prof. Dr. Ruzsonyi Péter bv. dandártábornok a Nemzeti Közszerzői Egyetem Büntetés-végrehajtási Tanszékének tanszékvezetője

⁹ Ruzsonyi Péter: Pönológiai alapvetések. In: Ruzsonyi Péter (szerk.): Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből. Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar. Budapest, 2014, 199. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

eredményeképpen már a kezdetektől fogva – ilyen vagy olyan dogmatikai elkülönültséggel –, de a jogrendszer részét képezte.

Szilágyi Péter¹⁰ – a jelenleg elfogadott szervezeti struktúrát vizsgálva – megállapította, hogy a jogrendszer közjogi ágán belül elhelyezkedő „büntetés-végrehajtási jog sajátos jogterület,”¹¹ amely a büntetőjog részeként funkcionál. Mégpedig úgy, hogy a „büntetőjog széles értelemben véve három részre oszlik: az anyagi büntetőjogra (büntetőjog szűkebb értelemben), a büntetőeljárási jogra (ún. alaki büntetőjogra) és a büntetés-végrehajtási jogra.”¹²

Vókó György¹³ büntetés-végrehajtási jogra vonatkozó meghatározása¹⁴ talán a terület legátfogóbb és legrealisabb megközelítése. A 2006-os megállapítása pedig – miszerint „a jövő emberközpontú büntető igazságszolgáltatása szempontjából a szankcionálás feltételei és formái mellett fontos az eljárás és a büntetés-végrehajtás is”¹⁵ – teljes mértékben időtálló, hiszen „hazánk az Európai Unióhoz való csatlakozással olyan integrációnak vált a részesévé, amely célul tűzte ki maga elé a szabadság, a biztonság és a jog térségének megteremtését.”¹⁶

Mindezekkel egyetértve azt is kijelenthetjük, hogy a szankcionálás feltételrendszere csak megfelelő fékek és egyensúlyok beépítésével válik kiszámíthatóvá, hiszen „nincs jogállam korszerű büntetés-végrehajtás nélkül, ez utóbbi pedig nem létezhet megfelelő garanciális háttér, a végrehajtás törvényességére is kiterjedő, nemzetközi és hazai garanciális- és kontrollrendszer hiányában.”¹⁷

¹⁰ Dr. Szilágyi Péter ny. egyetemi tanár ELTE ÁJK

¹¹ Szilágyi Péter: Jogi alaptan. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 227.o.

¹² Szilágyi Péter: Jogi alaptan. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 226.o.

¹³ Prof. Em. Dr. Vókó György DSc, MTA Állam- és jogtudományok doktora, az Országos Kriminológiai Intézet Igazgatója

¹⁴ Vókó György: A büntetés-végrehajtási jog szerepe a jogállamban. Börtönügyi Szemle 2014. 1. szám <http://bv.gov.hu/download/8/ba/c0000/Bortonugyi%20Szemle%202014%201%20sz%C3%A1m.pdf> (letöltés ideje: 2016.12.10.)

A büntetés-végrehajtási jog az az önálló jogág, amely a büntetések, a büntetőjogi intézkedések, a büntető eljárási törvényben felsorolt legsúlyosabb jogkorlátozással járó kényszerintézkedések, a szabadságkorlátozást is tartalmazó igazgatási szankciók végrehajtását, annak előkészítését, megkezdését és rendjét; a kapcsolódó járulékos feladatokat, a közreműködő szervek és személyek feladatait; a végrehajtás hatálya alatt álló személy jogi helyzetét (jogait és kötelességeit), a társadalomba való visszavezetésének, illetve beilleszkedésének módszereit; a jogok és kötelességek érvényesítésének módját (büntetés-végrehajtási eljárás) szabályozza; amelyet széleskörű jogállami biztosíték (garancia) rendszer övez (ügyész törvényességi felügyelet, bv. bírói hatáskör, bírósághoz és ombudsmanhoz fordulási jog, nemzetközi és társadalmi ellenőrzés).

¹⁵ Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006, 49.

O.

¹⁶ Lőrincz József: Büntetőpolitika és börtönügy. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2009, 132.o.

¹⁷ Lajtár István: A büntetés-végrehajtás feletti kontroll modelljei. Börtönügyi Szemle 2014. 1. szám <http://bv.gov.hu/download/8/ba/c0000/Bortonugyi%20Szemle%202014%201%20sz%C3%A1m.pdf> (letöltés ideje: 2016.12.10.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

3. A VONATKOZÓ HATÁLYOS SZABÁLYOZÁS

A büntetések európai szintű végrehajtásának elengedhetetlen előfeltétele, hogy a jogállami garanciák a legmagasabb szintről kiindulva legyenek egymásból fakadó módon kiépítettek és fellelhetők az állami struktúra és a jogszabályi hierarchia minden szintjére vonatkozóan. Ezen gondolatmenetnek megfelelően „a fogvatartottakkal való bánásmód – amely általános nemzetközi megítélés szerint egy ország jogállamiságának egyik fokmérője – akkor tekinthető törvényesnek, amennyiben megfelel mind a hatályos jogszabályi rendelkezéseknek, mind a nemzetközi egyezményekben megfogalmazott elvárásoknak.”¹⁸

A hazai jogszabályi rendszer legmagasabb szintjét Magyarország Alaptörvénye (a továbbiakban: Alaptörvény) testesíti meg, amelynek 29. cikke határozza meg az ügyészség függetlenségének tényének meghatározása és egyéb feladatszabás mellett a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletének a kötelezettségét.

Maga az Alaptörvény indokolása az ügyészséget „az egyik klasszikus hatalmi ágnek sem alárendelt, önálló alkotmányos intézményként, a büntetőhatalom központi szereplőjeként határozza meg,”¹⁹ amely a büntetések végrehajtásának törvényességi felügyeletét hagyományos büntetőjogi jellegű feladatként látja el a további feladatai mellett.²⁰

Mindazonáltal igen érdekes ez a kettős személetű törvényességi felügyelet. Egyrészt felügyeli az állami erővel kikényszerített retorzió foganatosítását. Másrészt ellenőrzi a fogvatartott személy jogainak és kötelezettségeinek a realizálódását, akkor is, ha a fogvatartott a nyomozó hatóság krimináltaktikai és kriminálmotodikai tevékenységének az érintettje. Vagyis szükségképpen társul kontroll a büntetőeljáráshoz kapcsolódó „*kriminalisztika a bűncselekmények nyomozásának tudománya*”²¹ tekintetében is. Összességében tehát az „ügyészi törvényességi felügyelet mindkét követelmény megvalósulását biztosítja, azaz hogy a szankció végrehajtás nélkül ne maradjon, továbbá, hogy a terhelti jogok és kötelezettségek ténylegesen érvényesüljenek, illetve teljesüljenek”²²

Az Alaptörvény adta felhatalmazás megvalósítását több – alább említett – törvény mintegy körbejátszva szilárdan tartja. A téma kapcsán elsőként az ügyészségről szóló tör-

¹⁸ Dr. Szűcs András: A fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód törvényességének helyzete Magyarországon. Börtönügyi Szemle 2014. 1. szám

http://epa.oszk.hu/02700/02705/00055/pdf/EPA02705_bortonugyi_szemle_2003_3_009-018.pdf (letöltés ideje: 2016.12.10.)

¹⁹ Magyarország Alaptörvénye: 29. cikkhez fűzött indokolás

²⁰ Magyarország Alaptörvénye: 29. cikkhez fűzött indokolás

²¹ Mészáros Bence: A kriminalisztika és a magánnyomozás kapcsolata. In: Gaál Gyula-Hautzinger Zoltán (szerk.): Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja a Magyar Rendészettudományi Társaság közreműködésével. Pécs, 2015, 133. o.

²² Belovics Ervin-Vokó György: A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2014, 68. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

vényt indokolt megemlíteni.²³ Amint az látható, az ügyészség általi felügyeleti rendszer igen szerteágazó és igen sokrétű. Így feladatából fakadóan – a jogrendszer őrzőjeként – erős ügyészségre és erős felügyeletre van szükségünk. Ugyanis nagyon kiemelt a jelentősége annak is, hogy hazánkban a büntetés-végrehajtás állami privilégium, és a büntetést nem lehet „magánbörtönökben” végrehajtani. Nem érett meg rá sem a végrehajtó, sem a társadalmi közeg, hiszen sokszor még ebben az államilag részletesen szabályozott törvényességi felügyeleti rendszerben is sajnálatos módon előfordul visszaélés.²⁴

A következő törvényi szabályozás, amelyet ki kell emelni az a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény. A büntetés-végrehajtási tevékenység felügyelete magának a fogvatartás alanyának – a fogvatartottnak – is megteremti azt a kiszámítható közeget, amely alapján tervezhetővé, „élhetővé” válik a falak között eltöltött idő. Továbbá kontroll segíti a rendszer azon részét is, amely eredményeképpen a társadalomba történő visszatérés idejére megteremtődhet a fogvatartott beilleszkedésének lehetősége, a reintegráció realizálása. Megfelelő kontroll, cél és irányítás ugyanakkor nem csak a büntetés-végrehajtás foganatosításának irányába szükséges, hanem a fogvatartottak irányába is. Hiszen e nélkül a fogvatartottak a büntetés idejét kvázi csak „egymás továbbképzésére”²⁵ a bűnözői érdekeik erősítésére használnák.

A következő törvényességi felügyelet megalapozó/megerősítő törvény a büntetés-végrehajtás egyik alapkövének számító 1995. évi CVII. törvény (a büntetés-végrehajtási szervezetről), amelynek erőssége abban rejlik, hogy hosszú időt várva ez volt az első önálló törvényi szintű szabályozása a szervezetre vonatkozó szabályoknak. A törvényességi felügyeleti eljárásnak a törvények által meghatározott gyakorlati végrehajtási menetét és a foganatosítás mikéntjét a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészi tevékenységről szóló 20/2014. (XII. 23.) LÜ utasítás határozza meg.

Természetesen a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletének megvalósításához elengedhetetlenül hozzátartoznak azok a – jelen tanulmányban és részleteiben nem elemzett – törvények²⁶ és egyéb normatívák is, amelyekből a gyakorlat nap, mint nap táplálko-

²³ 2011. évi CLXIII. törvény az ügyészségről

²⁴ Kóhalmi László: Az életfogytig tartó szabadságvesztés a magyar büntetőjogban. Börtönügyi szemle, 2006, 3. szám. 42. o.

http://epa.oszk.hu/02700/02705/00067/pdf/EPA02705_bortonugyi_szemle_2006_3_035-043.pdf
(letöltés ideje: 2016.12.13.)

„Jogos félelmeket kelthet az, hogy az emberi jogok mennyire garantálhatók egy privatizált börtönben, olyan helyen, ahol az állami kontroll csak minimálisan működik. Mennyire lehet a reszocializációt és a profitmaximumot közös nevezőre hozni? A büntetés-végrehajtásban lezajló privatizációs folyamatról tehát elmondható, hogy az sok megválaszolatlan kérdést vet fel.”

²⁵ Kóhalmi László: A büntethetőségi korhatár kérdése. <http://jesz.ajk.elte.hu/kohalmi53.pdf>

(letöltés ideje: 2016.12.13.) „A büntetés-végrehajtási intézet ugyanis nem más, mint a bűnözők akadémiaja.”

²⁶ 2015. évi CLII. törvény a bűnügyi nyilvántartási rendszerről, az Európai Unió tagállamainak bíróságai által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletek nyilvántartásáról, valamint a bűnügyi és rendé-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

zik, hiszen ezek azok a szabályrendszerek (normarendszerek), amelyeknek a megvalósulása kerül ellenőrzésre a felügyeleti tevékenység foganatosításakor.

ÖSSZEGZÉS

A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletének megvalósítása egy felvilágosult jogállamban elengedhetetlen követelmény, mivel a szankciók alkalmazásának ultima ratio jellege és közege végett ellenőrizni kell, hogy a foganatosítás az alkalmazási célnak megfelelően történik-e, ugyanis a „büntető jogszabályokat – mint már számtalan kutatás kimutatta – tilos általános problémamegoldó eszközként használni.”²⁷ Továbbá nagyon fontos, hogy a szankciókkal érintett és alapjogaiban korlátozott személyek számára biztosítva legyen a jogorvoslati lehetőség, a társadalmi kontroll és a nemzetközi szervezetekhez való fordulásjoga.²⁸

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Belovics Ervin – Vokó György (2014): A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest

szeti biometrikus adatok nyilvántartásáról szóló 2009. évi XLVII. törvény és azzal összefüggésben más törvények módosításáról

2015. évi XLII. törvény a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről

2011. évi CXLIII. törvény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyvének kihirdetéséről

2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról

1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

1997. évi LXXXIII. törvény a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól

1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről

²⁷ Kóhalmi László: Jogbiztonság és büntető jogalkotás. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok „a biztonság rendészettudományi dimenziói – változások és hatások” című tudományos konferenciáról. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2012. 94. o. (Pécsi Határőr Tudományos Közlemények; XIII.)

²⁸ Vokó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog, Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft. (2014) http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Voko_Gyorgy_Magyar_buntetes_v_grehajitasi_jog/ch02s07.html#id611744 (letöltés ideje: 2016. 12. 11.)

„A büntetés-végrehajtást övező garanciarendszerhez hozzátartozik az adott végrehajtási tevékenységet irányító, vezető, ebből fakadó belső ellenőrzésén túlmenően az ügyészi törvényességi felügyelet, a nemzetközi ellenőrzés, társadalmi ellenőrzés, az elítéltnak – mint minden embernek – az ombudsmanhoz, valamint nemzetközi szervezetekhez fordulási joga, az utóbbi szervezetek látogatásai is. Ahol az egyes emberek alapjogai korlátozás alá esnek – ha törvény vagy bírósági ítélet alapján is történik ez – a legmesszebbmenő védelmet kell nyújtani az esetleges hatalommal való visszaéléssel, az emberi jogok súlyos megsértésével szemben.”

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

2. Bibó István: Akadémiai székfoglalója: Az államhatalmak elválasztása egykor és most. <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/290.html> 1947. (letöltés ideje: 2016. 12. 11.)
3. Király Tibor (2008): Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest ([file:///C:/Users/Dr.%20Frigyer/Downloads/2011_0001_527_jogi_alapjan%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Dr.%20Frigyer/Downloads/2011_0001_527_jogi_alapjan%20(1).pdf))
4. Lőrincz József (2009): Büntetőpolitika és börtönügy. Rejtjel Kiadó, Budapest
5. Kóhalmi László (2006): Az életfogytig tartó szabadságvesztés a magyar büntetőjogban
Börtönügyi szemle
(http://epa.oszk.hu/02700/02705/00067/pdf/EPA02705_bortonugyi_szemle_2006_3_035-043.pdf)
(letöltés ideje: 2016.12.13.)
6. Kóhalmi László (2012): Jogbiztonság és büntető jogalkotás. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok „a biztonság rendészettudományi dimenziói – változások és hatások” című tudományos konferenciáról, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, Pécs
7. Lajtár István (2014): A büntetés-végrehajtás feletti kontroll modelljei. Börtönügyi Szemle (<http://bv.gov.hu/download/8/ba/c0000/Bortonugyi%20Szemle%202014%201%20sz%C3%A1m.pdf>) (letöltés ideje: 2016.12.10.)
8. Magyarország Alaptörvényéhez fűzött indoklás
9. Mezey Barna (szerk.) (2003): Magyar Alkotmánytörténet. Oziris Kiadó Budapest
10. Mészáros Bence (2015): A kriminalisztika és a magánnyomozás kapcsolata. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja a Magyar Rendészettudományi Társaság közreműködésével. Pécs
11. Ruzsonyi Péter (2014): Pönológiai alapvetések. In: Ruzsonyi Péter (szerk.): Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből. Nemzeti Közszerológiai Egyetem rendészettudományi Kar, Budapest
12. Szilágyi Péter (2014): Jogi alaptan. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014
13. Szűcs András (2014): A fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód törvényességének helyzete Magyarországon. Börtönügyi Szemle
(http://epa.oszk.hu/02700/02705/00055/pdf/EPA02705_bortonugyi_szemle_2003_3_009-018.pdf)
(letöltés ideje: 2016. 12. 10.)
14. Takács Albert (2011): A hatalommegosztás elve az alkotmányos értékek rendszerében. (http://uni-nke.hu/uploads/media_items/a-hatalommegosztas-elve-az-alkotmanyos-ertekek-rendszerében.original.pdf) (letöltés ideje: 2016. 12. 10.)
15. Vókó György (2006): Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs
16. Vókó György (2014): A büntetés-végrehajtási jog szerepe a jogállamban. Börtönügyi Szemle 2014, (<http://bv.gov.hu/download/8/ba/c0000/Bortonugyi%20Szemle%202014%201%20sz%C3%A1m.pdf>) (letöltés ideje: 2016.12.10.)
17. Vókó György (2014): A magyar büntetés-végrehajtási jog, Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., Budapest
(http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Voko_Gyorgy_Magyar_buntet-es_vegrehajtasi_jog/ch02s07.html#id611744) (letöltés ideje: 2016. 12. 11.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

18. Magyarország Alaptörvénye
19. 2015. évi CLII. törvény a bünygyi nyilvántartási rendszerről, az Európai Unió tagállamainak bíróságai által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletek nyilvántartásáról, valamint a bünygyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartásáról szóló 2009. évi XLVII. törvény és az azal összefüggésben más törvények módosításáról
20. 2015. évi XLII. törvény a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról
21. 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
22. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
23. 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről
24. 2011. évi CXLIII. törvény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyvének kihirdetéséről
25. 2011. évi CLXIII. törvény az ügyészségről
26. 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról
27. 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
28. 1997. évi LXXXIII. törvény a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól
29. 1995. évi CVII. törvény a büntetés-végrehajtási szervezetről
30. 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről
31. 20/2014. (XII. 23.) LÜ utasítás a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészi tevékenységről

FRIGYER LÁSZLÓ¹ – MÁTYÁS SZABOLCS²**A környezet és a természet elleni bűncselekmények hazai szabályozásának érdekességei****The interesting things about the national regulations of crimes against environment and nature****Absztrakt**

A tanulmány a környezet és a természet elleni bűncselekmények hazai szabályozásának érdekességeit vizsgálja. Ennek keretében megállapításokat tesz a jelenlegi struktúra előzményeire és kialakulására vonatkozóan, majd ezen vezérfonalak mentén elemzésre kerülnek a büntetőjogi szabályozás szükségességének egyes alapkérdései. Továbbá kifejtésre kerülnek a témára vonatkozó hatályos szabályozás legfontosabb normatívái.

Kulcsszavak: környezetvédelem, természetvédelem, környezet és természet elleni bűncselekmények

Abstract

The study examines the interesting things about the national regulation of crime against environment and nature. Within that it makes statements concerning the antecedents and creation of the current structure. Following these guidelines it analyses the necessity of criminal law regulations in certain fundamental questions. Moreover it elaborates the most important normatives of the current regulation concerning the topic.

Keywords: enviromental protection, nature conservation, crimes against environment and nature

¹ Nemzeti Közszerológáti Egyetem Rendészettudományi Kar - National University of Public Service Faculty of Law Enforcement , E-mail: frigyer.laszlo@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-3507-3352

² Nemzeti Közszerológáti Egyetem Rendészettudományi Kar - National University of Public Service Faculty of Law Enforcement, E-mail: matyas.szabolcs@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0001-9529-7596

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

1. BEVEZETÉS

Az európai értékeken is nyugvó hazai társadalmunkban mára már nem kérdésként, hanem tényként állapítható meg az, hogy a környezet és a természet védelmének szükségessége – a hazai rendszert szemlélve – egyértelműen állami intézmény és eszközrendszerrel megvalósítandó feladatként aposztrofálódik. Ezt igazolja a 28/1994. (V. 20.) AB határozat is, hiszen a környezethez való jog egy olyan harmadik generációs sajátos alkotmányos jog, amellyel kapcsolatban elsősorban az intézményvédelmi oldal ölt meghatározó jelleget³ a vonatkozó normatívák tükrében. Ugyanakkor a hatályos szabályozás egy igen hosszú folyamat eredményeképpen alakult ki, mivel a „környezeti (környezetvédelmi) jogalkotás a rendszerváltás után indul el abba az irányba, hogy a Nyugat-Európában elért eredményeket átültesse.”⁴ Mindazonáltal ez nem azt jelenti, hogy a rendszerváltás előtti időszak – büntetőjogi vetületét görcső alá véve – „gyökértelennek” minősül, hiszen a múltat vizsgálva nyugodtan kijelenthetjük, hogy „a környezeti – vagy legalábbis környezetvédelmi jellegű – büntetőjogi szabályok igenis fellelhetők a hazai büntetőjogunkban, s nem volt semmiféle lemaradásunk a földrajzi értelemben vett nyugati országok törvényi szabályozásához viszonyítva.”⁵

2. A BÜNTETŐJOGI SZABÁLYOZÁS SZÜKSÉGESSÉGÉNEK ALAPJA

A büntetőjogi szabályozás szükségessége iránti igény sajnálatos módon – az egyes kiemeltebb médiavisszhangot kiváltó bűncselekmények hatására is – folyamatosan jelen van, és „összességében elmondható, hogy az elmúlt 10 évben mind a társadalmi, mind a

³ 28/1994. (V. 20.) AB határozat: Indokolás III.: 2. A környezethez való jogot az alanyi jogokhoz való sajátos viszonya, valamint sajátos tárgya különbözteti meg mind a többi alapjogtól, mind az alkotmányban kitűzött feladatoktól.

a) A környezethez való jog jelenlegi formájában nem alanyi alapjog, de nem is pusztán alkotmányos feladat vagy államcél, amelynek megvalósítási eszközeit az állam szabadon választhatja meg. A környezethez való jog köztudottan nem sorolható a klasszikus, védelmi jellegű alapjogok közé, hanem úgynevezett harmadik generációs alkotmányos jog, amelynek jellege még vitatott, s amelyet még csak kevés kortárs alkotmány tartalmaz. Ez a jog ugyanakkor nem is pusztán alkotmányban kitűzött feladat vagy államcél. (...) 3. A környezetvédelemhez való jog mindezekkel szemben elsősorban önálló és önmagában vett intézményvédelem, azaz olyan sajátos alapjog, amelynek az objektív, intézményvédelmi oldala túlyomó és meghatározó.

⁴ Köhalmi László: A magyar környezeti büntetőjog kialakulása. In: Fenyvesi Csaba, Herke Csongor (szerk.): Minúciák – Tanulmányok Tremmel Flórián 60. születésnapjának tiszteletére. PTE ÁJK, Pécs, 2001, 147.o.

⁵ Köhalmi László: A magyar környezeti büntetőjog kialakulása. In: Fenyvesi Csaba, Herke Csongor (szerk.): Minúciák – Tanulmányok Tremmel Flórián 60. születésnapjának tiszteletére. PTE ÁJK, Pécs, 2001, 147.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

szakmai érdeklődés nagymértékben megnőtt a környezetvédelemmel kapcsolatos büntetőügyek, közöttük a madármérgezések iránt.”⁶

A természet „határtalansága” végett pedig mindenképpen szükség van közös Európai Uniós fellépésre is, amelyre vonatkozóan Köhalmi László már évekkel ezelőtt felvetette – többek között – egy környezeti büntetőjoggal kapcsolatos egységes európai minikódex megalkotásának szükségességét”⁷ is.

A hazai büntetőjogi normákat – és annak legitimitását biztosító szabályozást – vizsgálva megállapítható, hogy több többől is fakad a környezetvédelem büntetőjogi szabályozásának szükségessége. Az Európai Unió és a nemzetközi környezeti büntetőjog irányának és alakulásának kérdése – mint a szabályozás egyik szükségszerű alapozója – a dolgozat adta korlátok miatt nem kerül kifejtésre. Annak részletei Köhalmi László „A környezet védelme a magyar büntetőjogban” címet viselő doktori értekezéséből⁸ teljes mértékben megismerhetők. Továbbá más szerzők is igen értékes írásokat közöltek a tárgyra vonatkozóan.⁹

A természet már említett „határtalansága”, az ésszerű gazdálkodás és a jövőért érzett felelősség tudata abszolút megnyilvánul Magyarország Alaptörvényének (a továbbiakban: Alaptörvény) a környezetvédelemre vonatkozó szabályozásában is. Már a Nemzeti Hitvallás is kinyilvánítja, hogy ápoljuk és megóvjuk a Kárpát-medence természet adta értékeit, továbbá „felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.” A hozzá fűzött indokolásból pedig egyértelműen kiderül, hogy most először jelenik meg a

⁶ Angyal Miklós – Farkasné Halász Henrietta: Védett madarak korboforán okozta mérgezésének nyomozása. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): A határrendszettől a rendszettudományig. Pécs, 2016, 218. o.

⁷ Köhalmi László: Európai biztonság avagy az egységes európai büntetőjog víziója. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): A rendszettudomány határárkövei. Pécs, 2012, 272. o.

„Amikor a büntetőjog európaizálásáról beszélünk, szinte kihagyhatatlan témának számít a Corpus Juris megemlézése. A Corpus Juris (CJ) az európai pénzügyi érdekek védelmét szolgáló jogszabálytervezet, mely 1997.-ben került megalkotásra a Mireille Delmas-Marty nevével fémjelzett szakértői csoportnak. (...) A minikódex – megítélésem szerint – ékes bizonyítéka annak, hogy az EU-t mennyire a gazdasági érdekek mozgatják, hiszen a közös vagy részben közös európai büntetőjogi matéria felé az első lépés a pénzügyi érdekek védelme terén történt, holott – e terület fontosságát nem vitatva – más jogterület (pl. környezeti büntetőjog, szexuál-büntetőjog) sokkal alkalmasabb lehetett volna erre.”

⁸ Köhalmi László: A környezet védelme a magyar büntetőjogban. Doktori értekezés, Pécs, 2010

⁹ Bándi Gyula: Környezetjog. 2014

(http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_539_Kornyezetjog/ch18.html) (letöltés ideje: 2016. 12. 12.)

Görgényi Ilona: A környezetvédelmi büntetőjog megújulása az új évezredben. (http://www.mjsz.unimiskolc.hu/201102/9_gorgenyiilona.pdf) (letöltés ideje: 2016. 12. 12.)

Várhegyi Éva: A környezeti büntetőjog bírósági gyakorlata különös tekintettel a természetkárosítás büntette elemzésének tapasztalatai alapján.

(http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/project_docs/itelkezesi_gyakorlat_tanulmany.pdf 2013) (letöltés ideje: 2016. 12. 12.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

hazai jogszabályi hierarchia csúcsát jelentő alaptörvényi szabályozásban az egészséges környezet fenntartásának és megőrzésének elve.

Az alaptörvény P) cikke nagyon fontos momentumokat tartalmaz a természeti erőforrások mindenkit terhelő védelmének kötelezettségére vonatkozóan. Az Alaptörvény XX. cikke értelmében mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghöz, amelyet Magyarország többek között a környezet védelmének a biztosításával is elősegít. Ugyanakkor az állam már nem vállalja az egészséges környezethez való jog megvalósítását, hanem annak csak az elősegítését, biztosítását segíti. Továbbá új elemként jelenik meg az egészséges élelmiszerekhez való hozzáférés biztosítása is.

A XXI. cikk az egészséges környezethez való jogot aposztrofálja azzal, hogy a károkozóknak a megbomlott egyensúlyt helyre kell állítani vagy a helyreállítás költségeit kell viselnie.

Természetesen a védendő értékek több törvényben is megjelennek,¹⁰ de az idő és a helyszűke végett a büntetőjogi szabályozás alapjaként csak az Alaptörvényben fentebb nevesített környezetvédelmi értékek kerültek megjelölésre.

3. A HATÁLYOS BÜNTETŐJOGI SZABÁLYOZÁS

Az Alaptörvényben is nevesített természet és környezetvédelmi érdekek *ultima ratio* jellegű védelmét a büntetőjog eszköztárához biztosítja. A környezet és a természet elleni bűncselekmények pontos felsorolása pedig a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. C. törvény (a továbbiakban: Btk.) Különös Részben lévő – „A környezet és a természet elleni bűncselekmények” címet viselő – XXIII. fejezetben található.

Ugyanakkor hangsúlyozni kell azt is, hogy a büntetőjog *ultima ratio* jelleg végett csak abban az esetben lehet ehhez az eszköztárhoz nyúlni, ha a felmerült probléma – annak jellege végett – más módon nem orvosolható. Ugyanis a „büntető jogszabályokat – mint már számtalan kutatás kimutatta – tilos általános problémamegoldó eszközként használni.”¹¹ A Btk. kérdéskör kapcsán meghozott jelentős újítása az volt, hogy – a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvénnyel ellentétben – önálló külön fejezetbe foglalta a

¹⁰ Pl.: 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól, 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről; 1996. évi LV. törvény a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról; 1996. évi CXVI. törvény az atomenergiáról; 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről;

1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről; 2009. évi XXXVII. törvény az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról; 2011. évi CXCVI. törvény a nemzeti vagyonról; 2012. évi CLXXXV. törvény a hulladékról; 2013. évi CII. törvény a halgazdálkodásról és a hal védelméről; 2013. évi CXXV. törvény a hulladékgazdálkodási közszolgáltatási tevékenység minősítéséről; 2015. évi LVII. törvény az energiahatékonyságról; 2016. évi LXXIV. törvény a településképp védelméről.

¹¹ Kőhalmi László (2012): Jobbiztonság és büntető jogalkotás. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok „A biztonság rendészettudományi dimenziói – változások és hatások” című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2012, 94. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

környezet és a természet elleni bűncselekmények tényállásait. A fejezetben szabályozott – környezet és természet rendje elleni – bűncselekmények a környezetkárosítás, a természetkárosítás, az állatkinzás, az orvvadászat, az orvhalászat, a tiltott állatviadal szervezése; a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése, az ózonréteget lebontó anyaggal visszaélés, a radioaktív anyaggal visszaélés, a nukleáris létesítmény üzemeltetésével visszaélés és az atomenergia alkalmazásával visszaélés.

A felhozott tényállások alapjait, mint keretkitöltő normatívák – az Alaptörvényen kívül – a 11. idézetben megjelölt törvényekben fogalt rendelkezések szolgáltatják. A tényállások kapcsán általánosságban az is megállapítható, hogy „a büntetés célja a Btk. Általános Részében megfogalmazott büntetési célon belül elsősorban a megelőzés és ezt követi a megtorlás.”¹² Továbbá az Alaptörvény XXI. cikkéből levezetve kiemelt jelentőséggel bír az okozott kár, a környezeti sérülés helyreállításának kötelezettsége és terhe is (lásd. 10. idézet).

Nagyon érdekes annak a ténynek a kiemelése is, hogy az egyes tényállások megvalósulása kapcsán számos esetben jelentkezik vagyon elleni bűncselekményekkel kapcsolatos halmazati kérdés vizsgálatának szükségszerűsége is, hiszen akár a környezetkárosítás, a természetkárosítás, az állatkinzás, az orvvadászat, vagy az orvhalászat kapcsán szinte szükségképpen jelentkezik a vagyon elleni bűncselekmény halmazati kérdésének a vizsgálata.

4. ZÁRÓ GONDOLATOK

Meg kell említeni egyrészt azt is, hogy a környezeti bűncselekmények – mint láthatjuk – nagyon széles körben megvalósíthatók, sokszor igen magas kárérték realizálódásával, amelynek okán megállapítható, hogy „a jogtárgy sértések nagyfokú heterogenitást mutatnak.”¹³ További érdekesség, hogy a téma kapcsán sok olyan hasznos és tanulságos – itt részletesen ki nem fejtett – jogeset is született, amely akár laikus szemlélő számára is megvilágíthatja az egyes környezetjogi kérdések mikéntjét és miértjét.¹⁴ Fontos – és egyben külön vizsgálatot igénylő – esetként jelentkezik az is, ha a vizsgált fejezetben nevesített bűncselekmények kapcsán jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi

¹² Polt Péter: A környezet és a természet elleni bűncselekmények. In: Polt Péter (szerk.): Új Btk. Kommentár 5. kötet, Különös Rész. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013, 134. o.

¹³ Kőhalmi László: A Határőrség szerepe a környezeti bűncselekmények megelőzésében és felderítésében – glosszák a környezeti bűnmegelőzésről. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a „Határőrség szerepe a bűnmegelőzésben” című tudományos konferenciáról. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2003, 221. o.

„A környezeti bűncselekményeknél a jogtárgy sértések nagyfokú heterogenitást mutatnak. A lefoglalt természeti értékek köre igen nagy.”

¹⁴ Fejes Lászlóné Utasi Anett: Környezetjogi esetek. 2011

(http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0021_Kornyezetjog/ch01.html) (letöltés ideje: 2016. 12. 11.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

intézkedések meghozatala is szóba kerül.¹⁵ Ugyanis annak ellenére, hogy jelentős társadalmi igény van a jogi személyek büntetőjogi felelősségének a kérdésében – különösen a nagyobb kihatással járó környezeti károkozásoknál, mint például az ajkai vörösiszap katasztrófa¹⁶ vagy a tiszai ciánmérgezés¹⁷ – a jogalkotó „nem iktatta törvénybe a jogi személy büntetőjogi értelemben vett büntethetőségét.”¹⁸ Ennek kapcsán szintén érdekes kérdés a nyomozó hatóságnak a jogi személyek vonatkozásában alkalmazott krimináltaktikai és kriminálmotodikai tevékenysége is. Hiszen amilyen egyértelműnek tűnik, hogy a „kriminálisztika a bűncselekmények nyomozásának tudománya,”¹⁹ olyan komoly problémákat jelent(het) a jogi személyekkel kapcsolatos intézkedések realizálása és hathatós foganatosítása. Mindazonáltal ezen kérdések részletesebb tárgyalása sajnálatos módon – a helyszűke végett – nem képezi jelen dolgozat tárgyát.

ÖSSZEGZÉS

A környezeti bűncselekmények léte abból a jogos társadalmi igényből vezethető le, amely a dolgozat első részében megjelenített alaptörvényi normatívában is bennfoglaltatik. Természetesen a kérdéskör szélesebb taglalására – az egyes felvillantott szabályozási szisztémák és problémakörök kivételével – komolyabb kutatás szükségeltetik, ugyanis a téma komplexebb vizsgálatot igényel. Már csak azért is, mert a boncolgatott témakör kapcsán nagy látenciával rendelkező²⁰ bűncselekményi tényállásokról beszélünk. Továbbá nehézségként jelentkezik, hogy a bűncselekmény elkövetése, annak észlelése és a vonatkozó büntetőeljárás megindulása már önmagában is jelentős időintervallumot kitehet. Mindezt tetézi még az is, hogy a természetet és a környezetet ért károk és azoknak a következményei nem minden esetben mérhetők fel egyértelműen, hiszen azoknak akár több generációs kihatásaival a vonatkozó büntetőeljárás kereti között nem igazán lehet reálisan számolni.

¹⁵ A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedések részleteit a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. törvény tartalmazza.

¹⁶ https://hu.wikipedia.org/wiki/Ajkai_v%C3%B6r%C3%B6siszap-katasztr%C3%B3fa (letöltés ideje: 2016. 12. 12.)

¹⁷ https://hu.wikipedia.org/wiki/Tiszai_ci%C3%A1nszennyez%C3%A9s (letöltés ideje: 2016. 12. 12.)

¹⁸ Király Tibor (2008): Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.; 649. o.

¹⁹ Mészáros Bence: A kriminálisztika és a magánnyomozás kapcsolata. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja a Magyar Rendészettudományi Társaság közreműködésével. Pécs, 2015, 133. o.

²⁰ Kőhalmi László: A Határőrség szerepe a környezeti bűncselekmények megelőzésében és felderítésében – glosszák a környezeti bűnmegelőzésről. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a „Határőrség szerepe a bűnmegelőzésben” című tudományos konferenciáról. Pécs: Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2003.; 221. o. (Pécsi Határőr Tudományos Közlemények; II.) (ISSN 1589-1674)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Angyal Miklós – Farkasné Halász Henrietta (2016): Védett madarak korboforán okozta mérgezésének nyomozása. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): A határrendészettől a rendészettudományig. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs
2. Bándi Gyula: Környezetjog.
3. (http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_539_Kornyezetjog/ch18.html) (2014) (letöltés ideje: 2016.12.12.)
4. Fejes Lászlóné Utasi Anett: Környezetjogi esetek.
5. (http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0021_Kornyezetjog/ch01.html) (2011) (letöltés ideje: 2016.12.11.)
6. Görgényi Ilona: A környezetvédelmi büntetőjog megújulása az új évezredben. (http://www.mjsz.uni-miskolc.hu/201102/9_gorgenyiilona.pdf) (letöltés ideje: 2016.12.12.)
7. https://hu.wikipedia.org/wiki/Ajkai_v%C3%B6r%C3%B6s-szap-katasztr%C3%B3fa (letöltés ideje: 2016.12.12.)
8. https://hu.wikipedia.org/wiki/Tiszai_ci%C3%A1nszennyez%C3%A9s (letöltés ideje: 2016.12.12.)
9. Király Tibor (2008): Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest
10. Kóhalmi László (2001): A magyar környezeti büntetőjog kialakulása. In: Fenyvesi Csaba, Herke Csongor (szerk.): Minúciák – Tanulmányok Tremmel Flórián 60. születésnapjának tiszteletére. PTE ÁJK, Budapest
11. Kóhalmi László (2003): A Határőrség szerepe a környezeti bűncselekmények megelőzésében és felderítésében – glosszák a környezeti bűnmegelőzésről. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a „Határőrség szerepe a bűnmegelőzésben” című tudományos konferenciáról. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs
12. Kóhalmi László (2010): A környezet védelme a magyar büntetőjogban. Doktori értekezés, Pécs (<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/kohalmi-laszlo/kohalmi-laszlo-vedes-ertekezes.pdf>) (letöltés ideje: 2016.12.12.)
13. Kóhalmi László (2012): Európai biztonság, avagy az egységes európai büntetőjog víziója. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): A rendészettudomány határhárai. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs
14. Kóhalmi László (2012): Jogbiztonság és büntető jogalkotás. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok „A biztonság rendészettudományi dimenziói – változások és hatások” című tudományos konferenciáról. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs
15. Mészáros Bence (2015): A kriminalisztika és a magánnyomozás kapcsolata. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja a Magyar Rendészettudományi Társaság közreműködésével, Pécs

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

16. Polt Péter (2013): A környezet és a természet elleni bűncselekmények. In: Polt Péter (szerk.): Új Btk. Kommentár 5. kötet, Különös Rész, Nemzeti Közszerkölátati és Tankönyv Kiadó, Budapest
17. Várhegyi Éva (2013): A környezeti büntetőjog bírósági gyakorlata különös tekintettel a természetkárosítás büntette elemzésének tapasztalatai alapján.
18. (http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/project_docs/itelkezesi_gyakorlat_tanulmany.pdf)
(letöltés ideje: 2016.12.12.)

JOGSZABÁLYOK

1. Magyarország Alaptörvénye
2. 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről
3. 1996. évi LV. törvény a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról
4. 1996. évi CXVI. törvény az atomenergiáról
5. 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről
6. 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről
7. 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
8. 2009. évi XXXVII. törvény az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról
9. 2001. évi CIV. törvény a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről
10. 2011. évi CXCVI. törvény a nemzeti vagyonról
11. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
12. 2012. évi CLXXXV. törvény a hulladékról
13. 2013. évi CII. törvény a halgazdálkodásról és a hal védelméről
14. 2013. évi CXXV. törvény a hulladékgazdálkodási közszolgáltatási tevékenység minősítéséről
15. 2015. évi LVII. törvény az energiahatékonyságról
16. 2016. évi LXXIV. törvény a településkép védelméről
17. 28/1994. (V. 20.) AB határozat

HORVÁTH LÍVIA¹

**A műveleti területen szolgálatot teljesítők egészségének
védelme, immunrendszerük erősítése, különös tekintettel a
táplálkozásra**

**Food for soldiers serving on the operating seats, and its
updating with probiotics**

Absztrakt

A cikk betekintést ad a műveleti területen szolgáló katonák táplálkozásába, élelemmel való ellátásába. Elemzi az ételmezési normák összetételét hazánkban és külföldön. Ajánlásokat tartalmaz az egészséges táplálkozás elveit is figyelembe véve a normacsomagok korszerűsítésére, egy esetleges kiegészítő normacsomag létrehozására. Felhívja a figyelmet a haderő egészsége hosszú távú megőrzése érdekében a probiotikus törzsek alkalmazására, a megfelelő vitamin és ásványi anyag, valamint folyadék bevitelére.

Kulcsszavak: norma, probiotikum, bélflóra, harcképesség

Abstract

The nutrition is an element of our lives, our lifestyles directly influencing our health. From times, immemorial human health is the greatest value, retaining it the nutrition got an important role for thousands of years. The quantity and quality of the consumed nourishment influences our health states, physical and intellectual efficiencies, in the cases of the soldiers the fight. Healthy nutrition is the part of the prevention, hereby assumable the retaining of the army's hitting power and being mobilizable, that is state interest and national affair too, because the existence of the state depends on the military as well. "The best cure is the prevention", with which the factors harmful for the health are eliminable. So, the duration of the active years in service is increasable. The article without aiming to give an exhaustive list, presents the military nutrition on the operating seats, and

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató/National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: horilivi@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8213-3936

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

makes proposals on its modification considering the principles of the healthy nutrition.

Keywords: *norm, probiotics, intestinal flora, hitting power*

BEVEZETÉS

A katonai táplálkozás irodalmát áttekintve, a hadiélmezés a múltban terjedelmes irodalmat takar, azonban napjaink katonai táplálkozásáról, a normák beltartalmáról, összetételéről jóval kevesebb anyagot találtam, ez a meglátás szolgált alapul a cikk írásához. A cik kem első felében a hadiélmezést mutatom be napjainkban, a második felében a humán mikroflórát – mint az egyik lehetséges befolyásoló tényezőt – ismertetem a teljesség igénye nélkül. A probiotikus törzsek kutatása napjainkban is intenzíven folyik. A célzott probiotikus törzsek alkalmazása a később említett klinikai kórképek kiegészítő terápiájában, valamint a prevencióban, sőt a mentális állapot javításában is hatékony szerepet tölthet be a haderő állományánál. A humán mikroflórán belül egy viszonylag új kutatási terület a „bél-agy” gát tengely vizsgálata. Bizonyos baktériumtörzseket már sikerült azonosítani, aminek célzott adásával a pszichiátriai kórképekben (pl. depresszió, hangulati instabilitás stb.) javulás érhető majd el. A humán mikroflórával kapcsolatos irodalmat áttekintve konklúzióként vonható le, hogy számtalan nyitott kérdés áll még a tudomány előtt, ami további vizsgálatokat indokol. Ennek alapján további vizsgálatot igényel a törzsek egymásra hatása, tekintettel arra, hogy minden ember bélflórája ugyanúgy különböző, mint az ujjlenyomata, így a célzott probiotikus törzsek kiválasztása, megfelelő ideig és dózisban történő adása is vizsgálat tárgyát képezi. A probiotikumok kiválasztását nehezíti, hogy az orvosok, gyógyszerészek sem kellően jártasak még abban, hogy melyik törzset, milyen kórképre alkalmazzanak, ráadásul a készítmények jelentős része nem gyógyszer, hanem étrendkiegészítő, így ezek 2004 óta csak notifikációs eljárás alá esnek. A téma aktualitását igazolja, hogy a táplálkozás és a humán mikroflóra jelentős szerepet játszik az immunrendszer védelmében és az egészség megőrzésében, amely a mai stresszes életmódban nem egyszerű. A cikkem célja, hogy bemutassam, hogyan lehet a fegyveres erő személyi állományának harcképességét minél tovább megőrizni, csökkenteni a munkából (szolgálatból) kieső napok számát, és hogy ennek érdekében felhívjam a figyelmet a hadiélmezés fontosságára, a normák tartalmának korszerűsítésére, felülvizsgálatára. Célom továbbá, hogy javaslatot tegyek egy olyan komplex vitamintartalmú kiegészítő norma bevezetésére, amely probiotikumot tartalmaz.

A TÁPLÁLKOZÁSRÓL ÁLTALÁBAN

Enni mindenki tud, egészségesen táplálkozni már sokkal nagyobb kihívás a mai rohanó életben. Az egészséges táplálkozás, habár vannak alapelveik, de mégsem általánosíthatók, hiszen minden embernél mást jelent. Ez alatt azt értem, hogy figyelembe kell venni egy egészséges étrend összeállításánál az életkort, a genetikai adottságokat, betegségeket, az

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

éghajlatot, a környezeti tényezőket, a fizikai aktivitást. A fokozott igénybevétel esetén a haderőnél, vagy akár egy élsportolónál is mást fed le az egészséges táplálkozás. (Eltérő mennyiségű kalória bevitt, valamint vitamint, ásványi anyag igényt eltérő folyadékmenyiséget).

Az egészséges táplálkozás a harcképesség megőrzése érdekében fontos. A táplálkozás életünknek, életmódunknak egy olyan eleme, amely közvetlenül befolyásolja az egészségünket. Az emberi egészség ősidők óta a legnagyobb érték, amelynek megőrzésében a táplálkozás évezredek óta alapvető szerepet kapott. Az elfogyasztott táplálék mennyisége, minősége, vitamin- és ásványianyag-tartalma befolyásolja az egészségi állapotunkat, fizikai és szellemi teljesítőképességünket, a katonák esetében, pedig a harcképességet is. A prevenció része az egészséges táplálkozás, ezáltal biztosítható a hadrafoghatóság megőrzése, amely nemzeti ügy is, hiszen az állam fennállásának biztosítása a védelmi erőkhöz tartozik. A legjobb és legolcsóbb gyógyítás a megelőzés, amellyel ki lehet küszöbölni az egészségre ártalmas tényezőket. Ezáltal növelhető a szolgálatban eltöltött aktív évek száma, időtartama. Mindezek szem előtt tartásával, a teljesség igénye nélkül mutatom be a haderő étellel történő ellátását műveleti területeken, és javaslatokat teszek annak módosítására az egészséges táplálkozás alapelveinek figyelembe vételével.

A táplálkozás a létfenntartás nélkülözhetetlen eleme. A táplálkozás jelentőségét már Hippokratész a betegségek megelőzésében és gyógyításában egyaránt felismerte, a táplálkozás a terápiájának része volt, súlyos betegségekben fontosnak tartotta bizonyos ételek fogyasztását, vagy korlátozását. [1] A katonák egészséges táplálkozására napjainkban is figyelmet kell fordítani, hiszen amennyiben nem jut megfelelő időben és mennyiségben étlemhez a műveleti területen levő katona, nem tud megfelelően koncentrálni, ez pedig kihatással lesz a harcképessége kimenetelére. A katonák étellel való ellátása megfelelő minőségű étellel való ellátása rendkívül összetett feladat, amely több szakember összehangolt munkája révén valósulhat meg a katonai logisztika által. [2] A műveleti területen az egészségtudatos magatartást, beleértve az egészséges táplálkozást, rendkívül nehéz megvalósítani. Ezeken a területeken azonban a fizikai és pszichikai terhelés jóval nagyobb, ezért itt különösen fontos lenne az egészség megőrzése, és a fertőzések elleni védelem leküzdésében a megfelelő vitamin-, ásványi anyag- és energia bevétel. Ennek eredménye lehet az, hogy a haderő személyi állománya, minél tovább őrizze meg harcképességét, csökkenjen a munkából, szolgálatból kiesett napok száma, aminek fontos tényezője a hadiétellel való ellátás, azon belül pedig a normák tartamának korszerűsítése, felülvizsgálata. Az immunrendszer védelme érdekében korszerű és fontos lépés lenne egy kiegészítő norma létrehozása, egy komplex vitamintartalmú, valamint probiotikus törzset tartalmazó készítménnyel.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A HADIÉLELMEZÉS TÖRTÉNETE

HADIÉLELMEZÉS A MÚLTBAN

A megfelelő élelem biztosítására már az ókori római hadvezetés is nagy figyelmet fordított. Ebben az időben a katonai élelmezés alapját a gabona, szalonna, hús, sajt, só, ecet és bor jelentették, de ezek mellett fogyasztottak kenyeret, kását, gyümölcsöket, zöldségeket, halat, vadat és szinte mindent, ami ehető volt. Napóleon, mint az egyik legjelesebb hadvezér is elsődlegesnek tartotta a katonák jóllakottságát. Napóleon szavaiból is kiderül, hogy a katona harcképességét befolyásolja az élelemmel való ellátása. [3]

A háborúban megsérült katonák étrendje eltért. A háborúban a hideg időszak miatt többször előfordultak különböző vesebetegségek (pl. vesemedence gyulladás, felfázásos panaszok): már akkoriban is – hasonlóan napjainkhoz – korlátozni kellett a fehérjeszükségletet, ezért javasolták egy-két húsmentes nap beiktatását. A sajtok közül is csak az édes, zsíros krémsajtok fogyasztása volt engedélyezve, míg a száraz, kemény sajtokat tiltották. Idült vesebetegek diétás kezelésében akkor is nagy szerepet kapott a fűszerek és a só minimalizálása, a fehérje korlátozása mellett. [4] Éhező, vagy nem megfelelően táplált katona a rendet, fegyelmet és jó szellemet nem tudja betartani, ez pedig a siker nélkülözhetetlen feltétele. Az ilyen hadseregek katonái nem bírják a háborús körülményekből adódó óriási fáradalmakat, a testi és lelki megpróbáltatásokat. [5] A hadsereg élelemellátásának alapja az I. világháborúban naponta 300 gramm marhahús és 200 gramm szárazbabfőzelék, 20 gramm só, valamint 200 gramm kenyér volt. A háború idején a vízszükséglet 3-4 liter víz volt személyenként. [4] Az élelmezés utánszállításra volt alapozva, de sokszor szállítási nehézségek miatt a csapatok nem jutottak megfelelő mennyiségű és minőségű élelemhez. A háborús időkben a fokozott fertőzésveszély miatt fokozott figyelmet kellett fordítani az ivóvízre is a kutakban. A víz minőségét orvosok, egészségügyi dolgozók ellenőrizték a tábori helységeken és ahol nem volt megfelelő, ott öröket állítottak. [5] A katonák élelmezése a háborús időkkel egyidős. [6]

HADIÉLELMEZÉS NAPJAINKBAN

A területi okok miatt nem térek ki az egyes korszakoknak megfelelő táplálékokra, de összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a katonák által fogyasztott táplálékok, azaz a hadi-élelmezés jelentősen átalakult napjainkra. Ez összefüggésben áll a globalizációval, a földművelés átalakulásával, a hadsereg létszámának változásával. Az utóbbi évtizedekben egyre inkább elterjedt a kemikalizáció. Ezt bizonyítja, hogy mintegy 10 millió vegyi anyagot állítanak elő napjainkban. *A kemikalizáció során használt vegyi anyagok pl. műtrágyák, az élelmiszerekben használt színezékek, tartósítók; alkalmazásával az élelmiszerek veszítenek vitamin és ásványi anyag tartalmukból és tápértékükből.* [7] Napjainkban a katonák műveleti területen, amennyiben nem érnek vissza hosszabb időn át a táborban kompletírozott élelmiszer csomagot kapnak (angolul rövidítve: MRE), melyek elsősorban félkész, instant zacskós, tartósított ételeket tartalmaznak. A jelenleg is hatályos, *A Magyar*

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Honvédség étellemezési ellátásáról szóló 22/2006. (VIII. 8.) HM rendelet tartalmazza az étellemezési ellátás szabályait és a normákat. [8] A katona egy napi étellemmel történő ellátását szabja meg az étkezési norma. (A norma szót az 1950-es évektől használják a katonai étellemezésben.) [9]

A különböző normák beltartalma, összetétele változatos, erre azonban a jogszabály nem tér ki.

Étellemezési alap- és pótnormák általános forgalmi adóval növelt bruttó értékét rögzíti a fent említett jogszabály: [8]

„3/A. § Az Étellemezési alap- és pótnormák általános forgalmi adóval növelt bruttó értéke:

Honvédség étellemezési ellátásáról szóló 22/2006. (VIII. 8.) HM rendelet tartalmazza az étellemezési ellátás szabályait és a normákat:

- I. számú étellemezési norma: alapnorma a hivatásos, a szerződéses katonák, az ösztöndíjas hallgatók részére 950 Ft/fő/nap;
- II. számú étellemezési norma: ejtőernyős és bűvár beosztású katonák részére 1110 Ft/fő/nap;
- III. számú étellemezési norma: a repülőhajózós állomány részére 1800 Ft/fő/nap;
- IV. számú étellemezési norma: a katonai kórházi ellátásra felvett betegek részére, hatályon kívül helyezve;
- V. számú étellemezési norma: a MH rehabilitációs intézményeibe utaltak részére hatályon kívül helyezve;
- VI. számú étellemezési norma a gyakorlaton résztvevők részére 1050 Ft/fő/nap;
- START étellemezési pótnorma 65 Ft/fő/nap;
- pótnorma fizikai igénybevételkor, gyakorlaton, éjszakai munkavégzéskor 196 Ft/fő/nap.” [8]

Az MRE (Meal Ready to Eat), azaz rögtön fogyasztható étel egy komplettírozott ételmi-csomag, amelynek súlya 1 kg lehet. Az MRE csomagot barna halálnak is nevezik a csomagolásáról a katonák. [10] A napi háromszori étkezés a békefenntartók számára szakácsok közreműködésével a táborokban biztosított. Az ételkészítési-egységcsomagokat csak akkor osztják ki, ha a katona a táboron kívül hajt végre feladatot, és étellemezése másként nem oldható meg. A nem művelési területen tevékenykedő katonák esetében ugyanúgy menüsor közül lehet választani, például: fokhagymaleves, marhahússzár-pörkölt és húsgombóc tésztával; meggyeletes, chilis bab darált marhahússal és currys csirke; vagy zöldségleves, rakott káposzta és birkaragu. A fizikai aktivitás eltérő tápanyagszükségletet feltételez, ami az alapszükségletnél 10-15 százalékkal magasabb lehet, [11] ezért a csomag tartalma minimum 3 000-3 200 kalória. A magyar haderőben összesen 7 féle MRE-csomag áll rendelkezésre, szemben az amerikai hadsereggel, ahol 30 féle. A NATO-tagországok között nemcsak az ételkészítési-csomagok számában mutatkoznak különbségek, hanem azok beltartalma is jelentősen eltér egymástól.

Ezeket a csomagokat hazánkban 1-től 7-ig számozzák, létezik egy tartalék „nyolcadik” csomag is, aminek kiosztása csak rendkívüli helyzetben lehetséges. [10] Tekintettel arra, hogy a haderő fokozott fizikai és mentális terhelésnek van kitéve, a normacsomagoknak is

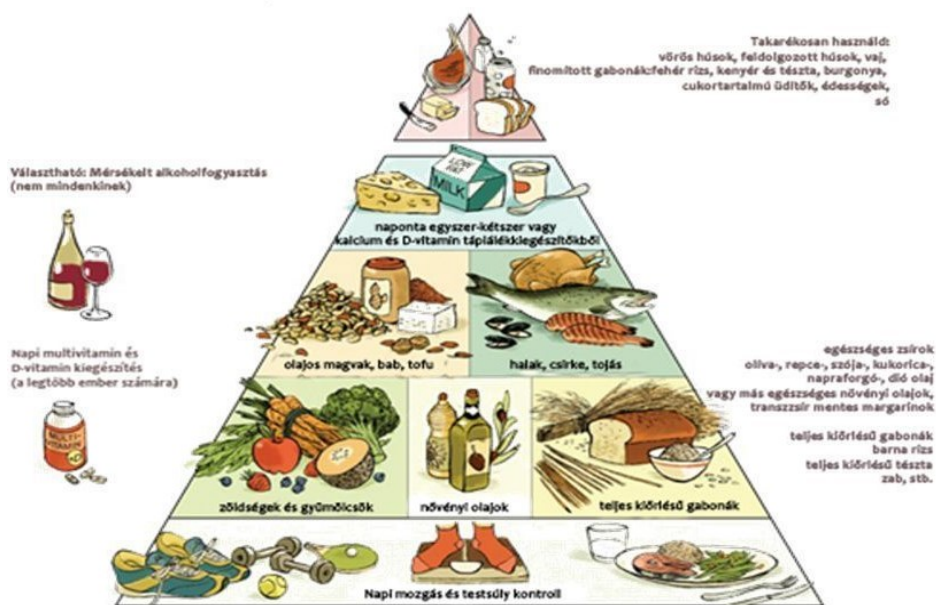
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

az egészséges táplálkozás elveire kell épülniük, biztosítaniuk a megfelelő ásványi anyag-, kalória-, és vitamínszükségletet. Kiegyensúlyozottnak az az étrend tekinthető, amely kielégíti az egyén energia- és tápanyagszükségletét. [13] Az egészséges táplálkozás azt jelenti, hogy minél változatosabban, minél többféle élelmiszerből, különböző ételkészítési módok felhasználásával készülnek az ételek. [14]

AZ EGÉSZSÉGES TÁPLÁLKOZÁS PIRAMISA

Department of Nutrition, Harvard School of Public Health

1. sz. ábra. Az egészséges táplálkozás. [37:35]

TÁPANYAGNORMÁK FELÜLVIZSGÁLATA

A NORMÁK BELTARTALMA

A téma aktualitását igazolja, hogy a katona harcképességének megőrzése nemzeti ügy, amiben nagy szerepet játszik a katonai élelmezés. A magyar haderő élelmezését műveleti területen természetes alapanyagokból készült konzervek biztosítják; a teljesség igénye nélkül említve például a hideg konzerveket, lapkakenyeret, fűszereket, szőlőcukrot, étkezési sót, szalámis pástétomot, májkrémet, (főételt); pászkat, kristálycukrot, instant kávé, cukrot, édességet, italport, aszalt gyümölcsöket, rágógumit, szalvétát, egyéni melegítőes-

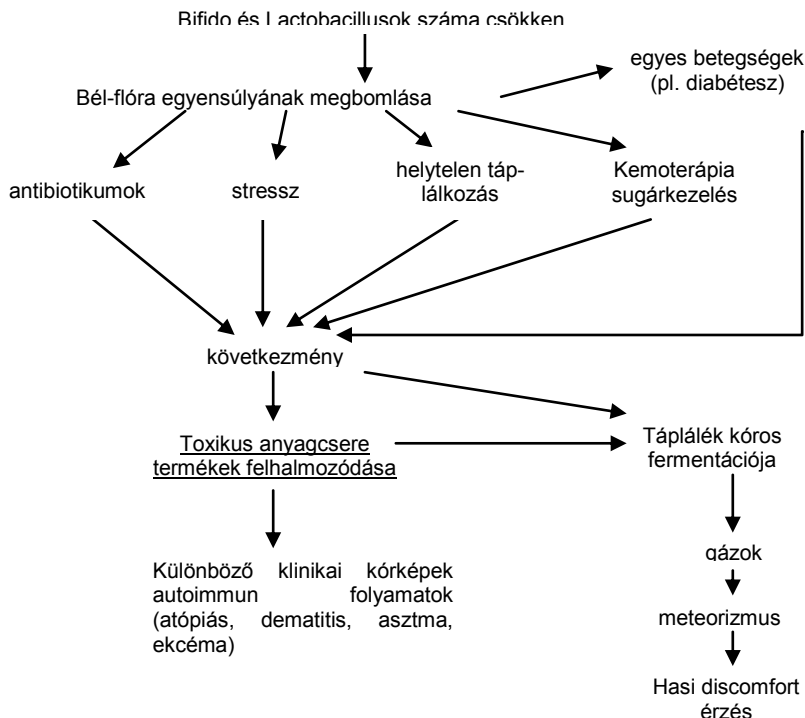
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

közöket és gyufát. Az amerikai MRE nagyrészt por alapú. Az élelmiszer-csomagok beltartalma tükrözi az adott ország étkezési szokásait is; a spanyol MRE például csicseriborsót tartalmaz. Tekintettel arra, hogy a műveleti területen nem lehet melegíteni az ételt, az élelmiszer-csomagokban egyéni melegítőt, fémlapot és pirotáblét is találunk. A túlélő csomagban vallási igényeket, vegán táplálkozást nem tudnak figyelembe venni, de ezekre a táborokban tekintettel vannak. [10] A csomag tartalmát elemezve megállapítható, hogy az ételek glutént, tejcukrot tartalmaznak, ebből következően a glutén-érzékenység és a laktóz-intolerancia kizáró ok műveleti területen. A lisztérzékenység sok esetben későbbi életkorban jelentkezik, sőt, van latens fajtája is, viszont a civilizációs betegségek és az intoleranciák manifesztálódásához a fenti táplálékok nagymértékben hozzájárulnak.

HUMÁN MIKROFLÓRA

A korszerű élelmiszertechnológiai eljárások és a tartósítás lehetővé teszik, hogy a fertőző-esetek száma minimálisra csökkenjen. [15] Azonban a különböző tartósított élelmiszerek, italok fogyasztása és a stressz felborítja a bélflóra egyensúlyát, létrejön a diszbiózis, azaz a patogén baktériumok túlsúlyba kerülnek.

2. sz. ábra: A bélflóra felborulásának okai és következményei (Szerkesztette: dr. Horváth Livia)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A táplálkozás befolyásolja a bélflórát, a bélbaktériumok összetételét. Ezt igazolja, hogy az ősi életformát őrző afrikai falvakban élő kisgyerekek bélflórája jelentősen eltér az Európai Unióban élőkétől. Az immunsejtek 70%-a bélben található, így, ha a jótékony baktériumok száma magasabb a bélben, az immunrendszer megfelelően tud működni.

Mielőtt a probiotikus törzsekre rátérnek, egy rövid kitekintést érdemes tenni a humán mikroflóra. A humán mikroflóra összetétele az emésztőrendszer különböző szakaszaiban eltérő, sőt egyéni eltéréseket is mutat, így egyes baktériumtörzsek jelenléte, vagy hiánya nagyban meghatározza, hogy adott esetben manifesztálódik-e egy betegség, vagy a szervezet képes-e ellenállni neki. [16]

A száj flóráját körülbelül 300 baktériumfaj alkotja, a gyomorban 10^3 sejt/g, a vékonybélben 10^4 - 10^6 sejt/g, a vastagbélben 10^{11-12} sejt/g található. A baktériumtörzsek diverzitást mutatnak, ezt igazolja, hogy a vastagbél és a vékonybél flórája jelentősen különbözik, sőt életünk során is változik. A születéskor steril gyomor-bélrendszerben megindul a baktériumok kolonizációja először az anaerob mikroorganizmusok (*Eschericia, coli* és *Streptococcusok*) telepednek meg, majd fokozatosan alakul ki az összetettebb mikroflóra a *Bifidobacteriumok*, *Bacteroides* és a *Lactobacillusok* megtelepedésével. [17]

A gyomor-bélrendszerben a *Laktobacillusok* (főként a vékonybélben), a *Bifidobaktériumok* (javarészt a vastagbélben) gátolják a potenciális kórokozók és gombák túlzott elszaporodását, miközben a korábban említett hatásmechanizmus alapján stimulálják az immunrendszert. Ezt a mikrobiális közösséget röviden „mikrobiomnak” nevezzük; születésünktől fogva elkísér bennünket, és kölcsönösen előnyös, szimbiotikus kapcsolatot alakít ki a gazdaszervezettel. [18]

A normál bélflóra károsodását különböző klinikai kórképekben is kimutatták. A teljesség igénye nélkül említve néhányat, például az IBS-t (Iritábilis Bélszindróma), [19] az IBD-t, [20] (gyulladásos bélbetegségek) a cukorbetegséget, [21] valamint a *Helicobacter pylori* által okozott gyomorfekélyt. [22] Így ezekben a kórképekben bizonyított, hogy a probiotikum alkalmazása mérsékeli a betegség tüneteit. A stressz hatására is felborul, a bélflóra egyensúlya a patogén mikroorganizmusok túlsúlyba kerülnek, ezért a probiotikumok alkalmazása a haderőnél különösen fontos [23] lehet a prevenció szemszögéből.

PROBIOTIKUMOK

A probiotikumok a WHO/FAO meghatározása alapján olyan mikroorganizmusokat jelentenek, amelyek a gazdaszervezetre pozitív egészségügyi hatást fejtenek ki. [24] A hatás kifejtéséhez azonban megfelelő indikációban klinikailag igazolt hatású baktériumtörzsből savreazisztens megfelelő csiraszámú készítményt (10^{8-11}) kellő ideig kell alkalmazni. [25]

A probiotikumos baktériumtörzsek feladata nemcsak az, hogy segítsék az emésztést és a táplálék lebontását a szervezet által felhasználható alapvető tápanyagokra, hanem, hogy eltávolítsák a potenciálisan toxikus vegyületeket és védjenek a kórokozók ellen is. A bél mikroorganizmusai részt vesznek továbbá a vitaminok szintézisében, és a kalcium, magnézium, valamint a vas abszorpciójában. A vakbélben történő ionabszorpció a szénhidrátok

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

fermentációja és a rövid szénláncú zsírsavak (például esetsav, vajsav) képződését javítja. A haderő sokszor van kitéve fokozott fizikai terhelésnek, ezért több vitamin, ásványi anyag bevitele szükséges. [26] A probiotikumok segítenek a vitaminok szintézisében, az ásványi anyag abszorpciójában, ezért a haderőnél szükséges lenne a kúraszerű alkalmazásuk.

Az immunerősítés egyik hatékony módja a haderőnél a probiotikum alkalmazás. Az immunrendszert is kedvezően befolyásolják a probiotikumok, mert a bél epitheliális felszínén lévő dendritikus sejtek (antigén prezentáló sejtek) Toll-like 4 receptoraihoz kötődve a natív T-sejtek differenciálódását a TH1, illetve a T-regulátor sejtek irányába tolja el. A regulátor sejtek által termelt citokinek túlsúlya az immuntolerancia kialakulását és a természetes adaptív immunitást segíti a kórokozókkal szemben: a TH1 citokin-termelés csökkenése arányos az immunitás csökkenésével. A gyenge immunrendszer egyaránt kedvez az autoimmun, valamint az allergiás folyamatok kialakulásának. A probiotikus törzsek elősegítik az IgA termelését, ami szerepet játszik az enteropatogén fertőzések kivédésében. [27]

Katonák esetében a prevenció részeként hatékony a pro- és szimbiotikumok alkalmazása tekintettel arra, hogy művelési területen fokozott a fertőzésveszély, az élelmiszerek nagy része tartósított, és a stressz hatás is több. A művelési területeken esetlegesen fellépő fertőzések kiegészítő terápiájában is hatékony szerepet töltenek be. Ezt az alábbi példával szemléltetem.

PROBIOTIKUM ALKALMAZÁSA UTAZÁSKORI HASMENÉS ESETÉBEN

Az utazók mintegy 20-50%-ánál lép fel nagy mennyiségű vizes hasmenéssel, hányingerrel és hányással járó tünetcsoport. A katonák esetében nem egyszer fordul elő, hogy más országban kell szolgálatot teljesíteniük. A leggyakoribb kórokozó az enterotoxikus *E. coli*, de emellett a földrajzi sajátosságoktól függően számos más kórokozó is előfordul. Probiotikus törzsek segítségével a haderőnél elkerülhető az utazáskor esetlegesen fellépő bakteriális, vagy vírusos hasmenés.

A *L. acidophilus* gátolja számos „káros” baktérium növekedését – többek között a *Yersinia enterocolitica*, a *Bacillus cereus*, az *E. coli*, a *Listeria monocytogenes*, a *Salmonella* – ezáltal véd a fertőző baktériumok ellen. A bélrendszerben élő jótékony baktériumok feladata egyrészt, hogy megakadályozzák az exogén mikrobák megtelepedését, másrészt a patogének szövetbe jutását. Az IgA termelés serkentése, a citokin-egyensúly szintén hozzájárul a káros kórokozók kivédéséhez. [28] Szimbiotikumoknak nevezzük a pre- és probiotikumokat együttesen tartalmazó készítményeket, ezek még hatásosabbak; számos probiotikum tartalmaz prebiotikumot is. [29] A prebiotikum természetes élelmiszerben is előfordul (például hagyma, csicsóka), ezekre a gyomor-bélrendszer felső szakaszában található emésztőenzimek nem hatnak, és változatlan formában jutnak el a vastagbélig, ahol serkentik a kedvező hatású baktériumok szaporodását. [30]

VITAMINSZÜKSÉGLET

Az egészséges táplálkozás tartalmazza a szükséges ásványi anyagokat és vitaminokat.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Fokozott fizikai igénybevétel hatására nő a szervezet vitaminszüksége. [31] Ha a szükségesnél kevesebb vitamin van a szervezetben, akkor hipovitaminózisról beszélünk, ha több, akkor hipervitaminózisról. Vitaminhiánytól függően a tünetek megjelenése igen változatos lehet. A szervezet vitaminszüksége függ a környezeti tényezőktől is. A C-vitaminhiányos tünetek gyakran tavasszal jelentkeznek. [31] A vitaminszükséget befolyásolja egyrészt a táplálék összetétele, másrészt az elkészítési módja. A sok szénhidrátot tartalmazó étrend növeli a B1 vitamin szükségletet, a több zsír pedig csökkenti. A konyha-technikai eljárások: főzés, párolás, a tartósítás csökkenti az egyes élelmiszerek vitamintartalmát. Ezért a katonák esetében indokoltnak tartanám a normacsomag kiegészítését egy komplex vitaminokat és ásványi anyagokat tartalmazó készítménnyel. A probiotikus készítmények rendszeres megfelelő ideig történő adása hatékony szerepet játszik az immunrendszer védelmében.

A katonák esetében – a sportolókhoz hasonlóan – a táplálék mennyiségére is figyelemmel kell lenni; a fizikai aktivitás növeli az energiaszükséget, de telt has esetén a rekeszizom is feljebb kerül, ez nehezíti a légzést, ráadásul az emésztés energiát is igényel, ezért korábban fáradnak el. [30]

Az állóképességi sportok résztvevőinél igen gyakran előfordulhatnak különböző gyomor-bélrendszeri (gasztrointesztinális) panaszok (mint például hányinger, hányás, gyomorfájdalom, hasmenés, vérzés, görcs, felfúvódás), amelyek kapcsolatba hozhatók a fizikai aktivitással. A sportolók hasi panaszai nagy valószínűséggel a fizikai aktivitáskor bekövetkező mechanikai bélirritációnak és vérellátási zavarnak köszönhetők, ami megváltoztatja a gyomor-béltraktus mikrofóráját és immunsejt-termelődését, minek következtében felszívódási zavar lép fel. [30]

A megterhelő fizikai aktivitás hatására a katonáknál is keletkezhet vérellátási zavar (ischemia), amelynek mértéke a folyadékellátottságtól, dehidratációtól, illetve a hőtermelés nagyságától függ. Ugyanis minél nagyobb a folyadékvesztesség, annál kevesebb só tud a belekből felszívódni, emellett pedig a folyadék kiválasztás nő, ennek következménye a vizes hasmenés. Sportolóknál a terhelés hatására jelentkező mellkasi fájdalom háttérben gastro-oesophagealis reflux húzódnak meg. Ekkor a savas gyomortartalom visszaáramlik a nyelőcsőbe. A tüneteket a dehidratáció felerősíti. Ezért is nagy jelentőségű a megfelelő folyadékpótlás. A sürgető székletürítési inger a szimpatikus idegrendszeri túlsúlynak köszönhető (stresszhelyzetben), ilyenkor felgyorsul a bélmozgása vastagbél utolsó szakaszán. [32] A fent említett tünetek megelőzhetőek probiotikus törzsek kúraszerű alkalmazásával.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Széket flóra	Változás mértéke
Bifidobaktérium	91%-os csökkenés
Laktobacillus	23%-os csökkenés
Clostridium	30%-os növekedés
Addicionális anaerobok	100%-os csökkenés
E. Coli	77%-os csökkenés
Enterococcus	59%-os csökkenés
Emésztetlen képletek	Változás mértéke
Zsír	55%-os növekedés
Fehérje	27%-os növekedés
Cukor	70%-os növekedés
Víz	41%-os növekedés
Egyéb	Változás mértéke
Immunglobulin-A	30%-os csökkenés

1. sz. táblázat. Sportolók bélfloájára a baktériumszám függvényében. [34]

FOLYADÉKSZÜKSÉGLET MINT TELJESÍTMÉNYOPTIMÁLÓ TÉNYEZŐ

A művelési területen az erőnlét megőrzéséhez a megfelelő hidratáltság is hozzátartozik.

Dehidratált állapotban, amennyiben lehetséges, kerülni kell a fizikai aktivitást, különösen 30 °C hőmérséklet fölött, mivel nemcsak teljesítménycsökkenés következik be, hanem növekszik a hőártalom kialakulásának veszélye is. *Amennyiben lehetőség van rá, a katonáknál ajánlatos fél liter folyadékot fogyasztani 1 órával megterhelőbb mozgás előtt, vagy komolyabb bevetések előtt.* Kánikulában, 30 °C feletti hőmérséklet esetén a tiszta víznél sokkal hatékonyabb az izotóniás italok fogyasztása, mert a verejtékezéssel só is veszünk. Célszerű elkerülni a zsírtartalmú italok, ételek fogyasztását, mert a nagy hőségben hányingert, fejfájást okoznak. Dehidratáció esetén, amikor a folyadékvesztés eléri a testtömeg 2 százalékát, jelentős teljesítménycsökkenés következik be; 5 százalékos folyadékhiánynál, pedig kognitív zavarok is fellépnek. Ezekben az esetekben minden egyes elvesztett kilogrammot egy liter folyadékkal kell pótolni. Az alkohol- és koffeintartalmú italok tovább növelhetik a dehidratációt, valamint elektrolit hiányt is eredményeznek. A koffeintartalmú italok jelentősen fokozzák a teljesítményt, ezért a hivatásos állomány és a civil lakosság körében is széles körben alkalmazzák őket. A legtöbb koffeint a kávé tartalmazza, amelynek egy adagjában 50-120 mg található, de 1 liter kólában is 200-300 mg van, egy doboz Red Bullban 80 mg, míg egy tábla csokoládében 20-30 mg koffeint találunk. [34] Összegezve azonban kimondhatjuk, hogy bár a koffein teljesítményfokozó, ennek ellenére nem ajánlott a fogyasztása, mert folyadékhiányt okoz.

A katonáknál a vitaminszükségletet és ásványi anyag pótlását az olajos magvak fogyasztásával is lehet pótolni. A magvak jelentős ásványi anyag-, vitamin- és fehérjebevitelt jelentenek. A pekándió, a földimogyoró a legnagyobb tápértékkel rendelkező olajos mag-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

vak. Emellett Omega-3 zsírsavat tartalmaznak, ami megnöveli az érfalban képződő relaxációs faktor, valamint olyan anyagok elválasztását, amelyek az érbelhártya tartalmának megőrzésében vesznek részt, ezáltal csökken a szívkoszorúér-betegek mortalitása és morbiditása, megelőzhető az állomány idő előtti „elhasználódása”. Szénhidrát-tartalmuk tekintetében nagyrészt keményítőről, illetve élelmi rostokról beszélhetünk. Tekintettel arra, hogy a normacsomagok rosttartalma alacsony, így a pre és probiotikumokkal, valamint különböző olajos magvakkal is javítani lehet az emésztést. Az ásványi anyagok közül a magnézium, a kalcium, a kálium, a foszfor, a cink, a mangán és a vas található meg bennük, nagyobb mennyiségben. A magnézium, például a vérnyomás szabályozásában is közreműködő ásványi anyag. Az olajos magvak és az ezekből kinyert olajok a vitaminok csoportjain belül gazdagok a B-vitamin-csoport tagjaiban, valamint az antioxidáns E-vitaminban, mely antioxidáns létéből fakadóan semlegesíti a szervezetben képződött szabadgyököket. Megemlítendő, hogy a zsírban oldódó vitaminok, mint pl. az A-, a D-, az E-, illetve a K-vitamin felszívódásához, tárolásához nélkülözhetetlen a megfelelő minőségű és mennyiségű zsíradékbevitel, melyhez az olajos magvak fogyasztásával hozzájárulhatunk. Tartalmaznak továbbá számos növényi vegyületet, úgynevezett szterolokat, fitonutrienseket is, amelyek fontosak a szív egészségéhez. [35] Sótér Andrea PhD értekezéséből is kiderül, hogy a haderőnél nem teljesül sok esetben az egészséges táplálkozás még műveletei területen kívül sem. Az ország 12 alakulatánál végzett kérdőíves felmérés alapján a megkérdezettek több mint a fele, 55%-a vélte magát túlsúlyosnak (átlag 9,2 kg-mal), de csak 37% jelölte meg, hogy testsúlyát szeretné csökkenteni. Az adatokra tekintettel a súlycsökkentés szakszerű megvalósításával kapcsolatos felvilágosítást ki kell egészíteni az obesitás esztétikai problémáin túlmutató jelentőségével. A táplálkozás és a betegségek összefüggésének oktatásában célszerű lenne felhívni a figyelmet az elfogyasztott táplálék minőségi, mennyiségi összetételére, gyakoriságára, mert az meghatározza közérzetünket, és szerepet játszhat a betegségek kialakulásában is. Pozitívumként értékelendő, hogy a kérdőívet kitöltők közül 77% rendszeresen, napi 3-5 alkalommal étkezik. Az ételválasztásban 43%-nál az íz a döntő, 38%-nál a mennyiség/kalória és csak 30%-nál meghatározó az étkezés egészséges mivolta. Az ételválasztás szempontjainak, az ételpreferenciáknak és a honvédségi étkezésből hiányoltaknak megismerése lehetőséget ad arra, hogy mind közétkeztetési szinten, mind egyéni és csoportos tanácsadással formálni tudjuk a személyi állomány elfogyasztott tápanyag-beviteli arányait – ezáltal hozzájárulva a betegségmegelőzéshez, egészségük és fizikai teljesítményük javításához. [8]

Az egészséges, minőségi táplálkozás alatt értem a minél változatosabban, többféle alapanyagból, különböző ételkészítési módok felhasználásával, kevesebb adalékanyagot tartalmazó természetes élelmiszerekből előállított táplálékok fogyasztását. A kiegyensúlyozott táplálkozás hozzájárul az egészség megtartásához, növeli az energiatartalékokat.

KÖVETKEZTETÉSEK

A műveleti területen szolgálatot teljesítő katonák kompletírozott élelmiszersomagjainak beltartalma, összetétele javarészt félkész, tartósított élelmiszerekből áll. Ezen a területen az egészséges táplálkozás alapelvei nem érvényesülhetnek. A fokozott fizikai és pszichikai aktivitás, a fertőzések miatt indokolt az immunrendszer fokozottabb védelme a műveleti területen szolgáló katonák esetében. Tekintettel arra, hogy a prevenció még mindig költséghatékonyabb módszer, mint a kialakult betegségek kezelése, az állomány hosszú távú egészségmegőrzése érdekében indokolt lenne a haderő normacsomagját kiegészíteni probiotikus törzseket tartalmazó készítménnyel, illetve komplett vitamint és ásványi anyagot tartalmazó gyógyszerrel. Táplálkozás szempontjából a normacsomagok beltartalmának felülvizsgálata is indokolt egészségügyi szempontból. A gyakorlati megvalósítás azonban nem egyszerű, ugyanis a minőségi élelmiszerek árfekvése magasabb, az élelmezési alapanyagok beszerzése közbeszerzési eljárással történik. Ha nem is szab akadályt a költségvetés, figyelemmel kell lenni az éghajlatra, a környezeti tényezőkre is, így sok esetben ez is indokoltá teszi a tartósítószeres és az E számok alkalmazását. Nem utolsó sorban nagyfokú szakértelmet igényel, ezért a HM és MH élelmezési, gazdasági, egészségügyi szakterület vezetői részéről szoros együttműködést igényel, továbbá folyamatos tájékoztatást tartása indokolt az állomány részére, az egészséges életmód elveit hangsúlyozva.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Kushi, M.: *Rákmegelőzős és gyógyító diéta*. Budapest: Kossuth Kiadó, 2013.
2. Kövesi K.: Életviteli útmutató. *Katonai logisztika*, 2 (2013), 42-43.
3. Sacher G., Bárczy B., Halász S., Sacher M.: *Háborús főzőkönyv*. Budapest: Rózsavölgyi kiadó, 1915.
4. Révai T.: *Ellátási hiányosságok hatásai a funkcionális vesebetegségek kialakulására a Magyar Királyi Honvédségben 1941-45 között*. Budapest: Kiadó, 2008. (PhD-értekezés)
5. Árkay K.: *Vasárnapi könyv*. Budapest: Országos Közművelődési Tanács, 1914.
6. Vágner Béla: Hadiélelmezés fejlődése honfoglalástól napjainkig. *Katonai Logisztika*, 4 (1995), 1991-199.
7. NagyX., PisztraiX., TóthY., ZimonyiY.: *A magyar katonai ellátó (hadtáp) szolgálat története*. Budapest: Zrínyi katonai Kiadó és MH Hadtápfőnökség, 1984.
8. Tompa A.: *Globalizáció és egészség*. Budapest: Springmed Kiadó, 2014.
9. 2015.22/2006. (VIII. 8.) HM rendelet a Magyar Honvédség élelmezési ellátásáról, a normákról.
10. Gion B.: *Szárazföldi csapatok béke és hadi élelmezési normáinak képzése*. Budapest: Kiadó (egyetem), 1981. (PhD értekezés)
11. Gábor A.: *A táplálkozás sport-specifikus aspektusai – a táplálkozás, mint teljesítményoptimalizáló tényező*. Budapest: Semmelweis Egyetem, 2008. (PhD-értekezés)
12. Szűcs L.: Barna halál 3200 kalóriája. *Honvédelem*, 2015.04.20. www.honvedelem.hu/cikk/50485 (A letöltés dátuma: 2016. 12. 27.)
13. Rodler I.: *Új tápanyagtáblázat*. Budapest, Medicina kiadó, 2015.

14. Falus A., Melicher D.: *A sokszínű egészségtudatosság*. Budapest, Springmed Kiadó, 2015.
15. Ember I.: *Egészségföldrajz*. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 2013.
16. Olszeewka, J., Jagusztyn-Krynicka, E. K.: Human Microbiome Project – Influence of gut microbiota on human physiology and health. *Postępy Mikrobiologii*, 51 (2012), 243–256.
17. Hijova, E., Chmelarova, A.: Shortchain fattyacids and colonic health. *Lek. Listy*, 108 (2007), 354–358.
18. Galland, L.: The Gut Microbiome and the Brain. *Journal of Medicinal Food*, 17(2014), 1261–1272.
19. Aragon, G. Graham, D. B., Borum, M., Doman, D.B.: Probiotic therapy for irritable bowel syndrome. *Gastroenterol. Hepatol*, 6 (2010), 39–44.
20. Mack, D. R.: Probiotics in Inflammatory Bowel Diseases and Associated Conditions. *Nutrients*, 3 (2011), 245–264.
21. Choudhary, N., Kalra, S., Gopalkrishnan Unnikrishnan, A., Ajish, T. P.: Preventive pharmacotherapy in type 2 diabetes mellitus. *Indian Journal Endocrinol Metabolism*, 16 (2012), 33–43.
22. Ruggiero, P.: Use of probiotics in the fight against *Helicobacter pylori*. *World Journal Gastrointestinal Pathophysiology*, 5 (2014), 384–391. www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4231502/ (A letöltés dátuma: 2016. 12. 27.)
23. Bhatia, V., Tandon, R. K.: Stress and gastrointestinal tract. *Journal of Gastroenterology and Hepatology*, 20 (2005), 332–339.
24. *Probiotics in food. Health and nutritional properties and guidelines for valuation*. Roma: FAO/WHO, 2006.
25. Vrese, M., Schrezenmeir, J.: Probiotics, Prebiotics and Symbiotic Advances in Biochemical Engineering/Biotechnology. *Journal of Clinical Gastroenterology*, 111 (2008), 1–66.
26. Dahlke, R.: *Az egészség három alappillére. Mozgás Táplálkozás Lazítás*. Budapest: Bionergetic Kft., 2010.
27. Boirivant, M., Strober, W.: The Mechanism of Action of Probiotics, *Current Opinion in Gastroenterology*, 23(2007), 6.
28. Mehla, K., Ramana J.: Travelers' Diarrhea-Associated Enterotoxigenic *Escherichia coli* gyrA Mutants and Quinolone Antibiotic Affinity: A Molecular Dynamics Simulation and Residue Interaction Network Analysis. *OMICS*, 11 (2016), 635–644. www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/27753544 (A letöltés dátuma: 2016. 12. 27.)
29. Mehla, K., Ramana, J.: Probiotics, prebiotics, and symbiotics. *OMICS*, 11 (2016), 635–644.
30. Roberfroid, M.: Prebiotics: the concept revisited. *Journal of Nutrition*, 137 (2007), 830S–7S. www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/17311983 (A letöltés dátuma: 2016. 12. 27.)
31. Frenkl R.: *Sportorvostan*. Budapest: Dialóg Kiadó, 1984.
32. *MSD orvosi kézikönyv a családban*. 2. átd. bőv. kiad. Budapest: Melancia Kiadó Kft, 2004.
33. Dickhuth, H. H.: *Sportélettan, sportorvostan*. Budapest: Dialóg kiadó, 2005.
34. Silye G.: *Sporttáplálkozás a maximális teljesítőképességhez. Táplálkozási kézikönyv sportolók-nak*. Budapest, Excol Groups Kft., 2014.
35. Simopoulos, A. P.: Omega-3 fatty acids in health and disease and in growth and development. *The American Journal Clinical Nutrition*, 54 (1991), 438–463.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

-
36. Sótér A.: *Az egészségfejlesztési irányok meghatározása a Magyar Honvédség személyi állományának az időszakos egészségügyi szűrővizsgálatainak tükrében.* Budapest: NKE, 2013. (PhD-értekezés)
37. Falus A., Melicher D.: *A sokszínű egészségtudatosság.* Budapest: Springmed Kiadó, 2015.

KIROVNÉ RÁCZ RÉKA¹**Magyarország folyói – különös tekintettel a Dunára – mint kritikus infrastruktúra vagy létfontosságú rendszer elem****Rivers of Hungary – with special regard to the Danube – as Elements of Critical Infrastructure or Vital Systems****Absztrakt**

A szerző alapvetően a környezetvédelem, az éghajlatváltozás, a fenntartható fejlődés és ezek katasztrófavédelmi vonatkozásainak témakörében végez kutatásokat. Ezeknek a témaköröknek a vizsgálata során célul tűzte ki, hogy körbejárja azt a hipotézist, hogy vajon helytálló lenne-e, ha hazánk folyóit a kritikus infrastruktúra elemei közé sorolnánk.

Napjainkban a kritikus infrastruktúrák védelmével számos kutatás foglalkozik a rendvédelmi és a honvédelmi szervezetek ehhez kapcsolódó feladatainak tükrében. A szerző a katasztrófavédelmi, valamint a környezetvédelmi szempontokat helyezi előtérbe jelen cikkben.

Kulcsszavak: folyó, Duna, kritikus infrastruktúra, létfontosságú rendszer

Abstract

The author conducts research basically in the fields of environmental protection, sustainable development and their relations to disaster management. While studying these fields, she aimed to explore the hypothesis whether it would be a reasonable idea to consider rivers of our country among critical elements of the infrastructure.

Nowadays, critical infrastructure protection is in the focus of several studies in the light of the related tasks of law enforcement and national defense organizations. The author puts emphasis on the disaster management and environmental considerations in this paper.

Keywords: river, Danube, critical infrastructure

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katasztrófavédelmi Intézet, tanársegéd – National University of Public Service, Institute of Disaster Management, E-mail: kirovne.racz.reka@uni-nke.hu ORCID 0000-0001-8818-2539

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A KRITIKUS INFRASTRUKTÚRA JELENTÉSE, DEFINIÁLÁSA

A kritikus infrastruktúra értelmezéseit összefoglaló tudományos munkák az egyes történelmi korszakokra jellemző, az emberiség „fejlődésével” párhuzamosan kialakuló infrastruktúrák időrendi felsorolásával kezdődnek, az ókori vízvezetékektől, gát- és öntözőrendszerektől a mai virtuális infrastruktúrákig, mint például a pénzintézetek interneten elérhető felhasználói felületei.

Az infrastruktúra fogalma a gazdaságtudományban jelent meg, mint olyan gazdasági feltételek (úthálózat, kikötők, közművek, műtárgyak, közoktatás, stb.) gyűjtőneve, amelyek nem vesznek részt közvetlenül a termelési folyamatban, de közvetve befolyásolják a termelés fejlesztésének lehetőségeit.

A műszaki infrastruktúrát az alapvető létesítmények, létesítményrendszerek, hálózatok alkotják, amelyek alapját képezik – létesítési és üzemeltetési feltételei – a konkrét cél megvalósítását szolgáló létesítményeknek.

A társadalmi értelemben vett infrastruktúra ebből következően mindazon szervezetek, létesítmények, létesítményrendszerek, hálózatok összessége, amelyek egy országon belül a lakosság szellemi és tárgyi életfeltételeit megteremtik, a gazdasági működését elősegítik, illetve lehetővé teszik.

A kritikus infrastruktúra fogalma – az ezzel foglalkozó szakemberek szerint² – nehezen definiálható.

Szükséges a kritikus, kritikusság meghatározása, amelynek lényege röviden úgy ragadható meg, hogy kritikus minden „dolog”, amelynek megsemmisülése, működésének vagy szolgáltatásainak csökkent szintje, elérhetetlenné válása valamilyen támogatott objektumra, folyamatra jelentős (ebben az esetben egyértelműen negatív) hatást gyakorol.

A kritikus infrastruktúra a társadalom egyik létfeltételeként is értelmezhető, mert egyes elemek hiánya vagy az azokból eredő dominánszerű következmények alapvető működési zavarokat, ellehetetlenülést is eredményezhetnek széles rétegek számára. A több irányból, eltérő időpontokban és néha löketszerűen érkező változások biztonsági kockázatú összeérése, egymást erősítő kumulatív hatása a társadalomban fokozott veszélyérzetet generálhat.³

A hazai jogalkotás a kritikus infrastruktúra fogalmát a létfontosságú rendszerelemként definiálja. A létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről szóló 2012. évi CLXVI. törvény értelmező rendelkezése az alábbiakban határozza meg a létfontosságú rendszerelem fogalmát: „ az 1-3. mellékletben meghatározott ágazatok valamelyikébe tartozó eszköz, létesítmény vagy rendszer olyan rendszereleme, amely elengedhetetlen a létfontosságú társadalmi feladatok ellátásához – így különösen az egészségügyhöz, a lakosság személy- és vagyonbiztonságához, a gazdasági és szociális

² http://www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=lrl_index letöltés ideje: 2016. december 19.

³ http://hadmernok.hu/2010_2_potoczki.pdf letöltés ideje: 2016. december 19. Potóczki György: Áttekintés a kritikus infrastruktúra védelem jelen helyzetéről, a továbblépést nehezítő tényezők elemzése útján, Hadmérnök, V. évfolyam 2. szám, 2010. június

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

*közszolgáltatások biztosításához-, és amelynek kiesése a feladatok folyamatos ellátásának hiánya miatt jelentős következményekkel járna.*⁴

A cikk hipotézisét figyelembe véve kiemelem a fogalom meghatározásban jelölt melléletekből a releváns ágazatokat.

Ágazat	Alágazat
közlekedés	vízi közlekedés
közlekedés	logisztikai központok (folyó parton)
víz	ivóvíz-szolgáltatás
víz	felszíni és felszín alatti vizek minőségének ellenőrzése
víz	szennyvíz-elvezetés és tisztítás
víz	vízbázisok védelme
víz	árvízi védművek és gátak

1. sz. táblázat: a folyókhoz kapcsolódó ágazatok és alágazatok, amelyek létfontosságú rendszerelemek⁵

MAGYARORSZÁG LEGNAGYOBB FOLYÓI

A magyarországi folyók döntő többsége – néhány kis vízfolyáson kívül – külföldön ered, folyóink vízjárását így alapvetően nem a hazai, hanem más országok vízgyűjtő területén keletkező vizek alakítják, befolyásolják. A vízkészlet mennyisége és minősége pedig nagymértékben függ a felvízi országokban végrehajtott beavatkozásoktól.

A Duna és a Tisza vízrendszerére oszthatók hazánk vízfolyásai.

Több folyónkat kíséri lefűződött vagy levágott holtág, morotva tó. Jelentős a víztározó tavak száma is: Tisza-tó, Rakacai- és Zámolyi-víztározók.

A DUNA

A Duna 2 848 km hosszú, így Közép- Európa leghosszabb folyója. A németországi Fekete-erdőben ered és a Fekete-tengerbe torkollik. 10 országon halad át, így a világ „legnemzetközibb” folyója. Több jelentős város helyezkedik el partjai mellett, 4 főváros is van ezek között – Bécs, Pozsony, Budapest és Belgrád.

Magyarországon 27 település helyezkedik el a Duna partján.⁶

⁴ A létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről szóló 2012. évi CLXVI. törvény értelmező rendelkezése

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200166.TV letöltés ideje: 2017. 01.04.

⁵ Készítette a szerző A létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről szóló 2012. évi CLXVI. törvény 1.- 3. mellékletei alapján

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A Duna mellékfolyói, amelyek közvetlenül beleömlenek: Lajta, Rába, Rábca, Cuha, Sió, Dráva, Ipoly.

Mellékfolyói, amelyek közvetve ömlenek bele: Répce, amely a Rábában folytatódik; Marcal, amely a Rábába torkollik; Koppány, amely a Kaposba folyik, ami pedig a Sióba; Mura, amely a Drávába ömlik.

A Duna magyarországi szakasza 417 km és egy szakaszon határfolyó. Ingadozó vízjárású. Viszonylag egyenes a folyásiránya.

A Közép- és Délkelet-Európát átszelő Duna a Föld huszonegyedik, Európának pedig a második legbővizűbb folyója. Sokévi középvízhozama $6\,855\text{ m}^3/\text{s}$.

Vízválasztójának legmagasabb pontja Piz Bernina, 4 052 méteren található.

A vízgyűjtő három fő részre tagolódik, melyek eltérő vízrajzi és földrajzi tulajdonságokkal jellemezhetők:

- a fekete-erdőbeli forrásvidéktől a dévényi kapuig terjedő Felső-Duna vidékre,
- a Vaskapuig terjedő Középső-Duna vidékre, valamint a
- fekete-tengeri delta-torkolatig terjedő Alsó-Duna vidékre.

1. sz. ábra: A Duna-vízgyűjtő földrajzi elhelyezkedése⁷

⁶ Győr, Gönyű, Komárom, Esztergom, Szob, Visegrád, Nagymaros, Kismaros, Verőce, Vác, Göd, Dunakeszi, Szentendre, Budakalász, Budapest, Szigetszentmiklós, Százhalombatta, Ercsi, Dunaharaszti, Ráckeve, Dunaújváros, Dunaföldvár, Solt, Paks, Kalocsa, Baja, Mohács.

⁷ Radochay Imre: Egy éghajlati forgatókönyv hidrológiai hatásának vizsgálata a Dunán, különös tekintettel a kisvízi időszakokra, ELTE Meteorológiai Tanszék 2010.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

2. sz. ábra: A Duna-vízgyűjtő országai 2005-ben⁸

A TISZA ÉS A DRÁVA

A Tisza Ukrajnában ered és Szerbiában ömlik a Dunába. Magyarországi szakasza 596 km. Mellékfolyói: Zagyva, Sajó, Hernád, Bodrog, Szamos, Hármaskörös, Maros.

Ingadozóbb vízjárású, mint a Duna. Kontinentálisabb jellegű folyó, a kisvíz és a nagyvíz közötti különbség nagyobb. Jellemző veszélyforrás a folyón lefolyó jeges ár és zöld ár.

A Dráva a Duna mellékfolyója. Ausztriában ered és a szerb-horvát határon ömlik a Dunába. Sok helyen határfolyó. Mediterrán jellegeket is mutató folyó, melynek van egy őszi áradása is.

A DUNA, MINT ÉLŐHELY

A Duna vize, a mederfenék, a víz felszíne, a holtágak és az árterek igen kedvező életfeltételeket biztosítanak számos élőlény számára.

A holtágak és a lassabb folyások növényi planktonokban, hínártársulásokban (ruca-öröm, békalencse, tündérrózsa, sulyom és vízidara) gazdagok. A partoknál jellemző a nádas, valamint a gyékény és más sás fajok.

A gyorsabb szakaszoknál a folyó mentén már a fűzes, cserjés részek a jellemzőek, talvolabb pedig, a ligetekben a fehér fű és a fehér, valamint fekete nyárfa a honos. A Dunára jellemző, hogy „galériaerdők” jönnek létre a szárazabb, de vízzel mindig ellátott területe-

⁸ Kovács P.: Characterization of the runoff regime and its stability in the Danube cathment. Follow-up volume No. XI. to the Danube Monograph. Regional Cooperation of the Danube Countries. ViTuKI, 2006, Budapest, 40.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ken. A kocsányos tölgy, a mocsártölgy, a szil- és a kőrisfa, valamint több kúszónövény található meg itt.

A holtágakban láperdő társulások jönnek létre, melyekben a legjellemzőbb fa a fenyves éger, az aljnövényzetben pedig a mohák és harasztok találhatók. A dunai holtágakban honos a lápi csalán, amely védett növényfajta.

A Duna halállománya viszonylag szegény, ötvenkét dunai halfaj ismeretes.⁹ Jellemző a kecsge, a ponty, a csuka, a lesőharcsa, a rózsás márna, a dévérkeszeg, a kárász, a szivárványos ökle, a csapósügér és a fogas. A dunai galóca és a selymes dubincs a Duna egyedi halfajai.

A Duna ártere sokféle madár- és állatfajnak ad otthont. Legjellemzőbb madárfaj a dankasirály, a récefélék, a vadlibák, a kormoránok, a búbicék, a szürke géme, vörös géme, bakcsó, bölömbika, a függőcinke. A rózsás pelikánok csak a Duna delta lakói.

Emlősök közül az ártereken a legjellemzőbb a vízcickány, a vízipocok, a törpe egér, a vidra és a hód. Ragadozók közül a róka és a görény él ezen a területen.

A dunai élővilággal kapcsolatos rövid áttekintés kapcsolatba hozható a kritikus infrastruktúrák rendszerével is.

Véleményem szerint a kritikus infrastruktúra nem „csak” az emberi társadalom egyik létfeltételeként értelmezhető, hanem akár az állat és növényvilág létfeltételét jelentő természetes élőhelyek, a környezetünk – jelen cikkben pedig a Duna vize, ártere, stb. – is kritikus infrastruktúra. Hiánya vagy az azokból eredő dominószzerű következmények alapvető működési zavarokat, ellehetetlenülést is eredményezhetnek az ott élő állatok és növények számára. A biodiverzitás megváltozása pedig – közvetve vagy közvetlenül – hatással van az emberek mindennapjaira is.

A DUNAI TURIZMUS

A dunai turizmus egyik jellemző szolgáltatása a dunai rendezvényhajók kínálata. A különböző rendezvények helyszínéül szolgáló hajók mellett, városnéző, séta- és programhajók is színesítik az idegenforgalmi programokat.

A Duna bizonyos szakaszai alkalmasak a vízi turizmus különböző formáinak megvalósulására. Ezek a következők:

- fürdő turizmus;
- vízi túrázás;
- vízi sport- és kaland turizmus;
- horgászat.

Amennyiben a turizmust az emberek kikapcsolódásának, pihenésének, feltöltődésének egyik lehetőségeként határozzuk meg, véleményem szerint értelmezhető a kritikus infrastruktúra fogalmán belül, hiszen hiánya széles rétegek számára okozhat pszichés feszültséget, ez pedig fokozott problémákat generálhat a társadalomban az egyén szintjén.

⁹ <http://www.erdekesvilag.hu/a-duna-sokszinu-elovilag/> letöltés ideje: 2017. január 05.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A DUNAI SZÁLLÍTMÁNYOZÁS ÉS KIKÖTŐK

A vízi szállítmányozás általános jellemzői a következőkben foglalható össze:

- nagy tömegű áru szállítására alkalmas;
- az áruhoz való hozzáférés közvetett;
- a fuvarozás sebessége lassú;
- az időjárástól való függőség viszonylag erős;
- a közlekedésbiztonság nagyfokú;
- viszonylag olcsó és
- viszonylag kíméletes környezeti hatásokat okoz.

A Duna magyarországi szakaszán több kikötő is található.¹⁰

Ha a Dunát, mint fuvarozási, szállítmányozási útvonalat értelmezzük, belátható, hogy értelmezhető olyan „dologként”, amelynek megsemmisülése, működésének vagy szolgáltatásainak csökkent szintje, elérhetetlenné válása a vízi szállítmányozás folyamatára egyértelműen negatív hatást gyakorol, tehát kritikus infrastruktúra.

A dunai kikötők pedig ennek a kritikus infrastuktúrának nélkülözhetetlen elemei.

ÁRVÍZI VESZÉLYEZTETETTSÉG

Az Alpok és a Kárpát-hegység folyói az ország két nagy folyójába, a Dunába és a Tiszába ömlenek. Ennek következményeként, a fent említett két hegységben bekövetkező hirtelen hóolvadás vagy nagyobb mennyiségű lezúduló csapadék áradást okoz az országban. Ez leginkább a Felső-Tisza és mellékfolyói, továbbá a Körösök tekintetében veszélyes, hiszen itt a csapadék lehullását követő 28-36 órán belül a vízszint akár 10 métert is emelkedhet.

Ezen kívül az árhullámok lehetnek vegyes (kombinált) eredetűek is – hóolvadás és csapadék együttes következményeként.

A csapadék lefolyásra kerülő mennyiségét, hányadát – a lefolyási tényezőt – a következő *tényezők* növelhetik:

- a telített talaj;
- a fagyott talaj
- a vízgyűjtő terület lejtős felszíne;
- a növénytakaró hiánya, vagy a gyér növénytakaró;
- a hűvös időjárás – mely csökkenti a párolgást;
- a páras levegő.

A Duna és a Tisza, valamint a fontosabb mellékfolyók árhullámjainak a következő *típusait* különböztethetjük meg:¹¹

- csapadékból, illetve hóolvadásból származó, egymást fokozó árhullámok,

¹⁰ Csepeli szabadkikötő, bajai ÁTI DEPO kikötő, bajai OKK RO-RO kikötő, Dunaferri kikötő, Fadd-dombori kikötő, Dunavecse kikötő, FERROPOR, Győr-Gönyű kikötő, hárosi hajó kikötő, mohácsi hajó kikötő, paksi kikötő, Százhalombatta kikötő, Vigadó téri kikötő, Kvassy-Zsili kishajó kikötő.

¹¹ Palásty Réka: Tisza 1970-2000. Rendkívüli árvizek, BME 2000.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- főfolyók és mellékfolyók egymásra halmozódó, csapadékból vagy hóolvadásból származó árvizei;
- jégtorlódásból származó visszaduzzasztás okozta árvizek;
- egyéb visszaduzzasztásból származó árvizek;
- mesterséges beavatkozások hatásából következő árvizek.

A Duna magyarországi szakaszán – attól függően, hogy a vízgyűjtőterületének milyenek a vízrajzi adottságai – kétféle típusú árvíz keletkezhet. Az egyik, mely a hóolvadás következménye és tél végén vagy kora tavasszal jelentkezik, a másik az Alpok magasan fekvő részeinek kiterjedt, nagy intenzitású csapadékának hatására jelentkező nyári árvíz.

Vízhozam tekintetében a nyári árvizek a veszélyesebbek.

A Tiszát, hazánk területén, a vízjárás alakulásától függően két szakaszra oszthatjuk, a Felső- és Közép-Tiszára. A Felső-Tiszán három nagyobb árhullám jellemző a *tavaszi, a májusi és az őszi árhullám*.

A Szamos-torkolatnál a két első árhullám összeolvad és a Tisza két nagy mellékfolyójának, a Körösnek és a Marosnak az árhullámával általában találkozunk. Ezért nagy problémát okozhatnak a Közép-Tiszán igen hosszan elnyúló magas árvizek.

A fentiekben túl előfordulhat még a *jeges árvíz* is, melynek kialakulása függ a folyón érkező jég mennyiségétől és minőségétől – mely a hőmérsékleti viszonyok következménye – a vízhozamtól, valamint a vízsebességtől és a vízfelszín nagyságától – melyek az ún. morfológiai sajátosságok. A jeges árvíz azért különösen veszélyes, mert nem jelezhető előre, kialakulása jégtorlasz vagy jégdugó következménye.

Az árvizeknek tehát összességében hazánkban *négy típusát* különböztetjük meg:

- téli-tavaszi árvizek;
- zöldár;
- nyári-őszi árvizek;
- jeges árvíz.

AZ ÉDESVÍZ, MINT LÉTFELTÉTEL

„2030-ra az éghajlatváltozás, a népességnövekedés, a környezetszennyezés és az urbanizáció együttesen azt fogják eredményezni, hogy globálisan a víz iránti kereslet 40%-kal fogja meghaladni az ellátást....” a 21. század az édesvízért folytatott harc évszázada lesz.”¹²

A fentiek alapján – és annak tükrében, hogy a vízellátás komoly regionális konfliktusokhoz vezethet – édesvízkészleteinket a lehetőségeinkhez mérten óvni kell.

Nehezebbi feladatunk, hogy legnagyobb folyóink határainkon túlról érkeznek, így gyakorlatilag az érkező víz minőségére nem vagyunk hatással.

¹² Padányi József: Vízkonfliktusok http://real.mtak.hu/31153/1/23_PADANYI_JOZSEF.pdf letöltés ideje: 2017. 01. 21.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Hazánk tehát földrajzi helyzetéből adódóan sérülékeny az édesvízkészletek tekintetében. Az ivóvíz az élőlények számára nélkülözhetetlen és nem helyettesíthető mással.

Az ivóvíz létfontosságú rendszerelem, a vízbázisok védelme értelemszerűen az emberi lét egyik alapvető feltétele.

ÖSSZEGZÉS

A kritikus infrastruktúra a társadalom egyik létfeltételeként is értelmezhető, mert egyes elemek hiánya vagy az azokból eredő dominószerű következmények alapvető működési zavarokat, ellehetetlenülést is eredményezhetnek széles rétegek számára.¹³

Jelen cikkben arra kívánta a szerző felhívni a figyelmet, hogy a Duna, mint folyó több szempontból megfelelhet a kritikus infrastruktúra elem kritériumainak. Összefoglalva ezek a következők:

- a Duna egy fontos közlekedési út. Fuvarozás, szállítmányozás – ezen belül veszélyes áruk szállítmányozása – is jellemző. Az utak, úthálózatok, közlekedési csomópontok kritikus infrastruktúra elemek. Felvetődhet a kérdés, hogy a vízi útvonal (a folyó) és a kikötők sorolhatók-e ezen elemek közé?
- a dunai turizmus a fürdözéstől a rendezvényhajók kínálatáig, a vízi sportokon keresztül igen szerteágazó. Az emberek számára, mint szabadidős tevékenységekre alkalmas helyszín, igen meghatározó. Hiánya környezeti feszültséget okozhat az egyének szintjén.
- a Duna és ártere számos állat és növényfaj élőhelye. Felvetődhet az a morális kérdés, hogy ha a kritikus infrastruktúra a társadalom egyik létfeltételeként értelmezhető, akkor ha nem az emberek, hanem állatok és növények létének feltétele valami, akkor az is kritikus infrastruktúra-e?
- és végül, de egyáltalán nem utolsó sorban a Duna ivóvízforrás. Az ivóvíz az emberi élet alapfeltétele, ami nem helyettesíthető más elemmel, így csak rövid ideig nélkülözhető.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. http://www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=Irl_index letöltés ideje: 2016. december 19.
2. http://hadmernok.hu/2010_2_potoczki.pdf letöltés ideje: 2016. december 19. Potóczki György: Áttekintés a kritikus infrastruktúra védelem jelen helyzetéről, a továbblépést nehezítő tényezők elemzése útján, Hadmérnök, V. évfolyam 2. szám, 2010. június

¹³ http://hadmernok.hu/2010_2_potoczki.pdf letöltés ideje: 2016. december 19. Potóczki György: Áttekintés a kritikus infrastruktúra védelem jelen helyzetéről, a továbblépést nehezítő tényezők elemzése útján, Hadmérnök, V. évfolyam 2. szám, 2010. június

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

3. A létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről szóló 2012. évi CLXVI. törvény értelmező rendelkezése
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200166.TV letöltés ideje: 2017. január 04.
4. Radochay Imre: Egy éghajlati forgatókönyv hidrológiai hatásának vizsgálata a Dunán, különös tekintettel a kisvízi időszakokra, ELTE Meteorológiai Tanszék 2010.
5. Kovács P.: Characterization of the runoff regime and its stability in the Danube cathment. Follow-up volume No. XI. to the Danube Monograph. Regional Cooperation of the Danube Countries. ViTuKI, 2006, Budapest, 40.
6. <http://www.erdekesvilag.hu/a-duna-sokszinu-elovilaga/> letöltés ideje: 2017. január 05.
7. Palásty Réka: Tisza 1970-2000. Rendkívüli árvizek, BME 2000.
8. Padányi József: Vízkonfliktusok http://real.mtak.hu/31153/1/23_PADANYI_JOZSEF.pdf letöltés ideje: 2017. január 21.

KOVÁCS ISTVÁN¹

Gésa kultúra, és japán prostitúció

Geisha culture, and the japanese prostitution

Absztrakt

Tanulmányomban egy külvilág elől zárt és misztikus világba kalauzoló az olvasót. A dialektikus kutatási módszerek felhasználása segítségemre volt abban, hogy ebben a látens világban mozoghassak, és megtudjam, hogy a prostitúció és a gésa kultúra között milyen összefüggés, hasonlóság, különbözőség vagy tévhit található. Ez a térkép nyújt tájékoztatást, és remélhetőleg eloszlatja azokat a kételeyeket, amelyeket a közhiedelem a gésa kultúrával, és a prostitúció jelenségével szájról szájra alkotott.

Kulcsszavak: prostitúció, gésa kultúra, dialektikus módszer

Abstract

In my study I guide the reader in a closed and mystical world. The use of dialectical research methods have helped me to be able to move and find out which are the relation, the similaritie, the difference and the misconception between the geisha culture and the prostitution. This map provides information and hopefully dispel the doubts between the geisha culture and the prostitution, which were created from mouth to mouth by the popular belief.

Keywords: prostitution, geisha culture, dialectical research methode

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem – National University of Public Service, E-mail: sankazuka@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7210-1981

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

„A gésák művészete, ahol a szerelem csak illúzió, ahol a szüzesség a legmagasabb áron kel el, ahol a nő feladata, hogy szolgáljon, és tudásával elbűvölje a befolyásos férfiakat.”²

BEVEZETÉS

Toyota, Sony, „sake”, „sushi”, „bonsai”, karate, „ninja”, szamuráj, pár dolog csupán, ami Japánról első gondolatra eszünkbe juthat. E kulturális javakat – számos más csoda mellett – egytől egyig a felkelő Nap országának köszönhetjük. A globalizált világnak hála ezek a termékek ma már mindenki számára elérhetőek, de korántsem volt ez mindig így. Az ország geopolitikai helyzete – mivel a szigetcsoporthoz óceán veszi körül – a többi államtól jelentősen elszigetelte. Egy zárt világ, amely felismerve gazdasági, katonai, és művészi képességeit a XVIII. századtól kezdődően nyitott a nyugat felé, teret engedve a tradíciók térhódításának. Eleinte a japán élet jellege, a misztikummal, olykor csodákkal átszőtt kultúra (az elfogadott esztétikai ideálok, a hétköznapi emberek valóságos élete, és érzelmes mindennapjai közötti konfliktusok, a hagyományos kulturális tevékenység) a nyugati társadalmak számára sokszor érthetetlen, és megközelíthetetlen volt. Mai arcát tekintve – különösen a második világháború óta – a hagyományos japán kultúra, a művészetek gazdag tárháza, amely nemzedékről nemzedékre szállt és maradt fent, jelentősen modernizálódott. Bár az asszimiláció a „szimbiózis” jelentős változásokat hozott, a megkopott tradíciók viszont – rejtetten vagy nyíltan – a mai napig a japán társadalom szerves részét képezik. Tanulmányomban a világszerte egyik leginkább félreérthetőbb (vagy mégsem?!) szerepkört, a gésák kultúráját elemzem. A teaházakban tevékenykedő, művészi tehetséggel megáldott, egyszerű szórakoztató hölgyek különleges, és érdekes szerepköre magától értetődően számos vita forrását eredményezte. Egy Japánba látogató turista, egy kereskedelmi partner, egy katona, de akár az országba letelepedett külföldi is másként tekint, és értékeli a tradíciókat. Nagyon hosszú idő szükséges ahhoz (van, amikor egy élet is kevés), hogy a generációk által táplált, és fenntartott kultúrát megértsük, azt magunkévá tegyük. Vajon a gésák tevékenységére a nyugati társadalmak ártó szándéka telepedett rá, vagy a tradíció – ősi jellegét tekintve – ténylegesen a prostitúcióhoz köthető?

A tanulmányomban célul tűztem ki, hogy a gésa tradíciót – fogalom, tevékenység, szabályozás – részleteiben megvizsgálom, azt pedig a korai prostitúcióval összevetem. Hipotézisem szerint a gésák tevékenysége, valamint korunk prostituáltja között lényegi hasonlóság van, a korreláció nagymértékű. A tanulmány módszertanát elméleti és logikai, valamint kvantitatív kutatás alapozta meg. Az analízis segítségével a fogalmakat gondolati részekre bontottam, lényeges tulajdonságaikat, ismertetőjegyeiket, strukturális elemeiket, egyes kapcsolataikat szétválasztottam, majd a szintézis módszerével tudományos viszo-

² GOLDEN Arthur: Egy gésa emlékiratai. Budapest, Trivium, 2014.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

nyítást végeztem, végül a jelenségek közötti különbségeket és azonosságokat összehasonlítással feltártam. A feltárt elemeket egy 50 fős reprezentáns mintán vizsgáltam, amely az elemek gyakorisági mérőszámait megadta. Így az azonosság, a hasonlóság, és a különbség területén statisztikai mutatókat sorakoztathattam fel, amely korrelációs együtthatóit, azaz a lineáris kapcsolat szorosságát korábbi kutatási eredményeimmel összhangban vizsgálhattam. Reményeim szerint a korrelációs számítás új tudományos eredményt generálva a hipotézisben foglaltakat alátámasztja és/vagy elveti.

GÉSA KULTÚRA

Nincs lehetőségünk arra, hogy évszázadokat ugorva az időben a teljesség igényével a gésa kultúra minden apró jellegzetességét feltárjuk, azonban tájékozódásunkat a fennmaradt tanulmányok, alkotások nagyban segíthetik. Bár egyszerűbbnek tűnhet egy látványos hollywoodi kasszasikert megnéznünk, és abból következtetést levonnunk, de úgy gondolom, hogy számunkra a tudomány ennél jóval többet adhat.³ Szerencsésnek mondhatom magam, hogy az egyetemek részére hozzáférhető keresőprogramok-, valamint hosszas magyar és idegen nyelvű levéltári alapkutatás felhasználásával a témában jártas szakemberek alkotásait tanulmányozhattam. A téma egyik legnagyobb kutatója Dalby [1983] doktori értekezése, és az az alapján elkészített könyv inspiráló hatású volt.^{4,5,6} Azért is, mert a 80-as éveket megelőzően a gésákkal kapcsolatos életrajzok, kulturális történetek, fotókönyvek, és a gésa művészetekről alkotott tudományos tanulmányok nem igen álltak rendelkezésre. Mondhatjuk, hogy Dalby kelet és nyugat kulturális összekötője volt. Bernstein (híres történész) [1984], aki a könyv megjelenését követően maga is megerősítette ezeket, az alábbiakat mondta: „a könyv megjelenése óta a gésa talán a legismertebb japán szó a nyugati világban, előtte megbízható forrás nem igen volt elérhető.”⁷ Nemes szándék vezérelte szép szavak ugyan, de a megállapítások csupán részgazságot tartalmaznak. Bár Dalby módszeréhez hasonló kutatás – mint résztvevő-megfigyelő – 1983-ig valóban nem látott napvilágot, de Bacon [1902], és később Fraser [1908] kutatásairól nem feledkezhetünk meg, amik a későbbi művek elkészítéséhez kellő alapot nyújtottak.^{8,9}

³ A Sony Pictures 2005-ben filmesítette meg Arthur Golden egy gésa emlékiratai című könyvét.

⁴ Dalby gimnazistaként részt vett egy cserediák programban, amelynek keretén belül Saga városában egy japán családdal élt. A környezet, a kultúra hatást gyakorolt rá, amelynek eredményeképpen 1975-ben terepmunkája részeként a gésákat tanulmányozta. A mai napig ő az egyetlen olyan nem japán származású nő, aki ebbe a speciális világba nemcsak, hogy betekintést nyerhetett, hanem annak szerves részeként tevékenykedett. Értekezésének elkészítéséhez interjúkat készített, és ő maga is Ichigiku néven gésaként élte mindennapjait. Tanulmányi kutatásának eredményeképpen doktori disszertációt, és könyvet készített.

⁵ DALBY Liza: *Geisha*. – California: California University Press, 1983.

⁶ DALBY Liza: *The institution of the geisha in modern Japanese society*. PhD dissertation, Stanford University, 1978.

⁷ BERNSTEIN, Gail Lee: Review of the book *Geisha*, by Liza Dalby. In: *Monumenta Nipponica*, Vol. 39, 1984. – p: 222.

⁸ BACON Alice: *Japanese girls and women*. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1902.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Mivel a gésa művészet nagyon összetett jelenség, és komplex megértéséhez minden egyes elem részletes vizsgálata szükségeltetik, ezért tartom kiemelten fontosnak, hogy minden kutató a saját részével az egész megértéséhez hozzájáruljon. Minden jelenség – így a gésa kultúra is – egy olyan kirakósként értelmezhető, aminek a darabjai egymástól elkülönülten helyezkednek el, és csak akkor adják ki a kép teljes egészét, ha azokat összeillesztjük. A 80-as éveket követően, a mai nappal bezárólag – a teljesség igénye nélkül – a kirakós számos ilyen darabja született meg: bármilyen hihetetlen is, de a Meiji-korban napvilágot látó Higuchi [1992] novellák fordításai is e szegmens részét képezték.¹⁰ Downer [2002] Dalbyhoz hasonlóan interjúmódszerrel próbálta meg e rejtélyes világ elemeit feltárni, míg Rowley [2003] fordításában olyan témát dolgozott fel, amely bemutatja, hogy milyen erőszakos visszaéléseket, és kényszerített prostitúciós tevékenységet kellett egy vidéki gésaházban a lányoknak átélniük.^{11,12} Foreman (népzenekutató) [2008], olyan művet alkotott, aminek fő témája a gésa művészeti mesterek és a kortárs pártfogásának részletes elemzése.¹³

Mindegyik mű egytől-egyig hozzájárul ahhoz, hogy a kirakós teljes egészét megkapassuk, amelynek kutatással én is részese szeretnék lenni, és olyan új ismereteket nyújtó tanulmányt készíteni, ami joggal alkotja majd a jelenség komplex megértését. A következőkben a gésákkal kapcsolatos legfontosabb fogalmakat ismertetem, lényegi elemeiket pedig összegyűjtöm.

„GEIKO”

A család patriarchális jellege, a hímsovinizmus fennállása a japán társadalmi berendezkedés alappillére. Egy ősi konfuciuszi bölcsélet szerint a nők alárendelt szerepe életük során végigkíséri őket: „A fiatal lány az apjának, az érett nő a férjének, az idős asszony pedig a fiának engedelmeskedik.”¹⁴ Ennek ellentmondani látszik az 1989-ben nemzetközi botrányt kavarázó Uno Sosuke japán miniszterelnök és egy „geiko” viharos kapcsolata, amely hozzájárult ahhoz, hogy ezek az attitűdök nagyon gyors változásokon menjenek keresztül Japánban. A miniszterelnököt a gésa nyilvánosan azzal vádolta meg, hogy arrogáns és fősvény volt, nem biztosított számára kellő anyagi megbecsülést, mint amennyit a szolgáltatásért elvárt volna. Ez a szexuális botrány a hazai (japán), és külföldi médiában futótűzként kezdett terjedni, amely a miniszterelnök lemondásáig vezetett.¹⁵ 1947-ig ezzel nem is lett

⁹ FRASER Hugh: *The heart of a geisha*. – New York: G. P. Putnam's Sons, 1908.

¹⁰ HIGUCHI Ichiyo: *In the shade of spring leaves: a woman letters in Meiji Japan*. – New York: Norton, 1992.

¹¹ DOWNER Lesley: *Woman of the pleasure quarters: The secret history of the geisha*. – New York: Broadway, 2002.

¹² MASUDA Sayo: *Autobiography of a geisha*. – In: ROWLEY Gabriel (szerk., ford.): *New York: Columbia University Press*, 2003.

¹³ FOREMAN Kelly: *The gei of geisha: Music, identity and meaning*. – England: Ashgate, 2008.

¹⁴ ŐRI Sándor: *Konfuciusz bölcséletei*. – Budapest: Golden Goose, 2012. – p.:76-78.

¹⁵ WEST Mark: *Secrets, Sex, and Spectacle: The Rules of Scandal in Japan and the United States* – Chicago: Chicago University Press, 2006.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

volna különösebb probléma, ugyanis a házasságon kívüli szexuális együttlétekre szigorú szabályozás volt irányadó: amennyiben a család női tagját tiltott közösülésen kapták, úgy az illetékes bíróság börtönbüntetést is kiszabhatott, míg a férfiak ugyan ilyen cselekményért nem voltak büntethetőek.¹⁶ A második világháborút követően azonban a japán tradíciókat, új társadalmi, politikai és gazdasági szabályzók, intézményesített rendszerek váltották fel, így egyik férfi sem engedhette meg magának, hogy házasságtörésen kapják, főleg olyanok nem, akik egy egész nemzet sorsáért, a közhatalom birtokában tevékenykednek. De ki volt ez a „geiko”? A japán tradíciókat követő, és a férfiak szórakoztatásért felelős személy, avagy egy örömlány, akinek a nevéhez a szexuális forradalom kirobbantása, és a nyugat számára elérhető keleti különlegesség és egzotikum köthető?

A gésák történelme egészen a XIX. századig nyúlik vissza. A korai XIX. században Japánban a prostitúció legális tevékenységnek számított. Voltak azonban olyan nők, akiknek a szolgáltatása kizárólag művészeti elemekre, szórakoztatásra terjedt ki, őket „odorikoknak”, azaz a „táncoló lányoknak” nevezték. Mivel ezek a lányok gyakran pénzügyi nehézségekkel küszködtek, ezért a szórakoztatás mellett testüket is áruba bocsátották. Viszont mivel tevékenységükre nem prostitúcióként tekintettek, a kormány jogi szabályozás útján reglementációs intézkedések mellett (engedélykötelelem), a prohibíció eszközletével (illegális) tiltani rendelte. A meghozott intézkedéseket az „odorikok” nem fogadták el, így nevüket a „művészet gyermekeire”, azaz „geikokra” változtatták. Mottójuk pedig a XIX. században annyit tett: „Művészetet adunk, nem a testünket.”¹⁷ Az élet „geikoként” elég drága, a későbbi fejezetekben ismertetett „okiya”, a „nenki” értelmében mindent elvesz. Ahhoz, hogy a „nenji” lejártaival önálló „geikoként” a lány fennmaradjon, megfelelő fedezetre van szüksége, és alkalmakkor bizony a teaházakban történő felszolgálat, és szórakoztatás mellett testével, szeretőként más férfit boldoggá kell tennie.¹⁸

Az 1800-as években a „geikok” száma meghaladta a nyolcvanezeret, a mai modern Japán körülbelül ötezer gésát tart számon. Ennek oka, hogy a második világháború pusztító következményei a „geikok” számát megtizedelte. A világháborút követő nacionalista megszállás, az állomásozó rendfenntartó és katonai erők, az elnyomás e társadalmi tradíciót megszégyenítette. Ennek hatására nagyon sok „geiko” az „okiáját” otthagyta, gyárakban kezdett el dolgozni, vagy csupán feladta álmát és hivatásos prostituáltként állt.

Az „geikókról” összegzőképpen az alábbiakat állapítottam meg:

Szexuális és egyéb szolgáltatást nyújtó személyek, akik ezért rendszeres anyagi ellenszolgáltatást kapnak. A szexuális szolgáltatás alá minden olyan magatartás tartozik, amely a nemi vágy élesztésére, és kielégítésére szolgál. Az egyéb szolgáltatás alatt olyan tevékenységet értünk, amely az igénybe vevő fél szellemi, kulturális és más – nem szexuális – igényét kielégíti. Céljuk a megélhetés, illetőleg sok esetben a család megsegítése. Az

¹⁶ CHIYOKA Tori: A comparative study between Indian and Japanese prostitution. - Jawaharlal Nehru University, 2008. – p.:65-122.

¹⁷ GALLAGHER John: Geisha - A Unique World of Traditions, Elegance and Art. - London: PRC, 2003. –p.:114.

¹⁸ GALLAGHER John: Geisha - A Unique World of Traditions, Elegance and Art. - London: PRC, 2003.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

igénybe vevő fél személye bárki lehet, amennyiben rendelkezik a „geiko” által meghatározott kritériumokkal.

OKIYA

Az „okiya” nem más, mint az az intézmény/ház, amelyben a gésa és/vagy a leendő gésa („maiko”, vagyis tanuló gésa) feladataira felkészül. Stílusukat tekintve hagyományos japán faházak, amelyek a „virág városokban”, azaz a „hanamachikban”, a gésák körzetében helyezkednek el. Kyotóban öt ilyen koncentrált gésa-negyed található: Gion, Pontocho, Kamishichiken, Higashi, Miyagawa. Nem egyszerű lányneveldeiről van szó, a leendő tanoncokat és/vagy gésákat – karrierjük lejártáig – nenki, azaz szerződés köti. A szerződés értelmében, ameddig gésa karrierjük tart, a lányok az adott „hanamachi” területét nem hagyhatják el, a „virág város” életük aktív színterévé válik. A választott élet első lépése, hogy a fiatal lánynak el kell érnie, hogy a házba befogadják. A bejutás körülményei egyénenként, személyes kompetenciánként változhatnak, de nagyon sok múlik a jelentkező kapcsolatain is. (Olyan esettanulmányról is olvashattunk, amelynek során a „maikot” például zálogba adták.) Japán társadalma erősen patriarchalizált, férfi-dominált. Ezzel éles ellentétben áll az „okiyakban” uralkodó matriarchális állapot.¹⁹ A ház egyszemélyi vezetője, és tulajdonosa mindig nő. (Nagy rá az esély, hogy az „okaasan” korábban szintén gésaként tevékenykedett, élettapasztalata és kapcsolatai révén lehetősége volt „okiyat” üzemeltetni.) Ő az, aki a lányok gésává válásához szükséges körülményeket megteremti: mindennapi életszükségeik kielégülését finanszírozza, taníttatja és ruháztatja őket, később pedig a befutott gésák karrierjének fenntartásához segítséget szolgáltat.²⁰ Szerencsés az a „maiko”, akit az „okaasan” már az „okiyaba” költözéskor, vagy annak folyamán „muszumeként”, vagyis lányaként adoptál, a későbbiekben pedig „atotorijává”, azaz örökösnejévé tesz, ráhagyományozva az intézet további vezetését és működtetését. A „karyukaiban”, a gésatársadalomban az „okiya” lakói szinte családdá válnak, ahol mindenkinek feladata és alá/fölrendelt szerepe van. Az „okaasan” a működésért és a karrierépítésért felel, a „maiko”, és a gésa keresetével, jövedelmével pedig fizet ezért, hozzájárulva az „okiya” ház anyagi finanszírozásához.²¹ Amikor egy „maiko” a ház kapuján belép, elfogadja, hogy minden jövedelme, keresete, amit birtokol, beleértve személyét is, az „okaasan” tulajdonába kerül. Ő hozza meg a döntéseket, saját szava nincs, köteles neki feltétel nélkül engedelmeskedni.²² Mikor a „maiko” vagy gésa tartozását letudta, adósságát visszafizette, „nenkije” lejárt, jogosulttá válik, hogy az „okiyából” elköltözzön, új és önálló

¹⁹ CHIYOKA Tori: A comparative study between Indian and Japanese prostitution. - Jawaharlal Nehru University, 2008. – p.:65-122.

²⁰ PERMATASARI Mutiara: Being A Half-Wife: The Geisha Construction from The Gender Relation in Arthur Golden's *Memoirs of a Geisha*. In: *Elti Journal*, Vol. 1, No 1. 2012. – p.: 68-81.

²¹ MAJID Prusha: Prostitute or Artist? Stereotype and Authenticity in Arthur Golden's *Memoirs of a Geisha*. – Södertörn: Södertörn University C-Essay, 2014.

²² BARDSLEY Jan: Teaching Geisha in History, Fiction, and Fantasy. In: *Asia Network*, Vol. 17., No. 2, 2010. – p.: 23-38.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

életet kezdjen, ám személyes és/vagy üzleti okokból a kapcsolatot a nevelő házzal fenn tarthatja.

Az „okiyaról” összegzőképpen az alábbiakat állapítottam meg:

Olyan bordélyelemeket magába foglaló intézmény, amelynek vezetője kontrollt és hatalmat gyakorol a lányok felett, ellenőrzi őket. Az intézmény vezetője korábban szintén a lányokhoz hasonlóan gésaként tevékenykedett. Az intézmény vezetője és a lányok között érzelmi kapcsolat is kialakulhat, amely az „anya-lánya, okasaan-atatori” viszonyra vezethető vissza. Az „adósságcsapda” biztosítja, hogy a lányok alárendeltségnek megfelelően a vezetőnek engedelmesskedjenek, amennyiben azt nem teszik, szankcióval sújtják őket, amelynek eszköze akár a tevőleges erőszak is lehet.²³ A vezető a beszedett jövedelem teljes egészét elveszi, cserébe a lányok mindennapi életszükségleteit, taníttatását finanszírozza.

MIDZU-AGE

A „midzu-age” nem jelent mást, mint azt a több napon át tartó ünnepélyes szertartást, amelynek keretén belül a „maiko” „geiková”, azaz gésává (érett nővé) válik. A beavatott lány nem licitálás, hanem kiválasztás útján vehetett részt a szertartáson. A leendő „geikot”, és a „midzu-age” résztvevőjét a ház „okaa-sanja” választotta ki. Nagyon fontos kritériumnak volt tekintendő, hogy a résztvevő személye, aki egyébként – a „geiko” pártfogoltjává válik – a japán társadalom egzisztenciálisan kiemelkedő részéből származzon. Erre azért volt szükség, mert azáltal, hogy a gésának pártfogoltja lesz, többek közt anyagilag is támogatóra lelnek, az ebből adódó bevételek a „nenki” értelmében pedig az „okiyat” illetik meg. A „maikonak” nincs választása a tekintetben, hogy ki lesz a pártfogoltja. Tudományos kutatómunkát a tekintetben találnom nem sikerült, hogy a „midzu-age” során az anyagi ellenszolgáltatást mértéke milyen összeget ölelt fel, és az miszerint volt fizetendő, de az bizonyos, hogy a szertartás előtt/altat/után az „okiyat” anyagi ellentételezés illette meg. Továbbá az is bizonyos, hogy a szertartás során a pártfogolt, és a „maiko” között intim kapcsolat alakult ki, a szertartás végére az esetek legtöbbszörében a „maiko” a szüzességét is elveszítette.^{24,25} Mivel a „maikot” választás nem illette meg, ezért az intim együttlét, és kapcsolat sok esetben egyoldalú volt. Az, hogy a pártfogolt a szüzesség megvásárlásáért, vagy a szertartás során alkalmazott „társaságért” és szexualitásért fizetett, úgy gondolom, hogy csupán a szavak játéka. A hangsúly a szolgáltatás jellegén, és az azért járó fizetségen van.

A „midzu-ageról” összegzőképpen az alábbiakat állapítom meg:

Olyan szolgáltatási jelleget magába foglaló rítus, amelynek során a „geikók” társaságáért, a szexuális együttlétért – esetekben a szüzesség elvesztéséért – a pártfogoltak anyagi ellenszolgáltatást fizetnek. Az „okaa-san” közvetítő jelleggel a lányokat a pártfogoltak ré-

²³ MAJID Prusha: Prostitute or Artist? Stereotype and Authenticity in Arthur Golden's *Memoirs of a Geisha*. – Södertörn: Södertörn University C-Essay, 2014

²⁴ DALBY Liza: *Geisha*. – California: California University Press, 1983.

²⁵ MINEKO Iwasaki: A gésák gésája. In: NAGY Imre (szerk., ford.) Budapest: Trivium Kiadó, 2003.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

szére bocsájtja. Az anyagi ellenszolgáltatás az „okaa-sant”, közvetett jelleggel az „okiyat” illeti meg. A lányoknak a kiválasztás után kötelességük a szertartáson részt venni, a pártfogolttal függetlenül az érzelmi intenzitástól a „midzu-age” során intim viszonyt folytatni.

A JAPÁN PROSTITÚCIÓS SZABÁLYOZÁS

A második világháború végéig fennmaradó tradíciókat, a nyugati társadalmi szellem, és a jogalkotás szépen lassan felülírta. 1945. augusztus 19-én a Belügyminisztérium elrendelte, hogy a megszálló erőknek a japán nép tisztaságának fenntartása érdekében külön bordélyházat üzemeltessenek: a legnagyobb és a japán kormány által létrehozott egyesület volt, mely beszervezte a prostitúciót és egyéb szabadidős, élvezeti tevékenységeket a megszálló egységek katonái számára. Itt már nem volt határ, amely a „geikok” és a prostituáltak között húzódott volna. 1945. december 17-én a japán nők választójogot kaptak, amellyel párhuzamosan több mozgalom is megindult. 1946 januárjában a hozott intézkedéseket megszüntették. Helyette intézményesített rendszereket hoztak létre, amelyeket vörös vonalaknak neveztek. Az „akasen” olyan helyet jelentett, amelyek nappal kávézóként, bárként üzemeltek, míg az éjszaka leple alatt bordélyházzá alakult. A tradicionális korszakból fennmaradt legalizált prostitúciós törekvéseket, az 1956. május 21-én elfogadott anti prostitúciós törvény váltotta. A törvény előírta, hogy 1957. január 01-ig a bordélyházakat be kell zárni, az emberek szexuális célú kizsákmányolása, a prostitúciós tevékenység önmagában is tilalmazott. A törvény mindamellett, hogy a prostitutorok ellen is fellépett, a prostituáltak reszocializációjában is szerves részt vállalt. Az ország különböző helyein intézményeket állítottak fel, amelynek feladata többek közt a gazdaságilag elmaradott régiók tekintetében, a potenciális veszélyforrásként értékelt nők prostituálttá válásának megakadályozása, és a már prostituált nők társadalomba való visszailleszkedésének elősegítése. A törvény különösen nagy hangsúlyt fektet a fiatalkorú- és gyermekkorú áldozatok védelmére. A szexuális célú emberkereskedelem elleni küzdelem tetőpontját 2005. június 16-án érte el, amikor a japán képviselőház az emberkereskedelemtől és a szervezett bűnözés visszaszorításáról szóló törvénycsomagot egyhangúlag elfogadta. A prohibíciós intézkedéssorozatnak köszönhetően, Japánban mind a prostitúciós, mind az azt közvetítő és kizsákmányoló jellegű magatartás tiltott.^{26,27}

A KUTATÁSI ÖSSZEHASONLÍTÁS

Doktori értekezésemben empirikus kutatásomon alapuló pszichológiai tudományterülethez kapcsolódó, a prostitúcióval összefüggésben vizsgált jelenségek szociális reprezentációit

²⁶ CHIYOKA Tori: A comparative study between Indian and Japanese prostitution. - Jawaharlal Nehru University, 2008. – p.:65-122.

²⁷ The Ministry of Foreign Affairs of Japan Fourth Periodic Report on Implementation of convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (1999) (letöltés ideje: 2017. március 31.) (<http://prostitution.procon.org/sourcefiles/Japan4thPerReportImpleConvntnOnElimDiscrimAgainstWomen.pdf>)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

feltáró kvalitatív, valamint kvantitatív technikák együttes alkalmazása révén kapott eredmények, és azok értelmezéseit vizsgáltam. A kutatást – a jelenség látenciájából adódóan – rejtett, és nehezen elérhető populációk (rendőrök és különös tekintettel a prostituáltak) körében végeztem, ezért a minta kiválasztásánál a nehezen elérhető populációhoz használt úgy nevezett hólabda (snowball) módszert alkalmaztam. A kiválasztást követően, a rendelkezésre álló személyekkel félig strukturált interjúkat készítettem. (Félig strukturált, hiszen az interjúk vezérfonala adott volt, tartalommal pedig az interjúban résztvevő felek töltötték meg.) Az interjúk szövegét az úgy nevezett tartalomelemzés technikával, azon belül is a szekvenciális transzformatív modell felhasználásával elemeztem.²⁸ (Kvalitatív hipotetikus adatokból kvantitatív „skálázható” változó értékeket azonosítottam.) A kódolást tematikus szintű elemzés követte – nem szószintű, hanem megegyező jelentéseket hordozó szövegrészeket kódoltam –, majd a „része valaminek” logikai összefüggés alapján jelentési hierarchiákat azonosítottam. A nem-gyakorisági elemzési technika segítségével (nem parametrikus eljárás) a matematikai statisztikai feldolgozást a McNemar próbák (jelentéshordozó elemek csoporton belüli, egymáshoz viszonyított jelentősége), és a Khi2 próbák (jelentéshordozó elemek csoportok közötti jelentősége) tette lehetővé.²⁹ Az összehasonlítás egyik csoportját ezen eredmények adták.

Jelen tanulmányban pedig olyan embereket sikerült megszólítanom, akik az adott témakörben a leginkább érintettek, illetékesek és előreláthatólag érdekli is őket a téma. A gésa kultúra centralizált elemeinek gyakorisági vizsgálatát egy 50 fős kérdőíves vizsgálat keretében elemeztem. A mintáról elmondható, hogy bár az összehasonlítás alapját képező összegyűjtött változók kutatásának módszertana különbözőnek mutatkozott, azonban a minta összetétele az értekezésben foglaltakkal megegyezett.³⁰ Ez garantálta a sokoldalú információs adatbázist. A fenti megközelítésből adódóan a kvantitatív eljárást megfelelő elemszámú mintán elvégezve, az eredmények megbízhatósága és pontossága meghatározható volt, kizárva ezzel a privát elméleteken alapuló eredményeket. A leíró jellegű felmérések sajátossága, hogy az adatfelvétel olyan reprezentatív minta alapján történik, amely létszámából, valamint a mintavétel módszeréből adódóan alkalmas az eredmények pontosságának statisztikai módszerekkel való mérésére.³¹ Az adatfelvétel során a megkérdezés olyan standardizált kérdőívvel történt, amelyen belül a mérés követelményeinek megfelelő, skálás kérdések szerepeltek. A mintával és a kérdőívvel kapcsolatos feltételek teljesülése az eredmény vonatkozásában egyedivé vált. A kérdőív megalkotásakor 18 kérdésre kerestem választ, amely kérdések megválaszolására két pontos skálarendszert használtam. Az egyes számmal jelölt az egyáltalán nem jellemző, míg a kettes számmal jelölt változó a leginkább jellemző tulajdonságot jelentette. Nem volt szükség további válto-

²⁸ EHMANN Bea: A szöveg mélyén: A pszichológiai tartalomelemzés. – Bp.: Új Mandátum, 2002.

²⁹ KOVÁCS István: A prostitúció jelensége és társadalmi kontrolljának vizsgálata empirikus módszerekkel. - PhD értekezés, Budapest, UNI-NKE-HDI, 2017.

³⁰ Bővebben lsd. az értekezés minta fejezetében, illetőleg a populációk tekintetében

³¹ FEHÉRVÖLGYI Beáta: Határtalan lehetőségek a határ mentén. – NYME, Veszprém, PhD. értekezés tervezet, 2010.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

zők mérésére, hiszen az összehasonlítást az elemek gyakoriságának mérőszáma jelentette. Kiemelni kívánom, hogy a vizsgálat és a módszer és az eredmények az alapsokaság bizonyos csoportjellemzők szerinti behatárolását és a különböző csoportok véleményét tükrözik csupán. Az összehasonlítás másik csoportját ezen eredmények adták.³² A kérdőív egyes részleteinek ismertetését az alábbi képpel illusztrálom:

KÉRDŐÍVES VIZSGÁLAT **A GÉSA KULTÚRA VALAMINT A PROSTITÚCIÓ LÉNYEGI ELEMEI** **ÖSSZEHASONLÍTÁSÁNAK TÁRGYÁBAN**

KÉSZÜLT 2017. JANUÁR-ÁPRILIS
KÉSZÍTETTE: DR. Kovács István PhD. r. százados

A kérdőív megalkotása kizárólag tudományos kutatás keretén belüli felhasználásra szolgál. Az abban szereplő adatok, beleértve a válaszadók érintettségére, személyes beazonosítására vonatkozóan anonimek. A kérdőív kitöltője vállalja, hogy a fenti kutatás részese lesz, azt saját meggyőződése, és tapasztalata szerint, részrehajlás nélkül, az eredmények torzulatlanságát biztosítva tölti ki. A kérdések eldöntendő válaszok kitöltésére szolgálnak, kérem a kérdések gondos elolvasása után, abba a rubrikába tegyen „x”-et, amelyik megítélése szerint reálisnak tekintendő. A kérdőív összesen 18 darab kérdést tartalmaz, amelynek elemzése a megfelelő mintaszám után kezdődik meg. Köszönöm, hogy a kérdéseket megválaszolja, és hozzájárul a kutatás megvalósításához.

1., Ön szerint a „geiko” nyújt szexuális szolgáltatást?

☐
Nem jellemző

☐
Leginkább jellemző

2., Ön szerint a „geiko” nyújt egyéb szolgáltatást?

☐
Nem jellemző

☐
Leginkább jellemző

3, Ön szerint a „geikot” a szolgáltatásokért anyagi ellenszolgáltatás megilleti?

☐
Nem jellemző

☐
Leginkább jellemző

1. sz. kép: Kérdőíves vizsgálat a gésa kultúra, valamint a prostitúció lényegi elemei összehasonlításának tárgyában

Forrás: Dr. Kovács István PhD. r. százados saját kutatási eredményeinek ábrázolása

A tanulmány keretén belül a szociális reprezentációkat alkotó társas valóságok elemeit a gésa kultúrához köthető, feltárt, és egyezést jelentő lényegi elemekkel korrelációs vizsgálat

³² KOVÁCS István: A prostitúció és a szélsőséges terminológiák összefüggései. In: Hadtudományi szemle, Budapest, 2015., VIII. évf. 4. szám. – p.: 275-290.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

keretében összehasonlítom. Az így kapott eredmények tanúbizonyosságot adnak arról, hogy a prostituáltak és a gésák között milyen egzakt módon, statisztikailag mérhető hasonlóságok vannak. Az alábbi táblázatokban a gésa kultúrával kapcsolatos lényegi elemeket sorakoztattam fel:

	<u>Statisztikai, és gyakorisági elemszám</u>	<u>Százalékos arányszám</u>	<u>Összehasonlítás tárgyát képezi-e</u>
„geiko”			
„Szexuális szolgáltatás”	49	98	✓
„Anyagi ellenszolgáltatás”	48	96	✓
„Egyéb szolgáltatás”	45	90	✓
„Kuncsaft”	49	100	✓
„Kuncsaft bárki”	40	80	✓
„Megélhetés”	42	84	✓
„Családsegítés”	20	40	✓
„okiya”			
„Intézmény”	36	72	✓
„Intézmény-vezető”	48	96	✓
„Kontroll”	26	52	✓
„Hatalomgyakorlás”	46	92	✓
„Fizikai erőszak”	37	74	✓
„Nem fizikai erőszak”	30	60	✓
„Kizsákmányolás”	40	80	✓
„Intim viszony”	13	26	✓
„Anyagi függőség”	35	70	✓
„midzu-age”			
„Intim viszony”	12	24	✓
„Kuncsaftszerzés”	48	96	✓

1. sz. táblázat: A gésa kultúra lényegi elemei gyakorisági táblázata

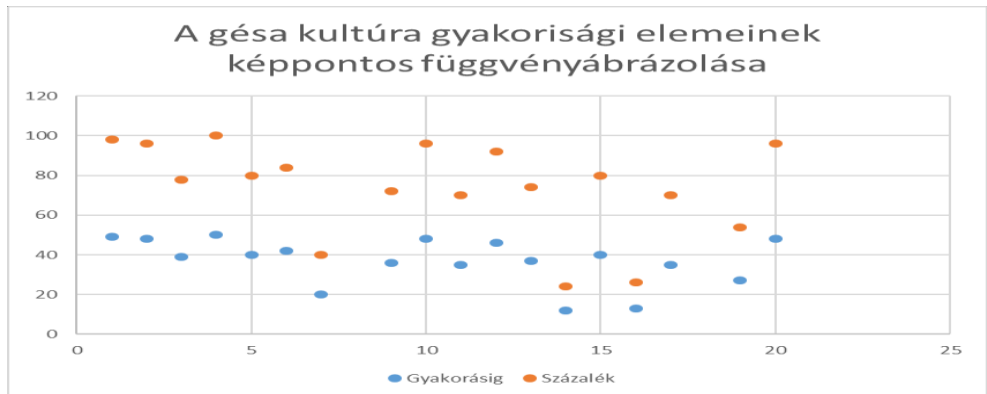
Forrás: Dr. Kovács István PhD. r. százados saját kutatási eredményeinek ábrázolása

Három csoportot különböztettem meg aszerint, hogy a változók a gésa kultúrán belül mely személyhez, vagy intézményeshez köthetők. A „geiko” személye alá a „Szexuális szolgáltatás”, az „Anyagi ellenszolgáltatás”, az „Egyéb szolgáltatás”, a „Kuncsaft”, a „Kuncsaft bárki”, a „Megélhetés”, a „Családsegítés” tartozott. Az „okiya” csoport alá az „Intézmény”, az „Intézményvezető”, a „Kontroll”, a „Hatalomgyakorlás”, a „Fizikai erőszak”, a „Nem fizikai erőszak”, a „Kizsákmányolás”, az „Intim viszony”, az „Anyagi függőség” elemei tartoztak. A

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

„midzu-age” az „Intim viszony”, a „Nem fizikai erőszak”, és a „Kuncsaftszerzés” elemeket tartalmazta. A statisztikai mérőszámok alapján két kategóriát különítettem el: relatív magas, és relatív alacsony gyakorisági minta. A legmagasabb érték 49, azaz 98 százalékos-, a legalacsonyabb 12, azaz 24 százalékos gyakorisági aránnyal fordult elő. A relatív magas érték közé a „Szexuális szolgáltatás”, az „Anyagi ellenszolgáltatás”, az „Egyéb szolgáltatás”, a „Kuncsaft”, a „Kuncsaft bárki”, a „Megélhetés”, az „Intézmény”, az „Intézményvezető”, a „Kontroll”, a „Hatalomgyakorlás”, a „Fizikai erőszak”, a „Kizsákmányolás”, az „Anyagi függőség”, az „Intim viszony”, és a „Kuncsaftszerzés” tartozott. Minden olyan elem, amely a gyakorisági viszonyszám 50 százalékát meghaladta e kategóriának szerves részét képezte. A fennmaradó elemek a relatív alacsony kategóriát képezték. Ide tartozott a „Csálódsegítés”, és az „Intim viszony”. Minden olyan elem tehát, amely a gyakorisági viszonyszám 50 százalékát nem haladta meg e kategóriának a szerves részét képezte. Az így kapott eredményekről/változókról egy függvényt készítettem:

1. sz. diagramm: A gésa kultúra lényegi elemei gyakorisági diagrammja

Forrás: Dr. Kovács István PhD. r. százados saját kutatási eredményeinek ábrázolása

A következőkben az összehasonlítás tárgyát képező, ezt a szisztematikus rendszert követő – a fogalmi megnevezések eltérésétől eltekintő, de tartalmilag, vertikálisan és strukturálisan is megegyező – az értekezés eredményeit megjelenítő táblázatos eredményeket mutatom be.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

	<u>Statisztikai, és gyakorisági elemszám</u>	<u>Százalékos arányszám</u>	<u>Összehasonlítás tárgyát képezi-e</u>
„prostituált”			
„Prostitúciós munka- végzés”	49	98	✓
„Prostitúciós munka- végzés”	49	98	✓
„Prostitúciós munka- végzés”	49	98	✓
„Prostitúció anyagi haszonszerzés”	38	76	✓
„Családért”	19	38	✓
„intézmény és futtató”			
„Lakás”	33	66	✓
„Futtató attribútum”	50	100	✓
„Ellenőrzés”	26	52	✓
„Futtatói agresszió”	49	98	✓
„Fizikai agresszió”	35	70	✓
„Kényszerítés”	33	66	✓
„Teljes kizsákmányolás”	36	72	✓
„Színlelt intim kapcso- lat”	34	68	✓
„Kényszerítés”	33	66	✓
„kuncsaft”			
„Törzsvendég”	11	22	✓
„Kuncsaftszerzés”	49	98	✓
„Kliens attribútum”	34	68	✓
„Kliens attribútum”	34	68	✓

2. sz. táblázat: A prostitúció lényegi elemei gyakorisági táblázata

Forrás: Dr. Kovács István PhD. r. százados saját kutatási eredményeinek ábrázolása

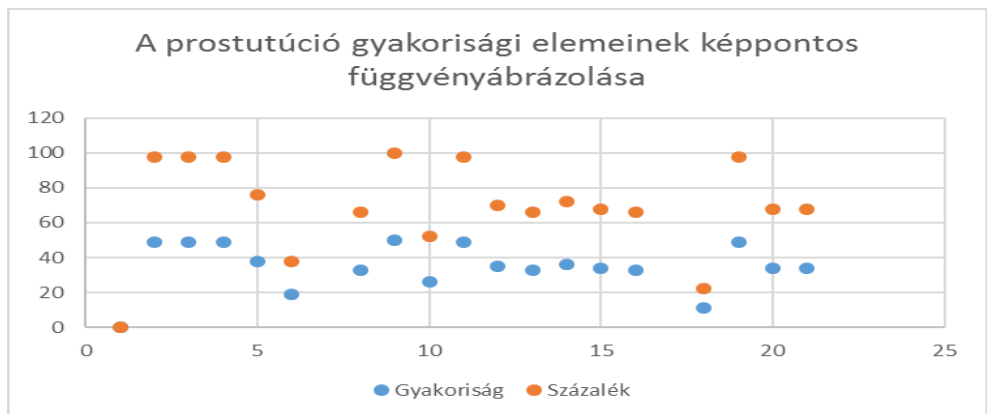
A hármas tagolást e kategóriánál is alkalmaztam. A „prostituált” csoportba a „Prostitúciós munkavégzés”, a „Prostitúció anyagi haszonszerzés”, és a „Családért” kódok tartoztak. Az „intézmény és futtató” a „Lakás”, a „Futtató attribútum”, az „Ellenőrzés”, a „Futtatói agresszió”, a „Fizikai agresszió”, a „Kényszerítés”, a „Teljes kizsákmányolás”, a „Színlelt intim kapcsolat”, elemeit tartalmazta. A „kuncsaft” a „Törzsvendég”, a „Kuncsaftszerzés”, és a „Kliens attribútum” elemeket foglalta magában.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Hogy a különböző jelentés-tartománybeli fogalmakat egységesítsem és megteremthessem az összehasonlítás alapját, ezért az értekezés során nyert adatokból a jelenlegi kutatás változóival megegyező jelentéstartalmakat azonosítottam. Ilyen volt például a „Prostitúciós munkavégzés” változója is. Definícióját tekintve a „Prostitúciós munkavégzés” főként összefoglaló megnevezés. A főként a vizsgált személyek célirányos és rendszerint – anyagi – ellenszolgáltatásért végzett erotikus tevékenységét ölelte fel, amely más ember – igénybe vevő – számára kielégülést garantált és feltételezett. A munkavégzés fajtái közé tartozott a szexualitással összefüggésbe hozható összes lehetséges együttlét, így különösen: hetero-, homo- és biszexuális tevékenység.³³ Ebből következően e változó a géza kultúrához köthető „Szexuális-, egyéb szolgáltatás”, valamint az „Anyagi ellenszolgáltatás” változóit lefedte. Azon elemek tekintetében, amelyeknél az egyezés fogalmilag is evidens volt, változó generálása szükségtelen.

A korábbi rendszert követve a relatív magas csoportba a „Prostitúciós munkavégzés”, a „Prostitúció anyagi haszonszerzés”, a „Lakás”, a „Futtató attribútum”, az „Ellenőrzés”, a „Futtatói agresszió”, a „Fizikai agresszió”, a „Kényszerítés”, a „Teljes kizsákmányolás”, a „Színtelt intim kapcsolat”, a „Kényszerítés”, a „Kunsaftszerzés”, a „Kliens attribútum” tartozott. A relatív alacsony csoportot a „Családért”, és a „Törzsvendég” képezte. Láthatjuk, hogy a legmagasabb arányszám 50, azaz 100 százalékos, a legalacsonyabb pedig 11, azaz 22 százalékos gyakorisági arányú volt. Megjegyzendő, hogy e csoport tekintetében bizonyos kategóriák egymást felölelték, így célszerű volt ugyan azon elemmel helyettesíteni. Az így kapott változókat képpontos függvényvel ábrázolom:

2. sz. diagramm: A prostitúció lényegi elemei gyakorisági diagrammja.

Forrás: Dr. Kovács István PhD. r. százados saját kutatási eredményeinek ábrázolása

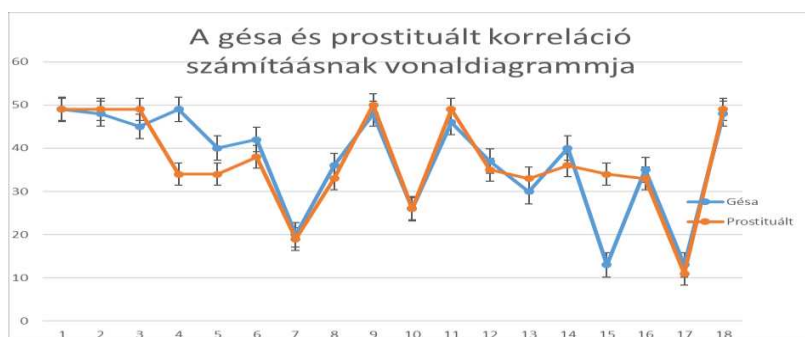
³³ KOVÁCS István: A prostitúció jelensége és társadalmi kontrolljának vizsgálata empirikus módszerekkel. - PhD értekezés, Budapest, UNI-NKE-HDI, 2017.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Az így kapott táblázatok és képpontos függvények készen állnak arra, hogy az elemek közötti korrelációs kapcsolatot megvizsgáljam. Alapvető kérdésem tehát, hogy van-e a prostitúció és a gésa kultúra között kapcsolat. További vizsgálat tárgyát pedig az képezi, hogy amennyiben a kapcsolat fennáll, úgy a két változó között egyenes-, fordított arányú vagy hiányzó kapcsolat (pozitív, negatív vagy nem létező korreláció) áll fenn, azok mértéke mekkora. Szükséges tisztázni, hogy ha nincs lineáris korreláció, akkor a korrelációs koefficiens értéke: 0, tökéletes pozitív, illetve negatív lineáris korreláció fennállása esetén a korrelációs koefficiens értéke +1,00, illetve -1,00. Ennek értéke független a mértékegységtől, amelyekben a két változó meghatározásra került. A korreláció nem jelent feltétlen ok-okozati kapcsolatot, mert ez lehet annak a következménye, hogy az x tengelyre felvett változó befolyásolja az y tengelyre felvett változó befolyását az x tengelyre felvett, így egyik eset sem áll fenn, hanem egy harmadik tényező mindkettőt egy irányba (pozitív korreláció) vagy különböző irányokba (negatív korreláció) mozditja el.³⁴

A matematikai statisztikai számításokhoz korrelációs függvényt alkalmaztam. A két táblázatbeli értékeket, így a „Statisztikai és gyakorisági elemszámok” halmazát, valamint a „Százalékos arányszámok” halmazát a korrelációs függvény alkalmazásával összehasonlítottam. A fentiek figyelembevételével a korrelációs számítás alapján az alábbi eredményeket kaptam: A gésa kultúra prostitúciós elemeinek gyakorisága, és az azzal összhangban álló prostitúciós elemek gyakorisága között a korrelációs koefficiens értéke 0,827772 volt. Ad absurdum a két változó között a Cohan féle általános skálán egyenes arányú, a kategorizálás alapján pozitív (nagyértékű) kapcsolat áll fenn.³⁵ Az eredményeket az alábbi vonaldiagramon szemléltetem:

3. sz. diagramm: A gésa kultúra és a prostitúció lényegi elemei gyakorisági diagramja.

Forrás: Dr. Kovács István PhD. r. százados saját kutatási eredményeinek ábrázolása

³⁴ ZÁVOTI József (Prof; Dr.): Matematikai statisztikai elemzések 5., Kapcsolatvizsgálat: asszociáció, vegyes kapcsolat, korrelációszámítás. Varianciaanalízis (egyszeres osztályozás). – Nyugat-Magyarország Egyetem, TAMOP 4.2.5 pályázata, 2010.

³⁵ VARGHA András: Matematikai statisztika pszichológiai nyelvészeti és biológiai alkalmazásokkal. Budapest: Pólya Kiadó, 2000.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ÖSSZEGZÉS

A kutatási célom, elérése valamint a hipotézis bizonyítása a gésa kultúra, valamint a prostitúciós jelenség újabb részszületét mutatta be, amely nem jöhetett volna létre anélkül, hogy a kutatási alanyok abban szerves részt ne vállaltak volna. Részükre – az anonimitás ellenére – köszönetemet szeretném kifejezni. Az összehasonlítás eredményeképpen a hipotézisemet, miszerint a gésa kultúra és a prostitúció között nagymértékű hasonlóság van, igazolnom sikerült. A gésa kultúra prostitúciós elemeinek gyakorisága, és az azzal összhangban álló prostitúciós elemek gyakorisága között a korrelációs koefficiens értéke egyenes arányú, a kategorizálás alapján pozitív értékű. Ennek eredményeképpen a két csoport közötti hasonlóság relatív nagy. A kutatási eredmény nem globális szintű, ahogy az a kutatás módszertanánál kifejtésre került: az egy bizonyos csoport – a mintavétel csoportjának – attitűdjét tükrözi. Ellenben ez a részeredmény, amely hazai viszonylatban a mintavételi csoport eredményét feldolgozta a bevezetésben foglalt teljes egészhez egy bizonyos szeletet hozzátett, részeredményként azt gazdagította. Szerencsés helyzetemből kifolyólag a számos hozzáférhető szakirodalom tanulmányozása, amely a gésa kultúrát és a prostitúcióval, vagy bizonyos kritériumok mellett a nyugati szellem romlásával összeköti, szintén részgazságot tartalmaz. Azonban azt nem szabad elfelejtenünk – a kultúrák tradicionális szokásainak tiszteletben tartása mellett –, hogy a társadalmak felépülését, működését a jogalkotó jogszabályokhoz köti, amely minden ott előre, tartózkodóra kötelező érvénnyel bír. Amennyiben az adott magatartás – függetlenül attól, hogy az mely tradíció alá tartozik – bizonyos rendelkezéseket, így a prostitúciós szabályozást megsérti, a szerint bírálendő el. Amennyiben egy „geiko” anyagi ellenszolgáltatásért „szexuális-, és/vagy egyéb szolgáltatást” nyújt, úgy magatartásával bizonyos jogszabályi tényállásokat megvalósíthat, amely alkalmas arra, hogy a prostitúció jelenségével összefüggésben szerepkörét megalapozza.

A prostituált fogalom véleményem szerint globálisan értelmezendő. Nincs olyan, hogy hazai- vagy nemzetközi értelmezés, annak lényegi elemei egyek és ugyan azok. Megítélésem szerint a prostituált olyan férfi, vagy nő, aki – eseti vagy rendszeres jellegétől függetlenül – anyagi vagy más típusú – ellenszolgáltatásért cserébe, célirányos erotikus, de leginkább szexuális tartalmú és jellegű tevékenységet végez, aktust folytat, amely más ember – igénybe vevő – számára szexuális tárgyú kielégülést garantál és feltételez. A tevékenység folytatása a résztvevő fél önálló döntésén vagy kényszerített függőségén alapul. Az – igénybe vevő – ellenszolgáltatásának mértékét mindig a kereslet-kínálatfüggőség viszonya határozza meg. Az elvégzett tevékenység jellege, kerete és határfoka azzal egyenes arányban változik. A tevékenység gyakorlása – a szexualitással összefüggésbe hozható összes lehetséges körülmény és együttlét – között, hetero-, homo-, és biszexuális megkülönböztetés nincs.³⁶ Úgy vélem, hogy e fogalom akár hazai-, akár nemzetközi viszonylatban lefedi mindazon magatartást és körülményt, amely a prostituáltra jellemző. Az így már

³⁶ KOVÁCS István: A prostitúció jelensége és társadalmi kontrolljának vizsgálata empirikus módszerekkel. - PhD értekezés, Budapest, UNI-NKE-HDI, 2017.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

tudományos eredménnyel is bizonyított hasonlóság a fogalmi elemeken keresztül is megmutatkozik. Sajnálatos tény, hogy a minta eredményekkel csak hazai viszonylatban szolgált. Az így is nehezen elérhető, a társadalom által kitaszított populációk „félelme”, a rejtett, és látenciába burkolódzó jelenség kutatása nehéz feladatnak minősült.

Ahhoz, hogy komplex, és nemzetközi szintű eredményt generáljunk, nélkülözhetetlen a minta számának, struktúrájának és egyéb összetevőinek a szélesítése. Nélkülözhetetlennek tartom, egyben további kutatásra javallott, hogy a vizsgálatot ne csak hazai populáció tekintetében, hanem külföldi, így nemzetközi populációk tekintetében is elvégzésre kerüljön.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BACON Alice: Japanese girls and women. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1902.
2. BARDSLEY Jan: Teaching Geisha in History, Fiction, and Fantasy. In: Asia Network, Vol. 17., No. 2, 2010. – p.: 23-38.
3. BERNSTEIN, Gail Lee: Review of the book Geisha, by Liza Dalby. In: Monumenta Nipponica, Vol. 39, 1984. – p: 222.
4. CHIYOKA Tori: A comparative study between Indian and Japanese prostitution. –Jawaharlal Nehru University, 2008. – p.:65-122.
5. DALBY Liza: Geisha. – California: California University Press, 1983.
6. DALBY Liza: The institution of the geisha in modern Japanese society. PhD dissertation, Stanford University, 1978.
7. DOWNER Lesley: Woman of the pleasure quarters: The secret history of the geisha. – New York: Broadway, 2002.
8. EHMANN Bea: A szöveg mélyén: A pszichológiai tartalomelemzés. – Bp.: Új Mandátum, 2002.
9. FEHÉRVÖLGYI Beáta: Határtalan lehetőségek a határ mentén. – NYME, Veszprém, PhD. értekezés tervezet, 2010.
10. FOREMAN Kelly: The gei of geisha: Music, identity and meaning. – England: Ashgate, 2008.
11. FRASER Hugh: The heart of a geisha. – New York: G.P. Putnam's Sons, 1908.
12. GALLAGHER John: Geisha - A Unique World of Traditions, Elegance and Art. - London: PRC, 2003. –p.:114.
13. GOLDEN Arthur: Egy gésa emlékiratai. – Bp.: Trivium, 2014.
14. HIGUCHI Ichiyo: In the shade of spring leaves: a woman letters in Meiji Japan. – New York: Norton, 1992.
15. KOVÁCS István: A prostitúció és a szélsőséges terminológiák összefüggései. In: Hadtudományi szemle, Budapest, 2015., VIII. évf. 4. szám. – p.: 275-290.
16. KOVÁCS István: A prostitúció jelensége és társadalmi kontrolljának vizsgálata empirikus módszerekkel. - PhD értekezés, Budapest, UNI-NKE-HDI, 2017.
17. MAJID Prusha: Prostitute or Artist? Stereotype and Authenticity in Arthur Golden's Memoirs of a Geisha. – Södertörn: Södertörn University C-Essay, 2014

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

18. MASUDA Sayo: *Autobiography of a geisha*. – In. ROWLEY Gabriel (szerk., ford.): New York: Columbia University Press, 2003.
19. MINEKO Iwasaki: *A gésák gésája*. In. NAGY Imre (szerk., ford.) Budapest: Trivium Kiadó, 2003.
20. ŐRI Sándor: *Konfuciusz bölcseselei*. – Budapest: Golden Goose, 2012. – p.:76-78.
21. PERMATASARI Mutiara: *Being A Half-Wife: The Geisha Construction from The Gender Relation in Arthur Golden's Memoirs of a Geisha*. In. *Elti Journal*, Vol. 1, No 1. 2012. – p.: 68-81.
22. The Ministry of Foreign Affairs of Japan *Fourth Periodic Report on Implementation of convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (1999)* (letöltés ideje: 2017. március 31.)
(<http://prostitution.procon.org/sourcefiles/Japan4thPerReportImpleConvtnOnElimDiscrimAgainstWomen.pdf>)
23. VARGHA András: *Matematikai statisztika pszichológiai nyelvészeti és biológiai alkalmazásokkal*. Budapest: Pólya Kiadó, 2000.
24. WEST Mark: *Secrets, Sex, and Spectacle: The Rules of Scandal in Japan and the United States* – Chicago: Chicago University Press, 2006.
25. ZÁVOTI József (Prof; Dr.): *Matematikai statisztikai elemzések 5., Kapcsolatvizsgálat: asszociáció, vegyes kapcsolat, korrelációszámítás. Varianciaanalízis (egyszeres osztályozás)*. – Nyugat-Magyarország Egyetem, TAMOP 4.2.5 pályázata, 2010.

LAKATOS PÉTER¹

NATO gyakorlatokon alkalmazható logisztikai projektmenedzsment (GANTT, WBS, CPM- és szimuláció²)

Logistics project management applicable at NATO field-exercises (GANTT, WBS, CPM- and simulation)

Absztrakt

A logisztikai alapelvek között az előrelátás is szerepel. Ez csak alapos tervező munkával és az erőforrások pontos számbavételével érhető el. Tehát tevékenységeinket legyen az katonai művelet, gyakorlat vagy polgári/üzleti beruházás vagy operáció projektek keretében kell megtervezni, megszervezni és végrehajtani. A NATO gyakorlatai és a többnemzeti missziók megkövetelik a korszerű elvek és eljárások alkalmazását. Így kimondva kimondatlanul is egy katonai gyakorlat projektszerű megközelítésben is értékelhető. Miért is? Mert olyan klasszikus célok, mint interoperabilitás vagy sztandardizáció mellett komolyan előtérbe kerül a fenntarthatóság és hatékonyság kérdése, az érintettekkel, stakeholder-ekkel való kapcsolat vagy disszemináció fontossága. Ezeket pedig csak átfogó projektmenedzsment szemlélettel lehet határidőre, a finansiális kereteken belül magas minőségi színvonalon megvalósítani.³

Kulcsszavak: projekt, projektmenedzsment, gyakorlat, GANTT, WBS, CPM, SWOT

Abstract

Foresight is also part of the logistics principles. This can only be achieved by thorough planning and assessing the resources accurately. Therefore, our activities, whether military manoeuvres or exercises or civil/business investments, have

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens - National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Associate professor, E-mail: lakatos.peter@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0003-1658-308X

² „A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Zrínyi Miklós Habilitációs Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.”

³ A cikk megírásában felhasználásra kerültek Gál Lajos őrnagy, Molnár Balázs őrnagy, Kovács Péter százados MSc és Kékesi Eszter BSc hallgatók témában végzett kutatási eredményei

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

to be planned, organised and performed within the framework of projects. NATO field-exercises and multinational missions require the application of up-to-date principles and procedures. Consequently, in word or in thought, a military field-exercise can be evaluated in a project-like manner, as well. And why? Because, along with such classical objectives as interoperability or standardisation, the issue of sustainability and efficiency, the importance of keeping contact with the stakeholders and dissemination also comes to the fore. These can only be implemented at a high quality level by the stipulated deadline and within the financial limits applying comprehensive project management.

Keywords: *project, projectmanagement, exercise, GANTT, WBS, CPM, SWOT*

BEVEZETÉS

Az egyik leggyorsabban elterjedt angol kifejezés, a szocializmus után a latin-görög eredetű *projekt* és *menedzsment* szavakból áll. A projekt szó, amely egyébként valaminek az előrevetítését jelenti, szóösszetételt alkotva a valaminek a kezelését jelentő menedzsmenttel új értelmezést kapott az elmúlt évtizedekben: az erőforrások tervezésének, szervezésének és irányításának önálló szakterületét jelöli.

„A projekt azon szavak közé tartozik, melyeket nehéz magyarra fordítani, így talán cél-szerűbb a következő meghatározással jellemezve körülhatárolni: a projekt javaslat vagy terv valamely munka elvégzésére, amely hierarchikusan, kronologikusan és lehetőleg harmonikusan összekapcsolódó, szervezett tevékenységek, illetve tevékenységcsoportok komplex folyamata.”⁴ A szakirodalomban több szemszögből nézve sokféleképpen definiálhatjuk ezt a kifejezést. Egy nagyrészt átfogó, általános definíció lehet a következő:

A projektmenedzsment az erőforrások szervezésével és azok irányításával foglalkozó szakterület, melynek célja, hogy az erőforrások által végzett munka eredményeként egy adott idő- és költségkereten belül sikeresen teljesüljenek a projekt céljai. A projekt időszaki vállalkozás, melynek célja, hogy egyedi terméket vagy szolgáltatást hozzon létre.

A *projektmenedzsment célja*, hogy minél több lehetséges veszélyt és problémát előre jelezve, úgy szervezze meg (tervezéstől a megvalósuláson át az ellenőrzésig) az egyes tevékenységeket, hogy a projekt az összes felmerülő nehézség és kockázat ellenére a lehető legteljesebben és legsikeresebben valósuljon meg.

Írásomban katonai oldalról szeretném megközelíteni ezt a témát, így egy nemzetközi katonai logisztikai gyakorlatot konkrét projektként megközelítve, annak érdeklődésre számot tartó aspektusait is érintem a következő fejezetekben.

⁴ Lakatos Péter: A BKNYK-projekt Új Honvédségi Szemle 1997: pp. 106-116.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

NATO gyakorlatokon alkalmazható logisztikai projektmenedzsment – GANTT, WBS, CPM – felhasználásának bemutatása, valamint szimuláció végrehajtása nem egyszerű feladat.

A gyakorlatok tervezése egy kötött és szabályozott folyamat a Magyar Honvédségben belül. Ezekre a tevékenységekre vonatkozóan a „SZABÁLYZAT a gyakorlatok tervezéséhez” című, a Magyar Honvédség (továbbiakban: MH) által 2013-ban kiadásra került szabályzat foglalkozik.

A logisztikai támogatást mindig az adott gyakorlatokhoz kell biztosítani. Persze ezen a folyamaton belül léteznek a gyakorlatok szempontjából állandónak tekinthető elemek: előkészítés, végrehajtás, értékelés-elemzés stb.

A cikkben az alábbi kérdésekre keresem a válaszokat, illetve ezen kérdések megválaszolásán keresztül próbálom elemezni a problémát:

1. Sematizálhatóak-e a gyakorlatok logisztikai támogatás megszervezésének lépései (ez alatt nem azt értjük, hogy „szolgai módon” mindig, minden lépést ugyanúgy kell felvázolni változtatás nélkül, hanem, hogy a gyakorlatok fő elemeinek ismétlődése megfigyelhető-e)?

A gyakorlatok általános logisztikai projektmenedzsment kérdésénél ezt fontos eldönteni, mivel ha általánosan leírhatók a gyakorlat támogatásának lépései, akkor ehhez könnyebben megfogalmazható és kialakítható egy, a gyakorlatvezetést segítő rendszer.

2. A gyakorlatok tervezésében és levezetésében kik játsszák a kulcsszerepeket? A projektmenedzsment kialakításánál ez szintén nagyon fontos, hiszen az ő feladatuk a megfelelő „termék” (gyakorlat, folyamat) előállításának irányítása.
3. Milyen „típusú” gyakorlatok tervezését hajtjuk végre?

Fontos meghatározni a gyakorlat nagyságát, a résztvevő elemeket és a gyakorlat időbeni kiterjedését. Nyilván, hogyha egy kis méretű, rövid ideig tartó, csak hazai elemeket tartalmazó (esetleg egy alakulat által levezetett) gyakorlatról van szó, akkor külön kontrolling feladatokat ellátó személy kijelölésére/bevezetésére nincs szükség, mert azt a gyakorlat szervezésével és levezetésével megbízott fogja egy személyben megvalósítani (ezáltal önmaga is kontrollerré válik?). Azonban nagy kiterjedésű, több alakulatot felölelő gyakorlat és többnemzeti gyakorlatok esetén már célszerű lehet egy – a gyakorlatvezető munkáját segítő – ilyen jellegű feladattal megbízott (és ilyen jellegű ismeretekkel is rendelkező) személy kijelölése.

4. Hogyan biztosítható a költséghatékonyság? A különböző kontrolling eszközök, és módszerek bevezetése operatív szinten ezt a célt kell, hogy szolgálja. Amennyiben költség megtakarítás érhető el, akkor mindenképpen érdemes ezeket az eszközöket alkalmazni.
5. Hogyan lehet hasznosítani a gyakorlat tervezéssel, szervezéssel, levezetéssel kapcsolatos eredményeket?

Meg kell határozni, hogy a végrehajtott feladatok során keletkezett eredmények hogyan hasznosíthatóak, azokat mi módon lehet visszacsatolni, ezzel biztosítva a

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

jövőbeni feladatok hatékonyságának növelését a „lessons learned” vagyis a tapasztalatok feldolgozása alapján.

1. SWOT ELEMZÉS

Elvégeztem egy SWOT elemzést a gyakorlat projektmenedzsment (tervezés, levezetés) alkalmazásának lehetőségéről. Mint a fentiekből is látszik, véleményem szerint a gyakorlatok tervezésének és lefolyásának rendje jóval szabályozottabbá, illetve nyomon követhetőbbé válna, lehetőség nyílna egy vizuális felületen megjeleníteni a gyakorlat fázisait, illetve szakaszait, ez pedig azt jelentené, hogy bárki könnyebben átláthatná. Ennek a későbbiekben például ott lehet jelentősége, hogy így pontos létszámadatokkal rendelkezünk, ami befolyásolja mind az étkezési, mind a nyugvólétszámot. Ezek fontos logisztikai kérdések, megfelelő időben történő ismerete elengedhetetlen, hisz ezen adatok alapján történik a nyersanyagrendelés, illetve az elhelyezési biztosítás. A projektmenedzselő szoftverek képesek egyes részfeladatokhoz konkrét felelősöket társítani, ezért az egymással összefüggő részfeladatok felelősei könnyen koordinálhatnak egymással. Ez a funkció természetesen még a feladat végrehajtásának ellenőrzését is elősegíti. A SWOT elemzés még rámutat a projektmenedzsment nélkülözésének veszélyeire, mint például egymást ütü feladatok betervezésére, rossz időszámvetések használatára. Ezen rövid bevezetés, illetve elemzés után elkészítettem a Gyakorlat Tervezési Útmutató alapján egy általános gyakorlat munkalebontási szerkezetét (a továbbiakban: WBS), illetve GANTT ábráját.

Erősség:	Gyengeség:
— Gyakorlatok szabályozottsága; — Beazonosítandó szereplők; — Fegyelmezett végrehajtás; — Pontos létszámadatok (fekvőlétszám, étellemezési létszám).	— Kontrolling ismeretek és módszerek hiánya; — Visszacsatolás hiányai; — Költségek alultervezése; — Az MH nem rendelkezik megfelelő software-rel; — MH szabályozás túlságosan kötött, merev, nehezen lehet változtatni.
Lehetőség:	Veszély:
— Feladatok átláthatóbbak; — TAFE-n keresztül a kidolgozás, végrehajtás erősítése; — Gyakorlatok átláthatóságának növekedése, vizuális megjelenítése; — Valós idejű nyomon követés.	— A gyakorlat minőségi végrehajtása csorbulhat; — Időzavar, időhiány; — Feladatok egymásra tervezése; — Logisztikai kérdések.

1. számú ábra: SWOT elemzés a gyakorlatokról⁵

2. ALAPFOGALMAK, ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK

2.1. ALAPFOGALMAK

A feladat tényleges elkezdése előtt szükséges tisztázni néhány alapfogalmat:

„*Projekt*: olyan egyedi, összetett, egymáshoz kapcsolódó tevékenységek sorozata, amely egy adott célra irányul és egy meghatározott időn belül, adott költségvetés betartásával, és meglévő előírások mentén kerül végrehajtásra.

Projektmenedzsment magának a projekttevékenység megvalósítási folyamatának vezetése, irányítása, szervezése, az erőforrások, az információk, a rendelkezésre álló módszertani és technikai eszközök cél elérése érdekében történő összpontosítása.”⁶

Gyakorlat: Az MH Kiképzési Doktrína értelmezése szerint a gyakorlat a parancsnokok és vezető szervek, törzsek vezetési és irányítási együttműködési képességének, valamint a csapatok hadművelleti és harcászati képességének és együttműködésének legmagasabb szintje és ellenőrzésének formája, melynek célja a harc sikeres megvívására történő felkészítés.

2.2. AZ MH GYAKORLATAINAK OSZTÁLYOZÁSA

Vegyük sorba hogy a gyakorlatok miként oszthatóak fel a Magyar Honvédségnél. Az osztályozást természetesen szintén a Gyakorlat Tervezési Útmutató alapján lehet végrehajtani:

- a) A gyakorlatok szintjei szerint:
 - hadászati szintű gyakorlat;
 - hadművelleti szintű gyakorlat;
 - harcászati szintű gyakorlat.
- b) A gyakorlat formája/fajtája szerint:
 - a parancsnoki és törzsvezetési gyakorlat;
 - a harcászati, szakharcászati és rendszergyakorlatok;
 - a harc- és tűzvezetési gyakorlat.
- c) A gyakorlat típusa szerint:

A parancsnoki és törzsvezetési, a harcászati, szakharcászati és rendszer-gyakorlatok, mind a harc- és tűzvezetési gyakorlatok tovább pontosíthatók a gyakorlat pontos típusának meghatározása érdekében a már fentebb említett NATO terminológia és azok rövidítései használatával. Csak példaképpen álljon itt néhány ismertebb NATO terminológia szerinti gyakorlattípus a teljesség igénye nélkül:

- LIVEX – Live Exercise (élő erők bevonásával végrehajtott gyakorlat);

⁵ Forrás: Saját szerkesztés

⁶ Verók Attila: IKT projektmenedzsment I. <http://docplayer.hu/7055045-Ikt-projektmenedzsment-i-verok-attila.html>, Letöltés ideje: 2017.05.27.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- FTX – Field Training Exercise (terepen végrehajtott gyakorlat);
- CAX – Computer Assisted Exercise (számítógéppel támogatott gyakorlat);
- CPX – Command Post Exercise (parancsnoki és törzsvezetési gyakorlat);
- CMX – Crisis Management Exercise (válságkezelési gyakorlat);
- IOX – Interoperability Exercise (interoperabilitást vizsgáló gyakorlat).

Természetesen egy gyakorlat típusának megállapításakor, annak minél pontosabb meghatározása érdekében a fent felsorolt gyakorlattípusok szükség esetén együtt is alkalmazhatók.

- a) A gyakorlat kiterjedése/vezetési szintek száma szerint:
 - egy fokozatú;
 - több fokozatú gyakorlat.
- b) A gyakorlat szabadságfoka szerint:
 - irányított gyakorlat;
 - szabad lefolyású gyakorlat.
- c) A gyakorlat helyszíne szerint:
 - nemzetközi gyakorlat;
 - hazai gyakorlat.
- d) Résztevő felek szerint:
 A részttevő felek szerint megkülönböztetünk *egyoldalú*, valamint *két-, vagy több-*
oldalú gyakorlatot.

2.3. A GYAKORLATIRÁNYÍTÁS, TERVEZÉS, LEVEZETÉS KÜLCSSZEREPLŐI

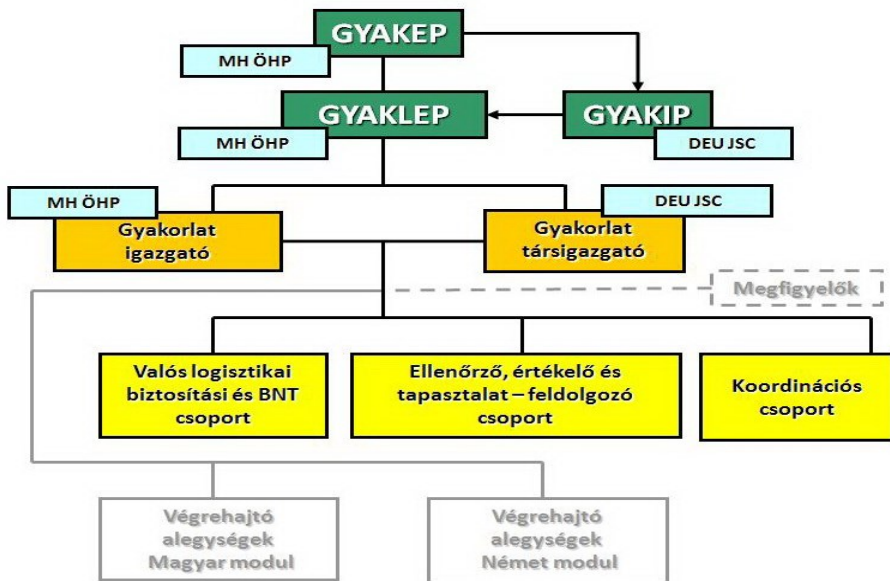
A gyakorlatok tervezésénél az alábbi kulcsbeosztású személyeket és résztvevőket lehet meghatározni:

- a gyakorlatot elrendelő parancsnok (GYAKEP);
- a gyakorlatot levezető parancsnok (GYAKLEP);
- a gyakorlatot irányító parancsnok (GYAKIP);
- a kiképzendők „parancsnoksága” (KIKPAR);
- a gyakorlatért közvetlenül felelős tiszt (GYKFT);
- a gyakorlat igazgatója (GYAKIG);
- gyakorló állomány (GYÁ);
- a gyakorlattervező csoport (GYTCS);
- a központi tervező csoport (KTCS);
- a gyakorlatvezetés (GYAKVEZ).

Egy gyakorlat vezetésének általános felépítése az alábbi ábrán látható.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

2. számú ábra: A GYAKVEZ lehetséges szervezeti felépítése⁷

Az ábráról látható, hogy a gyakorlatok (különös tekintettel a nemzetközi, hadászati-hadműveleti szintű, többoldalú) irányítása és végrehajtásának tervezése, összetett és bonyolult szervezési folyamatokat igényelnek, amelyekhez minden segítő lehetőséget fel kell használni.

Véleményem szerint a fenti szereplőkből a gyakorlatért közvetlenül felelős tiszt tudja megfelelő hatékonysággal alkalmazni a feladatunkban szereplő munkamódszereket. A gyakorlattervezés első fázisában az ő irányítása alatt működik a gyakorlattervező csoport. A gyakorlati példa azt mutatja, hogy a tervezés további fázisaiban, az itt megalakított csoport végzi a feladatok további kidolgozását is. Ezért az első fázisban megfelelően kialakított feladatstruktúra és nagybani feladatterv a további tervezés, a feladatok pontosításánál hatásos segítséget tud nyújtani. Továbbá nagymértékben segíthet kiemelni a kritikus időpontokat, ezáltal a tervezés későbbi fázisaiban, a szükséges változások kezelése is rugalmasabban történhet, arról nem beszélve, hogyha a CPM is kialakításra került, akkor a változások hatása könnyebben megérthető és menedzselhető.

Mivel ezen kontrolling eszközök grafikus felületen modellezik a folyamatokat, ezért a többnemzeti gyakorlatok esetén sokszorosára tudja növelni a hatékonyságot.

⁷ Forrás: Saját szerkesztés

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

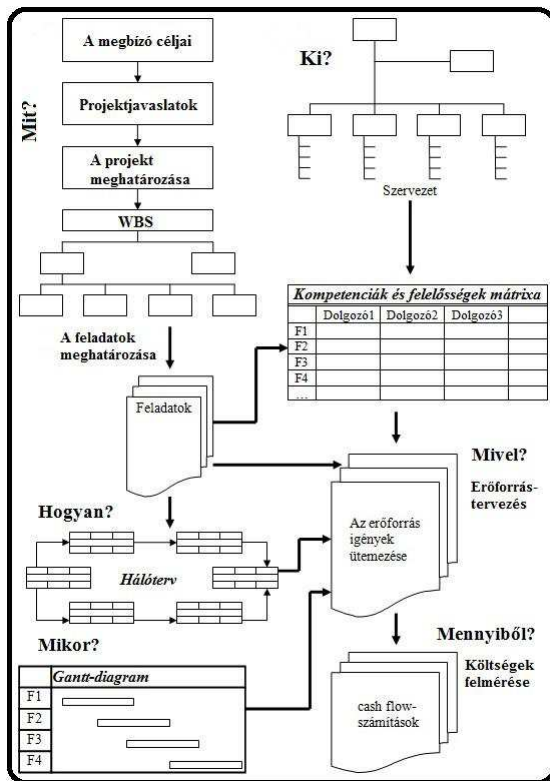
2017. X. évfolyam 2. szám

Amennyiben a tervezésért felelős személy, vagy csoport tagjai közül bármelyik fázisban változás áll be, a feladatok átlátható módon rendelkezésre állhatnak.

A különböző fázisban végrehajtott tervezői konferenciák előkészítésénél naprakész a tervezési folyamat valós állapota, mely alapján a vezető tudja az adatokat prezentálni, segítve ezzel a gyakorlatba bekapcsolódó-, különböző részfeladatokat végrehajtó szervezetek által végrehajtott tervezést.

Nem utolsó sorban az előljáró részére egyszerű, érthető módon tudja bemutatni a gyakorlattervezés előrehaladtát.

2.4. PROJEKTEK FELÉPÍTÉSE „CIVIL ÉLETBEN”, ALKALMAZHATÓSÁGA AZ MH-BAN

A baloldali ábrán egy, a „civil életben” megvalósuló projekt felépítését, megvalósulásának folyamatát láthatjuk.

A projekttervezés állomásai a következő kérdések feltevésével határozhatóak meg:

Mit?

Ki?

Hogyan?

Mivel?

Mennyiből?

A baloldalon látható általános folyamat tervezési modellben feltett kérdések alapján az MH-ban alkalmazott gyakorlattervezési tevékenységek is tetten érhetőek.

3. számú ábra: Projekt szerkezeti felépítése⁸

⁸ Forrás: <http://docplayer.hu/7055045-Ikt-projektmenedzsment-i-verok-attila.html>, Letöltés ideje: 2017.05.27.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Nyilván nem is lehet ez másként, hiszen a sikeres gyakorlatok végrehajtásához ezen „kérdésekre” minden esetben meg kell adni a választ.

Vegyük sorra, hogy ezek a mi esetünkben a tervezés/végrehajtás során mit jelentenek:

1. Mit?

A megbízó céljai: A gyakorlat célja.

Projekt javaslatok: A gyakorlat szintjének meghatározása.

Projekt meghatározása: A levezetésre kerülő gyakorlat típusa.

2. Ki?

Ezt esetünkben ketté kell választani. Egyrészt meg kell határozni a gyakorlatirányítás, tervezés, levezetés kulcsszereplőit, másrészt a gyakorlaton résztvevő és biztosító szervezeteket.

3. Hogyan?

A gyakorlat módszerei.

4. Mivel?

A gyakorlatba bevont alegységek, közreműködő szervezetek erőforrásainak felhasználása (humán, anyagi-technikai, stb.).

Ezt a folyamatot a Gyakorlat Tervezési Szabályzat így fogalmazza meg:

„Elemzés:

Gyakorlattervezési folyamat első, a gyakorlatra vonatkozó elgondolás és a gyakorlat kiinduló adatai (részletes leírás) kidolgozási szakaszának felel meg, melynek során a gyakorlatot levezető parancsnok és a kiképzendők parancsnoksága felméri, értékeli a küldetés teljesítéséhez nélkülözhetetlen feladatok listáját, és ennek eredményeként, javaslatot tesznek a gyakorlat keretein belül végrehajtandó kiképzés céljaira.”

„Tervezés:

A gyakorlat tervezése során a következők meghatározása történik: elérendő célok, célkitűzések, a kiképzés tartalma, az alkalmazandó módszerek, a szükséges erőforrások, időrendi tervek, az ellenőrzés-értékelés követelményei és az ezekhez szükséges költségek.”⁹

⁹ Forrás: Szabályzat a gyakorlatok megtervezéséhez. A Magyar Honvédség kiadványa, Budapest, 2013.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

5. Mennyiből?

Ez kritikus pont a gyakorlatoknál. Az MH költségvetés tervezése eltér a „civil élet” szereplőitől, ezért itt általában a feladatra korábban megtervezett erőforrások elosztását és a pótfinanszírozás tervezését kell végrehajtani, amennyiben szükséges.

A folyamat különböző szintjein, különböző eszközök tudják segíteni a tervezést, végrehajtást. Mint az a 2. ábrán is látható a különböző módszerek összekapcsolásával a teljes folyamat realizálható. A következő pontokban ezért röviden a módszereket sorolom fel.

Természetesen minden módszerhez ma már jelentős irodalom áll rendelkezésre, itt csak néhány fő jellemzőt ismertetek, és próbálok szinkronizálni a gyakorlattervezés/végrehajtás különböző mozzanataival.

3. WORK BREAKDOWN STRUCTURE (WBS)

3.1. ÁLTALÁNOSÁGBAN A WBS-RŐL

A WBS egy olyan fastruktúra, amelyben az elvégzendő munka először munkacsoportokra van bontva, majd ezek kisebb egységekre és így tovább olyan mélységig, ahogy ezt a projekt megkívánja, illetve az adott fázisban előre látható. A legalsó szinten jelennek meg azok a feladatok, amelyeket az adott szakembereknek kell végrehajtaniuk.¹⁰

3.2. WBS ALKALMAZÁSA A GYAKORLATTERVEZÉSBEN

A fentieket figyelembe véve, a „Mi termékünk” a jelen esetben egy gyakorlat megtervezése és végrehajtása. A csoport álláspontja szerint a WBS struktúrát, esetünkben a gyakorlat tervezés különböző fázisaihoz lehet igazítani, ezek alkotják a feladatok legfelső szintjét.

A felső szintek alá lehet kibontani az adott fázisokban jelentkező fő feladatokat, a tervezés és a végrehajtás különböző lépéseit. A feladatokon belül ki lehet bontani a végrehajtáshoz szükséges részfeladatokat, konkrétan lebontva, hogy mit is kell elkészíteni az adott feladat végrehajtásához.

Az MH Gyakorlat Tervezési Intézkedése alapján a WBS Schedule Pro 5.1 program segítségével elkészítettem egy általános feladat WBS-ét (a program ingyenes verzióban sajnos csak 50 feladatot enged felvinni, ezért a teljes struktúra elkészítésére nincs mód, de szemléltetés céljára megfelel). A feladatlista átlátható módon tartalmazza a tervezés és végrehajtás fázisait, a lebontott részfeladatokat.

Mint azt feljebb említettem, a Gyakorlat Tervezési Szabályzat 4 fő fázisra bontja a gyakorlatokat, így én is ezeket vettem a struktúra legfelső szintjének:

- elemzésre (elemző alrendszer);
- tervezésre, szervezésre (tervező, szervező alrendszer);

¹⁰ Verók Attila: IKT projektmenedzsment I. <http://docplayer.hu/7055045-Ikt-projektmenedzsment-i-verok-attila.html> Letöltés ideje: 2017.05.27.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- végrehajtásra (végrehajtási alrendszer);
- ellenőrzés-értékelésre (ellenőrző-értékelő alrendszer).

Ezen fázisokhoz feladatokat és a feladatokhoz tartozó részfeladatokat soroltam fel az 1. számú mellékletben.

A WBS módszer előnyét a hagyományos szövegesen megfogalmazott feladatok, fázisok felsorolásával szemben jól szemlélteti a mellékletben bemutatott ábra.

Ezen előnyök:

- átlátható módon jeleníti meg a feladatokat, információkat;
- a bevitt adatok alapján a megjelenítendő struktúra és információtartalom szükség szerint változtatható;
- a változások szerkesztése egyszerűen végrehajtható;
- szükség szerint megjegyzésekkel kiegészíthető.

A projektmenedzsment során a feladatban résztvevő és a biztosítást végrehajtó alakulatokat és szervezeteket tartalmazó WBS hasonló módon megszerkeszthető.

Az 1. számú mellékletben szereplő WBS más információtartalommal jeleníti meg az adatokat. A megjelenítés szerkezetét ki lehet alakítani úgy, hogy mindig csak az adott időpontban aktuális feladatokat, részfeladatokat mutassa, ez segítheti a projekt aktuális fázisának könnyebb áttekinthetőségét. Adott esetben az így megjeleníthető információk az előjárónak többet mondhatnak.

A másfajta tartalomnak a megjelenítéséhez nincs szükség hosszas előkészítő munkára, néhány beállítás módosításával előhozható. Ez a tervezés különböző fázisaiban, illetve a levezetésre kerülő konferenciákon nagy előnyt tud biztosítani.

4. GANTT

4.1. Néhány gondolat a GANTT-ről

A GANTT-diagramban a tevékenységre szánt időt egy vízszintes vonal jelöli, amelynek hossza a tevékenység időtartamával arányos. Annak érdekében, hogy egy diagramon több tevékenységet is ábrázolni lehessen, egy keretet vagy táblázatot kell kialakítani, amely az idő előrehaladását balról jobbra mutatja, a tevékenységeket pedig fentről lefelé sorolja fel.¹¹

4.2. A GANTT ALKALMAZÁSA

A 2. sz. mellékletben felvázolt struktúra alapján a GANTT ábrával a szükséges időszámvevést tudjuk elkészíteni és így meg tudjuk válaszolni a *Mikor?* kérdést. Ezen a felületen a kezdeti elgondolásban szereplő feladatok alapján a szükséges időket kevés időráfordítással fel lehet tüntetni. Egy ilyen programban megtervezett időszámvetés esetén világosan látszanak a részfeladatok időszükségletei, így ezeket az egyéb feladatok tükrében akár

¹¹ Verók Attila: IKT projektmenedzsment I. <http://docplayer.hu/7055045-Ikt-projektmenedzsment-i-verok-attila.html>, Letöltés ideje: 2017.05.27.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

könnyen módosítani lehet. A programban lehetőség van a projekt végrehajtásának folyamán ábrázolni a részfeladatok „előrehaladtának” állapotát. GANTT-ban célszerű megtervezni az időszámvetést.

5. HÁLÓTERVEZÉS-TEVÉKENYSÉG ÉLŐ HÁLÓZAT (CRITICAL PATH METHOD – CPM)

5.1. NÉHÁNY SZÓ A CPM-RŐL

„A Kritikus Út Módszer (Critical Path Method – CPM) egy, az ötvenes évek végén kifejlesztett technika, mely egy projekt időbeni ütemezését számolja és elemzi, annak „gyenge pontjai” után kutatva. Gyenge pontok azok a lehetséges részfeladatok, amelyeknél előforduló csúszások az egész projekt késését okozzák, ezért különösen veszteségesek és kerülendők.

A CPM tehát alkalmas:

- egy – az egész projektet – áttekintő grafikus ábra készítésére;
- a projekt megvalósításához szükséges idő kiszámolására;
- a gyenge pontok [továbbiakban kritikus részfeladatok (critical activities)] meghatározására, és így alapot nyújt a jelenlegi terv optimalizálására.

A CPM szerinti projekttervezés lépései:

- a részfeladatok tisztázása;
- a részfeladatok közötti összefüggések meghatározása (előfeltételek ellenőrzése);
- a projekt-diagram megrajzolása;
- minden részfeladat lehetséges kezdeti és befejezési idejének kiszámítása (ES, LS, EF, LF);
- a kritikus út meghatározása.”¹²

5.2. A CPM ALKALMAZÁSA

A feladatok között beállított logikai kapcsolatok alapján a program automatikusan elvégzi a hálótervezést.

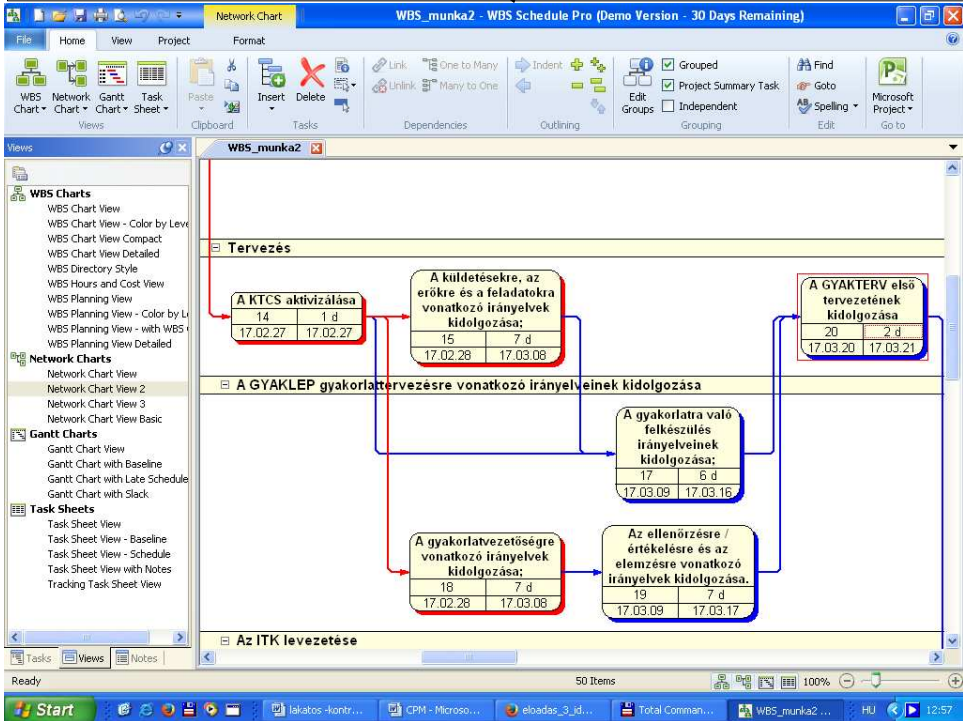
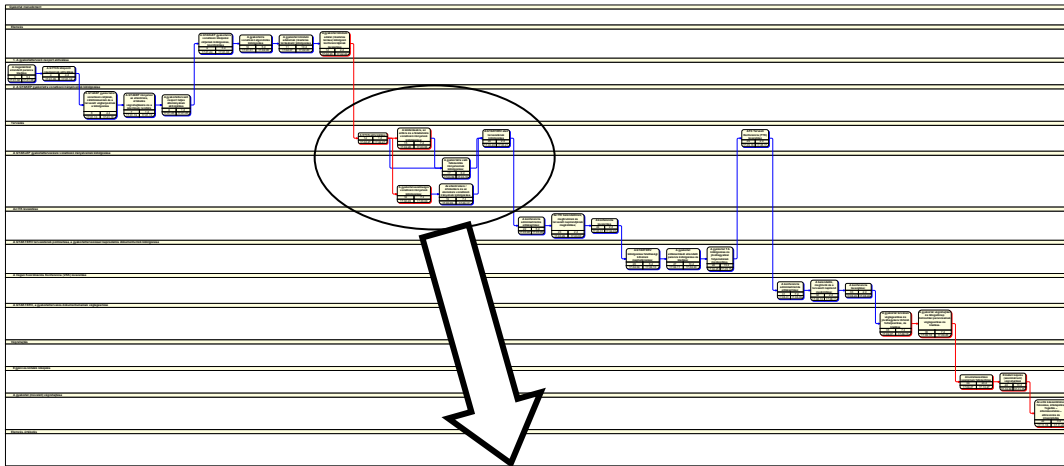
A hálóterv alapján végre lehet hajtani a gyakorlattervezés és végrehajtás logikai elemzését. Egyszerű módon ellenőrizni lehet, hogy az egymás után, vagy az egymással párhuzamosan végzendő feladatok helyesen vannak-e összerakva.

Természetesen a jobb átláthatóság érdekében a különböző szinteket össze lehet zárni, a végrehajtott feladatokat jelölni lehet. Amennyiben a feladat végrehajtáshoz új elemet kell felvenni, itt szintén megtehetjük, és a szükséges beállítások után az megjelenik a WBS és a GANTT ábrában is.

¹²Hefner Róbert www.inf.u-szeged.hu/~csendes/galeria/forrasok/CPM.doc Letöltés ideje: 2017.05.27.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

4. számú ábra: A gyakorlat tervezés háló modellje¹³¹³ Forrás: Saját szerkesztés

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

6. VISSZACSATOLÁS

A gyakorlatok levezetése során a végrehajtást a delegált ellenőrök folyamatosan értékeli. Ez általában a felkészültséget, kiképzettséget érinti, de a feladatokhoz elválaszthatatlanul kapcsolódnak a logisztikai kérdések (amennyiben logisztikai gyakorlatról van szó, akkor pedig értelemszerűen konkrétan arra vonatkoznak az értékelési szempontok) elemzése is.

A gyakorlatot követően általában azonnal megtartásra kerül egy feladatzáró értekezlet (AAR), ahol a felmerülő problémák, erősségek-gyengeségek felvázolásra kerülnek. Véleményem szerint amennyiben a projektmenedzsmenttel kapcsolatos kérdés merül fel, azt a Magyar Honvédségnél kialakított Tapasztalat Feldolgozó Rendszeren keresztül lehetne továbbvinni. Erre intézkedhet a gyakorlat igazgatója, vagy a gyakorlatot elrendelő parancsnok is.

A gyakorlatot követően szükséges az eredmények feldolgozása. Ez a gyakorlat méretétől függően akár hosszabb időt is igénybe kell(ene), hogy vegyen. Az itt feldolgozott folyamatokból leszűrhető eredmények mindenképpen vissza kell(ene), hogy kerüljenek a rendszerbe.

7. EGY NATO GYAKORLAT – CAPABLE LOGISTICIAN

A mindenkori szövetségi logisztikai projektek legfontosabb kihívása, hogy olyan többnemzeti struktúrában működő, de integrált logisztikai rendszert, összetett harcbiztosító (Combat Service Support) képességeket hozzon létre, amely a művelet célkitűzéseit a gyakorlati megvalósítás minden fázisában hatékonyan, ugyanakkor eredményesen tudja támogatni. „Ennek sikere megkívánja a nemzeti és a többnemzeti logisztikai megoldások együttes alkalmazását, angolul: In the system of logistic support at RC (N) there are both national and multinational solutions.”¹⁴

Ezek megvalósításához hatékony vezetési és irányítási struktúrára, a kor kihívásaira gyorsan reagálni, önerőből települni/áttelepülni képes, a nemzeti támogató rendszerek (National Support System) és a műveleti elemek koordinációját a lehető legjobb hatásfokkal működtető logisztikai rendszer kialakítására van szükség. Mindez csak úgy érhető el, ha ehhez kapcsolódó, összehangolt nemzeti- és többnemzeti alapon szervezett, hatékony logisztikai képzési, kiképzési, gyakorlatoztatási és mindezeket értékelő-elemző (Education Training Exercise & Evaluation – ETEE) rendszert is felállítanak.

Magyarországon 2015 júniusában került megrendezésre a CL15 (“CAPABLE LOGISTICIAN 2015”) nemzetközi logisztikai gyakorlat, melynek egyik fő célja egy többnemzeti JLSG (Joint Logistic Support Group) parancsnokság (JLSG HQ) létrehozása és gyakorlati működésének tesztelése volt.

„Néhány NATO tagállam már átültette a NATO műveleti támogatási lánc menedzsment koncepcióban megfogalmazott elveket a gyakorlatba. Ebben a folyamatban Nagy-Britannia

¹⁴ Pohl Árpád: Some specific features in the logistic system of ISAF Regional Command North p. 115. Economics and Management 2013/2, p. 112-118., Brno, ISSN 1802-3975

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

kiemelkedő szerepet töltött be. Az általuk alkalmazott Összhaderőnemi Ellátási Lánc modell bizonyította hatékonyságát az elmúlt időszakban végrehajtott és a jelenleg is folyó koalíciós műveletek során. Az Összhaderőnemi Ellátási Lánc tulajdonképpen a védelmi szféra által ellenőrzött anyag- és eszköz fogadó-, tároló-, elosztó- és továbbító csomópontok hálózata, mely biztosítja a gyors, valós idejű információk, szolgáltatások és az anyagi készletek áramlását a honi bázisok és a végfelhasználók között a műveleti képesség kialakítása, fenntartása érdekében.”¹⁵

Dr. Réger Béla (2010) többek között az alábbiakkal jellemzi a katonai logisztikát:

„Alkalmazási helye előre nem mindig meghatározható (a világ bármely pontján). A katonai logisztikában a mobilitás egy nagyon meghatározó elem, de nem csak a mobilitás, hanem a különböző klímákban való műveletek is jellemzőek (a sivatagtól, a hegyvidéktől a téli viszonyokig).

Multinacionális alkalmazás jellemző napjainkban; A koalíciós tevékenységeknél (NATO, ENSZ, EU) napjainkban már nem jellemző az egy nemzet által vívott katonai tevékenység, itt is a multinacionalitás a jellemző, ami az eltérő logisztikai rendszerek együttes működését kívánja, az interoperabilitás jegyében.”¹⁶

A logisztikai szakterület szabályozó rendszereinek felállítása, az eljárásrendek kialakítása általában a NATO elveket, célkitűzéseket alapul véve történik. A logisztikai projektek a végrehajtandó feladatokról, az általuk generált speciális kihívásokról függenek. A többnemzeti tevékenységeket alapvetően a NATO logisztikai eljárásrendjének, doktrínális előírásainak előtérbe helyezésével, azokat tervezési alapként kezelve szervezik. Így volt ez már a belépés előtt a NATO tagságra való felkészülés időszakában is például a BKNYK¹⁷ projektben 1995-96-ban.

„Az interoperabilitás területeinek felsorolásánál már érintettem a különböző szten-dereket. A nyelvképzésben a STANAG 6001 (NATO Standardization Agreements for procedures and systems and equipment) munkavégzésre alkalmas, minimális szakmai, teljes szakmai és anyanyelvi szabvány. Minden szinthez tartozik egy rövid készség-szint-leírás a különböző nyelvhasználati területekre. A szabványos nyelvtudási szintet (SLP) egy négy számból álló számsorozat jelenti az alábbi sorrendben: szövegértés – beszéd – olvasási készség – íráskészség, például 2210 vagy 3343. A BKNYK valahol a harmadik és negyedik szint közötti képzésben részesíti és vizsgáztatja a hallgatóit anyanyelvi tanárok és katonai szaknyelvi szakértők bevonásával.”¹⁸

¹⁵ Venekei József: NATO Logisztika és a NATO Műveleti Támogatási Lánc Menedzsment, Hadmérnök, VII. Évfolyam 4. szám, 2012. december pp. 62-74.

¹⁶ Réger Béla: A „Bíborkapu” a katonai ellátási lánc menedzsmentben In: Ferencz Á (szerk.) Erdei Ferenc V. Tudományos Konferencia: Globális kihívások, lokális megoldások. 1490 p. Konferencia helye, ideje: Kecskemét, Magyarország, 2009.09.03-2009.09.04. Kecskemét: Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, 2010. Paper 6. I-III. (ISBN:978-963-7294-73-0)

¹⁷ BKNYK – Békepartnerségi Katonai Nyelvképzési Központ

¹⁸ Lakatos Péter: Integráció-Informatika-Katonai nyelvképzés, Új Honvédségi szemle, pp. 98-102. (1997)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

CAPABLE LOGISTICIAN

A NATO „Okos Védelem” (**Smart Defence – SD**) és az „Összekapcsolt Haderők Kezdeményezés” (**Connected Forces Initiative – CFI**) céljai, projektjei, tartalmi elemei a fenti elvek gyakorlati megvalósítását kívánják elősegíteni. Az SD kezdeményezés 144 db projektből áll, melyből közel 50 logisztikai témájú. A Magyar Honvédség ezek közül 8 projektben vett részt vezető nemzeti-, tag-, illetve megfigyelői státusszal. A NATO CFI kezdeményezése ETEE részéhez kapcsolódik a CL15 többnemzeti logisztikai gyakorlat is, melynek 2015-ben hazánk adott otthont. A szövetség célja volt, hogy a nemzeti és a nemzetközi gyakorlatokat, kiképzéseket az eddigieknél is nagyobb mértékben, céltudatosan tudja összehangolni.

Meg kell említeni mindenképpen a **Smart Energy** alprogramot is, mely markáns része volt a gyakorlatnak és hogy a fenntarthatóság kérdése ma mennyire aktuális igazolja a Nemzeti Közszerológiai Egyetem (továbbiakban: NKE) Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Logisztikai Intézet bázisán létrejött Katonai Ökológia Lábnym Kutató Központ és a 2015-ben kiadott Közszerológiai és Fenntarthatóság elektronikus tankönyv.¹⁹

A CL15 gyakorlat tervezője, szervezője és vezetője, egyfajta projekt irányító hatósága a prágai székhelyű Többnemzeti Logisztikai Koordinációs Központ (**Multinational Logistic Coordination Centre – MLCC**). A gyakorlat végrehajtásában a NATO tag- és partnerállamok, a NATO parancsnokságok, illetve egyéb, a gyakorlati együttműködés iránt érdeklődő országok vettek részt. Magyarország az MH és HM kijelölt erőit és eszközeit delegálta a gyakorlathoz.

A CL15 az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének 5. cikkelye alá nem tartozó, válság-reagálási műveleti forgatókönyvre épülő többnemzeti logisztikai interoperabilitási és szabványosítási gyakorlat, mely két fő részből tevődik össze:

1. *Törzsszerkezeti gyakorlat (Table Top Staff Exercise – TTEX)*. A TTEX 2015 januárjában került végrehajtásra, amelyen a gyakorlatvezető törzs fő elemei, a JLSG HQ legfontosabb beosztásai és az aljátákozó-reagáló elemek kerültek gyakoroltatásra, összekovácsolásra, melyeket esetünkben a gyakorlaton valóban települő logisztikai funkcionális területek leendő vezetői állománya adta.
2. *A gyakorlat valós végrehajtása (Live Exercise – LE)*, melyen mintegy 25 ország 1 600 fős nemzetközi kontingense, 500 db technikai eszközzel vett részt.

A CL15 gyakorlat nemzetközi és hazai szempontjai, célkitűzései:

- a többnemzeti logisztikai támogatás elveinek vizsgálata és gyakoroltatása a JLSG HQ és a funkcionális területek működtetésén, kapcsolatán keresztül;
- a NATO logisztikai, egészségügyi, környezetvédelmi és infrastrukturális szabványainak a gyakorlati végrehajtás szintjén való tesztelése;
- az MH tekintetében kiemelten a V4 Európai Harccsoport (V4 EUBG) beosztott magyar logisztikai végrehajtó állománynak a gyakoroltatása NATO elvek szerint;

¹⁹ <https://ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/10400/Teljes%20sz%c3%b6veg%21?sequence=1&isAllo wed=y> Letöltés ideje: 2017.05.27.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

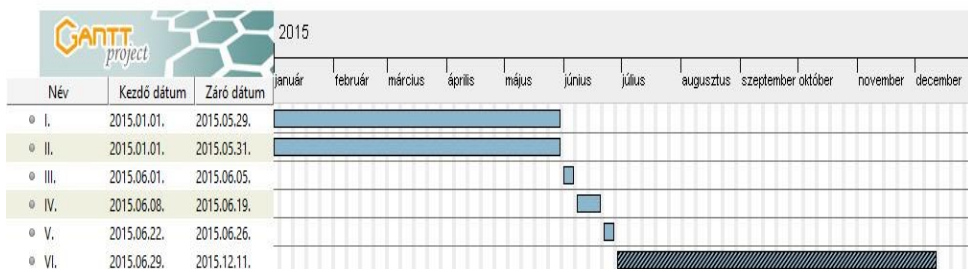
2017. X. évfolyam 2. szám

- a fentiek felül Magyarország – a bevont MH és HM szerveken keresztül – Befogadó Nemzeti Támogatás (BNT) és valós biztosítás (VB) nyújtásával kívánja demonstrálni a magyar haderő ilyen irányú támogató képességeit, a szövetségi logisztikai rendszerrel való együttműködési hajlamát, felkészültségét.

A V4 országok szempontjából is meghatározó gyakorlat szükségességét hangsúlyozta az NKE projektvezetésével a gyakorlat évében, 2015. október 27-én lebonyolított nemzetközi konferencia és az azon elhangzott előadások többek között az ellátási lánc szabványok és NATO kodifikációs kihívások tekintetében.²⁰

A gyakorlat előkészítési és végrehajtási fázisai:

- I. a gyakorlat előkészítése, tervezése: 2015. május 31-ig;
- II. az egyéni és a kötelék-kiképzés, felkészítés: 2015. május 31-ig;
- III. az erők és eszközök fogadása és átcsoportosítása: 2015. június 1-7-ig;
- IV. a gyakorlat végrehajtása: 2015. június 8-19-ig;
- V. az erők és eszközök kivonása, visszacsoportosítása: 2015. június 20-26-ig;
- VI. a gyakorlat értékelése, tapasztalatok feldolgozása: 2015. június 27-december 11-ig.

5. számú ábra: Az egyes fázisok GANTT-diagramon ábrázolva²¹

A gyakorlat főbb helyszíneit a 3. számú melléklet mutatja be:

- MH Bakony Harckiképző Központ (MH BHK) Központi Gyakorló- és Lőtér, HM El Zrt. Veszprém – Újmajor Bázis;
- MH Pápa Bázisrepülőtér (MH PBRT);
- MH Összhaderőnemi Parancsnokság (MH ÖHP), Székesfehérvár.

Az MLCC-vel való nemzetközi kapcsolattartást, a stratégiai szintű tervezést, szervezést és irányítást a HVK Logisztikai Csoportfőnökség (HVK LOGCSF), a gyakorlat valós végrehajtásának irányítását – projektmenedzsment – pedig az MH ÖHP végezte.

²⁰ Péter Lakatos, Katalin Kecskés, Kitti Máté (szerk.): Global Supply Chain Standards and solutions in the practice of the National Defence of the Visegrad (V4) Countries Project Konferencia helye, ideje: 2015.10.27 Budapest: Nemzeti Köszolgálati Egyetem, 2016. 120 p. (ISBN: [978-615-5057-71-7](#))

²¹ Forrás: Saját szerkesztés

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A CL15 logisztikai gyakorlatot az MH, a HVK, a HM szervek és a NATO is kiemelt fontosságú eseményként kezelték, így a lehető legnagyobb láthatóságot, nyilvánosságot kívántak ennek biztosítani. Ez a projektmenedzsmentben a disszeminációt és PR aktivitásokat is takarja, illetve az érintettekkel – stakeholder – való kapcsolatot. Logisztikai szempontból a CL15-nek azért is volt fokozott jelentősége, mert a JLSG HQ felállításának és működtetésének tapasztalataival nemcsak a V4 EUBG felállítását, hanem a szövetség 2015 évre tervezett legfontosabb gyakorlatát, a "TRIDENT JUNCTURE 2015 (TRJE15)"-t is támogatta.

A gyakorlat valós végrehajtásának koordinációját a JLSG HQ végezte, mint legfelsőbb szerv. A többi funkcionális terület (FA) elem logisztikai képességként, a JLSG "alegységeiként", mint végrehajtók funkcionáltak.

Minden FA-ban több nemzet vett részt a saját eszközeivel és speciális eljárásrendjével. A gyakorlat célja szerint fokozni kívánják az interoperabilitás szintjét mind a közös törzsmunkában (JLSG HQ), mind pedig az FA-n belüli valós anyagi-technikai és eljárásrendi integrált együttműködésben.

„A németekkel közösen (váltásban) üzemeltetett folyékony üzemanyagok tárolására szolgáló létesítmények (Tábori Üzemanyag Raktárak) és tábori csővezeték rendszerek alapvető rendeltetése a műveleti területen tevékenykedő erők üzemanyaggal való ellátása. Az erők mobilitása, műveleti képessége nagyban függ a hatékony üzemanyag ellátástól. Az alkalmazott létesítmény működtetésének sikere a műveleti területen csak a Befogadó Nemzeti Támogatás képességeinek kihasználásával és a szerződéskötésen alapuló támogatás alkalmazásával érhető el.”²²

A gyakorlaton megjelenő funkcionális területeket (FA) és vezető nemzeteket tartalmazza az 1. számú táblázat. Ezek felfoghatók, mint projekt munkalebontási struktúra- WBS-elemei.

²² Venekei József: Role Of Bulk Fuel Installations (Bfis) and Field Pipeline Systems in Operational Supply Chain, Hadmérnök, VIII. Évfolyam 3. szám - 2013. szeptember pp. 30-36

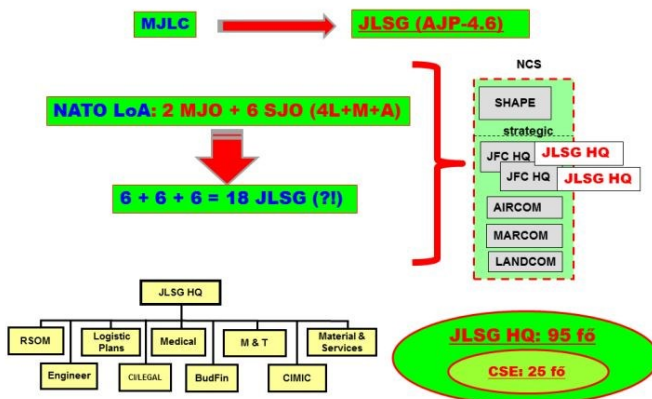
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Vezető nemzet	Funkcionális területek
HUN	RSOM: fogadás, állomásoztatás és előrevonás
HUN	logisztikai információs rendszerek, LOGFAS elemek
HUN	logisztikai szolgáltatások
CZE	tábori lőszerellátás, -tárolás, -szállítás
DEU	tábori üzemanyagellátás, -tárolás
USA	víz kivétel, víztisztítás, tábori vízellátás
SVN	műszaki mentés, hadszíntéri üzemeltetés, javítás
SVK	mozgatás- koordinálás
ROU	infrastrukturális, illetve műszaki tevékenység
POL	mozgatás, szállítás
USA	légi teherdobás (Airdrop), anyagmozgatás, egységakománny képzés
NATO	energiabiztonság, környezetvédelem, „Okos Energia”
HRV	többnemzeti katonai rendész szolgálat

1. számú táblázat: A gyakorlaton megjelenő funkcionális területek (FA) és vezető nemzetek, mint WBS elemek²³

A CL15 logisztikai gyakorlat a magyar tervezői és végrehajtói állománynak köszönhetően sikeres volt. A 20 résztvevő és az annál több, látogatóként megjelenő ország képviselőin keresztül, vélhetően pozitív képet mutatott Magyarországról, a Magyar Honvédségről a határainkon túlra.

6. számú ábra: Az Összhaderőnemi Logisztikai Támogató Csoport struktúrája²⁴

²³ Forrás: Saját szerkesztés

²⁴ Szalontai László: A Magyar Honvédség részvételének lehetőségei a többnemzeti műveletek logisztikai támogatásában a Capable Logistician 2015 (CL15) gyakorlat tükrében Katonai Logisztika 2015. 1. szám 131.old.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A lényegi elemeket kiemelve megállapítható, hogy a NATO rendszerében, struktúrájában, ezen belül a szövetségi logisztikai célokban megjelenő szakmai változások, kihívások megjelentek a hazánkban megrendezendő CL15 logisztikai gyakorlat végrehajtási elemeiben. A szövetségi logisztika zászlóshajójaként működő JLSG valós létrehozásával és működtetésével Magyarország, a Magyar Honvédség – a gyakorlaton résztvevő többi ország fegyveres erejével együtt – minden megfigyelő számára érzékelhető módon demonstrálta együttműködési készségét és képességét a NATO elvekre épülő művelti logisztika gyakorlati megvalósításában.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

Az előző fejezetekben megpróbáltam a bevezetőben feltett kérdések alapján végighaladni a gyakorlattervezés és levezetés kontrolling módszerekkel történő támogatásának lehetőségén.

Szerintem a kiválasztott módszerek jelentősen segíthetik a feladatok megértését, valamint azok pontosabb tervezését, végrehajtását. Azt is megállapíthatjuk, hogy a gyakorlat mérete nem befolyásolja a módszerek alkalmazásának lehetőségét. Mindhárom módszer alkalmazása bármilyen szinten jól alkalmazható, sőt ajánlott is lenne (kisebb gyakorlatok esetén lehetne tapasztalatot szerezni, akár alakulat szinten végrehajtandó feladatok lebontására).

Mivel a tervezés folyamatai egymásra épülnek, ezért érdemes ezeket a módszereket megragadni és kihasználni a bennük rejlő lehetőségeket. Bár az analógia nem teljes a „civil életben” alkalmazott projektmenedzsmenttel, hiszen itt nem termelő tevékenységről van szó, azért annak jó néhány elemét érdemes lenne átültetni a saját folyamatainkba.

Költségmegtakarítás elérését ott látjuk megvalósulni, ahol a módszerek alkalmazásával sikerül az erőforrásokat optimálisabban elosztani (megfelelő erőforrás tervezés), és akkor ezzel elkerülhetőek a redundáns folyamatok, valamint növelni lehet a végrehajtás színvonalát is (ami, ha átvitt értelemben is, de értéket teremt).

A Magyar Honvédség is rendelkezik ezen szoftverek futtatására alkalmas eszközökkel, a beazonosított kulcsszereplők többsége amúgy is rendelkezik szolgálati úton biztosított „okos” eszközökkel, ami segítheti az ilyen jellegű módszerek terjedését.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Verók Attila: IKT projektmenedzsment I. <http://docplayer.hu/7055045-ikt-projektmenedzsment-i-verok-attila.html> Letöltés ideje: 2017.05.27.
2. Nagy Zsolt: Projektmenedzsment jegyzet. Sopron, Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaság-tudományi Kar, 2008. pp. 21–24. [elektronikus dokumentum] 2012.05.29.
3. Szabályzat a gyakorlatok megtervezéséhez. A Magyar Honvédség kiadványa, Budapest, 2013
4. Tóth Viktor őrnagy MSc diplomamunka: A gyakorlattervezés követelményei és logisztikai specifikumai

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

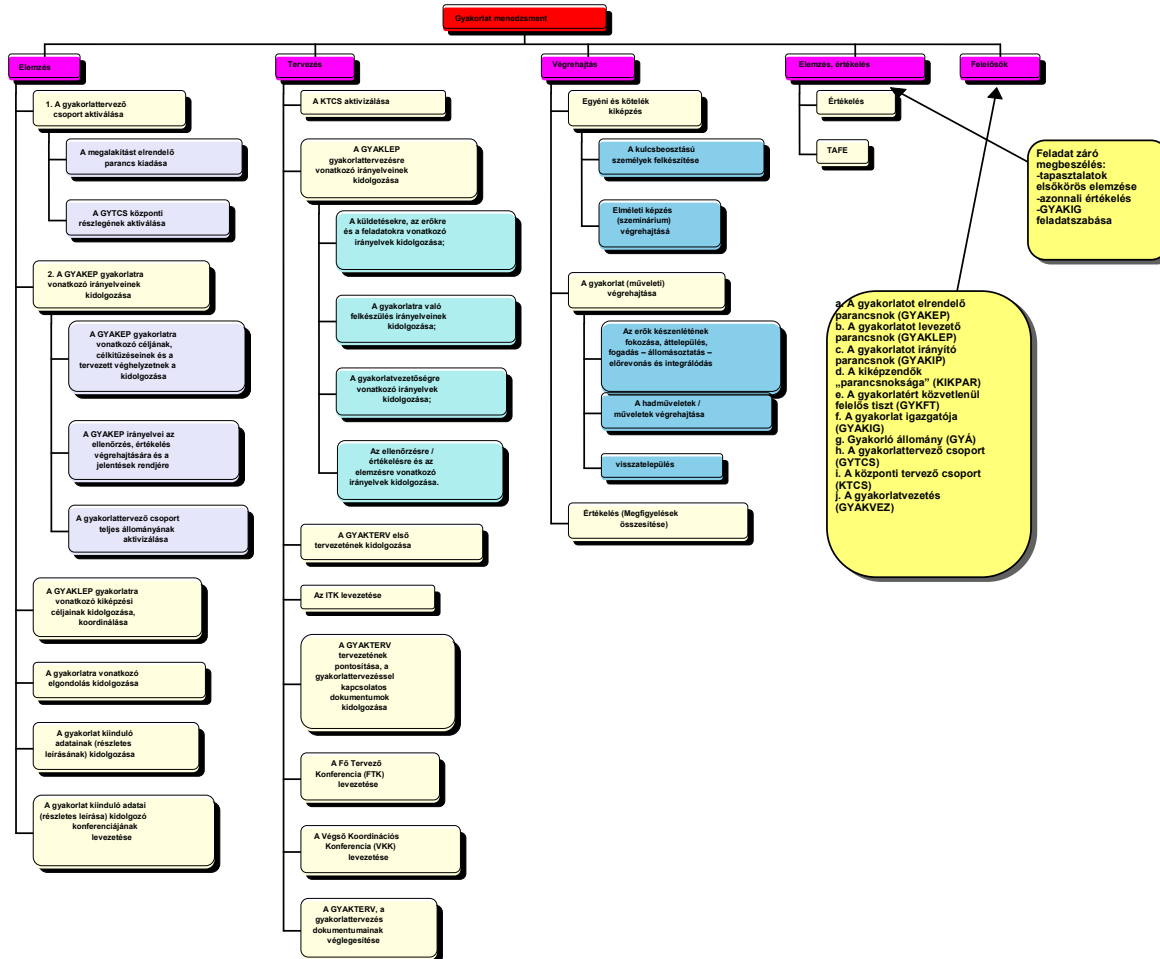
5. Hefner Róbert: www.inf.u-szeged.hu/~csendes/galeria/forrasok/CPM.doc
6. Ajp-4(B) Allied Joint Doctrine For Logistics
7. Ajp-4.6 (A) Multinational Joint Logistic Centre (Mjlc) Doctrine
8. Ajp-4.6 Allied Joint Doctrine For The Joint Logistic Support Group
9. Capable Logistcian 2015 (Cl15) Gyakorlat Terv (Explan)
10. Capable Logistcian 2015 Exercise Bulletin – 2015
11. Cservenyi Dóra: Logisztikai folyamatok modellezése az ellátási láncban – Projekt Menedzsment
12. Katonai Logisztika- 2013.1.szám
13. Szalontai László: A Magyar Honvédség részvételének lehetőségei a többnemzeti műveletek logisztikai támogatásában a Capable Logistcian 2015 (CL15) gyakorlat tükrében Katonai Logisztika 2015. 1. szám 131.old.
14. Lakatos Péter: A BKNYK-projekt ÚJ HONVÉDSÉGI SZEMLE 1997: pp. 106-116. (1997)
15. Lakatos Péter: Integráció-Informatika-Katonai nyelvképzés ÚJ HONVÉDSÉGI SZEMLE pp. 98-102. (1997)
16. Péter Lakatos, Katalin Kecskés, Kitti Máté (szerk.): Global Supply Chain Standards and solutions in the practice of the National Defence of the Visegrad (V4) Countries Project Konferencia helye, ideje: , 2015.10.27 Budapest: Nemzeti Közföldügyi Egyetem, 2016. 120 p. (ISBN:978-615-5057-71-7)
17. Pohl Árpád: Some specific features in the logistic system of ISAF Regional Command North, Economics and Management 2013/2, p. 112-118., Defence University, Brno, (ISSN 1802-3975), <http://www.unob.cz/eam/Documents/EaM%202-2013.pdf>
18. Réger Béla: A „Biborkapu” a katonai ellátási lánc menedzsmentben In: Ferencz Á (szerk.) Erdei Ferenc V. Tudományos Konferencia: Globális kihívások, lokális megoldások. 1490 p. Konferencia helye, ideje: Kecskemét, Magyarország, 2009.09.03 -2009.09.04. Kecskemét: Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, 2010. Paper 6. I-III.. (ISBN:978-963-7294-73-0)
19. Venekei József: NATO logisztika és a NATO műveleti támogatási lánc menedzsment, Hadmérnök, VII. Évfolyam 4. szám - 2012. december pp. 62-74
20. Venekei József: Role of Bulk Fuel Installations (bfis) and field pipeline systems in operational supply chain, Hadmérnök, VIII. Évfolyam 3. szám - 2013. szeptember pp. 30-36

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

MELLÉKLETEK

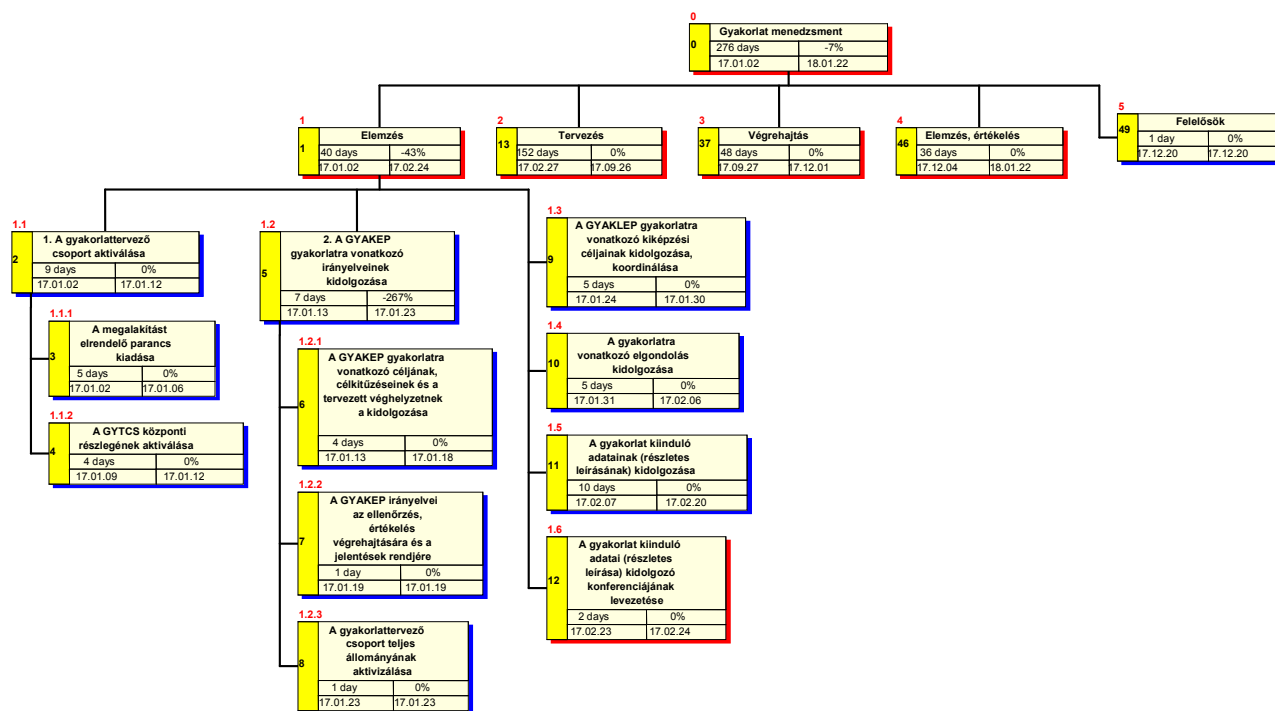
1. sz. melléklet: Gyakorlat feladatainak WBS ábrázolása, saját szerkesztés

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

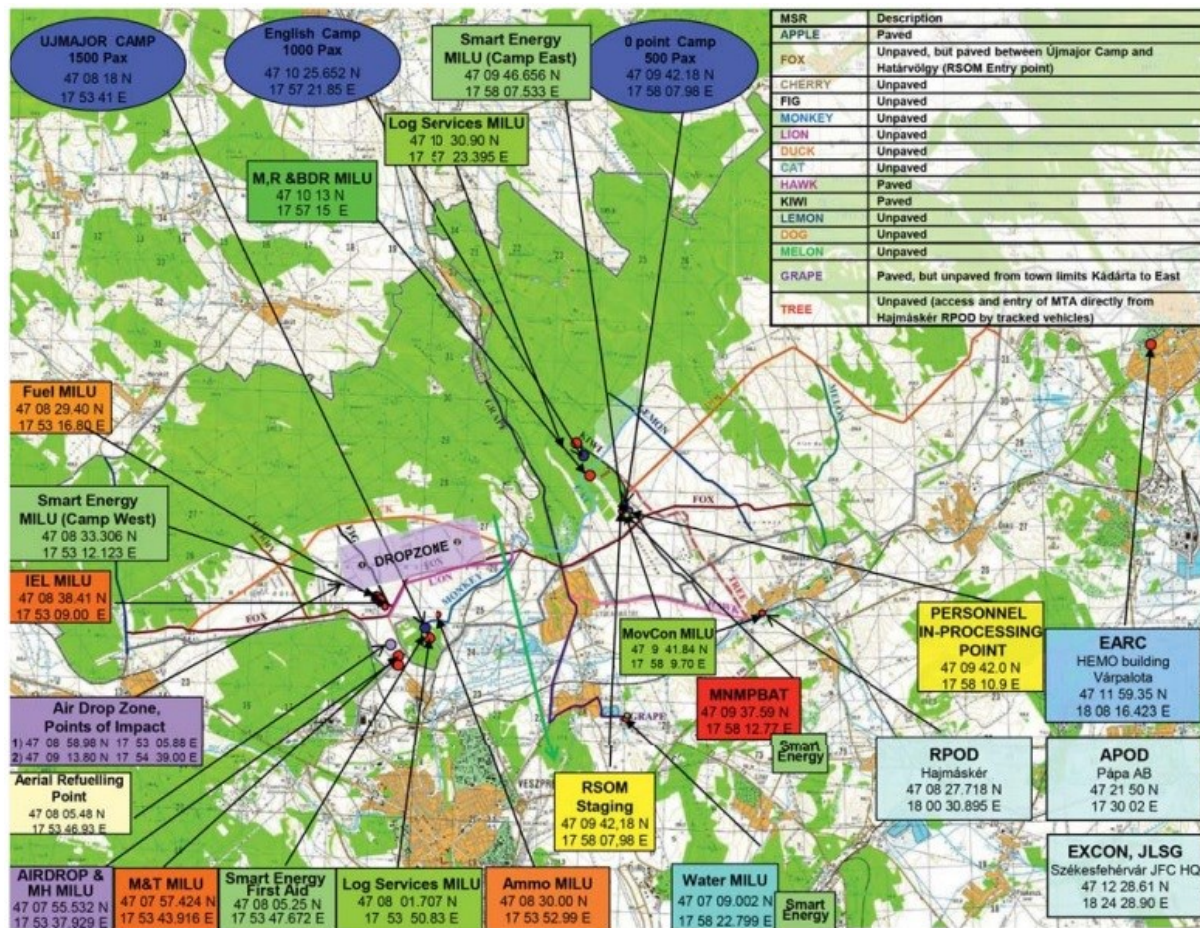
2. sz. melléklet: Gyakorlat feladatainak WBS ábrázolása különböző információkkal (saját szerkesztés)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

3. sz. melléklet: A gyakorlat főbb helyszínei
(Forrás: Capable Logistician 2015 Exercise Bulletin – 2015)

PETRUSKA FERENC¹

A magyar rekonverzió jogtörténete

Legal history of Hungarian human reconversion

Absztrakt

A hadsereget elhagyó katonák rekonverziója sokkal összetettebb jelenség és határozottan eltér a civil munkaerő-áramlástól és pályamódosítástól. Bár mindkettő főként új munkára irányuló jogviszony² létesítésére utal, a rekonverzió emellett magába foglalja az érintett visszaintegrálását a civil társadalomba. A civil munkavállalók munkahelykeresése járhat – főként – egzisztenciális veszélyekkel, de társadalmi reintegrációt kevésbé követel meg. A legtöbb katona ugyanis olyan tudást, jártasságot sajátított el, valamint olyan szervezeti kultúrában akklimatizálódott, amely alapvetően különbözik a civil szférától. Az egzisztenciális lecsúszás, deklasszáció, civil adaptációs problémák, személyes konfliktusok, sőt kriminalizálódás elkerülése, valamint a produktív élet, civil társadalomban hasznosítható képességek-készségek megszerzése és társadalmi hasznosság érdekében ezért minden államnak széleskörű intézményrendszert szükséges kiépítenie és működtetnie (intézményes rekonverzió).

Kulcsszavak: rekonverzió, outplacement, átjárhatóság, továbbfoglalkoztatás

Abstract

Reconversion of soldiers having left the army is a very complex and differs from the civilian labour force flow and outplacement. While both are for finding a new

¹ „A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Concha Győző Doktori Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.”

„The work was created in commission of the National University of Public Service under the priority project KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 titled „Public Service Development Establishing Good Governance” in Győző Concha Doctoral Program”

Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató – National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student. Email: petruska.ferenc@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0003-2625-7317

² Munkaviszony, megbízási jogviszony, vállalkozói jogviszony, tanulószerveződés hallgatói szerveződés alapján végzett munka, gazdasági társaság vagy szövetkezet tulajdonosának személyes közreműködése vagy családtag segítése.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

job besides this human reconversion includes the complete integration to civil society as well. Changing a civilian worker's job may cause - especially - existential threat, but it does not require social reintegration. Most of the soldiers' knowledge, skills mastered and acclimated to an organizational culture that is fundamentally differs from civilian sphere. To avoid and prevent potential existential threat or slip, civil adaptation problems, personal conflicts and even criminalization proper state system of institutions is needed. However it is not a social gesture to any soldier to remain a useful member of his society and country.

Key words: *human reconversion, outplacement, interoperability, continued employment*

Különböző korok dokumentumai szóltak arról, hogy a legyőzöttek javainak megszerzésén túl gondoskodtak azokról, akiknek valamilyen oknál fogva befejeződött a katonai pályafutása, illetve azon családtagokról, akik a haza védelme során veszítették el családtagjukat. Különösen fontos volt ez azon személyek esetében, akik viszonylag hosszú ideig – évtizedes időket is elérően – katonáskodtak, de aktív pályájukat nem a hadseregben fejezték be. Ezekből láthatóan a „rekonverziós” tevékenységet az elmúlt korok politikai, állami vezetése is fontos kérdésnek tartotta, melynek megoldására több ország esetében is találunk fennmaradt rendelkezéseket, sőt a mai értelemben vett jogszabályokat is.

Ebben a tanulmányban a téma körülhatárolása mellett elsősorban a szabályzás, a jogi hátterek bemutatására vállalkoztam mivel az volt a célom, hogy az intézményesülés fontosságára rámutassak.

REKONVERZIÓ FOGALMÁNAK ÁTALAKULÁSA

A téma kibontása előtt szükségesnek tartok egy fogalommagyarázatot, mivel a Magyar Honvédségben '90-es évek végétől elterjedt fogalomhasználat eltér annak a társadalomtudományban használt eredeti jelentésétől. A rekonverzió fogalmát a francia Pierre Bourdieu³ használta először és a '70-es évek francia társadalmi elit reprodukcióját, illetve vagyonának megtartását értette alatta: a francia elit tagjai ekkortól ugyanis családjuk címének és vagyonának átmentése helyett az elitárus iskoláztatás felé fordultak, amelyet a magas szintű képzettség megszerzése mellett az elitpozíció átöröklésének eszközeként alkalmaztak. E rekonverziós eljárás másik olvasata, hogy általánosságban az újratermelési stratégiák sikerének fokmérője a reprodukálандó gazdasági-kulturális-kapcsolati tőke átmentésének határfoka, amelynek esetleges alacsony mértéke stratégia-átalakítást vonz maga után. Ezek egyik sikeres eszköze az elit iskolázottsága megszerzése. Ez a stratégiaváltás viszont elindította az iskolák rangjainak devalválódását is, valamint a társadalom teljes

³ Pierre Bourdieu (Denguin, 1930. augusztus 1. – Párizs, 2002. január 23.) francia szociológus, antropológus és filozófus.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

spektrumát a magasabb és kurrensebb végzettségek megszerzésére ösztönözte. Az oktatásban – kiemelten az egyetemeken és főiskolákon – eltöltött évek, megszerzett készségek, végzettségek, szellemi tőke a családi és személyes kapcsolatok hatékonyabb kihasználását teszik lehetővé, azaz társadalmi tőke sokkal jobb kihasználását eredményezik. A társadalmi és baráti kapcsolatok megteremtése és fejlesztése, azaz kapcsolati tőke és a végzettségek, képességek, készségek, azaz szellemi tőke megszerzésébe fektetett gazdasági tőke később visszaváltható, azaz rekonvertálható még több gazdasági tőkévé. Ez összességében a pénz- és időbefektetéssel megszerzett kapcsolatok és végzettség magasabb jövedelemmé rekonvertálását jelenti.

A hadseregekben alkalmazott rekonverzió a humánerőforrás-gazdálkodásban alkalmazott terminológia, amelyet – Bourdieuval ellentétben – nem az anyagi tőke átalakítására, majd vagyonná visszaváltására, hanem a katonának a polgári életbe történő békés visszavezetésére alkalmaznak. A katonák körében alkalmazott rekonverziót – a tömeghadserg leépítését szolgáló a nagyarányú létszámcsökkentések és az önkéntes jelleg térnyerése kapcsán – a humánerőforrás gazdálkodásban ún. *humán rekonverciónak* nevezik. A rekonverzió alatt tehát a hadsereg tagjainak visszaintegrálásáról beszélünk a civil társadalomba, amelynek kiemelt célja, hogy a leszerelt katona képzettségének, végzettségének és tapasztalatainak megfelelő munkahelyet találjon a civil munkaerőpiacon. Ezen túl a rekonverzió olyan komplex eljárás, amely magába foglal olyan mentális (pszichológiai, képzési, jogi és egzisztenciális) elemeket is, amelyek szükség estén a békés társadalmi viszonyoknak megfelelő életritmusba való illeszkedést segítik. A *rekonverzió hétköznapi értelemben* a hadsereg és vele szorosan együttműködő kormányzati és nem-kormányzati szervezetek által biztosított intézményrendszer a kiszolgált katonák munkaerő-piaci, valamint társadalmi visszaillesztésének elősegítésére. A *rekonverzió szűk értelemben* a nemzeti hadseregekben⁴ fegyveres szolgálatot teljesítők kiválását és átállását jelenti civil foglalkoztatási jogviszonyra. Ezen értelmezés indoka, hogy Btk.⁵ szerint a katona fogalma alatt katonai karakterű szervek⁶ állománya is értendő, amely szervezetek egyrészt nem tárgyai ennek a cikknek, másrészt az állományváltás a katonai karakterű szervezetekből e szolgálati jogviszonyok hasonlósága (hierarchikus jelleg, hasonló szervezeti kultúra, stb.) miatt legtöbbször nem is igényel csupán minimális rekonverziós intézkedéseket. Írásomban a

⁴ A zsoldosok a katonákkal ellentétben idegen ország hadseregében fizetségért harcolnak.

⁵ Btk. 127. § (1)²⁷ E törvény alkalmazásában katona a Magyar Honvédség tényleges állományú, a rendőrség, az Országgyűlési Őrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja.

⁶ A katonai karakterű szervek fogalmát dr. Farkas Ádám alkotta meg és jelenleg széleskörűen alkalmazza és hivatkozza számos kutató. Lásd Adalékok az állam fegyveres védelmének rendszertani megközelítéséhez Honvédségi Szemle 44-58. (2017), valamint Dr. Hautzinger Zoltán: A katona büntetőjogi fogalmának metamorfózisa. Mészáros Ádám (szerk.): Fiatal büntetőjogászok az új büntető törvénykönyvről. Magyar Jog- és Államtudományi Társaság, Budapest, 2014, 35. és Nagy Szintia Mirtill: Rend és fegyelem: A függelmi viszonyok jelentősége a magyar katonai anyagi büntetőjogban. Diskurzus, 2014/2.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

rekonverzió a szűk értelemben használok és ezáltal a civil mellett a közszolgálati jogviszonyba átjárhatóság lehetőségét is értem alatta.

A rekonverzió fogalmától el kell határolni a HR „outplacement”⁷ intézményét, amelynek voltak ugyan katonai aspektusai is, de manapság elsősorban a piacgazdaság általános hatásainak kezelésére használják, ahol az elbocsátott széleskörű jogi, szakmai, pszichológiai, szociális és álláskereső támogatását szintén felöleli, de civil humánpolitikai eszközként alkalmazzák. Az outplacementnek napjainkban mások a fókuszpontjai. Az egyéni outplacement a közép- és felsővezetők vállalaton kívüli további karrierlehetőségeit igyekszik feltárni, a vállalati outplacement pedig az alkalmazottak csoportos létszámleépítésének stratégiáit foglalja magában. Mindkettő jellemzője az is, hogy csökkentheti a feszültséget a munkáltató és a (volt) munkavállalók között, megelőzi a felesleges és költséges pereket, valamint segít megőrizni a foglalkoztató jó hírét („goodwill”). Ugyancsak hasonló vonása a két intézménynek, hogy legintenzívebb ellátásban az önhibájukon kívül távozókat részesítik.

A REKONVERZIÓS SZABÁLYOZÁS INDOKA ÉS CÉLJA A HAZAI SZABÁLYOZÁS TÜKRÉBEN

Összhangban a modern társadalmakban – hangsúlyozottan a NATO tagállamokban – végbemenő változásokkal Magyarországon is politikai döntések születtek a haderő szervezési, építkezési elveinek megváltoztatására, amely 2005. január 1-jétől a jogszabályokban is testet öltött. Az a folyamat, amely szerint a hadkötelezettség mellett a legénységi állományban is szolgálhassanak önkéntesek a 90-es évek elejétől megkezdődött, 2004 novemberében tetőzött, amikor is leszerelt az utolsó sorkatona. Több szempontból is azt mondhatjuk ugyanakkor, hogy a mai napig is vannak olyan területek, amelyek még nem váltak teljes mértékben szerves részévé az önkéntes haderőnek. Tekintsük át a kereteket kijelölő jogszabályokat, amelyek a feladatok összetettsége mellett meghatározzák a különleges közszolgálati jogviszonyból adódó korlátozásokat is.

Magyarország fegyveres ereje a Magyar Honvédség, amelynek feladata Magyarország függetlenségének, területi épségének és határainak védelme. Ezen tradicionális feladatai mellett a magyar haderő ellátja bizonyos nemzetközi megállapodások alapján a közös védelmi és békefenntartó feladatokat, valamint humanitárius tevékenységet, illetve katasztrófavédelmi közreműködést.⁸ Ezek végrehajtásához – a jelenleg hatályos és a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvényben (a továbbiakban: Hjt.) foglaltakkal összhangban – a Magyar Honvédség tényleges szolgálatot teljesítő katonáitól tántoríthatatlan hűséget, hivatásukhoz méltó, példamutató magatartást, bátor helyállást, magas fokú készenlétet, fegyelmet, korszerű katonai ismereteket és azok folyamatos fejlesztését követeli meg.⁹

⁷ HR Portál, internet, letöltve 2017.04.12. <https://www.hrportal.hu/hr/outplacement-gondoskod-elbocsatas-20030306.html> (Letöltve: 2017.03.22.)

⁸ Alaptörvény 45. cikk (1) és (3) bek.

⁹ Hjt. preambuluma

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Már a *honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk* (a továbbiakban: 1939. évi Hvt.)¹⁰ is magyar állampolgárságot, testi és szellemi alkalmasságot, nemzethűség szempontjából megbízhatóságot, a tizenhetedik életév betöltését, kiskorúaknál az apa vagy gyám beleegyezését követelte meg. Nem létesítettek szolgálati jogviszonyt azzal, „*aki az állam, a szemérem vagy a vagyoni elleni büntett vagy vétség miatt szabadságvesztés büntetésre jogerősen elítéltetett, vagy hivatalvesztést vagy politikai jogai gyakorlásának felfüggesztését kimondó ítélet hatálya alatt áll, továbbá az önkéntes belépésből az is, aki bármely büntett vagy vétség miatt bűnvádi eljárás alatt áll*”. Viszont kivételesen „*nem magyar állampolgárok önkéntes belépőként csak az államfő engedélyével vehetők fel. Ezeket csak a tényleges szolgálati kötelezettség terheli.*” A békeidejű sorköteleesség a jelenlegi szabályozás alapján nem létezik;¹¹ a hadkötelesek sorozása csak különleges jogrendi időszak alatt (megelőző védelmi helyzetben vagy rendkívüli állapot idején) jogszerű. Magyarország fegyveres ereje így békeidőszakban önkéntesekből áll, akik hivatásos állományra (a szolgálatot élethivatásként, határozatlan időre vállalják), szerződéses állományra (a szolgálatot szerződéssel, határozott időre vállalják), önkéntes tartalékos állományra (önkéntes műveleti-, önkéntes védelmi- és önkéntes területvédelmi tartalékosok), valamint tanulmányokat folytató tiszt- és altisztjelöltekre oszthatóak. A katonai szolgálati jogviszony¹² sajátos közszolgálati jogviszony, amely alapján a feleket – Magyar Államot és a katonát – többletjogosultságok (például magasabb szintű egészségügyi ellátás, bizonyos feltételek teljesülése esetén szolgálati lakás, albérleti hozzájárulás) illetik meg és többletkötelezettségek (például az alapjogok bizonyos korlátozása) terhelik. Ennek részeként szolgálati viszony kizárólag 18. életévét betöltött, cselekvőképes, állandó belföldi lakóhellyel vagy tartózkodási hellyel rendelkező és a katonai szolgálatra egészségi, pszichikai és fizikai szempontból alkalmas magyar állampolgárral létesíthető.¹³ Ezen követelményeken felül a katonákkal ún. kizáró okok¹⁴ sem állhatnak fenn. A szolgálati viszony alatt a szolgálatteljesítés a szolgálati érdek elsődlegessége mellett, más foglalkoztatási jogviszonyoktól szigorúbb alkalmazási feltételek között és függelmi rendben, többnyire fegyverhasználattal, az élet és a testi épség kockázatásával történik. A Magyar Honvédség iránti közbizalom fenntartása érdekében a katona nem folytathat olyan tevékenységet (például nem lehet tagja, illetve nem állhat foglalkoztatási jogviszonyban kétes, etikátlan vagy illegális tevékenységet folytató szervezeteknél) vagy tanúsíthat olyan magatartást (katonai jogviszonnyal összeférhetetlen, többnyire, de nem feltétlen bűncselekmény, illetve szabálysértés tényállását képező cselekmények), amely a szolgálati viszonyhoz méltatlan¹⁵ vagy a pártatlan szolgálatteljesítést (például Magyar Honvédséggel gazdasági kapcsolatban álló gazdasági társaságokkal fenntartott

¹⁰ Az 1939. évi Hvt. a jelenlegi szabályozással ellentétben még együtt szabályozta a honvédelmet és a katonák szolgálati jogviszonyát.

¹¹ 2004. évi sorállomány váltás végrehajtásának rendjéről szóló 16/2004. (VI. 29.) HM rendelet

¹² Lásd bővebben a Hjt. és a MH Szolgálati Szabályzata

¹³ Hjt. 31. § (1) bek.

¹⁴ Hjt. 31. § (2) bek.

¹⁵ Hjt. 162-163. §

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

üzleti kapcsolatok vagy foglalkoztatási jogviszony) veszélyezteteti. Az *egyes szolgálati beosztások* betöltése további munkaköri specifikációkat támaszt minden katonával szemben. A hatályos haza szabályozás szerint a tiszti beosztásokhoz egyetemi, illetve főiskolai végzettséget, altiszti rendfokozattal rendszeresített beosztásokhoz középfokú végzettséget, legénységi beosztásokhoz pedig legalább alapfokú végzettséget ír elő. Különböző szintű szakmai, egészségügyi, fizikai, pszichikai, nyelvi követelmények a beosztások betöltéséhez szolgálati törvény hatályos végrehajtási rendelete¹⁶ (a továbbiakban: Hjtvrh.) szakmacsoportonként, illetve munkakör-családonként pluszkövetelményeket támaszt. A nyelvi követelményeket a munkáltató jogkört gyakorló munkakörelemzéssel állapítja meg nemzetközi kötelezettségeire, munkaköri leírásban szereplő szolgálati feladatokra tekintettel. A Honvédelmi Minisztérium, háttérintézmények, központi hivatalok, valamint a Magyar Honvédség közhatalmi feladatokat ellátó szervezeti egységeinél rendszeresített katonai beosztásokat betöltők a beosztás betöltésétől számított egy éven belül közigazgatási alapvizsgát¹⁷ is kötelesek tenni. Egyes vezetői, gazdasági, illetve közbeszerzéssel összefüggő beosztások betöltésének feltétele a vagyonnyilatkozat¹⁸ megtétele, valamint a nemzetbiztonsági alkalmasság. A katonai beosztások nyílt vagy zárt pályáztatási eljárás útján is betölthetők, így a pályázati követelmények egyéb, a munkakör eredményes ellátásához kapcsolódó plusz követelményeket is tartalmazhatnak. Természetesen ezen szigorú elvárásokat megfelelő társadalmi és anyagi elismerés kell ellensúlyozzon, ellenkező esetben ezek az elvárások kiüresednek és nem a megfelelő végzettséggel, illetve kvalitással rendelkezők létesítenek szolgálati jogviszonyt. A szolgálati viszony megtartását törvényi garanciák segítik, de ha az mégis megszűnik, a katonai végzettséggel és főként kultúrával, tapasztalattal a civil munkaerő-piaci elhelyezkedés a jelenlegi magyar viszonyok között körülményesebb a civil kollégáknál, illetve az elmúlt évek hazai gyakorlatát tekintve sok esetben a katonáinál sokkal alacsonyabb presztízsű és jövedelmű munkakörben volt lehetséges. A katonai hivatás megbecsülését szokás lezárni annak objektív anyagi akadályainak hosszabb-rövidebb bizonygatásával, amely megítélésem szerint rendkívül egyoldalú. A legénységi állomány fluktuációja a Magyar Honvédségben magas, erkölcsi elismerésük körükben kiemelten fontos. Az altiszti és tiszti állomány mobilitása speciális képzettsége, végzettsége, tapasztalata miatt korlátozott, ezért a civil társadalomba visszavezetésükről elfeledkezni óriási hiba. Miért hiba, ha az altiszti és tiszti állomány legtöbbje ragaszkodik hivatásához? A válasz a produktivitásban keresendő: határozott álláspontom, hogy nem elegendő egyetlen állománykategóriát sem csupán az illetménye összegével pályán tartani. Magyarország nem engedheti meg, hogy kis létszámú professzionális haderejében beosztást foglaljanak el – vitathatatlanul – megfelelő képességűek, akik nem tudásuk és munkabírásuk legjavát nyújtják. Évtizedeken szigorú függelmi viszonyban, centralizált

¹⁶ a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 9/2013. (VIII. 12.) HM rendelet 2. számú melléklete

¹⁷ közigazgatási és ügykezelői alapvizsgáról szóló 174/2011. (VIII. 31.) Korm. rendelet

¹⁸ egyes vagyonnyilatkozat-tételi kötelezettségekről szóló 2007. évi CLII. törvény 2. § a.) pont 2. alpontja

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

vezetés mellett, a legapróbb részletességgel kidolgozott szabályok között a legnagyobb precizitással kiváló és lelkiismeretes munkavégzés nem garancia arra, hogy bárki a civil szférában is méltó munkakört töltsön be.

A Magyar Honvédségnek érdeke az általa és költségén kiképzett munkaerő megtartása. A hatékony rekonverzió pedig abban segíthet a szolgálati viszony alatt, hogy az állomány tagja munkaköri kötelezettségeit teljesítse, és ne kelljen azért aggódnia, hogy segítség nélkül marad a kiválás közeledtével a munkaerő-piaci elhelyezkedése előkészítésében.

A *szolgálat befejezése után* a katonák emberséges elbocsátása, piacképességük megtartása, sőt javítása mellett történő humán rekonverziója semmiképp nem a Magyar Honvédség, mint munkáltató egyedüli kötelezettsége, hanem – mivel állami érdek – széleskörű kormányzati feladat. Átfogó és rendszerszintű intézményekkel kell biztosítani, hogy a komoly nemzeti és nemzetközi kötelezettségvállaláson alapuló feladatokat élete kockáztatásával végző „munkaerő” a lehető legelőnyösebb anyagi, erkölcsi támogatás mellett, szakszerű eljárás keretein belül kerüljön vissza a társadalomba. A társadalmi hasznossága a fenti eljárásnak azért is vitán felül áll, hiszen nem mindegy, hogy a leszerelt a társadalombiztosítást terheli, vagy munkaerejét aktívan használja majd. A nemzetközi tapasztalatok¹⁹ azt mutatják, hogy a legkiválóbb munkaerő eleve el sem kötelezi magát a hadsereg mellett, ha nem látja biztosítva életpályáját szolgálati viszonya megszűnése után.

Az önkéntesekből álló, lojális, elkötelezett, szaktudással rendelkező professzionális haderő a cél, ezért a fenti három pillért együtt, egymásra hatásában kell kezelni. Ennek megfelelően a toborzás, a bekerülési feltételek, a pályán tartás és a (humán) rekonverziót komplexitásában kezelő hatékony humánstratégia szükséges.

Összességében elmondható, hogy a rekonverziós szabályozásnak hármas célja van: a szolgálati jogviszonnyal járó többletkövetelmények ellenére egyrészt a legkvalifikáltabb munkaerő állományba vétele és abban tartása, másrészt a hatékonyság-termelékenység növelése, harmadrészt pedig a leszerelőről való gondoskodás erkölcsi és gyakorlati indokból.

A társadalomban is tudatosítani kell, hogy az önkéntes haderők állománya jelentős áldozatot vállal az ország biztonságaért, viszont különböző szervezeti és kulturális okok miatt korlátozott az alkalmassága a civil társadalomba és munkaerőpiacra történő visszailleszkedésre. A hozott áldozatok elismerése mellett állami érdek szolgálati viszonyuk végeztével visszasegíteni őket a társadalomba. Ezen a téren az előremutató lépésekkel együtt láthatóan jelentős elmaradások vannak.

A megfelelő utak és intézmények kiválasztásában segítségünkre lehetnek hazai történelmi példáink, melyeket jogszabályi keretek bemutatásával tekintünk át tanulmányunkban.

¹⁹ Szekeres István ny. dandártábornok: Rekonverziós feladatok a Magyar Honvédségben az önkéntes haderővé válás után. Konferencia jegyzőkönyv 2005.12.06.; Göd; 8-9. oldal

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A NEMZETI REKONVERZIÓ GYÖKEREI

A hazai rekonverzió gyökerei a XVIII. századig nyúlnak vissza. *Mária Terézia* magyar és cseh királynőt és tanácsadóit az osztrák örökösödési háború, valamint a hétéves háború tapasztalatai meggyőzték, hogy a hadsereg szervezetében komoly reformokra van szükség. Ennek megfelelően már nem csak háborúk alkalmával toboroztak, hanem állandó, hivatásszerű hadsereget állítottak fel. Az alakulatokat a továbbiakban pedig nem településeken szétszórva tartották, ahol azok polgárai voltak kötelesek ellátásukról gondoskodni. Ezentúl az egyes csapatokat nagyobb egységekben (ezredenként) együtt állomásoztatták és az államhatalom központilag gondoskodott ellátásukról, majd kiválásukról (obsit, a német Abschied, azaz elbocsátás szóból). Az obsit jelentősége abban állt, hogy az obsitlevéllel rendelkezőt ismét nem lehetett katonaságra kényszeríteni.

*I. Ferenc*²⁰ a napóleoni Franciaországgal vívott vesztes háborúja (1806) miatt elvesztette a birodalom dél-német és itáliai területeit. A magyar nemesi felkelés szánalmas fiaskóba torkolt, ezért haderejének utánpótlása érdekében szentesítette *a katonai segedelem gyanánt a magyar ezredekhez 12 000 ujoncznak megajánlásáról, és a toborzás visszaállításáról szóló 1807. évi I. törvénycikket*, amelynek²¹ 1. §-a szerint „*hogy a katonai pályára lépők nagyobb kedvet kapjanak: otthon hagyott vagyonukról kellőképen gondoskodni kell; s javaikat az illetékes hatóság, még pedig vármegyékben a földesur hozzájárulásával, azonnal írja össze, és ingyen a polgári árvagondnokság felügyelete alatt őriztesse; azon katonának pedig, a kik husz évi szolgálat után elbocsátó-levelet kaptak, a következő kedvezmények adassanak, ugymint: hogy a fejadó személyes terhe, valamint a közmunka, ugyanis ut, töltés és hidak építése s javítása, úgyszintén a hivatalos levelek ingyenes szállítása alól is fölmentve legyenek. Oly helyeken pedig, a hol társas-házak vannak, valami munka vagy mesterség teljesítése fejében, mindenütt ingyen fogadtassanak be; ezek a kedvezmények továbbá a rokkantakra, feleségeikre, sőt mindkét nembeli gyermekeikre is, a meddig atyjukkal egy kenyéren élnek, olyképen terjesztessenek ki, hogy az ily gyermekek árva- és szegényházakba, valamint segélydíjakra, mindenkor tiszteletben tartván az alapítók szándékát, első sorban vétessenek föl: mesterségök és keresetök után végre az ilyen rokkant és a mondott módon levéllel elbocsátott katonák sehol se rovassanak meg.*”

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverését követően a legénységi és főleg a tiszt állomány az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregébe nem léphetett be, sőt üldözött volt, élete folyamatosan veszélyben forgott, illetve legtöbbjük a fegyverforgatáson túl más-hoz nem is értett. Akik ennek ellenére nem választottak új hazát, sokszor különös módját választották a társadalomba visszailleszkedésnek. A bujdosó honvédeknel „*az a körülmény, hogy Szeged hatalmas tanyavilága a városból rajzott ki, mint ahogy falvak egész sora is kirajzott, magával hozta az iskoláztatás igényét is. Olyan tanítóval, amilyen éppen*

²⁰ I. Ferenc (Firenze, 1768. február 12. – Bécs, 1835. március 2.) Német-római császár és német király, majd osztrák császár, magyar és cseh király, lombard-velencei király

²¹ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5026>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

akadt. A menekülő katonának mindenesetre kapóra jöhetett ez a megbízatás, hiszen kosztot és kvártélyt kaphatott, ha átmeneti időre is. Bujdosók réme volt a tél minden időkből.”²²

A következő és szerencsére ezúttal intézményesített – máig példaként említendő – rekonverziós lépésnek tekintendő a katonákról való gondoskodások sorában a véderőről szóló 1868. évi XL. törvénycikk.²³ Ennek „38. § Altiszteknek, a kik tizenkét évig s e közben legalább nyolcz évig mint altisztek tetteleg szolgáltak a hadseregben, a hadi tengerészetnél, vagy a honvédtörzsek és osztályoknál, és magukviseléséről kedvező igazolványt nyertek, igényök van alkalmazásra akár valamely közszolgálatban, akár pedig az állam által segélyezett vasuti, gőzhajózási és egyéb vállalatoknál. Ezen határozat foganatosítása külön törvény által fog szabályoztatni.”

A hivatkozott törvény hatályba is lépett: ez lett az 1873. évi II. törvénycikk a kiszolgált altisztek alkalmazásáról. A törvénycikk 1. §-a kimondja, hogy „azon altisztek, kik a hadseregben, a hadi tengerészetnél vagy a honvédtörzseknél és osztályoknál tizenkét évig, s e közben legalább nyolcz évig mint altisztek tetteleg szolgáltak és magukviseléséről kedvező igazolvánnyal vannak ellátva: ez által igényt nyernek akár közszolgálatban, akár pedig az állam által segélyezett vasuti, gőzhajózási és egyéb vállalatoknál leendő alkalmaztatásukra.”

A törvény alapvetően meghatározott állami munkaadóknál, bizonyos munkaköröket kiszolgált és leszerelő altisztek számára tart fenn és alábbi jogosítványokat rögzíti

„3.§ Ebbeli igényük kielégítése tekintetéből az 1. és 2. §-ban megjelölt altisztek részére:

1. bizonyos szolgálati állomások kizárólag fenntartatnak;

2. más állomások betöltésénél pedig, egyéb kérelmezők felett, elsőbbségi jog biztosítatik.

4. § Azon, akár állandó, akár ideiglenes állomások, melyek kiszolgált altisztek számára tartatnak fenn, a következők:

a) minden hivatalsszolgái és alsóbbrendű felvigyázói állomás a közös és a magyar királyi ministeriumoknál, a horvát-szlavon országos kormányánál és a fiumei királyi kormányzó-ságnál, valamint a magyar államban létező törvényszékeknél, bírósági s egyéb hivataloknál, fegy- és más olyan intézeteknél, melyek egészben vagy részben államköltségen tartatnak fenn;

b) ugyanezen állomások a köztörvényhatóságoknál felerészben;

c) minden, a hivatal- és irodaszolgái, s az alsóbbrendű felvigyázói és kezelési szolgálat körébe tartozó állomások, az állam által javadalmazott vagy biztosított azon vasúti, gőzhajózási és egyéb vállalatoknál, melyek jövőre engedélyeztetni fognak, vagy a melyek már engedélyeztetettek és alapszabályaiknál, engedélyokmányaiknál fogva vagy egyébképpen kötelezve vannak, a szolgálati állomások betöltésénél kiszolgált altiszteket figyelembe venni.

²² Kutasi (Brunner) Ödön: A szegedi tanyai iskolák története. (1928.) (Kézirat.) Az adat „őse” föltehetően Reizner János: Szeged története III. (1900) pp. 292.

²³ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5362>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

5. § A 4. § a) b) és c) pontjaiban elősorolt hatóságok, törvényszékek, bírósági és egyéb hivatalok, intézetek és vállalatok, azon irodai és kezelési alsóbbrendű hivatalnoki állomásaiknak betöltésénél, melyekre már fizetésben levő kebelbeli hivatalnokok vagy nyugdíjasak nem találtnak: az ezen szolgálatra teljes képességüket igazolt igénynyel bíró altiszteknek más pályázók felett elsőbbség adatik. Ugyanazok a rendőrségi és pénzügyőrségi állomások betöltésénél is hasonló előnyben részesülnek.” Másfél évszázada a katonai karakterű szervek legénységi állományának utánpótlása – mai fogalommal: közszolgálati átjárhatóság – kiszolgált katonákból is történhetett. Prof. Dr. Szakály Sándor, az MTA doktora így fogalmaz: „Kissé más volt a csendőrlegénység – a tiszthelyettesi állomány – helyzete. Csendőr az lehetett, aki a kötelező két éves katonai szolgálatát letöltötte. A honvédségben legalább tisztesi – őrzető, tizedes, szakaszvezető – rendfokozatot ért el s megfelelő szellemi és fizikai képességekkel rendelkezett és a testületbe történt felvétele után másfél évi próbaszolgálatot teljesített, közben elvégezte a járőrtárs iskolát.”²⁴

A törvény 3-5. §-ai visszaköszönnek mindazon szabályozókban, amelyek az államigazgatásban és az állami vállalatokban foglalkoztatást tartalmazták. Mindez differenciáltan, a volt katonák beosztásához, képzettségéhez és képességeihez kapcsolódóan történt: a betanított munkától, hivatalsegéden át a (felső)vezetői, igazgatósági munkakörökig.

A trianoni békeszerződés²⁵ rendelkezései szerint a magyar haderőt kizárólag önkéntes jelentkezés útján lehetett feltölteni (önkéntes haderő), amelynek elősegítése érdekében a magyar királyi honvédségről szóló 1921. évi XLIX. törvénycikk külön szakaszban rendelkezett: korszerű és az önkéntes jelentkezésre alapított kiegészítési rendszerrel vele járó újítás a törvénycikkben a legénységnek a katonai szolgálat ideje alatt polgári életpályákra való szakszerű előkészítésének, illetőleg továbbképzésének bevezetése. A törvény 23. §-a szerint „A m. kir. honvédség legénységi állományú tagjait tényleges szolgálatuk ideje alatt polgári életpályákra – a katonai szolgálat által megengedett keretek között – szakszerű kiképzésben, illetőleg továbbképzésben kell részesíteni.”

A rekonverziós szabályozás elismerésre méltó aprólékossága még nyolcvan év után is megdöbbentően gondoskodó, támogató és teljes. Így a honvédség, vámőrség, folyamőrség és csendőrség kötelékében szolgálatot teljesített legénységi állományú egyéneknek a köz- és magánszolgálatban alkalmazásáról szóló 1931. évi III. törvénycikk 1. § kimondja, hogy „a honvédség, vámőrség, folyamőrség és csendőrség, kötelékében szolgált legénységi állományú egyének a következő rendelkezésekben meghatározott módzatok szerint igényt szereznek a közszolgálatban, valamint magánszolgálatokban való alkalmazásra, feltéve, hogy erre testileg és szellemileg alkalmasak, jól vannak minősítve és az állás el-

²⁴ Szakály Sándor: Horthy jobban csinálta? http://24.hu/élet-stilus/2011/06/14/horthy_jobban_csinalta/ (Letöltve: 2017.04.16.)

²⁵ 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Észak-amerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nicaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb–Horvát–Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becsikelyezéséről

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

nyeréséhez megállapított szakképzettséggel rendelkeznek.” Ugyanezen tc. 2. §-a megállapítja, hogy „Az első §-ban meghatározott igényt az érdekeltek megszerzik, ha azt egyébként valamely elvállalt szolgálati kötelezettségük nem akadályozza: 1. altiszti, valamint az ezekkel egy tekintet alá eső állásokra 6 évi tényleges szolgálati idő eltöltése után; 2. állami rendszerű kezelői, az állami üzemeknél és közforgalmú vasúti vállalatoknál a segédtszti, valamint az ezekkel egy tekintet alá eső állásokra 6 évi tényleges szolgálati idő eltöltése után és a középiskola IV. osztályának sikeres elvégzése esetén, végül 3. az e törvény alá eső és az irodakezelési szakhoz tartozó tisztviselői állásokra, 12 évi tényleges szolgálati idő eltöltése után és ugyancsak a középiskola IV. osztályának elvégzése esetén.” A törvénycikk ezzel differenciált életpályák lehetőségét teremtette meg azok számára, akik igényelték és megfeleltek, valamint a háborús, rokkantsági jóvátételhez kapcsolódó trafikokon és egyéb intézményeken túl számos állami szerv, állami tulajdonban álló cég²⁶ és a közszolgálat biztosított – törvényi kötelezettséggel – lehetőségeket. A törvénycikk 5. § a fenti beosztásokat fenntartotta „a minisztériumoknál, a m. kir. legfőbb állami számvevőszéknél, a m. kir. bíróságoknál, a m. kir. közigazgatási bíróságnál, valamint a minisztériumok hatósága alá tartozó minden állami hatóságnál, hivatalnál, tanintézetnél, egyéb intézetnél, vállalatnál és üzemnél, továbbá a kormány kezelése alatt álló közalapoknál és közalapítványoknál; a törvényhatóságoknál, továbbá a megyei városoknál, községeknél, valamint az általuk egészben vagy részben fenntartott, igazgatott vagy kezelt tanintézeteknél, egyéb intézeteknél, vállalatoknál, üzemeknél, alapoknál és alapítványoknál, és pedig tekintet nélkül arra, hogy az illető állások mily módon töltetnek be, ha évi fizetéssel javadalmazottak és nyugdíjigénnyel vannak egybekötve; az olyan nem állami tanintézeteknél, általában az olyan intézeteknél, amelyeket az állam külön törvényes rendelkezések alapján létesített vagy tart felügyelete alatt; a nyilvánossági jellegű és nem csupán magánosok által fenntartott tanintézeteknél; az állami felügyelet alatt álló alapítványokból fenntartott tanintézeteknél és egyéb intézeteknél, amennyiben ez az alapítólevél rendelkezéseivel összefér; a közforgalmú vasúti vállalatoknál és az állam által engedélyezett vagy szabaddalmazott bármely szárazföldi, vízi és légi közforgalmú közlekedési vállalatnál, amennyiben őket erre az engedélyokirat kötelezi; az ügyvédi, közjegyzői, mérnöki, mezőgazdasági, kereskedelmi és iparkamaráknál, a törvény által alkotott más testületeknél, a vízszabályozó, ármentesítő, belvízlecsapoló társulatoknál és általában azoknál a társulatoknál és más jogi személyeknél, amelyeknek szervezetét törvény állapítja meg.”

A két világháború közötti szabályozás elsősorban erkölcsi indítatású és alapú, ha figyelembe vesszük, hogy a két évtizeddel azelőtti első világháborúban frontszolgálatot teljesítőket milyen széleskörű védelemben részesítette. Az 1914-1918. évi világháború tűzharcosai érdemeinek elismeréséről 1939. évi IV. törvénycikk 6. §-át, amely az 1931. évi III. tör-

²⁶ Ezt a megoldást alkalmazták a Kínai Felszabadító Hadsereg 2016. évi hadseregreformja során is, amelynek lényege, hogy a 2,3 milliós kínai haderőből 300 000 leszerelt katonát állami vállalatoknál helyeztek el. (<http://www.voanews.com/a/china-orders-struggling-state-firms-to-hire-laid-off-soldiers/3122662.html>) (Letöltve: 2017.04.15.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

vénycikk 2. §-ban részletezett jogokat kiterjeszti az első világháborúban legalább 12 hétig frontszolgálatot teljesített katonákra „aki az 1914-1918. évi világháborúban teljesített arcvonalbeli szolgálata alapján a Károly-csapatkereszt²⁷ igazolt tulajdonosa”, függetlenül azok állományviszonyára, rendfokozatára vagy beosztására. Ezen felül a tc. 6. §-a szerint az „1931:III. tc. 5. §-ának második bekezdésében felsorolt hatóságoknál, testületeknél, intézeteknél, üzemeknél való bármily alkalmazás, úgyszintén a kir. közjegyzői és a bírósági végrehajtói kinevezések szempontjából a tűzharcosokat egyenlő feltételek esetében előnyben kell részesíteni. A tűzharcosok alkalmaztatási felső korhatára a betöltött 45. életévben állapíttatik meg, a pályázónak azonban testileg is alkalmasnak kell lennie az elnyerni óhajtott állásra. Az irodakezelési szakhoz tartozó díjnoki (napidíjasi, havidíjasi), valamint a kisegítő szolgálai (napibéresi, havibéresi) és az ezekkel egy tekintet alá eső alkalmazások az 1931: III. törvénycikk értelmében fenntartott állások közé soroltnak. A díjnoki (napidíjasi, havidíjasi) és az ezzel egy tekintet alá eső alkalmazásra az igazolványosok részére az igényjogosultságot hat évi tényleges katonai szolgálat teljesítése és a közép- vagy középfokú iskola IV. osztályának sikeres elvégzése, a kisegítő szolgálai (napibéresi, havibéresi) és az ezzel egy tekintet alá eső alkalmazásra pedig hatévi tényleges katonai szolgálat teljesítése állapítja meg. A fent említett alkalmazásokra felvett igazolványosok illetményeinek megállapításánál az 1931: III. tc. 13. §-ának 2. és 3. pontjaiban foglaltakat kell alkalmazni. Az előbbi bekezdésben említett irodakezelési szakhoz tartozó díjnoki, (napidíjasi, havidíjasi) és az ezzel egy tekintet alá eső alkalmazások gyanánt nem jönnek figyelembe a telekkönyvvezetői, továbbá a börtönügyi és javítóintézeti tisztviselői, valamint a közép- vagy középfokú iskola IV. osztályának elvégzésénél magasabb képzettséghez kötött más szolgálat előkészítésére, vagy ideiglenes ellátására szolgáló ily alkalmazások. Az egyes államigazgatási ágakra vonatkozóan az illetékes miniszter, az önkormányzati testületekre vonatkozóan a belügyminiszter évről-évre a pénzügyminiszterrel és a honvédelmi miniszterrel egyetértően állapítja meg a jelen rendelkezés szempontjából figyelembejövő díjnoki (napidíjasi, havidíjasi), illetőleg az ezzel egy tekintet alá eső alkalmazások számát. Az 1931:III. törvénycikk értelmében fenntartott állásoknak, valamint a jelen szakasz (2) bekezdése értelmében fenntartott alkalmazásoknak egyharmada az igazolványosok, egyharmada a hadirokkantak, a vitézi rend tagjai és a tűzharcosok számára tartatik fenn, egyharmada pedig szabad rendelkezésre áll. A figyelembejövő állásokat (alkalmazásokat) felváltva, egyszer igazolványossal, egyszer hadirokkanttal, vitézzel vagy tűzharcossal kell, egyszer pedig korlátozás nélkül lehet betölteni. Ha a hadirokkant, vitéz vagy tűzharcos pályázónak az állásra megszabott elméleti és gyakorlati képesítése megvan, az állásra alkalmazható még akkor is, ha nincs is meg az az előző szolgálati ideje, melyet az állásbetöltésére nézve jogszabály meghatároz. A fenntartott állások (alkalmazások) szabad harmada pályázat hirdetése nélkül betölthető, lekötött kétharmadának betöltésénél pedig a pályázat hirdetését ugyancsak mellőzni kell akkor, ha a megürülő állások (alkalmazások) az illető szolgálati

²⁷ IV. Károly király által alapított katonai érdemérem, amely állami ellátás és választójog (lásd. 1938. évi XIX. tc.) szempontjából is előnyökkel járt

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ágnál már tényleges szolgálatban álló igényjogosultakkal töltetnek be. Az állások (alkalmazások) pályázat nélküli betöltéséről a honvédelmi minisztert értesíteni kell.” A 6. § (8) bekezdése pedig a pedig általánosságban megszabja, hogy „a közszolgálati alkalmazottak előléptetésénél, egyenlő alkalmasság és minősültség mellett, a tűzharcosokra különös figyelemmel kell lenni.”

A második világháború utáni néphadseregi időszak alapja a sorozott hadsereg volt és ez, illetve az erőltetett hadseregépítés együtt járt rekonverzió súlytalanná válásával és a leszerelők érdekeivel ellentétes tendenciákkal. Ez időszakban ugyanis a nyugdíjazás előtti, sőt bármely önhibából történt leszerelést bármely rendfokozat mellet – különösen tisztek körében – közel hazaárulásnak tekintették. A másik kedvezőbb tendencia volt, „teljes foglalkoztatás” mellet a sorkatonai szolgálat leteltével a leszerelt sorkatonák egyszerűen visszamentek dolgozni a bevonulás előtti munkahelyükre. Az ez időre eső magyar államszocializmus mellett alig ismerték a munkanélküliséget, sőt akiknek nem volt bejelentett munkahelyük és nem minősültek háztartásbelinek, azok ún. közveszélyes munkakerülőknek minősültek.

Tehát azon kevesek, akik hivatásukból nyugdíj előtt kiléptek viszonylag könnyen el tudtak helyezkedni.

A rendszerváltást követő negyedik évre, amikor intenzíven elindult a haderő csökkentése, az állami gazdaság lebontása során másfél millió munkahely szűnt meg és már 700 000-nél is több munkanélküli terhelte hazánk szociális ellátórendszerét és komoly problémákat jelentett a honvédségből kiválók részére is. Ezt a helyzetet viszont a hivatásos állomány többségénél kezelni tudta a szolgálati nyugdíj intézményrendszere. Akik nem tudtak élni ezzel a lehetőséggel azért is nehéz helyzetben voltak, mert az államszocializmus időszakában a szovjet típusú fegyveres szervezetek olyan zárt intézmények voltak, amelyben történelmi okokból sem volt jellemző a szolgálati idő letelte előtti, különösen intézményesítéssel segített kiválás. Rekonverzió szempontjából nem tekinthető jogforrásnak ugyan, de a közszolgálati jogviszonyok közötti átjárhatóság szempontjából lényeges jogforrás volt a 1971. június 1-jén életbelépett és a *fegyveres erők és fegyveres testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról szóló 1971. évi 10. számú törvényerejű rendelet (tvr.)*, valamint az *1971. évi 10. számú törvényerejű rendelet végrehajtására kiadott 7/1975. BM utasítás*, majd *21/1981. BM utasítás*. Az 1971. évi 10. tvr. a szolgálati nyugdíjrendszer részletes szabályait a 22/1971 (VI.1.) Korm. rendelet tartalmazta, amely személyi hatályát kiterjesztette a tűzoltókra is. E tvr. a fegyveres és rendvédelmi szervek legénységi állománya esetében a sorkatonai szolgálat letöltése előfeltétel volt ezért a már kiképzett, sorkatonaságot leszolgáltak kerülhettek állományba.

A rendszerváltást követően a másfélszázazres Magyar Néphadseregnek reagálnia kellett elsősorban a gazdasági, másodsorban a politikai és társadalmi változásokra. Bár a rendszerváltást követő, korántsem egyértelmű irányú politikai változások egy magas létszámú fegyveres erő fenntartását indokolták volna, viszont egy ilyen létszámú hadsereget akkor Magyarország nem tudott fenntartani. A hadsereg létszámának megfelezése még 6 évvel a rendszerváltás után is esetlegesen történt: humán szervezeti intézkedések, HM

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

utasítások, humánstratégiák mindig esetiek, valamint kampányszerűek és nem intézményesítettek voltak. Ennek oka, hogy egyrészt a politika nem ismerte fel, hogy a piacgazdaságban a Magyar Honvédség is kilépett a munkaerő-piacra, másrészt az ismétlődő és ellentmondásos csökkentési döntések miatt. nem volt kellő kapacitás a rendszerépítésre, maradtak az eseti kezelő rendszerek, melyek nagyon korlátozott hatással bírtak.

Kijelenthető, hogy Magyarország fegyveres ereje a tömeges létszámleépítést követően az elvi kinyilatkoztatásokon túl nem rendelkezett humán rekonverziós eszközökkel, amelyekkel a társadalomba illeszkedést támogathatta volna.

Természetesen a piacgazdaság és jellemzői megjelenésével a társadalmi szintű munkaerőpiaci szabályzás megjelent. A *szabályozás rendszerváltozást követő első lépése* a jelenleg is hatályos és a *foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról* szóló 1991. évi IV. törvény volt. A törvény számos²⁸ módosításon ment keresztül és célja²⁹ a *„foglalkoztatás elősegítése a munkanélküliség megelőzése és hátrányos következményeinek enyhítése, amely érdekében a Kormány, a helyi önkormányzatok, továbbá a munkaadók és a munkavállalásra jogosultak, valamint az utóbbiak érdekképviselői szervezetei együttműködnek”*. A törvény személyi hatálya kiterjed a magyar állampolgárokra, sőt menekültekre, menedékesekre, bevándoroltakra, oltalmazottakra, valamint letelepedettekre. Az állami foglalkoztatási szerv a munkahelykeresést, a munkához, illetve a végzettséghez-képzettséghez megfelelő foglalkoztatást, továbbá az ellátott munkakör megtartást bizonyos munkaerő-piaci szolgáltatásokkal segíti elő, amely tartalmazza a munkaerő-piaci képzéseket, kereset-kiegészítést, képzési támogatást, illetve keresetpótló jutatást. A hivatkozott jogszabály a munkanélküliség felszámolásán túl a munkaerő bővítés támogatásait, a munkahelykeresőknek vállalkozóvá válását, a munkahelyteremtés és munkahely-megőrzés támogatását, valamint munkaerő-piaci programok is elősegíti, és rendelkezéseket tartalmaz a leszerelők munkaerő-piaci beilleszkedésére is. A törvény nem katonai humán rekonverzió specifikus, hanem széleskörűen a teljes magyarországi munkaerőpiacot célozza és csak részben a Magyar Honvédséget. Ezzel együtt az eseti szervezési ciklusokban a problémák kezelésében adott némi segítséget. A katonai humán rekonverzió decentralizációja segítése céljából a rendszerváltást követő harmadik évben kezdte meg működését és mai napig elismerésre méltó eredményeket ér el a Magyar Honvédség Szociálpolitikai Alapítványa, mely alapítása pillanatától sikeresen pályázik átképzési támogatásokra is. A *humán rekonverzió második nagy lépése a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról* szóló 1996. évi XLIII. törvény hatályba³⁰ lépése volt. A törvény hatályba lépésének időszakában csoportos létszámleépítés miatt újabb húszezer katona volt kénytelen megválni az egyenruhájától és humán rekonverziójukban e törvény hozott áttörést, amely tekintettel a rendvédelmi szervekre való kiterjesztésre átjárhatóságot biztosított a büntetés-végrehajtás, rendőrség és 2006-ig létező Magyar Köztársaság Határőr-

²⁸ A törvény szövegét 1991. február 23-tól 2017. április 16-ig 562 ponton módosították.

²⁹ A törvény 1. §-a

³⁰ 1996. július 06. és 2001. december 31. között katonákra is kiterjedt.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ségének állományába. A törvény 60. § (1) és (2) bekezdése kimondja, hogy a „*hivatásos állomány tagja beleegyezése esetén - az érintett miniszterek által meghatározott feltételek mellett - rendfokozatának megtartásával más fegyveres szervhez áthelyezhető*” és ekkor „*a hivatásos állomány áthelyezett tagjának a szolgálati viszonyát folyamatosnak kell tekinteni*”. A törvény alapján a Magyar Honvédségtől leszerelők 45 éves életkorukig hivatásos állományba visszavehetők³¹ voltak, ha csoportos létszámleépítés vagy átszervezés okán léptek (kényszerültek) ki a Magyar Honvédségből. A szabályozás hatékonyságát növelte a Honvédelmi Minisztérium személyügy szerveinek állandó kapcsolata a civil munkaügyi központokkal,³² amellyel – másodsor a hazai fegyveres erők humán rekonverziójának történetében – intézményi rangra emelkedett és a leszerelők elhelyezkedési esélyei lényegesen javultak. A hivatásos állomány rekonverziója mellett gondoskodni kellett az akkor még létező sorállomány munkaerőpiaci helyzetének javításáról is, hiszen már bevonulása-kor a sorállomány fele munkanélküli volt, ezért a katonai kiképzés mellett, a kiképzési idő felett kétezer sorkatona szakmunkásképzése, illetve át- és továbbképzése történt meg.³³

Tekintettel arra, hogy *aharmadik lépésben az ezredfordulón a Magyar Honvédség újabb huszonháromezer főt veszített, amelyre a szabályzási válasz a személyi állomány pihentetésével és szociális gondoskodásával kapcsolatos feladatokról szóló 31/2002. (V.3.) HM rendelet, valamint a személyügyi, szociális és rekonverziós feladatok végrehajtásáról szóló 33/2003. (HK 11.) HM humánpolitikai helyettes államtitkári szakintézkedés* voltak. A 31/2002. (V.3.) HM rendelet pénzbeli és természetbeni támogatásokat vezetett be Magyar Honvédségből önhibájukon kívül kiválók számára. A rendelet szerint pénzbeli támogatásnak minősült az egyszeri szociális juttatás, nyugdíjas otthoni szociális támogatás, pályázatok önrészenek biztosítása, valamint közösségi programok támogatása, illetve természetbeninek a prevenciós ellátások, biztosítások, kiegészítő egyenruhával ellátás, foglalkozás elősegítő képzések, illetve a visszailleszkedés támogatások. Rekonverziós szempontból a foglalkoztatást elősegítő képzéseknek és a visszailleszkedési támogatásoknak volt jelentősége: a foglalkozás elősegítő képzések támogatása³⁴ során a honvédelmi tárca kifizeti az Állami Foglalkoztatási Szolgálat által szervezett foglalkoztatást elősegítő képzés költségének azt a részét, amely máskülönben a szolgálati jogviszony megszűnése miatt a leszerelő katonát terhelne. A visszailleszkedés támogatás³⁵ pedig a visszailleszkedést segítő képzések költségének százezer forintig terjedő átvállalását jelentette a honvédelmi tárca részéről. A 33/2003. (HK 11.) HM humánpolitikai helyettes államtitkári szakintézkedés az előző HM rendeletben megfogalmazott rekonverziós feladatok kidolgozását és végrehajtását konkrét minisztériumi szervezeti egységeknek szabta feladatul. Hazánk NATO csatlá-

³¹ 1996. évi XLIII. törvény 56. § (1) bek. a)-c) és 64. § (1) bek.

³² Nadas János: Módszer a munkanélküliség megelőzésére – a gyors reagálás projekt alkalmazásának néhány tapasztalata. Humán Szemle 1998/1. szám

³³ Molnár Ferenc: A sorkatonai szolgálat intézménye a NATO csatlakozás küszöbén. In.: Magyarország a NATO csatlakozás küszöbén (MTA Stratégiai Kutatások, 1999)

³⁴ 31/2002. (V.3.) HM rendelet 8. §

³⁵ 31/2002. (V.3.) HM rendelet 7. §

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

kozásának ez időszaki elsőbbsége okán a rekonverzió háttérbe szorult és a Magyar Honvédség NATO-kompatibilissé alakítása (kisebb, professzionális haderő, egészséges állományarányok, interoperabilitás, finanszírozható és hatékony hadsereg) elsőbbséget élvezett. Ezen időszak rekonverziós szabályozásának súlyát a 2002. január 1-jén hatályba lépett a *Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. törvény* adta, amellyel bevezette az ún. felfelé vagy kifelé szabályozási elvet is, ezáltal szükségesé vált a civil életbe kilépők visszaintegrálása. Az új szolgálati törvény hatályba lépésén túl érdemi változás 2010-ig a humán rekonverzió területén - a tárca szűkös költségvetése és szabályozási mulasztása miatt - nem történt. *Végül a negyedik, jelenleg is ható lépésnek* a katonai humán rekonverziós szabályozásban a 2012-2021. közötti időszakra a Magyar Honvédség humánstratégiája³⁶ tekintendő, amelynek 2.4. alpontja a munka-erőpiaci visszailleszkedés támogatásáról a jogalkotó feladatának szabja az effektív civil munkaerő-piaci visszailleszkedést támogató és a közszolgálati átjárhatóság intézményrendszerének kidolgozását. A jelenleg hatályos humán stratégia megállapítja, hogy a „*Magyar Honvédség humán erőforrás-gazdálkodásának a toborzáson át, a szolgálat alatt folytatott tudatos felkészítésen és megtartáson keresztül, a szolgálatból való kilépés támogatását is magában kell foglalnia. A szervezeti szintű, munkaerő-piaci visszailleszkedést támogató rendszernek a szervezeti és az egyéni célok összehangolásával, kiszámíthatóan, megbízhatóan, átfogóan és elfogadottan kell működnie. A szervezetből kiváló katonai munkaerőpiacra való visszaillesztését, illetve a közszolgálat más területére átlépését előrelátóan, támogatás mellett kell megvalósítani. A hivatásos állomány tekintetében a visszailleszkedés támogatásának hangsúlyos eleme a más közszolgálati életútra – a HM tárcához tartozó civil közszolgálati munkakörökbe, illetve a tárcán kívüli területekre – történő átlépés és a további foglalkoztatás biztosítása, garanciális szabályozók alkalmazása mellett. A más közszolgálati pályára történő átlépéshez szorosan kapcsolódik az aktív katonai szolgálatból történő kiválást megelőzően nyújtott képzés, átképzés formájában megjelenő támogatás, alapozva a megalakításra kerülő Nemzeti Közszolgálati Egyetem képzéseire. A hivatásos állomány tagja részére a munkaerőpiaci visszailleszkedés támogatásának rendszerét a szolgálati időre (életkorra) és a rendfokozatra való tekintettel, a további foglalkoztatásra irányuló állami gondoskodás fokozatos előtérbe kerülésével kell kialakítani.*” A humánstratégia által szabott irányok hatályos jogszabályi leképeződése egy következő, nem jogtörténeti témájú cikk tárgyrá képezi.

ÖSSZEFOGLALÁS

A bevezetőben utaltam rá, hogy történelmi és nemzetközi példákból jól láthatóan fontos kérdés a kiszolgált katonai sorsának rendezése, jövőjének civil életének támogatása. Tanulmányunkban áttekintettük, hogy az önkéntes haderőre áttérés rövid történelmi időszakában még viszonylag kevés lépés történt. Ezek között kell megemlíteni azokat az adóssá-

³⁶ 79/2011. (VII. 29) HM utasítás 1. számú melléklete

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

gokat, amelyek a katona társadalmi értékének civil munkaerő piaci alulértékeléséhez kapcsolódnak

Minden piacgazdaságban a katonai karakterű szervekhez kapcsolódó kompetenciák – úgy, mint fegyelmezettség, csoportmunkára való képesség, kitartás, megbízhatóság, pontosság, stb. – a civil munkavállalók számára előnyösek és a munkáltatóknak pedig vonzó, ezért a modern nyugat-európai piacgazdaságokban általában versenylőnyben vannak a volt katonák. A jelenlegi humán „csomagok”, közigazgatási szervezetszabályozó eszközök, belső szabályzók és erőforrások egy-egy időszakot ölelnek fel, de a Magyar Honvédségben égető szükség van egy állandóan és hatékonyan funkcionáló intézményrendszerre.

A három évszázados hazai szabályozás bemutatásával az volt a célom, hogy bemutassam milyen magas színvonalú, részletes, közel teljes körű, sőt jelenleg is felhasználható (más nemzetek által jelenleg is alkalmazott), valamint adaptálható modellek léteztek, amelyekkel a Magyar Honvédség szervezeti céljai, képességei és az állomány tagjának távlati céljai könnyedén összehangolhatók. A cikk tudományos eredménye a gazdag hazai rekonverziós szabályozás bemutatása mellett annak bizonyítása, hogy a hazai jogtörténet során bemutatott és bevált modelleket nem kell az alapoktól és teljesen újra kidolgozni, legfeljebb a jelen gazdasági és társadalmi viszonyokhoz adaptálni, aktualizálni, majd a hatályos szabályozásba adaptálni.

IRODALOMJEGYZÉK

1. P. Bourdieu: Rekonverziós stratégiák in. A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése, Gondolat, Bp. 1978.
2. P. Bourdieu: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése, Gondolat, Bp. 1982.
3. Nádas János: Módszer a munkanélküliség megelőzésére – a gyors reagálás projekt alkalmazásának néhány tapasztalata. Humán Szemle 1998/1. szám
4. Molnár Ferenc: A sorkatonai szolgálat intézménye a NATO csatlakozás küszöbén. In.: Magyarország a NATO csatlakozás küszöbén, MTA Stratégiai Kutatások, 1999
5. Fagyal Zoltán: Változások a magyar honvédség „munkaerő-gazdálkodásában” avagy, megkésett „munkaügyi rendszerváltás” a hadseregben, Tudásmenedzsment, XXI. évfolyam 4. szám.
6. Petruska Ferenc: A rekonverzió szabályozásának története, *Hadtudományi Szemle*, 8. évfolyam 2. szám (2015), pp. 162-181.
7. Kutasi (Brunner) Ödön: A szegedi tanyai iskolák története. (1928.) (Kézirat.) Az adat „öse” föltehetően Reizner János: Szeged története III. (1900) pp. 292.
8. Szekeres István ny. altábornagy: Rekonverziós feladatok a Magyar Honvédségben az önkéntes haderővé válás után. Konferencia jegyzőkönyv 2005.12.06.; Göd; pp. 8-9.
9. Samuel P. Huntington: A katona és az állam, a civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája, Zrínyi-Atlanti Kiadó, 1994
10. Magyary Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Program 12.0

PETRUSKA FERENC¹

Nemzetközi rekonverzió jogtörténete

Legal history of International human reconversion

Absztrakt

Az egyéni, de különösen a tömeges kiválás a hadseregből sohasem csupán a hadsereg problémája, hiszen annak szabályozatlansága a teljes társadalom számára rendkívül előnytelen (pl. közbiztonság, vásárlóerő csökken, a munkanélküliség és bűnözés növekedhet). Az egyéni civil adaptációs problémák, egzisztenciális lecsúszások, deklasszáció, a hozzátartozókkal, szűkebb és tágabb környezettel való személyes konfliktusok megelőzése érdekében intézményesített humán rekonverzióra van szükség. A katonák, akik a társadalom más tagjaitól még az állam előtti időkben átvették a háborúkra való felkészülés és azok megvívásának veszélyes kötelességét, áldozatot vállaltak hazájuk biztonságáért, amely során tudást, jártasságot és széleskörűen ismert, sajátos szervezeti kultúrát sajátítottak el, amelyek alapjaiban térnek el a polgáriaktól. Ezek adaptációs nehézségei és a társadalmi konfliktusok megelőzése, a civil társadalomban hasznosítható képességek és készségek elsajátítása érdekében az államnak széleskörű eszközrendszerrel – intézményesített rekonverziós eszköztárral – kell rendelkeznie. Különösen fontossá válik a kérdés az önkéntes haderők esetében, ahol a személyi állomány döntő többsége viszonylag fiatalon leszerel és a sorállománnyal ellentétben nem várja vissza a bevonulás előtti munkaadója. A szerző felvázolja a kiléptetés, valamint a rekonverzió nemzetközi szabályozásának történetét, definiálja fogalmát, valamint összegezi a sikeres rekonverzió szükséges pilléreit.

Kulcsszavak: továbbfoglalkoztatás, nemzetközi haderő, átjárhatóság, rekonverzió

¹ „A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Concha Győző Doktori Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.”

„The work was created in commission of the National University of Public Service under the priority project KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 titled „Public Service Development Establishing Good Governance” in Győző Concha Doctoral Program”

Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató – National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student. Email: petruska.ferenc@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0003-2625-7317

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Abstract

Individual, but especially massive disarmament is never just a military problem, as its simply non-regulation is extremely unfavourable (eg consumption, purchasing power, unemployment and crime) to the whole society. Individualized civil adaptation problems, existential downturn, declassé, personal conflicts with relatives, require institutionalized human reconversion. Soldiers have undertaken the dangerous duty of preparing for and waging war from other members of society even before establishing any state. They have risked their lives for the security of their country. They have acquired the knowledge, skills and typical organizational culture that fundamentally differs from civilians' skills. To prevent social conflicts and acquire civilian skills as well every state needs a broad set of tools of institutionalized human reconversion. Particularly important is the issue during application of volunteering forces when disarmament befalls at relatively young age and veterans are usually not expected to be reemployed by their previous employer. The author outlines the history of disarmament and international regulation of reconversion, defines its concept, and finally summarizes the necessary pillars of successful human reconversion.

Key words: continued employment, international army, human reconversion, interoperability

REKONVERZIÓ FOGALMÁNAK VÁLTOZÁSA

A rekonverzió fogalmát Pierre Bourdieu² francia szociológus, antropológus és filozófus alkotta meg és azóta is széleskörűen, de más értelemben használják a humánpolitikában. Rekonverziós stratégiák című művében a társadalmi elit vagyonának továbbadását és reprodukcióját értette alatta a '70-es években. Ekkortól ugyanis a francia társadalmi elit a család társadalmi helyzetének és vagyonának átörökítése helyett az iskoláztatás felé fordult, mellyel a továbbtanulás vált az elitpozíció átörökítésének eszközévé. A stratégiaváltás viszont elindította az iskolai címek értéktelenedését és rákényszerítette a társadalom teljes spektrumát a magasabb és kurrensebb végzettségek megszerzésére. Az oktatás, leginkább azon belül is a felsőoktatás révén behozott szellemi tőke a családi és személyes kapcsolatok sokkal eredményesebb kihasználását teszi lehetővé, mindez társadalmi tőke sokkal jobb kihasználását eredményezte. A személyes kapcsolatok fejlesztésébe és a szellemi tőke megszerzésébe (pl. egyetemi tanulmányok) fektetett gazdasági tőke később visszaváltható, azaz rekonvertálható gazdasági tőkévé. Ez azt jelenti, hogy pénz- és időbe-

² Pierre Bourdieu (Denguin, 1930. augusztus 1. – Párizs, 2002. január 23.) francia szociológus, antropológus és filozófus.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

fektetéssel megszerzett kapcsolatok és végzettség magasabb jövedelemmé rekonvertálható.

A katonai karakterű szerveknél³ alkalmazott rekonverzió a humánerőforrás-gazdálkodásban alkalmazott terminológia, amelyet Bourdieuval ellentétben elsősorban nem az anyagi tőke átalakítására, majd még több jövedelemre való visszaváltására, hanem a katonáknak a polgári életbe történő békés visszavezetésére alkalmaznak.

A katonák humán rekonverziójának fogalmát a rendszerváltás utáni időszakban a nagyarányú létszámcsökkentések és az önkéntes jelleg térnyerése kapcsán a humánerőforrás gazdálkodásban alkalmazzák, de szorosan összefügg infrastrukturális, gazdasági és politikai változásokkal. A rekonverzió alatt tehát a hadsereg tagjainak visszaintegrálásáról beszélünk a civil társadalomba, amelynek célja, hogy képzettségének, végzettségének és tapasztalatainak megfelelő munkahelyet találjon a civil életben. A rekonverzió nem egyszeri aktus, hanem komplex folyamat, amely magába foglal pszichológiai, képzési, jogi és egzisztenciális elemeket is. A *rekonverzió tág értelemben* a nemzeti hadseregekben⁴ fegyveres szolgálatot teljesítők kiválását és átállását jelenti bármilyen más foglalkoztatási jogviszonyba. Ennek megfelelően a tág értelemben vett rekonverzió alatt a leszerelt katonák új foglalkoztatásai jogviszonyát értem állami, önkormányzati vagy magán foglalkoztató mellett. A *rekonverzió szűk értelemben* a nemzeti hadseregekben fegyveres szolgálatot teljesítők kiválása és átállása civil munkáltatónál, magán foglalkoztatási jogviszonyba – tipikusan munkaviszonyba. Minden társadalom saját katonáitól tántoríthatatlan hűséget, hivatásukhoz méltó, példamutató életvitelt, feltétlen engedelmességet és alávetési hajlandóságot, bátor helytállást, magas fokú készenlétet és fegyelmet követel. Alapvető, hogy ennek fejében a professzionális haderőbe lépés társadalmi rangot és presztízt kell jelentsen. Szolgálati viszonyt nem szabad, hogy a legkisebb elvárás felé törekvők létesítsenek, hanem azok, akik kvalitására, képzettségére és végzettségére a Magyar Honvédségnek igenis szüksége van. Ugyanígy nem lehet a Magyar Honvédséget ugródeszkanak használni, amelyet jogi garanciákkal⁵ védeni szükséges. A rekonverzió intézményesülése kihat a

³ A katonai karakterű szervek fogalma dr. Farkas Ádám főhadnagytól ered és széleskörűen alkalmazza, illetve hivatkozza ma már számos kutató. Lásd Adalékok az állam fegyveres védelmének rendszertani megközelítéséhez Honvédségi Szemle 44-58. (2017), valamint Dr. Hautzinger Zoltán: A katona büntetőjogi fogalmának metamorfózisa. Mészáros Ádám (szerk.): Fiatal büntetőjogászok az új büntető törvénykönyvről. Magyar Jog- és Államtudományi Társaság, Budapest, 2014, 35. és Nagy Szintia Mirtill: Rend és fegyelem: A függelmi viszonyok jelentősége a magyar katonai anyagi büntetőjogban. Diskurzus, 2014/2.

⁴ A zsoldosok a katonákkal ellentétben idegen ország hadseregében fizetségért harcolnak.

⁵ Hjt. 227. § (3) bekezdése kimondja, hogy „az ösztöndíjszerződést, és annak módosítását írásba kell foglalni. A honvéd tisztjelölt az ösztöndíjszerződés megkötésével vállalja, hogy honvédtiszt tanulmányait legjobb képességei szerint folytatja, és hivatásos állományba vételét követően, *legalább a honvédtiszt alapképzés kétszeresének megfelelő időtartamban a Honvédségnél szolgálatot teljesít. A Honvédség azt vállalja, hogy a honvéd tisztjelölt honvédtiszt tanulmányait támogatja, ezek befejezését követően hivatásos állományba veszi, és megfelelő szolgálati beosztásban foglalkoztatja.*

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

pályaorientációra is, garanciát jelenthet arra, hogy szolgálati jogviszonyt a legkiválóbb képességgel, tapasztalattal és végzettséggel rendelkezők létesítsenek.

A *tényleges szolgálat* anyagi, erkölcsi és társadalmi együttes elismerést kell jelentsen. Ez egyrészt egy javadalmazási szükséglet, amelynek mértéke minden ország – így hazánk is – gazdasági teherbíró képességén, a tárca érdekérvényesítő képességén, külpolitikáján és nem utolsósorban a nemzetközi környezeten múlik. Az egyén szempontjából az oka indifferens, hiszen a védelmi felülvizsgálatok és haderőszervezések széles körben ismert tanulsága, hogy a hierarchikus szervezetben, sokszor alacsonyabb jövedelem ellenében végzett szolgálat nem feltétlen jelent nagyobb létbiztonságot a civil szférához képest. Természetesen a civil szféra munkahelyi biztonságát a Magyar Honvédség még mindig messze felülmúlja, de a civil szférában létező munkaerő-piaci biztonság a hadseregben nem vizsgálható. Ez azt jelenti, hogy a civil munkavállaló munkahelyi védelme korlátozott és sokkal könnyebben veszíti el az állását egy adott munkáltatónál, viszont hasonló profilú munkavállalóknál rövid időn belül felveheti a munkát. A szolgálati viszony megtartását törvényi garanciák segítik, de ha az mégis megszűnik, a katonai végzettséggel és főként kultúrával, tapasztalattal a civil munkaerő-piaci elhelyezkedés körülményesebb a civil kollégáknál, illetve az elmúlt évek hazai gyakorlatát tekintve sok esetben a katonáinál sokkal alacsonyabb presztízsű és jövedelmű munkakörben volt lehetséges. A katonai hivatás megbecsülését szokás lezárni annak objektív anyagi akadályainak bizonygatásával, amely megítélésem szerint rendkívül egyoldalú. Jól mutatja a problémát, hogy a legénységi állomány fluktuációja a Magyar Honvédségben magas, anyagi és erkölcsi elismerésük körükben kiemelten fontos. Az altiszti és tiszt állomány mobilitása speciális képzettsége, végzettsége, tapasztalata miatt korlátozott, ezért a civil társadalomba visszavezetésükről elfeledkezni óriási hiba. Évtizedeken szigorú függelmi viszonyban, centralizált vezetés mellett, a legapróbb részletességgel kidolgozott szabályok között a legnagyobb precizitással kiváló és lelkiismeretes munkavégzés nem garancia arra, hogy bárki a civil szférában is méltó munkakört töltsön be. A Magyar Honvédségnek szintén érdeke az általa és költségén kiképzett munkaerő megtartása. A hatékony rekonverzió pedig abban segíthet a szolgálat viszony alatt, hogy az állomány tagja munkaköri kötelezettségeit teljesítse és ne kelljen a kiválás közeledtével évekig a munkaerő-piaci elhelyezkedését előkészítenie.

A *szolgálat befejezése után* a katonák emberséges, piacképességük megtartása mellett történő rekonverziója semmiképp sem a munkáltató Magyar Honvédség kegye, hanem állami érdek. Bár elvárható a társadalomtól, hogy komoly nemzeti és nemzetközi kötelezettségvállaláson alapuló feladatokat élete kockáztatásával végző „munkaerő” a lehető legelőnyösebb anyagi, erkölcsi támogatás mellett, szakszerű eljárás keretein belül kerüljön vissza a társadalomba. A társadalmi hasznossága a fenti eljárásnak vitán felül áll, hiszen nem mindegy, hogy a leszerelt a társadalombiztosítást terheli vagy munkaerejét aktívan használja majd. A nemzetközi tapasztalatok⁶ azt mutatják, hogy a legkiválóbb munkaerő

⁶ Szekeres István ny. dandártábornok: Rekonverziós feladatok a Magyar Honvédségben az önkéntes haderővé válás után. Konferencia jegyzőkönyv 2005.12.06.; Göd; 8-9. oldal

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

eleve el sem kötelezi magát a hadsereg mellett, ha nem látja biztosítva életpályáját szolgálati viszonya megszűnése után.

Az önkéntesekből álló, lojális, elkötelezett, szaktudással rendelkező professzionális haderő a cél, ezért a fenti három pillér irányában eredményeket szükséges felmutatni. Ennek megfelelően a toborzás, bekerülési feltételek, a pályán tartás és a (humán) rekonverzió hatékony stratégiája szükséges. Az önkéntes haderők állománya ugyanis jelentős áldozatot vállal az ország biztonságáért, ám különböző szervezeti és kulturális okok miatt korlátozott az alkalmassága a civil társadalomba visszailleszkeszkedésre. A hozott áldozatok elismerése mellett állami érdek szolgálati viszonyuk végeztével visszasegíteni őket a társadalomba.

REKONVERZIÓ ÓKORI GYÖKEREI

A hadsereg, időben magát az államot megelőző szervezet,⁷ amely problémáinak (felszerelés, logisztikai, irányítás, toborzás, társadalomba visszailleszkeszkedés, stb.) több évezredes története van. Számos példát találhatunk, melyek között az ókorból is láthatunk máig ható példákat. Az ókortól látjuk, hogy a kiszolgált katonák visszailleszkeszkedésének eseteit a történetírás, legendák, sőt mesék is megörökítik. De miért volt mindig is nem csupán a hadseregek, hanem állami probléma a kiszolgált katonák visszailleszkeszkedése? Egyrészt a háborúskodással együtt járó terhek, lelki és fizikai sérülések nem teszik lehetővé az élet-hosszig tartó szolgálatot. Másrészt történelmi vagy politikai okokból leszerelt katonák „szélnek eresztése” mindig is óriási társadalmi kockázatot⁸ jelentett, amelyet minden felelősen gondolkodó vezető kezelte. A humán rekonverzió szükségessége nem merült fel, ameddig a katonáskodás a módosabb társadalmi rétegek privilégiuma és egyben kötelezettsége volt.

Az *ókori görög* nehézgyalogosok (hoplita) eleve földbirtokkal rendelkező parasztok, a lovasok pedig a társadalom elitéből verbuválódtak, akik eleve rendelkeztek annyi vagyonnal, hogy lovat tarthassanak fenn. Őket kiegészítették ugyan népfelkelő jellegű könnyűgyalogosokkal, de az ilyen egységek száma poliszonként csak ritkán volt nagyobb ezer főnél. Különleges helyzete volt Spártának, ahol a polgárság csakis katonáskodással foglalkozhatott és a kereskedelmet, valamint az iparűzést eleve tiltották számukra. Ám a rekonverzió szükségessége e polisz állami berendezkedése és a társadalom militarizált jellege miatt eleve fel sem merült: 30 éves koruk előtt össze sem költözhettek családjukkal (még ha házasként is voltak) és 60 éves korukig hadkötelesek maradtak.

⁷ A Dzsingisz kán (1167-1227) törzs-nemzetségi hadserege messze felülmúlta a korabeli államok hadigépezetének hatékonyságát.

⁸ A fekete sereg Hunyadi Mátyás (Kolozsvár, 1443. február 23. – Bécs, 1490. április 6.) állandó zsoldoshadseregének magja volt, amely tagjai a király halála után délvidéken fosztogattak, sőt Nándorfehérvár átadását a töröknek is megkísérelték.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Az ókori Róma hadszervezetének (*comitia centuriata*) alapja Servius Tullius⁹ király nevéhez kötődik. A polgárokat öt vagyoni osztályba sorolta, amely századok (*centúriák*) kialakításának alapja volt. A legmagasabb vagyoni osztályba tartozókból 98 századot állított ki, amelyekből a leggazdagabbak alkották a lovas századokat, a többiek a nehézfegyverzetű gyalogság alapját képezték. A második harmadik és negyedik vagyoni osztályba tartozók osztályonként húsz-húsz századot állítottak ki, valamint az ötödik osztály 30 századával együtt ők alkották a könnyűfegyverzetű gyalogságot. Külön két-két századba sorolta a harcolókat támogató kézműveseket. Vagyon volt tehát az alapja az egyes századok fegyverzetének: minél módosabb vagyoni osztályba tartozott a hadköteles, annál költségesebb fegyverzettel kellett rendelkeznie. A vagyonnak pedig rekonverziós hatása is volt: a hadköteles nem lehetett nincstelen, így a fegyveres összecsapások után rendszerint megfelelő vagyonnal rendelkezett a polgári élet folytatásához.

Az ókori görög és római szabályozások sem garantálták a hazatérők rekonverzióját, amely kudarcát leginkább az ún. *adósrabszolgaság* intézményének kialakulása és megerősödése mutatja. Ez a rabszolgaságnak az a formája, amellyel a fizetéseképtelen római polgárt a hitelezője rabszolgaságba taszíthatta. A hitelező ünnepélyes szöveg elmondása mellett a praetor elé vitte, aki a rabszolgává minősíthette az adóst. Az adóst minősítése pillanatától rabszolgának tekintették, így védekezésre sem nyílt lehetősége. Ha nem lépett fel senki kezesként és nem fizette ki az adósságot, akkor a hitelező legfeljebb hatvan napig tarthatta bilincsben. Ha ez az időszak eredménytelenül telt el, az adóst megölték vagy a Tiberisen túlra adták el (Róman belül nem lehetett a rabszolgává tett polgárt eladni). A császárság korában a rabszolgává válás okai kibővültek (pl. a római hadseregéből dezertálók rabszolgává váltak), de az adósrabszolgaság intézményét i.e. 326-ban eltörölték. Az adósrabszolgaság betiltása után az adósnak „csupán” le kellett dolgoznia tartozását.¹⁰ I.e. 594-ben az ókori Athénban a szólóni alkotmány törölte el az adósrabszolgaságot: minden adósrabszolgát felszabadítottak, a külföldre eladottakat állami pénzen visszavásároltak és adósságaikat mind az állammal, mind a hitelező polgártársakkal szemben eltörölték, valamint az adósok elkobzott birtokait visszaszolgáltatták.

Az ókori Róma esetében (i.e. II. században) a rekonverzió szempontjából megdöbbentő jelenséget találunk: a római polgároknak ugyanis 46 éves korukig, ha lovasok voltak, tíz éven át, ha gyalogosok, húsz éven át kell katonai szolgálatot teljesíteniük, kivéve azokat, akiknek¹¹ vagyona kevesebb négyszáz denariushal. Ez azt jelenti, hogy ha nem rendelkeztek megfelelő vagyonnal, ez a katonáskodásra eleve „alkalmatlanná” tette őket - elébe menve a későbbi rekonverzió szükségességének.

A hadkötelezettség és magánvagyon közötti kapcsolat i.e. 107-ben szűnt meg először a történelemben. A szolgálatát befejező katonáról való gondoskodás bevezetésének törté-

⁹ Az ókori Római Királyság 6. uralkodója (Kr. e. 578–534). Nevéhez fűződik a római hadkötelezettség és az adórendszer kialakítása.

¹⁰ Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005 p. 195.

¹¹ Szükséghelyzetben őket is behívták gyalogos vagy tengeri szolgálatra.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

nelmi gyökerei az i.e. I. századig nyúlnak vissza, amikor Gaius Marius¹² afrikai hadjárata során nem csak hivatásosokat, hanem római önkénteseket is vihetett. A *capite censi*, azaz a „fej szerint becsültek” hamar bizonyították rátermettségüket, de Róma vezetői sokáig nem értették meg milyen veszélyeket jelent, ha a kiszolgált katona sorsának rendezése során passzívak maradnak, jól felfogott érdekükben megtették helyettük a parancsnokaik, akik gondoskodtak a katonáról. Évszázadokon át a római légiónak a hadvezérekhez voltak elsődlegesen hűségese az állam helyett, ami Róma történelmében többször alapjaiban befo-lyásolta.¹³ Abevonuló újoncok először a hadvezérnek, majd a császárnak tettek esküt. Az *evocatio*, azaz kiszolgált római katonák, akik a szenátus által küldött megbízott (legatus) felszólítására (*evocatio*) újra szolgálatba álltak. Gyakorlottságukat, helytállásukat, kipró-báltságukat és megbízhatóságukat minden hadvezér rendkívül nagyra becsülte, ezért rangban és zsoldban közvetlenül a századosok (*centurio*) után álltak és kizárólag fegyve-res ütközetben vetették be őket. A katonáskodás terheinek átvétele a módosabb osztályok-tól ekkor kezdődött és néhány évszázadnyi kitérő (pl. lovagkor) után a mai napig tart. En-nek hatására a vagyontalan vagy szerényebb vagyonnal rendelkezők rekonverziója állami feladattá vált. A kezdetektől érdemi és felelős választ kellett és kell adni az önhibáján kívül leszerelt katona rekonverziójára, függetlenül a szolgálati ideje hosszára, hiszen ők életük legaktívabb szakaszában elköteleződtek, átvették a fegyveres küzdelem terhé a társada-lom többi tagjától és akár békeidőszakban is kockáztatják életüket. Történelmi tapasztala-tok alapján hogyan ismerte el az államon keresztül a társadalom az egyén (harcos) erőfe-szítéseit a szolgálat letelével? Kutatásaim alapján négyféle módon. Először (*termő*)föld¹⁴ vagy más célú ingatlan juttatásával, bizonyos kiváltságok, mentességek (*immunitas*) bizto-sításával, amelyek mellé, majd ezek helyébe – a termelőerők fejlődésével – pénz lépett. Nézzük ezeket részletesen.

A leszerelők jogosultsága a római polgárjog volt: kevésbé urbanizált területekről érke-zők katonai szolgálatuk befejeztével – jutalmul – római polgárrá¹⁵ (*civitas Romana*) váltak. Mit jelentett ez esetükben? A *civitas Romana* jogok és kötelességek sorát jelentette. Ide tartoztak a szavazati jog, a szerződéskötés joga, az érvényes házasságkötés joga, az öröklés joga, az adófizetés kötelezettsége, de még a tóga viselésének joga is csak a teljes

¹² Caius Marius (Cereatae, Kr. e. 157 – Róma, Kr. e. 86. január 13.) néppárti római politikus, hadvezér, hétszeres consul és az optimata Lucius Cornelius Sulla kénytelen ellenfele volt.

¹³ 235. március 20-án került hatalomra Maximinus Thrax - megnyitva ezzel a katonacászárok sorát. Maximinus hároméves uralmával kezdődött meg az ún. katonacászárok 284-ig tartó zűrzavaros korszaka az ókori római történelemben, amely során egy uralkodó megközelítően két esztendeig uralkodott.

¹⁴ A földosztás jelentőségét a leszolgált katonák esetében a mai napig nem lehet eléggé hangsúlyozni. Az első világháborúban a földosztás lehetőségét eleve meglegeztették a bevonulóknak. A világháború után Teleki Pál gróf kormánya leszerelt katonáknak is jutott termőföldet, a Kállay-kormány pedig még nagyobb arányú, hazánk termőterületének közel 90%-át érintő földosztást tervezett. A termelőeszkö-zök, termelési ismeretek és tőke hiánya miatt napjainkban termőföldet nincs értelme osztani, de a közszolgálatban egyedül álló a katonák szolgálati lakás piaci ár alatti megvásárlásának jogosultsága.

¹⁵ Havas László – Németh György – Szabó Edit: Római történeti kézikönyv. Budapest: Korona Kiadó. 2001.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

jogú római polgárt illette meg. A katonai pálya még a római polgárjoggal rendelkezőknek is többletjogosultságot adott: megnyitotta a politikai és közigazgatási pálya lehetőségét. A hivatali karrier (*cursus honorum*) rendjét először ugyanis Kr. e. 197-ben szabályozták: a *consulatus* előtt kötelezővé tették a *praetura* (*praetori* tisztség) viselését, valamint a Kr. e. 180-ban hozott *lex Villia annalis* a *quaestura*¹⁶ viselését egy évtizedes katonai szolgálat-hoz kötötte. A katonai múlt és a vele járó fegyelmezettség, elkötelezettség évszázadokon át pozitívan hatott Róma politikájára és a közigazgatásának moráljára.

A leszerelők *kiváltságai* a végtisztesség, büntetések és közérdekű munkák területén mutatkozott meg. A katonák béréből rendszeresen levontak bizonyos összeget, amely a temetési költségeket fedezte: ha békeidőben történt a haláleset, külön szertartás keretei között helyezték örök nyugalomra, ha háborúban, akkor általában a halottakat tömegesen égették el. Bűncselekmények (*delicta*) elkövetése esetén a büntetés-végrehajtás során bizonyos büntetések¹⁷ (botozás, vadállatok elé vetés, bányamunka, hajóépítés, stb.) volt katonákkal és később gyermekeikkel szemben nem voltak végrehajthatóak. Kiváltságos városba költözve a város polgárait megillető kiváltságok a veteránokat is megillették. Köz-munkát¹⁸ viszont kötelesek voltak végezni. Adószedésre sem voltak kötelezhetők,¹⁹ de ha elvállaltak ilyen munkakört, akkor semmilyen megkülönböztetésben nem részesültek. A leszerelők juttatásai közül – tekintve az ókori értékek hierarchiájára – a *földjuttatás*. (Ez nem feltételen jelentet termőföldet.²⁰) A földmérők ilyenkor nagy kiterjedésű, négyzet alapú területeket mértek ki és adtak át a veteránoknak a leigázott népek földjeiből. Sulla intézkedései között szerepelt hűséges katonáinak megjutalmazása: törvényt (*lex Cornelia agraria*) hozott, hogy „szerte Itáliában az egyes városokhoz tartozó nagy kiterjedésű, meg nem művelt, vagy büntetésként elkobzott földeket ... a vele harcoló 23 légió kiszolgált katonái között osztotta szét.” Augustus császár 300 000 veteránt²¹ szülőföldjükön vagy a meghódított területeken, kolóniákban telepített le a provinciákon. A császár letelepítési intézkedései egyaránt célozták a veteránok rekonverzióját, a meghódított területek pacifizálását és romanizálását, valamint a császár azon szándékát, hogy ne fegyverforgatásban jártas veteránok a későbbiekben a fiatal császárság stabilitását ne veszélyeztethessék. A veteránok épületei a kolóniákban a római városokra jellemző építési technikát és formát idézték: számos lakásra osztott, társasház jellegű építményekben (*insulea*) laktak, amelyben egy-egy veterán család élt. A megszállás természetesen a római hadigépezet feladata maradt, de ha mozgósításkor ezeket elvezényelték, a megszállás a kolóniák feladata maradt. A negyed évszázados – *praetorianusok* esetében 16 éves – katonai múlt a kolóniák lakóinak

¹⁶ Legalacsonyabb rangú római választott tisztviselő.

¹⁷ Ulpianus a *De officio proconsulis* harmadik könyve

¹⁸ Ulpianus a *De officio proconsulis* negyedik könyve

¹⁹ Paulus a *De cognitionibus* egyetlen könyve

²⁰ Hazánk területén, Pannóniában letelepett veteránok például fellázdak, mert sokuk köves vagy mocsaras, terméketlen földet kapott (Kunc Adolf- Kárpáti Kelemen: Szombathely-Savaria r. t. város monographiája. 1880-94).

²¹ *Res Gestae*, azaz Augustus császár által megfogalmazott szöveg (Kr.u. I. század), melyben Augustus maga számol be tetteiről.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

mindennapjaira rányomta bélyegét: leszerelésük után még évtizedekig utolsó harci egységük tagjaként határozták meg magukat és sokuk annak támaszpontja mellett telepedett le. Sokan helyi asszonyt vettek feleségül. Fiaik is gyakran szereltek fel, illetve lányaik váltak katona vagy veterán feleségévé.

A leszerelők „letéti pénztára” volt a kiválasztott signiferek által őrzött összeg. A katonák ugyanis a nekik juttatott *donativum* (császárok által jeles alkalmakkor osztott pénzjutalom) felét helyezték letétbe a jelvényeknél és ott maguk őrizték, nehogy a sátorközösség tagjai elpazarolják. A szolgálati kiadásait a rendes ellátmányból fizették, de az összes donativum felével tábori magánvagyonuk gyarapodott. Ennek célja volt, hogy a katonák állhatatosságát (dezertálás esetén a donativum elveszett) vagyonuk feltétele által növeljék. Századonként tíz zsákot osztottak ki, melyekben ezt az összeget letétbe elhelyezték és „leszerelési segélyként” juttatták vissza. Melléjük adtak egy tizenegyediket is temetkezési költségek begyűjtése céljára, hogy ebből fedezzék a sátorközösség elesett tagjainak temetkezését.

REKONVERZIÓ ÚJKORI GYÖKEREI

Európai történelmet tekintve a XVII. század első felében volt egy időszak, amikor az önkéntesekből, zsoldosokból szervezett hadseregek rendszere vált jellemzővé. Az állandó zsoldoshadseregek kialakulása változásokat hozott a hadseregek létszámviszonyai terén is. A kis létszámú lovagi hadseregek helyét az egyre növekvő létszámú tömeghadseregek foglalták el. Egy 1626-os kimutatás szerint a Habsburgok és szövetségeseik 85 000 gyalogos és 21 000 lovas, a velük szemben álló hatalmak 185 000 gyalogos és 52 000 lovas felett rendelkeztek. (...) A francia hadsereg IV. Henrik²² uralkodása idején 50 000 főt számolt, amely létszám 1678-ra 200 000 főre, 1713-ra pedig 400 000 főre növekedett. Az osztórák Habsburgoknak a XVII. század elején 20 000 főt meg nem haladó zsoldos mezei hadereje a harmincéves háború végére 40 000 főre, 1702-re pedig 122 000 főre növekedett. I. Péter cár,²³ aki uralkodása elején mindössze négy reguláris ezreddel rendelkezett, uralkodása végén több mint 200 000 fős hadsereget szervezett. A harmincéves háború idején egy-egy nagy csatában mindkét oldalon 30-40 000 harcos állt szemben egymással, a spanyol örökösödési háború idején pedig már 60-80, sőt 100 000 fő is.”²⁴ Nem tárgya írásunknak ezek elemzése, így itt csak néhány olyan tényezőt, történelmi példát emelünk ki, amelyek témánkhoz szorosabban kapcsolódnak. A katonáskodás fizetsége ebben az időszakban több ország hadereje esetében is kiegészült a legyőzöttek javai elrablásával. Tehát elsősorban azt kell kiemelnünk, hogy amikor nem kapták meg zsoldjukat bizony akár a saját lakosságot is megsarcolták. Ezen túl külön problémát jelentett, amikor a békésebb

²² IV. Henrik 1589. és 1610. között Franciaország királya.

²³ I. (Nagy) Péter 1682. és 1725. között Oroszország cája.

²⁴ Nagy László: „Megint fölszánt magyar világ van” Társadalom és hadsereg a XVII. század első felének Habsburg-ellenes küzdelmeiben. Zrínyi Katonai Kiadó Bp. 1986. 143-145.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

időszakokban a kisebb haderők „elcsapott” zsoldosai immár saját megélhetésükért raboltak.

A 19. század modern hadseregei máig ható korszerű szabályozást alakítottak ki. A *cári Oroszországban* a katonákat - leginkább az altiszteket - tíz, kivételes esetben tizenöt évig tartották rendszerben. Ezt követően ezer rubel végkielégítést adtak a leszerelőknek, majd ezt követte évi 96 rubel nyugdíjat. A továbbsszolgáló katonáknak 11 500 férőhelyet tartottak fennkülönböző minisztériumokban, de ezek illetménye minden esetben alacsonyabb az orosz hadseregben megszokott illetményeknél. Az *Olasz Királyságban* a szabályozás azt célozta, hogy a katonaság a lehető legrövidebb ideig vonja el az állampolgárt a civil élettől. Az 1906. évtől hatályos szolgálati törvény arra törekedett, hogy a legkiválóbb egyéneknek a katonai pályát élethivatássukká tegye és lehetőséget teremtsen a tiszti pályához, a kevésbé alkalmasok segéd munkások legyenek magasabb parancsnokságokon, és a harmadik, katonai pályára legkevesbé alkalmasok 12 évi szolgálat után polgári államszolgálatra váltak igényjogosulttá. E harmadik, rekonverziós szempontból lényeges kategóriában dolgozóknak fenntartott munkakört ellátottak illetmény minimum 900 lira volt. *Franciaország* hadseregének demokratikus jellegéből adódóan a hadsereg minden állománykategóriáját a francia nemzet valamennyi társadalmi osztálya egyszerre adta. Az 1889. március 18-án hatályba lépett szolgálati törvény alapján a leszerelt katonák számára fenntartott civil állami hivatalok csak leszerelőkkel voltak feltölthetők és „minden oly kinevezés, mely az előírt formák betartása nélkül hozatott, megsemmisítendő” volt. A civil állásokat tiszttekből és hivatalnokokból álló vegyesbizottság közvetítette ki, alapította meg bérezését, és felvételi vizsgáztatták a leszerelt katonákat. A volt katonáknak fenntartott állásokat négy kategóriába sorolják: különös előképességet igénylő, elemi előképzettségnél magasabb végzettséget igénylő, elemi képzettséget igénylő, valamint semmilyen előképzettséget nem igénylő állásokra. A *Német Császárságban* a rekonverziós szabályozás alapjait még 1867-ben, majd 1874-ben vetették meg, amely során az állami közigazgatásban, vasúti és forgalmi vállalatoknál, városoknál és biztosító társaságoknál a felsőfokú végzettséget nem követelő munkakörök többségét volt katonáknak – pontosabban altiszteknek – tartották fenn, akik 6. és 12. év között szolgáltak a birodalmi hadseregben. Ezen állások évi javadalmazása 1500 és 4200 márka között mozgott. A német állam emellett állta ezen beosztásokhoz szükséges átképzések költségét is. A *román hadsereget* 18 év szolgálati idő után elhagyók havi 40 korona nyugdíjat és 12-20 hektár földet, amelynek műveléséhez további 500 koronát kaptak. A *Japán Császárság* hadseregéből leszerelők tíz év szolgálati idő után nyugdíjra voltak jogosultak és a szolgálati idejük utolsó félévében teljes illetménnyel szabadságon tartózkodtak.

Ezekből a történelmi példákból is láthattuk, hogy a szervezetek ősenek tekintett hadseregek állományánál évezredek történelmi íve van a társadalmi visszaillesztés problematikájának is. Különböző korok dokumentumai szóltak arról, hogy a legyőzöttek javainak megszerzésén túl gondoskodtak azokról, akiknek valamilyen oknál fogva befejeződött a katonai pályafutása. Különösen fontos volt ez azon személyek esetében, akik viszonylag hosszú ideig – évtizedes időket is elérően - katonáskodtak, de aktív pályájukat nem a hadseregben

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

fejleszték be. Ezekből láthatóan a „rekonverziós” tevékenységet az elmúlt korok politikai, állami vezetése is fontos kérdésnek tartotta, melynek megoldására több ország esetében is találunk fennmaradt rendelkezéseket, sőt a mai értelemben vett jogszabályokat is.

Erőteljesen érintette a vizsgált kérdés a mai értelemben vett önkéntes haderőket. Közismerten az önkéntes haderőre való áttérés a II. világháború után a 20. század végén vált újból tendenciává. A II. világháború után csak néhány ország (USA, Nagy-Britannia stb.) rendelkezett önkéntes haderővel. Nagy-Britannia a gyarmatbirodalom elvesztése után (1962-ben), az USA a vietnami háború végén (1972-től) tért át teljesen (!) az önkéntes haderőre. Ez azt jelentette, hogy már a modern társadalom keretei között kellett megoldásokat találni a korábban bemutatott történelmi problémára.

REKONVERZIÓ INTÉZMÉNYESÜLÉSÉTŐL A HIDEGHÁBORÚ VÉGÉIG

A modern rekonverzió²⁵ először a második világháborút követően az Egyesült Államokban alakult ki, mert a háború befejezésével a hadseregből, a hadiiparból és a K+F szektorból közel tízmillió munkavállaló vált egyik napról a másikra feleslegessé. Roosevelt elnök ennek megfelelően 240 hivatalt alapított, és a magánszféra szereplőit bevonva, teljes körűen, szervezeten hajtották végre az elbocsátásokat.²⁶

A jelenlegi NATO tagországokban az elmúlt két évtizedben a hidegháború befejeztével vált égető kérdéssé a rekonverzió, hiszen a két szuperhatalom szembenállásának megszűnésével feleslegessé vált magas létszámú hadseregeket fenntartani. A szervezet-csökkentés olyan fokú volt, hogy ezt a NATO hadseregek önmagukban nem voltak képesek megoldani, ezért kiegészítő kormányprogramok kapcsolódtak hozzájuk. Viszonylag egyszerűbb volt a helyzet a korábbi piacgazdaságokban, hiszen a társadalom egyéb területén ekkor nem voltak jelentős párhuzamos változások. A korábbi szocialista országok esetében sokkal jelentősebb problémaként merült fel a kérdés, hiszen ebben az időszakban jelentős gazdasági válságokkal együtt folyt az állami gazdaság lebontása és a piacgazdaságok kialakítása.

Az intézkedések jellemzően két irányt jelöltek ki. Egyrészt jogszabályi módosításokkal vagy korendementumokkal egyszerűsítették a nyugdíjba vonulást²⁷ (jellemzően a szolgálati nyugdíjba), akár úgy, hogy a nyugdíj jogosultságot a korábbi 20-25 leszolgált évhez kötött időtartam helyett akár 15 évre (pl. Lengyelország) csökkentették. Másrészt – a régebbi NATO tagországokban rendszerszintűen működő kilépést segítő programokon túl – eseti társadalmi munkaerő-piaci programokkal segítették a feleslegessé váló állomány civil munkahelyekre való belépését. Sajnos számos NATO tagországban – jellemzően a volt Varsói Szerződés tagállamaiban – ez utóbbi programok alacsony hatékonysággal működtek és a

²⁵ A modern rekonverziót az különbözteti meg az outplacementtől (magyarul: kihelyezés), hogy ez utóbbi a civil szférából elbocsátottak jogi, pszichológiai és egzisztenciális problémáival foglalkozik.

²⁶ Martha A. Redstrom-Plourd and Dr. Harold W. Stubblefield: History of the Outplacement Industry 1960-1997 (scholar.lib.vt.edu/theses/.../etd.../Final_Dissertation.pdf) Letöltés ideje: 2017.03.26.

²⁷ A fogalom több ország esetében nem jelent nyugdíjas státust, inkább járadék jellegű ellátást

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

már említett válságok miatt a katonák jóval a képzettségük és munkaerő-piaci értékük alatt tudtak elhelyezkedni.

Ennek az időszaknak új jelenségeként kezdődött meg a tagországok többségében az áttérés az önkéntes szervezési elvre, mely magával hozta, hogy elsősorban a rövid ideig szolgáló legénységi állomány miatt nagyobb az állomány fluktuációja és új típusú támogatási rendszerekkel kell segíteni visszalépésüket a civil munkaerőpiacra.

ÖSSZEGZÉS

A hidegháborút és a rendszerváltást követően még egyetlen ország sem tudott tökéletes rekonverziós stratégiát alkotni, annak ellenére, hogy a rekonverziós lépéseket közel minden állam tett. Az önkéntes rendszerre való áttérés még sok kérdést nyitva hagyott, így a kiléptetés intézményesülését is. Minden hadsereg humánerőforrás-gazdálkodásának a toborzáson át, a szolgálat alatt folytatott tudatos és tervszerű felkészítésen és megtartáson keresztül, a szolgálatból való kilépés támogatását is magában kell foglalnia. A rekonverzió nem csupán szociális probléma, hanem toborzási is: a legkvalifikáltabb munkaerő eleve be sem vonul, ha nem biztosított az aktív szolgálat utáni jövő, az intézményesített rekonverzió. A kvalifikált, elkötelezett bevonulók hiányában pedig nincs professzionális hadsereg sem. Ezért a szervezeti szintű, munkaerő-piaci visszailleszkedést támogató rendszernek a szervezeti és az egyéni célok összehangolásával, kiszámíthatóan, megbízhatóan, átfogóan és az érintettek által is elfogadottan kell működnie. A cikk tudományos eredménye a gazdag és kétezer évre visszanyúló rekonverziós szabályozás bemutatása mellett annak bizonyítása, hogy a nemzetközi jogtörténet során bemutatott és bevált modelleket nem kell az alaptól és teljesen újra kidolgozni, legfeljebb a jelen gazdasági és társadalmi viszonyokhoz adaptálni aktualizálni, majd a hatályos szabályozásba adaptálni. Elemzések alapján a történelmi és nemzetközi kitekintésből körvonalazható, hogy a rekonverziós stratégiának több pillérre kell épülnie. Ezek a nemzetközi példák, a különböző országok gyakorlata alapján lehetnek kiemelten:

1. *Lakhatás, illetve ingatlan biztosítása*: a termőföldről a lakóingatlanokig történő elmozdulás figyelhető meg. A hazai szabályozás kialakításakor figyelembe kell venni, hogy a társadalom mobilitása alacsony.
2. *Képzettség, szakképzettség (végzettség) biztosítása*: a civil munkaerőpiacra visszailleszkedést elősegítő (szak)képzettséget biztosító, a hadsereg által akkreditált képzések költségeit részben vagy egészben a honvédelmi tárcának át kell vennie. Adott esetben a katonák utolsó 1-3 szolgálati évében a képzést javasolt elkezdeni, őket a kiválásra tudatosan felkészíteni.
3. *Átjárhatóság garanciális biztosítása*, amely azt jelenti, hogy a volt katona karrierjét más közszolgálati jogviszony keretei között folytatja. Sokkal gazdaságosabb a volt közszolgálati jogviszonyhoz tartozó többletet megadni egy katonai körülmények között megedződött, alávetési hajlandósággal rendelkező, fegyelemhez szokott

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

volt katonának, mint egy frissen a közszolgálatba „csöppent” jelentkezőt a nulláról képezni.

4. *Jogosultságok biztosítása*, amely magában foglalja az önfoglalkozás és az állás-keresés támogatását, a munkaerő-piaci tanácsadást, munkaközvetítést, munkatanácsadást, álláskeresési és rehabilitációs tanácsadást, szükség szerint pszichológiai tanácsadást.
5. *Tartós vagy ideiglenes kiváltságok biztosítása*, mely jelenthet munkaerő-piaci védelmet (pl. a munkaadó rendes felmondással nem szüntetheti meg a munkajogviszonyt az első éven vagy a TB kötelezettségeket az első éven átvállalja az állam). A kiváltságoknak egyensúlyban kell állnia a munkaadók terheivel, máskülönben ellentétes hatást váltanak ki, azaz a munkaerő-piaci védelem lesz az akadálya a leszerelték elhelyezkedésének.
6. *Jövedelem biztosítása*, amely jelenleg leszerelési segély (szerződéses állomány) és végkielégítés (hivatásos állomány) formájában, egyszeri juttatásként jelenleg is működik. Ezek összegét minden esetben az ország gazdasági teherbíró képességéhez kell igazítani, valamint inflációkövetővé kell tenni. Az egyszeri juttatásokkal szemben az ideiglenes, de mégis folyamatos jövedelemszerzési lehetőségek biztosítása elsődleges.

A cél, hogy a leszerelő katona megfelelő egzisztenciát tudjon kiépíteni és képzettségének és tapasztalatainak megfelelő (!) munkahelyet találjon – akár közszférában, akár a versenyszférában. Ennek megfelelően – ha csak a horizontális vonatkoztatási csoportokat tekintjük – a tisztek vezetőként, a tiszthelyettesek a közvetlen irányítóként vagy specialista-ként, valamint a legénységi állomány a későbbiekben kezelőként, szak- és betanított munkásként dolgozhasson tovább. A sikeres rekonverzió tehát nem csak azt jelenti, hogy találjon bármilyen állást a leszerelt katona, hanem kvalitásának megfelelőt. Az önkéntes haderő rekrutációjának nemzetközi tapasztalatai szerint a legénységi szolgálat többségükben a hátrányos helyzetben lévőket vonzhatja, akiknek történelmi elvárásai között jelentkezik a hátrányuk csökkentése. Tehát motivációjuk fontos eleme, hogy a munkaerőpiac szempontjából értékesebben fejezzék katonai szolgálatukat és módjuk legyen kedvezőbb társadalmi státusba kerülni.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Stromfeld Aurél és Végh Kálmán: A katonai altszti kérdés általában, a továbbszolgáló altsztek polgári szolgálatba való átlépése, *Magyar Katonai Közlöny*, 2. szám, *Jutalmazott pályamunka* (1909)
2. P. Bourdieu: Rekonverziós stratégiák in. A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése, *Gondolat Kiadó*, Bp. (1978)
3. P. Bourdieu: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése, *Gondolat Kiadó*, Bp. (1982)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

4. Nagy László: „Megint fölszánt magyar világ van” Társadalom és hadsereg a XVII. század első felének Habsburg-ellenes küzdelmeiben. *Zrínyi Katonai Kiadó* Bp. 1986. 143-145.
5. Havas László – Németh György – Szabó Edit: Római történeti kézikönyv. Budapest: *Korona Kiadó* (2001)
6. Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005 pp. 195.
7. Krizbai János: Mire jó a *kiszolgált katona*? (az obszerváltól a rekonverzióig). *Hadtudomány (online)*, (2015) 25. pp. 48-56. ISSN 1588
8. Krizbai János: Kutatási jelentés a civil munkaerőpiacra visszatérést támogató szervezeti feltételrendszer kialakításának feltételei, az állomány képzési igényeinek a honvédség lehetőségeinek felmérése tárgyú kutatásra (2009)
9. Petruska Ferenc: A rekonverzió szabályozásának története, *Hadtudományi Szemle*, 8. évfolyam 2. szám (2015), pp. 162-181.
10. Samuel P. Huntington: A katona és az állam, a civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája, *Zrínyi-Atlanti Kiadó*, (1994)

PÁLINKÁS ANNA¹**A magyar lovaskultúra a két világháború között****Hungarian cavalry culture between the two world wars****Absztrakt**

„Lovas Nemzet a magyar!” A mondás, melyet világszerte elismertek. A két világháború közötti időszakban működő lovaglótanár-képző iskolák tisztjeiből jó páran, külföldön világhírű edzővé váltak, szemben hazai lovaskultúra és lovassport jelenlegi helyzetével.

A két világháború között, több lovas akadémia is alakult Magyarországon, leg-sikeresebb az örkényi lovaglótanár-képző intézet volt, ahol a tisztek kiképzése és továbbképzése volt a fő cél.

Napjainkban egyre kevesebb az olyan szakmai képzés, ahol a tanulók megismerkedhetnek az igazi nemzeti lovas kultúrával. 2013-ban, ennek támogatása céljából merült föl az iskolai lovasoktatás bevezetésének gondolata.

Jelenleg csak a Testnevelési Egyetemen találkozhatunk olyan edzői, valamint lovaskultúra oktatói szakkal, melyek az elméleti oktatás mellett, ugyanannyi gyakorlati óraszámot is tartalmaznak.

Magyarország lovas nemzet volt, mely a társadalom nemzeti kincsét jelentette, tegyük érte, ne hagyjuk elveszni.

Kulcsszavak: huszár, lófajta, világháború, lovas kultúra, kiképzés

Abstract

Hungary is the equestrian nation! It is a world famous saying. But unfortunately, it isn't true anymore.

Nowadays the Hungarian equestrian sports and the equestrian culture are not the same as before the II. World War. In that time, Hungary had many perfect professionals and horses, and a lot of Hungarian horse breeds became famous in Europe and worldwide.

Between the two world wars, Hungary had many equestrian centers/schools.,

¹ Nemzeti Közzolgálati Egyetem - National University of Public Service, E-mail: palinkas.annaa@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6306-7259

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

In these schools there were many cavalries, who were famous around the world

The most famous horse-riding teacher training school in Hungary were the Horse-riding teacher training school in Örkény. The school were established, when the soldiers started to learn the equestrian sports and culture.

However, the new Horse Strategy of the Nation was issued in 2013. The plan is that the professionals will teach the children the equestrian topics in the elementary schools.

The best riding trainings in Hungary are in the University of Physical Education. One is the Equestrian Culture Teacher and the other is the Horse-Trainer training. These courses have academic and practical classes too.

Hungary was an equestrian nation, which was a "National Treasure". The task of the present society is to help to transform the Hungarian nation to be an equestrian nation again in the future.

Key words: *cavalryman, horse breed, world war, equestrian culture, training*

„Lovas Nemzet a magyar!” Egy jól ismert mondás, melyet világszerte elismertek.

Ennek ellenére, a XXI. században, kiemelt figyelmet követelne a nemzeti lovas kultúra történetének megismertetése a társadalommal. Napjainkban magyar lovas katonákat, illetve huszárokat nagyrészt hagyományörző rendezvényeken láthatunk, melyek alkalmával az érdeklődők betekintést nyerhetnek a kornak megfelelő kultúrába.

Számos hazai szakember munkájának és tevékenységének köszönhetjük az elmúlt évtizedek eredményeképpen a lovas kultúrában, illetve a ló- és lovassportban elért nemzeti és nemzetközi elismeréseket, melyek nagyrészt a két világháború közötti időszakban, valamint a '80-90-es években voltak jellemzők.

A magyar ló- és lovassport, valamint a lótenyésztés virágkora, a II. világháborút megelőző időszakra tehető. A kiválóan képzett szakemberek mellett, hasonlóan jól képzett, és jó képességű lovakra volt szükség ahhoz, hogy Magyarország bekerülhessen a világ élvonalába. Számos magyar lófajta hódított teret Európában és a tengeren túl is.

Igaz a felvetés, hogy a jelenlegi hazai lovassport, illetve lovas kultúra színvonala még csak megközelíteni sem tudja azt a szintet, ami a '20-'40 években volt jellemző?

A két világháború közötti időszakban működő lovaglótanár képző iskolák tisztjeiből jó páran, külföldön – Németországtól indulva, Anglián át, egészen az Amerikai Egyesült Államokig – világhírű edzővé váltak. A körülmények, illetve a mai társadalmi morál, vagy az ország gazdasági helyzetének változása okozza ezt a különbséget, vagy az 1900-as évek elején zajló lovas kiképzések színvonalának és módjának átalakulása szolgál válaszul?

Itt fontos megemlíteni a nemzetközi, illetve a nemzeti lovas kultúra kialakulásának egyes szakaszait.

Érdemes visszatekinteni egészen, a Kr. utáni 9. század végéig, amikor egy eddig ismeretlen, különleges nép jelent meg a Kárpát-medencében. Különlegességük milyensége

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

abban mutatkozott meg, hogy nem voltak hasonlíthatók egyik, eddig itt megtelepedett néphez sem. A titokzatos népre egyaránt igaz volt a harcias, lószertő, magabiztos és életerős jellemzés. Kiváló képességű harcosai félelmetesek voltak, ami lovaik gyorsaságának volt köszönhető, melyek kitartóbbak, ügyesebbek voltak, mint az addig ismert bármelyik lófajta. Félelmetes lovasrohamaiknak egyik nép sem tudott ellenállni. E nép lovai számára ugyanis a szélesebb vizek sem jelentettek akadályt, mely eredményeképp hatalmas előnyre tett szert a sereg. Az említett nép nem más volt, mint a Magyar nép.²

Az idő előrehaladtával jutunk el a hadtörténelem legsikeresebb fegyverneméhez, a huszársághoz. Legnagyobb valószínűséggel délszláv kapcsolódás feltételezhető. Akkori uralkodónk Mátyás király, különleges képessége révén, jutott hozzá hazánk olyan harcosokhoz, kik nem féltek életüket kockára tenni az ellenség legyőzése érdekében, kitartóan és lendületesen harcoltak, majd a reguláris csapatokon keresztül alakultak ki a most nevezetes huszárok.

A huszárság csak nem fél évezredes működését tarthatjuk számon szerte a világon. Jó példa e fegyvernem eredményességére az 1474-es sziléziai hadjárat, melyet Kinizsi Pál vezetett, s a magyar sereg az ellenség hétszeres túlerejének ellenére is helyt állt és megnyerte a csatát.

E harcmodor fejlődése a török időszakra tehető, mikor az állandó harc, önfeláldozás, győzelmek és kudarcok jellemezték a mindennapokat. A katonák sajátos életet éltek, csaknem összenőttek lovaikkal és fegyvereikkel. A tudás, melyet a küzdelmek alatt is fejlesztettek, apáról fiúra szállt.³

Ez idő tájt a katonák testvérként szerették egymást, ha valamelyikük bajba került, az utolsó fillérjüket is feláldozták, hogy azzal segítsenek társukon.

A hosszú éveken át tartó háborúskodást, harcolást, végig kísérte a ló és a lovasság. Számos neves csata megnyerése a ló adta gyorsaságnak és ügyességnek volt köszönhető. A katonák nagyobb sebességgel, kevesebb idő alatt tudtak lecsapni ellenfelükre, valamint a málhás lovak befogásával sokkal egyszerűbben tudtak egyik táborhelyükről egy másikra vándorolni.

„Nincs a világnak még egy nemzete, melynek a történelem színpadán való megjelenése, fényes katonai múltja, világgraszoló sikerei annyira a lóval és a lovas erényekkel volnának kapcsolatban, mint a magyaré. Európa csataterein mindhalálig elszánt, örömet csak harcban lelő, ürge, boszorkányos ügyességű magyar lovasok tették rettegetté, félve emlegetetté a magyar katona nevét. Az a nemzeti érték, melyben a magyar nép nem csak nagy, de utánozhatatlan is volt, amely előtt csodával határos bámulattal adózott Európa: a lóval való bánni tudás, a lónak harcban, sportban egyaránt mesteri alkalmazása volt.”⁴

² Györffy-Villám András, Hecker Walter, Jankovics Marcell, Szelesztey László (2004): Lovas Nemzet, Helikon Kiadó, Budapest

³ Györffy-Villám András, Hecker Walter, Jankovics Marcell, Szelesztey László (2004): Lovas Nemzet, Helikon Kiadó, Budapest

⁴ Barcsay-Amant Zoltán et Al. (1932), 3. old.: A magyar lovassport története, Budapest

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Szintén a nemzet és tisztjei nagyrabecsülését és elismerését jelentette, hogy az újkori európai hadseregek a magyar huszárság mintájára szervezték át a lovas fegyvernemeiket, ruházatukat és felszereléseiket is.⁵

Köztudott, hogy a honfoglaló magyarság harci sikereit nagy részben, akkori lóállományának köszönhetette. Az Árpádok kora, a török idők, majd a Habsburg-ellenes küzdelmek könnyűlovassága – melyből a huszárság kialakult –, méltán tették világhírűvé a mai lovast. A magyar paraszt élete egybefonódott állatai életével, a ló, gyakorlati haszna mellett, a gazda büszkesége volt. Közös munkájuk jelentette a lét alapját, a jószág megbecsülése a társadalmi morál szerves része volt. Hasonlóképpen értékelhetjük a katonai lovas alakulatok, a huszárság, a lovas tüzérek és a méneskar tevékenységét, melyek egyben a szakmai elitet is alkották.⁶

Az 1500-as évek elejére tehető, mikor a ló igazán „sporteszközzé” vált. II. Lajos korában, a budai vár lábánál tartottak lóversenyeket. A lóverseny, a ló képességének nyilvános próbatételét jelentette. 1525-ben, a királyi udvar, 20 versenylóval rendelkezett. A szépen induló magyar lóversenysport virágzása és fejlődése, 1526-ban ért véget.⁷

Hazánkban a lóverseny, az 1800-as években került ismét a köztudatba, mely gróf Széchenyi István munkásságának volt köszönhető. Szintén gróf Széchenyi István nevéhez fűződik a hazai lótenyésztés kialakítása is, amit a XVIII. század végén már szervezett kerektek között műveltek. 1785-től, több – nemzetközi szinten is ismertté vált – hazai ménest alapítottak (Mezőhegyes, Bábolna). Az angol telivér tenyésztés, nagy szerepet kapott a magyar félvér fajták kialakításában is, amikor a honvédelem, a mezőgazdaság, a közlekedés és a szállítás eredményessége, a lovak minőségétől függött.⁸

Ezt a kialakított lovas kultúrát tette tönkre a kommunista diktatúra. A minden hagyományt gyűlölő rendszer, szinte tönkretette a magyar lovas életet.

A háború elvonultával, jelentéktelenre csökkent a szakma társadalmi bázisa, a kapcsolódó szakmák (nyerges, patkolókovács) is eltűnőben voltak. A legtöbb emberből hiányzott a szakértelem, megváltozott a lóval való viszonyuk. A hozzáértő emberek eltávolításával, kiöregedésével, kezdetét vette egy tudattalan időszak, amit hozzá nem értő személyek irányítottak. A fiatalok már ezt a hangnemet és hozzáállást vitték tovább, miközben a szakmai színvonal leágazóban volt. Ezt követően a szakma elitjének szétverése következett, kiváló huszártiszteket állítottak félre.⁹

A XVIII-XIX. században Magyarország területén nem volt jellemző a magyar nyelven folytatott lovasképzés. A szabadságharc után több mint másfél évszázad telt el, míg a huszárságnál először hangzott el magyar vezényszó. Korábban a magyar hadsereg a nemesi felkelők egységeiből állt. A XIX. század első felében is csak kevés magyar nyelvű,

⁵ Barcsay- Amant Zoltán et Al. (1932): A magyar lovassport története, Budapest

⁶ Györffy-Villám András (2001): A lovasturizmus kézikönyve, Mezőgazda Kiadó, Budapest

⁷ Barcsay-Amant Zoltán et Al. (1932): A magyar lovassport története, Budapest

⁸ Dr. Sótónyi Péter (2010): Széchenyi István a magyar lóversenyzés meghonosítója, in dr. Szóts Gábor (Szerk.) Gróf Széchenyi István hatása hazánk sportkultúrájára, Magyar Sporttudományi Társaság, Budapest

⁹ Györffy-Villám András (2001): A lovasturizmus kézikönyve, Mezőgazda Kiadó, Budapest

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

lovaglásról szóló könyv került nyomdába. Többek között Wesselényi Miklós is foglalkozott ezzel a kérdéssel. Az első magyar nyelvű írás a lovaglásról 1828-ban készült, melynek szerzője Alistali's Padányi Mátyus Nep. János, a címe pedig A' Nemzeti Lovag volt. Nagy sikernek örvendett, Széchenyi Dénes, Adalékok a lovaglás tanításához (1871) című munkája is.¹⁰

A szaknyelv hiányában, a háború előtti években, a tisztek kiképzése is német nyelven történt. Egyre szükségesebbé vált a magyar szaknyelv kialakítása, ezért 1911-ben a Honvédelmi Minisztérium pályázatot írt ki a lovassporttal kapcsolatos magyar műszavak kialakítására. Ez a pályázat nem hozott eredményt. A Monarchia szétesése után már elkerülhetlenné vált a szaknyelv megteremtése.¹¹

A lovas kultúrában jelentős szerepet töltött és tölt be most is, a lótenyésztés, melynek bemutatása nem maradhat el e téma taglalásakor.

Hecker Walter szerint, a hazai lovas kultúra négy korszakra bontható.

Az ősi magyar ló korszaka, a mohácsi vészig tartott. A honfoglalást követő időszakban az ősi magyar ló típusa nem változott számottevően. Szent László király ló kiviteli törvényt hozott, ami szabályozta a lovak és ökrök, ki- és bevitelét, országhatáron belül. Ezáltal elismerték a hazai fajták kiválóságát. Ezt követően, 1241-ben Kálmán Király, ugyan nem változtatta meg a magyar ló típusát, de számukat és minőségüket lényegesen lecsökkentette. Lótenyésztésünk az Anjouk korában vett ismét mély lélegzetet és indult el a felvirágzás útján. Ez idő tájt a népművészetben és a művészetben is egyre többfelé és nagyobb számban jelentek meg lovakat ábrázoló szobrok, faragott nyergek, stb. Az idővel továbbhaladván, Mátyás király korában, szintén előkelő helyet foglaltak el, a szép és erős lovak. A harcászat átalakulásával és fejlődésével, a tudatos lóhasználatnak és tenyésztésnek is változnia kellett, mivel a páncélos lovasság kialakulásával, mind nagyobb, tömegesebb és erősebb lovakra volt szükség, amik képesek voltak, a páncélzat nehéz súlyát – 2-300 kg-ot – is magukon hordozni. Az 1400-as évek végén és az 1500-as évek elején, II. Ulászló, majd II. Lajos király újra bevezette, a ló kiviteli szabályozását. Ezt követően, a keleti ló korszaka következett, ami a mohácsi vésztől, III. Károly trónra kerüléséig tartott. A mohácsi vész után, a török megszállás hatására, a legjobb keleti lovak kerültek be az országba. Ennek következményeképpen a XVI-XVII. században a lótenyésztésben rohamos fejlődés volt megfigyelhető. II. Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós Arábiából hozatott méneket lovaik nemesítése céljából. A keleti ló korszakáról, teljes egészében elmondható, hogy a lovak minősége, strapabírása, állóképessége felülmúlhatatlan volt.

A spanyol ló korszaka 1711- től 1814-ig tartott. A spanyol mének híre Európa szerte elterjedt. Magyarországon a török hódoltság elvonulása után jelentek meg a spanyol lovak, melyek szinte csak a főurak számára voltak elérhetőek. A magyar lófajtára tehát a spanyol

¹⁰ Ernst József (2008): 100 év a magyar lovassport történetéből, 1. kötet 1872- 1914., Bioenergetic Kiadó, Budapest

¹¹ Ernst József (2001): Gondolatok a lovaglásról, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

lovak nem voltak olyan nagymértékben hatással, mint a többi Európai ország akkori lóállományára.

Ezt követően az angol telivér korszaka következett, ami Napóleon waterlooi veresége után indult útnak és a mai napig tart.¹²

Ahogy az egész világra, úgy a magyarországi lovas kultúra kialakulására is hatással voltak a politika történései a két világháború közötti időszakban.

Ernst József nyomán, a két világháború között a magyar lovassport, illetve lovas kultúra négy egymástól eltagolt korszakra bontható.

Az I. világháborút követően, a magyar lovas kultúra tekintetében, az 1920-1923 közti évek, az újrakezdés időszakát jelentették. Ebben az időszakban – a bérlovardák hiánya miatt – a civileknek, szinte egyáltalán nem nyílt lehetőségük a lovassport kipróbálására és annak gyakorlására. A Nemzeti Lovarda kapuja, kifejezetten csak a tisztek számára állt nyitva. A hazai versenyeken a polgári versenyzők esélytelenül indultak a tisztekkel szemben.

A következő korszak, a Magyar Lovassport Egyesületek Országos Szövetségének megalakulásától, az örkényi Magyar Királyi Lovagló és Hajtó Tanárképző intézet megalakulásáig tartott. A Magyar Lovassport Egyesületek Országos Szövetsége 1924 februárjában alakul meg, fő célja a lovas tudásának bemutatását és a magyar félvér lovak kipróbálását szolgáló, hazai versenyek megrendezése volt. Az 1930-as év és az 1936-os berlini olimpia közötti időszakot már egy egységesnek mondható versenyrendszer és tudatos gyakorlati felkészülés jellemezte. Az örkényi lovaglótanár képző intézetet, a budapesti Magyar kir. Honvéd Központi Lovagló Iskola, ezt követően a Ludovika Akadémia, majd a Pótló Idomító Keret (PIK) előzte meg. A fent felsorolt lovas akadémiáknak, a tisztek kiképzése és továbbképzése volt a céljuk. A PIK az 1920-as évek végén a lovasképzés mellett, a lovassport központjává is vált. A feladatok teljesítéséhez nagyobb területre volt szükség, ekkor esett a választás, Örkény és Tatárszentgyörgy között elterülő, 2 600 hektár nagyságú területre.

1929. október 5-én nyújtották be a terveket, a Lovaglótanár Képző, Örkény-Táborfalvára történő áthelyezésére. A tervekben szerepelt egy Honvéd Lovas Tábor, továbbá egy lovastiszi tanfolyam, s a Tanárképző, amelyek együttesen a tábor parancsnoka alá voltak rendelve. A legfontosabb részleg, a Tanárképző volt, melyhez az altisztek segédoktatói képzése, az olimpiai keret, az állami fedezőmének vadászatra való kiképzése és kipróbálása, valamint az 1929-ben Alagon létrehozott Honvéd Versenyistálló tartozott. 1929-ben, Alagon létrehozták a Honvéd Versenyistállót.¹³

Az örkénytábori lovaglótanár képző fölépítése és kialakítása, 1930 májusában kezdődött el. A tanárképzőt 1930. szeptember 30-án, adták át használatra.

¹² Györffy-Villám András, Hecker Walter, Jankovics Marcell, Szelesztey László (2004): Lovas Nemzet, Helikon Kiadó, Budapest

¹³ Ernst József (2014): 100 év a magyar lovassport történetéből, 2. kötet 1920-1944., Bioenergetic Kiadó, Budapest

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A Lovaglótanár Képzőben augusztus 20-tól, július 10-ig tartott a tanév, melyen azok a tisztek vehettek részt, akik már teljesítettek két éves csapatszolgálatot és elvégezték az equitációt. Egy évfolyamon kilenc tiszt, négy huszár, négy tüzér és egy vonatcsapatbeli vett részt. A tanárképzőbe egy szolgálati és egy saját tulajdonú hátszlóval kellett bevonulni, a többi lovat az iskola biztosította. A II. évfolyamba, az I. évet legjobb eredményekkel teljesítő hallgatók kerülhettek be. Az örkénytábori tanárképzőben helyezték el az olimpiai keret idomító- és ugróosztályát is. Nagy valószínűséggel ez volt az örkényi intézmény létrehozásának a valódi indoka. Örkénytábor egy ideális helyszín volt ahhoz, hogy kialakulhasson egy sajátos stílus a magyar lovasok körében. Bevezetésre került, az olasz iskola szerinti „természetes lovaglás” elve, ami elsősorban a lovak alapkiképzésében játszott nagy szerepet. Az iskola célja az volt, hogy lovasainak és lovainak, egyaránt adjon egy alapképzést, mely kialakítása után lehetséges egy magasabb színvonal elérése. Meg kell említeni az örkényi iskolára jellemző katonai fegyelmet, ami a lovaglótanárok kiképzésében érvényesült. Mindenkinek olyan módon kellett lovagolnia, ahogy azt a lovaglótanára megkövetelte. Ennek eredményeképpen ebben az időben, a magyar lovasokat mindig egységes stílus és tisztelet jellemezte.¹⁴

A tisztek kivételes összetartása és magas fokú taníthatósága, nagyban múlott az ön- illetve a mások általi fegyelmezésen.

Az örkényi intézet tanulóit azonban, egységes cél és akarat jellemezte. Mindannyian a tőlük elvárható legjobb szinten teljesítettek szolgálatukban és a versenypályán egyaránt.

A lovaglótanár jelöltek mellett, nem szabad elfeledkezni a tanáraikról, parancsnokaikról sem, akik munkásságukkal nagymértékben hozzájárultak a későbbi sikerek eléréséhez.

Az örkényi iskolában 5-6 lovaglótanár, parancsnok, orvos, állatorvos, írnok, patkolómester, legénység végezte munkáját, melyet 170 állományi lóval hajtottak végre.¹⁵

Az örkényi tanárképző, csupán 14 évig állt fenn, melyből öt, háborús esztendő volt. Az iskola sikeressége azonban, csak működése után bizonyosodott be. Az örkényi iskolában zajló, helyes elveken és gyakorlaton alapuló kiképzés hatásának kibontakozása nem volt elvárható egyik napról a másikra, időre volt szükség világszínvonalú alkalmazásához. Örkény igazi sikere és hírneve, a második világháború után alakult ki, mely elsősorban, Némethy Bertalan, Endrődy Ágoston, Hazslinszky-Krull Géza és Visy István sikerének volt köszönhető.¹⁶

A berlini olimpiától kezdődően 1939-ig, a magyar lovasok egyre több nemzetközi versenyen vettek részt, ahol egységes szép lovaglási stílusukkal felkeltették a világ érdeklődését.

Elmondható, hogy mind a négy korszakban jelen voltak azok a személyek – Binder Ottó, Kempner Pál, Németh Dezső, Pauly Hartmann, Perczel Aladár, Scholz Dezső,

¹⁴ Ernst József (2001): Gondolatok a lovaglásról, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest

¹⁵ Ernst József (2014): 100 év a magyar lovassport történetéből, 2. kötet 1920- 1944., Bioenergetic Kiadó, Budapest

¹⁶ Ernst József (2001): Gondolatok a lovaglásról, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Platthy József, Reznek Jenő, Schaurek Ottmár, stb. –, akik tudásukkal, gyakorlatukkal és kitarásukkal segítették a magyar lovas kultúra és a lovassport kialakulását és fejlődését.¹⁷

A LOVAS ÁGAZATOKON BELÜLI OKTATÁSOK, KÉPZÉSEK, TOVÁBBKÉPZÉSEK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT ÉS NAPJAINKBAN

A lovas ágazat egyik legfontosabb eleme az oktatás, a szakmai műveltség erősítése. Ahhoz, hogy az európai színvonalhoz Magyarország föl tudjon zárkózni, pillanatnyilag kevés a jól képzett szakember. A lovas oktatás rendszere hazánkban korszerűtlennek mondható, mely megreformálásra szorul.¹⁸

LOVASOK, VERSENYSPORTOLÓK KÉPZÉSE

A lovasok többségéről elmondható, hogy magányosan, elszórtan, edző nélkül, nem megfelelő körülmények között lovagolnak. Ez a széthúzás, az egység hiánya, nem kedvez a szakágak szakmaiságának.

Sok esetben a lovasnak már a kezdetekkor döntést kell hoznia, hogy melyik szakág iránt érdeklődik, azonban, ezt 9-11 évesen még nehéz eldönteni. Célszerűbb lenne egy 3 szakágbeli – díjlovaglás, díjugratás, military – alapképzés, ami után a tanítvány, a tapasztalatok alapján kiválaszthatja a hozzá és képességeihez, készségeihez legjobban illőt.¹⁹

Az egységes tanulási és fejlődési rendszer kizárná a mindentudókat a versenypályák széléről, ezáltal a lovasok között ellenségeskedés helyett, együttműködés alakulna ki.²⁰

TALENT PROGRAM

A versenyszerűen sportoló lovasok részére, először 2014-ben – Holland mintára – került megrendezésre a Talent Program. Célja, a kiválasztott lovasok gyakorlati lovastudásának fejlesztése és elméleti lovas ismereteik elmélyítése, melyben a szakma hazai kiválóságai nyújtanak segítséget számukra.

Az első évben a díjugrató-, majd a 2015/2016-os évadban már a díjlovas-, és lovastusa és 2016-tól a fogathajtó szakág tehetséges lovasai és hajtói vehetnek részt ezen a programon.

A programra kiválasztottaknak lehetőségük nyílik edzőtáborokon és egyéni edzéseken részt venniük, majd egy kilenc tagú záróvizsgával ér véget a képzés. Azok a fiatalok, akik Nemzetközi Talent minősítéssel zárják a programot, támogatást kapnak a kijelölt nemzetközi versenyeken való induláshoz.²¹

¹⁷ Ernst József (2014): 100 év a magyar lovassport történetéből, 2. kötet 1920-1944., Bioenergetic Kiadó, Budapest

¹⁸ Dr. Fehér Károly, Kőmíves Péter (2016): Beszélgetés Lázár Vilmossal, in Hippodrom és Lovarda, I. évf., 2016/2. sz., 50-53.o.

¹⁹ Tuska Pál (2016) interjú

²⁰ Zupán Péter (2005): A mindentudók, in Pegazus, II. évf., 6. szám, 45.o.

²¹ Dr. Fehér Károly, Kőmíves Péter (2016): Beszélgetés Lázár Vilmossal, in Hippodrom és Lovarda, I. évf., 2016/2. sz., 50-53.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Azonban a Talent Program, a már szinten lévő sportolók számára biztosít előrelépési, fejlődési lehetőséget és támogatást. A programig eljutó út kiépítésével, megreformálásával, egy egység kialakításával, egy alapokon fekvő szakemberképzést lehetne újtára indítani, mely továbblépési lehetőségét, a Talent Program és egyéb edzőtáborok, továbbképzések jelentenék.²²

A LOVASSPORTOKBAN TEVÉKENYKEDŐ EDZŐK ÉS OKTATÓK KÉPZÉSE, TOVÁBBKÉPZÉSE

Itt szintén meg kell említeni, a már fentiekben bemutatásra került Örkenytábori Hajtó- és Lovaglótanár-képző Intézet tanárainak nemzetközi szintű elismeréseit.

Elmondható, hogy a két világháború és a II. világháború utáni időszakban, az örkenyi tanárok tanították a világot a lovaglás művészetére, a sikerre vezető gyakorlati módszerekre, valamint a lovas etikára.²³

Az örkenyi lovaglótanárok katonai keretek között tanultak, ami nagyobb fokú szervezetséget jelentett, mint ami a napjainkban folyó képzések alkalmával érezhető. Részletekbe bocsátkozó és gyakorlaton alapuló lovaglási ismeret és szigorú szabályrendszer jellemezte az örkenyi képzést. Ennek köszönhetően, több, a világon is elterjedt szakirodalom létezik a különböző, újonnan felfedezett lovaglási technikákról, edzés módszerekről. Az oktatás inkább kiképzésnek minősült, ahova nem kerülhetett be bárki, a különböző szakmai szintek elérését, több éves előtanulmány előzte meg. A 30-as években három szakági – díjugratás, díjlovaglás, military – képzés volt megfigyelhető, mely révén a lovas, mindhárom területen helyt tudott állni, nem volt jellemző olyan elhatárolódás az egyes szakágak között, mint napjainkban.

Egy jó csapat, együttes, jó eredményeket hoz, mely mind a lovas, mind az edző és mind a ló sikeres munkáját bizonyítja. Az egymás utáni jó eredmények tudatában, az edzőnek híre lesz.²⁴

Ahhoz, hogy napjainkban is minőségi oktatásról beszélhessünk, szükség lenne egy minimum lovasoktatási követelményrendszer felállítására, mely alapvetően meghatározná a szakma színvonalát. Hazánkban összesen egy helyen, a Testnevelési Egyetemen találkozhatsz főiskolai és egyetemi szintű szakedző képzéssel, mely egy alapozó sportképzés után lehetőséget nyújt a hallgató számára, hogy az általa kedvelt és előtérbe helyezett szakágban tanuljon és később sikeres edzővé váljon.

Országos szinten, több helyen nyílik lehetőség lovasoktatói és edzői végzettség megszerzésére néhány hónap leforgása alatt. Több esetben találkozhatunk OKJ-s sportoktatói és sportedzői lehetőségekkel – Testnevelési Egyetem, Kaposvári Egyetem, egyéb nem felsőoktatási intézmények –, melyek képzési ideje 1 vagy 2 év.

Szintén a Testnevelési Egyetem nevéhez fűződik, az országban egyedülállóan működő Lovas Kultúra Oktató Képzés, mely végzettség másoddiplomaként funkcionál. A két éven

²² Zupán Péter (2016)- interjú

²³ Fehér Károly (2016): "Lovakról" jegyzet, Szent István Egyetem, Gödöllő

²⁴ Tuska Pál (2016)- interjú

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

át tartó képzés célja, olyan szakemberek tanítása, akik elhivatottak, érdeklődők és nyitottak a magyar lovas kultúra megismerésére. A Magyar Lovas Szövetség által regisztrált 8 szakág mindegyikébe belekóstolnak a hallgatók elméletben és gyakorlatban egyaránt. A lovassporttal kapcsolatos tantárgyak mellett kiemelt hangsúlyt fektetnek a hazai lovas történelemre, kultúrára, lovas etikára, humán- és ló anatómiára, a ló egészségvédelmére, pedagógiai- és neveléstudományi ismeretekre, edzéselméletre, stb. A képzés legfőbb erénye a magas gyakorlati óraszám. A tanítványokkal való megfelelő kommunikáció, oktatói stílus és a megfelelő szakmai ismeretek gyakorlása, a kötelezően előírt hospitálások alkalmával kerül bemutatásra és gyakoroltatásra, melyet vizsga zár.

A lovaskultúra oktató diplomával rendelkezők, potenciális csoportja lehetnének, a közeljövőben bevezetésre kerülő, iskolai lovasoktatás oktatói gárdájának.

GYEREKEK OKTATÁSA, AZ ISKOLAI LOVASOKTATÁS

Legyen szó élsportról, szabadidősportról, vagy akár csak az általános iskolai tantervbe beépíteni kívánt iskolai lovasoktatásról, elmondhatjuk, hogy a lovak közelében, a lovaglást tanuló gyermekekre egységesen igaz, hogy lelki fejlődésükben és életük kialakításában nagy szerepet játszik a ló.²⁵

A lóval való kapcsolat kiépítésekor, a ló megtanulja és tudja, hogy hol a helye a ragsorban, ahol a fölötte lévő élőlénynek engedelmességgel tartozik, azonban meg kell tanulni, hogy ezt a bizalmat nem lehet csak erővel fenntartani. Folytonos ápolása, a barátság és a bizalom tartja életben. A szeretet alapján, a ló életét is kockára teszi „főnökéért”.²⁶

A lóval való kapcsolat kialakításához türelemre, kitartásra, elkötelezettségre és alázatosságra van szükség.

A 2013-as Kincsem – Nemzeti Lovas Program egyik fő célja, az általános iskola 3., 4. és 5. évfolyamában, a tanterv szerinti lovas kultúra oktatása volt. Ami eredményeképpen a gyermekek a lovas hagyományokkal, a hajdani lovas nemzettel, valamint a lovaglás gyakorlati alapjaival ismerkednének meg.²⁷

A 2015/2016-os tanévben, sajnálatos módon még nem került bevezetésre a program, azonban országos szinten, néhány lovardában már évek óta folyik a képzés az iskola és a lovarda megegyezése szerint.

Ezek a ténykedések elősegítenék, hogy Magyarország újra méltó legyen egykori „Lovas nemzet” elnevezéséhez, mely kincset ápolni és őrizni kell.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Barcsay- Amant Zoltán et Al. (1932): A magyar lovassport története, Budapest

²⁵ Zupán Péter (2016)- interjú

²⁶ Györfy-Villám András, Hecker Walter, Jankovics Marcell, Szelesztey László (2004): Lovas Nemzet, Helikon Kiadó, Budapest

²⁷ Kincsem- Nemzeti Lovas Program (2013)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

2. Dr. Sótónyi Péter (2010): Széchenyi István a magyar lóversenyzés meghonosítója, in dr. Szóts Gábor (Szerk.) Gróf Széchenyi István hatása hazánk sportkultúrájára, Magyar Sporttudományi Társaság, Budapest
3. Ernst József (2001): Gondolatok a lovaglásról, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest
4. Ernst József (2008): 100 év a magyar lovassport történetéből, 1. kötet 1872- 1914., Bioenergetic Kiadó, Budapest
5. Ernst József (2014): 100 év a magyar lovassport történetéből, 2. kötet 1920- 1944., Bioenergetic Kiadó, Budapest
6. Fehér Károly (2016): „Lovakról” jegyzet, Szent István Egyetem, Gödöllő
7. Györffy- Villám András (2001): A lovasturizmus kézikönyve, Mezőgazda Kiadó, Budapest
8. Györffy- Villám András, Hecker Walter, Jankovics Marcell, Szelesztey László (2004): Lovas Nemzet, Helikon Kiadó, Budapest
9. Dr. Fehér Károly, Kőmíves Péter (2016): Beszélgetés Lázár Vilmossal, in Hippodrom és Lovarda, I. évf., 2016/2. sz., 50-53.o.
10. Zupán Péter (2005): A mindentudók, in Pegazus, II. évf., 6. szám, 45.o.
11. Györffy- Villám András (2016)- edző, egyetemi előadó, szakíró: a huszárhagyományok fejlődéséről, a hagyományörzők által elért aktuális eredményekről számolt be.
12. Tuska Pál (2016) Military edző, egyetemi előadó: a lovastusa szakág jelenlegi helyzetének elemzését, a múlt hatását, a szakágban jellemző szabályok változásait és a lehetséges elérhető célokat mutatta be.
13. Zupán Péter (2016)- edző, egyetemi előadó: a díjugrató szakág jelenjének- és lehetőségeinek elemzése